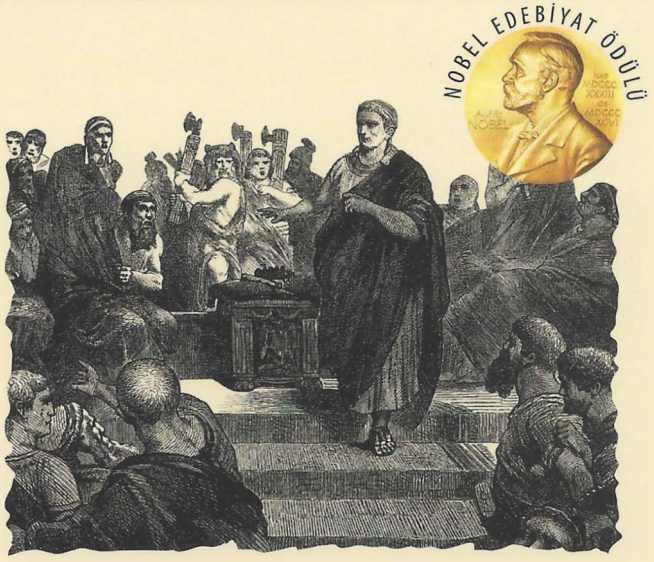
Theodor MOMMSEN

ROMA TARİHİ

Devrim

CİLT IV

Almancadan çeviren: Mehmet Ali Erbak

say

ROMA
TARİHİ

Dördüncü Cilt

DEVRİM

Theodor Mommsen

Christian Matthias Theodor Mommsen (1817-1903), Alman tarihçi, arkeolog, gazeteci ve siyasetçi. 19. yüzyılın en büyük Klasik Çağ araştırmacılarından biri olarak kabul edilen Mommsen'in Roma tarihi ile ilgili çalışmaları, çağdaş araştırmalar için halen büyük değer taşımaya devam etmektedir. 1902 yılında anıtsal eseri *Roma Tarihi* ile Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. Prusya ve Almanya parlamentolarının bir üyesi olan Mommsen aynı zamanda Roma hukuku konusunda yaptığı çalışmalarla Alman medeni hukuku üzerinde önemli etkiye sahipti.

Mehmet Ali Erbak

1951'de Bursa'da doğdu. İstanbul Erkek Lisesi'nde okudu ve Freiburg Üniversitesi'nde sanat tarihi bölümüne devam etti. 1978'den beri profesyonel turist rehberi olarak çalışmaktadır. İlk kitap çevirisi olan *Truva Savaşı* 2000 yılında yayımlandı.

Theodor Mommsen

ROMA TARİHİ

Dördüncü Cilt

DEVRİM

Almancadan çeviren:
Mehmet Ali Erbak

say

Say Yayınları
Tarih

Roma Tarihi – Cilt 4 – Devrim
Theodor Mommsen
Özgün adı: *Römische Geschichte – Viertes Buch*

Yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-1042-2
Sertifika no: 44233

Almancadan çeviren: Mehmet Ali Erbak
Yayın koordinatörü: Sinan Köseoğlu
Editör: Furkan Akderin

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 45501

1. Baskı: Say Yayınları, 2024

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari
www.instagram.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Yayınları Ticaret Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM: Gracchus Dönemine Kadar Bağımlı Kalan Topraklar....9

2. BÖLÜM: Reform Hareketleri ve Tiberius Gracchus 79

3. BÖLÜM: Devrim ve Gaius Gracchus.....111

4. BÖLÜM: Yeni Yapılanma Dönemi..... 141

5. BÖLÜM: Kuzey Ulusları..... 177

6. BÖLÜM: Marius'un Devrim Denemesi ve Drusus'un Reform Arayışları..... 209

7. BÖLÜM: İtalyan Bağımlıların İsyanı ve Sulpicius Devrimi...241

8. BÖLÜM: Doğu ve Kral Mithridates..... 289

9. BÖLÜM: Cinna ve Sulla..... 335

10. BÖLÜM: Sulla Anayasası..... 369

11. BÖLÜM: Toplum ve Ekonomi..... 413

12. BÖLÜM: Vatandaşlık, İnanç, Eğitim 441

13. BÖLÜM: Edebiyat ve Sanat..... 467

Güzel işler başardılar,
Korkarım ki, bozulacak
Hesap sormaz Tanrı
Her hafta bitişinde

Goethe

I. BÖLÜM

Gracchus Dönemine Kadar Bağımlı Kalan Topraklar

Makedonya İmparatorluğunun yıkılmasıyla beraber Roma, Herkül Sütunlarından Nil ve Orontes'in ağzına kadar uzanan bölgede egemenlik sağlamakla kalmadı aynı zamanda uluslar üzerinde kaçınılmaz baskı kurdu, onlara en ufak bir direnme ümidi bırakmadı. Eğer tarih, meraklı okuyucularından ilkbahar ve kış aylarının iyi ve kötü günlerinde kendisine katılmalarını istiyorsa, tarih yazarı da, üstünlerle ezilenler arasındaki çatışmalardan, Roma İmparatorluğunun tekdüze değişimlerinden bahsetmek gibi can sıkıcı bir görevden kurtulma çabası içindedir demektir. Verilen mücadeleler her ne kadar önemsiz ve sıradan gözükse de hepsinin tarihi açıdan derin anlam taşıdıkları yadsınamaz. İtalyanların o dönemde içinde bulunduğu koşulları anlamak için eyaletlerin anavatanın kötü gidişine yaptıkları olumsuz katkıları iyi okumak gerekir.

İtalya'nın doğal komşu ülkeleri olarak sayabileceğimiz, sakinlerinin asla tam anlamıyla bağımlı olmadığı Ligurya, Sardinya ve Korsika gibi Roma onuruna "Köy kutlamaları"

düzenleyen bölgelerin yanında Roma'nın gerçek egemenliği, o dönemde yalnız Pirene Yarımadasının doğu ve güney kısmındaki iki İspanya eyaletini kapsamaktaydı. Yarımadanın içinde bulunduğu koşullardan daha önce söz etmiştik. Burada İberler, Keltler, Fenikeliler, Yunanlar, Romalılar birbirleriyle karışmış, aynı zamanda aralarında çatışan çok sayıda değişik uygarlık ortaya çıkmıştı. Eski İber kültürünün yanında Barbar kavimler, Fenike ve Yunan ticaret şehirlerinin eğitim düzeyinin yanında Latinleşen ve gelişen yerleşimler, gümüş yataklarında çalışan çok sayıda İtalyan ve artan nüfus. Bu bağlamda, İtalica (Sevilla yakınlarında) ve Latin kolonisi Carteia (Cebelitarık Körfezinde) Roma yerleşimleri ön plana çıkarlar. Bunlardan ikincisinde Latince konuşuluyor ve İtalyan yasaları kullanılıyordu. İtalica, Yaşlı Scipio ve Yarımadada kalan eski subaylar tarafından, İspanya'yı terk etmeden hemen önce (548-206[1]) olasılıkla bir ticaret merkezi olarak kurulmuştu.[2] Carteia, 583 (171) yılında Romalı askerlerin köle kadınlardan doğan, hukuki açıdan köle, gerçekte ise özgür vatandaşlar olarak yetişen çocukları tarafından kuruldu. Carteia'nın eski sakinleriyle beraber bir Latin kolonisi oluşturmuşlardı. Tiberius Sempronius Gracchus'un (575, 576-179, 178) Ebro eyaletini kurmasından yaklaşık otuz yıl sonra İspanya toprakları, Keltiberya ve Lusitania ile yapılan savaşları saymazsak barışa kavuştu. Lusitanlar reisleri Punicus idaresinde Roma eyaletlerine saldırdılar, kendilerine karşı birleşen

1 Metinde aynı olayla ilgili iki tarih bulunmaktadır. Bunlardan ilki Roma'nın kuruluşunu başlangıç kabul eden takvime, ikincisi ise Miladi takvime göre yazılmaktadır (ed.).

2 Italica Scipio tarafından, İtalya'daki forum et conciliabulum Romanorum (Romalıların forumu ve konseyi) kavramına dönüştürüldü ve daha sonrasında Galya'da Aquae Sextiae oluştu. Denizaşırı müttefiklerin kazanılması Kartaca ve Narbo ile başladı. Bu bağlamda açılışı Scipio'nun yapmış olması epey ilginçtir.

iki valiyi yenerek çok sayıda insanı öldürdüler. Vettonlar (Tajo ve Yukarı Duero arasında) onlarla işbirliği yapmaya zorlandılar. Birleşik kuvvetler Akdeniz kıyılarına kadar ilerledi, hatta Roma başşehri Yeni Kartaca yakınlarındaki (Cartagena) Bastos bölgesini yağmaladılar. Roma hükümeti acil önlem olarak 559'dan (195) beri İspanya'ya ilk kez, yasal görev sürelerinin başlamasına daha iki buçuk ay olan iki konsül yolladı. Bu nedenle konsüllerin göreve başlama tarihi 15 Mart'tan 1 Ocak'a alınarak günümüzde de yararlandığımız yılbaşı uygulaması başlatıldı. Konsül Quintius Fulvius Nobilior, ordusuyla henüz hedefine ulaşamadan İspanya'nın öteki tarafındaki vali, Praetor Lucius Mummius ve Pinicius'un düşmesinden sonra ardılı Kaesarus tarafından yönetilen Lusitan ordusu arasında Tajo kıyılarında ciddi çatışmalar başladı. (601-158) Başlangıçta zafer Romalılara daha yakın gibiydi, Lusitan ordusu yenilmiş, karargâhı ele geçirilmişti. Ancak ordunun uzun yürüyüşten bitap düşmesi ve düşmanı kovaladığı sırada baş gösteren düzensizlik düşmanı yeniden cesaretlendirince her şey bir anda değişti. Hem düşman karargâhını terk etmek zorunda kaldılar hem de 9000 kayıp verdiler. Şimdi savaş ateşi her yerde yanıyordu. Kaukaenus idaresindeki Lusitan ordusu Tajo ırmağı kıyısında (Alentejo) Roma'ya bağlı Kelt birliklerine saldırdı ve onların Conistorgis şehrini ele geçirdi. Lusitanlar, Mummius'tan aldıkları sancağı bir zafer bildirisi ve uyarı diye kabul ettiler. Bu durum tansiyonun yükselmesine neden oldu. Güçlü Arevak'a (Duero ve Tajo ırmakları arasında) komşu iki Keltiber kabilesi Beller ve Tithler, birliklerini Segada'da toplamak için anlaştılar. Sur inşa etmeleri Romalılarca yasaklandı çünkü Sempronius yasalarına göre bağımlı eyaletlerin başına buyruk davranmaları hoş karşılanmıyordu. Kendilerine uzun zamandan beri talep edilmeyen para ve asker verme zorunluluğu hatırlatıldı. İspanyollar bu karara itiraz ettiler, onlara

göre yeni bir şehir kurulmuyordu, söz konusu olan zaten var olan şehrin büyütülmesiydi. Ve yapılan iş askıya alınmakla kalmamış, Romalılar tarafından yasaklanmıştı. Bunun üzerine asiller aralarında Numidyalı süvarilerin ve on filin bulunduğu 3000 kişilik orduyla üçe bölünmüş İspanya'ya geçtiler. Şehir surları henüz tamamlanmamıştı, Segedalılar teslim olmak zorunda kaldılar. Kadınlar ve çocuklarla birlikte kaçarak güçlü Arevak'a sığındılar, Roma'ya karşı yardım talep ettiler. Lusitanların Mummuis'a karşı kazandıkları zafer Arevaklıları cesaretlendirdi, hemen harekete geçtiler ve Segeda'dan kaçan Karus'u kumandan tayin ettiler. Karus kumandan seçilmesinden üç gün sonra Romalılar ile yapılan savaşta öldürüldü, ancak rakibini yenmeyi başarmış, 6000 Roma vatandaşını katletmişti. Volkanalilerin 23 Ağustos'ta kutladıkları bayram Romalılar için acı bir anıydı. Kumandanlarının ölümü Arevaklıları en iyi korunan şehirleri Numantia'ya (Garray, Soria'nın kuzeyinde, Duero Irmağı yakınlarında) sığınmak zorunda bırakmıştı. Düşman ordusu peşlerindeydi. Surlar önünde ikinci bir çarpışma oldu, Romalılar, fillerinin yardımıyla İspanyolları şehrin içine çekilmeye zorladılar, fakat hayvanlardan birinin kontrol edilememesi ve düşmanlarının yeniden saldırıya geçmeleri sebebiyle ikinci bir hezimet yaşamaktan kurtulamadılar. Bu ve yardım için yollanan Roma birliklerinin imha edilmesi gibi benzer olumsuz olaylar Romalıların eyalet içinde çaresiz kalmasına neden olmuştu. Mali merkezin ve erzakın bulunduğu Okilis kalesinin düşman tarafına geçmesi Arevakları, Roma ile barış anlaşması imzalatmak konusunda ümitlendirdi. Diğer taraftan Mummius'un güney eyaletlerde kazandığı başarılar bu beklentilerini boşa çıkarttı. Uğradığı ağır hezimete rağmen dağınık Lusitanları Tajo Irmağı kenarında yenilgiye uğrattı ve hemen ırmağın öteki tarafına geçerek Lusitanların, Afrika'ya kadar uzanan Roma

topraklarını işgal etmiş oldukları bölgeye ulaştı ve güney bölgeleri düşmanlardan temizledi. Bir yıl sonra (602-152) Senato kuzey bölgelerini takviye birlikler gönderdi ve başarısız Marcus Fulvius Nobilior'un yerine 586'da (168) İspanya'da başarılı olmuş ve komutanlık yeteneğini kanıtlamış konsül Marcus Claudius Marcellus'u atadı. Onun başarılı yönetimi ve hoşgörülü davranışları olayların gidişatını kısa süre içinde değiştirdi. Okilis hemen teslim oldu. Marcellus'un kendilerine uygun bir tazminat ödemeyi önermesi üzerine Arevaklılar da barış anlaşması imzalamaya razı oldu ve hemen Roma'ya elçi gönderdiler. Marcellus güney eyaletlerine geçer geçmez, Praetor Marcus Atillius'a bağlı gözüken Vettonlar ve Lusitanlar tekrar ayaklandılar. Konsülün dönüşüyle düzen yeniden kuruldu. Kışı geçirdiği Córdoba'ya gittiğinde yarımadada silahlar sustu. Bu arada Roma'da Arevaklılarla barış pazarlığı yapılıyordu. Görüşmelerin özellikle iade edilen esirlerin oluşturduğu Arevak Roma partisi üyeleri tarafından yürütülmesi bize İspanya'nın dâhili koşulları hakkında iyi bir fikir verir. Roma taraftarı İspanyollara taviz verilmek istenmiyorsa yarımadaya her yıl yeni bir konsül ve ordunun gönderilmesi veya kalıcı bir çözüm belirlenmesi şarttı. Bu bağlamda Arevaklı elçiler Roma'dan doğru dürüst bir yanıt alamadan geri dönmek zorunda kaldılar ki, bu savaşın süreceği anlamına geliyordu. Bu durumda Marcellus ertesi ilkbaharda (603-151) Aravak'a karşı yeni bir sefer yapmaya karar verdi. Anlatılana göre savaşı bitirme onurunu beklenen ardılına bırakmak istemiyordu, Gracchus gibi o da barışa giden yolun İspanyollara ılımlı yaklaşmaktan geçtiğine inanıyordu. Roma kumandanının Arevaklıların ileri gelenleriyle yaptığı gizli görüşmeler sonucu Numantia surları önünde bir anlaşma imzalandı. Buna göre Arevak Romalılara koşulsuz şartsız teslim olmayı, tazminat ödemeyi ve savaş esirlerini iade etmeyi kabul edi-

yordu, diğer taraftan eski anlaşmalara göre elde ettikleri haklarını koruyabileceklerdi.

Yeni başkumandan Konsül Lucius Lucullus ordunun başına geçtiğinde savaş, imzalanan barış anlaşmasıyla sona ermişti bile. Dolayısıyla İspanya'dan onur ve parayla dönme düşüncesi hayal olmuştu. Bunun üzerine Lucullus, Arevakların batı komşusu, Roma'nın müttefiki, bağımsız bir Keltiber kavimi olan Vacca'ya saldırdı. Ne amaçladığını soran İspanyollara Cauca (Coca'nın Segovia'nın sekiz Leguas batısında) şehrini işgal ederek yanıt verdi. Panik yaşayan şehri altın karşılığı haraca bağladı, aynı anda Roma birlikleri şehrin sakinlerini acımasızca katletti. Ordu, yaklaşık 20000 savunmasız insanın yaşamını kaybettiği bu kahramanlık gösterisinden sonra ilerlemesini sürdürdü. Köyler ve kasabalar boşaltıldı veya İntercatia ve Vacca başşehiri Pallantia gibi kapılarını Romalılara açtı. Gözlerini hırs bürümüştü, hiçbir eyalet sözünü tutmayan kumandanla barış yapmaya yaklaşmıyordu. Halkın yerleşimleri terk etmesi sonucu ganimet azalmış, bu bölgelerde daha fazla durmanın hiçbir anlamı kalmamıştı. Halkın saygı duyduğu, Pydna fatihinin öz oğlu, Zama fatihinin evlatlığı askeri tribunus Scipio Aemilianus, İntercatia önünde halkı barış yapmaya razı etti. Buna göre Roma ordusu hayvan ve giyim karşılığı bölgeden ayrılacaktı. Ancak Pallantia kuşatması erzak sıkıntısı yüzünden iptal edilecekti. Vacca birlikleri Roma ordusunu Duero Irmağına kadar takip etti. Bunun üzerine Lucullus, aynı yıl içinde Praetor Servius Sulpicius Galba'nın Lusitanlara karşı hezimet yaşadığı güney eyaletlerine geri çekilmek zorunda kaldı. Her ikisi de kışı yakın yerlerde geçirdiler. Lucullus, Turdetani bölgesinde konuşlanırken Galba kışlık karargâhını Conistorgis yakınlarında kurdu. Bir yıl sonra (604-150) Lusitanlara karşı ortak bir saldırıya geçtiler. Lucullus, Gades Boğazında düşmana karşı belli bir

üstünlük sağlamayı başardı, Galba ise Tajo kıyısındaki Lusitan kavimlerini, onlara başka yerlerde daha iyi topraklar vermeyi vaat ederek barış yapmaya ikna etti. Teslim olan yaklaşık 7000 barbardan bazılarının silahlarına el konulurken, bir kısmı köle yapıldı, diğerleri ise öldürüldü. Tarihte hiçbir savaş bu kadar hainlik, vahşet ve aç gözlülükle yönetilmemiş, zorbalıkla gasp edilen hazinelere rağmen cezasız kalmamıştır. İhtiyar Cato, seksen beş yaşında, ölümünden birkaç ay önce Galba hakkında suç duyurusunda bulunmuş ancak general çocuklarının yalvarması ve getirdiği ganimetler sayesinde Roma halkı önünde kendisini aklamayı başarmıştır. İspanya'daki meselelerin tekrar valilere bırakılması bu onursuz başarılar sonucu değil, dördüncü Makedonya ve üçüncü Kartaca savaşları (605-149) sonrasında gerçekleşti. Böylece Lusitanlar, Galba'nın zulmünden kurtulmak için öfkeyle Tudetani gölgesine saldırdılar.[3] Roma valisi Gaius Vetilius (607/08-147/48) hemen karşı saldırıya geçerek onları bir tepeye doğru kaçmaya zorladı, dirençlerini kırdı. Tam anlaşma imzalanacakken, alt sınıftan gelen, daha çocuk yaştaki sürüsünü vahşi hayvanlardan ve eşkıyalardan koruyan, Galba'nın katliamından tesadüf eseri kurtulan, eski çoban, şimdinin gerilla lideri

3 Viriathus savaşının tarihi kesin olarak belirlenmemiştir. Emin olduğumuz tek konu bu savaşın Viriathus'un Vetilius ile giriştiği savaştan (App. Hisp. 61; Liv. 52; Orao. Hist.5,4) ve gelişinden önce gerçekleştiğidir. (Diod. Vat.p. 110 u.m.) Hükümdarlık süresi sekiz, (App.Hisp 63) on, (Iust. 44,2) on bir, (Diod. P.597) on beş (Liv.54; Eutr. 4,16; Oros. Hist.5,4; Flor. Epit.1, 33) veya yirmi yıl (Vell.2, 90) olarak hesaplanmıştır. Birinci olasılık, Viriathus'un ortaya çıkışının Diodorus (p.591; Vati pi 107,108) ve Orosius hist. 5,4) tarafından Korinthos'un yıkılışından öncesine tarihlenmesi nedeniyle oldukça düşüktür. Viriathus'a karşı savaşan Romalı valilerin büyük kısmı kuzey eyaletlerde görev yapmaktaydı, çünkü Viriathus ağırlıkla güney eyaletlerinde bulunmakla beraber her zaman orada kalmamıştır. (Liv.52) Öyleyse, bu isimlerin görev zamanlarından yola çıkarak onun kumandanlık süresini bulmaya çalışılmamalıdır.

Viriathus vatandaşlarına Romalılara güvenmemelerini, kendisine katılırlarsa onları kurtarabileceğini söyleyerek anlaşmadan vazgeçmelerini sağladı. Sözleri etkili oldu, ordunun yönetimi ona emanet edildi. Viriathus adamlarına, farklı yollar kullanarak belirlenen buluşma noktasına gelmelerini söyledi. En güvendiği adamlarıyla 1000 kişilik bir süvari alayı kurarak birliklerin emniyet içinde geri çekilebilmelerini mümkün kıldı. Hafif süvarileri bulunmayan Romalılar düşman süvarilerini kovalayarak riske girmek istemiyorlardı. Roma ordusunu iki gün boyunca durdurmayı başaran Viriathus, karanlık basınca gözden kaybolarak ortak buluşma noktasına gitti. Romalı komutan onu takip etmek istedi ancak yolda kurulan tuzaklar nedeniyle ordusunun yarısını kaybettiği gibi, kendisi de esir düşerek öldürüldü. Hayatta kalan askerler boğazı geçerek Carteia kolonisine sığındılar. 5000 İspanyol'dan oluşan bir ordu yenilen Roma ordusuna katılmak üzere Ebro'dan hemen yola çıktı, ancak daha hedefe varamadan Viriathus tarafından imha edildi. Carpetania'nın iç kesimlerinde rahatça hareket edebiliyordu, Romalılar onu aramak için bölgeye girmeye cesaret edemediler. Viriathus'un kumandanlığı ve krallığı artık tüm Lusitan halkı tarafından onaylanmıştı. O görkemli krallığını basit çoban varlığıyla birleştirmeyi bilmişti. Kendisini sade askerlerden ayıran hiçbir işaret taşımıyordu. Üvey babası, Roma İspanya'sının beyi Astolpa'nın onun için hazırlattığı zengin düğün sofrasındaki leziz yemeklere dokunmadan kalkarak, gelini atının terkisine alarak dağlara doğru yol aldı. Kazandığı savaş ganimetlerini arkadaşlarıyla eşit şekilde paylaştı. Askerler onu yalnız görkemli yapısından ve esprili sözleriyle tanıyorlardı. Askerlerine hoşgörüyle yaklaşıyor, dertlerini paylaşmaya çalışıyordu. Zırhını asla çıkarmıyor, savaşlarda her zaman en ön safta yürüyordu. Âdeta Homeros kahramanlarından biri geri dön-

müş gibiydi. Viriathus adı İspanya'da herkesin dilindeydi ve görünüşe göre halk, yabancı istilacıların zincirini kırabilecek gerçek liderini bulmuştu. Bir yıl sonra güney ve kuzey İspanya'da kumandanlık yaşamının en büyük başarılarına imza attı. Praetor Gaius Plautius (608/09-146) yönetimindeki Roma ordusunun öncü birliklerini ortadan kaldırdıktan sonra düşmanın Tajo Irmağının kıyısına kadar geri çekilmesine izin verdi ve orada ağır bir yenilgi tattırdı. Gaius kışlık ordugâhına sığınmak zorunda kaldı. Romalı kumandan daha sonra ulusun onurunu lekelediği gerekçesiyle Roma yönetimi tarafından yargılandı ve yurt dışına sürüldü. Valinin ordusu da aynı kaderi paylaştı. Eyaletin diğer bölgesinde Claudius Unimanus'u mağlup etti, Gaius Negidius'un ordusunu imha ederek haraca bağladı. İspanya dağlarında Roma valisinin madalyaları ve lejyonerlerin silahları sergilendi. Roma, barbar kral karşısında çaresiz kalmıştı. Oysa şimdi İspanya savaşı için ordunun başına deneyimli bir General, Pydna fatihi Konsül Quintus Fabius'un ikinci oğlu Maximus Aemilianus (609-145) getirilmişti. Makedonya ve Afrika'dan geri dönen profesyonel savaşçılar bundan böyle nefret edilen İspanya savaşında boy göstereceklerdi. Maximus'un idaresindeki iki lejyoner birliği yeni oluşturulmuştu ve İspanya'da morali bozulmuş eski orduya göre çok daha fazla güven aşılıyordu. İlk iki çarpışma Lusitan lehine sonuçlandıktan sonra, ileri görüş sahibi kumandan yeni bir çatışmaya girmedi, yılın geri kalan bölümünde birliklerini Urso yakınlarındaki (Osuna, Sevilla'nın güneydoğusunda) topladı. Bir yıl sonra da (610-144) birliklerinin savaşa hazır hale gelmesiyle beraber savaş alanına geri döndü ve kazandığı başarıların ardından kışlık ordugâhına çekildi. Maximus'un görevini yeteneksiz Praetor Quinctius'a devretmesi ile Romalıların peş peşe yenilgiler alması komutanı orduyu yaz ortasında Cordoba'ya çekmek zorunda

bıraktı. Bu sırada Viriathus'un birlikleri güney eyaletlerindeki saldırılarını sürdürmekteydiler. (611-143) Onun ardılı, Maximus Aemilianus'un üvey kardeşi, iki yeni lejyoner alayı ve on fille yarımadaya gönderilen ve Lusitan bölgesini işgal eden Quintus Fabius Servilianus oldu. Sonuç vermeyen birkaç çarpışma ve Roma karargâhına yapılan saldırıyı savuşturduktan sonra, Roma bölgesine geri döndü. Onun peşinden giden Viriathus, başkaldıran İspanyol askerleri yüzünden yolunu kaybedince Lusitan bölgesine dönmek zorunda kaldı. (612-142) Servilianus bir yıl sonra saldırılarını tekrar başlattı, Baetis ve Anas yörelerinden geçerek bazı Lusitan kasabalarını işgal etti. Roma'dan kaçıp düşmana sığınan asi askerlerin büyük kısmını ele geçirmeyi başardı, 500 kadarını idam etti, diğerlerini köle olarak sattı. Ancak İspanya Savaşı her türlü sinsiliğe açıktı. Erisane'nin kuşatmasında elde edilen başarılardan sonra Roma ordusu, Viriathus'un saldırısına uğradı ve düşmanın egemen olduğu kayalık araziye doğru kaçmak zorunda kaldı. Viriathus, bir zamanlar Samnit kumandanına Caudine Geçidinde yapmış olduğu şekilde, barış önerdi. Buna karşın bölge halkı Lusitan egemenliğini ve Viriathus'un krallığını tanıyacaklardı. Roma'nın gücü kırılmış, ulusal onuru zedelenmişti. Bezdirici savaşın bitmesi başşehirde sevinçle karşılanmıştı. Meclis ve halk onay vermeye hazırdı. Bu durumdan memnun olmayan tek kişi, Servilianus'un öz kardeşi ve ardılı Quintus Servilius Caepio idi. Ancak senato başlangıçta, hile yoluyla bile olsa onu göreve getirecek yetkiye sahip değildi. Daha sonra verdiği söze istinaden Caepio'nun kumandanlığı onaylandı. Caepio hemen Vetton ve Callaeki bölgesine girdi, Viriathus savaşa sıcak bakmıyordu, akıllı hamlelerle düşmanla çatışmaktan kaçındı. (614-140) Ancak bir yıl sonra (615-139) Caepio'nun yeniden saldırmaya başlaması ve kendisine tahsis edilen, Marcus Popillius yönetimindeki bir-

liklerle Lusitan topraklarına girmesi sonucu Viriathus, kayıtsız şartsız barış talep etti. Buna göre, Roma'dan kaçarak kendisine sığınan, kendi üvey babası dâhil herkesi iade edecekti ve etti. Romalılar onu hemen idam ettiler. Ancak bu yeterli değildi. Romalılar mağlup ettikleri rakiplerinden yeni isteklerde bulundular. Emirler peş peşe sıralandı, koşullar giderek ağırlaşıyordu. Nihayet Lusitanlardan silahlarını teslim etmeleri istendi. Bunun üzerine halkının geleceğini düşünen Viriathus tekrar silaha sarıldı, ancak çok geç kalmıştı. Onun bu kararsızlığı ihanet tohumlarının atılmasına neden olmuştu. En güvendiği üç arkadaşı Audas, Ditalko ve Minucius kralı, Caepio ile bir kez daha konuşmaya ikna ettiler. Hayatlarının bağışlanması ve ödül karşılığında yabancılara Lusitan kahramanını verdiler. Karargâha döndükten sonra krala başarılı bir pazarlık yürüttüklerini anlattılar ve ertesi gece onu yatağında bıçaklayarak öldürdüler. Lusitanlar bu muhteşem adama benzersiz bir cenaze töreni hazırladılar, törene tam iki yüz çift kılıç ustası katıldı. Savaşa devam kararı aldılar ve ölen liderlerinin yerine Tautamus'u komutan seçtiler. Saguntum'u geri almak için yaptıkları plan fazlasıyla cesurdu, oysa yeni liderleri ne halefi kadar ılımlı ne de onun gibi bir savaş dehasıydı. Stratejileri tam bir hayal kırıklığıydı, ordu Baetis Irmağını geçerken düşman saldırısına uğradı, teslim olmak zorunda kaldı. Lusitanlar savaşı cephede değil, kahramanlarının ihaneti sonucu kaybetmişlerdi.

Güney eyaletler Viriathus ve Lusitanlar tarafından taciz edilirken, onların uzak durduğu kuzey bölgelerde Keltiber ulusları arasında hiç de küçümsenmemesi gereken ikinci bir savaş başlamıştı. Viriathus'un kazandığı başarılarının ardından Aravaklılar da Roma'ya karşı başkaldırdı. (610-144) Bu nedenle Maximus Aemilianus'un yerine İspanya'ya gönderilen konsül Quintus Caecilius Metellus güney eyaletlerine de-

ğil Keltiber bölgesine gitti. Ancak onlara dokunmadı, Makedonyalı sahte Filip'e karşı kanıtladığı askeri dehasıyla düşmez denilen Contrebia şehrini ele geçirdi. Böylece iki yıllık aradan (611, 612-143, 142) sonra kuzey eyaletlerindeki huzursuzluk giderilmiş oldu. Sadece iki şehir, Termantia ve Numantia kapılarını Romalılara açmadılar. Onların direnmesine rağmen teslim bayrağı çekilmişti, İspanyolların talepleri büyük ölçüde kabul edilmişti bile. Sıra silahın bırakılmasına geldiğinde Viriathus, gerçek İspanyol gururuyla bunu reddetti, gözü pek Megaravicus yönetiminde savaşa devam edilecekti. Bu tam bir çılgınlıktı zira konsül Quintus Pompeius (613-141) idaresindeki Roma ordusunun eli silah tutan tüm Numantia halkına kıyasla tam iki kat üstünlüğü vardı. Askeri yeteneği yüksek komutan bile iki şehrin surları altında o kadar büyük yenilgiye uğradı ki, (613, 614-141, 140) sonunda barış istemekten başka çaresi kalmadı. Termania ile kesin mutabakat sağlandı. Romalı General, Numantia'ya savaş esirlerini iade ederek onlara teslim olmalarını söyledi. Savaşmaktan yorgun düşmüş Numantia halkı bu öneriye olumlu yaklaştı ve general gerçekten de taleplerini mümkün olduğunca insaflı tuttu. Esirler, firariler, rehineler iade edildi ve talep edilen savaş tazminatı yeni atanan kumandan Marcus Popillius ordugâha ulaştığında (615-139) hemen ödendi. Kumandanlığın yükünü başkalarının sırtına bindirildiğini fark eden Pompeius, kendisinden beklenen sorumluluğu alarak Roma'nın onuruna zarar vermeyecek bir barış anlaşması yapabilmek için kolları sıvadı. Bu çözüm verdiği söze ters düşüyordu. Numantia elçileri son ödemeyi yapmak için geldiklerinde, onlara ve subaylarına anlaşmanın geçersiz olduğunu bildirdi. Hukuki çözüm bulabilme adına konu Roma senatosuna aksettirildi. Tartışmalar devam ederken ve Numantia'da sakinlik hâkimken Laenas, Viriathus'un yaşayacağı hezimeti hazırlayacak

Lusitan ve Numantia'nın komşusu Lusonlara saldırdı. Bu esnada senato savaşa devam kararı almış, bir anlamda Pompeius'un çocukça şakasına onay vermişti. Hayal kırıklığı yaşayan Numantia cesaretini kaybetmeden savaş hazırlığına başladı. Önce Laenas, sonrasında ise ardılı Gaius Hostilius Mancinus (617-137) karşısında büyük başarılar kazandı. Roma'nın hezimetini Numantia'nın savaş gücü değil, Romalı kumandanın gevşek savaş yönetimi belirledi. Bunun sonucunda, Romalı askerlerin derbeder, disiplinsiz davranışları ve korkaklığı giderek fazlalaştı. Cantabri ve Vacca'nın Numantia'ya saldıracağına dair yanlış istihbarat, on altı yıl önce yaşanan hezimeti tekrar yaşamaktan korkan Roma ordusunun gece yarısı karargâhtan apar topar ayrılmasına neden oldu. Durumu öğrenen Numantia ordusu kaçan düşmanın peşine düşerek etrafını sardı, kanlarının son damlasına kadar savaşmaktan veya Numantia'nın sunduğu barış koşullarını kabul etmekten başka seçenekleri yoktu. Orduda quaestor olarak görev yapan ahlaklı ancak çok fazla tanınmayan Tiberius Gracchus, bu özelliğini Ebro eyaletine düzen getiren babasından almış olmalıydı ve Keltiberler konsülden fazla ona güveniyorlardı. Numantialıları ucuz ve özellikle de kurmay subayların memnun eden bir barış anlaşması imzalamaya ikna etti. Bunun üzerine senato kumandanı geri çağırmakla kalmadı, bir zamanlar Caudium'da yaptığı gibi onun onayını kabul etmeyerek bu durumdan anlaşmayı imzalayanları sorumlu tuttu. Hukuki açıdan anlaşmayı imzalayanların hepsinin subay olması gerekiyordu, bu bağlamda Gracchus ve diğerleri sorumlu tutulamazdı. Yüksek aristokrat kesimden gelmeyen Mancinus hem kendisinin hem de diğerlerinin suçunu yüklenmek zorundaydı. Romalı konsül madalyalarla süslü üniformasıyla düşman karakoluna gitti ancak Numantialılar yapılan anlaşmayı geçersiz saydıkları için onunla konuşmak istemiyorlar-

dı. Eski komutan, kolları arkasına bağlı şekilde bir gün boyunca Numantia surları önünde bekledi. Dosta düşmana rezil olmuştu. Oysa ardılı ve konsül meslektaşı Marcus Aemilius bu tür acı deneyimler yaşamayacaktı. Mancnius ile yapılan anlaşma Roma'da tartışılırken o bir bahane uydurarak, aynı on altı yıl önce Lucullus'un yaptığı gibi özgür Vacca halkına saldırdı ve komşu ülkenin kumandanı ile birlikte Pallantia eyaletini işgal etti. (618-136) Senato savaşın hemen durdurulmasını buyurdu, ancak o koşulların değiştiği bahanesiyle kuşatmayı sürdürdü. Diğer taraftan kötü bir vatandaş olduğu gibi kötü bir askerdi, kuşatmanın uzaması ve ordunun kıraç yabancı topraklarda erzak sıkıntısı yaşaması sonucu yaralıları ve hastaları surlar önünde bırakarak geri çekilmek zorunda kaldı. Büyük asker kaybı yaşamış Pallantia kuvvetleri şayet onu takip etmeye devam etmiş olsalardı, dağılmış Roma ordusunu tamamen imha edebilirlerdi. Ülkesine dönen generali ağır para cezaları bekliyordu. Ardılları Lucius Furius Philus (618-136) ve Gaius Calpurnius Piso (619-135) Numantia savaşını sürdürdüler, hiçbir saldırıda bulunmadıkları için herhangi bir yenilgi tatmadan ülkelerine geri dönebildiler. Roma hükümeti bu koşullar altında savaşmanın akıl kârı olmadığını nihayet anlamıştı. Küçük İspanyol kasabasını kuşatma görevinin ilk Roma kumandanı Scipio Aemilianus'a verilmesi kararlaştırıldı. Diğer taraftan savaş için yetersiz bir bütçe ayrıldı ve asker toplama yetkisi kısıtlandı. Egemen halk kitleleri adam kayırıldığı konusunda endişeliydi. Yine de aralarında, birkaç yıl önce Viriathus'a karşı başarılı işlere imza atan kardeşi Maximus Aemilianus'un da bulunduğu arkadaş grubu ve gönüllüler ona eşlik etmeyi kabul ettiler. Scipio, güvendiği bu insanları yanına alarak, dağılmış orduyu yeniden toparladı. (620-134) Her şeyden önce ikmal konvoyu karargâhı tahliye edilmeliydi. Burada 2000 kadar fahişe, çok sayıda kâhin ve

her tür din adamı toplanmıştı. Ve askerler kılıç kullanmasını bilmediklerinden kazmak ve yürümek zorundaydılar. Kumandan ilk yıl Numantia ile savaşmaktan ısrarla kaçındı. Bu sırada civardaki erzak stoklarını imha etti, Numantia'ya buğday satan Vaccalıları uyardı ve Roma'ya sadık kalmaya ikna etti. Scipio, ordusunu kışa doğru Numantia yakınlarında topladı. Numidyalı süvarilerin yanında piyadeler ve on fil Prens Iugurtha'nın emrindeydi. Ayrıca İspanya'dan gelen takviye güçleri dört lejyoner birliği, toplamda 60000 kişiden oluşuyordu. Eli silah tutan azami 8000 kişinin savunduğu şehre hücum edilecekti. Kuşatılanlar her şeye rağmen savaştan kaçmadılar. Scipio, dört yıldan beri süren çatışmalara tek hamle ile son verilemeyeceğini çok iyi biliyordu ve her türlü çatışmadan kaçındı. Kuşatılanların verdikleri kayıplar ve Roma ordusundaki firarların ancak komutanın kişisel müdahalesi ile engellenebildiği gerçeği, seçilen bu taktiğin doğruluğunu fazlasıyla kanıtladı. Hiçbir komutan askerlerini Scipio'nun Numantia ordusunu aşağıladığı kadar aşağılamamıştı. Sözlerini yaptıklarıyla da destekledi. Roma ordusu ilk kez kılıç kullanmadan, kazma ve kürekle savaşıyordu. Şehrin yaklaşık yarım Alman mili uzağına, kule ve siperlerle güçlendirilmiş çift sıra duvar çekilmişti. Ayrıca kuşatılanlara Duero Irmağı üzerinden erzak taşıyan gemilerin ve dalgıçların şehre yaklaşmaları engellenmişti. Böylece şehir kuşatanlarla değil açlıkla mücadele etmek durumundaydı. Halkın yaz aylarında erzak stoklayamaması durumu daha da beter yapmıştı. Bir süre sonra şehirde hiçbir şey bulunamaz oldu. En cesur adamlardan biri Retogenes, düşman hatlarını yararak soydaşlarından şehri çaresiz bırakmamalarını istedi, bu çağrıya yalnız Arevak şehirlerinden Lutia'dan yanıt geldi. Ancak Lutia halkı henüz kararını vermeden önce, şehirdeki Roma yanlılarınca uyarılan Scipio, büyük bir askeri güçle şehir surlarının

önüne gelerek Numantia'ya yardım etmek isteyenlerin kendisine teslim edilmesini istedi. Şehrin ileri gelenleri, söz konusu yardım fikrini destekleyenlerin liderini ve 400 en genç ve ateşli taraftarını teslim edince de, Scipio'nun emriyle hepsinin elleri kesildi. Son umutları da yok olan Numantialılar, Scipio'ya cesurları affetmesi koşuluyla en cesur adamları elçi seçerek anlaşma taleplerini bildirdiler. Elçiler geri dönüp Scipio'nun koşulsuz teslim olmayı önerdiğini söylediklerinde kızgın kitleler tarafından az kalsın lime lime edileceklerdi. Açlık ve salgınların görevlerini tamamlayacağı yeni bir sürece girilmişti. Roma karargâhına şehrin kayıtsız şartsız teslim olduğuna dair ikinci bir haber daha ulaştı. Şehrin sakinlerine ertesi gün surlar önünde toplanmaları bildirildi, teslim olmak istemeyen vatandaşlara ölmeden önce bir gün daha düşünme süresi verildi. Çoğunluk bu fırsatı kaçırmak istemiyordu ve sonunda geri kalan bedbahtlar da şehri terk ettiler. Scipio, aralarından en iriyarı elli kişiyi seçerek onları zafer yürüyüşünde teşhir etti. Diğerleri köle yapıldı ve satıldı, şehir yerle bir edildi, toprakları komşuları arasında dağıtıldı. Bu olay Scipio'nun başkumandanlığa getirilmesinden on beş ay sonra, 621 (133) yılının sonbaharında gerçekleşti.

Numantia'nın düşmesi Roma'ya karşı palazlanan muhalefeti can damarından vurmuştu. Roma, askerî harekâtlar ve toplanan savaş tazminatları ile itibarını İspanya'nın bu tarafında artırmayı başarmıştı.

Öte yandan Lusitan'ın ortadan kaldırılması Roma egemenliğinin sağlamlaşmasına ve güçlenmesine yol açtı. Caepio'nun yerini alan Konsül İunius Brutus savaş esiri olan Lusitanyalıları Saguntum yakınlarına yerleştirdi ve yeni kurduğu Valentia'da (Valencia) Roma yasalarını, Carteria'da olduğu gibi, geçerli kıldı. Ayrıca İber kıyılarının çeşitli yerlerine akınlar düzenleyerek (616, 618-138, 136) Roma egemenliğini At-

lantik sahillerine kadar geliştirdi. Şehirlerini inatla savunan Lusitanları yendi, o zamana dek bağımsız yaşayan Callaeci'yi 5000 kişinin öldürüldüğü büyük bir savaştan sonra Roma topraklarına kattı. Vacca, Lusitan ve Callaeci'nin ortadan kaldırılmasından sonra, kuzey kıyılar hariç tüm yarımada, kâğıt üzerinde de olsa tamamen Roma'ya bağlandı. Senatörlerden oluşan bir heyet İspanya'ya giderek, Scipio'nun önerileri doğrultusunda yeni kazanılan toprakları Roma'nın çıkarlarına göre düzenledi. Scipio kendisinden öncekilerin onursuz ve akılsız politikalarının doğurduğu sonuçları düzeltmek için elinden geleni yapıyordu. Örneğin, on dokuz yıl önce askeri tribunus iken Lucullus'un, Caucani halkına yaptığı kötü muameleye göz yummak zorunda kalmıştı, oysa şimdi onların ülkelerine geri dönmelerine, şehirlerini yeniden kurmalarına izin veriyordu. Şimdi, İspanya için rahat bir dönem başlamıştı. Balear Adalarında tehlikeli boyutlara varmış korsan faaliyetleri Quintus Caecilus Metellus'un adayı işgal etmesiyle (631-123) son buldu. Böylece İspanya ticareti rahat bir nefes almıştı. Bereketli topraklara sahip, kalabalık, halkının sapan kullanmakta usta olduğu adanın ele geçirilmesi Roma için büyük bir kazançtı. O dönemde halkın büyük kısmının Latince konuşması, 3000 İspanyol Latin'in Palma ve Pollentia (Pollenza) şehirlerine yerleşmiş olmasıyla açıklanabilir. Bazı özel durumlar dışında Roma yönetimi, Cato döneminde Tiberius Gracchus'ın başlattığı İspanya'daki egemenliğini sürdürdü. Roma sınır bölgelerinin, kuzeyde ve batıda yerleşmiş yarı bağımlı veya bağımsız kabilelerle başı yeterince dertteydi. Özellikle genç Lusitanlar oluşturdukları çetelerle kendi halkına veya komşu ülkelere saldırıyor, yağmalıyorlardı. Bu nedenle bölgedeki ıssız çiftlikler saldırılardan korunmak için yüksek duvarlarla çevriliyordu. Romalılar, kıraç ve geçit vermeyen Lusitan dağlarında bu çetelerle baş etmekte zorlanıyorlardı.

Her vali kendi yöntemlerini kullanarak artık çete çatışmalarına dönen savaşa son vermeye çalışıyordu. Sınır bölgelerine yapılan saldırılara rağmen İspanya, Roma toprakları içinde en gelişmiş ve en iyi yönetilen ülkeydi. Ondalık sistem ve aracılar yoktu, arazi buğday ve büyükbaş hayvan açısından oldukça zengindi.

Roma'nın Kartaca, Makedonya ve Suriye ile giriştiği savaşlar sırasında Roma egemenliğine giren Afrika, Yunan ve Asya ülkeleri biçimsel bağımsızlık ve gerçek kulluk arasında çok daha berbat durumdaydılar. Bağımsız devlet, gerekirse savaş acısını çekmeyi göze aldığından bağımsızlığı için yüksek bir bedel ödemek zorunda değildi. Bağımsızlığını kaybeden devlet ise hamisi tarafından komşularından korunarak bir nebze olsun teselli buluyordu. Bu kul devletler ise tamamen Roma'ya bağımlıydılar ve buna rağmen barış içinde yaşamıyorlardı. Afrika'da Kartaca ile Numidya arasında gerçekten ezeli bir sınır savaşı sürmekteydi. Mısır'da, iki kardeş, Ptolemaios Philometor ve şişman Ptolemaios arasındaki taht kavgasına Roma tarafından son verilmişti ama Mısır ve Kyrene kralları Kıbrıs'ı ele geçirmek için savaşmaya devam ediyorlardı. Asya'da Bitinya, Kapadokya, Suriye gibi ülkeler taht kavgaları ve bunun sonucu olarak komşu saldırıları karşısında içten eriyorlardı. Ayrıca Galatlar Attalos sülalesiyle ve Bitinya kralları ile savaşırken Rodos ve Girit arasında da savaş sürmekteydi. Aynı şekilde Yunan anakarasında alışılagelmiş çatışmalar sürerken, aslında sakin Makedonya'da yeni anayasa tartışmaları giderek kızışıyordu. Ulusların hedefsiz çatışmalar içinde son yaşam mücadelelerini ve refah düzeylerini kaybetmesi yönetenlerin ve yönetilenlerin suçuydu. Bağımlı devletlerin, herkese karşı savaşılmayacağını, Roma'nın güvencesi altında bulundukları için komşularıyla iyi geçinmek ya da Roma'yı hâkim tayin etmekten başka se-

çeneklerinin bulunmadığını bilmeleri gerekiyordu. Akaların gündeminde Rodosluların ve Giritlilerin birliğe yardım etmeleri isteniyor ve gönderecekleri miktar üzerine tartışılsa da (601-153) bu sadece bir politik maskaralıktı. Roma taraftarı partinin lideri, Akaların Roma'nın izni olmaksızın savaş başlatamayacağını söylediğinde bu, bağımlı devletlerin özgürlüklerinin kâğıt üzerinde kaldığı ve her türlü özgürlük denemesinin onun tamamen yok edileceği anlamına gelirdi. Diğer taraftan yönetilenlerden fazla yönetenleri suçlamak gerekir. İnsanlar ve devlet için kendi anlamsızlığının bilincine varmak kolay değildir; yönetmekten feragat etmek veya görkemli maddi üstünlüğünü yönetilenlere boyun eğdirmek için kullanmak egemen güçlerin görevi ve hakkıdır. Roma senatosu her ikisini de yapmadı. Nitekim her yönüyle eleştirilen ve suçlanan senatonun, Yunan, Asya, Mısır'ın işlerine, dengesiz ve gevşek eylemlere burnunu sokması başını ağrıtmasına neden oldu. Komisyonlar kuruldu. Senato tarafından görevlendirilen delegeler sürekli olarak Kartaca ve İskenderiye arasında gidip geldiler. Aka meclisine ve Ön Asya beylerinin saraylarına girdiler; danışmanlık yaptılar, bilgi topladılar ve buna rağmen en önemli konularda, bilmeden de olsa senatonun istekleriyle ters düşen davranışlarda bulundular. Senatonun Kyrene hanedanlığına verdiği Kıbrıs'ın Mısır'da kalması söz konusu olabilir, Suriyeli bir prens, senatonun kesinlikle izin vermemesine rağmen Roma'nın onayladığını söyleyerek Roma'dan kaçıp ecdadının tahtına oturabilirdi. Suriye'nin verasetle özgürlüğe kavuşmasına yol açan Romalı bir komiserin öldürülmesi senato tarafından cezasız bırakılmıştı. Asyalılar, Roma lejyonerleriyle baş edemeyeceklerini pekâlâ biliyorlardı, diğer taraftan senatonun Fırat ve Nil'e sefer düzenlenmesi konusunda çekinceleri olduğundan da haberdardılar. Böylece uzak ülkeler, okulda öğretmenin ilgisiz ve gevşek kalma-

sının öğrencilerin disiplinsiz hareketlerine benzer davranış biçimleri sergilerken Roma'nın egemenliği onların özgürlük ve düzen içinde yaşamalarını sağladı. Kuzey ve Doğu sınırlarında yaşanan sıkıntılar Roma'nın bu konuda tekrar düşünmesini gerektirdi. Roma'nın bu olayları derhal çözebilecek gücü olmasına rağmen, hegemonya bölgesi dışında kalan iç bölgelerde ve zayıf bağımlı eyaletlerde olanın aksine onlarla er veya geç rekabet edebilecek güçlü krallıklar ortaya çıktı. Neyse ki bu bölgelerde dağılmış ve asla gelişememiş komşu devletler bulunuyordu. Yine de Doğu'nun tarihini okuyunca, o dönemlerde Seluekos'un falankslarının artık o bölgelerde hüküm sürmediğini ve Augustus'un lejyonerlerinin de daha Fırat'a ulaşmadığını hemen anlayabiliyordunuz. Bu gönülsüzlüğe bir son vermenin zamanı gelmişti. Tek çözüm bağımlı devletçikleri mümkün olduğu kadar kısa süre içinde Roma kurumlarına dönüştürmek gibi gözüküyordu ve bu konuda geç bile kalınmıştı. Zira Roma eyalet hukukuna göre sadece askeri güç üst düzey memurların elindeydi; eski siyasi bağımsızlık çerçevesinde ayakta kalabilen ve kamu özgürlüğü içinde korunanlar, yani yönetim ve hukuk işleri, eyalet yöneticilerinin sorumluluğuna bırakılmıştı veya bırakılmalıydı. İdari bir reformun ne kadar gerekli olduğu aşikârdı. Artık her şey senatonun hemen harekete geçip geçmemesine, gerekli düzenlemeleri kesin ve kararlılıkla gerçekleştirmek için cesareti ve gücü olup olmadığına bağlıydı.

İlk önce Afrika'ya bir göz atalım. Romalılar tarafından Libya'da kurulan düzen Massinissa'nın göçebe krallığı ve Kartaca şehri arasında dengelenmişti. Massinissa'nın krallığı onun etkili ve akıllı yönetimi sayesinde gelişiyor, güçleniyor ve uygarlaşıyordu. Diğer tarafta Kartaca barış süreci sonunda bir zamanlar sahip olduğu refah seviyesini ve politik gücünü yeniden yakalamış, nüfusu artmıştı. Romalılar

eski rakiplerinin gelişmesini kıskandıklarını belli etmemeye çalışsalar da onlara Massinissa'nın saldırıları karşında yardım etmeyi ısrarla reddediyorlardı. Şimdi gelişmelere müdahale etmeyerek komşularını alenen desteklemeye de başlamışlardı. Küçük Syrte yakınlarındaki Emporia topraklarına sahip olabilmek için Kartaca ile kral arasında otuz yıldan beri süregelen tartışmalar, Romalı komiserlerin Kartaca'nın elinde tuttuğu Emporia şehirlerini boşaltmalarına ve bu toprakları hukuka aykırı şekilde kullandıkları için krala 500 Talent (860000 Taler) tazminat ödemelerine karar vermesiyle (594-160) son buldu. Bu kararın ardından Massinissa, Kartaca'nın batı sınırındaki Tusca şehrini ve Bagradas'ın geniş topraklarını işgal etti. Kartaca'nın, Roma'nın yeni kararlarını beklemekten başka çaresi kalmamıştı. Uzun bekleme sürecinden sonra Roma, isteksiz olsa da Afrika'ya yeni bir heyet göndermek zorunda kaldı. (597-157) Ancak Kartacalılar, ciddi bir ön çalışma yapılmadan verilen karara uymayacaklarını ve sorunun çözülmesi için adil bir çözüm beklediklerini söyleyince, Roma heyeti geri döndü. Kartaca ile Massinissa arasındaki sorun devam ediyordu, diğer taraftan heyet yeni bir çözüm önerisinde bulundu. Heyetin başında, o dönemde senatonun en etkili üyesi ve Hanibal savaşları nedeniyle Kartaca'ya nefret besleyen ancak aynı zamanda onlardan çekinen Marcus Cato vardı. Cato, Roma'nın ezeli düşmanının muhteşem gelişmesini, ülkenin bereketli topraklarını, hareketli sokaklarını, cephaneliklerdeki büyük silah rezervlerini ve donanmasının gücünü üzülerek ve kıskançlıkla gözlemliyordu. Roma'ya yönelik tüm bu unsurları ikinci bir Hanibal tehdidi olarak yorumluyordu. Dürüst, mert karakteri ve dik kafalı yaradılışıyla Kartaca dünya üzerinden kalkmadıkça Roma'nın asla güvende olamayacağını söylüyordu ve Roma'ya döndüğünde bu öngörüsünü

senatoya da bildirdi. Uzak görüşlü aristokratlar, özellikle de Scipio Nasica, bu sefil politikaya karşı çıktılar. Onlara göre önemli bir ticaret merkezi haline gelen şehrin sakinlerinin savaşa sıcak bakmadığını, Roma'nın politik üstünlüğünü kullanarak bu zengin ticaret şehrinin varlığını kendi lehine çevirebileceğine dair fikir beyan ettiler. Kartaca'nın bir Roma eyaleti yapılması mümkündü, ancak geçerli koşullar göz önünde tutulduğunda Fenikelilerin buna karşı çıkacağı kesindi. Cato, nefret ettiği şehrin boyun eğmesini değil, tamamen yok edilmesini istiyordu. Onun fikirleri görünüşe göre, denizaşırı bölgeleri Roma'nın egemenliği altına almasını savunan müttefikler ve devlet adamları tarafından benimsendi. Diğer taraftan zengin para ve ticaret merkezinin devre dışı bırakılmasıyla mirası Romalı bankerlere ve büyük tüccarlarına kalabilirdi. Çoğunluk, Kartaca'ya karşı savaş açılması ve şehrin yıkılması için –karar halk tarafından da onaylanmalıydı– ilk fırsatta harekete geçilmesine taraftardı.

Aranan fırsat ayağa geldi. Romalıların ve Massinissa'ın hukuksuz davranışları sonucu Kartaca'nın başına vatansever partinin iki üyesi Hasdrubal ve Karthalo gelmişti. Onlar, aynı Akalar gibi Roma ile ters düşme taraftarı değildi, ancak en azından Massinissa'ya karşı, kazandıkları haklarını koruyabilme adına silaha sarılmaya hazırdılar. Vatanseverler, ateşli kırk Massinissa taraftarını şehirden kovdular ve asla bir daha geri gelmeyeceklerine dair halka söz verdiler. Aynı zamanda Massinissa'nın beklenen saldırılarına yanıt verebilmek için bağımsız Numidyalılardan oluşan ordunun başına Syphax'ın torunu Arkobarzanes'i getirdiler. (600-154 civarı) Massinissa ise silaha davranmayacak kadar akıllıydı, tartışmalı Bagradas bölgesinde Roma'nın aldığı hukuki kararlara sahip çıkmasını bekledi, bu tutumuyla Kartaca'nın silahlarını Roma'ya çevirdiğini ima ediyordu. Roma'nın, Kartaca'ya ordusunu ve do-

namasını lağvetmesi için baskı yapacağını umuyordu. Kartaca meclisi onay verdi ancak çoğunluk bu kararın uygulanmasına karşı çıktı. Roma elçilerinin hayatı tehlikedeydi. Massinissa'ın oğlu Gulussa Roma'ya giderek Kartaca'nın planladığı kara ve deniz savaşları için başlattığı hazırlıkları bir rapor halinde senatoya sundu. On kişilik bir komisyonun Kartaca'nın gerçekten de silahlandığını onaylaması üzerine (602-152) senato, Cato'nun dört gözle beklediği gibi Kartaca'ya savaş ilan etti. Kartaca, ordusunu lağvetmez ve gemilerini yakmazsa savaş resmen başlayacaktı. Bu esnada Afrika'da Massinissa, Kartaca'nın sürgüne yolladığı kişileri oğlu Gulussa'nın eşliğinde şehre geri yolladı. Kartaca'nın şehir kapılarını kapatması ve şehirden firar etmek isteyen Numidyalıları öldürmesi üzerine Massinissa, birliklerini harekete geçirdi, Kartaca vatansever partisi de savaşa hazırdı. Orduya komuta eden Hasdrubal ise, Kartacalıların genellikle orduyu "mahvetmesi" için seçtikleri tipik, yeteneksiz komutanlardan birisiydi. Eflatun kumandan üniforması içinde gururla dolaşan, karargâhta görkemli göbeğini ovuşturarak gezinen kendini beğenmiş ve dik kafalı bu adam, Hamilkar'ın ruhu ve Hanibal'in varlığının bile önleyemeyeceği sıkıntılı günlerde beklenen kurtarıcıya benzemiyordu. İspanya ordusunda askeri tribunus olarak görev yapan ve Massinissa'ya fil tedarik etmek için Afrika'ya yollanan Scipio Aemilianus, İda Dağındaki Zeus edasıyla savaşı izliyordu. Massinissa'dan ayrılarak Kartaca tarafına geçen 6000 Numidya süvarisine ve sayıca üstün olmalarına rağmen savaş Kartaca'nın yenilgisiyle sonuçlandı. Yaşanan hezimetten sonra Kartaca, topraklarının bir kısmını Massinissa'ya bırakmak ve savaş tazminatı ödemeye razı oldu. Scipio, yeni bir anlaşma metni hazırlamak üzere harekete geçti. Kartacalı vatanseverlerin Numidyalı firarileri teslim etmek istememeleri üzerine anlaşma sağlanamadı. Düşman tarafından etrafı sa-

rılmış Hasdrubal ise kendisinden istenilen her şeyi yerine getirmeye razıydı; firariler iade edilecek, sürgüne gönderilenler geri dönecek, silahlar teslim edilecek, düşmanın egemenliği tanınacak ve elli yıl boyunca her yıl 100 Talent (155000 Taler) savaş tazminatı ödenecekti. Oysa Numidyalılar anlaşma koşullarına uymadılar, silahlarını teslim eden Kartaca ordusunu dönüş yolunda tamamen imha ettiler.

Savaşın önlenmesi için hiçbir girişimde bulunmayan Romalılar istediklerini elde etmişlerdi, artık geçerli bir savaş nedeni vardı. Roma sınırları dışındaki müttefiklere saldırılamayacağını bildiren anlaşma koşulları savaşı zaten kaybetmiş Kartacalılar tarafından ihlal edilmişti. İtalyan müttefikler askerlerini hazırlamaları konusunda uyarıldı, savaş her an ilan edilebilirdi. Vatanseverler partisinin liderleri Hasdrubal ve Karthalo ölüme mahkûm edildi. Sorumluluğu onlara yıkmak için Roma'ya delegeler yollandı. Onlarla aynı zamanda Roma'ya gelen, Libya'lı Fenikelilerin ikinci büyük şehri olan Utica'nın elçileri, şehirlerinin tamamen Roma boyunduruğunu kabul ettiğini açıkladılar. Bununla karşılaştırılınca, Kartacalılar açısından en tanınmış liderlerini kendi elleriyle ölüme çarptırmak, bir nevi teselli gibi gözüktü. Senato Kartacalıların özürlerini yetersiz bulduğu gibi, "Neyin yeterli olacağı" sorulduğunda da, bunu Kartacalıların çok iyi bildiği ima edildi. Roma'nın ne istediği belliydi; ancak delegeler sevgili şehirleri için sonun geldiğini kabul etmek istemiyorlardı. Sonsuz yetkilerle donatılmış otuz Kartacalı elçi bir kez daha Roma'ya gitti. Ancak şehre ulaştıklarında savaş resmen başlamış, konsül ordusu gemilere binmiş, yola çıkmak üzereydi. (605-149) Elçiler tam teslimiyet bildirerek savaşın başlatılmamasını arz ettiler. Senato, Kartaca eyaletinin toprak bütünlüğünün, kentsel özgürlüğünün ve hukuk düzeninin korunacağını garanti ediyor, karşılığında, hükümet üyelerinin ailelerinden 300

çocuğu bir ay içinde Lilybaeum'da Sicilya'da görev yapan konsüllere rehin verilmesini, konsüllerden gelecek her türlü talimata uyulmasını istiyordu. Yanıt, Kartacalılar arasında zeki insanların bulunduğunu kanıtlar gibi iki şekilde yorumlanabilirdi. Her tür talebin karşılanacağının garanti edilmesine rağmen birliklerin gemilerle Afrika'ya taşınması konusu gündeme getirilmemişti. Bunun ne anlama geldiği kısa süre sonra anlaşıldı. Senato katı davranışlarını ziyadesiyle sürdürüyor, ancak kendisini taviz vermiş gibi gösteriyordu. Bu esnada, kentlerde yaşayan vatandaşları direnmeye veya tam bağımlılığa ikna edebilecek Kartacalı bir lider ortalıkta gözükmüyordu. Müthiş savaş tazminatını ve kabul edilebilir rehine talebini sineye çekmeye razıyken bile can düşmanının isteklerine boyun eğmeme ümidi taşıyorlardı. Konsüller rehineleri Lilybaeum'dan Roma'ya sevk ettiler ve Kartacalı elçilere rehin alma işinin Afrika'da sürdürüleceğini bildirdiler. Çıkarma sorunsuz biçimde tamamlandı ve bunu yiyecek sevkiyatı izledi. Kartaca İhtiyarlar Meclisinin Utica'da yaptığı toplantı sırasında konsüller öncelikle şehrin silahsızlanmasını istedi. Kartaca'nın, ülkeyi çarptırıldığı ölüm cezasından kaçan Hasdrubal'dan ve onun sayısı 20.000'i bulan ordusundan, kimin koruyacağı sorusuna bunun Roma'nın sorunu olduğu şeklinde bir yanıt geldi. Bunun üzerine şehir meclisinin üyeleri, donanma malzemelerinin, savaş gereçlerinin, resmi silah depolarının ve kişisel silahların bir listesini konsüllere sundu. Söz konusu olan 3.000 uzun menzilli silah ve 200.000 zırhtı. Başka bir arzularının olup olmadığı soruldu. Konsül Lucius Marcius Censorinus ayağa kalkarak toplantıyı açtı ve senatonun aldığı karar icabı şehri yıkılması gerektiğini bildirdi. Şehrin sakinleri, denize en az on Alman mili uzakta olmak koşuluyla istedikleri bölgeye yerleşebileceklerdi. Bu korkunç açıklama Fenikelilerde tam bir şok etkisi yapmış, diğer bir deyişle

bir zamanlar Syrte'nin Büyük İskender, daha sonrasında Yahudilerin Vespasianıs karşısında yaşadığına benzer çılgın bir panik havası yaratmıştı. Köleliğe ve baskıya karşı gösterdiği sabırdan sonra tüccar ve denizci ulus aynı sabrı şimdi de devlet veya özgürlük için değil, ezelden beri oturdukları ülkelerini, anavatanlarını kurtarmak adına gösteriyordu. Kurtuluş umudu bulunmuyordu, siyasi bilinç de aynı şeyi söylüyordu. Ancak kaçınılmaz sonu sineye çekmeye hazır azınlığın söyledikleri, fırtınaya tutulmuş gemisini kurtarmak için çırpınan kaptanın sesinin rüzgârın uğultusuna karıştığı gibi rehinelerin ve silahların iade edilmesine aracı olan memurların öfkeli çığlıklarına karışıyordu. Birçoğu ülkelerine geri dönmek için gösterdikleri cesaretin bedelini bu korkunç sonla ödüyordu. Tesadüf eseri şehirde bulunan İtalyanlar, ülkelerinin yıkılmasının öcünü almak için kendilerini parçalıyorlardı. Çaresizlik içinde direnç gösterilmemesi yönünde karar alındı. Mazgallardan taşlar sökülüyor ve Hasdrubal'ın talimatları doğrultusunda Massinissa'ya götürülüyordu. Tüm köleler azat edildi. Firari Hasdrubal yönetimindeki mülteciler ordusu, Romalılar tarafından işgal edilmiş doğu kıyısındaki Hadrumetum, Küçük-Leptis, Thapsus ve Achulla şehirleri dışında tüm Kartaca bölgesini kapsayan ve savunma için son derece uygun bir konuma sahip, düştüğü bu kötü durumda kendisine yardım edeceğini umduğu Utica'ya sığınmayı planlıyordu. Diğer taraftan gerçek Fenikelilerin yaptığı gibi düşmanı yanıltmak için sınırsız öfkesini alçak gönüllüğüyle gizlemeye çalışıyordu. Roma'ya gönderilen bir heyet otuz günlük ateşkes talep etti. Kartaca, bir kez geri yollanan önerinin konsüller tarafından kabul edilmeyeceğini pekâlâ biliyordu. Diğer taraftan konsüller doğal olarak daha zor koşullar öne sürecekler, savunmasız şehir giderek daha çaresiz kalacaktı. Bu nedenle saldırı ertelendi. Kazanılan bu değerli zaman yeni ok ve zırh

imal etmek için kullanıldı. Genç, ihtiyar, kadın erkek herkes silah üretmek için işe koyuldu. Kamusal binalar yıkılarak ok yapımı için gereken ahşap ve metal malzemeler elde ediliyordu. Kadınlar saçlarını keserek kiriş yapıyorlardı. Surlar ve askerler inanılmaz kısa sürede hazırlandı. Tüm bunlardan sadece birkaç mil ötedeki konsülün haberinin olmaması muhteşem bir olaydı ve halkın duyduğu şeytani nefretle açıklanabilirdi. Beklemekten sıkılan konsüller Utica'daki karargâhtan ayrıldılar, merdivenlerle yıkık surlara kolayca tırmanacaklarını düşünürken hayret ve korku içinde surların yeni burçlarla tahkim edildiğini gördüler. Şehri kısa bir mücadele sonucu alacaklarından emindiler, oysa halk kanının son damlasına kadar direnmeye hazırdı.

Kartaca, konumu icabı[4] ve surlarının sağlamlığına güvenen insanların varlığı sayesinde ayakta kalmayı başarmıştı. Batıda Farina Burnu, doğuda ise Bon Burnu arasında kalan Tunus Körfezinin batısından doğusuna doğru uzanan, üç tarafı denizle çevrili ve batı yönünde karaya bağlanan bir yarımada bulunur. En dar yeri yaklaşık yarım Alman mili olan bu yarımada geniş ve düzdür, körfeze doğru genişler ve aralarında El Marsa ovasının yer aldığı Cebel-Khawi ve Sidi bu Said dağlarında son bulur. Onun güneyde, Sidi bu Said dağıyla sınırlandığı noktada Kartaca şehri bulunur. Dağların körfeze bakan oldukça dik yamaçları ve çok sayıdaki kayalık, şehrin körfeze bakan tarafında doğal bir korunak teşkil eder. Bu noktada inşa edilen basit bir duvar şehrin güvenliği açısından tamamen yeterlidir. Buna karşın doğanın koruma sağlamadığı batı veya kara tarafında o dönemin duvar örme

4 Kıyı şeridi son yüzyıllarda o kadar değişti ki, eski şehirlerin yerlerini belirlemek artık mümkün değildir. Kartadschena Burnu şehrin adıyla anılıyor, aynı şekilde Ras Sidi bu Said kutsal mezarı, yarımadanın körfeze bakan tarafında ve denizden 393 adım yükseklikteki tepenin üzerinde duruyor.

sanatının her türlü olanağından yararlanılmıştır. Bu surların kalıntıları, Polybios'un anlattığı gibi 6,5 ayak kalınlığında bir dış duvarın bulunduğunu, bunun hemen arkasında, 6 ayak genişliğindeki bir koridorla dış duvarlara bağlanan her birinin 11 adım derinlikte olduğu muhteşem siperlerin saklandığını gösterir.[5] Devasa taşlarla örülen bu surlar iki katlıdır. Mazgallar ve dört katlı kuleler hariç 45 ayak yüksekliğe sahip

5 C.E.Beulé (Foulles à Chathage. Paris 1861) derinlik ölçülerini metre ve Yunan ayağı olarak vermiştir. (1=0,309)
Dış surlar: 2 Metre = 6,5 ayak, koridor: 9 Metre = 6 ayak, sığınak ön duvarı: 1 Metre =3 ¼ ayak, sığınak odası: 4,2 Metre = 14 ayak, arka sığınak duvarı: 1 Metre = 3,25 ayak, Duvarın toplam derinliği: 10,1 Metre = 33 ayak.
Diodorus (p.522) ölçüyü 22 dirsek (1 Yunan dirseği = 1,5 ayak) olarak belirtirken Livius (Oros. hist. 4,44) Appianus ise (Pun.95) aynı yer için Polybios ile benzer değerler verirken duvarın derinliğini 30 ayak olarak belirler. Appianus'un üç kademeli surdan söz etmesi –dış sur, ön ve arka surlar ile sığınaklar– Florus'un (epit. 1,31) yanlış ölçüler vermesine neden oldu. Kartaca surlarının kalıntılarını incelediğimizde bu sıralamanın tesadüfen yapılmadığını hemen fark ederiz. N. Davis'in çalışması (Carthage and her remains 1861, S.370 f.) Beules'in verdiği ölçülere kesinlikle itiraz edilemeyeceğini gösterir. Ancak eski araştırmacıların verdiği ölçülerin hepsinin kale surlarına değil, tepe surlarını tamamlayan güney duvarlarına ait olduğunu göz önünde tutmak gerekir. (Gross. bist. 4, 22) Yapılan kazı çalışmalarında surların doğu, kuzey ve batı tarafında değil güneyde bulunması bu tezi destekler. Bunları şehir surlarının kalıntıları olarak değil başka bir kale duvarının parçaları diye yorumlamak doğru bir saptama olamaz. Kazılarda ayrıca Byrsa'da bulunan surların toprağın 56 ayak altında olduğu kanıtlandı. Yüksek bir olasılıkla kara tarafında, bu veya buna benzer kalıntılar çok yakında gün ışığına çıkarılacak. Etrafı surlarla çevrili Magalia Mahallesinin ana şehre dayandığı noktada duvarlar daha zayıf, bölge belki de çok daha öncesinde boşaltılmış. Surların uzunluğu hakkında kesin bilgi vermemiz imkânsız. Yine de, 300 filin barındığı ahırların, yiyecek ambarlarının, başka mekânların ve kapıların varlığı düşünüldüğünde surların devasa boyutlara ulaştığı söylenebilir. Byrsa'yı kapsayan iç şehir, yüksek duvarlarla çevrelenmiş Magalia'ya rağmen adını korumayı başarmış. (App. Pun. 117; Nepos, Serv. Aen 1, 368)

surların[6] alt katlarında 300 filin barınabileceği bir sığınak, üst katlarda ise ahır, cephanelik ve kışla bölümleri vardır.[7] Kale, yani Byrsa (Asurca birtha=kale) 188 ayak yükseklikteki bir tepe üzerine kurulmuştur ve çevresi alt kısımlarda 2000 çift ayaktan fazladır.[8] Savunma duvarı, Roma surlarındaki Capitolium'un kayalık tarafı gibi güneyde biter. En üst kısımda, altmış basamakla çıkılan bir temel üzerine sağlık tanrısına ithaf edilmiş muhteşem bir tapınak oturtulmuştu. Şehrin güneyinde sığ Tunus Denizinin dalgaları kıyıları yalarken, güneybatıda Kartaca Yarımadasından başlayıp güneye doğru uzanan dar ve alçak bir burun ve açık körfez görünüyordu. Bu noktada şehrin insan eliyle yapılmış iki limanı yer almaktaydı. Dış liman veya ticaret limanı uzunca, dar kenarı denize bakan bir dikdörtgen şeklinde yapılmıştı ve 70 ayak genişliğindeki ağız kısmı rıhtımı oluşturmaktaydı. İç taraftaki askeri liman Kothon'un[9] ortasında, ancak dış liman üzerinden

6 Appianus böyle hesaplamıştı; Diodoros, sur yüksekliğinin mazgallarla beraber 40 dirsek veya 60 ayak olduğunu söyler, Ayakta kalmayı başaran duvarlar ise 12-16 ayak yüksekliğindedir. (4-5 metre)

7 Kazılar sonucu gün ışığına çıkarılan nal biçimindeki odaların derinliği 14, genişlikleri ise 11 Yunan ayağıdır. Giriş bölümlerinin ölçüsü verilmemiştir. Koridorun verilen ölçülerinin fillerin geçebilmesi için yeterli olup olmadığı tartışılabilir. Odaları birbirinden ayıran duvarların kalınlığı 1,1 Metre= 3,5 ayaktır.

8 Oros hist. 4,22. Reichlich'in verdiği ölçü 2000 adımdır, Polybios'un ölçtüğü ise 16 stadyum, yaklaşık 3000 metredir. Günümüzde Aziz Ludwig kilisesinin bulunduğu tepenin çevresi en yüksek noktada 1400, orta kısımlarda ise 2600 metre olarak hesaplanmıştır. (Beule, Fouilles, S.22) Bu veri alt kısım için de geçerlidir.

9 Diod. 3,44 kazılarda bulunan daire biçimindeki teknenin Fenikece adını verir ve Yunanların da kullandığı kapların işlevini açıklar. Her şey Kartaca'nın iç limanına işaret eder ve Strabon tarafından da onaylanır (17.2.14; kastedilen yer aslında Amiral adasıdır.) Festus (v. Cothenes p. 37) ve Appianos (Pun. 12) Kothon'un dörtgen ön limanını onun bir parçası olarak görmez.

ulaşılabilen, amiralin lojmanının da bulunduğu bir ada vardı. İki liman birbirlerinden, doğuya doğru uzanan, burnu ve dış limanı geçerek askeri limanı çevreleyen şehir surlarıyla ayrılıyordu. Askeri limanın girişinde büyük bir kapı bulunduğunu tahmin ediyoruz. Buradan uzak olmayan bir mesafede, üç dar sokakla kalenin şehre bakan tarafıyla birleşen pazar yeri vardı. Kuzeyde, şehrin dış kısmındaki, günümüzde Magalia diye bilinen El Mersa bölgesinde nefis villalar ve bakımlı bahçeler vardı ve şehir surlarına bitişik bir duvarla çevriliydi. Mezarlık, yarımadanın karşı tarafında, günümüzde Ghamart köyünün bulunduğu Cebel-Khawi bölgesindeydi. Her üçü, eski ve yeni şehir ile mezarlık burnun en geniş noktasında kurulmuştu ve körfeze bakan tarafta, surların bulunmamasına rağmen şehrin savunması için çok önemli bir konuma sahip dar burun üzerinden Utica ve Tunus yollarıyla bağlanıyordu.

İyi tahkim edilmiş şehri zapt etmek kolay değildi. Şehrin yakınlarındaki çoğu göçmenler tarafından yönetilen 800 yerleşimin, Massinissa'ya düşman kabilelerin ve yarı veya tam özgür Libyalıların Kartaca'yı desteklemesi sayesinde şehirdekiler savunma yapmakla kalmıyor, şehir dışında ikinci bir ordu daha tutabiliyordu. Çaresiz göçmenlerin ve hafif Numidya süvarilerinin varlığı kuşatmayı çok daha güçleştiriyordu.

Kuşatmayı başlatmaya karar veren konsüllerin işi hiç de kolay sayılmazdı. Kara ordusunu yöneten Manius Manilius, ordugâhını surların hemen karşısında kurdu, o esnada Lucius Censorinus, donanmasıyla burunda operasyonun başlamasını bekliyordu. Hasdrubal idaresindeki Kartaca ordusu denizin öteki kıyısında, Nepheris kalesinde konuşlanmış, silah yapımı için odun toplamaya gelen Romalı askerlerin işine mâni olmaya çalışıyordu. Yetenekli süvari komutanı Himilco Phameas birçok Romalıyı etkisiz hale getirmeyi başarmıştı.

Bu arada Censorimus burunda iki koçbaşı yerleştirmiş, zayıf surlarda gedik açmaya uğraşıyordu. Karanlık çökünce saldırıya son verildi. Kuşatılanlar, gece karanlığında Roma makinelerini ertesi gün devre dışı bırakacak şekilde bozdular. Romalılar buna rağmen saldırıyı sürdürmekte kararlıydılar. Gediklere doğru hareketlendiklerinde surlarda beklemedikleri bir direnişle karşılaştılar ve büyük kayıplar vererek geri çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Askeri tribunus Scipio Aemilianus, bu saldırıyı önleyebilmek için adamlarını surlar önünde toplamamış ve kaçanları kurtarmamış olsa Roma ordusunun kaybı çok daha fazla olabilirdi. Sağlam duvarlar karşısında Manilius'un eli kolu bağlanmıştı, böylece kuşatma uzadıkça uzuyordu. Sıcak hava bulaşıcı hastalıklara neden oluyordu. Yetenekli kumandan Censorinus'un ayrılışı ve ganimeti Romalılarla paylaşmak istemeyen Massinissa'ın durgunluğu ve eylemsizliği Roma'yı çaresiz kılmıştı. Doksan yaşındaki kralın ölümü (605-149) kuşatmanın durmasına neden oldu. Zaten gemilerini Kartacalı kundakçılardan ve karargâhlarını gece saldırılarından korumak, yeni bir liman kalesi inşa etmek ve civardaki insanlara ve hayvanlara yiyecek sağlamak epey vakitlerini alıyordu. Hasdrubal'a yapılan iki saldırı başarısız olmuştu ve hatta birincisi kötü yönetim nedeniyle az kalsın büyük bir hezimete dönüşecekti. Savaşın, kumandanlar ve ordu için şanssız şekilde sürmesi Scipio'nun kendisini kanıtlaması için bulunmaz bir fırsattı. Düşmanın Roma karargâhına yaptığı gece baskınında, süvari birliğiyle ona arkadan yanaşıp geri çekilmeye zorlayan Scipio'nun bizzat kendisiydi. Nepheris'e düzenlenen sefer sırasında birliklerin onun önerileri dikkate alınmadan ırmağı geçmesi neredeyse ordunun yok olmasına neden olacaktı. Yaptığı cesur manevra ile düşmana yandan saldırdı ve ordunun nefes almasını sağladı, fedakâr davranışıyla onu ipten aldı. Diğer subaylar ve özellikle de

konsül, anlaşmaya meyilli olan şehirleri ve parti liderlerinin gözlerini korkutmaya çalışırlarken Scipio, aralarında en yetenekli subay olan Himilco Phaemeas'ı 2200 atlısıyla beraber taraf değiştirmeye ikna etti. Ölen Massinissa'ın mirası uyarınca krallık üç oğlu Micipsa, Gulussa ve Mastanabal arasında bölüştürülmüştü, Himilco, üç kraldan babasının en sevdiği oğlu, yetenekli süvari komutanı Gulussa'nın Roma ordusuna katılmasını sağladı. Böylece hafif süvari birliklerinin eksikliği giderilmiş oldu. Onun ince ruhu ve sadeliği adını taşıdığı öz babasına benziyordu. Böylece karargâhta ve başşehirde adı dillere destan olan Scipio'ya duyduğu kıskançlık da ortadan kalktı. Övülmekten hazzetmeyen Cato, hayatının en büyük arzusunu gerçekleştiremeden yani Kartaca'nın yıkılışını göremeden (605-149) öldü. Genç subaylar ve yeteneksiz arkadaşları onu Homeros'un şu sözleriyle andılar. "O eşsiz bir adamdı, diğerleri onun gölgesinde kaldılar."

Bu olaylardan sonra yılsonu ve dolayısıyla kumandan değiştirme zamanı gelmişti. Oldukça geç gelen konsül Lucius Piso (606-148) ordunun, Lucius Mancinus ise donanmanın başına getirildi. Kendilerinden önce görev yapan kumandanlar başarılı olamamış dolayısıyla önemli bir gelişme yaşanmamıştı. Piso, Kartaca'yı kuşatmak veya Hasdrubal ile dalaşmak yerine küçük Fenike liman şehirlerine saldırmayı yeğledi fakat başarılı olamadı. Örneğin Clupea'dan çekilmek zorunda kaldı, yaz aylarında Hippo Diarrhytos karşısında iki kez kaybetti, kuşatma silahlarının yakılmasına engel olamadı. Neapolis fethedildi ancak verilen söz üzerine yağmalanmadı. Kartaca'nın cesareti artmıştı. Numidyalı şeyh Bithias 800 atlıyla onların tarafına geçti; Kartaca elçileri Numidya ve Moritanya kralları aracılığıyla Makedonyalı sahte Filip ile bağlantı kurmaya çalıştılar. İç çatışmalar –göçmenlerin lideri Hasdrubal kendisiyle aynı adı taşıyan ve şehri yöneten komutanı

Massinissa ile akraba olduğu için suçladı ve onu belediye binasının önünde öldürttü– ve Romalıların eylemleri Kartaca'yı epey yıpratmıştı. Roma, Afrika'daki gelişmeleri endişe içinde izliyor, bu duruma bir an önce son vermek istiyordu.

Böylece Roma'da, Afrika'daki endişe verici duruma son vermek için olağanüstü önlemler alındı. Libya savaş meydanlarında zafer kazanan tek kumandan ve bu savaşı yönetmek için adı ön plana çıkan Scipo'ya istediği Aedilis makamı, yasaları hiçe sayarak konsül kararıyla verilmedi, bunun yerine Afrika ordusu kumandanlığına getirildi. Savaşın ne şekilde sonuçlanacağının bilinmediği bir tarihte (607-147) Utica'ya ulaştı. Piso tarafından başşehrin kuşatılmasını sürdürmekle görevli Roma amirali, şehrin meskûn bölgesinden oldukça uzak ve savunmasız, şehrin banliyösü Magalia'dan kolay ulaşılamayan kayalıkları işgal etti, sayıca fazla olmayan birliklerini bu noktada toplayarak buradan yapacağı bir saldırıyla dış şehri ele geçirebileceğini umuyordu. Gerçekten de saldırganlar kısa süre içinde kapıdan içeri sızmayı başardılar. Ancak şehri yağmalamaya başladıkları sırada karargâhtan çıkan düşman birlikleri onları tekrar kayalıkla doğru sürdü. Cephaneleri ve mühimmatları azalmış, irtibatları kesilmiş, oldukça kötü bir duruma düşmüşlerdi. Scipio geldiğinde durum buydu. Hemen birliklerini ve Uticalı milisleri gemilerle tehdit altındaki bölgeye sevk etti ve kuşatmayı kırarak kayalıkları eline geçirdi. Komutan tehlikenin geçtiğini görünce önce ordusunu toplamak için Piso'nun karargâhına geldi ve sonra Karaca'ya geri döndü. Hasdrubal ve Bithyas onun yokluğunu fırsat bilerek şehirdeki birliklerini kaydırarak Magalia kayalıklarını tekrar kuşattılar. Bunun üzerine Scipio ordusundan ayırdığı öncü bir birlikle destek vermek amacıyla hemen harekete geçti. Şimdi yeni ve ciddi bir kuşatma başlamıştı. Scipio öncelikle askeri kampın etrafındaki takipçilerin

ve pazarcıların oluşturduğu alanları boşalttırdı ve ordunun bozulmaya yüz tutan disiplinini tekrar düzeltti. Askeri hazırlıklar ve çatışmalar arttı. Romalılar dış şehre yaptıkları saldırı sırasında surlarla aynı yükseklikteki kulelerden birine ulaştı, şehrin giriş kapısını açarak ordunun şehre girmesini sağladı. Kartacalılar dış şehri ve giriş kapısı önündeki alanı boşalttılar ve 30.000 kişilik birliğiyle mücadelesini şehrin içinde sürdüren Hasdrubal'a katıldılar. Yeni kumandan, burçlara getirilen Romalı esirleri kuşatma ordusunun gözü önünde yüksek surların altındaki uçuruma atarak düşmanına gözdağı vermek istedi. Ayrıca şehirde müthiş bir korku imparatorluğu kurdu. Eli kolu bağlanan Scipio şehrin dış dünya ile olan bağlantısını kesmeye çalışıyordu. Karargâhını Kartaca yarımadasını ana karaya bağlayan tepeye nakletti ve buradan yaptığı çıkışlarla Kartacalıların işlerini engellemeye çalıştı. Arka cephesi toprak yığınıyla emniyete alınan karargâh, şehrin kara tarafındaki girişini bütünüyle kapatıyordu. Bu arada yiyecek taşıyan gemiler limana giriş yapmayı sürdürmekteydiler. Para kokusu alan gözü pek tüccarların ve Bithyas'ın Tunus kıyılarından yola çıkan gemileri, rüzgârı da arkalarına alarak şehre yiyecek taşıyorlardı. Ahali yiyecek konusunda büyük sıkıntı çekerken işgal güçleri düzenli şekilde beslenebiliyordu. Bu nedenle Scipio, deniz ile körfez arasında uzanan 96 ayak genişliğindeki burna doğru hareketlenerek limanın ağzını kapatmaya çalıştı. Kartacalıların imkânsız diye nitelediği bu hamlenin gerçekleşmesi şehrin kaybetmesi anlamına geliyordu. Ancak umulmadık bir şey oldu. Romalı işçiler mendirek inşaatıyla meşgulken Kartaca limanında firarilerin bile ne olduğunu bilmedikleri iki ay süren hummalı bir çalışma başlatıldı. Romalılar liman girişindeki inşaatı tamamladıklarında, elli Kartaca gemisinin ve çok sayıda küçük teknenin limandan çıktıklarını fark ettiler. Düşmanın limanın güney

çıkışını kapatmaya çalıştığı sırada Kartacalılar, limandan çıkabilmek için doğuda, denizin derinliği göze alındığında önü asla kesilemeyecek yeni bir kanal açmışlardı. Şayet Kartacalılar isteseler, resmigeçitle yetinmeyip demirlemiş ve tamamen hazırlıksız yakalanmış Roma donanmasının işini oracıkta bitirebilirlerdi. Üçüncü gün savaşmak için geri döndüklerinde Romalıları hazır bekler buldular. İki taraf da birbirine üstünlük sağlayamamıştı, ancak Kartaca gemileri limana dönerken girişte o kadar sıkıştılar ki, verdikleri kayıplar neredeyse savaşı kaybetmelerine neden olacaktı. Scipio saldırılarını surların dışında kalan ve yalnız kısa süre önce inşa edilmiş toprak bir setle korunan rıhtımda yoğunlaştırdı. Makineler burna yerleştirildi ve kısa süre sonra surlarda gedikler açıldı. Kartacalılar emsalsiz bir cesaretle çamurlu sularda ilerleyerek saldırılarını sürdürdüler ve işgalcileri geri çekilmeye zorladılar. Scipio süvarilerini cepheye sürdü. Savaş makineleri imha edilmiş, gediklerin tamamı kapatılmıştı. Bu arada Scipio yeni makineler yaptırdı ve düşmanın tahta kulelerini ateşe verdi. Böylece iskeleyi ve dolayısıyla dış limanı ele geçirmiş oluyordu. Şehir surlarıyla aynı yükseklikte bir duvar çekildi, böylece şehir, iç limana sadece dış liman üzerinden ulaşılabildiği için hem kara hem de deniz tarafından tamamen ablukaya alındı. Scipio kuşatmayı sağlamlaştırma adına Gaius Laelius'a Nepheris'e nakledilen ve Diogenes'in yönettiği Kartaca kampına saldırması için emir verdi. Karargâh çeşitli savaş hileleriyle fethedildi, bütün personel öldürüldü veya esir alındı. Kış gelmişti. Scipio, açlık ve bulaşıcı hastalık tehlikelerine rağmen harekâtı tamamlamaya kararlıydı. Hasdrubal övünür ve keyif sürerken egemen beylerin korkunç imha planları üzerinde nasıl çalıştıkları, Roma ordusunun 608 (146) baharında iç şehre saldırdığı zaman daha iyi anlaşıldı. Hasdrubal iç limanın ateşe verilmesini emretti ve Kothon'a yapılması

beklenen hücumu karşılamaya hazırlandı. Fakat Laelius alınan tüm önlemlere rağmen, açlıktan ölecek duruma gelmiş askerlerin savunmakta büyük güçlük çektikleri surları aşarak iç limana girmeyi başardı. Şehir düşmüştü ancak savaş devam ediyordu. Saldırganlar küçük limanın hemen yanındaki çarşıyı ele geçirdiler ve kaleye giden üç dar yolda ilerlemeyi sürdürdüler. İşleri zordu zira altı katlı evlerin göğüs göğüse çarpışmalarla teker teker ele geçirilmesi gerekiyordu. Damdan veya caddelerin üstüne inşa edilmiş kirişlerin üzerinde yürüyen askerler kaleyi andıran bu evlerden birine girmeyi başarınca karşılarına çıkan herkesi öldürmek zorundaydılar. Aradan şehir sakinleri için korkunç, saldırganlar için de son derece sıkıntılı altı gün geçmişti. Nihayet Hasdrubal ve yanındakilerin sığındığı dik kaleye yaklaşılmıştı. Scipio, kaleye giden patikanın genişletilmesi için yakılan sokaklardan çıkan molozun kullanılmasını emretti. Bu meyanda evlerde saklanan savaşamaz durumdaki kişilerin yanarak ölmesi kaçınılmazdı. Sonunda kalede sıkışan halk merhamet dilendi. 3000 erkek ve 2500 kadın zafer alayının önünde yarı çıplak şekilde yürütüldü. Eski nüfusun onda biri bile kalmamıştı. Romalıların elinden kurtulan 900 kadar kişiyle kumandan Hasdrubal, karısı ve iki oğlu Sağlık Tanrısının tapınağında saklandı; onlar, firari askerler ve Romalı esirleri öldürenler için bağışlanma söz konusu değildi. Tapınak ateşe verildiğinde yanarak ölmek istemeyen Hasdrubal dışarı çıktı, zafer kazananların ayaklarına kapanarak hayatının bağışlanması için yalvardı. Bağışlanmıştı ancak ülkesinin batmasından kocasını sorumlu tutan karısı önce çocuklarını daha sonra da kendisini yanan tapınağa atarak yaşamına son verdi. Savaş bitmişti. Karargâhta ve Roma'da sonsuz bir sevinç hâkimdi. Diğer taraftan ülkenin seçkin insanları ulusun son eylemlerinden utanıyorlardı. Esirlerin çoğu köle olarak satıldı, ba-

zıları zindana atıldı. Bithyas ve Hasdrubal Roma devleti tarafından tutuklandılar ve yargılandılar. Taşınabilir malların -altın ve gümüş hariç- askerler tarafından yağmalanmasına izin verildi; Kartacalıların Sicilya şehirlerinden kaçırdıkları eserler, örneğin Agrigentum'dan kaçırılan Phalaris Boğası, iade edildi, diğerleri Roma devletine verildi.

Şehrin büyük bölümü hâlâ ayaktaydı. İnanılması güç ama Scipio şehrin yıkılmamasını emretmiş, bu konuyla ilgili olarak senatoya bir dilekçe sunmuştu. Scipio Nasica mantığın ve ahlakın sesine kulak vermek istemişti, ne yazık ki istediklerini gerçekleştiremedi. Senato, Kartaca şehrinin ve dış mahallesi Magalia'nın yerle bir edilmesini, Kartaca'yı desteklemiş yerleşimlerin üzerinden pulluk geçirilmesini istiyordu. Kartaca coğrafyadan silinecekti, öyle ki üzerinde tek bir bitki bile yetişmemeliydi. Senatonun emri yerine getirildi, harabeler on yedi gün boyunca yakıldı. Kısa süre önce kazılan Kartaca surlarının kömürleşmiş tahta parçaları, demir kalıntıları ve kül haline gelmiş gülleler dört veya beş ayak derinlikte bulundu. Çalışkan Fenikelilerin beş yüz yıl boyunca yarattıkları ve yaptıkları yerlerde şimdi Romalı köleler efendilerinin sürülerini otlatıyorlardı. Tarihin kendisine asilzade değil cellat rolünü verdiği Scipio eserine tiksintiyle bakıyor, zafer sevinci yaşayacağı yerde bu cinayetin kalıcı intikam duyguları yaratmasından endişe ediyordu.

Artık yapılacak tek şey bölgenin organizasyonu için yeni düzenlemeler getirmekti. Kazanılan denizaşırı toprakları müttefiklere bağışlayan eski düzenin değişmesi gerekiyordu. Micipsa ve kardeşleri ellerindeki topraklara kısa süre önce Kartaca'dan kopartılan Bagradas Vadisini ve Emporia bölgesini de kattılar. Uzun süreden beri beslenen Kartaca'yı başşehir ilan etme düşüncesi artık asla gerçekleşemeyecekti. Buna karşın senato onlara Kartaca kütüphanesini layık gör-

dü. Sicilya Adasının karşısındaki Afrika'nın dar sahil şeridi üzerinde yer alan ve Tusca Nehrinden (Thabraca yakınlarında) Thaenae'ya (Karkenah adasının karşısında) kadar uzanan Kartaca bölgesi bir Roma eyaletiydi. Massinissa'nın müdahalelerinin aralıksız olarak Kartaca egemenliğini kısıtladığı ve Bulla, Zama ve Aquae'ın kralların elinde olduğu iç kesimlerde Numidyalılar ellerindeki toprakları muhafaza ediyorlardı. Roma eyaleti ile onu üç taraftan çevreleyen Numidya krallığı arasındaki sınırda alınan titiz önlemler, Roma'nın Kartaca karşısında yaptığı hataları asla tekrarlamayacağını kanıtlıyordu. Buna karşın eyaletin yeni adının Afrika olarak belirlenmesi, Roma'nın yeni çizilen sınıra kesin gözüyle bakmadığına işaret ediyordu. Yeni eyaletin yönetimi Romalı bir valiye emanet edildi, yönetim merkezi ise Utica oldu. Burada sınır düzenlemesine gerek yoktu çünkü müttefik Numidya onları diğer çöl sakinlerinden ayırıyordu. Vergi konusunda oldukça yumuşak davranıldı. Savaşın başlangıcından itibaren Roma'nın yanında duran eyaletler -bunlar sadece sahil şehirleri Utica, Hadrumetum, Küçük Leptis, Thapsus, Achulla, Usalis ve iç kesimdeki Theudalis'di- özerkliklerini korudular ve özgür şehir ilan edildiler; firarilerin kurduğu eyalete da aynı haklar tanındı. Utica'ya bağışlanan kısım dışında tüm Kartaca şehir bölgesi ve diğer yıkılmış yerleşimler kamulaştırıldı ve kiraya verilerek değerlendirildi. Diğer yerleşimler aynı şekilde toprağı işleme haklarını ve kentsel özgürlüklerini kaybettiler; yine de Roma hükümetinin kararıyla Roma'nın malı sayılan toprağı, Roma'ya yıllık tazminat olarak belirlenen meblağı (stipendium) ödemek koşuluyla işleyebileceklerdi. Bu tazminatı, gelir vergisi mükelleflerinden topladıkları paralarla denkleştirebileceklerdi. Batının ilk ticaret şehrinin yıkılmasından en kârlı çıkanlar, Kartaca'nın küller altında kaldığı dönemde

Utica'ya göç eden ve oradan sadece Roma eyaletlerini değil, o zamana dek giremedikleri Numidya ve Gaetuli bölgelerini sömürmeye başlayan Romalı tüccarlardı.

Kartaca'nın yıkıldığı dönemde Makedonya da uluslar listesinden çıkarılmıştı. Roma senatosunun bilgeliği eski ant birliğini dört küçük krallığa böldükten sonra aralarında barış sağlanamaz olmuştu. Ülkenin ne duruma düştüğünü gösteren en güzel örnek, tüm hükümet üyelerinin Demasippos'un ayaklanması neticesinde öldürüldüğü Phakos vakasıdır. Ne senatonun görevlendirdiği vekiller (590-164) ne de Yunanların Makedonya'dan getirilen hâkimleri –örneğin Scipio Aemilianus (603-151)– çalıştırma geleneği bu durumu değiştiremedi. Tam bu sırada Trakya'da, şaşırtıcı şekilde babası kral Perseus'a benzeyen genç bir adam, Suriyeli Laodike'nin oğlu Filip ortaya çıktı. Çocukluğunu Mysia'nın Adramytteion (Edremit) şehrinde geçirmişti. Gelecekteki parlak yaşamının ilk ışıklarını burada gösterdi. Kendi ülkesinde bazı başarısızlıklar yaşadıktan sonra Kral Demetrios Soter ile evli annesinin yanına Suriye'ye gitti. Orada kendisine inanan birkaç adamın yardımıyla kralı devirip Suriye tahtını ele geçirmek, Demetrios'un hükümdarlığına son vermek istedi. Fakat Demetrios tarafından tutuklanarak Roma'ya gönderildi. Senato onu bir İtalyan şehrine yolladı fakat ciddi bir denetim altında tutmadı. Bu şekilde Filip, Milet'e kaçmayı başardı. Orada resmi makamlar tarafından tekrar yakalandı, daha sonra Romalı komiserlere tutukluya ne yapılması gerektiği soruldu. Komiserler serbest bırakılmasını söylediler ve öyle de yapıldı. Bundan sonra şansını Trakya'da deneyecekti. Orada tanındı ve desteklendi. Yalnız, halasının kocası Trakyalı barbar lider Teres ve Barsabas tarafından değil akıllı Byzantionluların da desteğini aldı. Filip, Trakyalıların yardımlarıyla Makedonya'ya saldırdı. Başlangıçta yenilse de Struma'nın kıyısındaki Odo-

mantike'de konuşlanmış Makedonya birliklerini yenmeyi başardı. Nehrin öteki tarafında kazandığı ikinci zafer bütün Makedonya'ya hâkim olmasını sağladı. Hikâyesi ne kadar uydurma olsa da gerçek Perseus'un oğlu daha on sekiz yaşında Alba'da ölmüştü ve bu kişi Makedonyalı bir prens değil Edremitli bir deri işçisi Andriskos idi. Makedonya halkı meşruluk sorununu bir an önce halledebilmek için eski yoluna dönmeye dünden hazırdı. Çok geçmeden Tesalya'dan gelen elçiler taht adayının kendi ülkelerine saldırdığını bildirdiler. Ağzından çıkan ilk sözlerin bu aptal davayı sonlandıracağını düşünen Romalı komiser Nasica senatonun kendisine asker vermemesi üzerine Bergama ve Aka birliklerinden yardım alarak Praetor Juventius'un birlikleri yetişene dek (605?-149) Makedonya'yı düşmanlardan korumaya çalıştı. Az sayıda askeriyle saldırdı ancak savaş meydanında ölünce birlikleri dağıldı ve böylece Tesalya'nın büyük bölümü, hükümdarlığı sırasında burada ve Makedonya'da acımasız ve gaddar bir yönetim sergileyen Sahte Filip'in eline geçti. Nihayet Quintus Caecilius Metellus kumandasında güçlü bir Roma ordusu bölgeye geldi ve Bergama donanmasının katkılarıyla Makedonya'ya girdi. Her ne kadar Makedonyalılar ilk çarpışmalardan galip ayrılsalar da kısa süre sonra Makedonya ordusunda başlayan huzursuzluk ve firari askerler ve de Filip'in ordusunu bölerek bir bölümünü Tesalya'ya yollaması Romalıların kolay bir zafer kazanmalarına neden oldu. (606-148) Filip, Trakya'ya kaçtı ve Byzes kabilesine sığındı. Onu takip eden Metellus kazandığı ikinci savaştan sonra iadesini talep etti.

Dört Makedon ant birliği tahtta hak iddia edene kendi rızalarıyla değil tehditler sonucu boyun eğmişlerdi. O zamana dek izlenen politika uyarınca Makedonyalıların Pydna Savaşı sonrası kazandıkları sahte bağımsızlık duygusunu ellerinden almaya gerek yoktu. Buna rağmen Makedonya, senatonun

emriyle Metellus tarafından bir Roma eyaleti yapıldı. Roma yönetiminin sistemini değiştirdiği ve eski müttefiklerini bağımlı hale getirmek istediği aşikârdı. Bu nedenle, dört ant birliğinin müsadere edilmesi bütün müttefiklere atılmış bir tokat olarak yorumlandı. Roma'nın kazandığı ilk savaştan sonra Makedonya'dan koparttığı ve o zamana dek İtalyan memurların sorumluluk sahasına dahil Epir, İyonya adaları ve Apollonia limanı ile Epidamnos şimdi Makedonya eyaletine bağlanıyordu. Böylece bu eyaletin kuzeydoğu sınırı, İlirya'nın başladığı İşkodra'ya dayanmıştı. Ayrıca Roma'nın gerçek Yunanistan'ı koruma görevi Makedonya valisine verildi. Makedonya, böylece altın çağında sahip olduğu sınırlarına geri dönüyordu, ancak artık bağımsız bir imparatorluk değil, yerel ve görünüşe göre bölgesel organizasyona sahip birleşik fakat diğer taraftan manzara resimleri yanında adı sikkelerde geçen İtalyan bir hami ve hazine başkanına bağlı bir eyalete dönüşmüştü. Vergi matrahı değiştirilmedi, her belediyenin payına 100 talent (155000 taler) gibi oldukça düşük bir meblağ düşüyordu. Ülke her şeye rağmen şanlı günlerini unutmamıştı. Sahte Filip'in yenilmesinden birkaç yıl sonra Perseus'un oğlu olduğunu iddia eden Alexander Nestus (Karasu) yakınlarında isyan bayrağını açtı ve kısa süre içinde 1600 kişi topladı. Quaestor Lucius Tremellius isyanı bastırmakta zorlanmadı, asilerin liderini Çanakkale Boğazına kadar takip etti. (612-142) Bu iki yıl önce Yunanistan ve Asya'da büyük işlere imza atmış gururlu Makedonya ulusunun son direnişiydi. Bundan sonra Makedonya adı, bölgesel bir organizasyon olarak kaldı ve olaysız geçen yıllar boyunca pek duyulmadı. (608-146)

Bundan böyle Makedonya'nın kuzey ve doğu sınırını, yani Yunan medeniyeti ile barbarlar arasındaki bölgeyi koruma görevini Romalılar üslenecekti. Bileği bükülmez ordula-

rıyla bu görevi hakkıyla yerine getirdiler. Bu amaçla, Polybios döneminde batının iki büyük limanı Apollonia ve Dyrrhachium'da başlayıp iç bölgeleri geçerek Selanik'e ve daha sonrasında Hebrus'a (Meriç) kadar uzanan Egnatia yolunu inşa ettiler.[10] Yeni eyalet, sessiz durmayan Dalmaçyalılar ile Yunan yarımadasının kuzeyinde oturan ve tarihi ilişkilerini etraflıca inceleyeceğimiz İlirya, Kelt ve Trakya uluslarına karşı başlatılan seferlerde üs olarak kullanıldı.

Egemen gücün desteği Makedonya'dan çok Helen Yunanistan'a yönelikti ve Roma'nın Helenseverleri Perseus savaşının etkilerinin kaybolduğunu, ilişkilerin giderek iyileştiğini düşünüyorlardı. Saygıdeğer Romalıların evlerine sokmadıkları, iktidar partisinin kızgın tahrikçileri Aetolialı Lykiskus, Boiotialı Mnasippos, Akarnanialı Chrematas, Epirli rezil Charops peş peşe ölünce yerlerine eski anıları ve çatışmaları unutmuş bambaşka bir nesil geldi. Roma senatosu barışma ve unutma zamanının geldiğini düşünüyordu ve on yedi yıldan beri İtalya'da ikamet eden Akalı yurtseverleri serbest bıraktı. (604- 159) Özgürlük talebi Aka'nın gündeminden hiç düşmemişti. Yine de hata yapıldı. Romalılar her ne kadar "Helensever" olsalar da Helen vatanseverliğinin kendi içinde bir barış sağlanması yolunda attıkları adımlar çok az başarı sağlamıştı. Bu durum, en iyi, Yunanların Attalos sülalesiyle olan ilişkileriyle açıklanabilirdi. Kral II. Eumenes tam bir Roma hayranıydı ve Yunanlar kendisinden nefret ediyorlardı. Ancak kendisi ile Romalılar arasında bir anlaşmazlık çıktığı andan itibaren Yunanistan'da aniden popüler olmuştu. Tıpkı, daha

10 Adriyatik Deniziyle Karadeniz arasındaki ticaret yolu Korfu'nun şarap kadehleri Thasos ve Lesbos ile buluşur. Sözde bir Aristoteles metni "garip şeylerden" bahseder. Bu yol günümüzde de aynı eskiden olduğu gibi Durazzo'dan Bagora Dağlarına, (Kandavia Silsilesi) Ochrida Gölünü (Lychinitis) keserek Manastır üzerinden Selanik'e gider.

önce Makedonya'dan olduğu gibi Yunanlar kendilerini yabancı hâkimiyetinden kurtaracak kişiyi bu sefer Bergama'dan bekliyordu. Özellikle kendi kaderine terk edilen Yunan kent devletlerinde gözle görülür bir çöküş başlamıştı. Ülke yalnız savaş ve vebadan değil, üst sınıfların kadınları ve çocukları ile uğraşma konusunda giderek artan bir biçimde isteksizliği nedeniyle tenhalaşmaya başlamıştı. Buna karşın suçlu ve canilerden oluşan serseri takımı askere alınmak için ülkeye akın ediyordu. Belediyeler borç batağına sürüklenmiş, her türlü ekonomik itibarını kaybetmişlerdi. Atina ve Thebai gibi şehirler yaşadıkları mali krizi atlatabilmek için eşkıyalık yapmaya, komşu yerleşimleri yağmalamaya başladılar. Aynı şekilde birlikler arasında uyuşmazlıklar ortaya çıktı, örneğin Aka birliğinin gönüllü ve zorunlu üyeleri çatıştılar. Romalılar, o sırada başta olan yöneticilerine güvenseler bile kısa süre içinde Yunan genç kuşağının eskisinden farklı olmadığını öğreneceklerdi. Romalılar ile ticaret yapma fırsatı tepilmişti.

Bu pis ilişkileri kamufle edebilmek için Aka ant birliği seçimleri bir yıl ertelendi (605-149). Yapılan oturumda Diaeos, Aka ant birliği üyesi olan Lakedaimonluların Aka mahkemelerinde yargılanma ve Roma'ya özel elçiler gönderme haklarının kendilerine Romalılar tarafından bahşedilmediğini söyledi. Bu pervasız bir yalandı; ancak meclis duymak istediğine inandı, Akaların tezlerini kabul ettirmek için silaha sarılacaklarını açıklaması üzerine zayıf Spartalılar geçici olarak susmayı yeğlediler, Akalar tarafından sürgüne gönderilmek istenenler şehri terk ettiler ve bu kararı Roma senatosuna şikâyet ettiler. Senato alışıldığı üzere olayı incelemek için bir komisyon yollayacağını bildirdi. Ancak elçiler hem Sparta hem de Akhaia konusunda senatonun kendi çıkarları doğrultusunda karar verdiğini anlattılar. Kısa süre önce Tesalya'da sahte Filip'e karşı müttefik desteği veren, müttefik-

ler içinde eşit haklara ve politik ağırlığa sahip olmadıklarını savunan Akalar 606 (148) yılında Damokritos'un liderliğinde Lakonya'ya saldırdı. Mettellus'un gönderdiği bir Roma delegasyonu Asya'da incelemeler yaptıktan sonra barış yapılmasını ve Senato komiserlerinin beklenmesini istedi. Başlayan savaşta 1000 Spartalı öldü, şayet Damokritos devlet adamlığında sergilediği yeteneklerini savaş alanında da gösterebilmiş olsa Sparta düşebilirdi. Olayların müsebbibi Diaeos bir taraftan savaşı ısrarla sürdürürken diğer taraftan korkulan Makedonya kumandanına, Aka ant birliğinin tam bağlılığını bildiriyordu. Bunun üzerine uzun zamandan beri beklenen, başında Aurelius Orestes'in bulunduğu Roma komisyonu geldi. Silahlar sustu, Akalı yöneticiler bildirilerini açıklamak için Korinthos'ta bir araya geldi. Beklenmiyorlardı ve soğuk karşılandılar. Romalılar Sparta'nın, Aka devletleri arasındaki sahte ve yasa dışı sıralamasını değiştirmekte kararlı, Akalara saldırmak için hazırdılar. Daha birkaç yıl önce Aetolia şehri Pleuron'u birliklerinden çıkarmak zorunda kalmışlardı. (591-163) Şimdi ikinci Makedonya savaşından beri kazandıkları toprakları, yani Korinthos, Orchomenos, Argos, Peloponez'de Sparta ve Oeta kıyısındaki Herakleia'yı iade edecek, birliklerinin üye sayısını Hanibal savaşından sonraki hale getireceklerdi. Akalı mebuslar bunu duyunca Romalıların konuşmasına fırsat bırakmadan hemen çarşıya koştular ve Roma'nın taleplerini halka bildirdiler. Bunun üzerine yöneticiler ve yönetilenler öncelikle Korinthos'ta yaşayan Spartalıları saptadılar, zira bu musibeti başlarına saran onlardı. Tutuklanmalar tantanaya neden oldu, Sparta adı veya ayakkabısı taşımak tutuklanmak için yeterli bir nedendi. Hatta, Romalı elçilerin evine girilerek orada saklanan Spartalılar tevkif edildi. Romalılara fiziksel taciz yapılmadı fakat ağır hakaretler edildi. Dargın ayrıldılar, senatoya ağır ithamlarla dolu, bazen

abartılı şikâyet dilekçelerini sundular. Senato olaya ılımlı yaklaştı, özellikle Yunanlar aleyhine kararlar aldı, düşüncelerini yargıladı. Sextus Julius Caesar, Aegion'da yapılan toplantıda, en ılımlı şekilde ve yapılan hakaretlere neredeyse hiç değinmeden aldığı emirleri tekrarladı. Ancak başta yeni seçilen komutan Kritolaos (komutanlığı: Mayıs 607/608-147/146) olmak üzere devlet işlerine ve yüksek politikaya vakıf diğer Aka yöneticileri buradan Roma'nın Kartaca ve Viriathus karşısında çok kötü durumda olduğu sonucunu çıkardılar ve Romalılara vurmaya ve taciz etmeye başladılar. Caesar olayı yatıştırmak için görüş ayrılığı yaşayan vekilleri Tegea'da toplanmaya çağırdı. Caesar ve Spartalı elçilerin uzun süre Akaları nafile yere beklemelerinden sonra Kritolaos tek başına geldi ve bu olayda sadece Aka halk meclisinin yetkili olduğunu ve ancak altı ay sonra toplanabileceğini söyledi. Bunun üzerine Caesar Roma'ya geri döndü. Aka halk meclisinin bir sonraki oturumunda söz alan Kritolaos, Sparta'ya resmen savaş açıldığını bildirdi. Bunun üzerine Metellus Korinthos'a elçiler yollayarak onu kararından döndürmeye çalıştı. Zengin ticaret ve fabrika şehrinin alt sınıfının temsil edildiği meclis Romalı katılımcıların konuşmasına izin vermedi ve onları kürsüden indirdi. Kritolaos'un, Romalıların Akaların efendisi olmadığını ancak onları dost olarak görmek istedikleri şeklindeki konuşması büyük coşkuyla karşılandı. Meclis üyeleri onu bağrına bastı, zenginlerin vatan hainliği yaptığı, askeri yönetimin bir zorunluluk olduğu çok sayıda ulusun ve kralın yakın zamanda Roma'ya karşı isyan bayrağı açacağına dair sözleri alkışlarla onaylandı. Barış imzalanana dek bütün kurumların ellerinden geleni yapacakları açıklaması ve tüm davaların durdurulması istemleri bu davranışın hangi ruh hali içinde yapıldığını gösterir. Savaş başladı, gerçek müttefikler Thebai ve Boiotia ve hatta Khalkis bile düşman ilan edildi.

Akalar 608'de (146), senato kararı uyarınca Aka ant birliğinden ayrılan Herakleia'nın birliğe tekrar alınmasını sağlamak için Tesalya'yı işgal etti. Senatonun Yunanistan'a gönderdiği konsül Lucius Mummius henüz bölgeye intikal etmemişti, bunun üzerine Metellus Herakleia'yı korumak için Makedon lejyonlarının başına geçti. Aka-Thebai ordusu Romalıların yaklaştığını öğrenince savaşmaktan vazgeçti. Mümkün olduğunca acil şekilde güvenli Peloponez bölgesine geri dönerken Thermophylai Geçidi'nde pusu bile kurmayı düşünmedi. Metellus hemen takibe başladı ve Yunan ordusunu Skaapheia yakınlarındaki Locris'de yakaladı ve imha etti. Çok sayıda ölü ve esir vardı, Kritolaos'un akıbeti belli değildi, savaştan sonra adını duyan olmadı. Canlarını kurtarabilen askerler Yunanistan içinde diğer birliklere katılabilmek için uğraştı. Patras birlikleri Phocis'te, Arkadya özel timleri ise Khaironeia'da imha edildi. Bütün Kuzey Yunanistan temizlenmişti. Kitleler halinde kaçan Aka ve Thebai halkının sadece küçük bir bölümü Peloponez'e ulaşabilmişti. Metellus, Yunanlara ılımlı yaklaştı ve anlamsız direnişe son vermelerini istedi. Bir kişi hariç Thebai halkının bütünü serbest bırakılacaktı. İyi niyetli yaklaşımı halk tarafından değil ama canının derdine düşmüş, Kritolaos'tan sonra kumandanlığa seçilen Diaeos tarafından ciddiye alınmadı. Korinthos kıstağında yaşayan eli silah tutan herkesin ve Yunanistan doğumlu 12000 kölenin orduya katılmasını emretti. Zenginler parasal destek verecekler, barış taraftarları canlarını kurtarabilmek için fidye ödeyeceklerdi. Vermeyenler hemen öldürüldü. Savaş aynı şekilde sürdürülecekti. Alkamenes'in yönetiminde Megara 'da bekleyen 4000 kişilik Aka öncü birliği Romalıların geldiğini görünce kaçtı. Konsül Lucius Mummius'un yanında az sayıdaki askerle Roma ana karargahına gelerek komutanlığı üstlenmesi üzerine Metellus Korinthos kıstağındaki düşman ordusuna saldır-

mayı planladı. O esnada Akalar Korinthos kıstağındaki Leukopetra'da kendilerinden iki kat daha güçlü fakat tedbirsiz bir Roma öncü birliğine saldırdı. Romalılar cevap vermekte gecikmedi, Akalı süvariler savaş başlar başlamaz kendilerinden altı kat güçlü Roma süvarilerinin üzerine yürüdü. Hoplitler düşmana ancak Romalı özel birlikler kanatlarına saldırıp onları dağıtana kadar dayanabildi. Böylece düşmanın direnci kırıldı, Diaeos ülkesine geri döndü, karısını öldürdükten sonra zehir içip intihar etti. Şehirler hiçbir direnç göstermeden teslim oldular. Bileği bükülemez denilen Korinthos bile Romalılara ancak üç gün dayanabilmişti.

Yunanlarla ilişkilerin yeniden düzenlenmesi görevi başında fethettiği ülkede saygın bir isim bırakan konsül Mummius'un bulunduğu on senatörden oluşan bir komisyona verildi. Kazandığı zaferlerin anısına Achaicus adının verilmesi ve Herkül'e ithaf edilen bir tapınak yaptırılması tam bir saçmalıktı. Aristokratik lüks ve ahlak çürümesi içinde büyümeyen ve orta sınıfa dâhil bu kişi oldukça adaletli ve ılımlıydı. Akalar içinde yalnız Diaeos, Boiotia'dan ise yalnız Pytheas'ın öldürüldüğünü söylemek abartılı bir ifadeydi. Khalkis'de vahşet yaşanıyordu. Her şeye rağmen mahkemeler insafsız kararlar vermemişti. Mummius, Aka vatansever partisi liderinin ve Philopoemen'in heykellerini kırdırdığına dair suçlamaları kabul etmedi. Eyaletlerden toplanan tazminatlar Roma maliyesine aktarılmadı, savaşta zarar gören şehirler için kullanıldı. Bir süre sonra kaldırıldı, vatan hainlerinin servetlerine el konuldu. Ebeveynler ve çocuklar devlet tarafından satılmadı, ülkelerinde tutuldu. Korint, Thespiae ve diğer şehirlerden toplanan sanat eserleri başşehirde veya eyalet şehirlerinde sergilendi.[11] Bazı eserler ise İstmia, Delfi ve Olimpia tapınak-

11 Sabin'in Parma ve İspanya'nın İtalica şehirlerinde Mummius'un adını taşıyan çok sayıda bağış objesiyle karşılaşıyoruz.

larında değerlendirildi. Yerel organizasyonlarda ve genelde itidal hâkimdi. Yerel yasaların doğurduğu özel ant birlikleri, özellikle Aka ant birliği tasfiye edildi, hiç kimsenin iki ayrı belediye toprak sahibi olamayacağını belirten kanun uyarınca eyaletler arası gidiş geliş kısıtlanmış oldu. Ayrıca daha önceleri Flaminius'un denediği şekilde demokratik şehir anayasaları ortadan kaldırıldı ve her belediyenin varlıklı kişiler tarafından yönetilmesi sağlandı.

Bunun dışında her belediye Roma'ya vergi vermek zorundaydı, vergi denetimi aynı zamanda yönetim ve yürütme görevini üstlenen, suç mahkemelerine başkanlık yapan Makedonya valisine verildi. Yunan eyaletlerine her şeye rağmen özgürlük tanınmıştı. Roma egemenliği altında bir araya gelmiş eyaletlere toprak sahibi olma, kendi yönetimini ve hukuk sistemini kurma hakkı tanıyan şekilsel bir özgürlük.[12] Birkaç

12 Yunanistan'ın 608 yılında (146) Roma eyaleti yapılıp yapılmadığı tartışması aslında bir söz dalaşından kaynaklanmıştır. Yunan eyaletlerinin daimî olarak özgür kalmaları (CIG 1543, 15; Caes. civ. 3,5; App. Mithr. 58; Zonar. 9,31) kararlaştırılmıştı. Ancak "Yunanistan'ın Romalıların eline" geçtiğine (Tac. Arm. 14,21;1, Makk. 8,9,10) veya her belediyenin Roma'ya belirlenen oranda vergi vermek zorunda olduklarına (Paus. 7,16, 6; bkz. Cic. prov.3 ,5) dair hiçbir ifade yok. Örneğin küçük Gyaros adası her yıl 150 drahmi vergi (Strab. 10, 485) ödeyecekti, şehir anayasasını denetleyen, belli suç mahkemelerine hâkimlik yapan (CIG.1543; Plut. Cim. 2) Roma valisinin sopa ve baltasının sesi Yunanistan'dan duyulmaya başlamıştı. (Polyb. 38,1 c, bkz. Cic. Verr. 1.1,21,55) Senatonun bir dönem Makedonya'da kullandığı eyalet düzeni şimdi Yunanistan'da da uygulanıyordu. Bu iki olay arasında hiçbir tezat yoktur. Özgür şehirlerin statüsü artık eyaletlerin hem dışında hem içinde geçerli olacaktı. (Örneğin: los.ant. lud. 14,4,4) Yunanistan'daki devlet arazisi Korinthos tarlaları ve Euboia tarım bölgeleriyle kısıtlıydı. (CIG. 5879) Orada gerçek bağımlılar yoktu. Yunan eyaletleriyle Makedonya valisi arasındaki bağlantılar göze alındığında Marsilya'nın Narbo eyaletine ait olduğu gibi Durres ve Yunanistan'ın da Makedonya eyaletine ait olması gerekir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Cisalpina Galya 655'ten (89) beri çok sayıda yurttaş ve Latin belediyelerden oluşmaktaydı, buna rağmen

yıl sonra eski ant birliğine benzeyen kurumlara izin verildiği gibi toprağın devrini yasaklayan baskıcı uygulama da iptal edildi.

Thebai, Khalkis ve Korinthos ağır cezalara çarptırıldı. Bunlardan ilk ikisi teslim olduktan sonra surları yıkılarak açık arazi haline getirildi. Buna karşın Yunanistan'ın ilk ticaret şehri Korinthos'a reva görülenler Roma yıllıklarında utanç verici bir olay olarak gösterildi. Senatonun kesin emirleri uyarınca Korinthos halkına saldırıldı, canını kurtarabilenler köle olarak satıldı. Şehrin surları ve kalesi söküldü ve bir daha kullanılmaması için yerle bir edildi, arazinin bir kısmı İsthmia oyunlarını finanse etmek koşuluyla Sicyon'a verilirken büyük bölümü Roma devlet arazisi ilan edildi. Böylece Yunanistan'ın göz bebeği söndü, en önemli hazinesi yok edildi. Tarafsız tarihçiler bu felaketin sorumlusu olarak sadece Romalıları görmez, Yunanların vefasızlığının ve aptalca cesaretinin Romalıları bu katliama zorladığını söyler. Birliklerin sözde bağımsızlığının kaldırılması ve bununla bağlantılı karanlık ve kokuşmuş düzen, ülke ve Makedonya'daki Roma kumandanı için bir şanstı, zira şaşkın ve hatalı Yunan

---

Sulla döneminde eyalet yapıldı. Aynı şekilde Caesar döneminde çok sayıda yurttaş belediyenin eyalet yapıldığını görüyoruz. Burada Roma provincia kavramının temel ilkesiyle karşılaşıyoruz. Bu kavram başlangıçta "tüm yönetim ve yasama eylemlerinin komutanlık makamı" diye tanımlanabilir ve askeri statüsünün gereği ek bir iş üslenmiştir. Diğer taraftan özgür eyaletlerin şekilsel bağımsızlığı göz önünde tutulduğunda 608 yılında (146) meydana gelen olaylar sonucu Yunanistan'ın statüsünün değişmediği görülür. Bunlar hukuki değil şekilsel farklılıklardır. Artık Roma'nın yanında Aka ant birliği yerine vergi mükellefi Aka eyaletleri vardı. Ve bunlar Makedonya'da Roma özel yönetiminin kurulmasından sonra bağımlı Yunan devletçiklerinin denetimini başşehir makamlarının elinden almışlardı. Buna göre Yunanistan'ın şekilsel algının ağır basması sonucu Makedonya komutanlığının bir parçası olarak görüp görülmediği tartışılabilir. Birinci görüşün daha ağır bastığını söyleyelim.

ant birliklerinin ve Roma komiserlerinin yönetiminden çok daha düzgündü. Peloponez paralı askerlerin barınağı olmak istemiyordu, dolaysız Roma hükümeti sayesinde ülkeye tekrar huzur ve refah gelmişti. O zaman Yunanlar, Themistokles'in "çöküşün çöküşü engellediğine" dair söyleminin, Yunan bağımsızlığının çöküşünü dile getirdiğini söylerken pek o kadar haksız değillerdi. Roma'nın Yunanlara ne kadar hoşgörü gösterdikleri aynı makamların İspanyollar ve Fenikelilere yaptıklarıyla karşılaştırıldığında çok daha iyi anlaşılır. Barbarlara kötü davranmak görünüşe göre yasak değildi. İmparator Traianus ve onun döneminde yaşayan Romalılar "Atina ve Sparta'nın son özgürlük kalıntılarının tamamen kaldırılmasını" barbarca ve gaddar bir yaklaşım olduğunu söyleyeceklerdi. Bu ılımlı yaklaşım, Kartaca ve Numidya mezalimlerini bile aratacak Korinthos felaketiyle çelişiyordu. Korinthos sokaklarında Romalı senatörler aleyhine atılan sloganlar Roma devlet hukukuyla hiç bağdaşmıyordu. Ancak yapılan mezalim tek bir adamın Mummius'un zalimliğinden kaynaklanmamış bilakis Roma senatosunun aldığı ve uyguladığı kararlar sonucu gerçekleşmişti. O dönemde gerçek aristokrasinin yanında politikaya müdahale etmeye başlayan ve rakiplerinden birini saf dışı bırakan ticaret erbabının bu olayların müsebbibi olarak görmek yanlış bir görüş sayılmaz. Romalı ticaret adamlarının Yunanistan'ın düzenlenmesinde söz sahibi oldukları düşünülürse suç hukukunun niçin Korinthos aleyhine işletildiğini ve şehri dümdüz etmekle kalmayıp bu topraklar üzerinde niçin tüm zamanlarda ticaret yapmanın yasaklandığını çok daha iyi anlarız. Romalı tüccarların ilgi alanı artık Peloponez Yarımadasındaki Argos olmuştu, diğer taraftan 586'de (168) serbest bölge ilan edilen, Rodos ticaretinin yükünü tek başına çeken Delos, Roma ticareti için büyük önem taşıyordu ve Korinthos'un ro-

lünü üslenmeye başladı ve kısa sürede doğudan batıya giden malların depolandığı ana liman oldu.[13]

Roma egemenliği İtalya'dan dar bir boğazla ayrılan Afrika ve Yunanistan-Makedonya bölgesinden çok, dünyanın üçüncü uzak bölgesinde yayıldı.

Ön Asya'da Seleukos hanedanlığının zayıflaması sebebiyle Bergama bölgede tek güç olarak kalmıştı. İskender monarşi geleneğinden uzaklaşmadan, mantıklı ve serinkanlı kalan Attalos soyu ütopik hedefler peşinde koşmamış, Roma'yı gücendirmemek adına sınırlarını genişletmeye çalışmamıştı. Romalıların izin verdiği oranda varlıklarını korumayı başardılar ve barış dönemlerinde sanata önem verdiler. Yine de Roma'nın kıskançlığını ve güvensizliğini önleyemediler. Marmara Denizinin Avrupa kıyılarını, Küçük Asya'nın batı sahillerini, Kapadokya'ya ve Kilikya sınırına kadar uzanan iç kesimlerini ellerinde tutuyorlardı. Suriye kralı Antiochos Epiphanes tahtını Kral II. Eumenes sayesinde koruyabildi. Makedonya ve Suriye'nin sözde egemenliği, hanedanlıkların kötü gidişatı kurucularını bile endişelendiriyordu. Senato, Üçüncü Makedonya Savaşı'ndan sonra başvurduğu kaba diplomatik yöntemler neticesinde müttefiklerinin cesaretini kırmış, zayıf düşmelerine sebep olmuştu. Bergama beylerinin ülkelerinin tam veya yarı bağımlı ticaret şehirleriyle ve barbar komşularıyla olan -aslında son derece güç- ilişkileri hamilerinin huzursuzluğa kapılmasına yol açtı. 565 (189) barış anlaşmasından sonra Pamfilya ve Pisidya Toroslarındaki mağaraların Suriye'ye mi yoksa Bergama hanedanlığına ait

13 Cicero döneminde basılan bronz ve bakır vazoların Korinthos veya Delos işi diye adlandırmaları bu durumun garip bir kanıtı olsa gerek. Bu isim İtalya'da anlaşılabileceği gibi üretim yerine değil ihracat merkezine işaret etmektedir. (Plin. nat. 34,2, 9) Ancak bu durum vazoların Korinthos veya Delos'ta üretilmedikleri anlamına gelmez.

olduğu belirlenmediği için Suriye'nin egemenliğini tanıyan cesur Selgeliler, II. Eumenes ve II. Attalos'a karşı yıllarca direndiler. Aynı şekilde bir dönem Roma'nın onayıyla Bergama'ya biat etmiş Asyalı Keltler Eumenes'ten koparak, Attolos soyunun ezeli düşmanı Bitinya kralı Prusias'ın da desteğiyle Bergama'ya karşı savaş ilan ettiler. (587-167) Kralın asker toplamaya vakti yoktu, aklı ve cesareti Asyalı milislere yenilmesini ve bölgeyi yağmalamaya başlamalarını önlemeye yetmedi. Eumenes'in ricası üzerine Romalıların bölgeye geldiklerini biliyoruz. Kral o esnada dolu devlet hazinesi sayesinde savaş gücü yüksek bir ordu toplamış, ülkesine saldıran vahşi sürüleri sınırları dışına atmayı başarmıştı. Galatya'yı kaybetmesine rağmen ısrarla oradan çekilmedi, ancak Romalıların ikazları sonucu geri dönmek zorunda kaldı.[14] Komşularının ve Romalıların kendisine karşı başlattığı açık

14 Kısa süre önce Münih'te yayımlanan, Kral II. Eumenes ve kral II. Attalos 'un Pessinus rahibi Attis'e yolladıkları mektuplar (Bkz. Polyb. 22,20) bu ilişkileri tüm ayrıntılarıyla ortaya döker. Bu mektuplardan Eumenes'in 34. saltanat yılında yazılmış en eski mektup, Gorpiaeos'un yıkılmasından yedi gün önce (590/91-164/63) yazılmış olup rahibe, Pesongerlerin (adları çok fazla geçmez) işgal ettiği tapınağın geri alınması için askeri yardım vadeder. Eumenes'in yazdığı ikinci mektupta kralın Pessinus rahibiyle ve kardeşi Aiorix arasındaki kavgada taraf olduğu belirtilir. Hiç şüphe yok ki Eumenes'in bu iki eylemi 590 yılında (164) Roma'da açıklandığı gibi onun Galatia'daki olaylara müdahil olma ve oradaki parti arkadaşlarına destek verme isteğini kanıtlar. (Polyb. 31,6,9; 32,3,5) Buna karşın ardılı Attalos'un yazısından, zamanın değiştiğini ve kralın isteklerini kısıtlamak zorunda kaldığını öğreniyoruz. Rahip Attis, kral Attalos ile Apameia'da buluştuğu sırada ondan silah yardımı talep etmiş olmalı. Ancak kral bir sonraki mektubunda devlet konseyinin Athenaeos, (kralın kardeşi) Sosandros, Menogenes, Chloros ve diğer akrabalarının (....) da yer aldığı oturumunda uzun tartışmalar sonucu Chlaros'un Romalılara danışmadan hiçbir eyleme geçilmemesi önerisinin oy birliğiyle kabul edildiğini yazıyor. Başarı elde edilmesi durumunda "kardeşlerini (II. Eumenes) koruduklarına dair bir şaibe yayılabilirdi."

saldırılar ve çevirdikleri kirli oyunlara rağmen imparatorluğunu ölümüne kadar (595-159) ayakta tutmayı başardı. Kardeşi II. Attalos Philadelphos, (616-138) Pontus kralı Pharnakes'in Eumenes'in reşit olmayan oğlunu tahta çıkarma çabalarını Romalıların yardımıyla engelledi ve Antigonos Doson gibi yeğeninin velisi olarak ölümüne kadar tahtta kaldı. Yetenekli, çalışkan ve uysal bir kişiliğe sahipti, senatoyu endişelerinin yersiz olduğuna ikna etti. Roma karşıtları onu ülkeyi Romalılar adına yönetmek, onların her türlü hakaret ve şantajlarına boyun eğmekle suçladı. II. Attalos bu meyanda Suriye, Kapadokya ve Bitinya krallıklarının taht kavgalarına müdahil oldu. Bitinya savaşı sırasında "Avcı" lakabıyla tanınan Bitinya kralı II. Prussas'ın bütün barbar ve medeni kabileleri bir araya toplaması (572?, 182-605, 149) onun için büyük bir tehlike arz etmekteydi, Roma'nın müdahale etmesi sayesinde kurtuldu. Daha öncesinde başşehir kuşatılmış, Romalıların ilk ikazı Prusias tarafından ciddi bulunmamış ve hatta alaya alınmıştı. (598, 156-600, 154) Ardılı III. Attalos Philometor'un tahta çıkmasıyla beraber (616, 133-621, ?) barışçıl ve ılımlı demokratik krallığının yerini Asya tipi bir sultan yönetimi aldı. Örneğin kral, babasının arkadaşlarını can sıkıcı tavsiyelerini dinlemek üzere sarayında topladıktan sonra onları, karılarını ve çocuklarını muhafızlarına öldürtmüştü. Bunun dışında bahçe bakımı konusunda kitaplar yazıyor, zehirli bitkiler yetiştiriyor ve balmumu heykeller yapıyordu. Erken yaştaki ölümüyle Attalos sülalesi son buldu. Bu durumda, Roma'ya bağlı devletler için geçerli anayasaya göre son hükümdar, vasiyetnamesinde tahtını Roma'ya devrediyordu. İmparatorluğu Romalılara devretme fikrinin, eziyet ettiği halkın büyük nefret beslediği son krala mı yoksa Roma'nın gerçek üstünlüğünü kabul edenlere mi

ait olduğunun bilmiyoruz. Ortada bir vasiyetname vardı.[15] Romalılar Attalos'un ülkesi ve hazinesini devralmışlardı, bu miras birbirlerini yiyen partilerin yeni Eris elması olmuştu. Kralın mirası Asya'da da bir iç savaşın başlamasına neden oldu. Asyalıların kapılarına dayanan yabancı egemenliğe karşı çıkacağını öngören Eumenes'in öz oğlu Aristonikos, Smyrna ile Phokaia arasındaki küçük liman şehri Leukai'ı işgal etti. Bunu Phokaia ve diğer şehirler takip etti. Ayrıcalıklı statülerini koruyabilmek için Roma'ya bağlı kalmanın kendileri için en mantıklı çözüm olduğuna inanan Efes'e karşı denizde ve Kyme yakınlarında kaybedince iç kesimlere kaçmak zorunda kaldı. Tam kaybolduğu düşünülürken aniden, özgürlük mücadelesi vermeye çağırdığı "güneş şehrinin vatandaşlarının" lideri olarak ortaya çıktı.[16] Likya şehirleri Thyatira ve Apollonis ile Attalos şehirlerinin bazıları ve Trakyalı mızraklı askerler onun bayrağı altında yer aldılar. Çatışmalar ciddi boyutlar kazandı, Asya'da Roma askeri yoktu. Asyalı özgür şehirlerin ve Bitinya, Paflagonya, Kapadokya, Pontus, Ermenistan birliklerinin ona karşı çıka-

15 Kral aynı vasiyetnamede Bergama'ya "özgürlük " (....) yani kentsel yönetim hakkını verdi. Kısa süre önce bulunan bir belge (Roma devlet hukuku, Cilt. 3,3. Baskı, S.726) vasiyetnamenin açılmasından hemen sonra ve Romalılar tarafından onaylanmasından önce, Makedonya'da vatandaşlık hakkı bulunan her sosyal sınıfın, öncelikle nüfus sayımında belirlenen kesimin ve şehirlerde ve kırsal alanlarda yaşayan askerlerin de kentsel yasalardan yararlanabilecekleri açıklandı. Tüm vatandaşların onayı alındı. Anlaşıldığı kadarıyla halk, Romalılara her şeyden önce kapsamlı bir eşitlik getirilmesi konusunda baskı yapıyor, Roma egemenliğinin tescillenmeden önce bunun yasallaşmasını, yabancı hükümdarlara, halk arasındaki hukuksal farklılıkların toplumun özgürlüğünü kısıtlanma bahanesi olarak kullanma imkânı vermek istemiyordu.

16 Bir arkadaşımın bana anlattığına göre bu "Heliopolitler" adı değiştirilen veya ismini Suriye'de büyük itibar gören Güneş tanrısından almış hayali Helipolis şehrinin özgürleşmiş kölelerden oluşan vatandaşlarıydı.

cak gücü yoktu. Aristonikos, Kolophon, Sisam ve Myndos'u ele geçirdi, imparatorluk topraklarının büyük kısmını geri aldı. 623 yılı (131) sonunda Roma ordusu Asya'ya ayak bastı. Ordu komutanı konsül ve yüksek rahip Publius Licinius Crassus Roma'nın en zengin ve en eğitimli kişilerinden biri, ayrıca iyi bir hatip ve kanun adamıydı. Aristonikos'u Leukai'da sıkıştırmayı planlıyordu ancak sefere çıkmaya hazırlanırken rakibinin ani saldırısı karşısında hezimete uğradı, Trakya limanlarından birinde yakalanarak esir düştü. Düşman komutanını esir almakla yetinemezdi, onu yakalayan barbarlara aldıkları esirlerin hepsini öldürmelerini emretti. Konsül ilk öldürülenler arasındaydı. (624-130) Kapadokya kralı Ariarathes de öldürülmüştü. Aristonikos bu zaferinin hemen ardından Crassus'un ardılı Marcus Perpenna'nın saldırısına maruz kaldı, ordusu dağıldı, kendisi ise Stratonikeia'da yakalanarak tutuklandı ve akabinde Roma'da yargılanarak idam edildi. Direnen son şehirlerin ortadan kaldırılması ve bölgenin yeniden düzenlenmesi Perpenna'nın ani ölümünden sonra Manius Aquillius tarafından gerçekleştirildi. (625-129) Kartaca'ya yapılanlar burada da uygulandı. Attalos imparatorluğunun doğu bölümü, Roma sınırlarını korumaları ve Roma'yı Asya'da asker bulundurma mecburiyetinden kurtarmak için bağımlı yerel krallara verildi. Likya ant birliğinin başına Telmissos getirildi. Trakya'daki yerleşimler Makedonya eyaletine bağlandı. Kalan kısımlar yeni bir Roma eyaleti olarak düzenlendi ve Kartaca'da yapıldığı şekilde üzerinde bulunduğu kıtanın adı verildi. Bergama'nın tahsis ettiği vergiler ülkede bırakıldı. Bergama'ya Yunanistan ve Makedonya'da olduğu gibi ılımlı davranıldı. Böylece en itibarlı Küçük Asya devleti Roma toprağı oldu.

Ön Asya'daki birçok devletçik ve şehir, Bitinya krallığı, Paflagonya ve Galatya beylikleri, Likya ve Pamfilya ant bir-

likleri, özgür kentler Kyzikos ve Rodos eski statülerini sürdürdüler.

Kızılırmak'ın öteki tarafında Kapadokya İmparatoru Ariarathes V. Philopator, (591, 136-624, 130) Suriye tarafından desteklenen kardeşi ve rakibi Holophernes'e karşı Attalos sülalesinden yardım görünce bir taraftan Bergama politikasını sürdürürken diğer taraftan Roma'ya biat ediyor ve Yunan kültürünü benimsiyordu. Bu durum o zamana dek neredeyse tamamen barbar Kapadokya'yı ve tabii ki Bacchus inancını ve gezgin "sanatçıların" karmaşık faaliyetlerini etkiledi. Romalılara sadakat ettiğini kanıtlamak için Bergama tahtına gözünü dikenlerle savaşırken canından olan prensten sonra tahta reşit olmayan ardılı VI. Ariarathes çıktı. Romalılar onu Pontus kralının yasa dışı eylemlerinden korudukları gibi kendisine Attalos imparatorluğunun, doğuda bir zamanlar Kilikya'ya dahil olduğu bilinen güney bölümünü de verdiler.

Diğer tarafta Küçük Asya'nın kuzeydoğusunda "Deniz kenarındaki Kapadokya" veya diğer adıyla Pontus giderek büyüyor ve önem kazanıyordu. Kral I. Pharnakes, Magnesia Savaşı'nın akabinde topraklarını Kızılırmak'ın ötesinde, Bitinya sınırındaki Tios'a kadar genişletmiş, krallığın başşehri, eski bir Yunan yerleşkesi olan Sinop'u ele geçirmişti. Onun saldırılarından rahatsız olan komşu devletler II. Eumenes liderliğinde Pontus'a savaş açmışlar, Roma'nın araya girmesiyle Galatya ve Paflagonya'yı boşaltacağına dair söz almışlardı. Olayların gelişimi Pharnakes ve ardılı V. Euergetes Mithridates'in (598, 156-634, 120) Pön savaşları sırasında ve Aristonikos'a karşı Roma'nın sadık müttefiki olarak onun yanında yer aldıklarını, Kızılırmak'ın öteki tarafında beklemeyip Paflagonya ve Galatya hanedanlıklarının hamiliğine soyunduklarını gösteriyor. Mithridates'in Aritonikos'a karşı açılan savaşta gösterdiği kahramanlık nedeniyle Roma komutan-

larına ödenen maaş kadar ücret alması ve Attalos hanedanlığının çöküşünden sonra Büyük Frigya'nın ona bırakılması ancak bu koşullarla açıklanabilir. Pontus imparatorluğunun o dönemdeki sınırlarının Kafkaslar ve Fırat'ın kaynaklarına ne kadar yaklaştığına dair herhangi bir bilgimiz yok. Ancak Büyük Ermenistan ve Sophone krallıkları bağımsız imparatorluk iken, Batı Ermenistan veya varlığını Divriği civarında sürdüren Küçük Ermenistan'ın bağımlı bir satraplık olduğunu söyleyebiliriz.

Küçük Asya Yarımadasında Roma'nın egemenliği devam etmesine rağmen birçok şey istediği gibi gitmese bile mülkiyet onun tarafından belirleniyor, diğer taraftan uzak yerlerde, örneğin Torosların ötesinde ve Yukarı Fırat Havzasından Nil Vadisine kadar uzanan bölgelerde yönetimler üzerinde yaptırımı yoktu. Doğunun yeni düzenlenmesinde (565-189) Kızılırmak'ın Roma ile bağımlı devletler arasında sınır olacağına dair talepleri senato tarafından kabul görmedi ve zaten sürdürülmesi de imkânsızdı. Suriye devletine verilecek savaş gemisi ve fil sayısı barış anlaşmasında belirleniyor ve Suriye ordusu Roma senatosunun emriyle yarım yamalak fethedilmiş Mısır'ı terk ediyorsa, politik ufkun aynı fiziksel ufuk gibi belirlenmesi kendini kandırma anlamına geliyordu. Orada, Antiochos Epiphanes'in ölümünden (590-164) sonra, Roma'da esir tutulan IV. Seleukos' un oğlu Antiochos, sonra Soter adını alacak Demetrios ile son kral Antiochos Epiphanes'in reşit olmayan oğlu Antiochos Eupator taht için savaşıyorlardı. 584'de (170) ülkeyi ortak yöneten iki kardeşten büyüğü Ptolemeos Philometor, şişman lakaplı (573, 46-608, 131) küçük kardeşi Ptolemeos Euergetes (637-117) tarafından ülkeden kovulunca (590-164) Roma'dan yardım istedi. Senato bu sorunu diplomatik yolla çözmeye çalıştı, özellikle Roma'nın çıkarlarını gözetti. Suriye'de tahtın yasal sahibi Demetrios'un ortadan kal-

dırılmasından sonra Antiochos Eupator kral olmuştu. Senato, genç krala vasi tayin etmesi için senatör Gnaeus Octavius'u görevlendirdi. Octavius Roma'nın çıkarları doğrultusunda gemi ve fil sayısını 565 yılında (189) imzalanan barış anlaşması uyarınca kısıtladı, ülkenin askerî açıdan çöküşünü bitirmek istiyordu. Mısır'da, Philometor ortadan kaldırılmak isteniyor, kardeşler arasındaki taht kavgaları fırsat bilinerek hâlâ önemli bir saygınlığa sahip Mısır'ın zayıflatılması öngörülüyordu. Kirene imparatorluktan kopartılmış, Euergetes'in sesi çıkmamıştı. Bir Yahudi yazar; "Kralın kim olacağına Romalılar karar verir, istemediklerini ülkeden kovar, halktan koparırlar," diyor. Ancak bu, Roma senatosunun doğudaki olaylara son müdahalesiydi ve Philippus, Antiochos ve Perseus'a yaptıklarını bir daha tekrarlamayacaktı. Hükümetin içten çöküşü etkisini çok geç gösterdi, ancak sonunda dış olaylara müdahale edilmemesine dair bir karar alındı. Yönetim kararsızdı ve güven vermiyordu. Elinde tuttuğu dizginleri önce gevşetiyor sonra tekrar çekiyordu. Suriye'nin reşit olmayan kralı Laodikya'da öldürüldü. Kral adaylarından Demetrios Roma'dan kaçtı ve babasının tahtında oturan çocuk kralın ortadan kaldırılması için Roma senatosundan izin aldığını anlattı. (592-162) Kısa süre sonra Mısır ve Kirene kralları Kıbrıs'ın mülkiyeti için savaşa tutuştular. Senato Kıbrıs'ı önce büyük sonra da küçük kral adayına vermişti, en sonunda ada, son bir kararla Mısır'ın oldu. Böylece Roma hükümeti egemenliğinin semeresini içte ve dışta yaşadığı barışla görürken doğunun çılgın kralları yayınladıkları genelgelerle onları alaya alıyor, sözcüleri ve komiserleri öldürülüyordu. Yaklaşık yetmiş yıl önce İliryalılar Romalı parlamentere benzer şekilde saldırdığında o dönemin yönetimi öldürülen kişi adına bir heykel diktirmiş, , ordusu ve donanmasıyla tehdit ederek failin bir an önce yakalanması için baskı yapmıştı. Senato atalarından devraldığı

gelenekler mucibince Gnaeus Octavius'un heykelini yaptırdı ancak donanmasını Suriye'ye göndermek yerine Demetrios'u ülkesinin kralı olarak tanıdı. -O kadar güçlüydü ki, onurunu koruma çabası son derece gereksiz bir eylemdi.- Aynı şekilde Kıbrıs, senatonun aleyhte oy kullanmasına rağmen Mısır'da kaldı, Philometor'un ölümünden sonra (608-146) tahtı devralan Euergetes'in bölünen imparatorluğu tekrar birleştirmesi karşısında sessizliğini korudu. Bu tür gelişmeler Roma'nın nüfuzunun adı geçen bölgelerde azalmasına neden oldu, ancak Romalılar hiçbir olaya müdahil olmamakta kararlıydılar. Yine de Yakın ve Uzak Doğu'daki gelişmeleri yakından takip etmek gerekiyordu.

Mısır'ın statükosunda herhangi bir değişiklik söz konusu değilken Asya'da, Fırat'ın her iki tarafında yaşayan uluslar ve devletler için durum, Roma yönetimindeki yaşanan tıkanıklık nedeniyle bambaşka boyutlardaydı. İran Çölü'nün öte tarafında Büyük İskender'in ölümünden hemen sonra, İndus Havzasında Çandradupta (Sandrakottos) liderliğinde Palimbothra, Ceyhun Havzasında ise güçlü Baktria Krallığı ortaya çıktı, her ikisi de ulusal unsurlar ve Yunan medeniyetinin doğu uzantısının karışımıyla oluşmuş devletlerdi. Bunların batısında, Büyük Antiochos yönetiminde biraz zayıflamış olsa da hâlâ Çanakkale Boğazından Med ve Pers bölgelerine kadar uzanan ve Fırat ve Dicle havzalarını kapsayan Asya İmparatorluğu yer alıyordu. O egemenliğini Part ve Baktria topraklarına kadar genişletti; ancak ölümünden sonra güçlü devlet çözülmeye başlamıştı. Magnesia Savaşında sadece Ön Asya kaybedilmedi, her iki Kapadokya ile iki Ermenistan'ın parçalanması, kuzey doğuda Ermenistan'ın ve güney batıda Sophone bölgesinin yitirilmesi; her birinin çok sayıda feodal Suriye beyliklerinden oluşan bağımsız krallıklara dönüşmesi, bu dönemde gerçekleşti. Bu devletler içinde Büyük Ermenis-

tan, Artaksiaslar önderliğinde önemli bir konum kazandı. Ardılı Antiochos Epiphanes'in (579, 175-590, 164) akılsız denge politikası imparatorluğa büyük yaralar açtı. İmparatorluğunun bir devletten çok uluslar topluluğunu andırması ve uluslar ve inançlar arasındaki farklılıkların yönetimin elini kolunu bağladığı doğruydu, diğer taraftan Yunan-Roma geleneklerini ve kültürünü bütün ülkeye yayma ve ulusları ve inançları standartlaştırma aptallıktan başka bir şey değildi. Ayrıca karikatürize edilen II. Joseph'in böyle devasa bir başlangıca ayak uyduramayacağı, reformlarını tapınakları yağmalayarak ve inançsızların peşine düşerek gerçekleştirmek isteyeceği aşikârdı. Bunun sonucunda Mısır sınırında oturan, alçakgönüllü son derece çalışkan Yahudi vatandaşlar sistematik biçimde inançlarını değiştirmeye zorlandılar ve sonunda isyan ettiler. (587-167) Olay senatoya aksetti; haklı nedenlerle Demetrius'a kızgın kitleler, Attalos hanedanlığının Seleukos ile birleşmesinden endişe duyanlar, Suriye ile Mısır'ın birleşmesinin Roma'nın çıkarlarına uygun düştüğüne inananlar asi ulusların özgürlüğünü ve bağımsızlığını hemen onayladılar. (593-161) Roma Yahudiler için ne yapabileceğini düşünüyordu. Romalılar ve Yahudiler arasında imzalanan anlaşmaya göre, Yahudilere saldırılması durumunda Roma yardım etmeyi vaat ediyordu, ancak Suriye ve Mısır'ın Yahudi topraklarına asker göndermesinin yasaklanmasına rağmen Suriye kralına dokunup dokunmamak Roma'nın keyfine kalmıştı. Yahudiler, müttefiklerin yolladığı mektuplardan çok kahraman Makkabiler'in cesur ve dirayetli ayaklanmaları ve Suriye hanedanlığının yaşadığı iç sorunlar sayesinde ayakta kalabildiler. Suriye kralları Typhon ile Demetrios arasında başlayan kavga sırasında Yahudilere özgürlük ve vergi muafiyeti tanındı. (612-142) Hatta hemen ardından Makkabi beyi Mattathias'ın oğlu Simon,

Suriye kralı ve halkı tarafından yüksek rahip ve İsrail beyi olarak resmen tanındı.[17]

Doğu bölgelerinde, İsraillilerin isyanıyla aynı nedenlerle başlayan ayaklanma çok daha etkili oldu. Antiochos Epiphanes, Pers tapınaklarını aynı Kudüs'te olduğu şekilde yağmalamış, Zerdüşt ve Mitra taraftarlarına en az Yehova taraftarları kadar eziyet etmişti. Yerel halkın ve yerel inançların Yunanlaşmaya ve Yunan tanrılarına tepkisi, sonuçları itibariyle Yahudiye'de olduğundan daha fazla ses getirmiştir. İlk tepkiyi verenler Parthlar idi ve Büyük Parth krallığı onlardan doğdu. Pers İmparatorluğun çöküşünden sonra ortaya çıkan çok sayıdaki beyliklerden biri olan Parth krallığı ilk önce Hazar denizinin güneydoğunda bugünkü Horasan'da kuruldu. Varlığını 500 (250) yılından beri İskit veya Arşak soyunun Turan kabilesine ait bağımsız bir devlet olarak sürdürüyordu ve bir yüz yıl sonra tarih sahnesine çıktı. Parth hanedanlığının gerçek kurucusu VI. Arşak (I. Mithridates) idi. (579 618 175-136) Kendisinden çok daha güçlü, ancak kısmen Turan'dan gelen İskit atlıları ve İndus Havzasında yaşayan devletler kısmen iç kargaşalar nedeniyle düşüş yaşayan Baktria krallığını egemenliği altına almayı başardı. Aynı başarıları batıdaki büyük çölde de tekrarladı. O dönemde Suriye Krallığı, Antiochos Epiphanes'in Yunanlaşma çabaları ve onun ölümünden sonra taht kavgaları yüzünden epey sarsılmış, içerideki Kommagene gibi eyaletlerle, kuzeydeki bölgeler krallık sınırlarının dışına itilmişlerdi. Kapadokya sınırında Satrap Ptolemaios, Fırat'ın öte yakasındaki Kuzey Mezopotamya veya Osrhoene bölgesinde Edessa beyi, Med ülkesinin en

17 İsrail şekeli ve kutsal Kudüs'ün sene sayısı veya Sion'un kurtuluşu ibareli sikkeler onun döneminde basılmıştır. Buna karşın üzerlerinde İsrail beyi Simon'un adının geçtiği madeni paralar ona değil Hadrianus döneminde yaşamış asi Bar Kochba'ya aittir.

önemli yerleşimlerinde Satrap Timarchos bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Bunlardan sonuncusu bağımsızlığını Roma senatosuna onaylatmış ve akabinde Roma'nın müttefiki Ermenistan'a saldırmış, Dicle yakınlarındaki Seleukia'ya kadar ilerlemişti. Asya krallığı içinde bu tür olaylar bitmek bilmiyordu. Yarı veya tam bağımsız satraplıklarda ayaklanmaların haddi hesabı yoktu. Aynı şekilde başşehrin ahlaksız ve bildiğini okuyan Romalı ve Yunan serserilerle başı dertteydi. Komşu Mısır, Ermenistan, Kapadokya ve Bergama krallıklarında baş gösteren isyanlar sonucu Suriye'nin iç işlerine müdahale ediliyor, taht kavgaları tetikleniyor, iç savaş ve ülkenin bölünme tehlikesi ülkenin ana sorununu teşkil ediyordu. Roma, komşuları davet etmediği sürece eylemsiz kalmaya niyetliydi. Bu sırada doğudan gelen Parth İmparatorluğu yalnız maddi gücüyle değil, ulusal dili ve inancının kendisine sağladığı avantajla ordusu ve devlet anayasasıyla yabancılara saldırıyordu. Burada yenilenen Kyros İmparatorluğundan bahsedecek değiliz, Yunanlaşmanın tüm muhteşemliğiyle hakim olmasına rağmen Parth devletinin Seleukos hanedanlığından farklı olarak ulusal ve dinsel etkinliklere dayandığını ve eski İran dilinin, büyücülüğün, Mitras kültünün, doğu yasalarının, çöl süvariliğinin, kiriş ve okun Yunanlaşmaya karşı bütün gücüyle karşı çıktığına değinmekle yetinelim. Onların karşısına çıkacak kralların durumu gerçekten de iç açıcı sayılmazdı. Seleukos sülalesinin sinirleri Lagitler kadar bozulmamıştı aslında hepsi cesur ve yetenekliydi, eşkıyalarla, tahta göz dikenlerle ve asilerle başa çıkacak durumdaydılar ancak egemenliklerinin temelinde anarşiyi yönetebilecek güçleri barındırmıyorlardı. Ve olması gereken oldu. Suriye'nin doğu bölgeleri onların karşısında çaresiz kalmış, asi satrapların eline düşmüş, Parth egemenliğini tanımak zorunda kalmışlardı. Pers ve Med toprakları ve Babil Suriye krallığından ayrıldı.

Yeni Parth imparatorluğu Ceyhun Nehrinin iki yakasından Büyük Çöle ve Hindikuş Dağlarından Dicle ve Arap çölüne kadar uzanıyordu. Aynı Pers imparatorluğu ve diğer büyük Asya devletleri gibi tam bir kıtasal güç olmuş ve yine Pers imparatorluğu gibi Turan ve batılılar arasındaki bitmeyen çatışmalardan istifade etmesini bilmişlerdi. Suriye devleti kıyı kesimleri ve Mezopotamya haricindeki tüm topraklarını kaybetmiş, iç çekişmeler yüzünden büyük devletler listesinden çıkmıştı. Parth egemenliğinin ülke içindeki etkisinin sürekli olamaması son Seleukos soyunun gösterdiği direnç veya Roma'nın etkinliğiyle ilgili değildi ve Parth imparatorluğu içinde baş gösteren huzursuzluk, Turan bozkır halklarının doğu bölgelerinde giderek artan saldırılarıyla açıklanabilirdi.

Ulusların Orta Asya'da yaşadıkları değişimler eski çağ tarihinin dönüm noktasıdır. Batıdan doğuya akan Büyük İskender ile zirve yapan göçlerin ardından sular çekilmeye başladı. Parth İmparatorluğunun tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte sadece İndus Havzasında ve Baktria'da Yunan kültüründen arda kalan elemanlar kaybolmadı aynı zamanda İran yüzyıllar önce terk edilmiş ancak halen kullanılabilir durumdaki rayına geri döndü. Roma senatosu İskender politikasının ilk önemli halkasından feragat ederek, Granada El Hamra veya İstanbul'daki Ulu Camide son bulacak bir hareket başlattı. Raga ve Persepolis'ten Akdeniz'e uzanan topraklar Antiokheia kralına ait olduğu sürece Roma'nın egemenlik alanı Büyük Sahra sınırına kadar varacaktı; Parth devleti çok güçlü olduğu için değil ama ağırlık merkezinin deniz kıyısında değil de İç Asya'da bulunması nedeniyle Akdeniz imparatorluğuna müdahale edemeyecekti. Dünya İskender'den beri batılılara aitti ve Doğu daha sonraları Amerika ve Avusturalya'nın Avrupalılar için üslendiği rolü oynuyordu. Doğu, I. Mithridates'le beraber politik harekete katıldı. Şimdi dünyanın yeniden iki efendisi vardı.

Şimdi o dönemde denizlerde hiçbir gücün hâkim olmadığını söyleyerek olaya yakından bakalım. Kartaca yok edilmiş, Suriye donanması anlaşmalarla kaldırılmış, bir dönemler son derece güçlü Mısır donanması zayıf yöneticileri yüzünden derin bir çöküş içindeydi. Küçük devletler ve ticari şehirlerin silahlı gemileri vardı ancak bunlar Akdeniz'de korsanlardan korumak için yeterli değildi. Böylece Akdeniz'de egemenlik zorunlu şekilde Roma'nın eline geçmişti. Yüz yıl öncesinde olduğu gibi Akdeniz'de imparatorluğun gücünü simgeleyen bir yaklaşım ve azimle dolaşan, düzenli işleyen deniz polisi sayesinde doğudaki hâkimiyetlerini perçinleyen Roma donanması aristokrat yönetimin bu dönemin başında çökmesi yüzünden gözden düştü. Artık Roma'nın kendine ait bir donanması yoktu, gerektiğinde İtalyan'dan, Küçük Asya ve liman şehirlerinden gemi talep edildi. Bu durum korsanların organize olmalarına ve birleşmelerine neden oldu. Onları engelleyebilmek adına Roma'nın dolaysız gücü yettiğince Adriyatik ve Tiren denizlerinde Roma gemileri devriye geziyordu. Bu süreçte Dalmaçya ve Ligurya kıyılarına yapılan çıkarmalar iki İtalyan denizinde korsanlık faaliyetlerini engellemeye yönelikti. Aynı amaçla 631 yılında (123) Balear Adaları işgal edildi. Buna karşın Roma politikasının uzak bölgelerdeki gelişmelere mümkün olduğunca karışmamak istemesi yüzünden Moritanya ve Yunan karasularında halk ve gemiciler, korsanlarla mücadelelerini kendi olanakları nispetinde sürdürmek zorundaydı. Çökmüş ve iflas etmiş kıyı devletleri kaderlerine terk ediliyor ve bu yüzden korsanlara yem oluyorlardı. Asya'da bunun örnekleriyle sıkça karşılaşıyoruz. Şanslı konumu sayesinde batının ve doğunun büyük devletlerinin zaafı ve gevşekliğine rağmen Yunan yerleşimleri arasında bağımsızlığını koruyabilen tek eyalet olan Girit çok berbat durumdaydı. Roma komisyonları sık sık adaya gidiyor fakat

Suriye ve Mısır'da olduğundan çok daha az şeyi düzeltebiliyorlardı. Kader Girit'e özgürlüğünü sanki Yunanların bağımsızlıklarını kazandıklarında neler olabileceğini göstermek için bağışlamıştı. Bu korkunç bir tabloydu. Eski toplum düzeninin Dorlara mahsus katılığı Tarentum'da olduğu şekilde karmaşık bir demokrasiye dönüşmüş, sakinlerin dürüst düşüncelerinin yerini ise vahşi bir kavga-talan tutkusu almıştı. Saygın bir Yunan, Girit'te para kazanmak için yapılan her şeyin mubah olduğunu söylüyor; Havari Paulus ise Giritli bir şairin şu sözlerini anımsatıyor: "Hepsi yalancı, göbekli, tembel ve ahlaksız Giritliler." Bitmek bilmeyen iç savaşlar, Romalı barış kurumlarına rağmen "yüz şehirli eski adanın" bütün gelişmiş yerleşimlerini birer harabeye dönüştürmüştü. Sakinleri eşkıya olmuş, ülkeyi dolaşarak şehirleri ve yabancıları soymaya, karada ve denizde ticaret yapmaya başladılar. Yapılan ahlaksızların Peloponez'de hoş karşılanmamasına rağmen ada, civardaki krallıklar için önemli bir ticaret limanı, korsanlığın gerçek adresi haline gelmişti. Örneğin Siphnus Adası Giritli korsanlar tarafından yağmalandı. Rodos, anakarada kaybettiği yerleşimler ve ticaretine vurulan darbelerden büyük yara almıştı. Son gücünü korsanlığı önleyebilmek için Girit'e karşı açtığı savaşta kullanacaktı. (600-150) Roma bu savaşı engellemeye çalıştı ancak başarılı olamadı.

Korsanların Girit'ten sonraki adresi Kilikya oldu. Korsanları bu bölgeye yerleştiren, kölelikten Suriye krallığına yükselen ve tahtını koruyabilmek için onlardan yardım alan Diadotos Tryphon idi. (608, 146-615, 139) Böylece sarp kayalıklarla dolu Batı Kilikya korsanların ana yurdu oldu. En önemli köle avcısı ve köle tüccarı korsanlarla kurulan iş birliği büyük kazanç sağlıyordu. Yapılanlar İskenderiye, Rodos ve Delos tarafından bile desteklendi, hükümetler bu duruma müdahale etmeyerek pasif şekilde onay veriyorlardı. Olaylar öylesine

ciddi bir hal aldı ki, senato en güvendiği adamı Scipio Aemilianus'u gerekeni yapması için İskenderiye ve Suriye'ye yollamak zorunda kaldı. Oysa Roma'nın diplomatik çabaları zayıf hükümeti güçlendirmeye yetmedi. En sonunda donanmanın oraya gönderilmesine karar verildi, ancak çözüme ulaşmak Roma hükümetinin özveri ve kararlılığına bağlıydı. Böylece her şey eskisi gibi kaldı, korsan donanması artık Akdeniz'in en önemli deniz gücüydü. Köle ticareti en kazançlı iş olmaya devam etti. Roma hükümeti gelişmeleri uzaktan izliyordu, oysa Romalı tüccarlar köle pazarının en iyi müşterileri arasında yer alıyor, korsanlarla ticari ilişkilerini Delos'ta dostça sürdürüyorlardı.

Roma'nın dış ilişkilerini ve Roma-Yunan dünyasını, Pydna Savaşından Gracchus dönemine kadar geçen süreyi, Tajo Nehrinden Nil ve Fırat'a kadar uzanan topraklarda neler yaşandığını ana hatlarıyla aktarmaya çalıştık. Roma hükümetinin Roma-Yunan dünyasında üslendiği görev son derece önemli ve zordu. Yanlış yorumlanmadı ancak asla yerine getirilmedi. Cato döneminin, devleti yalnız İtalya topraklarında kısıtlı tutma ve İtalya haricinde bağımlı müttefikler aracılığıyla egemen olma düşüncesi yöneticiler ve sonraki kuşaklar tarafından doğru anlaşılmış, diğer taraftan hamilik rejimi yerine eyaletlerin özgürlüğünü ön planda tutan bir Roma egemenliği önerilmişti. Yeni düzenin acil ve eşit şekilde dağıtılması için her yol ısrarla denendi, getirisi hesaplandı ve biraz da şansın yardımıyla uygulanacak eyaletler belirlendi. Bağımlı eyaletlerin büyük kısmı eski statülerini korudu ya da Suriye örneğinde olduğu gibi Roma'nın egemenliğine girdi. Aynı şekilde hükümet zayıf ve uzağı görmekte zorlanan bir bencillik içindeydi. Yönetim günü kurtarma derdindeydi ve ancak çok acil işlere öncelik tanınıyordu. Zayıfların karşısında acımasız davranışlar sergileniyordu. –Karya'daki Milas şehri,

Publius Crassus'un (konsül 623-131) koçbaşı yapımı için sipariş ettiği keresteyi değil de başka cins bir kalas yollaması üzerine, şehir meclisinin bütün üyeleri kırbaçlanmıştı. Crassus kötü bir adam sayılmazdı, yalnız fazlasıyla adil bir memurdu. Diğer taraftan örneğin barbarlara ve korsanlara karşı aynı sertlik uygulanmıyordu. Merkezi yönetim eyaletlerin yönetiminde ve denetiminde laçka davranıyor hem bağımlıların hem de devletin çıkarlarını gözetmiyordu. İspanya'da yaşanan önemsiz gelişmeler bu konunun en güzel örneğini teşkil eder. Hükümetin gelişmelere seyirci kalması yüzünden Romalı valiler uluslararası hukuku çiğnemiş, halk sözlü olarak uyarılmış, birçok kişi alçakça entrikalar veya anlaşmalarla hain veya suçlu ilan edilerek ölüm cezalarına çarptırılmış, düşman kumandanlarına suikastlar düzenleyerek Roma'nın onurunu ayaklar altına almışlardır. Önemsiz nedenlerle savaş başlatmak veya barış imzalamak Roma'nın tarzı değildi. Örneğin Roma'nın emirlerine itaat etmeyen Numantia'nın, yanlışlıklar ve alçaklık sonrasında devlet olarak acıklı bir felaket yaşaması. Tüm bunlar Roma'nın ciddi bir ceza talep etmemesine rağmen yaşanmıştı. Önemli merkezleri işgal kararı ve acil politik sorunların çözümü çeşitli senato fraksiyonlarının birbirlerine duydukları sempati veya nefretiyle gerçekleşmiyor, yabancı hanedanlıkların Romalı senatörlere verdiği rüşvet de etkili oluyordu. Roma senatosuna rüşvet vermeye çalışan ilk kişi, Suriye kralı Antiochos Epiphanes'in elçisi Timarchos oldu. (590-164) Kısa süre içinde yabancı kralların senatörlere rüşvet vermesi sıradan bir olay haline geldi. Scipio Aemilianus'un Numidya karargâhında Suriye kralının bağışladığı parayı devlet bütçesine aktardığını anımsayalım. "Hükümdarın ödülü hükmetmek, hükmetmek ise bir görev ve bir angarya olduğu kadar bir hak ve ayrıcalıktır!" diyen temel kuralı unutmayalım. Böylece vatandaşlarından vergi

almayan buna karşın bağımlı devletleri sömüren, servetlerine toplumun malı diyerek el koyan yeni bir devlet ekonomisi ortaya çıktı. Romalı tüccarlara eyalet yönetiminde istediği şekilde hareket etme hakkı tanınmakla yetinilmedi, istenmeyen rakipler devletin ordusu tarafından yok edildi. Düşmanın en mükemmel şehirleri iktidar hırsına değil, vurguncuların çok daha acımasız barbarlığına kurban edildi. Vatandaşa ağır bedeller ödeten eski askeri düzenin yıkılması sonrasında yalnızca askeri üstünlüğüne dayanan devlet kendi kuyusunu kazmıştı. Donanma ihmal edildi, kara ordusu inanılmaz bir çöküş içindeydi. Asya ve Afrika sınırlarının denetimi bağımlı eyaletlere emanet edildi, devletin kendi başına denetlemeye çalıştığı İtalya, Makedonya ve İspanya sınırlarında kötü yönetim sonucu hiçbir başarı elde edilemedi. Böylece kaliteli elemanların ordudan ayrılmasıyla İspanya'daki orduya gerekli sayıda subay gönderilemedi. Memurların isyanında (602-152) kanıtlandığı üzere particilik ordunun İspanya savaşına soğuk bakmasına neden oldu. Profesyonel ordunun yönetimi subayların keyfi yönetimine bırakıldı ve kura usulüyle asker toplanması orduyu olumsuz etkiledi, mücadele gücünü azalttı. Kurumların sert önlemler almak yerine liyakat kurallarını hiçe sayması kötü gidişatı daha da hızlandırdı. Konsüller İspanya cephesine asker gönderilmesini talep ettiklerinde tribunuslar yasal haklarını kullanarak onları tutuklatabiliyorlardı. (603, 151-616,138) Scipio Numidya savaşı için asker talep ettiğinde senatonun itiraz ettiğine daha önce değinmiştik. Aynı şekilde Kartaca veya Numidya'da savaşan Suriye ordusunda fırıncı, aşçı, aktör ve diğer mesleklerden oluşan vasıfsız asker sayısının arttığını anımsayalım. Romalı generaller Kartacalı meslektaşları karşısında başarısız oldular, Afrika, İspanya ve Makedonya'da arka arkaya hezimetler yaşandı. Gnaeus Octavius'un katledilmesine sessiz kaldılar,

Viriathus cinayeti tarihe Roma diplomasisinin başyapıtı olarak kaydedildi, Numidya'nın fethi büyük bir başarı olarak gösterildi. Romalıların ulusal ve kişisel onurunun ayaklar altına alındığını gösteren en güzel örnek, vatanseverliğiyle övünen Mancius'u çıplak ve bağlanmış şekilde betimleyen Roma'daki heykeliydi. Nereye bakılırsa bakılsın, Roma'nın içeride ve dışarıda egemenliğini kaybettiği hemen anlaşılıyordu. Ağır bedeller ödenerek kazanılan topraklar bu barış döneminde genişletilmedi ve hatta bu konuyla ilgili hiç kafa yorulmadı. Dünyaya hâkim olmak kolay, onu korumak zordur. Roma senatosu bu konuda çuvallamıştı.

2. BÖLÜM

Reform Hareketleri ve Tiberius Gracchus

Pydna Savaşı'nın üzerinden bir kuşak geçmesinden sonra Roma devleti ortalığın yatışmış olmasından fazlasıyla memnundu. Toprakları üç kıta üzerinde genişlemiş, Roma'nın gücü ve saygınlığı giderek artmıştı. Bütün gözler İtalya'ya çevrilmiş, tüm yetenekler ve zenginlikler Roma'ya akmaya başlamıştı. Barışın hâkim olduğu bir refah toplumunun varlığı ve yaşamsal zevklerin zirveye çıktığı bir dönemden geçildiği kesindi. Bu süreçte Doğulular, nice imparatorlukları dize getiren Batının muhteşem gücünden söz ediyorlar, gıpta ile baktıkları bu güçle mümkün olduğunca iyi geçinmek istiyorlardı. Roma altın yıllarını yaşamasına rağmen bir yıl için göreve getirdikleri liderleri krallık tacıyla erguvan rengi kaftanla dolaşmıyordu. Ona itaat ediyorlar, ona karşı kıskançlık ve fesatlık beslemiyorlardı.

Uzaktan bakıldığında her şey tozpembe gözüküyordu oysa yakından bakıldığında gerçek bambaşkaydı. Aristokrasi yönetimi kendi eserlerini mahvetmek için elinden geleni yapıyordu. Onlar, sanki Cannae ve Zama zaferini

kazanmış kuşağın çocukları ve torunları değildiler. Şimdi senatoda oturanlar o zamanın senatörlerine göre bambaşka insanlar olmuşlardı. Köklü bir zenginliğe ve miras yoluyla devredilen devlet adamlığına sahip çok sayıda köklü ailenin yönettiği bir hükümdarlıkta, tehlikeli zamanlarda karşılaştırılamayacak bir tutarlılık ve kahramanca fedakârlık gösterilirken barış zamanlarında da dar görüşlü, bencil ve gevşek bir yönetim tarzı beklenmelidir. Her iki davranış biçiminin de özünde soyaçekim ve meslek dayanışması yatıyordu. Hastalığın özü zaten biliniyordu ancak onun gelişmesi için uygun ortam gerekiyordu. Cato'nun, "korkulacak bir devlet kalmadığı zaman Roma'nın ne yapacağı?" sorusunda büyük gerçek payı vardı. İşte o zaman gelmişti. Korkulması gereken her komşu politik anlamda yok edilmiş, Hanibal savaşından sonra oluşan ve etkisini uzun süre koruyacak ilk ekolün üyeleri bu dünyayı birer birer terk etmişler, ekolün hayatta kalan son temsilcisi Yaşlı Cato ise, belediyede ve pazar yerinde sessiz kalma kararı almıştı. Şimdi yönetim bambaşka bir kuşağın eline geçmişti ve uyguladıkları berbat politika, yaşlı vatanseverin sorusuna yanıt verir mahiyetteydi. Tabiiyetleri altındaki halklara uyguladıkları yönetim biçimi ve yeniden şekillendirdikleri dış politikadan daha önce bahsetmiştik. Politikadan anladıkları, şayet yapılması gereken işlerin tamamlanması adına geminin rüzgâr tarafından sürüklenmesine izin vermek ise, o dönemin Roma'sında bir yönetim boşluğu olduğu söylenebilir. Yöneticilik kurumunun düşündüğü tek şey, gasp ettikleri değerlerini korumak, mümkünse varlıklarına varlık katmaktı. Devletin, en yüksek makama doğru ve en değerli kişinin getirilmesini talep etme hakkı bulunmuyordu. Bunun yerine arkadaşların her biri doğuştan gelen veya haksız rekabet ile elde ettikleri ayrıcalıkla

devletin en üst katındaki görevlere gelebiliyorlardı. Bu nedenle yakın arkadaşlar grubu en önemli politik hedefleri olan, konsüllüğe ikinci kez seçilmelerini engelleyen kısıtlamayı kaldırmak ve böylece yeni yüzlere imkân tanımamak için harekete geçti. Gerçekten de 603 (151) yılında[18] bu tür kısıtlamalar kaldırıldı ve böylece değersiz asillerin yönetime katılmasının yolu açıldı. Hükümetin dışarıdaki eylemsizliği, asillerin vatandaşları dışlayan, devlet kurumlarına güven duymayan politikasıyla açıklanabilir. Asiller sınıfına dâhil olmaktan başka hiçbir özellik taşımayan basit kişileri aristokrat çevrelerden uzak tutmanın yolu onların iş yapmalarını önlemekten geçiyordu. Diğer taraftan sıradan işlere imza atmış hükümet için asiller sınıfından bir kişinin Suriye veya Mısır'ı fethetmesi iç açıcı bir olay olmazdı. Artık karşılarında bir muhalefet vardı ve hatta belli ölçülerde başarılı bile sayılabilirdi. Yargı sistemi yeniden düzenlenerek bazı iyileştirmeler yapıldı. Senatonun kendi başına veya olağanüstü yetkilerle donatılmış komisyonlar aracılığıyla hazırladığı yönetim yasaları anlaşılacağı üzere yetersiz kalmıştı. Lucius Calpurnius Piso'nun önerisi üzerine (605-149) yerel yönetimlerin yüksek makam sahibi Romalı memurların rüşvet aldıklarına dair şikâyetlerini yasal yollardan araştırmak için kurulan senatörler komisyonu (quaestio ordinaria) Roma'nın kamusal yaşamında ses getiren bir yenilikti. Komisyonların, aristokrasinin karşı koyulamaz gücünden etkilenmemesi için çaba gösterildi.

18 İtalya'da savaş sırasında, -551'e (203) kadar- ikinci kez konsül olmayı yasaklayan yasalar askıya alındı (537-217). (Liv. 27,6) Markus'un ölümünden sonra seçimlerde yalnız 547, 554, 560, 579, 585, 585, 586, 591, 596 ve 602 yıllarında (207, 200, 194, 175, 169, 168, 163, 158, 155 ve 152) -yani elli altı yılda on kez- istisnalar gerçekleşti. Marcus Marcellus'un 588, 599, 602 yıllarında üç defa konsül seçilmesini gerektiren koşulların ne olduğunu bilmiyoruz. (Liv. Ep.56) Jordan (p.55) teklifin Cato tarafından desteklendiği söylüyor.

Halkın Gabinia yasaları (615-139) uyarınca belediye meclisinde, Cassia yasaları (617-137) uyarınca halk mahkemelerinde ve nihayet Papirius yasaları (623-131) uyarınca kanun tekliflerinde gizli oy kullanması Roma demokrasisinin panzehriydi. Daha sonraları senatörler, halkın aldığı karar mucibince senatoya girmeden önce atlarını bina önünde bırakmak, diğer bir ifadeyle süvari centurioları için ayrılmış 18 imtiyazlı koltuktan feragat etmek zorunda kaldılar. Seçmenleri yöneticilerin baskılarından korumayı amaçlayan bu kuralları koyan partiler belki de devlet yapısının yeniden düzenlenmesi adına ilk adımı atmışlardı. Gerçekten de Roma toplumunun hukuki açıdan en yüksek merciinin hükümsüz ve bağımlı olması konusunda bu girişimler hiçbir değişiklik getirmedi. Aynı şekilde vatandaşlara tanınan bağımsızlık ve özgürlüğün kâğıt üzerinde kalışı, toplantı alanlarının değiştirilerek belediye binasının altındaki pazar yerine alınması kibir ve kendini beğenmişlik kokan kararlardı. (609-145)

Geçerli yasalara rağmen genelde hayali bir halk düşmanlığı devam etmekteydi. Parti söylemleri inandırıcı olmaktan uzaktı, partiler direkt ve dolaylı gelişmelerde kendilerini kanıtlamakta zorlanıyorlardı. Her yıl yenilenen bölgesel memur, konsül ve censor seçimleri yedinci yüzyıl boyunca politik gelişmelerin merkezini teşkil etti. Adayların farklı partiden olmaları ender yaşanan bir durumdu. Bunlar kişisel tercih olarak görünüyordu, seçilecek kişinin Caecilius veya Cornelius sülalesinden olup olmamaları olayların akışını etkilemiyordu. Böylece parti içindeki bozukluğun insanlara yansıdığı ve onları rahatsız eden her türlü kötü etki ortadan kaldırılmış oluyordu. Buna göre kitlelerin özgür ve ortak eylemleri belirlenen hedefler doğrultusunda organize ediliyor, diğer taraftan yöneten sınıfın küçük oyunlarına alet olmasına izin veriliyordu.

Romalı asiller için memurluk kariyerine quaestor veya halk tribunusu olarak başlamak oldukça kolaydı fakat konsüllüğe veya censorluğa yükselmek ancak uzun yıllar memurluk yapmış olmak, bu meslekte deneyim kazanmak koşuluyla mümkündü. Aday çok, işe yarayabileceklerin sayısı azdı. Bir Romalı ozanın dediği gibi, rakipler giderek daha fazla engelle donatılan ve daralan bir koşu pistinde mücadele etmek zorundaydılar. Öyle olması da gerekiyordu, memurluk "bir gurur" vesilesiydi ve nadir çelenkler alabilmek için askeri, politik ve hukuki kapasiteye sahip olmak gerekiyordu. Oysa şimdi asillerin gerçek dayanışması rekabeti körüklüyor ve geriye memurluğun yalnız olumsuz tarafını bırakıyordu. Yönetici sınıfın genç erkekleri, birkaç istisna dışında politika hayatına atılıyor, aceleci ve ham hırsları toplum için yararlı olan eylemlerde bulunmalarını sağlıyordu. İyi bir kariyerin yolu muhteşem bağlantılar kurabilmekten geçiyordu. Bu bağlamda ilişkiler alışıldığı üzere depoda değil etkili kişilerin çalışma odalarında aranıyordu. Sadece korunan kişilerin ve özgür bırakılanların yaptığı gibi sabahın erken saatlerinde üstlerini kapıda karşılamak, onun yanından asla ayrılmamak, şimdi asiller de bu şekilde davranmak zorundaydılar. Alt tabakadan bir kişi de büyük bir adam olabilir ve itibar görmek ister. Ayaktakımı, seçilecek konsülün sokaktaki bütün serserilere egemen halktan biri gibi davranmasını, her adayın "çevresindeki" (ambitus) her seçmene adıyla hitap ederek selam vermesini ve elini sıkmasını ister. Asiller dünyası makam sevdalılarının bu aşağılamaları karşısında sessiz kaldı. İddialı adaylar yalnız sarayda değil sokaklarda da dolaşıyor, insanlara nazar boncuğu dağıtıyor, hoşgörü göstererek onlara ince veya kaba iltifatlar yağdırıyorlardı. Kendini halka tanıtmak ve sevdirmek için reform çağırıları ve laf ebeliği yapılıyorlar ve gelişmelere değil ama kişilere yönelik eleştirileri çok daha

etkili oluyordu. Henüz sakalı çıkmamış asil delikanlılar, kendilerine toplum içinde yer edinebilmek için çocuksu konuşmalar ve olgunlaşmamış tutkularıyla Cato'nun rolüne soyunarak ve kusursuz güçlerini kullanarak yüksek mevki sahibi ancak pek de sevilmeyen bir adama karşı devlet savcılarını göreve çağırmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Ceza hukuku kurumunun ve politika komiserlerinin belli bir mevkie gelebilmek için kullanılmasına izin veriliyordu. Gösteriler ve çok daha kötüsü muhteşem halk şenliklerinin düzenleneceğini vaat etmek konsüllük makamına yükselmenin yasal ön koşulu olmuştu. 595'te (159) çıkarılan yasayla, seçmenlerin oyunu satın almanın yasaklanması, aslında bu işin yaygın biçimde yapıldığını kanıtlıyor. Yönetimdeki aristokratların halkın teveccühünü kazanmak adına giriştikleri rekabetin doğurduğu en vahim sonuç, yönetimin yönetilenlere karşı uyguladığı yaptırımların, dilenciler ve dalkavuklar için geçerli olmamasıdır. Böylece hükümet halk için lütuf olmaktan çıkıp belaya dönüştü. Artık hükümetin, vatanın çıkarları adına halktan malını veya canını istemeye yüzü tutmuyordu. Vatandaşlar en kötü olasılıkları düşünmeye, devletin dolaysız harcamalarını karşılamak için ödedikleri vergilerin artacağından endişe etmeye başlamıştı. Perseus savaşından beri halktan vergi talep edilmiyordu. Vatandaşları nefret ettikleri denizaşırı bölgelere göndermemek uğruna ordu kurumun dağılmasına ses çıkartılmıyordu. Memurların durumunu, askere alınma işinin katı kurallar çerçevesinde nasıl yürütüldüğünü daha önce belirtmiştik.

O dönem Roma'sında, yozlaşmış bir oligarşi ile gelişmesini henüz tamamlamamış ancak tohumlarının köstebek tarafından talan edildiği bir demokrasinin gizemli şekilde birbirlerine kenetlendiğini görmek mümkündü. Bu dönemde ortaya çıkan partilerden "Optimates" en iyilerin, "Populares" ise

toplumun taleplerini yerine getirmeye çalışıyorlardı. Aslında o dönemde Roma'da ne gerçek bir aristokrasi ne de bilinçli bir toplumdan söz edilebilirdi. Her iki parti de aynı karanlıkla boğuşuyor, sıralarında bağnazları veya münafıkları barındırıyordu. Her ikisi de aynı politik çürümeden mustaripti ve aslında ikisi de aynı derecede etkisizdi. Statüko içinde çaresizdiler ne parlak bir fikir ne de politik bir strateji üretebiliyor, buna rağmen çok iyi anlaşıyorlardı. Attıkları her adımda kullandıkları malzeme ve amaçları ortaktı, parti değiştirmek, politik eğilimlerini değil taktik değiştirdikleri anlamına geliyordu. Şayet aristokrasi seçim yapmak yerine geleneksel vardiya sistemini getirmiş olsa veya demokrasi gerçek bir demagoji yönetimini gerçekleştirebilse, kârlı çıkan halk olacaktı. Ancak yedinci yüzyılın Optimates ve Populares partileri ölüm kalım savaşında birbirlerini fuzuli görüyorlardı; birbirlerini yok etmeyi isteseler bile beceremezlerdi. Böylece toplum, politik ve yaşam biçimi açısından giderek çatırdamaya, çözülmeye başladı.

Roma devrimi, politik çatışmalar yüzünden değil ekonomik ve sosyal nedenler sonucu doğdu. Roma hükümeti her şeye olduğu gibi ona da müdahale etmediğinden uyuyan mikrop gibi müthiş etkili oldu. Roma ekonomisi başlangıçtan beri, arayış içinde olan ve sürekli olarak kavga eden iki sektör, tarım ve para ekonomisi üzerine kurulmuştu. Para ekonomisi büyük toprak sahipleri aracılığıyla çiftçilere karşı, önce tarımın, daha sonra da tüm toplumun ağır yaralar almasına neden olabilecek ve yüzyıllarca sürecek bir savaş başlattı. Savaşlarda kazanılan başarılar sayesinde geniş kapsamlı ve muhteşem toprak kazanımları, yaşanan gerilimin bir nebze de olsa azalmasını sağladı. Aynı dönemde kapitalin orantısız şekilde büyümesi, soylular ve plebler arasındaki sınıf çatışmaları sonucu çiftçilere karşı ikinci bir saldırı hazırlığı içinde olduğuna

daha önce değinmiştik. O zamanlar çiftçi aldığı krediler neticesinde batmış, alacaklının kölesi olmuştu. Şimdi ise denizaşırı ülkelerden getirilen ve özellikle köleler tarafından işlenen buğdaya kurban edilmişti. Zamanla, sermayenin çalışanlara karşı kullanıldığı, kişisel özgürlükleri öldürdüğü ortaya çıktı. Savaşta her zaman olduğu gibi katı kurallar geçerliydi, ne var ki artık özgür bir kişi borçları nedeniyle köle yapılmıyor, yasalar uyarınca evi satılıyor ve ücretli köle haline geliyordu. Faizle borç veren başşehirlilerin yerini sanayici çiftlik sahipleri aldı. Son gelişme her iki halde de İtalyan ekim alanlarının değersizleşmesine ve küçük tarım işletmelerini önce eyaletlerde sonra da İtalya'da, hayvancılık yapılan, zeytinyağı ve şarap üretilen büyük çiftliklere dönüşmesine, özgür tarım işçilerinin yerini kölelerin almasına yol açtı. Soylular, şehir eşrafı gibi yasalarla etkisiz hale getirilemedikleri, sermayenin gücünden yararlandıkları için çok daha tehlikeliydi.

Sermaye ile iş gücü arasındaki çatışmayı anlatmaya başlamadan önce köle ekonomisinin yapısı ve yaygınlığı hakkında birkaç söz etmemiz gerekiyor. Burada karşımıza çıkan eski, bir nebze suçsuz diyebileceğimiz, çiftçinin ya hizmetkârlarıyla beraber çalıştığı veya işleyebileceğinden fazla toprağı olması durumunda tarlasını kiraya verdiği veya ortakçı aradığı tarımsal kölelikten çok farklıdır. Bu tür durumlar her zaman vardı, örneğin imparatorluk döneminde Comum'da tarım genelde bu şekilde yapılıyordu. İmtiyazlı bölgeler ve kolay işlenen mallar istisna oluşturuyordu. Burada kastedilen, Roma'da ve bir zamanlar Kartaca'da sermayenin gücüyle gelişmiş, kölelerin çalıştırıldığı büyük çiftliklerdir. İlk dönemlerde köle ihtiyacı, savaş esirleri ve köleliğin kalıtımsal olması nedeniyle kolaylıkla sağlanabiliyordu. Köle ekonomisi Amerika'daki gibi sistematik biçimde sürdürülen insan avına dayanıyordu. Kölelerin yaşamları ve üremeleri önem taşımadığı

için köle sayısında büyük bir düşüş gözlemleniyor, savaşlar sonucu köle pazarına yollanan köleler bile bu açığı kapatmaya yetmiyordu. Bu insan avından bütün ülkeler nasibini aldı. Hatta İtalya'da bile zavallı özgürlerin kendilerine ekmek verenler tarafından köle yapılması sıkça karşılaşılan bir uygulamaydı. O dönemin en önemli köle yatağı[19], köle avını ve köle ticaretini meslek haline getirmiş Giritli ve Kilikyalı korsanların cirit attığı Ön Asya idi. Suriye kıyılarını ve Yunan adalarını yağmalarken, onlarla rekabet halindeki Roma gümrükçüleri bağımlı ülkelerde insan avına çıkıyor ve esirleri hizmetliler arasında saklıyorlardı. İşler öyle bir raddeye gelmişti ki, Bitinya kralı 650 yılında (100) kendisinden talep edilen askerleri, eli silah tutan herkesin Roma gümrükçüleri tarafından kaçırılması yüzünden veremeyeceğini bildirecekti. Küçük Asyalı köle tacirlerinin mallarını İtalyan kökenli müşterilerine sunduğu Delos pazarında, sabah saatlerinde gemilerle getirilen 10000'e yakın kölenin hepsi akşama kadar satılmış oluyordu. Yukarıda anlatılanlar, çok sayıda kölenin satılmasına rağmen talebin karşılanamadığını kanıtlamakta. Roma'nın altıncı yüzyıldaki ekonomisinden bahsederken, köle ticaretinin eski çağ ekonomisinde en büyük paya sahip olduğunu anlatmıştık. Sermayeleri, yasaların kendilerine hayvan muamelesi yapılmasına izin verdiği kölelerdi. Köleler genelde işçi olarak çalıştırılırken kazanç efendinin oluyordu. Ürün kirası verilen ekonomilerde sınıf farkları az da olsa azalıyordu. Köleler genellikle maden ocaklarında, zift ambarlarında ve buna benzer yerlerde kullanılıyordu. Çok sayıda köle, İspanya'daki maden ocaklarında çalıştırılmak üzere kiralanırken sahiplerine iyi paralar kazandırıyordu. İtalya'da şarap ve zeytinyağı çift-

19 O dönemde bazı ırkların sağlam ve dayanıklı anatomik yapılarının köle olarak çalıştırılmaya daha müsait olduğuna inanılıyordu. Plautus, (Trip. 542) "Suriye ırkının diğer ırklara göre daha dayanıklı" olduğunu savunur.

liklerde üretilmiyor, köle çalıştıran işletmelerde gerçekleştiriliyordu. Hayvanların bakımı kölelerin işiydi. İtalya'nın geniş otlaklarında silahlı kölelerin çobanlık yaptığını daha önceki bölümlerde anlatmıştık. Bu tür meracılık, özellikle eyaletlerde vurguncu Roma ekonomisinin önemli bir parçasını oluşturuyordu. Romalı kapitalistlerin Dalmaçya'da İtalyan usulü hayvancılık yapmaya başladığı tarihlerde (599-155) Dalmaçya henüz fethedilmemişti. Ancak plantasyon yapılan yerlerde durum çok daha vahimdi. Tarlalarda çoğunlukla kolları kızgın demirle dağlanmış, ayakları prangaya vurulmuş köleler nöbetçilerin denetiminde çalıştırılıyor, geceleri genelde toprak altındaki hücrelerde topluca yatırılıyorlardı. Plantasyon Doğudan Kartaca'ya, oradan da Sicilya'ya geçmişti ve bu nedenle Sicilya'da Roma'nın herhangi bir bölgesine göre çok daha fazla yaygınlaşmıştı.[20] 30000 jugeralık Leontini büyüklüğünde Roma devlet arazileri censorlar tarafından kiraya verilirken, Gracchus kardeşler döneminde, her birine ortalama 360 jugera toprak düşen 84 kiracıyla karşılaşıyoruz. Bunlar, Leontinililer hariç hepsi yabancı, çoğunlukla Romalı yatırımcılardı. Romalı yatırımcıların, atalarının iz bıraktığı bu bölgede, bu güzel adayı avcı kulübeleri ve plantasyon alanlarıyla dolduran, Romalı veya Romalı olmayan tüccarlarla yaptıkları hayvan ve buğday ticaretinin onlara büyük kârlar sağladığını görüyoruz. İtalya'daki plantasyon alanların ilk kurulduğu bölge olan Etruria'da bu sektör kırk yıl içinde büyük gelişme gösterirken, İtalyan tarımında özgür rençberler veya zincirsiz köleler çalıştırılıyor, büyük arazilerin işlenmesi şirketlere bırakılıyordu. Köle ekonomisinin İtalya'da ve Sicilya'da farklı şekilde uygulandığını, 619-622 yılları arasında Sicilya'da ya-

20 Aynı şekilde hibrit Yunan iş yeri deyimi (ergastulum ...'den türetilmiş) stabulum benzetmesiyle, Yunanca konuşulan bir bölgenin yönetim biçiminin, Romalıların henüz Yunanlaşmadığı bir döneme ait olduğunu kanıtlar.

şanan köle ayaklanmasına İtalyan köle ekonomisini benimsemiş Mamertine eyaletinde yaşayan kölelerin katılmamasından anlıyoruz.

Proletaryaya yapılan en büyük zulmü gören, feryat ve çığlıklarına kulak veren, olaylara tarafsız yaklaşan biri Roma'nın kölelere davranışının, zencilere uygulanan vahşet karşısında denizde bir damla kaldığını görecektir. Burada ön plana çıkan konu kölelerin yaşadıklarından çok, hükümetin Roma devletine zarar veren eylemler karşısında sessiz kalmasıdır. Proletaryaya yapılanları başlatan veya son veren hükümet değildi. Diğer taraftan uygulanan reçetenin durumu daha kötüleştirmesi mümkündü. Hükümet, köle işçilerin vatandaşlarının canına ve malına zarar vermesini istemiyordu. Polisiye önlemler ve özgür işçilere kısıtlama getirerek bu tür olayları engellemeye çalıştı. Şimdi, Roma aristokrasisinin bu iki görevin üstünden nasıl geldiğine bakalım.

Polisiye önlemlerin, her yerde baş gösteren köle suikastlarına ve köle isyanlarına yol açtığını görüyoruz. İtalya'da Hanibal savaşından sonra yaşanan fırtına tekrar başlamıştı. Başşehirde 150, Minturnae'de 450, Sineussa'da 4000 köle tutuklanarak idam edildi. (621-133) Tahmin edileceği üzere en berbat olaylar eyaletlerde yaşanıyordu. Aynı dönemde, Delos köle pazarında ve Attika gümüş madenlerinde köleler silah zoruyla çiftleşmeye zorlanıyordu. Aristonikos ve "Küçük Asyalı güneş şehirlerine" karşı yürütülen savaş, aslında köle sahiplerinin kölelerine karşı verdikleri bir mücadeleydi. Plantasyon sistemini geliştirmesiyle ünlenen Sicilya'da uzun süreden beri var olan eşkıyalık faaliyetleri artık isyana dönüşmüştü. Zenginlikte İtalya tüccarlarla yarışan Ennalı (Castrogiovanni) büyük tarım alanları sahibi Demophios kölelerin saldırısına uğrayarak öldürüldü. Bunun üzerine galeyana gelen insan sürüleri Enna şehrini basarak bu cinayete mislisiyle yanıt verdi. Ayaklanmanın başında

Suriye Apameialı eski köle Eunus'un, yeni adıyla kendisini Suriye kralı ilan eden Antiochos'un geçmesini istiyorlardı. Neden olmasın ki? Daha birkaç yıl önce, başka bir Suriyeli köle Seleukos imparatorluğunun tacını taşımamış mıydı? Yeni kralın kahraman komutanına, yalnız çobanlar değil, ellerindeki garip bayraklarla toplanan ve kölelerin her türlü pis işine göz yuman özgür işçiler de destek çıktı. Sicilya'nın başka bir bölgesinde eski haydut Kilikyalı köle Kleon, liderlerin birbirleriyle anlaşamaması sayesinde Akragas'ı işgal etti. Kazandığı bazı başarıların ardından, çoğunluğunu Sicilyalı milislerin oluşturduğu Praetor Lucius Hypsaeus'un ordusunu tamamen imha ederek ve karargâhını ele geçirerek büyük bir zafere imza attı. Bu zaferden sonra adanın tamamı sayıları 70000'e varan silahlı ve atlı asilerin eline geçti. Romalılar Sicilya'ya üç yıl arka arkaya (620, 134-622, 132) konsül ordusu göndermek zorunda kaldılar. Önceleri üstünlük kuramadılarsa da sonunda Tauromenion ve Enna'yı fethederek isyana son verdiler. İki konsül, Lucius Calpurnius Piso ve Publius Rupilius iki yıl uğraştıktan sonra asilerin eline geçen Enna'yı silah gücüyle olmasa bile şehrin yiyecek sıkıntısı yaşaması nedeniyle geri almayı başardılar.[21]

Anlattıklarımız, Roma senatosunun ve memurlarının İtalya ve eyaletlerde görevlendirdiği güvenlik polisinin eseridir. Proletaryayı durdurabilmek için görevlendirilen polisin, hükümetin gücünden ve iradesinden yararlanması ve çoğu kez haddini aşması her büyük toplumda sıkça görebileceğimiz bir durumdur. Sahipsiz kitlelerin devlete verdiği zarar ayıların ve kurtlarınki kadar olsaydı insanların çocuksu korkularını suistimal edenler toplum düzeninin köle isyanları veya proletaryanın başkaldırması sonucu bozulduğunu öngörebi-

21 Castrogiovanni'nin sarp olmayan yamaçlarında Roma mancınıklarının atmış olduğu ve üzerinde konsüllerin adının okunduğu güllelere rastlamak mümkün. (621, 133) : L.Piso L. F. Cos

lirlerdi. Oysa Roma hükümeti baskı altında tutulan toplumu yönetmek gibi kolay bir görevi karşısında bile ülkede esen barış havasına ve devletin sınırsız yardımcı kaynaklarına rağmen asla başarılı olamadı. Bu onun zayıf tarafıydı ve tek zaafı sayılmazdı. Roma valisi yasalara göre karayollarını güvenli tutmakla mükellefti ve tehlike arz eden haydutlar şayet köle ise çarmıha gerdirme hakkına sahipti. Doğruydu, zira köle ekonomisinin korku rejimi olmaksızın yürütülmesi imkânsızdı. Sicilya'da yolların giderek güvensiz olmaya başladığı dönemde vali, İtalyan büyük toprak sahiplerini rahatlatmak adına bir baskın düzenledi ve yakalanan köle haydutlarını, doğru buldukları cezayı vermeleri koşuluyla sahiplerine verdi. Ancak bu kişiler cimriydiler, çoban köleleri giysi istediklerinde dayak attıklarını inkâr etmediler, diğer taraftan yolcuların çıplak kalmalarını önemsemiyorlardı. Onların olanlara hoşgörüyle yaklaşması Konsül Publius Rupilius'u öfkelendirdi, kölelerin isyanını bastırdıktan sonra, canlı kalan 20000 kişiyi idam etti. Ancak sermayeyi korumak uzun vadede mümkün görünmüyordu.

Hükümetçe, özgür çalışmanın ve buna bağlı olarak köle proletaryasının sınırlandırılması zor görünüyordu; ancak denemeye değerdi. Ne yazık ki, bu konuyla ilgili hiçbir şey yapılmadı. İlk sosyal krizde büyük çiftlik sahiplerine köle sayısıyla orantılı özgür işçi çalıştırma zorunluluğu getirildi. Hükümet şimdi, Kartaca tipi plantasyon yapılabilmesi için Fenike dilinin kullanılmasını teşvik eden bir karar aldı, İtalyan yatırımcıların yararlanması için Fenikece metinler Latinceye çevrildi. Bu Roma senatosunun edebiyatla ilgili ilk kararıydı. Aynı eğilim kendisini çok daha önemli bir konuda, Roma için hayati değer taşıyan kolonileşme sisteminde de gösterdi. Roma'nın ilk sosyal kriz sırasında yaşadıklarını, tarım işçileri için tek çarenin kapsamlı ve düzenleyici göç sistemi olduğunu

ve Roma'nın dış ilişkilerinin buna müsait bir zemin hazırladığını anımsatalım. Gerçekten de altıncı yüzyılın sonuna dek İtalyan küçük toprak sahiplerinin sürekli şekilde azalması yeni çiftliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu değişim asla gereken ölçülerde gerçekleşmedi, eski dönemlerden beri özel sektörün gasp ettiği devlet arazileri geri alınmamış, bilakis daha fazlasına izin verilmiş, Capua gibi önemli kazanımlar paylaştırılmamış ve hatta faydalı devlet arazileri olarak değerlendirilebilmiş olsa, olaylar çok farklı gelişebilirdi. Her şeye rağmen toprağın bu şekilde kullanılması hayırlı olmuş, acı çekenlerin şifa bulmasına ve ümitlenmelerine yol açmıştı. Luna'nın kuruluşundan sonra, (577-177) dağınık Picenum kolonisi Auximum (Osimo) haricinde (597-157) başka hiçbir yerde yeni arazi tahsisi gerçekleşmedi. Sebebi çok basitti. Boiotia ve Apulia'nın fethinden sonra, cazibesi olmayan Ligurya vadileri dışında yeni kazanımlar olmadığından, aristokrasinin aynı üç yüz yıl önce olduğu gibi dokunulmasına sıcak bakmadığı devlet arazilerinin kiralandığı veya işgal edildiği başka bir bölge yoktu. İtalya dışında kazanılan bölgelerin paylaştırılmasına politik nedenlerle izin verilemezdi. İtalya, egemen bölge kalmalı ve İtalyan beyleriyle onların hizmetindeki eyalet yöneticileri arasındaki duvar yıkılmamalıydı. Politik hedefler ve devletin çıkarları gözetilmez ise hükümetin İtalyan tarımının çökmesine tanıklık yapması kaçınılmazdı ve öyle de oldu. Kapitalistler küçük üreticinin arazilerini satın almaya devam etti, şayet direnirlerse satış, belgelenmeden yapılıyordu ki, alıcıların her zaman iyi niyetli oldukları söylenemezdi. En çok kullanılan yöntemlerden biri de çiftçi tarlada çalışırken, karısını ve çocuklarının kaçırılması ve böylece satışa ikna edilmesiydi. Çiftlik sahipleri artık özgür rençberler yerine köle çalıştırmaya başladılar çünkü köleler askere çağrılmıyorlardı. Böylece özgür işçiler, kölelerle aynı berbat

koşullar altında çalışmaya razı geliyorlardı. Sudan ucuz Sicilya köle buğdayı, İtalyan buğdayını piyasadan sildi, yarımadanın tüm pazarlarına hâkim oldu. Etruria'da yerel aristokratlar Romalı kapitalistlerle iş birliği yaparak özgür işçiliğin tamamen yok olmasını sağladılar. (520-184) Başşehir pazarlarında, hayvanların bile yatacak bir yerlerinin olduğu, buna karşın vatandaşların temiz hava ve güneşe hasret kaldıkları, hayatlarını sürdürebilecekleri en ufak bir vatan parçasına bile sahip olmadıkları söyleniyordu. Roma vatandaşlarının kabaran borç listeleri bu sözleri doğrular nitelikteydi. Hanibal savaşından 595'e (159) kadarki dönemde nüfus büyük artış göstermişti ve bu durum devlet arazilerinin büyük çapta ve adil şekilde dağıtılmış olmasıyla bağlantılıydı. Eli silah tutan vatandaş sayısının 328000'e ulaştığı 595 (159) yılından sonra nüfus giderek azalmaya başladı, eli silah tutanların sayısı 607'de (147) 322000, 623'te (131) 319000'e düştü. Uzun bir iç ve dış barış sürecinin korkunç sonucu. Böyle devam ederse yalnız üreticiler ve kölelerden oluşan bir toplum ortaya çıkacak, Roma devleti, bir zamanlar Parthların başına geldiği gibi köle pazarlarında asker satın almaya başlayacaktı.

Roma devleti kuruluşundan yedi yüz yıl sonra içte ve dışta durum buydu. Her yerde suistimal ve yozlaşma hâkimdi; ince ruhlu ve iyi niyetli kişiler düşünceliydiler, bu durumu nasıl değiştirebileceklerini tartışıyorlardı. Roma'da bu tür insanların sayısı hiç de az değildi. Ancak politik ve sosyal reformları devreye sokmak için en uygun kişi, Aemilius Paullus'un en sevdiği oğlu, büyük Scipio'nun evlatlık torunu, onun Afrika'daki parlak zaferlerini, yalnız genetik açıdan değil, kendi gücünü kullanarak tekrarlayacak yeteneğe sahip Publius Cornelius Scipo Aemilianus Africanus'dan başkası olamazdı. (570, 184-625, 129) Tıpkı babası gibi ılımlı, son derece sağlıklı, atacağı adımlardan ve verdiği kararlardan emindi.

Gençliğinde acemi politikacılara, soylu senatörlerin bekleme odalarına ve güzel konuşmalara mesafeli yaklaşmıştı. Buna karşın avlanmayı seviyordu. On yedi yaşındayken, babasının Perseus seferine katıldı ve önemli işlere imza attı, kendisine mükâfat olarak dört yıldan beri kimsenin girmediği Makedonya korusunda avlanma izni verildi. Bilim ve edebiyata düşkündü. Babasının isteği üzerine genç yaşta, zevksiz ve yarım yamalak değil, gerçek Yunan kültürüyle tanıştı. Yunan kültürünü ciddi ve doğru yorumlaması sayesinde doğu saraylarında, hatta alaycı İskenderiye'de bile büyük saygınlık kazandı. İnce espri anlayışı ve klasik, saf Latincesiyle sivrildi. Gerçek bir yazar olmamasına rağmen, Cato gibi politik konuşmalarıyla ön plana çıkmayı başardı. Yazdığı mektupları üvey kız kardeşi, Gracchus kardeşlerin annesi tarafından düz yazının en iyi örneği, usta işi olarak nitelendi. Etrafındaki Yunan ve Romalı yazarlar, yakından tanıdığı pleb çevreler, varlığından etkilenmiş meslektaşları tarafından her zaman takdir gördü. Geleneklerine bağlı, güvenilir, dostuna ve düşmanına verdiği sözü tutan bir kişiydi, gösterişten ve spekülasyonlardan uzak durdu, basit bir yaşam sürdürmeyi yeğledi. Buna karşın para işlerinden iyi anlıyordu, dürüst ve menfaat gütmeyen davranışlarıyla çağdaşlarının ticari amaçları karşısında ölçülü ve liberal tutumundan asla taviz vermedi. Yetenekli bir subaydı, tehlike altındaki vatandaşlarını kurtarmak adına kendi canını hiçe saydığı için Afrika savaşında "şeref tacı" madalyası kazanmıştı. Subay olarak girdiği savaşta başkomutanlığa getirilmiş, bu zor görevde koşullar onun komutanlık yeteneğini göstermesine izin vermemişti. Scipio, en az babası kadar yetenekliydi. Ölçülü bir asker ve muhteşem bir yazar olan Ksenephona'a duyduğu hayranlık onun bu özelliğini kanıtlar. Herkes, onun dürüstlüğü ve doğruluğuyla, başlayan çöküşü yapacağı reformlarla önleyeceğine inanıyordu.

Her ne kadar görev suistimalini önlemeye, adaletin işlemesine çalıştıysa da böyle bir girişimde bulunmadı. Ataerkil bir aileden gelme disiplin anlayışı ve dürüstlüğüyle tanınan Lucius Cassius, onun yardımıyla optimatesin güçlü direncini kırmayı, halk mahkemeleri kurarak, gizli oy verme yöntemini getirerek kendi seçim yasalarını uygulamayı başardı. Aynı şekilde, çocukluğunda onaylamadığı ancak ergenlik yıllarında uyguladığı yasalarla birçok suçlu aristokratın mahkeme önüne çıkarılmasını sağladı. Kartaca ve Numantia'da başkumandanlık görevindeyken kadınları ve rahipleri karargâhtan kovmuş, aldığı asker terbiyesiyle bir censor olarak (612-142) uyguladığı katı disiplinle, asil, sinekkaydı traşlı, bol apoletliler dünyasını temizleyerek kaçak askerlerin geri dönmesini sağlamış ve yaptığı konuşmalarda halktan, babadan kalma geleneklere sahip çıkılmasını istemişti. Oysa ne kendisi ne de başkası, bu katı yasaların ve alınan önlemlerin devletin hasta düşmesine neden olan mikropların ortadan kalkması için yeterli olmayacağını fark etmemişti. Scipio bu konuya eğilmemişti. Scipio'nun politika öğretmeni ve canciğer dostu Gaius Laelius, (konsül 614-149) henüz dağıtılmamış ancak geçici olarak el koyulmuş İtalyan devlet arazilerinin küçültülmesini önerdi, bu yolla çöktüğü bariz biçimde fark edilen İtalyan çiftçilerine yardım edilebileceğini düşünüyordu. Kısa süre sonra bu önerisinin büyük fırtınalar kopartacağını anladı ve teklifini geri çekti. Artık "uzak görüşlü" diye anılacaktı. Scipio da farklı düşünmüyordu. Felaketin büyüklüğü karşısında şaşkındı, saygı duyulması gereken bir cesaretle, karşısına kim çıkarsa çıksın müdahale etmeye kararlıydı. Scipio, ülkeye yardım edebilmenin tek yolunun, dördüncü yüzyılda reform tartışmaları başladığında ödenen bedeli tekrar ödemekten geçtiğini düşünüyordu. Yazılan reçete acıydı. Böylece küçük arkadaş grubuyla, Cassia yasalarını onayladığı için onu asla

affetmeyen aristokratlar ve onun için yetersiz demokratlar arasında kalmıştı. Yaşamı boyunca yalnızdı, ölümünden sonra ise aristokratların lideri ve reformların teşvikçisi olarak her iki parti tarafından kutlandı. Onun dönemine dek censorlar, görevlerinden ayrıldıklarında, devlete daha büyük güç ve şan bağışlaması için tanrılara dua ediyorlardı. Oysa Censor Scipio, devlete hizmet etmenin gururuyla yetinmeleri gerektiğini söylüyordu. Onun bütün inancı sancılı çağrısında saklıydı.

Roma ordusunu iki kez hezimetten kurtarıp zafere taşıyan adam başarısız olunca, hiç kimsenin tanımadığı bir delikanlı İtalya'yı kurtarmak için harekete geçti. Adı Tiberius Sempronius Gracchus idi. (591, 163-621, 133) Onunla aynı adı taşıyan babası (konsül 577, 591; censor 585 177, 163;169) Romalı aristokratların idolüydü. Parlak, bağlı olduğu eyaletlerin baskısına aldırış etmeden organize ettiği aedilis oyunları, ona senatonun haklı desteğini kazandırmıştı. Diğer taraftan kendisine düşman Scipio sülalesinin açtığı nahoş davada asil ve sınıfsal duruşu ve censorluk döneminde özgür bırakılanlara karşı enerjik mücadelesi onun tutuculuğunu kanıtladığı gibi Ebro valisi iken cesareti ve verdiği adil kararlarla ülkesinde kalıcı bir iz bırakmış, yenilmiş ulusun hafızasına yerleşmiş, saygı ve sevgi ile anılmasını sağlamıştı.

Annesi Cornelia, iyi niyetli eski düşmanının isteği üzerine onun damadı olan Zama fatihinin kızıydı. İyi bir eğitim almıştı, kendisinden çok yaşlı kocasının ölümünden sonra Mısır kralının evlenme teklifini reddetti ve kocasının ve babasının hatırasına saygı duyarak üç çocuğuna sahip çıktı. İki oğlundan Tiberius, geleneklere bağlı, yumuşak bakışlı ve sakin bir adamdı ve asla tahriklere kapılmıyordu. O ve kardeşleri, Scipio sülalesiyle iyi ilişkiler içindeydi, Yunan ve milli kültürle yoğrulması nedeniyle aynı görüşleri paylaşıyorlardı. Scipio Aemilianus aynı zamanda onun kuzeni ve kız kardeşinin

kocasıydı; Tiberius, on sekiz yaşındayken onun yanında Kartaca seferine katılmış, kahramanlığıyla bu sert kumandanın takdirini kazanmıştı. Yetenekli delikanlının, yaşanan krizde devletin bütün organlarının iflas ettiğini görerek, İtalyan çiftçilerinin isyanına gençliğinin verdiği dinçlikle karşı çıkması beklenen bir davranıştır. Laelius'un düşündüğü reformlardan vazgeçmesi, sadece gençler tarafından değil herkes için, onun zayıflığını kanıtlayan bir davranış olarak nitelendi. Sabık konsül (611-143) ve censor (618-136) senatonun en saygın üyelerinden Appius Claudius, Claudius ailesine özgü hırsıyla, Scipio taraftarlarının devlet arazilerini bölüştürme planını askıya almalarını sert biçimde eleştirdi. Scipio Aemilianus'un censor olmak için aday olduğunu açıklarken kişisel çelişkiler yaşadığını savundu. O dönemin yüksek rütbeli rahiplerinden, senatoda hukuk danışmanlığı yapan ve vatandaşların büyük saygı duydukları Crassus Mucianus da buna benzer suçlamalarda bulundu. Hatta kardeşi, Roma hukuk biliminin kurucusu Publius Mucius Scaevola bile reform planını destekliyordu ve parti tutmadığı için onun desteğini almak büyük önem taşıyordu. Savaş sırasında gösterdiği üstün başarı nedeniyle büyük saygınlık kazanmış, özel ve politik yaşamında gelenek ve göreneklere sadık kalmış Makedonya ve Aka fatihi Quintus Metellus da aynı fikirdeydi. Tiberius Gracchus, bu kişilere yakındı, özellikle Appius ve kızını kardeşine eş yaptığı Mucianus ile arasından su sızmıyordu. Reform planını tekrar ele almak istemesi tesadüf değildi, planını kendisine yasal haklar tanıyacak bir makama gelir gelmez hemen uygulamaya başlayacaktı. Onu engelleyecek bazı kişisel gerekçeler vardı. Mancinus'un (617-147) Numantia ile imzaladığı barış anlaşması büyük ölçüde onun eseriydi. Senato, kumandanın onun yüzünden düşmana teslim edildiği, Gracchus'un kalan diğer subaylarla aynı kaderi sadece şansının yardımıyla pay-

laşmaması sonucu halktan destek aldığına dair suçlamaları, adil genç adamı egemen aristokrasi karşısında çaresiz bırakmıştı. Birlikte felsefe ve politika üzerine konuştuğu Yunan hatipler Midillili Diophanes, Kymeli Gaius Blossius, ruhunun ideali aramasına aracı oldular. Hedefini diğer çevrelere duyurduğunda, Afrikalının torununun zavallı halkı ve İtalya'yı kurtarma planlarına bazı kişilerce karşı çıkılması, onun kamuoyu önünde açıklama yapmasını gerektirdi.

Gracchus, 10 Aralık 620'de (134) Halk tribunusu görevine başladı. Geçmiş hükümetlerin kötü yönetimi, toplumun politik, askeri, ekonomik ve ahlaki çöküşü ile bariz şekilde fark ediliyordu. O yıl konsüllük görevinde bulunanlardan biri Sicilya'da başlayan köle isyanlarına karşı çaresiz kalmış, diğeri Scipio Aemilianus ise aylardan beri bir türlü ele geçiremediği küçük bir İspanyol bölgesini kuşatmakla meşguldü. Gracchus'un emellerini gerçekleştirebilmesi için gereken tüm koşullar, vatandaşların duyduğu endişe ve korku ortamıyla beraber oluşmuştu. Kayınpederi yardımını esirgemeyeceğini belirtti, sıra kısa süre önce konsül seçilen (621-133) hukukçu Scaevola'nın desteğini almaya gelmişti. Gracchus göreve gelmesinin hemen ardından, aslında 387 yılında (367) çıkarılan Licinius-Sextius yasasının yeniden düzenlemesi diyebileceğimiz toprak yasasını yürürlüğe koydu. Buna göre tüm gasp edilmiş ve sahiplerinin para vermeden işledikleri devlet arazilerine el koyuldu. Kiralanmış, örneğin Capua gibi topraklar bu uygulamanın dışında tutuldu. Diğer taraftan her işgalci kendisi için 500, her bir oğlu için de 250 morgenlik arazisini veya kırsal alandaki başka bir araziyi devlet garantisiyle elinde tutabilecekti, ancak işleyeceği arazinin büyüklüğü 1000 morgenden fazla olamayacaktı. Arazi sahiplerinin bina, fidan dikme masrafları devlet tarafından karşılanacaktı. El konulan devlet arazisinin en az

30 morgen olan bölümü İtalyan vatandaşları ve İtalyan müttefikleri arasında, kişisel emlak olarak değil devredilemez miras olarak paylaştırılacak, arazi sahipleri bu alanlarda tarım yapabilecek, kazançlarının belirli bir bölümünü devlet kasasına ödeyeceklerdi. Namuslu, toplumun saydığı emekli memurlardan oluşan ve her yıl halk meclisi tarafından seçilen üç kişilik jüri tahsilat ve paylaştırma işlerini üstlendi. Sonraları, devlet arazisiyle özel mülkün ne olduğunu tespit etmek gibi çok daha önemli bir göreve atanacaklardı. Taksimat, yaygın ve tespit edilmesi son derece zor İtalyan devlet arazileri tamamen düzene girene dek sürecekti. Yeni düzenlemede Licinius-Sextius yasasından farklı olarak Sempronia toprak yasasında mirasçı toprak sahiplerinin lehine hükümler yer alıyor, yeni tarım alanlarında inşaat kalitesinin ve devredilemez ilkesinin yerine getirilip getirilmediğini denetleniyordu. Ayrıca, eski yasada eksik bırakıldığı için kalıcı sonuç vermeyen eylemlere ağırlık veriliyordu.

Üç yüz yıl öncesinde olduğu gibi senatoda ağırlıklarını hissettirmeye başlayan büyük toprak sahiplerine karşı savaş ilan edildi. Ve memurlar uzun süreden beri ilk kez aristokrat hükümete karşı güçlü bir muhalefet oluşturmuşlardı. Memur sınıfının dışlanmasına bir son vermek için savaşı kabullendiler. Gracchus'un meslektaşı, çıkartılmak istenen toprak reformunun bir rezalet abidesi olduğunu düşünen Marcus Octavius, oylama sırasında bu teklife şiddetle karşı çıktı. Bunun üzerine Gracchus devlet işlerini ve hukuku askıya alarak devlet kasasına el koydu. İtiraz gelmedi, zaten yıl sonu da yaklaşmaktaydı. Gracchus çaresizlik içinde teklifini ikinci kez oylamaya sundu. Octavius, beklendiği gibi yine karşı çıktı. Meslektaşının yalvarmaları karşısında Octavius, İtalya'nın kurtuluşunu kendisinin de istediğini ancak yasaların kendisine tanıdığı hak uyarınca öneriye evet demeyeceğini bildirdi. Sena-

to, Gracchus'a yeni bir şans vermek istiyordu, davayı curia meclisine taşımasını öğütledi. Tribunus hemen harekete geçti. Senatonun önerisine sıcak baktığını düşünüyordu, oysa oturumlardan hiçbir sonuç çıkmadı. Yasal yollar tıkanmıştı. Eski dönemde bu tür durumlarda, verilen öneriler bir yıl sonrasına erteleniyor, önerinin ciddiliğine ve kamuoyunun tepkisine göre ertesi yıl yeniden oylama yapılıyordu. Şimdi daha çabuk karar veriliyordu. Gracchus'un önünde iki seçenek vardı ya teklifini geri çekecek ya da devrim hazırlıklarına başlayacaktı. İkinci seçeneği seçti. Halkı, kendisini veya Octavius'u seçmesi için referanduma davet etti. Octavius, beklendiği şekilde bu öneriye karşı çıktı, bu garip düelloya girmek istemiyordu. Katılım, meslektaşlar arasındaki fikir ayrılıklarına son vermek için vardı. Böylece Gracchus meslektaşı ile tartışmayı kesti ve toplanan kalabalığa, halk tribunusunun toplum aleyhine karar vermesi durumunda görevini yapmış sayılmayacağını anlattı. Toplananlar kendilerine sunulan her öneriyi onaylamaya alışıktı ve büyük ölçüde taşradan gelen ve yasaların yerine getirmesiyle yakından ilgilenen tarım işçilerinden oluşuyordu. Bu soruya evet diyerek yanıt verdi. Octavius, Gracchus'un emri üzerine mübaşirler tarafından tribunus sandalyesinden uzaklaştırıldı. Böylece tarım yasası halkın sevinç gösterileriyle yürürlüğe girdi ve ilk paylaşmayı gerçekleştirecek kişiler belirlendi. Yasa teklifinin sahibi ve henüz yirmi yaşındaki kardeşi Gaius ile kayınpederi Appius Claudius'a övgüler yağdırıldı. Böyle bir ailenin seçilmiş olması aristokrasinin kızgınlığını daha da artırdı. Yeni memurlar âdet olduğu üzere malzeme parası ve gündelik ücretlerini almak için senatoya gittiklerinde istekleri reddedildi, kendilerine günlük sadece 24 as (10 Groschen) ödendi. Tartışmalar giderek büyüdü, kindarlık ve kişisel hırs ön plana çıktı. Devlet arazilerinin sınırlandırması, tahsisatı ve bölüştürülmesi zor

ve karmaşık bir görevdi, her eyalette ve birleşik İtalyan şehirlerinde kavgalara neden oldu. Aristokrasi, yasa yapma hakkı bulunmayan bir kişiyi kabullenmek zorunda kaldığı ve intikamını asla alamayacağını düşündüğü için mutsuzdu. Quintus Pompeius'un, Gracchus'u tribunusluktan ayrıldığı gün dava edeceğini söylemesi, ona yapılan tehditlerin en basit bir örneğiydi. Gracchus, haklı olarak can güvenliğinin bulunmadığını savunuyor, yanında üç-dört bin koruması olmadan çarşıya çıkmıyordu. Bu konuyla ilgili olarak, aslında reforma sıcak bakmayan Metellus tarafından ağır sözlerle eleştirildi. Daha önce tarım reformunun gerçekleşmesiyle hedefine ulaştığını düşünürken şimdi daha işin başında olduğunu fark etmişti. Halk ona şükran borçluydu ancak onun halkın bu teveccühünden başka sığınacağı hiçbir limanı yoktu. Halkın ona ihtiyacı olduğunu vurgulamalı, yeni ve kapsamlı önerilerle onlara ümit vermeyi sürdürmeliydi. Bu arada son Bergama kralının vasiyetiyle, imparatorluğun bütün zenginliği ve sermayesi Roma'ya bırakılmıştı. Gracchus, Bergama hazinesinin yeni sahiplerinden alınarak halka dağıtılacağını bildirdi ve yeni eyaletin kaderini halkın belirlemesi gerektiğini söyledi. Çalışma saatlerinin kısaltılması, halkın direnme hakkı, senatörlerin sahip oldukları yetkilerinin kısıtlanması gibi önemli yasa değişikliklerinde, bir rivayete göre ise İtalyan vatandaşlarının Roma vatandaşlığına kabul edilmesi gibi konularda bile halkın söz sahibi olması için çalıştı. Kanun tekliflerinin kabul edilip edilmediğini bilmiyoruz. Kesin olan tek şey, Gracchus'un, kendisine dokunulmazlık sağlayan makamında bir yıl daha kalabilmek için yeni reform teklifleri hazırlamak zorunda olduğudur. Başlangıçta toplumu kurtarmaya çalışırken şimdi kendisini kurtarabilmek için toplumu kullanmak zorundaydı. Eyaletler, tribunus seçimi için toplandılar, ilk sandıklarda Gracchus öndeydi, fakat diğer parti itiraz ederek

oy sayımını ertesi güne ertelenmesini sağladı. Gracchus, yasal ve yasal olmayan her türlü yola başvurdu, halka mağdur bırakıldığını anlatarak ağlaştı ve reşit olmayan oğluna, şayet seçim sonuçlarına itiraz edilirse, aristokratları taraftarlarının yardımıyla gerekirse zor kullanarak toplantı alanından uzaklaştırmalarını, Capitolinum tapınağına sürülmelerini öğütledi. İkinci sayım günü geldi çattı. Birinci gün sonuçları tekrarlanınca yine itiraz geldi. Ahali dağıldı, seçim resmen iptal edildi. Capitolinum tapınağı kapatıldı; her yerde Tiberius'un tüm tribunusları görevinden aldığı, görevini sürdürmekte kararlı olduğu anlatılıyordu. Senato Jüpiter tapınağı yakınlarındaki sadakat tapınağında toplandı, oturumda Tiberius'un en amansız düşmanları söz aldı. Tiberius canının tehlikede olduğunu coşkulu kalabalığa göstermek için elini alnına götürünce, bu hareketi krallık tacını takmak istiyor şeklinde yorumlandı. Konsül Scaevola, vatan hainin öldürülmesini talep etti. Ilımlı, reform hareketini asla desteklemeyen adam bu mantıksız ve barbarca talebi istemeden de olsa reddetti. Katı ve coşkulu bir aristokrat olan konsül Publius Scipio Nasica, taraftarlarına silahlarını alarak kendisini izlemelerini söyledi. Seçimlere taşradan gelen hiç kimse olmamıştı; şehir sakinleri kibar adamların ellerine geçirdikleri sandalye ayakları ve değneklerle saldırdığını görünce hemen dağıldılar. Gracchus yanındaki birkaç kişiyle kaçmaya başladı. Ancak Capitolinum'un yamacında sendeleyince gözü dönmüş Publius Lucius ve Lucius Rufus'a yakalandı, –bu iki adam onun celladı olmakla övüneceklerdi– ve sadakat tapınağının girişindeki yedi kral heykelinin önünde, başına aldığı bir sopa darbesiyle öldürüldü. Onunla birlikte üç yüz kişi, daha demir silah taşımayan adamlar tarafından katledildi. Akşam karanlık çöktüğünde cesetleri Tiber Irmağına atıldı. Gaius, ağabeyinin cesedini aradı ancak bulamadı. Roma böyle bir günü daha önce

hiç yaşamamıştı. İlk sosyal kriz sırasında başlayan ve yüz yıl süren parti çatışmaları aynı ikinci krizde olduğu gibi felakete dönüşmemişti. Aristokratların büyük kısmı dehşet içindeydi, yaşananları unutmak mümkün değildi. İki seçenek vardı, ya partinin güvenilir üyelerinin büyük bölümü halka teslim edilecek ya da suçu beraberce yükleneceklerdi. İkinci yolu seçtiler. Gracchus'un gözünü krallık tacına diktiği söylendi ve bu yeni suçu Ahala'nın işlediği suça benzeterek kendilerini savunmak istediler. Gracchus'un işlediği diğer suçların araştırması özel bir komisyona havale edildi. Komisyon başkanı konsül Publius Popillius'a, alt sınıftan çok sayıda insanın katledilmesinin intikamının Gracchus'a karşı girişilen bu kanlı saldırıyla alındığı söyletildi. (622-132) İntikam peşinde koşanlar arasında, işlediği cinayeti kamuoyuna açıklamaktan korkmayan ve işlediği suçu kabullenen Nasica onurlu mazeretler gösterilerek Asya'ya yollandı ve dönüşünde başrahiplik görevine getirildi. (624-130) Partinin ılımlı üyeleri de diğer meslektaşlarıyla aynı görüşteydiler. Gaius Laelius, Gracchus taraftarlarının soruşturmasına katıldı. Cinayeti engellemeye çalışan Publius Scaevola senatoda ifade verdi. İspanya'dan dönüşünde (622-132) kendisine kayınbiraderinin öldürülmesini tasvip edip etmediği sorulduğunda Scipio Aemilianus, eğer şayet krallığa gözünü diktiyse katillerin haklı oldukları şeklinde bir yanıt verdi.

Şimdi peş peşe gelen bu olayları yorumlamaya çalışalım. Memurlar meclisinin kurulması, devlete ait olması gereken İtalyan arazilerinin bölünerek, yeni küçük işletmelerin ortaya çıkması doğal olarak sağlıklı bir ekonomiye işaret etmiyordu ama zamanın politik ve sosyal koşulları göz önünde bulundurulduğunda mantıklıydı. Devlet arazilerinin paylaştırılması aslında politik nedenlere dayanan bir karar değildi. Taksimatın yasaları değiştirmeden, aristokrat hükümete zarar vermeden

yapılması mümkündü. Aynı şekilde bir hukuk ihlasından söz edilemezdi. Herkesin kabul edeceği şekilde paylaştırılan devlet arazileri devletin malıydı. Arazi sahipleri topraklarını devletin hoşgörüsüyle işleyebiliyordu ve çoğunun elinde tapu bile yoktu. Olsa bile, toprak yasası uyarınca devletin zaman aşımı bahanesiyle tapuyu geri isteme hakkı her zaman bakiydi. Devlet arazilerinin paylaştırılması toprağın gözden çıkarılması anlamına gelmiyor, sadece sahibine onu işleme hakkı tanıyordu. Bu durumun kanunlara ters düşmediği konusunda tüm hukukçular hemfikirdi. Toprağın paylaştırılması tamamen yasal ve hukuk kurallarına uygun şekilde gerçekleştirilmesine rağmen devletin bu tür bir eylemde bulunması politik açıdan asla uygun değildi. Günümüzde bir büyük toprak sahibinin yıllardan beri kullanmadığı haklarının geçerli olduğunu kanıtlamak istemesi Gracchus'un değişimine itiraz etmek için de uygulanabilir. El konulan bu devlet arazilerinin büyük bir bölümü üç yüzyıldan beri özel mülk idi. Vatandaşların sahip olduğu arazilere göre hukuki varlıklarını çok daha çabuk kaybedebilen devlet arazileri bu özelliklerini neredeyse tamamen kaybetmiş gibiydi ve yeni sahipleri satın alma veya eziyetli yollarla bu mülklere konmuşlardı. Hukukçular ne derlerse desinler, ticaret erbabı için bu önlemler büyük toprak sahipleri ve tarım işçilerinin yıkımı demekti. Zaten, hiçbir devlet adamı bunun aksini savunamazdı. Cato döneminin yöneticileri de o zamanda yaşananları benzer şekilde açıklamışlardı. 543'te (211) devlet arazisi ilan edilen Capua ve komşu şehirleri çalkantılı dönemlerde özel mülk haline getirilmişti. Altıncı yüzyılın sonlarına doğru, özellikle Cato'nun istekleri doğrultusunda hükümetin özgürlüğünün kısıtlanmasıyla beraber vatandaşlar Campania bölgesini ele geçirerek devlete kiraladılar. (582-172) Bu işgal daha önceden planlanmış değildi, yöneticilerin vurdumduymazlığının ve uzun süreden beri devam eden gasp eylemleri-

nin sonucuydu. Sahiplerine toprakları karşılığında, şehir preatoru Publius Lentus'un senatonun emriyle belirlediği tazminat bedeli ödendi. (589-165)[22] Çok daha düşündürücü olan el koyulan arazilerde toprağın kalitesinin belirlenmesi ve devredilmez olduğunun belgelenmesiydi. Roma'nın büyümesi, ticaret özgürlüğüyle ilgili liberal ilkeler sayesinde gerçekleşmişti. Bu bağlamda yeni üreticilerin arazileri belirli kurallar çerçevesinde işleyebilmesi, küçülme haklarının ve ticaret özgürlüğünün kısıtlanması için yeni kurallar konulması Roma kurumlarının ruhuna aykırıydı.

Gracchus tarım yasalarına karşı çıkanların sayısı hiç de az değildi. Devlet arazilerinin kamulaştırılması büyük bir hataydı, diğer taraftan devletin neredeyse çökmesine sebep olacak bir balayı, İtalyan çiftçi sınıfının yok olmasını önlemek adına gerekli bir uygulamaydı. Bu yüzden, başını Gaius Laelius ve Scipio Aemilianus gibi önemli şahsiyetlerin çektiği vatanseverler partisinin devlet arazilerinin paylaştırılmasına destek vermeleri ve istemeleri olağan karşılanmalıdır.

Tiberius Gracchus'un amaçladıkları, aklı başında vatanseverler tarafından doğru ve yararlı olarak değerlendirilse de kullandığı yöntemler, hatırı sayılır yurtseverler arasında tek bir kişi tarafından bile kabul görmemişti ve zaten görmesi mümkün değildi. O dönemde Roma senato tarafından yönetiliyordu. Senatonun egemenliğine karşı idari önlemler alan biri devrim gerçekleştirmiş sayılırdı. Gracchus'un devlet arazileriyle ilgili sorunu halka anlattığı sıralarda devrim, anaya-

22 O zamana dek sadece Cicero'nun (leg. Agr. 2,31,82; bkz. Liv. 42, 2i, 19) açıkladığı gerçekler Licinianus'un (p.4) fragmanlarıyla daha da belirginleşti. Her iki raporun ortak noktası, mülkiyetle ilgili konularda Lentulus tarafından belirlenen tazminat bedelinin geçerli olmasına rağmen gerçek toprak sahipleri için bu miktarın bağlayıcı olmadığını söylemeleridir. Çünkü onlar kamulaştırma dışında tutulmuşlardır ve topraklarını satmaya zorlanamazlar.

sanın ruhuna aykırı bir eylemdi. Devrim devlet çarklarının işleyişini düzene sokabilir, senato yönetimine karşı yapılan saldırıları yasal açıdan önleyebilir, tribunusların mali külfetini, meslektaşının uygunsuz bir bilgeliğe dayanan azlini yalnız o an için değil gelecekte de kaldırabilirdi. Gracchus'un ahlaki ve politik yanlışları kendisini bu noktada belli etti. Tarihe göre bu vatana ihanet sayılmazdı. Kim devletin bir gücünü diğer güçlere karşı savaşa çağırıyorsa bu kişi hiç şüphesiz ki bir devrimci, aynı zamanda akıllı ve övgüye değer bir devlet adamıydı. Gracchus devriminin en önemli yanlışı, genellikle atlanan bir gerçekte, o dönemki halk meclislerinin yapısında saklıydı. Spurius Cassius ve Tiberius Gracchus'un tarım reformlarının içeriği ve amacı aynıydı. Buna rağmen her iki adam da Volsk ganimetlerini Latinler ve Hernici ile paylaşan ve Asya ile Afrika'da koloniler kuran o dönem vatandaşlarından farklı değildi. Sakinlerini aynı mecliste bir araya getirmesi ve bu meclise karar yetkisi tanınması berbat ve gülünç bir sonuca gebeydi. Burada, eski çağ polisinin baş hatası, şehir yasalarından devlet yasalarına veya diğer bir anlatımla halk meclisinden parlamenter sisteme geçmekte zorlanması söz konusuydu. Roma bağımsız meclisi, şayet İngiltere'nin tüm seçmenleri vekiller yerine parlamentoya girmiş olsa, İngiliz bağımsız meclisine benzeyecekti. Çıkarlarının ve ihtiraslarının peşinde koşan, aklını yitirmiş karmaşık bir topluluk. İçinde bulunduğu durumun vahametini fark edemeyen, kendi başına karar veremeyen bir toplum. Ve ender istisnalar dışında, kendilerini vatandaş diye adlandıran birkaç yüz veya binlerce kişinin, başşehrin sokaklarında dolaşan bireylerin ticaret yaptığı ve oy verdiği bir toplum. Vatandaşlar eyaletlerde ve yüzler meclisinde aynı yasal olarak otuz mahkeme hizmetkârı olarak görev yapan Curia gibi gerçek şekilde temsil ediliyorlardı. Curia kararları aslında hakimleri atayan Magis-

ter meclisi tarafından alınıyordu. Aynı şekilde Tribus ve Centuria meclisinin kararları da seçilen memurların aldığı yasal ve bağlayıcı kararlardı. Diğer taraftan bu onay mercilerinde, nasıl seçildikleri bir yana bırakılırsa, halk içinden seçilenler görev yaparken, halk meclislerinde hesaptan anlayan, okuma yazma bilen herkes çalışabiliyordu. Mısırlılar, Yahudiler, sokak çocukları ve köleler. Oysa yasalar önünde böyle bir toplantı hiçbir şey ifade etmiyordu, kurulun oylama ve karar verme yetkisi bulunmuyordu. Fakat bu kitle Roma'da egemenliği ele geçirdi. Bu yabani kitlenin kendisine sunulanlara sessiz kalması veya tepki göstermesi, alkışlaması ve galeyana gelip konuşmacayı ıslıklaması farklı sonuçlar doğurabilirdi. Çoğu kimse, Scipio Aemilius'un kayınbiraderinin öldüğünü açıklaması üzerine yuhalanması karşısında, insanları azarlayacak kadar cesur değildi. "İtalya'yı anneleri gibi değil üvey anneleri gibi gören sizler, susmak zorundasınız!" diye konuştu. Yuh seslerinin kesilmemesi üzerine "Zincire bağlayarak köle pazarına yolladıklarımdan korkacağımı mı zannediyorsunuz?" dedi.

Komisyonun paslanmış çarklarının seçimlerde ve yasamada görevlendirilmesi son derece yanlış bir uygulamaydı. Ancak bu yığınların önce komisyonlara ve mali işlere, hükümete karışmalarına izin veriliyor ve senatonun bu tür saldırılar karşısında önlem alma yetkisi elinden alınıyor, alt sınıftan gelip kendisine vatandaş dedirtenlere donanımlı araziler bağışlanıyor, proletaryaya sokakları işgal etme hakkı tanınıyor, devlet projelerin uygulanabilmesi için bağımsız vatandaşların onayı gerekiyorsa halkın özgürlüğü başlamış değil bitmiş demekti. Demokratik değil monarşik bir düzen kurulmuştu. Bu nedenle Cato ve onun gibi düşünenler, bu tür sorunlarda halka danışmamış, çözümü senatoda aramışlardı. Bu nedenle Gracchus'un çağdaşı Scipio taraftarları Flaminius'un

tarım yasalarını (522-232) lanetli bir yolun başlangıcı, Roma egemenliğinin bitiş noktası olarak tanımlıyorlardı. Arazi reformlarının yaratıcısının ortadan kaldırılmasına izin vererek onun korkunç sonuna bakarak, gelecekte bu tür denemelerin tekrarlanmaması için çalıştılar ama onun yöntemlerini kullanmakta da sakınca görmediler. Roma, dürüst yurtseverlerin riyakârlığa zorlandığı, suçluların mükâfatlandırıldığı ve kötü eylemlerin kanıksandığı sıkıntılı günlerden geçiyordu. Bu bağlamda Gracchus düşmanları onun taçta gözü olduğunu söylerlerken haksız sayılmazlardı. Bu onun için savunmadan çok ikinci bir suçlama anlamına geliyordu, böyle bir duruma düşeceğini olasılıkla hiç düşünmemişti. Aristokrat yönetimi, senatonun kendisini onun yerine koymasına izin verecek kadar dirençsizdi. Böylece topluma zarar vermeyecek bilakis faydalı olacaktı. Ancak bu gözü pek kişi Tiberius Gracchus değil, oldukça yetenekli, tamamen art niyetsiz, tutucu bir yurtseverdi. Bütün iyi niyetiyle olayların amansız gelişmesinin kendisini kışkırtıcı tiranlığa sürükleyeceğini aklına bile getirmeden, alt sınıflara taç takmayı istediğini söyledi. Bu durum aile komisyonlarının resmi hesaplara müdahale etmesine, yoksulluğun ve umutsuzluğun insanları reform beklentisi içine ve sokak çatışmalarının rejimin el değiştirmesine neden olmalarına kadar sürdü. Neticede devrimi hazırlayanlar, yeteneksiz büyücülerin yakasına yapıştı ve temizledi. Bu sayede adi katiller, bu olayları başlatan asillerin çürümesi gibi kendi ölüm fermanlarını imzaladılar. Tiberius Gracchus'a verilen şehitlik payesi, her zaman olduğu üzere yanlış adama gitmişti. Çağdaşlarının düşünceleri farklı. Scipio Aemilianus felaket haberini aldığında Homeros'un şu sözünü anımsattı: "Arkasında buna benzer eserler bırakan herkes unutulmaya mahkûmdur." Tiberius'un küçük kardeşi ağabeyinin yolundan yürüyeceğini söylediğinde, annesi ona "Bu çılgınlıklar

daha ne kadar sürecek?" şeklinde yanıt verdi. "Sınır nerede çizilecek? Devletin aklını karıştırdığımız, onu mahvettiğimiz için yeteri kadar üzüldük mü?" Bu sözleri söyleyen acılı bir anne değil, çocuklarının ölümüne tanıklık ederek çok daha büyük bir felaket yaşamış Kartaca fatihinin kız kardeşiydi.

3. BÖLÜM:

Devrim ve Gaius Gracchus

Tiberius Gracchus ölmüştü ancak iki eseri, toprak dağılım yasası ve devrim halen yaşıyordu. Senato tarım işçilerini durdurmak için cinayet işlemeyi göze almış ancak bu cinayet Sempronia arazi yasalarını iptal etmeye yetmemişti. Partinin müthiş patlaması nedeniyle yasa, iptal edilmek bir yana daha da sağlamlaşmıştı. Aristokrasinin reform yanlısı üyelerilerinden, başta o dönemde censor olan Quintus Metellus (623-131) ve Publius Scaevola, reforma sıcak bakan Scipio Aeminius'un partisiyle bağlantı kurarak senatoda çoğunluğu ele geçirdi ve üyelerin bir an önce çalışmaya başlamasını istedi. Üyeler, Sempronia yasaları uyarınca her yıl halk tarafından seçiliyordu ve öyle de kaldı. Görevlerin özelliği gereği hep aynı kişilerin seçilmesi için çalışıyorlardı ve seçimler, ancak üyelerden birinin ölmesi durumunda tekrarlanıyordu. Böyle bir durum kardeşi Gaius'un kayınpederi Crassus Mucianus'un ölümünden sonra onun yerine seçilen Tiberius Gracchus için de geçerliydi. Crassus'un şehit düşmesi ve Appius Claudius'un ölümünden sonra o ve kardeşi Gaius, iki faal üye Marcus Flavius Flaccus ve Gaius Papirius'la birlikte hareket partisini yönetmeye başladılar. Bu iki

adamın ismi, el konulan toprakların paylaştırılmasının ve dağıtılmasının büyük bir heyecanla ve önemle yapıldığının teminatıydı. Nitekim elimizde bu konuyla ilgili çok sayıda kanıt mevcut. Tiberius Gracchus taraftarlarına karşı kanlı eylemlere imza atan bir yıl öncesinin konsülü (622-131) Publius Papillius, devlet arazilerinden çobanları kovarak toprağı çiftçilere dağıttığı için adına bir anıt dikilmesine karşı çıktı. İtalya'nın her bölgesinde devlet arazilerinin paylaştırıldığını, eyaletlerdeki tarım işletmelerinin giderek fazlalaştığını biliyoruz. Sempronia reformlarının hedeflediği yeni eyaletler kurmak değil, var olan çiftçi sayısını artırmaktı. Dağıtımın büyüklüğü, Gracchus reformunun Roma arazi mühendisliği üzerinde bıraktığı derin izlerle kanıtlanabilir. Örneğin bu konuda ileriki tarihlerde yapılacak hatalar Gracchus tarafından kurulan sınır mahkemelerinden ve toprak dağıtımından kaynaklanır. Ancak en iyi örnekler vatandaş listelerindeki sayılarladır. 623'te (131) açıklanan 622 (132) yılına ait tahminlerde eli silah tutan 319.000 kişinin olduğunu belirlenmiş. Oysa altı yıl sonra, (629-125) düşüşün bitmesi bir yana 76.000 kişi artarak 395.000'e dayandığı gözlemleniyor. Bu artış dağıtım komisyonlarının Roma vatandaşları için yaptıklarının en iyi göstergesidir. Bu sayının İtalyan çiftliklerinde aynı oranda arttığı söylenemez. Her halükârda muhteşem ve hayırlı bir sonuç alındığı çok bariz. Diğer taraftan kişisel çıkarların ve hukuk kurallarının ihlal edildiği aşikâr. Paylaştırıcı kurum en etkin partilileri ve savcıları da arkasına alarak kendi yolunda yürümekte ısrarlıydı, aldırmaz tutumu ve itirazlar arasında çalışmaya başladı. Yapılan anonslarla devlet arazilerinin büyüdüğünü iddia eden herkes bunu kanıtlamaya davet edildi. Eski tapular incelendi, yeni ve eski fark etmeksizin her toprak kazanımı belgelenmek zorundaydı, her çeşit özel mülk de bildirilecekti. Yeterli kanıt sunamayanların topraklarına el konulacaktı. Haklı görülen şikâyetler senato tarafından incelendi. Dağıtım şayet sorunsuz şekilde tamamlan-

mak isteniyorsa bu tür ihbarlara duyarsız kalmamak gerekiyordu. Diğer taraftan bağışlamanın da bir sınırı vardı. İtalyan devlet arazileri sadece Roma vatandaşları arasında dağıtılmamıştı. Uzak araziler senato kararıyla müttefik eyaletlere bırakılmıştı, bazıları ise Latin vatandaşları tarafından izinli veya izinsiz şekilde gasp edilmişti. Dağıtım kurumu nihayet bu tür durumlara müdahale etmek zorunda kaldı. Paylaştırılan arazilerin vatandaş olmayanlara verilmesi hukuka aykırı değildi, bununla ilgili kararların senato tarafından hatta İtalyan yerel yönetimler tarafından alınması beklenemezdi zira devlet sahibi bulunduğu arazilerden vazgeçemez ve görünüşe göre yerel yönetimlere ve özel kişilere ancak vekâlet verebilirdi. Müttefiklerin ve bağımlı eyaletlerin, Roma'nın geçerli kurallara uymadığına dair şikâyetleri, dağıtım kurumu tarafından hakları gasp edilen Roma vatandaşlarının şikâyetleri gibi göz ardı edilemezdi. Bunlar hukuk açısından diğerlerine göre daha az kanıtlanmış olsalar bile, konu vatandaşların kişisel çıkarlarına ters düşmediği sürece Latin mülkleriyle ilgili yaptırımlar devreye giriyordu. Roma'nın sayısız doğru ve gerçek yaptırımlarıyla yabancılaştırılan Latin eyaletlerinin maddi çıkarlarına zarar verilmesi askerî açıdan gerekli olsa bile politik açıdan ne kadar doğru olduğu tartışmaya açık bir konudur. Bunun suçlusu ılımlı partiydi; Gracchus faciasından sonra ülkede taraftarların da desteğiyle reformları oligarşiye karşı koruyan, şimdi ise oligarşiyle beraber reformları iptal etmek isteyenler onlardı. Latinler partinin en muhteşem adamına, Scipio Aemilianus'a başvurarak, haklarının korunmasını istediler. O, bu isteklerini yerine getirdi, parti içindeki ağırlığını kullanarak[23] halk jürisinin (625-129) kararı değiştirmesini,

23 "Contra legem iadiciariom ti" (Günün kanunlarına aykırı) sözü bununla ilgilidir. Bu, söylendiği gibi soruşturma davasına getirilen bir yasak değil, onun toprak düzenlemesi için konulan ek bir yasadır; ut triumviri iudicarent, qua publicus ager, qua privatus esset (Liv. Ep. 28)

devlet arazisi ve özel mülkün tanımlanmasını sağladı, hukuksal yetki taşıyan censor ve konsüllere duyurdu. Bu, yayılması planlanan dağıtımın ılımlı şekilde engellenmesi anlamına geliyordu. Gracchus karşıtı ve sakıncalı toprak düzenlenmelerine sıcak bakmayan konsül Tuditanus, durumu fırsat bilerek İlirya ordusunu harekete geçirerek sorumlu olduğu işleri tamamlamadan bıraktı. Jüri işine devam etmek istiyordu ancak arazi dağıtımının hukuki düzenlemelerine takılınca devre dışı kaldı. Reformcu parti öfkeliydi. Publius Mucius ve Quintus Metellus gibi adamlar bile Scipio'nun olaya müdahil olmasını kınadılar. Diğer çevreler kınamakla yetinmeyerek daha da ileri gitti. Scipio, Latinlerin durumu hakkında açıklamalarda bulunacağını bildirdi, ancak ertesi sabah yatağında ölü bulundu. Elli altı yaşındaki, son derece sağlıklı ve güçlü bir adamın, ertesi gün önemli açıklamalarda bulunacağını söylemesinin ardından, konuşmasını hazırlamak üzere çalışma odasına çekilmesi ve hemen ardından da ölü bulunması politik bir cinayete kurban gitmiş olması ihtimalini akla getiriyor. Zaten ölümle tehdit edildiğini söylemişti. Döneminin en güçlü kumandanının gece yarısı hangi alçak el tarafından boğulduğu hiçbir zaman öğrenilemedi. Ne şehir dedikodularından ne de anlatılanlardan yola çıkarak gerçeğe ulaşmaya çalışmak, tarihin aptalca çabasından başka bir şey olamaz. Fakat cinayet Gracchus partisinden bir kişinin işlemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Scipio'nun öldürülmesi, aristokratların sadakat tapınağını kan gölüne döndürmelerine demokratların yaptığı bir misillemedir. Mahkemeler olaya müdahale etmedi. Halk partisi haklı olarak liderleri Gaius Gracchus, Flaccus ve Carbo'nun, suçlu olsun veya olmasınlar, mahkeme önüne çıkartılmalarından korkuyordu, parti soruşturma başlatılmasını talep etti. Aynı şekilde aristokrasi de hem rakipleri hem de müttefikleri Scipio'yu kaybettiği için olayın örtbas edilmesini istemiyordu. Ilımlı kitle

rahatsızdı, Scipio'nun reforma karşı çıkmasını kınayan ve onu destekleyen müttefiklerine sırt çeviren Quintus Metellus bile dört oğluna, rakibinin tabutunu yakılacağı yere kadar taşımalarını emretti. Cenaze töreni hemen hiç kimsenin ölü bedenini görmesine fırsat vermeden yapıldı, Zama fatihinin soyundan gelen son kişi ateş yığınına atıldı, böylece cinayetin son izleri de silinmiş oldu.

Roma tarihi Scipio Aemilianus'tan başka dâhilerden de söz eder ancak onun ahlak anlayışı, politik çıkarlar peşinde koşmaması ve gerçek bir vatansever olması onu diğer dâhilerden farklı kılmaktadır. Ayrıca kader, ondan başka hiçbir kimseye böyle trajik bir rol biçmemişti. İyi niyetinin ve yeteneklerinin bilincinde olmasıyla ülkesinin çöküşüne tanıklık etmeye, ülkesini kurtarmak için giriştiği her eylemin durumu daha da beter bir hale getirdiğini görmeye mahkûm edilmişti. Nasica gibi bağımlıları tasvip etmek öldürülen kişinin eserlerini kendi katillerine karşı savunmak zorundaydı. Her şeye rağmen çabalarının boşa gitmediğini söyleyebiliyordu. Roma halkı 80.000 yeni çiftliği Sempronia yasalarının yaratıcısına ve ona borçluydu. O, aynı zamanda işlevini tamamlayan arazi dağıtımına son veren kişiydi. Dağıtım işleminin zamansız yapıldığı çok sayıda art niyetsiz kişi tarafından dile getirildi. Ancak Gaius Gracchus'un, kardeşinin çıkardığı yasa uyarınca dağıtılması gereken ama dağıtılamayan arazilere dokunmaması, Scipio'nun zamanlamasının ne kadar doğru olduğunu gösterir. Alınan iki önlem paketinden ilki aristokratlara, ikincisi ise reform taraftarlarına zorla onaylatıldı. Önlem paketlerinin fikir babası bu girişimini hayatıyla ödedi. Scipio ülkesi için mücadele ettiği savaşlardan sanki odasında öldürülmek için sağlam çıkmıştı. Oysa Roma için Kartaca surları önünde de ölebilirdi.

Arazi dağıtımı bitti, devrim başladı. Dağıtımda önemli bir rol oynayan devrimci parti, daha Scipio'nun hayatta olduğu dönemde hükümetle husumet içindeydi. Özellikle o dönemin en muhteşem hatiplerinden biri olan Carbo, halk tribunusu görevinde iken (623-131) senatoya zor günler yaşatmıştı. Halk meclisinin gizli oturumlarında ön plana çıkmış, hatta halk tribunuslarının bir yıl sonra ikinci kez seçilebilmesinin yolunu açan bir önerge vermiş, Tiberius Gracchus'un ikinci kez seçilmesini engelleyen kuralı yasal yollarla iptal etmek istemişti. Plan, o dönemde Scipio'nun karşı çıkması üzerine gerçekleşmemiş, ancak onun ölümünden bir yıl sonra bazı kısıtlamalar içerse de uygulanabilmişti.[24] Partinin asıl amacı işlerliğini yitirmiş dağıtım kurulunun tekrar etkili olmasını sağlamaktı. İtalyan müttefiklerinin ortaya attığı, dağıtımın vatandaşlık hukuku uyarınca geçersiz kılınmasına dair hazırladıkları plan, parti liderleri tarafından ciddi şekilde tartışılmıştı. Tahrikler bu yöndeydi. Senato bu planı uygulamak adına halk tribunusu Marcus Iunius Pennus'un vatandaş olmayan herkesi fişlemesine izin verdi. (628-126) Demokratların, özellikle de Gaius Gracchus'un itirazlarına ve bu nefret içeren önlemin sebep olduğu kargaşaya rağmen tasarı Latin eyaletlerinde hemen onaylandı. Bir yıl sonra (629-125) konsül Marcus Fulvius Flaccus, halkın desteğini de alarak müttefik eyaletlerde yaşayanların Roma vatandaşlık hakkını almalarını kolaylaştıracak çalışmalar başlattı, vatandaşlık hakkı verilmeyenlerin kışkırtmalarını ve suç işlemelerini önlemek adına davaların Roma komisyonlarına taşınmasını önerdi. Ancak hiç kimseden destek bulamadı. Bu arada Carbo taraf

24 Uygun adayların bulunmaması halinde geçici olması öngörülen kısıtlama (App. Civ. 1, 21) sürecek gibiydi. Yasa, görünüşe göre eski düzene ait değildi (Roma devlet hukuku, Bd. 1,3. Aufl, S 473) ve Gracchus döneminde yapılmıştı.

değiştirmiş, Sardinya'ya quaestor atanan Gaius Gracchus'un yokluğunda coşkulu bir aristokrat olmuştu. Yalnız senatonun değil, imtiyazlarının başka çevrelere verilmesini istemeyen halkın tepkisi karşısında başarısız oldu. Flaccus, Kelt savaşında başkumandanlık görevine atanınca Roma'dan ayrıldı. Bir tarafta demokratik planları üzerine çalışırken diğer taraftan Trans-Alp fetihlerine başladı, böylece bizzat kendisinin bağışladığı müttefiklere karşı silaha sarılmak zorunda kalmadı. Latium-Campania sınırında, Liris Irmağının ağzındaki büyük ve bereketli bölgenin tam ortasında yer alan ve o dönemde Roma'dan sonra İtalya'nın ikinci büyük şehri olan Fregallae, Roma ile yapılan müzakerelerde tüm Latin kolonilerinin baş sözcüsüydü ve Flaccus'un dilekçesini geri çekmesi üzerine Roma'ya savaş ilan etti. Bu, yüz elli yıldan beri, dış güçler tarafından değil bir İtalyan eyaleti tarafından Roma hegemonyasına karşı başlatılan ilk isyandı. Yangın, diğer müttefiklerin bu isyana katılmasına fırsat vermeden Roma'nın askeri üstünlüğü sayesinde değil, Fregallaeli Quintus Numitorius Pullus'un ihaneti neticesinde başlar başlamaz söndürüldü. Onun başkaldırısı öfkeli şehrin Praetor Lucius Optimus tarafından ele geçirilmesiyle son buldu, haklarını kaybetti, surları söküldü, Capua gibi köye dönüştürüldü. Toprakları üzerine Fabrateria kolonisi kuruldu, (630-124) geri kalan topraklar ve eski şehir civardaki eyaletler arasında paylaştırıldı. Kesilen çabuk ve korkunç ceza müttefikleri korkuttu. Sadece Fregallae değil halk partisinin liderleri de vatan hainliğiyle suçlandı. Diğer taraftan aristokrasinin de bu isyanın çıkmasında suçlu olduğunu söyleyelim. Bu arada Gracchus Roma'ya dönmüştü. Aristokrasi, çekindiği adamı önce görev süresini uzatarak Sardinya'da tutmayı denemiş, Roma'ya döndükten sonra ise aleyhine Fregallae isyanının müsebbibi olarak dava açmışlardı. (629, 125-630, 124) Halk onun serbest bırakılmasını istedi

ve o da halk tribunusluğu için adaylığını koydu, alışılmadık bir kalabalığın bir araya geldiği seçimlerde 631 yılının (123) halk tribunusu seçildi. Böylece savaş ilan edildi. Yönetim zaafı yaşayan demokrat parti dokuz yıldan beri âdeta hiçbir atılımda bulunmamıştı. Barış döneminin sona ermesiyle beraber partinin başına Carbo'dan çok daha dürüst, Flaccus'tan daha yetenekli bir kişi geçti.

Gaius Gracchus (601, 153-633, 121) kendisinden dokuz yaş daha büyük ağabeyinden çok farklıydı. Eğlence hayatından uzak, iyi eğitim görmüş, cesur bir askerdi. Kayınbiraderinin emrinde Numantia, daha sonra da Sardinya'da savaşmış ve şeref madalyasına layık görülmüştü. Yeteneği, karakteri ve özellikle de ihtirasıyla Tiberius'un çok önündeydi. Çıkardığı çok sayıda kanunun pratikte uygulanması için gereken tüm konularda gösterdiği kararlılığı ve sağlam duruşu kadar doğuştan sahip olduğu devlet adamı özelliği ve asil ruhunun sevgi dolu karakteri arkadaşlarının ölümüne kadar ona tutkulu bir bağlılıkla sadık kalmalarını sağladı. Son dokuz yılda ülkeyi mahveden ve abisinin ölümüne neden olan partiye karşı içinde yanan kızgınlığı saklamasını bildi. Diğer taraftan hırslı mizacı onu Roma'nın en ünlü hatibi yaptı. Şayet hırsını yenebilmiş olsaydı onu tüm zamanların en iyi devlet adamlarından biri olarak gösterebilirdik. Konuşmalarının elimize geçen örnekleri yürekleri sızlatan cinstendir.[25] Konuşmalarını dinleyenlerin veya okuyanların, onun sözlerinin yarattığı fırtınadan etkilenmemiş olması düşünülemez. Muhteşem bir hatip olmakla beraber, öfkesini frenlemeyi beceremediği için konuş-

25 Yasa teklifini açıklarken yaptığı konuşmada "Ben asil bir soydan geliyorum ve kardeşimi sizin yüzünüzden kaybettim, Publius Africanus ve Tiberius Gracchus soyundan bir tek ben kaldığımda henüz çocuk yaştaydım. Soyumun kurumaması ve devam etmesi için hayatta kalmam gerekiyor. Bu konuda bana onay vermenizi istiyorum." şeklinde açıklamalarda bulundu.

maları genellikle bulanık ve tutuktu. Bu durum onun politik eylemlerinin sonuçlarını ve çektiği acıları yansıtıyordu. Gaius genlerinde, düşmanına yalvaran ve gözyaşı döken kardeşinin duygusal, dar görüşlü ve kararsız özelliklerini taşımıyordu. O emin adımlarla devrim yolunda yürüdü, intikam hedefinin peşinde koştu. Annesi "düşmana misilleme yapmaktan daha güzel bir şey olamaz, ancak bu, ülkeyi batırmadan yapılmalıdır. Düşmanın yaşaması vatanın batmasından bin kez daha evladır," diye yazdı. Cornelia oğlunu çok iyi tanıyordu oysa o tam tersini savunuyordu. Sefil hükümetten intikam almak istiyordu. Bu uğurda canını ve hatta toplumu bile feda etmeye hazırdı. Kaderinin ağabeyininkine benzemesinden korktuğu için yaralı bir kişinin düşmanının üzerine atılması gibi hemen harekete geçti. Annesinin soylu düşüncelerinden farklı olarak, taşıdığı aşırı öfkeli ve ateşli İtalyan kanıyla girişiği eylemler gelecek kuşakların onu suçlamaktan çok ona acımalarına neden oldu ve haklılardı da. Tiberius Gracchus halkın karşısına tek bir yönetimsel reform önerisiyle çıkmıştı. Oysa Gaius'un birbirinden farklı gözüken önerileri temelinde halk tribunuslarının ikinci kez seçilmesine dayanan eski düzenlemeden yola çıkan yeni bir anayasaya değişimi vardı. Böylece halk sürekli ve liderlerini koruyan bir konum kazanmış, sıra şimdi maddi güç kazanmaya gelmişti. Çünkü şehre ara sıra uğrayan köylülere liderlerine bağlılık konusunda güvenilmeyeceği, başşehre buğday gönderilmesi örneğinde olduğu gibi yeterli derecede kanıtlanmıştı. Senatonun köylerden getirttiği buğdayın vatandaşlara fahiş fiyatla satıldığını biliyoruz. Gracchus, başşehirde isteyen herkese devletin silolarından 5 modius (5/6 Prusya kovası) buğdayı bir modiusu 6,33 Asa (2 ½ Groşen) ya da ortalama fiyatın yarısına dağıttı. Bu nedenle yeni sempronik silolara yeni ambarlar eklendi. Başşehir dışında yaşayan vatandaşları kapsamayan ve kırsal kesim pro-

letaryasının Roma'ya akın etmesine neden olan bu dağıtım, o zamana dek aristokrasiye bağlı başşehir işçilerinin hareket partisinin liderlerine bağlanmasına ve böylece devletin yeni sahiplerine özel koruma ve komisyonlarda çoğunluğu sağlıyordu. Daha fazla güvenlik adına, merkez komisyonlarının, beş sosyal sınıfın seçim bölgelerinde oylarını sıraya göre atmalarına dair tüzüğü iptal edildi. Bundan böyle tüm Centuria seçimleri için seçmenler, oylarını her seferinde kura ile belirlenecek sıraya göre kullanacaklardı.

Şayet bu yeni düzenlemeyle başşehir proletaryası aracılığıyla, seçilen devlet adamının başşehir ve komisyonları üzerinde egemen olması ve gerekli durumlarda senato ile memurları yıldırmak hedefliyorsa, yasa koyucunun da ortaya çıkan sosyal sorunları çözmek için ciddiyet ve itinayla çalışması gerekiyordu. İtalyan toprak dağıtımı sorunu belli ölçüde çözülmüşe benziyordu. Tiberius'un toprak yasası ve dağıtım kurumu yasal varlıklarını hâlâ koruyorlardı. Gaius'un getirdiği toprak yasası, haklarını kaybeden toprak sahiplerinin haklarını iade etmekten başka yeni bir uygulama getirmemişti. 629 (125) ve 639 (115) yıllarındaki vatandaş listelerinin eşit sayıları içermesi, arazi dağıtımının çok kısıtlı şekilde tekrar başlatıldığını gösteriyor. Burada Gaius'un devam etmemesinin nedeni şüphesiz ki devlet arazilerinin Roma vatandaşları arasında çoktan paylaştırılmış olmasıdır. Asıl sorun Latinler tarafından kullanılan arazilerin, vatandaşlık hakkının genişletilmesiyle yakın bağlantılı olmasıydı. Gaius ayrıca, Tiberius'un toprak yasasından bir adım daha öne çıkarak, İtalya'da Tarentum ve Capua gibi yeni kolonilerin oluşturulmasını talep etti. Böylece yerel yönetim tarafından kiralanan, dağıtım dışı bırakılan toprakların da paylaşıma dâhil edilmesi mümkün olacaktı. Diğer taraftan o zamana kadar geçerli olan ve yeni eyaletlerin kurulmasını hariç bırakan eski yöntem değil

sömürgecilik ilkelerinden yararlanıldı. Hiç şüphe yok ki, varlıklarını bu devrime borçlu koloniler savunmaya yardım edeceklerdi. Gaius Gracchus'un, devletin denizaşırı bölgelerindeki İtalyan proletaryasını desteklemesi, Kartaca toprakları üzerindeki 6000 yerleşimi yalnız Roma vatandaşlarına değil İtalyanların müttefikleri tarafından seçilen sömürgecilere dağıtması ve yeni kurulan Junonia şehrine Roma'nın kolonilere tanıdığı haklarını verilmesi önemli gelişmelere neden olacaktı. Bu doğru bir yaklaşımdı ancak denizaşırı bölgelerdeki göçmenlerle ilgili olarak getirilen yaptırımlar İtalyan proletaryası için kalıcı bir çıkış yolu açıyordu. Diğer taraftan İtalya'nın egemen ülke, eyaletlerin de yönetilen bölgeler olduğunu bildiren devlet hukukunun temel ilkesi ihlal edilmiş oluyordu.

Proletarya ile ilgili sorunları çözebilmek adına alınan önlemler arasında, geçerli yasaların ataerkil disipline dayanan temel ilkelerini korumaya dayalı eğilimin getirdiği bir dizi yaptırım vardı. Askeri alanda ceza indirimleri bu yaptırımlar arasında yer alıyordu. Eski yasaya göre vatandaşlar on yedi yaşından itibaren kırk altı yaşına kadar askerlik yapmak zorundaydılar. İspanya'nın işgali sırasında yasallaşan bu hizmet süresi daha sonrasında altı yıl görev yapan bir kimsenin tezkere alabilmesi şeklinde değiştirildi. Yüzyılın başında yayaların yirmi, süvarilerin ise on yıllık görev sürelerini tamamlaması koşuluyla ordudan ayrılabilecekleri cümlesi eklendi.[26] Gracchus, sık sık ihlal edilen bu yönetmeliği, on sekiz yaşına

26 Appianos'un, (Hisp. 78) altmış yaşındaki bir kişinin askerlik görevini tamamlamış sayıldığına dair açıklaması Marquardt'ın (El kitabı. Cilt.6,S.381) doğruladığı Polybios (6,19) teziyle örtüşüyor. Sözü edilen iki değişikliğin ne zaman yapıldığını bilmiyoruz ancak ilki muhtemelen 603 yılında gerçekleşmiş olmalı. (K.W.Nitzsch, Gracchus kardeşler, S.31) İkinci değişiklik ise Polybios'un yaşadığı dönemde yapılmış olmalı. Gracchus'un yasal hizmet süresini düşürdüğünü Asconius'tan (Corn p.68) öğreniyoruz. Bkz. Plut.Tib. Gracch. 16; Dio fr.83; 7 Bekker.

girmemiş hiçbir vatandaşın askere alınmayacağı, askerlik süresinin ise savaş sırasındaki ihtiyaca göre belirleneceği şeklinde değiştirdi. Ayrıca askerlere verilen giyecek parası artık maaşlarından kesilmeyecek, devlet bu tür harcamaları kendi kasasından yapacaktı.

Gracchus yasalarında, ölüm cezalarını eskisine oranla azaltma eğiliminin ön plana çıktığını, bu eğilimin öncelikle askeri konularda geçerli olması için çaba sarf edildiğini görüyoruz. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle beraber memurların savaş durumları hariç, halka danışmadan ölüm cezası vermesi yasaklanmıştı. Gracchus döneminden sonra, komutanlar tarafından vatandaşlara ve bağımlılara verilen ölüm cezalarının sayısında azalma görüldüyse bunun nedeni Gaius Gracchus'un yasasında aranmalıdır. Diğer taraftan Gracchus, halkın adi suçlarda, zehirleme ve adam öldürme vakalarında reddedebildiği ama çoğunlukla onayladığı ölüm cezası verme hakkını iptal ederek, tribunusların müdahalesiyle alınan kararların iptal edebildiği, eski geleneklere göre kararlarına halkın itiraz edemediği sivil jürilerden farklı yapıdaki bağımsız hukuk komisyonlarına verdi. Halk mahkemelerinde, özellikle gerçek politik davalarda davalının kendilerini savunma hakkı vardı ve sahip olduğu vatandaşlık hakları sayesinde canını ve özgürlüğünü kaybetmiyordu. Zira halk mahkemelerinin haciz koyma, hapis ve sürgün cezaları verilebilme yetkisi vardı. Üst sınıfa tutuklama ve idam cezaları çok sık olmasa da çıkabiliyordu. Örneğin, Praetor Lucius Hostilius Tubulus (612-142) işlediği ağır suçlar nedeniyle yargılanmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştı. Buna karşın sivil davalara bakan hukuk komisyonlarının vatandaşların özgürlüğünü kısıtlama ve ölüm cezası verme yetkisi yoktu, en fazla sürgün cezası verebiliyorlardı. Suçlulara uygulanan ceza indirimi hukuk kurallarına uygundu.

Sürgüne gönderilenlerin mallarına şayet ek ceza ve kefalet istenmez ise el konulabiliyordu.

Gracchus, borç hukukunda değişiklik yapmamış olsa da sözüne güvenilen tanıklar, onun borçlu kişilere borçlarının indirilmesi veya silinmesi yönünde ümit verdiğini anlatırlar ki eğer doğru ise bu da alınan radikal önlemler arasında sayılmalıdır.

Gracchus, bir taraftan kendisinden mali koşullarının düzeltmesini isteyen yığınların beklentilerini karşılamak için çalışırken diğer taraftan aristokrasinin kalıntılarını nasıl temizleyeceğini düşünüyordu. Gücünü sadece proletaryadan alan bir hükümet başkanının yeteri kadar güçlü olmayacağını bildiğinden, aristokrasiyi bölmek ve bir kısmını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istiyordu. Böyle bir bölünme için koşullar uygundu. Tiberius Gracchus gibi bir adama karşı ayaklanan zengin aristokratik kesim aslında, İngiltere'deki lort ve şehir aristokratlarına benzetebileceğimiz iki farklı fraksiyondan oluşmaktaydı. Bunlardan ilki, her türlü spekülasyondan uzak durmaya çalışan, muazzam sermayelerini tarım sektöründe ya da büyük şirketlerde gizli ortak olarak ticarette değerlendiren egemen senatör ailelerden oluşuyordu. İkinci grupta ise Roma'nın egemen olduğu her çevrede ağırlıklı olarak bu şirketlerde yöneticilik yapan veya kendi şirketleri olan spekülatörler bulunuyordu. Bu ikinci grup altıncı yüzyılda senatörler aristokrasisi yanında giderek güçlendiğinden, Gracchus kardeşlerin esinlendiği Gaius Flaminius tarafından çıkartılan Claudius halk meclisine onaylattığı yasaların senatörlerle sermayedarların arasına kalın bir duvar çektiğini evvelki bölümlerde anlatmıştık. Bu dönemde ticari aristokrasi, şövalye adı altında politik gelişmelerde büyük söz sahibi oldu. Aslında halk ordusunda görev yapan atlılar için kullanılan bu deyim zamanla en az 400.000 sestersius varlığı olan kişilerin

tımarları için kullanılmaya ve böylece senatör ve senatör olmayan tüm seçkin sınıfı ifade etmeye başladı. Gracchus'tan kısa süre önce Curia makamının ve süvarilik görevlerinin yasal açıdan ayrılması ve senatörlük kurumunun şövalyelerden arındırılmasından sonra şövalyelik, senatörlüğün aksine, senatoda temsil edilmeseler bile vurguncu aristokratları temsil ediyorlardı. Senatör ailelerinin genç fertleri, şövalye olarak hizmet etmeyi sürdürdüler, gerçek milis süvarileri yani on sekiz süvari-centuria'sı, konumları itibariyle genç aristokratlar arasında sayılıyordu.

Şövalye sınıfı yani zengin tüccarlar, yönetici konumundaki senatörlerle sıkı bir rekabet içindeydiler. Soylular ve varlıkları bu makama zenginlikleri sayesinde ulaşan adamlar arasında doğal bir çekememezlik vardı. Yönetici beyler, özellikle de vurgunculuğa itibar etmeyen dürüstler politik ve maddi çıkarlar peşinde koşan grupların çatışmasına bulaşmak istemiyorlardı. Bu iki grup, eyaletlerde çok kez karşı karşıya gelmişlerdi çünkü taşralılar, Romalı kapitalistlerden çok memurlardan şikâyetçiydiler. Böylece senatonun egemen yöneticileri, halkın kendilerinden açgözlü ve adaletsiz para babalarına karşı tepki göstermesine dair talepleri karşısında suskun kalmadılar. Tiberius Gracchus gibi ortak düşmanlar karşısında gösterdikleri dayanışmaya rağmen soylu ve kapitalist aristokratlar arasındaki çatlak giderek büyüyordu. Kardeşine göre daha becerikli Gaius, ticaret adamları kendi tarafında yer alıp birlik dağılana kadar bu çatlağı genişletmekten vazgeçmedi. Şövalye-censor adamlarını diğerlerinden farklı kılan ayrıcalıklar ki -alışılmış demir veya bakır yüzük yerine altın yüzük ve halk şenliklerinde özel ve mutena bir yerleri vardı- bu imtiyazların ilk kez Gaius Gracchus tarafından verildiği kesin değil fakat olasıdır. Diğer taraftan özellikle senatörlere tanınan imtiyazlar Gracchus'un stiline uygundu zaten

asıl amaç aristokrat senatörler ve mutat sınıflar arasına sıkışmış şövalyelere imtiyazlı bir konum kazandırmaktı. Aynı şekilde sınıf amblemleri her ne kadar az olsa ve birçok şövalye adayı tarafından kullanılmasa bile birçok yönetmeliğe göre daha büyük önem taşımaktaydı. Parasal çıkarlar peşinde koşan partiler bile onurlarıyla oynanmasına izin vermiyorlardı. Gracchus onlara pay verebilmek için daha gerçekçi yasalar gerektiğini anlamıştı. Böylece Asya tipi sınıf farklılıkları ve halk jürileri ortaya çıktı.

Roma maliye yönetiminin hem dolaylı vergiler tahsil etmesi hem de arazi paylaşımındaki eşitsizliği orta sınıfı devreye sokarak dengelemek istemesi Roma kapitalist sınıfının vergi mükelleflerinin sırtından para kazanmasına neden oluyordu. Dolaysız masraflar, birçok kurumda olduğu şekilde, eyaletlerden toplanan paralarla karşılanıyor, Romalı kapitalistlerin devreye girmesi otomatik olarak önleniyordu. Veya Sicilya ve Sardinya'da olduğu gibi arazi rantının onda biri yerel yönetimlerden tahsil ediliyordu. Böylece zengin eyaletler ve öşür ödemekle mükellef eyaletler arazilerinin onda birini kiraya vererek kendileri için tehlike arz eden Roma orta sınıfını dışlamış oluyorlardı. Altı yıl önce Roma egemenliğine geçen Asya eyaletlerinde senato ilk sistemi uygulamıştı. Gaius Gracchus[27] bu yaptırımı halk kararıyla değiştirdi ve o zamana dek vergi ödemeyen eyaletlerde dolaylı ve dolaysız vergiler, örneğin öşür koymakla kalmadı, Roma'da ve eyaletlerde vergi oranlarını da artırdı. Bu yönetmelikle taşranın yükü hafifletiliyor ve öşür, yardım ve gümrük vergileriyle Asya'da devasa bir kapitalist ortaklık başlatılıyordu. Gracchus'un kapitalist sınıfı senatodan bağımsız kılma çabalarının

27 Yasaları koyanın o değil Tiberius olduğunu Fronto'nun Verus'a yazdığı mektuplardan öğreniyoruz. Bkz. Gell'in Gracchus yazısı 11,10; Cic. rep. 3,29 ve Verr. 3,6,12; Verr. 2,6.

ardında kira bedellerinin tamamen veya kısmen kaldırılma yetkisinin senatonun elinden alınarak, belli koşullar altında yasallaştırma isteği yatar. Şayet bu sayede ticaret erbabına yeni bir altın kuyusu açılmış ve yeni toplumun üyeleri hükümeti bile etkileyen yüksek para yönetimi içinde bir "tüccar senatosu" kurulmuş ise halk jürisine resmi bir görev yüklenmiş demekti. Ağır ceza davalarına bakma yetkisinin yasalar uyarınca halk meclisine bırakılmış olması Roma'da zaten doğru dürüst uygulanmazken Gracchus tarafından daha da daraltılmıştı. Adi suçlar ve medeni hukuk davalarında karar merci ya halk jürileri ya da bazıları olağan bazıları ise olağanüstü olan komisyonlardı. Komisyon üyeleri o zamana dek senato tarafından belirleniyordu. Gracchus, adi suçlarda ve medeni hukuk mahkemelerinde karar verme yetkisini şövalyelere verdi. Centuria şövalyeleri arasında karşılaştırmaya göre her yıl yeni üyeler belirlenirken, senatör ailelerinin genç üyelerine yaş sınırı getirerek davalardan el ayak çektirdi.[28] Jüri üyeliğine, Asya'da ve diğer vergi mükellefi eyaletlerde ticaretle uğraşanlar arasından hep aynı kişilerin seçilmiş olması pek de uzak bir ihtimal gibi durmuyor. Bu kişiler mahkemelerde yer alarak jüri ve şirketler üzerinde tahakküm kurabiliyordu, bu bağlamda onlara muhalefet edecek bir senatonun tesis edilmesinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkıyor. O zamana dek devlet içinde iki güç bulunuyordu, hükümet denetleyen, vatandaşlar ise yasama yapan kurumlardı, mahkemeler bu iki güç arasında bölüştürülmüştü. Oysa şimdi para aristokrasisi mali çıkarları doğrultusunda kapalı ve imtiyazlı bir sınıf oluşturulmuş, devleti denetleyen bir güç haline gelmiş, yöneten aristokrasiyle aynı seviyeye gelerek onu ortadan kal-

28 Hâkimlerin değiştirilmesine dair yapılan yeni düzenlemelerin, komisyonlara şantaj yapılmasına yol açtığını biliyoruz. Servius veya Acilius'un yenilenen yasalarında bu konuya değiniliyor.

dırabilecek düzeye ulaşmıştı. Tüccarların asillere duyduğu nefret şimdi jürinin seçim sloganlarında gerçek anlamını bulmuştu. Eyalet valileri artık, varlıklarıyla ilgili konularda senatörlere değil büyük tüccarlara ve bankerlere hesap veriyordu. Roma kapitalistleriyle Roma valileri arasındaki kavgalar, yerel yöneticileri zor durumda bırakmış, mahkeme önünde hesap vermek zorunda kalmışlardı. Zengin aristokrat kesim bölünmüştü, uyuşmazlıklar artıyor, giderek yaygınlaşıyordu.

Proletarya ve tüccarların desteğini alan Gracchus asıl hedefi olan egemen aristokrasiyi devirmek için harekete geçti. Senatoyu devirmek için yeni yasa değişiklikleriyle onun gücünü kırmak, alınacak geçici önlemlerin kişisel çabalarla bir an önce gerçekleşmesini sağlamak gerekiyordu. Gracchus her ikisini de yaptı. Hükümet senatonun emrindeydi. Gracchus, önemli yönetim sorunlarını komisyon yasalarıyla, tribunusların egemenlik söylemleriyle çözmeyi başardı. Senatonun yetkilerini mümkün olduğunca kısıtladı, onun görevlerini üstlendi. Aldığı birinci derecede önemli kararlardan bahsetmiştik. Devletin yeni sahibi kararlarını senatoya bile danışmaya gerek görmeden peş peşe uygulamaya başladı. Buğday dağıtımının yükünü devlet maliyesine ödetti, devlet arazilerinin paylaştırılmasını eyaletlerde eskiden olduğu şekilde senato ve halk meclisinin kararları uyarınca değil yalnız halkın onayıyla gerçekleştirdi. Senatonun Asya eyaletinde uyguladığı vergi sistemini, halkın onayıyla kaldırdı ve yepyeni uygulamalar başlattı. Senatonun en önemli yetkilerinden biri, iki konsülü seçme hakkına her ne kadar dokunulmasa da o zamana dek yüksek memurlar üzerinde kurmuş olduğu tahakküm engellendi. Böylece senato adaylarını, konsül seçimlerinden önce belirlemek zorunda kaldı. Gaius, eşi görülmemiş girişimleri sayesinde farklı ve karmaşık yönetim sorunlarını tek başına çözmeyi bildi. Buğday dağıtımını denetledi, jüriyi

devre dışı bıraktı, şehirden ayrılmasına izin vermeyen yasal görevine rağmen kolonilerdeki trafiği düzenledi ve inşaat mukavelelerine imza attı, senato oturumlarını yönetti, konsül seçimlerinin nasıl yapılacağını belirledi. Kısaca halka her konuda yetkili olduğunu hatırlattı, güçlü ve başarılı yönetimiyle senatonun uyuşuk yönetimine son verdi.

Gracchus, yönetimi ele geçirdikten sonra, senatörlerin mahkemelerdeki belirleyici rolüne son vermek için hummalı bir çalışma içine girdi. Senatörlerin jüri üyesi olmalarını yasakladığını daha önce söylemiştik. Aynı şekilde yargıda yapılan bir değişiklikle, senatonun özel durumlarda en yetkili kurum olarak devreye girmesi engellendi. Yenilenen yasalarla tahrik sonucu işlenen suçlarda ceza indirimine gidildi.[29] Ağabeyinin öldürülmesinden sonra vatana ihanet suçuyla yargılanmasına neden olan ve senato kararıyla kurulan olağanüstü mahkemeler kaldırıldı. Yapılan tüm bu değişiklikler sonucu senato denetim yetkisini tamamen kaybetti, yönetimde ise sadece devlet başkanının gerekli gördüğü durumlarda söz hakkı olacaktı. Alınan önlemler yeterli görülmedi, yönetimde yer alan aristokrasinin tamamen ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bahsedilen bu yasa geriye dönük olarak uygulandı ve bu sayede Nasica'nın ölümünden sonra ağırlıklı olarak demokratların nefretini kazanan aristokrat Publius Popillius ülkeden kaçmak zorunda bırakıldı. Bu önerinin eyalet meclisinde on sekiz kabul, on yedi ret oyuyla onaylanması ve kişisel çıkarlar söz konusu olduğunda aristokrasinin hâlâ etkinliğini koruması ilginçtir. Buna benzeyen ancak çok daha haklı nedenlere dayanan Marcus Octavius aleyhine düzenlenen tutanak, onun halk oylaması sonucu görevinden alınmasına, bir daha resmi hiçbir göreve getirilmemesine neden

29 Sözü edilen yasa ve ne quis iodicio circumveniatur özdeş olmalıdır.

olmuştu. Gaius, annesinin ricası üzerine önerisini geri çekti ve böylece Tiberius'a tek bir kötü söz bile etmemiş saygın bir adamı, yasaları ihlal etmeyi göze alarak, hukuksal açıdan ve görevi icabı suçlayarak kamuoyu önünde lekelenmekten kurtardı. Bu icraatından çok daha fazla önemli ve zorlukla tamamlayabildiği proje, senatonun 300 yeni üye ile takviyesini öngörüyordu. Bunun anlamı senatonun şu andaki üye sayısının ikiye katlanacak olmasıydı. Yeni üyeleri seçme görevi şövalyelerin oluşturduğu bir komiteye verildi. Üye sayısının iki katına çıkartılması senatonun devlet başkanı karşısında tamamen bağımsız olmasını sağlayacaktı.

Gaius Gracchus'un hazırladığı ve halk tribunusu olarak görev yaptığı iki yıl sırasında ana hatlarıyla uygulamaya koyduğu devlet anayasası, gördüğümüz kadarıyla önemli bir dirençle karşılaşmamış, güç kullanımına gerek kalmadan hedefine ulaşabilmiştir. Alınan kararların uygulama sırası, bozulan geleneklerin düzeltilmesi için verilen çabaların boşa gitmediğini gösterir. Bu konuyla ilgili soruları yanıtlamayı bir borç biliyoruz. Yanıtlamadığımız sorularla olayın özünden uzaklaştığımızı düşünmüyoruz. Çünkü Gaius'un, olayların akışında kardeşi gibi zorlanmadığını, iyi kurgulanmış planını çıkarttığı bazı özel yasalar sayesinde gerçekleştirdiğini biliyoruz.

Gaius, günümüzde ve geçmişte bazı iyi niyetli kişilerin söylediği gibi Roma Cumhuriyeti'ni yeni demokratik temellere oturtmak istemiyor, bilakis seçimleri yenilemeden, yetkili devlet kurumlarının yasal açıdan onayladığı şekilde yaşam boyu egemen kalarak onları tamamen yıkmayı planlıyor, cumhuriyet yerine tiranlığı, günümüzde söylenen şekliyle feodal ve teokratik olmayan Napolyon tipi mutlak bir monarşi getirmeyi hedefliyordu. Sempronia yasası bu durumu açıkça gözler önüne sunar, Gracchus'un söylediklerinin ve

eylemlerinin gerçekten de onun senatonun egemenliğine son vermek istediğini gösterir. Geleneksel meclisi bulunmayan, parlamenter sistemin işlemediği bir topluluk eğer aristokrat yönetimini de kaybederse tiranlıktan başka bir politik düzeni seçebilir mi? Onun selefi ve zamanla anlaşılacağı gibi bazı şarlatanlar bu gerçeği inkâr etmek istemişlerdi. Oysa Gaius Gracchus bir devlet adamıydı, onun önerdiği çözüm hakkında fazla bilgi sahibi olmasak veya sadece tasavvur edebilsek bile o ne yaptığını gayet iyi biliyordu. Monarşik bir düzen kurabilmek için yasa dışı yollara başvurması o dönemin koşullarını iyi tanıyan bir kişinin Gracchus'u kınamasına yol açabilir. Mutlak monarşi ulus için büyük bir talihsizlik olsa bile mutlak oligarşiden evladır. Ve bir ulusa büyük acılar yaşatmak yerine onun bu durumu mümkün olduğunca hafif atlatmasına çalışan, Gaius gibi coşkulu ve dürüstlüğünden taviz vermemiş bir kişinin tarih tarafından sorgulanamaması gerekir. Çıkardığı yasalarla, bir taraftan toplumun, diğer taraftan da kendi çıkarlarını gözetmesi, intikam peşinde koşması tehlikeli bir çelişkidir. Gracchus, sosyal sorunları çözmek, yayılan fakirliğe son vermek için büyük çaba harcadı. Buna rağmen onun, uyuşuk ve aç halka yardım etmek adına başlattığı buğday dağıtımı başşehir sokaklarındaki işçiler için büyük bir armağandı. Gracchus, senatoyu rüşvetçilikle suçladı, ağır eleştirilerde bulundu. Manius Aquillus'un Küçük Asya eyaletlerinde çevirdiği dolapları ortaya çıkardı.[30] Ama

30 Manius Aquillius'un Attalos krallığını ele geçirmesinden sonra Frigya'yı Bitinya ve Pontus krallıklarına satmak istemesi ve bunlardan ikincisinin daha iyi bir teklif sunduğunu Gracchus'un tamamını bilmediğimiz, kısa konuşmasından öğreniyoruz. Gracchus, senatörün çıkarları olmaksızın hiçbir resmi eyleme girişmediklerini anlatıyor ve tartışılan yasa teklifi üzerine (Frigya'nın kral Mithridates'e verilmesiyle ilgili) senatonun üçe bölündüğünü ekliyor. Onaylayanlar, karşı çıkanlar ve sessiz kalanlar. Birinci gruptakilerin Kral Mithridates'ten, ikinci gruptakilerin kral Nikomedes'ten

yine bu adamın yöneticiliği sırasında, başşehrin egemen ayak takımı kendi işlerini yürütebilmek için devlet kurumlarına rüşvet verdi. Gracchus, eyaletlerin sömürülmesine karşı çıktı, bu durumun önlenmesi için sert önlemler alınmasını gerektiğinin altını çizerek, yetersiz senatör mahkemelerinin kaldırılmasını ve meslek onurunu hiçe sayarak kirli işler çeviren Scipio Aemilianus'un cezalandırılmasını talep etti. Diğer taraftan ticari mahkemeler kurarak parasal çıkarları için her şeyi mubah sayan partilerin elini kolunu bağladı, aristokrasinin despotizme dönüşmesine engel oldu. Kartaca'nın Sicilya'da uyguladığı vergi sisteminden esinlenerek, Asya'da çok daha insaflı yeni vergi yasaları koydu. Hem para babalarını denetleme hem de buğday dağıtımının getirdiği mali yükü hafifletme adına yeni gelir kaynaklarının yaratılması gerekiyordu. Gracchus, yaptığı gerekli düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere kendi yönetimini ve devrimlerini yasallaştırmak istiyordu. Buna rağmen, her düzgün devletin yaptığı gibi yasayı partilerin üzerinde ve dışında tutmak için çaba göstermek yerine bilinçli şekilde devrim girdabının içine attı. Böylece bu çelişkinin faturası Gaius'un eylemlerinden çok kişiliğine kesilmelidir. Daha tiranlığın başlangıç safhasında gün ışığına çıkan gizemli politik ikilem onun kendisini eşkıya başı gibi gösterip devleti sade bir vatandaş gibi yönetmek istemesinden kaynaklandı. Perikles, Cesar ve Napolyon'un vahim kayıplar yaşamasına neden olan bir ikilem. Gaius Gracchus'un kullandığı yöntem aslında bu zorunlulukla açıklanamaz. Bitmeyen tutkuları, sönmemiş intikam arzusu, sonunun geldiğini hissetmesine rağmen onun düşmanının evini ateşe vermesine sebep oldu. Jüri düzenlemeleri ve

rüşvet aldıklarını söylüyor. Gracchus'a göre üçüncü gruptakiler en uyanık olanlardı çünkü her ikisinden de rüşvet almışlar ve çıkarları doğrultusunda susmak zorunda kalmışlardı.

aristokrasinin parçalanmasını hedef alan benzer önlemlerin, vatandaşların -yani asillerin- birbirlerini yemesine yol açacağını pekâlâ o da biliyordu. O, siyasi bir kundakçıydı. Yüz yıl süreceğini söylediği devrim onun eseriydi, o ayrıca maaş alan, buğday yardımları neticesinde kendisini destekleyen, gücünün bilicinde olan, bağımsız halk çığırtkanlığı ve alçak talepleriyle beş yüz yıl boyunca Roma'nın baş belası olacak ve onunla yok olacak dalkavuk başşehir proletaryasının yaratıcısıydı. Oysa bu siyasi suçlu aynı zamanda ülkesine yeniden hayat veren kişiydi. Roma monarşisi içinde Gaius Gracchus'a dayanmayan hiçbir yapıcı fikir yoktur. Geleneksel savaş hukukuyla açıklanabilecek, uygulamada çok daha eski tarihlere uzanan, bağımlı eyalet arazilerinin devletin malı olduğuna dair ifadenin bir ölçüde ona dayandığını söylemek mümkündür. Devletin bu araziler üzerinde hak sahibi olduğunu, Asya'da ve Afrika'daki kolonilerde görüleceği üzere keyfi vergiler koyabileceğini bildiren bu cümle krallık döneminde devlet hukukunun temel ilkesi haline gelmiştir. Hatiplerin ve tiranların maddi çıkar peşinde koşan aristokratlara saldırarak, bu sınıfı ortadan kaldırmak, kötü yönetimlerin yerine sert ve bu amaca dönük bir anayasa değişikliğini gerçekleştirmek için kullandıkları teknik bu ilkeye dayanır. Özellikle Roma ile eyaletler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi sırasında monarşik bir düzenin kurulmasının ne kadar gerekli olduğu iyice anlaşılmıştır. İtalya ile rekabete girişen Kartaca'nın yeniden yapılandırılması, İtalyan göçüne eyaletlerin yolunun açılması önemli sonuçlar doğuracak, hayırlı zincirleme önlemlerin ilk adımı atılmış olacaktı. Bu garip adamın muhteşem politik atılımlarında haklılık ve suçluluk, şans ve şanssızlık birbirleriyle o kadar karışmışlardı ki, tarihte ender karşılaştığımız bu tür bir uyumluluğa rağmen onun hakkında karar verilmesi mümkün olmadı.

Gracchus yeni devlet anayasasını tamamladığında ikinci ve çok daha zor bir görevi üstlenmek için harekete geçti. İtalyan müttefikleriyle ilgili sorun henüz çözülmemişti. Bu konuda demokrat partinin ne düşündüğü çok açıktı, yalnız Roma vatandaşlık yasasının genişletilmesini değil, Latinler tarafından gasp edilen devlet arazilerinin paylaştırılmasını ve sayıları giderek artan yeni vatandaşlar sayesinde güçlerine güç katmak istiyorlardı. Seçme hakkı kazanmış vatandaşları kendi taraflarına çekmeyi ve böylece cumhuriyetçi anayasanın kaldırılmasıyla önemini yitiren sınıf farklılıklarını giderebileceklerini umuyorlardı. Ancak bazı üyelerinin aslında anladığı ve anlamadığı her şeyi onaylayan güruhun muhalefet etmesi karşısında sallandı. Karşı çıkmalarının nedeni, Roma vatandaşlık hakkını bir tahvile benzetmeleriydi, onlara göre bu haklar, dolaylı veya dolaysız somut kazanç payı sağlıyordu ve hissedar sayısının artması doğal olarak hiç işlerine gelmiyordu. Fulvia yasalarının reddedilmesi (629-125) sonucu baş gösteren Fregellae ayaklanması hem komisyonlara hâkim fraksiyonların garip ısrarına hem de müttefiklerin sabırsız davranışlarına karşı bir uyarıydı. İkinci tribunusluğunun sonlarına doğru (632-122) Gracchus, müttefiklerine karşı duyduğu sorumluluğun baskısıyla, konsül olduğu dönemde hazırladığı tasarısı senatodan geçmeyen Marcus Flaccus'la birlikte ikinci bir denemeye girişti. Tekrar halk tribunusu seçildikten sonra, Latinlere tam vatandaşlık, diğer İtalyan müttefiklerine ise Latinlerin o sırada sahip oldukları hakları vereceğini bildiren bir açıklama yaptı. Ancak öneri senato ve başşehrin ayak takımı tarafından reddedildi. İtirazcıların kimlerden oluştuğu ve neye göre hareket ettiklerini Konsül Gaius Fannius'un halka yaptığı ve sadece bir kısmını bildiğimiz şu konuşmasından anlıyoruz. "Demek ki öyle düşünüyorsunuz. Latinlere vatandaşlık hakkı tanırsanız ileride halk meclislerinde, oyunlarda

ve şenliklerde şu anda karşımda olduğu gibi oturabileceğinizi mi sanıyorsunuz? Bu insanların her köşeyi işgal edeceğini bilmiyor musunuz?" Beşinci yüzyılda, Sabinlere vatandaşlık hakkının tanındığı günde bu şekilde konuşan bir hatip olasılıkla ıslıklanırdı. Yedinci yüzyılda ise fikirlerinin son derece aydınlatıcı olduğu düşünülür, Gracchus'un Latin devlet arazilerine biçtiği fiyatı az bulunurdu. Senatonun son kararın verileceği seçim gününde vatandaş olmayanları şehirden uzaklaştırması, öneriyi bekleyen sonu göstermesi açısından önemli bir eylemdi. Seçimlerden hemen önce Gracchus'un meslektaşı Livius Drusus'un yasa dışı davranışları karşısında halk, verdiği veto ile Gracchus'un elini kolunu bağladı, hatta Marcus Octavius'a uygulanan cezanın Drusus'a da verilmesini engelledi.

Bu başarısız girişim sonrasında senato, başarılı konuşmacıyı devirmek için tekrar harekete geçti. Kullandıkları yöntem, Gracchus'un bir zamanlar kullandığı yöntemin aynısıydı. Gracchus, tüccarlar ve özellikle de askerin karışmadığı bu gelişmelerde ordunun rolünü üstlenen proletaryayı rahatlatacak önlemler almıştı. Senatonun, yeni yasaları tüccarlara ve proletaryaya kabul ettirmekte zorlandığı çok açıktı. Buğday yasasına ve yeni arazi düzenlemelerine karşı çıkmak vahşi veya medeni sokak gösterilerine neden olabilir, senatoyu çaresiz duruma düşürebilirdi. Gracchus ile tüccarlar ve proletarya arasındaki ilişkiler her iki tarafın da çıkarına bağlıydı. Alt sınıf açısından ekmeklik buğdayını maddi çıkar peşinde koşan adamlardan veya Gracchus'tan almasının hiç önemi yoktu. Diğer taraftan Gracchus'un kurumları, onun kumandanlığı hariç sapsağlam duruyorlardı. Sorun, yeni yasada asker ve komutanlar arasında karşılıklı güvenin sağlanamamış olmasından kaynaklanıyordu. Tüm unsurlar sağlıklıydı, fakat kurulamadığı takdirde her devletin çökmesine neden ola-

bilecek geleneksel yöneten-yönetilen ilişkisi bulunmuyordu. Latinlerin vatandaş birliğine katılmasını savunan tasarının reddedilmesi toplumun Gracchus'u asla desteklemediğini açıkça gösteriyordu. Aristokrasi, buğday yardımının ve toprak dağıtımının fikir babasını kendi silahıyla vurmak için ona savaş açtı. Senatonun halka, Gracchus'un vadettiğinden çok daha fazlasını verebileceği açıktı. Marcus Livius Drusus senatonun emriyle, Gracchus'un dağıttığı arazilerde oturanlardan kira alınmayacağını, topraksızlara istedikleri şekilde kullanacakları devredilmez araziler verileceğini açıkladı. Drussus bunun dışında, denizaşırı kolonilerde halka yardım etmek yerine on iki eyalette 3000'er kişiye yiyecek yardımı yapılacağını, bu yardımları koordine edebilmek için halk arasından uygun kişilerin belirleneceğini anlattı. Diğer taraftan Drusus, -Gracchus aile kurullarının aksine- bu saygıdeğer eylemlerin uygulamasına karışmayacağını bildirdi. Bu planın giderleri olasılıkla Latinler tarafından karşılanacaktı çünkü İtalya'da devlet arazilerinin büyük kısmı onlara tahsis edilmişti. Drusus ayrıca, hiçbir Romalı subayın Latin askerlere dayak atamayacağına, bu tür cezaların sadece Latin komutanlar tarafından uygulanabileceğine dair karar alındığını açıkladı. Bu karar görünüşe göre, Latinlerin diğer kayıplarını telafi edebilmek adına alınmıştı. Plan asla müthiş sayılamazdı. Rakip kurumlar, Latinler üzerinde kurdukları tahakkümle soylular ile proletarya arasındaki bağları güçlendirmek için büyük çaba harcıyorlardı. Sorun, Yarımada üzerindeki İtalyan devlet arazilerinin tümü dağıtıldığı için -Latinlerin arazilerine el konulmuş olsa bile- yeni kurulacak on iki kolonide halka dağıtılacak toprağın bulunmamasından kaynaklanıyordu. Drusus'un yasanın ne şekilde uygulanacağına karışmaması ve hatta onu lanetlemesi tasarının ne derece basit ve aptalca hazırlandığını gösteriyordu. Bu bağlamda, hantal hayvanın ele geçirilmesi

için kullanılan kement doğru seçilmişti. Buna ilave olarak olayların gidişatında önemli bir rolü olan Gracchus'un Afrika'da bir Kartaca kolonisi kurmasının ve vekili Marcus Flaccus'un sert ve yakışıksız tutumunun düşmanlarının elini güçlendirdiğini belirtelim. Bunun üzerine halk Livius yasalarını, daha öncesinde Sempronia yasalarında olduğu şekilde hemen onayladı. Böylece halk, tribunusluğa üçüncü kez adaylığını koyan (633-121) iyi niyetli kişiye esaslı bir tekme atarak tekrar seçilmesine engel oldu. Aynı haksızlık Gracchus tarafından rencide edilen eski tribunuslara da yapılmıştı. Böylece Gracchus kendi sonunu hazırladı. İkinci bir darbeyi, sadece demokratların aleyhine sonuçlanmakla kalmayıp Fregellae fatihi (629-125) soylular partisinin en etkili ve en çekinilmesi gereken liderlerinden, Praetor Livius Opimius'un devletin başına gelmesini sağlayan seçimler sırasında aldı. Oysa Gracchus bu tehlikeli rakibini ilk fırsatta ekarte etmek istemişti. Gracchus 10 Aralık 632'de (122) halk tribunusluğu görevinden ayrıldı, yerini 1 Ocak 633'te (121) Opimius'a devretti. İlk eylemi, beklenildiği üzere Gracchus'un en yararlı ve en sevilmeyen işi diyebileceğimiz Kartaca'nın yeniden yapılandırmasına karşı çıkmak oldu. O zamana dek denizaşırı kolonilere İtalyanlar tarafından cazip müdahaleler yapılmış olsaydı şimdi Afrika'da sırtlanlar Kartaca sınır taşlarını eşeleyemezlerdi. Romalı kâhinler bu tür mucizelerin ve işaretlerin lanetlenmiş şehirlerin tekrar yapılanmaması için birer uyarı olduğunu anlatıyorlardı. Senato, Junonia kolonisinin kurulmasına izin verdiği için vicdan azabı çekiyordu. Gracchus, yeniden yapılandırmada görev yapan diğer adamlarla birlikte kolonistleri toplayarak karar gününde yasa tasarının reddedilmesini protesto etmek için Capitolium'da halka seslendi. Rakiplerine aradıkları fırsatı vermemek için zorbalıktan kaçınacaktı. Fakat sadık adamlarının Tiberius faciasını hatırlayarak ve

tabii ki aristokratların dolduruşlarına kanarak ellerinde silahlarla bağırmalarını engelleyemedi. Her iki tarafın da aşırı gergin olması nedeniyle çatışma kaçınılmazdı. O sırada Konsül Lucius Opimius, Capitolium tapınağının giriş holünde kurban ateşini yakmakla meşguldü. Ona yardım eden mahkeme görevlisi Quintus Antullius kurbanın elinde tuttuğu iç organlarını "kötü vatandaşlara" göstererek holü boşaltmalarını istedi. Bunu yaparken bir elini Gaius'un omzuna dayamıştı. Bunun üzerine coşkulu bir Gracchus taraftarı kılıcını çekerek onu öldürdü. Büyük bir gürültü koptu, ortalık bir anda karışmıştı. Gracchus halkla konuşmayı denedi, bu cinayeti işlemediğini anlatmak istiyordu. Kargaşanın içinde yer alması rakibine onu suçlamaları için bir fırsat daha vermişti. Geçmişte sınıf çatışmalarına karışan bir tribunus ağır cezalar almıştı. Konsül Lucius Opimius, o günlerde âdet olduğu üzere bu hareketi tüm gücüyle bastırmak istedi. Geceyi pazar yerindeki Kastor tapınağında geçirdi. Ertesi sabah erken saatlerde Capitolinum, Giritli okçular, belediye binası ve çarşı iktidar partisinin adamları, senatörler ve konsülün emri üzerine baştan aşağı silahlı şövalye fraksiyonunun üyeleriyle doldu. Her birinin yanında iki silahlı köle bulunuyordu. Aristokratlar tam kadro oradaydılar. Hatta saygıdeğer yaşlı ve reform taraftarı Quintus Metellus bile kılıç ve kalkanıyla gelmişti. Yetenekli, İspanya savaşlarında deneyim kazanmış bir subay, Decimus Brutus silahlı birliklerin başındaydı. Meclis Curia'da toplandı. Mahkeme görevlisinin naaşını taşıyan tabut Curia önüne bırakıldı. Kapının önüne biriken meclis üyeleri gözlerini bir süre tabuta çevirdikten sonra karar almak üzere binanın içine çekildiler. Demokrat partinin liderleri Capitolinum'dan ayrılıp evlerine döndüler. Marcus Flaccus, gece boyunca olası bir sokak savaşında kullanmak üzere silahlarını hazırlarken Gracchus geceyi kaderine isyan ederek geçirdi. Ertesi sabah

rakiplerinin Capitolinum ve pazar yerinde toplandığını öğrenince her ikisi de patrici ve pleblerin savaşa hazırlandıkları halk partisinin eski kalesi Aventine'ye gitti. Gracchus suskunluğunu koruyor, silah taşımıyordu. Flaccus, kölelerine silahlanmalarını söyledi ve Diana tapınağına sığındı. Küçük oğlu Quintus'u düşman karargâhına yollayarak rakibinin gücünü öğrenmeye çalıştı. Oğlan, geri döndüğünde aristokratların kayıtsız şartsız teslim olmalarını istediklerini anlattı. Ayrıca Gracchus ve Flaccus, senatoya giderek tribunus kişiliğine hakaret suçundan ifade vereceklerdi. Gracchus bu davete icazet etmek istedi ancak Flacchus ona mâni oldu ve bu tür düşmanların gücünü bilmekte fayda gördüğünü tekrarladı. Karşısında genç Quintus Flaccus'u gören konsül, davet ettiği kişilerin gelmemesini hükümete karşı açık bir isyan olarak yorumladı. Elçiyi tutukladı ve Aventine'ye saldırmak üzere harekete geçti. Sokaklarda çığırtkanlar dolaştırarak hükümetin Gracchus veya Flaccus'un kellesini getirene ağırlığınca altın vereceğini duyurdu. Diğer taraftan Avantine'den ayrılanlara ceza verilmeyeceği bildirildi. Aventine'de toplananlar hemen dağıldı. Cesur asiller, yanlarına Giritlileri ve köleleri alarak savunmasız kaleye saldırdılar ve karşılaştıkları her kişiyi gözünün yaşına bakmadan öldürdüler. Çoğunluğu alt sınıftan en az 250 kişi öldürüldü. Marcus Flacchus büyük oğluyla beraber saklandığı yerde yakalanarak hemen öldürüldü. Çatışmaların başlamasıyla beraber Gracchus Minerva tapınağına çekildi ve kılıcıyla kendisini savunmaya çalıştı. Arkadaşı Publius Laetorius onun kolunu yakaladı ve onun daha güzel bir zamanda yaşamayı dilediğini duydu. Gracchus, Tiber'in öteki yakasına geçmeyi denedi. Yokuş aşağıya koşarken sendeledi ve ırmağa yuvarlandı. İki yardımcısı onu kurtarmak için ırmağa atladılar. Marcus Pomponius, Aventine'nin aşağısındaki Porta Trigemina'da, Publius Laetorius ise, Horatius Cocles'in tek başı-

na Etrüsk ordusuyla savaştığı Tiber köprüsünde kendilerini takip edenlere yakalandılar ve hemen oracıkta öldürüldüler. Böylece Gracchus kendisine refakat eden kölesi Euporus ile Tiber kıyısındaki kasabaya ulaşmayı denedi. Cesetleri daha sonra Furrina korusu yakınlarında bulundu. Görünüşe göre köle önce efendisini öldürmüş daha sonra da intihar etmişti. İki adamın kelleleri hükümete teslim edildi. Gracchus'un kellesini teslim eden asil Lucius Septumuleius'a vaat edilen mükâfat ödenirken Flaccus'un katili olan alt sınıftan bir kişi eli boş gönderildi. Öldürülenlerin bedenleri ırmağa atıldı, liderlerin evleri halk tarafından yağmalandı. Gracchus taraftarlarına karşı dehşetli bir hukuk savaşı başlatıldı, aralarında çatışmaya karışmamış, gençliği ve sevimliliğiyle herkesin kalbini kazanmış on sekiz yaşındaki Quintus Flaccus'un da bulunduğu 3000 kişi zindana atıldı. Capitolinum'un alt kısmındaki meydanda, Camillus'un iç savaşın bitmesinden sonra inşa edilen sunağın ve diğer kutsal binaların bulunduğu yerde öldürülen veya yargılanan vatan hainlerinin paralarıyla yaptırılan küçük tapınaklar söküldü, karılarının bile takılarına el konuldu. Konsül Lucius Opimius'un aldırttığı senato kararıyla barış tanrısına ithaf edilen yeni bir tapınak ve bir yürüyüş yolu inşa edildi. Dönemin koşullarına uygun olarak Zama fatihinin üç torunu Tiberius Gracchus, Scipio Aemilianus ve son olarak en gençleri ve en güçlüsü Gaius Gracchus'un kurmaya çalıştıkları yeni düzen devrime yem edilmişti. Gracchus'un anısına saygı gösterilmedi. Son oğlunu da kaybeden Cornelia'nın matem elbisesi giymesine bile izin verilmedi. Birçok insanını iki soylu kardeş, özellikle de Gaius için hissettikleri ölümlerinden sonra neredeyse kutsallaşan bir sevgi bağına dönüştü. Polisiye önlemlere rağmen öldürüldükleri yerlerde bu sevgi seli durmak bilmedi.

4. BÖLÜM

Yeni Yapılanma Dönemi

Gaius Gracchus'un inşa ettiği yeni bina onun ölümünün ardından çöktü. Her ne kadar onun ve kardeşinin katledilmeleri bir intikam eylemi olsa da aynı zamanda yeni anayasanın yeniden yapılanması için atılan bir adımdı. Monarşik düzen içinde kendisine yer bulmak isteyen kral devre dışı bırakılmış ancak Gaius faciası ve Opimius katliamından sonra ne öldürülen devlet başkanıyla kan bağı bulunan ne de bu makama layık, yetenekleriyle ön plana çıkabilecek bir kişi bulunamamıştı. Gaius, dünyaya çocuksuz veda etmiş, Tiberius'un oğlu ise genç yaşta ölmüştü. Halk partisi lidersiz kalmıştı. Gracchus anayasası kumandanı olmayan bir kaleyi andırıyordu. Surları ve savunucuları vardı ama ortalıkta bir kumandan yoktu. Devrilen hükümetten başka yerini dolduracak hiç kimse yoktu.

Ve öyle de oldu. Gaius Gracchus'un ardına mirasını bırakabileceği kimse olmadan ölmesi üzerine senato kendisini yeniledi. Senato kurumunun tribunus tarafından resmen kaldırılmadan sıra dışı olaylar neticesinde gücünü yitirmesi sonrasında toparlanmaya çalışması doğaldı. Bu değişiminin

devlet çarklarının yüzyıllardan beri kullanılan, eskimeye yüz tutmuş ray hattına geri dönmesine neden olduğunu düşünenler yanılır. Devrim devrimdir. Fakat bu devrimin hedefinde eski yönetimden çok eski devlet başkanı vardı. Oligarşi, devrik tiranın silahlarını kuşanmıştı. Senato bu silahlarla Gracchus'u savaş alanının dışına itmiş, ülkeyi Gracchus anayasasının önemli kısımlarından yararlanarak yönetmeye başlamıştı. Diğer taraftan, anayasayı tamamen yok etmek istemese bile egemen aristokrasiden yani yabancı unsurlardan arındırmayı planlıyordu. Başlangıçta yalnız kişiler hedef alındı, yeni bir kararname çıkartılarak sürgündeki Publius Popillius geri çağrıldı ve (633-121) Gracchus taraftarlarına dava açıldı. Halk partisi karşı bir hamleyle Lucius Opimius'u görevinin tamamlanmasından sonra vatan hainliği suçuyla dava etmek istedi ancak bu önerisi iktidar partisi tarafından reddedildi. (634-120) Aristokratların düşünce yapısını değiştirmiş olmaları bu yapılandırma hükümeti için son derece çarpıcı bir örnekti. Bir zamanlar Gracchus yandaşı olan Gaius Carbo birden taraf değiştirdi, Opimius'un savunucusu olarak hırsını ve hâlâ işe yarayacağını kanıtladı. Demokratların onu aynı Opimius gibi döneklikle suçlaması karşısında hükümet onu gözden çıkarınca, iki parti arasında kalan Carbo intihar etti. Herkes aristokrat olmuştu. Diğer taraftan buğday dağıtımı, Asya eyaletinin vergilendirilmesi, Gracchus jürileri ve hukukun işleyiş biçimi gibi konular gündeme getirilmedi. Böylece öncelikle ticaret erbabı ve başşehir proletaryası kollanıyor, Livius yasalarının işaret ettiği gibi bu güçlere ve özellikle proletaryaya Gracchus'un yaptığından çok daha fazla taviz veriliyordu. O dönemde birçok kişi hâlâ Gracchus devriminin izinden gidiyor, onun eserlerini korumaya çalışıyordu; alt sınıfın çıkarlarını kollanması aristokrasinin de çıkarınaydı. Sıradan çıkarlardan başka kaybedecekleri bir şey

yoktu. Gaius Gracchus'un halkın refahı adına aldığı önlemler, tahmin edileceği üzere çıkarttığı yasaların en fazla tepki çeken kısmını oluşturduğu için aristokratlar tarafından iptal edildi. Yasa tasarıları içinde en fazla eleştirileni, önce Roma vatandaşları ve İtalya sonrasında ise İtalya ve eyaletleri hukuk önünde eşit kılmak için gündeme getirdiği muhteşem tasarıydı. Bu yasa tasarıyla, yöneten ile güçsüz, sadece çalışıp çabalayan vatandaşlar arasındaki uçurum yok edilebilecek, tarihin tanıklık ettiği en sistematik göç hareketleri sayesinde sosyal sorunlar çözülebilecekti. Yenilenen oligarşi, tüm bağnazlığı ve yaşlılığın getirdiği esef duyulacak dik kafalılığıyla, geçmiş nesillerin İtalya'nın yöneten ülke ve Roma'nın İtalya'yı yöneten şehir olarak kalmasını savunan ilkesine sahip çıktı. Daha Gracchus'un yaşadığı dönemde, İtalyan müttefikler istenmeyen ülkeler ilan edilmiş ve denizaşırı kolonilerle ilgili muhteşem düşüncelere karşı ciddi saldırılar başlatılmış, bu gelişmeler Gracchus'un sonunu hazırlayan en büyük etkenlerden biri olmuştu. Kartaca'nın yeniden kurulmasına dair planı ölümünden sonra iktidar partisinin yoğun çabaları sonucu, dağıtılan arazilerin sahiplerinde kalması koşuluyla iptal edildi. Oysa demokrat parti, başka bir yerde böyle bir koloniyi bizzat kendisi kurmuş olmasına rağmen bu iptali önleyemedi. Marcus Flaccus'un Alplerin öte tarafında başlattığı fetihler sırasında (636-118) Roma imparatorluğu içindeki en eski denizaşırı koloni Narbo (Narbonne) kurulmuştu. Bu koloni, iktidar partisinin tüm çabaları ve senatonun ısrarla üstelemesine rağmen, olasılıkla bazı ticari çıkarlar söz konusu olduğu için varlığını sürdürebildi. Tek istisna olduğu için pek de önem arz etmeyen bu örnek dışında hükümet, İtalya dışındaki her yerde göçü önlemeyi başardı.

İtalyan arazilerinin paylaştırılması şu şekilde gerçekleşti. Gaius'un kurduğu koloniler, başta Capua olmak üzere

kaldırıldı, başlatılan işlemler iptal edildi. Sadece önemsiz Tarentum kolonilerine, Yunan yönetimi altında olan Neptunia hariç dokunulmadı. Dağıtılan arazilere yerleştirilen insanlar topraklarını kullanmaya devam ettiler, Gracchus'un toplum yararına getirdiği miras vergisi ve devir hakkına ait kısıtlamalar Marcus Drusus tarafından kaldırıldı. Buna karşın Gracchus kararları uyarınca dağıtılmış olan arazilerde, Latinlere verilenler hariç, eski uygulamalar geçerli olacak, ancak yeni dağıtılacak arazilerde bu kural kesinlikle uygulanmayacaktı. Tabii ki çiftlikler öncelikle Drusus'un dağıtmayı vaat ettiği 36000 yeni araziden oluşacaktı. Yüzbinlerce morgenlik İtalyan devlet arazisinin nasıl kullanılacağı üzerine kafa yormadan görevini tamamlamış Livius koloni yasaları uyarınca hemen sadece küçük Scolanium (Squillace) kolonisi Drusus koloni yasasına göre yapılandırıldı; harekete geçti. Diğer taraftan senatonun onayıyla halk tribunusu Spurius Thorius'un çıkarttığı kararname uyarınca dağıtım kurumu kaldırıldı (635-119) ve devlet arazilerine yerleştirilmiş olanların, başşehir alt sınıfı için kullanılmak üzere kira ödemelerine karar verildi. Buğday dağıtımı için gerekli fon bu şekilde sağlanacaktı. Başka öneriler, örneğin hibe edilecek buğday miktarının artırılması ileri görüşlü halk tribünü Gaius Marius tarafından onaylanmadı. Sekiz yıl sonra (643-111)[31] son adım atıldı, paylaştırılan devlet arazileri, sahiplerinin kira vermek zorunda kalmayacağı özel mülk haline getirildi. Bunlara ilave olarak devlet arazilerinin paylaştırılmasına son verilmesine ve bunun yerine ya kiralanmaları ya da kamusal mera olarak kullanılmaları yönünde bir karar alındı. Meralarda en fazla on büyük, elli küçük baş hayvan otlayabilecek, böylece buralardan yalnız büyük sürü

31 Bu uygulamalarla üç yüz yıldan beri kullanılan, doğru olmayan şekilde Thorius arazi yasası diye tanınan metinde de karşılaşıyoruz.

sahiplerinin değil küçük sürü sahiplerinin de yararlanması mümkün olacaktı. -Artık kullanılmayan arazi dağıtım yönteminin ancak iş işten geçtikten, devlet arazilerinin tamamının dağıtılmasından sonra keşfedilen kötü yönlerini ortaya koyan mantıklı bir uygulama- Roma aristokrasisinin kendi çıkarları doğrultusunda, elde kalan son devlet arazilerinin özel mülke çevrilmesi İtalyan müttefiklere ve özellikle yöresel aristokrasiye dağıtılan Latin devlet arazilerine her ne kadar mülkiyet hakkı tanımasa da hukuki imtiyazlarının korunması genelde memnuniyetle karşılandı. Karşı parti, başşehirdeki muhaliflerin İtalyan müttefiklerin maddi çıkarlarına tamamen ters düşmesine rağmen, bazı politikacılar ve senatodan yardım alarak Roma hükümetiyle birlik olmasına engel olamayacak kadar çaresizdi.

Yenilenen yönetim, Gracchus yasalarının içeriğini değiştirmek, kökünü kazımak için çabalarken Gracchus'un toplumun yararına yarattığı düşman güçler karşısında çaresiz kaldı. Başşehir proletaryası varlığını sürdürdü, aynı şekilde ticaret erbabından oluşan jüri senatonun çabalarıyla daim kaldı ve aristokrasinin iyi ve gururlu kısmını temsil etti. Bunlar aristokrasiye vurulan ve onun onurunu zedeleyen bir boyunduruktu. Ancak bu boyunduruktan kurtulmak için gayret ettiğini sanmıyoruz. Marcus Aemilius'un 632'de (122) çıkardığı ve en azından azat edilenlerin oy kullanma hakkına katı kısıtlamalar getiren yasalar, senatörler yönetiminin aşağı tabaka tiranlarını dizginlemeye çalışan ender çalışmalarından biri olarak görülebilir. Konsül Quintus Caepio'nun şövalye mahkemelerinin kurulmasından on yedi yıl sonra (648-106) hukuki davalarda senatörlerin jüride yer almasını öneren dilekçesi hükümetin asıl niyetinin devlet arazilerini har vurup harman savunmak değil, etkin bir sınıfa karşı yeni önlemler almak olduğunu gösterir. Ancak bu dilekçeye itibar

edilmedi.[32] Hükümet, canını sıkan müttefiklerine özgürlük tanımamakta ısrarlıydı. Böylece alınan bu önlemler, tüccarlar ve proletarya ile asla sıcak bağlar kurmak istemeyen aristokrasinin onlara daha da soğuk yaklaşmasına yol açtı. Her iki taraf da senatonun taleplerini sadece korktuğu için ve isteksizce onayladığını pekâlâ biliyordu. Ne müteşekkir oldukları ne de çıkar peşinde koştukları için her ikisi de kendilerine onların verdiğinden fazlasını vermeye razı her güce boyun eğmeye ve şayet fırsatını bulurlarsa senatoyu kösteklemeye veya onu engellemeye dünden hazırdı. Böylece yenilenen yönetim, meşru aristokrasinin talepleri ve düşünceleri ve tiranlık yasaları doğrultusunda hareket etmeye devam etti. Onların egemenliği Gracchus ile aynı temellere dayanmıyordu ve aynı zamanda kötü hatta berbattı. Kurumları sayesinde alt sınıfa karşı güç gösterisinde bulunabiliyor oysa sokak çeteleri ve ticari çıkarlar karşısında tamamen çaresiz kalabiliyordu. Devraldıkları tahtta, vicdan azabı çekerek ve farklı duygular içinde oturuyorlardı, devlet kurumlarını etkinleştirmekten onları belli bir plan çerçevesinde işletmekten acizdiler. Kendi maddi çıkarları söz konusu olmadığı müddetçe olaylara ilgisiz kalıyor hem kendi partilerine hem de muhalefete karşı tam bir sadakatsizlik örneği sergiliyor, yaşadıkları dahili çelişkiler ve bilinç kaybıyla ortak bir çalışma yapmaya çok uzaktılar. Kötü yönetimlerin abartısız biçimde en tipik davranışlarını sergiliyorlardı.

Zaten başka türlü olamazdı; tüm ulus zihinsel ve ahlaki bir çöküş içindeydi, özellikle de yüksek kurullar. Gracchus öncesinde aristokratların çok yetenekli olduğu söylenemezdi,

32 Gelişen olaylar bunun en tipik belirtisiydi. Bunun üzerine Valerius Maximus Quintus Caepio'nun senatonun başına getirilmesine karar verildi. Anlatılanlardan bir kısmı bunu doğrulamaz, bir kısmı ise onun konsüllük döneminin 648 yılında (106) başladığına işaret eder. Burada ya tarihlemede ya da anlatılan olaylarda bir yanılgı söz konusudur.

senatoda korkak ve sefil, soylu geçinen ayak takımı hâkimdi; yine de Scipio Aeminius, Gaius Laelius, Quintus Metellus, Publius Crassus, Publius Scaevola gibi çok sayıda saygın ve yetenekli adamlar vardı, senato belli ölçüde haksızlığa karşı çıkabiliyor, görgü kurallarına dikkat ediyordu. O dönemin aristokratları ayıklanmış, yerlerine yenileri getirilmişti. Artık hepsi restorasyondan korkar olmuşlardı. Aristokrasi iyi veya kötü yönetse bile karşısında, yüzyıldan beri ağırlığını hissettirecek bir muhalefet yoktu. Böylece bitmeyen kriz, karanlık gecede çakan bir şimşek gibi onlara düştüğü çukuru gösterdi. Duydukları nefretin giderek artması, eski soylu egemen parti için bir karabasana dönüşmesi acaba bir tesadüf müydü? Aile politikasının, en berbat patrici döneminde olduğu gibi yeniden hortlaması ve örneğin Quintus Metellus'un dört oğlu (belki) ve iki kuzeninin biri hariç önemsiz ve aptal kişiler olmalarına rağmen, elli yıl içinde (631, 123-645, 109) hepsinin konsüllük, birinin ise triumvirlik görevine atanmaları -üvey oğullarından ve diğerlerinden söz etmiyoruz bile- olağan bir olay mıdır? Muhalefete karşı güç kullanmaları, acımasız davranmaları arttıkça daha çok pohpohlanmaları, gerçek aristokratların işlediği her suça, her utanmazlığa göz yummaları normal midir? Yönetenlerin ve yönetilenlerin giriştikleri savaşta devletlerarası hukuk kurallarına riayet edilmemesi kabul edilebilir mi? Buradan çıkarılabilecek sonuç eski aristokrasinin halkı kızılcık sopasıyla dövdüğü, akreplerle eğittiğidir. Geri döndüler ancak ne akıllanmış ne de iyileşmişlerdi. Roma aristokrasisi Gracchus ile Cinna dönemleri arasında geçen süre zarfında, devlet yönetimi ve askeri alanlarda bu kadar yeteneksiz kişilerden oluşmamıştı. Senatörler partisinin ileri gelenlerinden Marcus Aemilius Scaurus'un kişiliği bu dönem için karakteristiktir. Soylu fakat varlıksız bir ailenin çocuğuydu, bu nedenle sıra dışı yeteneğini kullanarak konsüllüğe ve

censorluğa kadar yükseldi. (645-109) Dört yıl senato başkanlığı yaptı ve meslektaşlarının politik danışmanı oldu. Hatipliğinin ve yazarlığının yanında o yüzyılın en gösterişli devlet yapılandırmalarından birinin kurucusu olarak tanındı. Yakından incelendiğimizde onun, kahramanlığı dışında ordu kumandanı olarak Alplerde bazı ucuz başarılara imza attığını, devlet adamı olarak ise çıkardığı seçim ve varlık yasalarıyla döneminin ruhunu aksettirdiğini görüyoruz. Onun en büyük özelliği her saygın senatör gibi kolay erişilebilir ve rüşvetçi olmasına karşın tehlikeyi sezdiğinde, halk önünde zarif ve saygı uyandıran tavrını takınmayı çok iyi becermesiydi. Askeri açıdan, genelde istisna da olsa saygı duyulması gereken yetenekli aristokrat subaylarla karşılaşıyoruz. Diğer taraftan bu soylu beyler ordunun başına geçtiklerinde, yapmaları gereken şeyleri Yunan savaş kitaplarından veya Roma günlüklerinden okuyor, öğrendiklerini alt sınıftan gelme, deneyimli ve mütevazı subaylara aktarıyorlardı. Gerçekten de bundan birkaç yüz yıl önce senato bir krallar meclisini andırıyor, ardılları da prenslerden aşağı kalmıyordu. Bu yenilenmiş soylular politik ve ahlaki açıdan tamamen yeteneksizdiler. İleride değineceğimiz dini koşullar bu dönemin kafa karışıklığının gerçek bir yansımasını sağlamasa da dış politika Roma soylularının tüm yetersizliğinin en önemli faktörlerinden biri olarak kendini gösterecekti. Roma'nın en yüksek çevrelerinde hızla art arda ortaya çıkan en korkunç suçlar tüm bu yetersizliği tek başına karakterize edebilirdi. Hükümet içte ve dışta ancak bu kadar kötü yönetebilirdi. İtalya'nın çöküşü korkunç bir hızla yayılıyordu, aristokrasinin küçük sermayedarların mallarını satın alma konusunda kendi kendine yasal açıdan izin veren kanunlar çıkarması ve kendini beğenmişlik içerisinde bu kişileri İtalya'dan kovması çiftliklerin denize düşen yağmur damlacıkları gibi kaybolup gitmesine yol açtı. Politik ve ekonomik

oligarşiyle nasıl mücadele etmek gerektiğini, ılımlı demokrat Lucius Marcius Philippus'un 650 (100) yılında yaptığı konuşmadan öğreniyoruz. Ona göre, ülkede varlıklı aile sayısı 2000'i geçmemekteydi. Nitekim İtalya'da, Cimbri savaşının ilk yıllarında Nuceria, Capua ve Thurii bölgesinde baş gösteren isyanlar durumun vahametine işaret etmekte. Ülkenin çürümesi o kadar hızlı gelişiyordu ki yerel praetor, emrindeki lejyonları bu yörelere göndermek zorunda kalacak, isyanları silah gücüyle olmasa bile, bazı asilerin ihanetleri sayesinde bastırabilecekti. İsyanın liderinin bir köle değil de borç batağında boğulmuş Romalı şövalye Titus Vettius olması düşündürücüydü. Bu çılgın isyan sırasında köleleri azat etmiş, krala karşı çıkmayı göze almıştı. (650-104) İtalya'da köle sayısının artmasının hükümet için büyük tehlike arz ettiğini kanıtlayan en güzel örneklerden biri de 611'de (143) Roma hükümeti tarafından işletilen Victumulae altın ocaklarında alınan önlemlerdir. Önce, 5000'den fazla işçinin çalışmasına izin verilmedi, daha sonrasında ocaklar senato kararıyla kapatıldı. Mevcut hükümet başta olduğu sürece korkulu günler yaşanması kaçınılmazdı. Örneğin Transalpina orduları İtalya topraklarına girmiş, soydaş köleleri isyana teşvik etmişlerdi.

Eyaletlerde durum daha beterdi. Doğu Hindistan'daki İngiliz aristokrasisinin o dönem Roma aristokrasisine benzediğini düşünürsek, Sicilya ve Asya'daki durumu daha iyi hayal edebiliriz. Tüccarların, memurlar üzerinde tahakküm kurmasına imkân tanıyan yasalar, doğal olarak memurların tüccarlarla iş birliği yapmasını gerektiriyor, mutlak teslimiyetçilikle kapitalistlerin eyaletlerde tefecilik yapmalarına, yasalar önünde dokunulmazlık kazanmalarına göz yumulmasına neden oluyordu. Bu resmi veya yarı resmi görevli haydutlar dışında kara ve deniz korsanları Akdeniz'in her yerini yağmalıyorlardı. Haydutların özellikle Asya kıyılarında yaptıkları

eylemler, Roma hükümetinin çoğunluğunu bağımlı ticaret şehirlerinin gönderdiği gemilerden oluşan donanmasını, vali yetkisiyle donatılan Praetor Marcus Antonius emrine vererek Kilikya'ya göndermeye mecbur bıraktı. Gönderilen donanma birçok korsan gemisini imha etmekle kalmadı, kayalık bölgeleri temizleyerek sarp kayalıklarla dolu batı Kilikya kıyılarını Roma'ya bağladı.[33] Yapılan işler her türlü övgüye değerdi, plan doğru yapılmıştı. Ancak korsanların eylemlerini Asya kıyılarında ve özellikle Kilikya'da sürdürmeleri alınan önlemlerin ne derece yetersiz olduğunu gösteriyordu.

Roma yerel yönetimi, yenilenen aristokrasi sayesinde eski haline dönen köle işçilerin isyanı karşısında düştüğü aczi ve yaptığı yanlışları daha önce hiç yaşamamıştı. Gracchus reformlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve savaşa dönüşen isyanlar üzücü bir tekdüzelik içinde yeniden başladı. Köle isyanları, Roma toprakları üzerinde otuz yıl öncesinde olduğu gibi yeniden hortlamıştı. İtalya'nın çöküşe geçtiğini daha önce belirtmiştik. Attika gümüş madenlerinde işçiler

33 Kilikya eyaletinin kurulmasında genellikle Publius Servius'un 676 f. (78) bölgeye yaptığı araştırma gezilerinin önemli rol oynadığı söyleniyor. Oysa Sulla (App. Mithr. 57; civ. 1,77; Aur. Vict.75) ve 674 ile 675'te (80/79) Kilikya valisi Gnaeus Dolabella'nın (Cic. Verr. 1,16, 44) gezileri, eyaletin kuruluş tarihini 652 (102) yılına oturtmamız gerektiğine işaret ediyor. Romalıların, korsanlarla mücadele ettiği Balear, Liguria ve Dalmaçya'da sabit bir donanma bulundurmadığı düşünülürse, onlarla başa çıkmanın tek yolunun kıyıları kontrol altında tutmaktan geçtiğini belirtelim. Ayrıca provincia kavramının bölgeye sahip olmak anlamına gelmediğini, bağımsız askeri üsten başka bir şey ifade etmediğini anımsatalım. Romalıların bu dağlık bölgeleri sadece donanma ve ordunun kalabileceği istasyonlar olarak yorumladıkları anlaşılıyor. Buna karşın ovalık Doğu Kilikya Tigranokerta savaşına kadar Suriye krallığının elindeydi (App. Syr.48) O dönemde Kilikya'ya ait olduğu bilinen, Torosların kuzey kısımları, diğer adıyla Kapadokya Kilikya'sı ve Kataonya, Attalos hanedanlığının dağılmasından, (Iust. 37, 1) Antiochos barışından sonra Kapadokya topraklarına katıldı.

ayaklandılar, Sunion bölgesini ele geçirerek uzun süre çevreyi yağmaladılar. Olaylar başka bölgelerde de tekrarlandı. Bu korkunç gelişmelerin merkezi zengin plantasyon alanları ve Asyalı kölelerle doldurulan Sicilya idi. Hükümetin, köle pazarlayıcılarına karşı bazı önlemler almak istemesi yeni isyanların çıkmasına neden oldu. Özgür işçilerin durumunun kölelerinkinden farklı olmadığı ilk isyanlar sırasındaki tutumlarından anlaşılıyordu. Onların yenilmesinden sonra Romalı vurguncular, çok sayıda özgür işçiyi köleye dönüştürerek intikamlarını almış oldular. O dönemin Sicilya valisi Publius Licinius Nerva (650-204) Senatonun aldığı sert önlemler kararı doğrultusunda Siraküza'da, gerçekten de olayları ciddiyetle irdeleyen bir özgürlük mahkemesi kurdu. Kısa süre içinde açılan sekiz yüz davada köle tacirleri aleyhine kararlar alındı ve açılan davaların sayısı giderek arttı. Gelişmelerden korkan plantasyon sahipleri, Roma valisini bu tür hukuki uygulamalardan vazgeçirmek için Siraküza'ya akın ettiler. Nerva, estirilen terör havasına karşı koyacak ve adalet arayan bağımlıları sert sözlerle hukuk ve adalete güvenmeye ikna edecek kadar güçlü değildi. Kölelere sahiplerine dönmelerini emretti. Vali askeri önlemleri almaya hazır değildi, adaya akın eden kitleleri durduramadı ve bu nedenle tanınmış bir çete lideriyle bağlantı kurarak, asi köleleri ihbar etmesi halinde bağışlanacağını bildirdi. Böylece vahşi kitleleri kontrol altına almak mümkün olacaktı. Diğer taraftan başka çetelerden kaçanlar Enna kuşatmasını yarmayı başardı ve kazandıkları bu ilk başarı sayesinde, öncelikle ihtiyaç duydukları silah ve mühimmatı tedarik ettiler. Öldürdükleri ve kaçan düşmanlarının silahları, askeri etkinliklerini kolaylaştırdı ve asilerin sayısı kısa süre içinde binleri aştı. Uzaktan gelen, selefleri gibi krallar tarafından yönetilmekten hazzetmeyen Suriyeliler onlara katıldılar. -Ülkelerindeki rezil kralla dalga geçerek- lider seçtikleri köle

Salvius'a kral Tryphon adını vererek ona biat ettiler. Ana üslerini kurdukları Enna ile Leontinoi (Lentini) arasındaki bölge tamamen asileri elindeydi, Morgantia ve surlarla çevrili diğer şehirleri kuşattıkları sırada İtalyan ve Sicilyalı kölelerden oluşan bu karma sürüler, Morgantia önlerinde Roma valisinin saldırısına maruz kaldı. Vali, savunmasız karargâhı kuşattı. Köleler, hazırlıksız yakalanmalarına rağmen direndiler. Çatışmanın başlamasıyla beraber savunmacılar dağıldı, köleler silahını bırakan herkesin kaçmasına izin verdi. Bunun üzerine milis güçleri onları takip etmeye başlayınca savaş düzenini tamamen bozdular. Köleler, Morgantia'yı müttefikleriyle ortak olarak savunmaya kalkışsalardı şehir yok olabilirdi. Köleler, efendileri tarafından bağışlandıklarını öğrenince teslim olmayı yeğlediler, böylece şehir kurtuldu. Bunun üzerine vali efendilerinin özgürlük vaatlerini, yasalara aykırı olsa da onaylamak zorunda kaldı.

Adadaki ilk isyan endişe verici biçimde sona ererken, batı kıyısında yeni bir isyan patlak verdi. Liderleri, aynı Kleon gibi ülkesi Kilikya'da korku salmış, daha sonrasında yakalanarak köle olarak Sicilya'ya gönderilen bir çete reisi olan Athenion idi. Kendisinden öncekiler gibi, öncelikle kehanetlerde bulunarak ve çeşitli dolaplar çevirerek Yunanlara ve Suriyelilere dokunmayacağına dair güvence verdi. Savaş sanatına vakıf olmasına rağmen diğer liderlerden farklı olarak aşırı ihtiyatlıydı ve silah taşımıyordu. Kendisine katılmak isteyen birçok insan sırada beklerken, ordusunu sadece savaşmayı bilen kişilerden oluşturmayı yeğledi. Diğer kişileri barışçıl işlere yönlendirdi. Disiplinli ve itaatkâr ordusu ve ahaliye ve hatta tutsaklara ılımlı davranması sayesinde kısa sürede büyük başarılara imza attı. İki çete liderinin anlaşamayacağını sanan Romalılar yanıldı, Athenion, kendisinden çok daha az yetenekli kral Tryphon ile birleşerek asilerin güçlenmesini sağla-

dı. İki lider kısa süre içinde, özgür proletarya ile gizli veya açık şekilde köleleri desteklediklerı düz bölgelerde istedikleri gibi at oynatmaya başladılar; Romalı yöneticiler onların karşısına çıkmaktan çekiniyorlardı, Sicilya ve isyanın giderek büyüdüğü Afrika'da savunmada kalarak, isyan karşısında aciz kalan şehirleri korumayı yeğlediler. Adada artık hukuk kuralları işlemiyordu, her şey bilek gücüyle hallediliyordu. Çiftçiler şehre gitmeye korktukları için şehirlerde yiyecek sıkıntısı başlamıştı. Bir zamanlar bütün İtalya'yı besleyen ada şimdi aç kalmamak için Roma'nın eline bakıyordu. Bunun dışında şehirlerdeki kölelerin kurduğu kumpaslar tedirginliğe sebep oluyordu, örneğin Messana Athenion'un eline geçmekten kıl payı kurtuldu. Hükümet, her ne kadar zorlansa da Cimbri savaşına ikinci bir ordunun müdahale etmesine karar verdi. Başka seçeneği yoktu, 651 yılında (103) Romalılar, İtalyanlar ve denizaşırı ülkelerden toplanan milis güçlerinden oluşan 14000 kişilik bir orduyu Praetor Lucius Lucullus'un idaresinde Sicilya'ya gönderdi. Birleşik köle ordusu Sciacca Dağlarının tepelerinde bekliyordu ve Lucullus'un savaş davetini kabul etti. Romalılar savaş alanına daha iyi dizilmeleri sayesinde kazanan taraf oldu. Athenion'un hareketsiz bedeni savaş alanında yatıyordu, Tryphon ise kaçarak hayatta kalmayı başardı. Asiler, savaşı uzatmanın hiçbir anlamı kalmadığını düşünüyorlardı. Ancak çoğunluk son adam ölünceye kadar savaşmak istiyordu ve dedikleri gibi oldu. Mucizevi şekilde hayatta kalmayı başarmış Athenion birliğine katıldı ve onların kırılan cesaretini yeniden canlandırdı. Diğer taraftan Lucullus'un zaferini perçinlemek adına hiçbir girişimde bulunmaması anlaşılır gibi değildi. Ordunun düzenini kasten bozduğu, askerlik kariyerindeki başarısızlıkları örtmek ve ardılının gölgesinde kalmamak için silahları yaktığı anlatıldı. Doğru veya yanlış, aynı şekilde ardılı Gaius Servilius'un (652-

102) daha iyi netice aldığını söylemek mümkün değil. Her iki general daha sonraları kötü yönetimleri yüzünden askeri mahkemede yargılandı ve suçlu görülerek cezalandırıldılar. Ancak bu durum, onların suçlu olduklarını göstermez. Tyrphon'un ölümünden sonra (652-102) kumandan olan Athenion, bir yıl önce Teutones savaşında (653-101) büyük başarılar elde etmiş Manius Aquillus konsüllük ve vali olarak göreve getirildiğinde, zafer ve saygınlık kazanmış bir ordunun halen başındaydı. İki sene süren şiddetli çarpışmalar neticesinde -Aquillus, Athenion ile giriştiği ikili kavgada onu öldürdü- Romalı general, düşmanını ısrarlı direnişini kırdı ve asileri saklandıkları son noktada abluka altına alarak açlıktan ölmelerine neden oldu. Kölelerin silah taşımaları yasaklandı, adaya barış geldi. Bu, yeni zalimlerin görevini eskilerin alması anlamına geliyordu. Zafer kazanan kişi, o dönemde yaşayan çok sayıdaki enerjik eşkıya memurları arasında muhteşem bir yere geldi. Yenilenen aristokrasinin kendi iç bünyesinde nasıl yapılandığını görmek için Sicilya'yı elli yıl boyunca kasıp kavuran ikinci köle ayaklanmasının nasıl başladığına ve nelere mal olduğuna bakmak gerekiyor.

Roma yönetimi içinde nereye bakılırsa bakılsın aynı nedenleri ve aynı etkileri görmek mümkün. Sicilya köle isyanları, hükümetin proletaryayı denetlemek gibi basit bir görev karşısında bile nasıl çuvalladığını gösteriyor. Roma, Afrika'da aynı dönemde gelişen olayların önüne geçmenin tek yolunun bağımlı devletleri yönetmekten geçtiğini anlamış görünüyordu. Sicilya köle isyanının başladığı dönemde, Makedonya ve Asya krallıklarını tek bir darbeyle saf dışı bıraktığını tüm dünyaya göstermiş cumhuriyet şimdi, önemsiz bir yerel beyi silah gücüyle değil, yöneticilerinin basiretsizliği yüzünden, yasa dışı yollar kullanarak ve isyanlar sayesinde ancak on dört yılda alt edebiliyordu.

Numidya Krallarının toprakları Molochaht Irmağından Büyük Sirte'ye kadar uzanıyordu. Böylece bir tarafta Tingis (bugünkü Fas) Moritanya Krallığı, diğer taraftan Kyrene ve Mısır sınırına dayanıyor, Roma eyaleti Afrika'yı batıdan, güneyden ve doğudan çevreliyordu. Numidyalı şeflerin sahip olduğu eski topraklar dışında, altın yıllarında Kartaca ile Hippo Regius (Bona) ve Büyük Leptis (Lebidah) gibi önemli eski Fenike yerleşimleri ve Kuzey Afrika kıyılarının büyük bir bölümünü kapsıyordu. Numidya, Roma bağımlı eyaletleri içinde Mısır'dan sonra en dikkat çeken ülkeydi. Scipio, Massinissa'nın ölümünden sonra krallığı onun üç oğlu Micipsa, Gulussa ve Mastanabal arasında paylaştırmıştı. En büyük oğlu sarayı ve devlet hazinesinden ortanca ordudan ve en genci ise hukuktan sorumlu olacaktı. İki kardeşinin ölümünden sonra Micipsa, ülkeyi tek başına yönetmeye başladı. Devlet yönetiminden çok Yunan felsefesiyle uğraşan zayıf, ılımlı ve yaşlı bir adamdı. Oğullarının henüz küçük yaşta olmaları nedeniyle ülkeyi kralın kuzeni, prens Jugurtha yönetiyordu. Jugurtha, Massinissa'nın krallığa layık torunuydu. Yakışıklı, yetenekli ve cesur bir binici ve avcıydı. Vatandaşları kararlı ve öngörü sahibi yöneticilerine büyük saygı duyuyordu. Askeri konularda yetenekli olduğunu Scipio'nun kumandanlık ettiği Numidya ordusunda kanıtlamıştı. Krallık içindeki statüsü, Roma yönetiminde görev yapan dostları ve eski silah arkadaşları sayesinde kazandığı siyasi etkinliği nedeniyle Kral Micipsa'nın evlatlığı ve mirasçısı oldu. (634-120) Kralın iki öz oğlu Adherbal ile Hiempsal'la beraber ülkeyi yönetecekti. Bu kararı almasında, Roma hükümetinin büyük rol oynadığı yadsınamaz. Kral Micipsa'nın kısa süre sonra ölmesi üzerine vasiyeti yerine getirildi. Kralın iki öz oğlu Adherbal ile zayıf ve yaşlı kardeşi Hiempsal, kısa süre sonra kuzenlerini yasal mirasçı olarak görmemeye, onu çekememeye başladı-

lar, böylece üçlü yönetim gerçekleşmedi. Gerçek bir çözüm bulmak gerekiyordu. Ancak krallar, ülke ve maliye yönetimi konusunda uzlaşmak istemiyorlardı. Bu konularda son sözü söylemesi gereken güçler ise doğal olarak çekimser kalmayı yeğliyordu. Adherbal ve Hiempsal, babalarının vasiyetinin sahte olduğunu ilan ederlerken, Jugurtha ülke yönetiminde hak sahibi olduğunu savunuyordu. Ülkenin nasıl bölüştürüleceğine dair tartışmalar sürerken Hiempsal bir suikast sonucu öldürüldü. Adherbal ve Jugurtha arasında, tüm Numidya halkının katıldığı bir iç savaş başladı. Birliklerinin sayısal üstünlüğü, daha deneyimli ve iyi yönetilmesi sayesinde Jugurtha galip geldi ve kuzenini destekleyen kabile liderlerine karşı uyguladığı korkunç baskılar sonucu tüm ülkenin hâkimi oldu. Adherbal, Roma eyaletine sığınarak canını kurtardı, Roma'ya giderek şikâyetlerini dile getirdi. Jugurtha, Roma'nın olanlara müdahale edeceğini tahmin etmişti. Numidyalı prens, ülkesinin karargâhlarında ve Roma'daki dostları sayesinde Roma aristokrasinin nasıl çöktüğüne tanıklık etmiş, Romalı soyluların neler yapabileceğini öğrenmişti. Micipsa'nın ölümünden on altı yıl önce, Romalı dostlarıyla birlikte Numidya mirasının yasa dışı yollardan gasp edildiğini görmüştü. Scipio'nun, yabancı bir prensin Roma vatandaşlarından çok Roma devletiyle dost geçinmek zorunda olduğuna dair uyarıları hâlâ aklındaydı. Jugurtha'nın Roma'ya gönderdiği elçiler, ikna etme konusunda son derece başarılıydılar. Adherbal'in en fanatik yandaşları bile haklı olarak, Hiempsal'ın gaddar yönetimi sonucu vatandaşları tarafından öldürüldüğüne, taht kavgalarının sorumlusunun Jugurtha değil Hiempsal olduğuna inandılar. Senato yöneticileri bile bu skandal karşısında şaşkındılar. Marcus Scaurus'un çabaları yeterli olmadı. Senato, gelişmeler karşısında sessizliğini korudu ve yaşayan iki mirasçının ülkeyi birlikte yönetmeleri gerektiğine dair bir karar

aldı. Yeni kavgaları önlemek adına senatonun belirlediği üyelerden oluşan bir komisyon kuruldu. İhtilalin önlenmesinde önemli rol oynayan Lucius Opimius, aristokratların desteğini alarak kurulan komisyona başkan seçildi. Paylaşım, tamamen Jugurtha'nın istediği ve komiserlerin onay verdiği şekilde gerçekleşti. Başşehir Cirta, (Constantine) Rusicade limanı ve ülkenin büyük bölümü çöl olan doğu kıyıları Adherbal'a bırakılırken, Jugurtha'nın payına bereketli ve kalabalık batı bölgeleri düştü. (Geleceğin Sitifen ve Caesar Moritanya'sı)

Durum vahimdi, kısa süre sonra daha da beter oldu. Jugurtha'nın savaş ilan etmesi üzerine Adherbal, ülkenin kendi payına düşen yarısını savunmak zorunda kaldı. Jugurtha'nın yetenekli süvarilerin bölgesini hiçbir engelle karşılaşmadan kolaylıkla yağmalaması karşısında, güçsüz Adherbal, çareyi Roma'dan yardım istemekte bulurken Jugurtha, fütursuz eylemlerini sürdürüyordu. Adherbal, günümüz Philippeville yakınlarında tam anlamıyla büyük bir hezimete uğrayınca başşehir Cirta'ya çekildi. Kuşatma başladı, Jugurtha'nın birlikleri Afrikalı ve İtalyanlardan oluşan şehir halkı ile çarpışıken, Adherbal'ın başvurusu üzerine harekete geçen senatonun gönderdiği komiserler şehrin kapısında belirdi. Bunlar, o dönemde devletin elçi seçiminde sıkça yaptığı gibi genç ve deneyimsiz insanlardı. Elçiler, Jugurtha'nın güvenlik kurulunun kararı uyarınca şehre girmesine izin verilmesini ancak savaşı durdurarak uzlaşma önerisini kabul etmesini talep ettiler. Jugurtha, kendisinden istenenleri yerine getirmeyi reddedince genç elçiler şehirde yaşananları bir an önce babalarına anlatmak için evlerine döndüler. Babalar sunulan raporu inceledikten sonra Cirta'daki adamlarından savaşı sürdürmelerini istediler. Kuşatmanın beşinci ayında, Adherbal'in elçilerinden biri düşman hatlarını geçerek kralın yalvarırcasına yaptığı yardım talebini senatoya aktardı. Bu çağrı üzeri-

ne harekete geçen senato, -çoğunluğun savaş isteğine kulak asmadan- başkanlığını, Taurisci ve özgür bırakılanlar karşısında başarı kazanmış, aristokrasinin görkemli kahramanı, kendisini göstermesinin bile, itaatsiz kralın düşüncelerin değiştirmeye yetecek Marcus Scaurus'un yapacağı yeni bir heyetin gönderilmesine karar verdi. Jugurtha, tahmin edildiği gibi Scaurus ile Utica'da buluşmaya razı geldi. Müzakereler başladı, konferans bittiğinde bir arpa boyu yol alınamamıştı. Delegeler, savaş ilan etmeyip Roma'ya geri döndüler, kral ise Cirta'yı tekrar kuşattı. Adherbal çaresizdi ve artık Roma'nın yardım edeceğinden iyice şüpheliydi. Şehri savunmaktan yorgun düşmüş Cirtalı İtalyanlar, Romalı kökenleri nedeniyle korku içinde kralı teslim olmaya ikna ettiler. Şehir teslim oldu, Jugurtha, üvey kardeşini işkence yapılarak katledilmesini, şehrin yetişkin erkeklerinin, Afrikalıların ve İtalyanların kellesinin uçurulmasını emretti. (642-112)

Öfkeli çığlıklar İtalya'nın her yerinde duyuldu. Senatonun azınlığı ve senato dışındaki herkes, ülkenin saygınlığı ve çıkarları için satılık mal gibi gördüğü hükümeti tek ağızdan lanetledi. En çok sesi çıkanlar, Cirta'da Romalı ve İtalyan tüccarların kaderlerine terk edilmesi sonucu büyük zarar gören ticaret erbabıydı. Senatonun çoğunluğu hâlâ direnmeye çalışıyordu. Aristokrasinin çıkarlarına uygun şekilde barış sürecinin sürmesi için tüm imkânlarını seferber etti. 643 (111) yılında konsül seçilen, çalışkan ve belagat sahibi Gaius Memmius'un göreve başlar başlamaz tüccarların yaşadığı zorlukları dile getirmesi ve suçluların yargı önünde hesap vereceklerini bildirmesi senatonun Jugurtha'ya savaş açmasına neden oldu. (642, 112-643, 111) Durum ciddileşmişti. Jugurtha'nın elçilerinin konuşmasına izin verilmedi, hemen geri yollandılar. Meslektaşları tarafından çalışkanlığı ve ılımlı davranışlarıyla takdir gören yeni konsül Lucius Calpurnius

Bestia savaş hazırlıklarına başladı, Afrika ordusuna Marcus Scaurus komutan atandı. Roma ordusu kısa sürede Afrika topraklarına girdi ve Bagradas'a (Medşerda) doğru ilerledi. Numidya krallığının hâkimiyet alanına uzak Büyük Leptis gibi şehirler teslim bayrağının çekerken, Moritanya kralı Bocchus, kızının Jugurtha ile nişanlı olmasına rağmen Romalılar ile iyi geçinmek istediğini ve uzlaşmaya hazır olduğunu bildirdi. Cesareti kırılan Jugurtha, Roma ana karargâhına yolladığı habercilerle ateşkes talep etti. Savaşın kaderi belli olmuştu ve düşünüldüğünden çabuk geldi. Kral Bocchus ile yapılan anlaşma, kralın Roma geleneklerini bilmemesi, anlaşmanın Romalılara avantaj sağlayacağını düşünmesi ve Roma birliğine katılabilmek için ödemesi gereken aidatı elçilerine vermeyi unuttuğu için geçersiz sayıldı. Oysa Jugurtha, Roma kurumlarının nasıl çalıştığını gayet iyi biliyordu ve ateşkes anlaşmasının gerçekleşebilmesi için ödemesi gereken iştirak ücretini göndermeyi ihmal etmedi. Ancak o da yanılmıştı. İlk münazaralardan sonra Roma ana karargâhında yalnız ateşkes ilan edilmekle yetinilmemiş barış ortamı da sağlanmıştı. Devlet hazinesi Massinissa döneminden beri doluydu, devletin pazarlık gücü yüksekti. Anlaşma imzalandı, âdet olduğu üzere bir nüshası genelkurmay başkanlığına gönderildi, üstünkörü ve mümkün olduğunca yüzeysel şekilde araştırılarak onaylandı. Jugurtha'nın kaderi düşmanın insafına kalmıştı. Zafer kazanan bağışlamayı tercih etti, ona tazminat ödeme ve kaçaklarla Roma fillerini iade etmek koşuluyla krallığını geri verdi (643-111) Roma'nın son talebi daha sonraları kralın Romalı komutanlar ve subaylarla yaptığı müzakerelerde tekrar ele alındı.

Yayılan bir rivayet üzerine Roma'da sert rüzgârlar esmeye başladı. Herkes zaferin nasıl kazanıldığını biliyordu. Scaurus bile, orta bir senatör maaşından biraz fazlasına satın alınabi-

lirdi. Barışın ne derece yasal olduğu senatoda ciddi tartışmalara yol açtı. Gaius Memmius, kral şayet gerçekten biat ettiyse Roma'ya gelmekten korkmaması, hiçbir hukuksal kurala bağlanmamış anlaşmanın tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine dair fikir beyan etti. Kralın düşman değil de yenilmiş bir adam olarak geleceği göz önünde tutulmalı ona can güvenliği sağlanmalıydı. Bunun üzerine kral Roma'ya geldi ve kendisine güvence verilmesini protesto eden, Cirta canavarını parçalamak için hazır bekleyen halk önünde ifade verdi. Gaius Memmius'un krala yönelttiği ilk soru meslektaşları tarafından reddedildi. Afrika altınının, bağımsız halkın ve yüksek rütbeli memurların isteklerinden daha önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştı. Bu esnada senato kısa süre önce imzalanmış anlaşmanın yasal geçerliliğini tartışmaktaydı ve yeni konsül Spurius Postumius Albinus, Afrika ordularını başına getirileceğini hesap ederek öneriye destek verdi. Diğer taraftan Massinissa'nın Roma'da yaşayan torunlarından Massiva, çökmüş Numidya Krallığı üzerindeki hakkını senatoya onaylatmak için uğraşıyordu. Bunun üzerine kral Jugurtha'nın en güvendiği adamlardan Bomilkar, efendisini düşmanına kahpe bir iftira atarak, onun Roma'dan Jugurtha'nın yardımıyla kaçtığını söyleyerek devre dışı bırakmak istedi. Roma hükümetinin gözü önünde işlenen suç, senatonun barış anlaşmasını iptal ederek kralı şehir dışına çıkarmasına neden oldu. (643,111-644, 110 kışı) Savaş yeniden başladı, ordunun başına konsül Spurius Albinus getirildi. (644-110) Ancak Afrika ordusu, bu tür politik ve askeri yönetimlerde olabileceği gibi en alt kademelerine kadar çöküş içindeydi. Eksik olan yalnız disiplin değildi, Numidya, yani bir Roma eyaletinin topraklarının yağmalanması barış döneminde iyi yönetilmeyen Roma ordusunun en önemli meşgalesi olmuştu. Aynı şekilde düşmanla gizli bağlantı kuran asker, subaylar hatta general sayısı

hiç de az değildi. Böyle bir ordunun savaş alanında fiyasko yaşaması doğaldı. Ve Jugurtha, ileri tarihlerde mahkemenin kanıtlayacağı şekilde, Romalı generallere rüşvet vererek onların hiçbir eyleme kalkışmamasını sağlayabilse de Spurius Albinus rüşvet verebileceği son kişiydi. Buna karşın Albinius'un ayrılmasından sonra geçici olarak onun yerine bakan, arsız ve yeteneksiz kardeşi Aulus Postumius, cesur bir baskınla, kralın sapa ve fethedilmesi zor Suthul (daha sonra Calama, günümüzde Guelma) şehrinde korunan hazinelerini ele geçirmeyi düşündü. Ordu harekete geçti ancak kuşatma başarısız oldu. Kralın birlikleriyle çöle çekilmesi üzerine Aulus, bekleme yerine onu kovalamayı uygun buldu. Jugurtha'nın planı tutmuştu. Gece yarısı yapılan baskın, zeminin zorluğu ve Jugurtha'nın Roma ordusunu iyi tanıması sonucu hedefine ulaştı, Numidyalılar Roma karargâhını ele geçirdi. Çoğu silahsız Roma askerleri oraya buraya koşuşturarak kaçmayı denedi. Kazanılan bu zafer sonrasında yeni bir barış anlaşması imzalandı. Roma ordusu Numidya topraklarından çekilecek, senatonun hazırladığı eski anlaşma Jugurtha'nın öngördüğü koşullar altında yenilenerek Roma tarafından onaylanacaktı. (645-109 yılının ilk ayları)

Koşullar yeterince ağırdı. Afrikalılar sevinç çığlıkları atar ve hayal bile edemeyecekleri şekilde yabancı güçlerin çekilmesiyle birlikte özgürlüklerine kavuşurlarken, bağımlı veya bağımsız çok sayıdaki kabile aynı bayrak altında toplanıyordu. Diğer taraftan İtalya, çürümüş ve uğursuz aristokrat yönetime karşı başlayan sokak gösterileriyle çalkalanıyor, hayal kırıklığı yaşayan tüccarların desteğiyle üst sınıf soylular aleyhine davalar açılıyordu. Halk tribunusu Gaius Mamilius Limetanus'un talebi üzerine, senatonun ceza mahkemelerini iptal etmek için zayıf itirazlarına rağmen, Numidya taht kavgaları sırasında yapılan ihanetleri araştırmak için olağanüstü

jüri komisyonları kuruldu. Seçim konuşmalarında General Gaius Bestia ve Spurius Albinus, ilk Afrika komisyonuna başkanlık eden Lucius Opimius ile Gaius Gracchus'un katilinin, ayrıca iktidar partisinin tanınmamış, suçlu veya suçsuz birçok üyesinin yurt dışına sürüleceğini açıkladılar. Bu davalar tek bir hedefe, öfkeli kamuoyunu ve özellikle tüccarları sakinleştirmek için en suçlu görülen insanları kurban etmeye yönelikti, halkın haksız ve onursuz hükümete duyduğu öfkenin isyana dönüştüğüne dair en ufak bir ipucunun bulunmaması, suçluların en suçlusu, zeki ve güçlü Scaurus'a dokunmaya hiç kimsenin cesaret edemediğini ve hatta inanılmaz biçimde ihanetleri araştırmakla görevli olağanüstü komisyonda görev verilmesi gerçeğiyle açıklanabilir. Aynı şekilde hükümetin yetkili kişilerine karşı en ufak bir girişimde bulunulmadı, senatoya Numidya skandalını aristokrasinin mümkün olduğunca az yıpratacak biçimde kapatılmasına imkân tanındı. Çünkü zamanın geldiğini asillerin asili bile fark etmişti.

Senatonun ilk işi, otuz yıl önce olduğu gibi, imzalayanın düşmana teslim edilmesini söyleyen ikinci anlaşmayı iptal etmek oldu. Anlaşmaların kutsallığını anlatan kavramlar açısından yetersizdi. Savaşın başlatılması artık kaçınılmazdı. Afrika ordusunun başına doğal olarak askerlik yeteneğini kanıtlanmış ve ahlaklı bir aristokrat getirilecekti. Görev Quintus Metellus'a verildi. O nüfuzlu bir ailenin diğer üyeleri gibi katı ve merhametsiz bir aristokrattı. Devletin çıkarları için kiralık katil tutmayacak kadar onurlu bir memurdu, Pyrrhos'u öldürten Fabricius'u olasılıkla beceriksiz bir Don Kişot diye yorumlayan, boyun eğmez, korkusuz, rüşvet yemeyen bir yönetici, cesur ve deneyimli bir kumandandı. Ön yargısı yoktu, yaverini asiller arasından seçmemiş, disiplinli ve yönetmeliklere uygun davrandığı için asker çevrelerinde sayılan bir subay olan cesur, yeteneklerini kısa sürede kanıtlamış Publius

Rutilus Rufus'u tercih etmişti. Latin bir çiftçinin oğluydu. Metellus, Rufus ve diğer yetenekli subaylarla birlikte 645 (109) yılında konsül ve başkumandan olarak, tamamen laçkalaşmış Afrika ordusuna katıldı. Kendisinden önceki generaller böyle bir orduyla düşman bölgesine girmeye cesaret edemedikleri için ordu ve eyalet halkı perişan durumdaydı. Ordu hemen düzene sokuldu ve Metellus yönetimindeki ordu 646 (108) baharında Numidya sınırına dayandı.[34] Gidişatın değiştiğini fark eden Jugurtha, daha savaş başlamadan barış istedi, tek koşulu hayatının güvenceye alınmasıydı. Metellus ise savaşı bir an önce sonlandırmayı, düşmanının kayıtsız şartsız teslim olmasını ve pervasız kralın öldürülmesini istiyordu ve zaten Roma için başka bir çözüm mümkün değildi. Jugurtha, Albinus karşısında kazandığı zaferden beri Libya'yı nefret ettikleri yabancılardan kurtaracak tek kişi gibi görülüyordu. Zeki ve gaddar bu adam karşısında Roma hükümeti çaresiz kalıyordu. Barışın sağlanmasından sonra ülkesinde her an yeni

34 Sallustius'un akıcı ve zeki şekilde kaleme aldığı kronolojisinde yer verdiği savaş anlatımını atlamamak gerekiyor. Savaş 449 yazında (105) sona erdi Eğer Marius konsül olarak ordunun başına 647 (107) yılında getirildiyse oradaki savaş sırasında üç yıl görev yapmış olmalı. Oysa anlatımda haklı olarak sadece iki yıldan söz ediliyor. Görünüşe göre Metellus'un Afrika'ya 645 (109) yılında gittiği halde geciktiği, (c.37,44) ordunun yenilenmesinin belli bir zaman gerektirdiği düşünüldüğünde (c.44) eylemlerine ancak bir yıl sonra başlamış olmalıdır. Bu süre içinde, İtalya'da uzun süreden beri savaşa hazırlanan Marius ya konsül olarak 647 (107) yılının sonlarına doğru ancak sefer bittikten sonra veya 648 (106) yılında prokonsül olarak yüksek komutayı almayabilirdi. Bu hesaplamaya göre de, Metellus'un 646, 647 (108, 107) ve Marius'un 648, 649 (106, 105) yıllarında sefere çıkması söz konusu olamaz. Ayrıca Metellus''un zaferi yürüyüşünü 648'da (106) yaptığı (Eph. Epigr. IV. S. 257.) unutulmamalıdır. Muthul Savaşının ve Zama kuşatmasının, Marius'un konsüllüğe aday olmasından sonra gerçekleştiği göz önünde tutulduğunda zorunlu olarak 646 (108) yılına tarihlenmelerini gerektir. Yazarın tarihleme hatası yapmadığını söylemek mümkün değildir. Ona göre Marius daha 649'da (105) konsül seçilmişti.

bir savaş başlatabilirdi. Kral Jugurtha hayatta kaldığı sürece barış sağlanması ve Afrika ordusunun geri dönmesi mümkün gözükmüyordu. Metellus, kralın isteklerine kaçamak yanıtlar veriyor, gönderdiği elçilere, krallarını ölü veya diri, kendisine teslim edilmesini öğütlüyordu. Romalı General kiralık katil konusunda Afrikalılarla rekabete girince karşısında çetin bir ceviz buldu. Jugurtha, Romalıların neler planladığını anladı ve hemen savunmaya geçti, zaten yapabileceği başka bir şey de yoktu. Romalıların, ülkenin iç kesimlerine ulaşmak için kullandıkları yol, dağlara paralel akan Muthul Irmağına doğru uzanan ve suya ulaşmasının hemen ardından kuru ve susuz bir araziye dönüşen, ters tarafta çalılık tepelerle kesişen geniş ovaya dört Alman mili uzaklıktaydı. Jugurtha, bu tepe üzerinde konuşlanmış, Romalıları bekliyordu. Birliklerini ikiye bölmüştü, yayalar ve filler, Bomilkar'ın yönetiminde tepenin ırmağa bakan yamacında beklerken, milisler ve süvari birlikleri daha yüksek bir tepede, çalıların arkasında gizlenmişlerdi. Roma ordusu sağ tarafta, ovaya hâkim bir noktadan düşmanın her hareketini gözetliyordu. Ordu, çıplak ve kuru arazide uzun süre kalamayacağı için bir an önce ırmağa varmak istiyordu. Dört mil genişliğindeki ovayı, düşman süvarilerinin bakışları arasında geçerek suya ulaşabilmek oldukça zor bir işti. Metellus, Rufus idaresindeki bir müfrezeyi, çadırlarını kurabilecekleri müsait bir yer bulması için ırmağa doğru yolladı. Ana kuvvetler, yamaçlardan aşağıya, ovayı çaprazdan geçerek düşmanın bulunduğu tepeye saldırdı. Bu hamle ordunun sonu olabilirdi, arka tarafta bekleyen Numidya piyadeleri tepelerden çıkarak saldırıya geçerken, yamaçlardan kopan süvariler Roma birliklerinin etrafını çevirmişlerdi. Düşman birliklerinin baskını ordunun ilerlemesini imkânsız hale getirmişti. Savaşın kaderini göğüs göğse yapılan çarpışmalar belirleyecek gibiydi. Bomilkar kuvvetleri, ağır

saldırılara maruz kalan Roma ordusuna yardım etmeyi amaçlayan Rufus idaresindeki müfrezeyi durdurmayı başarmıştı. Metellus ve Marius yanlarındaki birkaç bin askerle yamacın başına kadar ilerledi, zirveyi savunan Numidya milis kuvvetleri sayısal üstünlükleri ve uygun konumlarına rağmen lejyonların zirveyi ele geçirmesine mâni olamadı, aynı şekilde milis güçleri Rufus karşısında direnemedi ve daha ilk hücumda fillerin düz arazide dağıttığı düşman askerleri öldürüldü veya esir alındı. Zafer kazanmış iki Roma kolordusu akşama doğru bentler arasında buluştu. Arkadaşlarının kaderini merak ediyorlardı. Bu savaş, Jugurtha'nın muhteşem askeri dehasını ve Roma piyadelerinin hezimeti zafere dönüştüren savaş becerisini kanıtlamıştı. Jugurtha, savaştan sonra askerlerinin büyük bölümünü evlerine yolladı ve aynı maharetle yönettiği küçük çatışmalarla yetindi. Biri Metellus diğeri ise Marius'un kumandanlığını yaptığı iki Roma kolordusu Numidya topraklarına girerek şehirleri kuşattı, teslim olmayı kabul etmeyen bir şehrin tüm erkeklerini katletti. Yaş ve kıdem açısından daha küçük olan Marius, Muthul Muhaberesinden sonra başkumandanlar arasında ilk sıraya yerleşti. Ülkenin doğusundaki şehirler arasında en büyüğü Zama, kralın da desteğini alarak Romalılara ciddi şekilde direndi, geçit vermedi. Hatta Roma ana karargâhına bile baskın düzenledi. Sonunda Romalılar kuşatmayı kaldırmak ve kışlık karargâhlarına çekilmek zorunda kaldı. Aynı şekilde Metellus, Roma eyaletinde başlattığı kuşatmaları donanım eksikliği nedeniyle iptal etti ve krala uygun koşullar altında barış önererek vakit kazanmaya çalıştı. Jugurtha, bu öneriye sıcak baktı, daha öncesinde 200000 pfund savaş tazminatı ödemeye razı olmuş ve hatta filleri ve 300 savaş esirini iade bile etmişti. Ayrıca 3000 Romalı asker kaçağı öldürülmüştü. Diğer taraftan Jugurtha, haklı olarak barış yapılmasını istemeyen en sadık danışma-

nı Bomilkar'ın, Massiva katili olarak Roma mahkemelerinde yargılanmasına da onay verdi. Metellus, Bomilkar'a işlediği cinayetlerin bağışlanacağına, kralı ölü veya canlı Romalılara teslim etmesi halinde mükafatlandıracağı dair güvence vermişti. Ancak ne resmi görüşmeler ne de çevrilen entrikalar beklenen sonucu vermedi. Metellus'un, kralın kendi isteğiyle teslim olmasını önermesi üzerine görüşmeler kral tarafından sonlandırıldı. Düşmanla işbirliği yaptığı kanıtlanan Bomilkar hemen tutuklandı ve idam edildi. Onun öldürülmesi, çevrilen bu adi diplomatik entrikaların örtülmesi için yeterli değildi. Oysa Romalıların, rakiplerini ele geçirmek için gösterdiği çaba boşuna değildi. Savaş öyle bir noktaya gelmişti ki ne sona erdirilebilir ne de sürdürülebilirdi. Numidya'da nasıl bir havanın estiği, Romalıların işgal ettiği en önemli şehirlerden Vaga'nın (Madscherda Irmağı kenarındaki Bedschah) 646/47 (108/07) kışında başlattığı ve subaylar dahil kuşatmaya katılan herkesin öldürülmesiyle sonuçlanan isyandan anlıyoruz. Bu isyan sırasında hayatta kalmayı başaran kumandan Titus Turpilius Silanus daha sonra Roma askeri mahkemesi tarafında ölüme mahkûm edildi. Suçlu olup olmadığını bilmiyoruz. Vaga, isyandan iki gün sonra işgal edildi, askeri mahkemenin en katı cezaları vermesine göz yumuldu. Kolay ulaşılabilen ve nispeten uysal Bagrades halkı şayet böyle davranmışsa, ülkenin iç kesiminde ve çölün göçebe sakinleri arasında kim bilir nasıl bir hava esiyordu? Jugurtha, Afrikalıların taparcasına sevdikleri bir kişiydi ve bu nedenle onun kardeşlerini öldürmesine göz yumuyor, ulusun kurtarıcısı ve intikamcısı olarak görüyorlardı. Yirmi sene sonra İtalya'da, Roma adına savaşan bir Numidya müfrezesi, düşman safları arasında Jugurtha'nın oğlunun da görülmesi üzerine Afrika'ya geri gönderilecekti. Buradan onun, halk üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlıyoruz. Halkın ortak özellikleri ve coğrafi koşullar, halkın büyük

sempatisini kazanmış, savaşı küçük çatışmalarla sürdürmeye çalışan ve doğru zamanda yeniden saldırmak için savaşı belli bir süre durduran bir liderin varlığında savaşın nasıl sonuçlanacağını kestirmek mümkün olabilir mi?

Metellus 647'de (107) savaşa tekrar başladığında, Jugurtha onun karşına çıkmamakta ısrar etti, bir orada bir burada ve aslanlarla ortaya çıktı, sanki çöl süvarileri ve aslanlar üzerinde egemenlik kurmak istiyor gibiydi. Bir savaş kazanmıştı ancak eline ne geçtiğini söylemek güçtü. Onun nerede olduğunu kimse tahmin edemiyordu. Tunus'un Beilek bölgesinin iç kesiminde, Büyük Sahra'nın hemen kenarında, sulak bir vaha, Thala yer alır.[35] Jugurtha, çocukları, hazinesi ve güvendiği adamlarıyla beraber orada saklanıyor, harekete geçmek için uygun zamanı bekliyordu. Metellus, kralı kovalamak için, suyun on Alman mili uzak bir noktadan taşındığı çöle girmekten çekinmedi. Thala, on dört günlük bir kuşatmadan sonra Roma'nın eline geçti. Şehrin düşmesi üzerine Romalı asker kaçakları saklandıkları binada yalnız kendilerini değil kayda değer tüm ganimetleri de yaktılar. Ama en önemlisi Kral Jugurtha, ailesi ve hazinesiyle beraber kaçmıştı. Artık Numidya'nın neredeyse tamamı Roma'nın eline geçmiş olsa da artık bitti denilen savaş, şimdi çok daha geniş bir bölgeye yayılacaktı. Güneyde bağımsız Gaetuli kabilesi, Jugurtha'nın çağrısı üzerine Roma'ya karşı ulusal savaş başlattı, doğuda dostluk önerisi Romalılar tarafından küçümsenen Moritanya kralı Bocchus, üvey oğluyla beraber onlara karşı muhalefet yapmaya sıcak bakıyordu. Üvey oğlunu yanına alarak çok sayıdaki süvarisiyle Metellus'un kış karargâhının bulundu-

35 Yerleşimin yeri henüz tam olarak belirlenememiştir. Thelepte'nin (Feriana yakınlarında, Capsa'nın kuzeyi) kastedilmesi keyfi bir görüştür ve günümüzde Capsa'nın doğusunda bulunan Thala diye bilinen yerleşimle bağlantısı henüz kanıtlanamamıştır.

ğu Cirta yakınlarında Jugurtha'nın saflarına katıldı. Pazarlıklar başladı. Roma'nın Jugurtha'nın başı için koyduğu gerçek mükâfatı karşısında pazarlığa oturacağı kesindi. Ancak üvey oğlunu satıp satmayacağı veya onun yanında ulusal savaşa katılıp katılmayacağını ne Romalılar ne Jugurtha hatta kralın kendisi bile bilmiyordu. Aslında elindeki bu kozu kullanmak için acele etmesi de gerekmiyordu. Bunun üzerine Metellus, halk meclisinin aldığı bir kararla bölgeden ayrılmak, görevini bir sonraki seferde orduyu yönetecek eski yaveri şimdinin konsülüne devretmek zorunda kaldı. (648-106) Ona yaptığı devrim için bir anlamda müteşekkirdi. Onun söylediklerine güvenerek ve hakkında yapılan kehanetlerin doğru olduğundan yola çıkarak konsül seçimlerinde adaylığını koymaya karar verdi. Aristokrasi, çalışkan, muhalefet yapmayı asla düşünmeyen bu adamın yasal ve tamamen haklı olarak adaylığını desteklemiş olsaydı, yeni bir soyun konsüllük orucunu bozması mümkün olabilirdi, bunun yerine toplumun saygınlığını kazanmış soylu olmayan adam yönetici sınıf tarafından küstah bir yenilikçi ve devrimci olarak aşağılanacaktı. Aynı asilzadelerin bir zamanlar pleblere hiçbir yasal dayanağı bulunmayan davranışları gibi. Metellus tarafından iğneli sözlerle sataşılan cesur adam Marius, Metellus'un henüz sakalı bile çıkmamış oğlunun kendisine rakip olmasını bekledi ve 647'de (107) başşehirde konsül adayı oldu. Kumandanın kendisine yaptığı haksızlığa misilleme yapmak istiyordu ve bunun için meraklı kalabalık önünde Metellus'un Afrika'daki savaş stratejisini ve yönetimini insafsızca eleştirdi. Üstelik soylu beylerin sevimli, sürekli olarak gizli, oldukça çirkin ve şüpheye mahal bırakmayacak kirli çamaşırlarını mırıldanan aşağı tabakanın gözü önünde sergilemekten çekinmedi. Metellus'un başkumandanlık makamında kalabilmek için savaşı kasten uzattığını iddia etti.

Sokak çocukları anlatılan bu yalanlara inandı. Çeşitli nedenlerle hükümeti eleştiren çok sayıda insan, özellikle de kızgın tüccarlar aristokrasiyi en zayıf yerinden vurmak için fırsat kolluyorlardı. Marius, ezici bir çoğunlukla konsül seçildi, Gaius Gracchus yasasına göre senatoya verilen konsülün yetkilerini belirleme görevi, Metellus'un talimatıyla iptal edilmiş, bağımsız komiserler kurulu kararıyla Afrika ordusu başkumandanına devredilmişti. Bu karar uyarınca 647'de (107) Metellus'un görevini devraldı, bir sene sonra da ordunun başına getirildi. Selefinden daha başarılı olacağını, Jugurtha'yı en kısa zamanda elleri ve kolları bağlı şekilde Roma'ya getirmeyi vaat etmek kolay, gerçekleştirmek zordu. Marius hemen harekete geçti, henüz fethedilmiş şehirleri kuşattı, imparatorluğun güneydoğu ucunda bulunan Capsa'yı (Gafsa) aldı ve anlaşmayı hiçe sayarak şehirdeki bütün yetişkin erkekleri öldürdü. Thala'da olduğundan çok daha fazla zorlanmıştı. Bu, uzaklardaki çöl yerleşimlerinin direncini kırmak için tek çareydi. Numidya'yı Moritanya'dan ayıran Molochath Irmağının yakınlarındaki bir dağ üzerinde kurulmuş, Jugurtha'nın hazinelerini sakladığı kaleye saldırdı. Kuşatmayı sonlandırmayı düşünürken, cesur bir dağcının becerisi sayesinde kartal yuvasını ele geçirmeyi başardı. Eğer olay, cüretkâr baskınlarla orduya ganimet sağlamak veya Metellus'un çöl seferini, daha büyük bir girişimle örtbas etmekten ibaret olsaydı ordu yönetiminin başarılı olduğu söylenebilirdi. Ancak asıl hedefin Metellus ile uğraşmak değil, Jugurtha'nın yakalanması olduğu unuttu. Marius'un Capsa kuşatması, aynı Metellus'un Thala kuşatması gibi amaca dönük girişimlerdi. Buna karşın Moritanya bölgesiyle komşu olmayan Molochath'a yapılan sefer bu amaca tamamen ters düşüyordu. Savaşı Romalıların kazanacağı bir aşamaya getirmek veya sonsuza dek uzatmak kral Bocchus'un elindeydi ancak o ülkesinin bir kısmını dev-

rettiği Jugurtha ile ittifak kurmayı yeğledi. Bocchus, üvey oğlunu Romalılara karşı destekleyecekti. Molochath Irmağından dönen Roma ordusu akşam saatlerinde etrafının Moritanya ve Numidyalı süvariler tarafından kuşatıldığını fark etti. Savaşmak zorundaydılar ancak gerçek bir savaş düzeni almadıkları ve başlarında kumandanları bulunmadığı için, birbirinden uzak olmayan iki tepede emniyette olacaklarını düşündüler. Diğer taraftan gece, az da olsa tekrar toparlanma fırsatı bulan Roma ordusu, zafer sarhoşluğu yaşayan Afrikalıları uyurken yaptığı baskınla dağıtmayı başardı. Tekrar savaş düzenine giren Romalılar güvenli şekilde dönüşe geçti. Ancak yolda bir kez daha dört koldan saldırıya uğradı ve büyük tehlikeler atlattı. Süvari albayı Lucius Cornelius Sulla önce karşısındaki atlı sürüsünü dağıttı, kısa bir takipten sonra geri dönerek Roma piyadelerinin arkasından dolanarak Jugurtha ve Bocchus'un birliklerine saldırdı. Bu atak da şans eseri atlatılmıştı. Marius ordusuyla Cirta'ya döndü ve kışlık karargâhına çekildi. (648, 106-649, 105) Roma tarafının kral Bocchus'un dostluğunu önce hor görmesi ve onu kazanmak için çaba göstermemesi, savaş ilan edildikten sonra ise onu yanına çekmek istemesi şaşırtıcı olduğu kadar anlaşılır bir hamledir. Kral Bocchus, Jugurtha ile yaptığı anlaşmayı bozmadan veya iptal ederek eski anahtar rolüne dönmekten mutluydu. Ve hemen Roma ile temasa geçerek anlaşma koşullarını belirlemek için müzakerelere başladı. Anlaşma sağlandıktan -en azından öyle gözüküyordu- sonra kral, anlaşmanın imzalanması ve esir kralı teslim alması için Lucius Sulla'nın kendisine gönderilmesini istedi. Onu, Moritanya sarayında elçilik yaptığı zamandan ve Roma'ya giderken yolda Sulla'nın eşlik ettiğini Moritanya elçisinin tavsiyelerinden tanıyordu. Marius tedirgindi, bu uygunsuz öneriyi reddetti, yoksa kendi sonunu hazırlayabilirdi. Öneriyi kabul etse en soylu ve cesur subayını,

bilindiği üzere Roma ve Jugurtha ile çift taraflı ilişkiler sürdüren güvenilmez bir adama kendi elleriyle teslim etmiş olurdu. Görünüşe göre Bocchus, hem Jugurtha'ya hem de Sulla'ya rehineler kazandırmanın planlarını yapıyordu. Savaşa bir an önce son verme isteği her türlü tutkusundan daha önemliydi ve Sulla, Marius'un sebep olduğu zor problemi çözmeyi başardı. Hemen Kral Bocchus'un oğlu Volux'u yanına alarak harekete geçti, kılavuzu onu Jugurtha'nın karargâhına götürdüğünde bile kararlılığını kaybetmemişti. Yanındakilerin geri dönme önerilerine kulak asmadı, yanındaki kralın oğlu ile yaralanmadan düşman hatları arasından geçip kurtuldu. Aynı kararlılığı, sultanla yapılan pazarlıklar sırasında küstah subay da sergiledi ve bir an önce karar verebilmesi için ona baskı uyguladı. Jugurtha gözden çıkartılmıştı. Emirlerin yerine getirilmesi koşuluyla kendi üvey babası tarafından tuzağa düşürülmüş, yanındakiler öldürülmüş, Jugurtha esir alınmıştı. Böylece büyük hain, en yakınlarının ihanetine uğramıştı. Lucius Sulla, hilekâr ve çaresiz Afrikalıyı zincirlere bağlanmış şekilde çocuklarıyla beraber karargâhına götürdü. Böylece yedi yıl süren savaş nihayet bitmişti. Zafer öncelikle Marius'un eseriydi. Krallık süslerini taktı, yanında zincirlere bağlanmış Jugurtha ve iki oğluyla zafer arabası içinde 1 Ocak 650'de (104) Roma'ya girdi. Onun buyruğu üzerine, çölün oğlu birkaç gün sonra, Afrikalının Hamam Saray diye nitelediği, Capitolium'daki çeşme binası yakınlarındaki yeraltı zindanlarında boğularak öldürüldü. Haddini aştığı için boğdurulmasa bile zaten soğuktan ve açlıktan ölecekti. Diğer taraftan Marius'un kazanılan başarıda çok fazla pay sahibi olmadığını, Numidya'nın çölün kenarına kadar uzanan topraklarının fethedilmesinin ve Jugurtha'nın yakalanmasının Sulla'nın eseri olduğu gerçeğini yadsımamak gerekir. Sonradan görme ve hırslı Marius, bu ikisi arasında önemli bir

aracılık görevi üslenmişti. Marius, selefinin Numidya fatihi olarak anılmasını hazmedemedi. Daha sonraları Kral Bocchus'un, Jugurtha'nın Sulla'ya teslim olmasını betimleyen bir resmi Capitolium'a adaması, tarafsız yorumcuların Bocchus ve Sulla'yı ön plana taşımaları, Marius'un gölgede kalmasına neden olacaktı. Özellikle Sulla'nın parlak çöl seferi cesareti, olaylara hâkim olması, ileri görüşü, insanlar üzerinde kurduğu egemenlik sayesinde ordu içinde büyük saygınlık kazanmasını sağlamıştı. Aslında, politik parti çatışmaları olayları çarpıtmamış, muhalefet Marius aracılığıyla senatör generali görevden almamış, iktidar partisi Metellus ve Sulla'yı askeri otoriteler diye yorumlamamış ve gerçek kazananı tercih etmiş olsa, askeri rekabet bu kadar ön plana çıkmayacaktı. Bu kışkırtmaların acıklı sonucuna, Roma tarihine yaptığı olumsuz etkilere tekrar değineceğiz.

Diğer taraftan bağımlı Numidya devletinin ayaklanması ne politik koşulların ne de Afrika bölgesinin önemli bir değişim göstermesine yol açmamıştı. Roma'nın o dönemde uyguladığı politikanın aksine Numidya, Roma eyaleti yapılmadı. Çünkü ülkenin çöllerle kaplı olması, Roma ordusunun Afrika'da uzun süre kalmasına engel teşkil ediyordu. Bu nedenle Numidya'nın batı bölgelerinin Molochath Irmağından Saldae'ya (Bougie) kadar uzanan kısmın Baocchus'a bırakılmasına, küçülen krallığın ise -sonrasında Caesar Moritanya'sı (Algier eyaleti)- Massinissa'nın hayatta olan son yasal varisi, Jugurtha'nın bedensel ve zihinsel engelli üvey kardeşi Gauda'ya verilmesi uygun görüldü ve karar Marius'un isteklerini senatoya kabul ettirmesiyle resmileşti. (Bağımsızlığı: 464, 108) [36] Ayrıca Afrika'nın iç kesimlerinde oturan Gaetuli kabileleri,

36 Sallustius'un çizdiği Jugurtha Savaşı konulu manzara resmi, o dönemin solmuş ve silinmiş geleneksel tabloları arasında renklerini koruyabilmiş tek resimdir. Jugurtha'nın hazin sonunu, kompozisyonun konusuna sadık kala-

Roma ile olan anlaşmaları uyarınca bağımsız sayılan ülkeler arasına katıldı.

Bağımlı Afrika ülkelerinde gerçekleştirilen değişimden çok Jugurtha savaşının veya isyanlarının politik sonuçları, abartılmış olsa bile ön plana çıktı. Öncelikle hükümetin verdiği zararlar tüm çıplaklığıyla ortaya çıktı. Roma'dan ayrılırken yönetenlerin rüşvet yedikleri, barış anlaşmasını ihlal ettikleri, askerlerin iaşelerine el koyduklarını iddia eden Afrikalı aslında gerçekleri dile getirmişti. Şayet yeterli parası olsaydı Roma'yı satın almak istediğini beyan etmişti. Şeytani planlar o dönemin hem iç hem de dış yönetimine damgasını vurmuştu. Bizim için Afrika savaşına dair belgeler aynı dönemin politik ve askeri olaylarına göre çok daha aydınlatıcı bilgiler aktarmakta, bu koşullar altında insanlar, herkesin öğrendiği ve korkusuz vatanseverlerin kanıtlamaya hazır olduğu gerçeklerin gizlenmesi yüzünden gelişmelerden bihaberdiler. Karşılıklı ihanetlerin dengelenmesiyle yenilenen senato yönetimi aleyhinde güçlü ve çürütülmez kanıtların bulunması, şayet hükümetin kabullenebileceği güçlü bir muhalefet ve

---

rak tarihsel değil edebi açıdan anlatmış, bu suretle Numidya krallığına nasıl davrandığına dair bir rapora yer vermemiştir. Sallustius (c.64) ve Dio Cassius (fr.79, 4 Bekk) Gauda'nın Jugurtha'nın ardılı olduğuna işaret etmektedir, ayrıca onun kral ve II. Hiempsal'ın babası olduğunu söyleyen Cartegena kitabesi (Orelli 630) onların anlattıklarını onaylar. Caesar (civ 2, 38), Bell. Afr. 43, 77 ve daha sonrasında yerel nizamnameler batıda Numidya, Roma Afrika'sı ve Kyrene arasındaki sınırların değişmediğini gösteriyor. Diğer taraftan Sallustius'un (c.97, 102, 111) bildirdiği gibi Bocchus'un krallığının büyümesi olayın doğası gereğidir. Moritanya'nın aslında Tingis (Marakko) bölgesiyle kısıtlıyken sonrasında Caeserea'ya (Algier eyaleti) ve Sitifis'e (Sitifis eyaletinin batı yarısı) kadar genişlemesi bu konuyla bağlantılıdır. Moritanya Romalılar tarafından, önce Jugurtha'nın yakalanmasının ardından 649'de (105) daha sonra ise Numidya hanedanlığının dağılmasının ardından 708'de (46) büyütüldü. Böylece Caesarea olasılıkla ilk, Sitifis ise ikinci büyüme sırasında Roma topraklarına katılmıştır.

ortak bir görüş ortaya koyulabilmiş olsa önem kazanabilirdi. Oysa savaş, hükümetin rezilliğini göstermekle kalmamış, muhalefetin de acizliğini gözler önüne sermişti. Ülkeyi, yenilenen yönetimin (637, 177-645, 109) yaptığından daha kötü idare etmek mümkün değildi. Roma senatosu savunmasız ve çaresiz bırakılmıştı. (645-109) Eğer Roma'da anayasanın değişmesini isteyen ve bu hedef doğrultusunda çabalayan gerçek bir muhalefet olsaydı, en azından yenilenen senatoyu düşürmek için bir girişimde bulunurdu. Hiçbiri yapılmadı, politik sorunlar kişiselleştirildi, kumandanlar değiştirildi, hiçbir işe yaramaz ve silik kişiler sürgüne gönderildi. Böylece halk partisinin yönetemediği ve hatta yönetmek de istemediği, Roma'da yalnız iki yönetim şeklinin, tiranlık ve oligarşinin geçerli olduğu ortaya çıktı. Önemsiz ve tanınmamış bir kişinin devlet başkanlığına talip olmaması, kötü yönetimin yalnız aristokratlarla uğraşması ama asla oligarşiye dokunmamasına neden oldu. Diğer taraftan, gerçekten de böyle bir aday bulunsaydı çürümüş Curia koltuklarını devirmek çok kolay olacaktı. Bu bağlamda aslında hiç de istekli olmayan Marius'un ortaya çıkması son derece manidardı. Albinus felaketinden sonra Curia sesini yükseltebilseydi, her şeyin yolunda olduğu söylenebilirdi. Ancak Metellus'un, Numidya savaşının kaderini değiştirmesinden sonra kötü bir yönetimden, toplumun tehlike içinde bulunduğundan söz etmek mümkün değildi. Yine de ilk hırslı subay, bir zamanlar yaşlı Africanus'un hükümeti tehdit etmesi ve en soylu kumandanlardan biri olarak hükümetin belli isteklerine karşı koyabilmesi gibi çok şeyi değiştirebilmişti. Halk partisinin kamuoyunun düşüncelerini ciddiye almaması, Roma'nın gelecekteki kralının eline verilmiş bir kozdu. Marius'un devlet başkanı olmak gibi bir niyeti yoktu, Afrika ordusunun kumandanlığına soyunurken halka başvurması, ne yaptığını farkında olsun veya ol-

masın, komutanlık mekanizmasının kumandanları seçmeye başlaması, her popüler subayın komutanlığa talip olmasının yasallaşması, görünüşe göre yenilenen aristokrat hükümetin sonunu hazırlıyordu. Geçici krizde yeni bir unsur, askerlerin ve askeri gücün politik devrime ortak edilmesi ön plana çıktı. Marius'un, oligarşiyi tiranlıkla devirmek istemesi veya buna benzer biçimde hükümetin özel yetkilerine müdahale edilmesinin başka sonuçlar getirip getirmediğini bilmiyoruz, ancak Gaius Gracchus gibi bir kumandanın değil de başka subayların zirveye çıkmasını sağlayacak ikinci bir tiranlığın tohumlarının atıldığı kesindi. Orduda yapılan reform, Marius'un Afrika ordusunu kurarken istenilen düzeye ulaşılmasını göz ardı etmesi haricinde ve en yoksul vatandaşın bile orduya katılabilmesine izin vermesi dışında, devrimin yaratıcısı tarafından sırf askeri amaçlar yüzünden gerçekleştirilmişti. Bu bağlamda, ordunun eski dönemlerdeki gibi kaybedeceği çok şeyi olanlardan değil, ordunun ve kumandanın kendisine verdiklerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayan insanlardan oluşturulması bile sonuçları bakımından önemli sayılabilecek bir politik gelişmeydi. Aristokrasi aynı 620'de (134) olduğu şekilde 650 yılında da (104) sınırsız yetkilerle donatılmıştı. Fakat yaklaşan felaketi haber veren işaretler artmış, ufukta tacın gücünün yanında kılıç da belirmişti.

5. BÖLÜM

Kuzey Ulusları

Roma altıncı yüzyılın sonundan beri, kıtanın kuzeyinden Akdeniz'e doğru uzanan üç yarımadaya hâkimdi. En azından öyle gözüküyordu çünkü oralarda ve İspanya'nın kuzeyinde ve batısında, Ligurya Apeninlerinde, Alp vadilerinde, Makedonya ve Trakya'nın dağlık bölgelerinde tam veya yarı bağımsız uluslar, Roma yönetiminin gevşek tutumu sayesinde varlıklarını sürdürüyorlardı. Ayrıca İspanya ile İtalya arasındaki kara yolu bağlantısı aynı İtalya, Makedonya arasında olduğu gibi ancak üstünkörü sağlanabiliyor, Pirene, Alp ve Balkan Dağlarının öte tarafındaki Rhone, Ren ve Tuna havzaları Romalıların politik egemenlik alanının dışında kalıyorlardı. Roma'nın egemenlik sahasını güvenceye alabilmek adına neler yaptığına bakalım. Muhteşem dağ sıralarının arkasında dolaşan büyük halk yığınlarının kuzey dağ silsilelerinin kapısına dayandıklarını, Roma-Yunan dünyasını bir kez daha şiddetli şekilde uyardıklarını, dünyaya tek başına sahip olmanın hesaplarını yaptıklarını hatırlatalım.

Şimdi, Batı Alpleriyle Pirene arasındaki bölgeyi mercek altına alalım. Romalılar, kendilerine bağımlı eyaletler arasın-

da en eskisi ve en sadığı Marsilya sayesinde Akdeniz'in bu kıyı şeridini uzun süreden beri ellerinde tutuyorlardı. Marsilya'nın batıda Agatha (Agde) ve Rhoda, (Rosas) doğuda Tauroentium, (Ciotat) Olbia, (Hyeres?) Antipolis, (Antibes) ve Nicaea (Nice) gibi kıyı şehirleri deniz ve Pirene'den Alplere uzanan kara yolunu kontrol ediyor, ülkenin iç kesimine kadar uzanan ticari ve politik bağlantılar sağlıyordu. Romalıların Liguryalı Oxybii ve Decietae'a karşı Alpler'e, Nice ve Antibes'e yaptıkları saldırılar (600-154) kısmen Marsilyalıların başvurusu, kısmen de kendi çıkarları üzerine gerçekleşmiş, çetin ve bol kayıplı çatışmalardan sonra dağlık bölgelerin bir bölümü ele geçirilmiş, Marsilyalı esirlerin geri verilmesi sağlanmış, adı geçen uluslar savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilmişlerdi. Aynı dönem içinde, Alplerin öte tarafındaki Marsilya'ya bağlı bölgelerde son derece gelişmiş şarapçılık ve zeytinciliğin İtalyan arazi sahipleri ve tüccarların çıkarları doğrultusunda yasaklandığını biliyoruz.[37] Vurgunculuğun benzer bir örneğine Roma ordusunun Victumulae'daki (Vercelli ve Bard yakınlarındaki Dorea Baltea vadisinde) altın yatakları ve para aklama yüzünden Konsül Appius Claudius idaresinde Salassi'ye karşı başlattıkları savaşta da (611-143) rastlıyoruz. Bu tür kara para aklamaları, yakın çevredeki alçak yerleşimlerin tarlaları için kullandıkları suyu kaybetmelerine mal olmuş, Romalılarla yapılan müzakerelerin sonuç vermemesi üzerine isyan başlatılmıştı. Romalıların bu dönemde sıkça karşılaştığımız gibi yenilgiyle başlamalarına rağmen savaş, Salassi'nin

37 Cicero, Africanus'un daha 625'te (129) tarihi bir yanılgıya düştüğünü (rep.3,9) söylüyorsa sadece metinde belirtilen yorum doğru olmalıdır. Bu tasarruf, Cenova'nın 637 (117) yılındaki şarap üretiminin kanıtladığı gibi Kuzey İtalya, Ligurya ve aynı şekilde Marsilya (Just. 43,4; Poseid. Fr. 25 Müller; Strab. 4,179) bölgesini bağlamaz. Şehrin, yedinci yüzyılda İtalya'dan Rhóne bölgesine yağ ve şarap ihraç ettiğini biliyoruz.

mağlubiyeti ve altın yataklarının Roma devlet hazinesine devredilmesiyle son buldu. Birkaç yıl sonra (654-100) Roma'nın fethettiği bu topraklar üzerinde, batıdaki, Aquileia üzerinden de doğudaki Alp geçitlerini denetim altında tutabilmek adına Eporedia (Ivrea) kolonisi kuruldu. Alplerdeki savaş, Gaius Gracchus'un konsül seçilen (629-125) sadık müttefiki Marcus Flavius Flaccus'un bölge kumandanlığına atanmasıyla beraber bambaşka bir karakter kazandı. İşe Alpler ötesi fetihlerle başladı. Çok parçaya bölünmüş Kelt ulusu o dönemlerde, Bituriges bölge yöneticisi gerçek hegemonyasını kaybettikten ve sadece onursal bir başkan tarafından yönetilmeye başladıktan sonra, Pirene Dağlarından Ren Nehrine, Akdeniz'den Batı Denizine kadar uzanan Arvern bölgesi ön plana çıktı.[38] Marcus'un ordusunda 18000 asker bulunduğunu söylersek abartmış olmayız. Haedular onlara denk bir rakip değildi, buna karşın Galya'nın kuzeydoğuda yaşayan Seussion (Soisson civarı) kralı, toprakları Britanya'ya kadar uzanan Belçika uluslar topluluğuna katılmıştı. O dönemin Yunan gezginleri, Arverne kralı Luerius'un saray kurallarına göre, yanlarında köpek sürüleriyle avcılar, koro şarkıcıları refakatinde, gümüş süslü arabasında ülkenin şehirlerini dolaştığını, halka altın dağıttığını ve dağıttığı paralarla ozanları sevindirdiğini anlatıyorlar. 1500 adım uzunluğundaki bir salonda kurulan masaya, orada bulunan herkesi davet etmesi bize Camacho'nun düğün sofrasını anımsatıyor. Gerçekten de elimize geçen çok sayıdaki Arverne altın sikke, Arverne bölgesinin o dönemdeki olağanüstü zenginliğini ve son derece yüksek bir medeniyete sahip olduğunu gösteriyor. Flaccus'un saldırılarının hedefinde aslında Arverne değil, Ligurya sakinlerinin ve bu bölgeye göç etmiş Kelt topluluklarının, Keltiber halkının Kelt-Ligurya

38 Auvergne, başşehri Nemetum veya Nemossus, Clermont'a uzak değildir.

sakinleriyle birleşmesini andıran kaynaşmasının gerçekleştiği Alp Dağlarıyla Rhone Nehri arasındaki bölgede yaşayan küçük kabileleri vardı. Flaccus, Aix yakınlarındaki Durance Vadisinde, Salyes ve Salluvii ve onların kuzey komşuları Vocontii (Dept. Vaucluse ve Dróme) karşısında büyük başarılara imza attı. (629, 125-630, 124) Ülkesini terk etmek zorunda kalan Salyes kralı Tutomotulus'un yardım talebi üzerine Isère vadisine gelen Flaccus'un ardılı Gaius Sextius Calvinus, (631, 123-632, 122) Aix yakınlarında güçlü Kelt kabilesi Alloborges'e karşı giriştiği savaştan mağlup ayrıldı. Salyes kralını teslim etmeye yanaşmamaları üzerine Calvinius'un ardılı Gnaeus Domitius Ahenobarbus, Alloborges'e saldırdı. (632-122) İleri gelen Kelt kabileleri, İtalyan komşularının bölgelerinde yayılmalarına göz yummuştu. Luerius'un oğlu, Arverne kralı Betuitus, doğu komşularının onun koruması altına girme isteklerini, geri çevirdi, tehlikeli bir maceraya atılmak niyetinde değildi. Ancak Romalıların Alloborges'e saldırması üzerine tüm güçlerini seferber etti. Diğer taraftan Hedular, Roma'nın yanında yer aldı. Arverne'nin kazan kaldırdığını öğrenen Romalılar, olayları yatıştırmak için Konsül Quintus Fabius Maximus'u görevlendirdiler, kendisine Ahenobarbus yardım edecekti. (633-121) Güney Galya'nın kaderini belirleyecek savaş, 8 Ağustos 633'te (121) İsar Irmağının Rhone Nehriyle birleştiği noktada yapıldı. Kendisine bağlı çok sayıda kabileyle Rhóne Nehri üzerinde kurulmuş dubalı köprüyü aşan kral Betuitus, kendisinden üç kat zayıf Roma birliklerini görünce, onların aç Kelt sürüleri doyurmaya yetmeyeceğini düşündü. Oysa Pydna fatihinin torunu Maximus olumsuz koşullara rağmen savaşı kendi lehine çevirdi, kaçan askerlerin ağırlığı dubalı köprünün çökmesine neden olmuş, savaş Arverne ordusunun büyük bölümünün yok edilmesiyle son bulmuştu. Artık Allobroges'e yardım edemeyeceğini anlayan

Arverne kralı, onlara konsül Maximus ile barış yapmalarını öğütledi. Böylece Maximus, Allobroges fatihi unvanını alarak İtalya'ya döndü ve artık son aşamasına geldiğine inanılan Arverne savaşını bundan böyle Ahenobarbus yönetecekti. Ahenobarbus, kendisine değil de Maximus'a teslim olduğu için kral Betuitus'a kızgındı. Yetkisini aşarak onu Roma'ya gönderdi, senato onu her ne kadar sözünü yerine getirmediği için kınasa bile, ihanete uğrayan adamı tutuklamakla kalmadı, oğlu Congonnetiacus'un da Roma'ya gönderilmesini istedi. Bu olay, bitti denilen Arverne savaşının tekrar alevlenmesine neden oldu. İki ordu, Sorgue Irmağının Rhóne Nehrine kavuştuğu Vindalium'da (Avignon yakınlarında) ikinci kez karşılaştı. Sonuç birincisinden farklı olmadı. Kelt ordusunu dağıtanlar bu kez Afrika filleriydi. Arverne'nin barış talep etmesi üzerine Kelt ülkesi huzura kavuştu.[39]

Bu askeri eylemler, Deniz Alpleri ve Pirene Dağları arasında yeni bir Roma kolonisi kurulmasına yol açtı. Alpler ve Rhone arasında yaşayan tüm uluslar Roma'ya bağlandı, eğer Marsilya'ya haraç ödemiyorlarsa bundan böyle haraçlarını Roma'ya göndereceklerdi. Rhone ile Pirene arasında kalan bölgede yaşayan Arverne ulusu, her ne kadar bağımsız kalmayı başarmış ve Roma'ya haraç ödemeye mahkûm edilmemiş olsa bile, Cévennes'in güneyinden Akdeniz'e ve Yukarı Garonne Havzasından Tolosa'ya (Toulouse) kadar uzanan topraklarını Roma'ya bırakmak zorunda kalmışlardı. İşgalin bir başka nedeni ise İspanya ile İtalya arasında ta-

39 Livius ve Orosius, Vindalium savaşının İsar Nehri yakınlarında yapıldığını söylüyorlar, ancak onların aksine Florus ve Strabon'un (4,191) anlattıkları, Maximus'un Galya seferi sırasında konsüllük görevinde bulunduğu, Capitolinum şenlikleri sırasında Allobroges ve Arverne Kralı karşısında zafer kazanmış Maximus ile Arverne karşısında başarılı olan Ahenobarbus'un zafer yürüyüşü yaptıklarını düşünüldüğünde daha inandırıcı gözüküyor. Allobrogen-Arverne savaşının, Arverne savaşından önce yapıldığı kesindir.

sarlanan bir kara bağlantısıyla ilgiliydi. Bu bağlamda işgalden hemen sonra kıyı yolunu bir an önce inşa edebilmek için işçi alımı başlatıldı. Yolun, Alplerden Rhone Nehrine kadar uzanan 1/5 ila 3/10 Alman mili genişliğindeki bölümünün yapımı, çok sayıda limana yerleşimi olan Marsilya eyaleti tarafından tamamlanacaktı; buna karşın, yolun Rhone-Pirene arasındaki bölümün inşasını bizzat Romalılar üstlendiler. Yola, yapımcısı Ahenobarbus'a ithafen Domitius yolu denildi. Yolun inşası doğal olarak yeni kalelerin yapılmasını gerektiriyordu. Doğudaki kalenin Gaius Sextius'un Keltleri yendiği ve çok sayıda sıcak ve soğuk su kaynağının insanları cezbettiği yerde yapılmasına karar verildi. Bu noktada yeni bir Roma yerleşimi, "Sextius hamamı" Aquae Sextiae (Aix) oluşturuldu. Romalılar Rhone Nehrinin batısına, deniz kıyısına az bir mesafedeki, gemilerin geçebileceği kadar geniş, Atax Irmağını yakınlarındaki çok eski bir Kelt şehri Narbo'ya yerleştiler. Hekataios'un da adını zikrettiği şehir, Romalıların buraya yerleşmesinden sonra canlandı ve Britanya kalay ticaretinde Marsilya'ya rakip olabilecek kadar gelişti. Aquila şehir yapılmadı, sabit garnizon olarak kaldı.[40] Buna karşın, aslında Keltler karşısında karakol ve ileri karakol olarak düşünülen Narbo, "Mars şehri" adıyla Roma kolonisi ve Transalpina Kelt veya çok daha fazla kullanılan adıyla, Narbo eyaletinin yönetim merkezi yapıldı.

Transalplerde yeni yerleşimler açan Gracchus Partisi anlaşıldığı kadarıyla kolonizasyon planı uyarınca bu bölgelerin sakinlerine, Sicilya ve Afrika'da olduğu şekilde, İtalyan kapi-

40 Aquae koloni değil, Livius'un belirttiği gibi bir kaleydi. (Strab.4,180; Vell.1,15; N.Madvig, Opuscula acedemika. Cilt 1, Kopenhag 1834, S.303) Aynı durum Italica ve başka yerler için de geçerliydi. Örneğin Vindonissa, hiçbir hukuksal statüsü bulunmayan küçük bir Kelt köyü ve aynı zamanda bir Roma garnizonuydu.

talistlerin ellerinde tuttukları Sicilya ve Libya tarlalarında çalışanlara göre çok daha fazla faydalanabileceği yeni ve geniş imtiyazlar tanınan geniş yerleşim alanları yaratmak istiyordu. Gaius Gracchus'un düşürülmesi fetihlerin azalmasına ve daha az şehrin kurulmasına neden olmuştu. Hedefler istenilen oranda gerçekleşmemiş olsa bile tamamen yok olmamıştı. İşgal edilen bölge ve senatonun Kartaca'nın kaderine benzer bir son hazırlamak istediği Narbo'nun kuruluşu tamamlanmadı, Gracchus'un ardılları inşaatın durdurulması için ellerinden geleni yapmaya hazırdılar. Anlaşıldığı kadarıyla Roma ticaret erbabı, Britanya ticaretinde Marsilya'nın tek rakibi konumuna gelen Narbo'yu Optimates'in saldırılarından korumak istiyorlardı.

İtalya'nın kuzeybatısında çözülmesi gereken sorun kuzeydoğudaki sorunun aynısıydı. Çözülmeye çalışılmış ancak herhangi bir sonuç elde edilememişti. Aquileia'nın tesisiyle (571-183) İstria Yarımadası Roma'nın eline geçmişti. Romalılar, Epir'de ve bir zamanlar İşkodra beyinin egemenliğinde olan bölgede eskisine göre daha uzun süre kaldılar. Ancak egemenliklerini ülkenin iç kesimlerine kadar taşımayı asla beceremediler. Vahşi kıvrımları ne vadilerin ne de ovaların kestiği, art arda yığılmış, kıyıya paralel uzanan, kesintisiz dağ sıralarıyla, adaları İtalya ve İspanya'dan ayırmaktan çok birleştiren İstria ile Epir arasındaki ıssız bölgede bile egemenlikleri kâğıt üzerinde kaldı. Gelenekleri dağları gibi haşin Dalmaçyalılar, Delminium şehri yakınlarında (Tirgl yakınlarında, Cettina Nehri kenarında) kendi ant birliklerini (konfederasyon) kurdular. Komşularının yüksek medeniyet seviyesine ulaşmasına karşın Dalmaçya, henüz kendi parasını bastırmış değildi ve tarımda özel mülk yoktu, tarlalar her sekiz yılda bir halk arasından değişik kişilere veriliyordu. Kara ve deniz korsanlığı yaygındı. Eski dönemlerde uluslar İşkodra

Beyine bağlıydılar ve doğal olarak Romalıların, kraliçe Teuta ve Pharoslu Demetrios'a karşı başlattıkları savaştan fazlasıyla etkilenmişlerdi. Kral Genthius'un tahta çıkmasıyla özgürlüklerine kavuştular ve böylece Güney İlirya'nın Makedonya hanedanlığının saldırılarıyla bağlantılı olarak, Roma'nın boyunduruğu altında yaşamaktan kurtuldular. Romalılar kendileri için cazip olmayan bu bölgeyle ilgilenmediler. Roma hükümeti İlirya halkı, yani Dalmaçya'nın güneyinde, Neretva Nehri yakınlarında yaşayan Daorsi ve Tragyrium (Trau) ile Epetium (Spatolo yakınlarında) kalelerinden rahatsız olan İssa Adası (Lissa) sakinlerinin şikâyetleri üzerine buralara bir elçi yolladı. Dalmaçyalıların Romalıları o zamana kadar ciddiye almadıkları ve bundan sonra da almayacakları şeklindeki yanıt karşısında, konsül Gaius Marcius Figulus idaresindeki bir ordu Dalmaçya'ya doğru yola çıktı ancak karşılaştığı direnç nedeniyle geri dönmek zorunda kaldı. (598-156) Ardılı Publius Scipio büyük ve önemli Delminium şehrini kuşatınca, ant birliği (konfederasyon) barış yapmak ve Roma'nın egemenliğini tanımak zorunda kaldı. Fakat Romalılar kısmen ele geçirdikleri yoksul ülkeyi yönetmek istemiyorlardı, bir zamanlar Epir'deki yerleşimlerde olduğu gibi Kelt ülkesine katarak İtalya'da yönetmeye karar verdiler. 608 yılında (146) Makedonya eyaleti kuruldu, İşkodra'nın kuzeyi sınır olarak belirlendi.[41]

Makedonya'nın Roma'ya bağlı bir eyalet haline getirilmesi, kuzeydoğu haklarıyla olan ilişkiler açısından büyük önem taşıyordu. Roma böylece açık kuzey ve doğu sınırlarını komşu barbar kavimlerden korumayı vaat etti. Nitekim kısa süre sonra, bir zamanlar Attalos hanedanlığına bağlı Trakya Khersenossos'ta (Gelibolu Yarımadası) yaşayan Yu-

41 Drinya vadilerinde dolaşan eşkıyalar Makedonya'dan geliyor ve komşu İlirya'ya geçiyorlardı. (Caes. Gall 5,1)

nanları, Trakyalılara karşı korumak zorunda kaldı. (621-133) Po Ovasının ve Makedonya topraklarının kendisine sunduğu avantajlar sayesinde Roma artık Ren ve Tuna'nın doğdukları yörelere kadar ilerleyebilir, güney bölgelerini güvence altına alabilmek adına kuzey sınırlarını bu noktada oluşturabilirdi. O dönemde bölgenin en güçlü ulusu, efsaneye göre Batı Okyanusundan gelip, Güney Alp Dağları üzerinden Po Havzasına, onun kuzeyinde bulunan Yukarı Ren ve Tuna havzalarına yerleşen Keltlerdi. Kelt boylarının en güçlüsü ve en zengini Ren Nehrinin her iki yakasına yerleşmiş, Roma'yı karşısına almak istemeyen, onlarla barış anlaşması imzalamış, Cenevre Gölünden Main Nehrine kadar uzanan, günümüzde İsviçre, Svabya ve Frankonya bölgelerini kapsayan topraklarda oturan Helvetii kavmiydi. Boii ile komşuydular.[42] Onların hemen güneydoğusunda karşımıza başka bir Kelt boyu, Steiermark ve Carinthia bölgelerinde yaşayan, daha sonraları Friuli'de Norici, Carniola ve İstria'da Carni adıyla tanıdığımız Taurisci kavmi çıkıyor. Başşehirleri Noreia, (St. Veit yakınları, Klagen-

42 Tacitus, (Germ. 28) Helvetii ve Boi kabilelerinin Herkyna ormanıyla (Sarp Alb) Ren ve Main Nehirleri arasında yaşadıklarını söylüyor. Aynı şekilde Posidonius (Strabon 7,293) Boi'nin Cimbri'yi yendiği dönemde Herkyna Ormanında, yani sarp Alp dağlarından Bohemya Ormanı arasında kalan bölgede oturduklarına dikkat çekiyor. Caeesar'ın onları "Ren'in öteki kıyısına" sürmesi bu söylemlerle çelişmez. Çünkü Helvetii'nin konumundan yola çıkarak Konstanz Gölü'nün kuzeyini kastetmiş olabilir. Strabon'un Boi'nin eski yurdunu Konstanz Gölü kenarına oturtması bu söylemi onaylar nitelikte. Ancak gölün sakinleri arasında Vindelici adını saymaz çünkü onlar adı geçen bölgeye Boi'nin orayı terk etmesinden sonra yerleşmişlerdi. Onlar, Posidonius'un yaşadığı dönemden yani 650'den (100) önce Markomani ve diğer Alman kabileleri tarafından oturdukları yerlerden kovulmuşlardı. Caesar döneminde Carinthia bölgesinde yolunu kaybeden (Caes. Gall. 1, 5) kabileler, Helvetia'nın bulunduğu yere Batı Galya'ya yerleşti. Başka bir kabile Balaton Gölü civarına yerleşti ancak bir süre sonra Getae tarafından imha edildi, bölgeye Kelt kavimleri arasında en büyük acıyı yaşayan bu kavmin anısına "Boi Çukuru" adı yakıştırıldı.

furt'un kuzeyi) o dönemde zengin demir yataklarıyla tanınıyordu. Bu nedenle bölgeye gelen İtalyanlar, şehrin sakinlerini devre dışı bırakarak onu günümüzün Kaliforniya'sı yaptılar. Alplerin iki tarafına göçen Kelt kabileleri alışkanlıkları icabı ovalık ve dağlık bölgeleri yeğliyorlardı. Alp Dağları, Adige ve Aşağı Po havzalarını tercih etmediler, böylece bölge sakinleri buralarda yaşamaya devam etti. Kökenleri hakkında bilgi sahibi olmadığımız, Raeti kavmi Doğu İsviçre Dağlarına ve Tirol bölgesine, Euganei ve Veneti ise Padova ve Venedik'e yerleşti. Bu bağlamda iki Kelt göçü aynı noktada birleşti, Brescia'da yaşayan Kelt kökenli Cenomani halkı ile Friuli'ya yerleşen Kelt Carni arasında sadece dar bir arazi parçası kalmıştı. Eugananei ve Veneti uzun süreden beri Roma'ya bağlı uysal müttefiklerdi oysa gerçek Alp ulusları bağımsızlıklarını sürdürmeyi başardıkları gibi dağlardan inerek Alpler ve Po arasındaki ovaya baskınlar düzenliyor, her yeri yağmalıyorlar, ellerine geçirdikleri yerleşimlerde erkek çocuklar dâhil tüm erkek nüfusu acımasızca katlediyorlardı. Uyguladıkları vahşetle Romalıların Alp saldırıların intikamını alıyor gibiydiler. Raeti saldırılarının ne kadar tehlikeli olduğu 660 yılında (94) gösterişli Comum yerleşimini taş taş üzerinde bırakmadan tahrip etmelerinden anlaşılıyordu. Alplerde yaşayan Kelt ve Kelt olmayan kabileler, batıdakinin aksine yüksek dağların bulunmadığı Aşağı Tuna havzasında güçlerini birleştirdiler. Son kalıntılarını günümüz Arnavutlarının oluşturduğu İliryalılar iç kesimlerde Keltlerin silahları ve savaş tarzıyla tanıştılar. Önce Taurisci ile Hırvatistan'daki Julian Alplerinden Fiume ve Zeng'e kadar uzanan yörede yaşayan, aslında İlirya kökenli ancak Keltlerle karışmış bir kabile olan Japydes birleşti. Onların komşusu, dağlık bölgelerine Keltlerin saldırmadığı kıyı şeridinde yaşayan Dalmaçyalılar idi. İç bölgelere ise bir zamanlar en güçlü Kelt kabilesi olan ve Delfi'yi hedef alan

Kelt akınlarına önemli katkılarda bulunan Scordisci boyu Triballi yerleşmişti. Aşağı Sava Nehrinden, günümüzde Bosna ve Sırbistan'da yer alan Morova yöresine kadar uzanan bölgede egemenlik kurmuş bu kabilenin cesareti ve acımasız kuralları üzerine korkunç hikâyeler anlatılıyordu. Ana üsleri, Kulpa Irmağının Sava Nehriyle birleştiği noktada kurulmuş Segestica veya Siscia şehriydi. O dönemde Macaristan, Erdel, Romanya, Bulgaristan'da yaşayan halklar Roma'nın ilgi alanı dışında kalıyorlardı, sadece Makedonya'nın Rodop Dağlarından geçen doğu sınırında Trakya ile bağlantıları bulunuyordu.

Roma hükümeti gibi güçlü bir yönetim için barbarların yaşadığı bu geniş coğrafyada, sınırları düzenli ve yeterli şekilde korumak pek kolay bir iş değildi. Yenilenen hükümetin bu konuda aldığı önlemler en ılımlı beklentileri bile karşılayamadı. Alp sakinlerine karşı girişimler olmadı değil, örneğin 636'da (118) Verona Dağlarında oturan Stoeni kavmine karşı zafer kazanıldı; 559'da (95) konsül Lucius Crassus, Alp vadilerine akınlar düzenleyerek bölge halkını öldürdü. Yine de zafer kutlamalarının yapılmasını, zafer tacını takmasını gerektirecek bir sonuç elde edemedi. Baskınların amacı yerlileri öldürmek değil, onları korkutmak ve sindirmekti. Bu nedenle birlikler baskınlardan sonra hemen geri çekiliyordu. Böylece Po'nun öte tarafında durum hep aynı kaldı.

Diğer taraftaki Trakya sınırında komşularla hiçbir sorun yaşanmıyordu. 651'de (103) Trakyalılarla sürtüşmeler, 657'de (97) Makedonya-Trakya sınırında Maedi'ye karşı başlatılan saldırılar dışında kayda değer bir olay yaşanmadı. İlirya'nın, komşularını ve Adriyatik denizinde dolaşan gemileri ısrarla şikâyet etmesi üzerine ülkede ciddi çatışmalar başladı. Makedonya'nın açık kuzey sınırında, bir Romalının dediği gibi, Roma kılıçlarının ve mızraklarının ulaşamadığı

noktada, komşularla savaş hiç durmadı. 619'da (135) Naretva Nehri kenarında yaşayan, denizlerde ve karşı kıyılarda kirli işler çeviren, Dalmaçya kökenli Ardyaei veya Vardaei ile Pleraei veya Paralii'ye karşı bir sefer yapıldı. Roma'nın talebi üzerine kıyıları terk ederek ülkenin iç kesimlerine, bugünkü Bosna Hersek'e göçmek zorunda kaldılar. Tarımla uğraşmaya başladılar ancak engelli arazide, yabancı oldukları işi yaparken epey zorlandılar. Eş zamanlı olarak, saldırıya uğrayan komşularıyla birlikte ortak bir direniş başlatmak isteyen Scordisci'ye savaş açıldı. Hemen ardından (625-129) mütevazı konsül Tuditanus, İspanyol Callaeci karşısında zafer kazanmış yetenekli Decimius Brutus'la beraber Japydes'e saldırdı, başlangıçta bir yenilgi yaşasa da ordu Dalmaçya içlerine, Kerka Irmağına 25 Alman mili mesafedeki Aquileia'ya kadar ilerledi. Japydia, bundan böyle barışçı ve Romalılar ile iyi geçinen bir ulus olacaktı. On yıl sonra (635-119) Dalmaçyalılar, Scordisci'den aldığı destekle tekrar ayaklandılar. Hemen harekete geçen konsül Lucius Cotta, onların Segestica'ya geri çekilmelerini sağladı. Meslektaşı, Numidya fatihinin büyük kardeşi Lucius Metellus onları bir kez daha yendi ve kışı, ileri tarihlerde Romalıların ana üssü olacak Salona'da (Spalato) geçirdi. Kazandığı başarılarından dolayı kendisine Dalmaçyalı adı verildi. Salona'da başlayıp, doğu yönünde Andetrium'a kadar uzanan, daha sonra ülkenin iç kesimlerine kadar giden Gabinia yolunun yapımı olasılıkla aynı tarihte gerçekleşti. Konsül Marcus Aemilius Scaaurus'un 539 yılında (115) Taurisci'ye[43] karşı başlattığı sefer bir fetih savaşına dönüştü. O, Doğu Alplerini Trieste ile Laibach arasındaki alçak geçidi kullanarak aşmayı başaran ilk Roma kumandanı oldu ve Taurisci'yi barış yapmaya

43 Gaili Karni, adı altında zafer kutlamaları düzenlendi (aktarılan Ligures et Cauristi kutlamalarından farklı olarak).

zorladı. Böylece pek de önemsiz sayılamayacak ticaret yolu Roma'nın kontrolüne geçti, Alplerin kuzeyinde oturan ulusların saldırılarını önlemek mümkün oldu.

Kısa süre önce Selanik yakınlarında günışığına çıkan bir kitabeden 636 yılında (118) Scordisci ile saklı kalmış bir savaş yapıldığını tüm detaylarıyla öğreniyoruz. Buna göre Makedonya valisi Sextus Pompeius, Argos (Stobi yakınlarında, Yukarı Axios havzasında) Keltlerle savaştı, Quaestor Marcus Annius'un yardıma gelmesi üzerine duruma tam hâkim olacakken, Maedi (Yukarı Strymon) kralı Tipas'ın desteğini alan Keltler tekrar saldırıya geçtiler. Romalılar barbarların saldırısını bin bir güçlükle durdurabildi.[44] Durumun kötüleştiğini gören Romalılar, bir konsül ordusunu Makedonya'ya yolladılar.[45] Birkaç yıl sonra konsül (640-114) Gaius Porcius Cato, Sırbistan Dağlarında Scordisci'nin saldırısına uğradı, ordusu tamamen yok edildi. Konsül kaçarak kurtuldu. O sırada Praetor Marcus Didius, Roma sınırını büyük zorlukla kontrol altına almayı başardı. Ardılları Gaius Metellus Caprarius, (641, 113-642, 112) Tuna'ya erişen ilk Roma kumandanı Marcus

44 Makedonya valisi M. Annius'un, P.f Lete şehrinin (Aivati, Selanik'e 4 stadyum mesafede) 29. Yıl kutlamaları (636-118) çerçevesinde diktirttiği kitabede (SIG.247) adı geçen Praetor Sex. Pompeius, Caesar ile kavgalı Pompeius'un büyükbabası, ozan Lucius'un kayınbiraderinden başkası olamaz. Düşmanlar "Galya halkı" diye nitelendirir. Annius'un eyaletleri korumak için buralardan asker toplamadığı, yalnız Romalılardan oluşan bir orduyla barbar saldırılarını püskürttüğü anlatılır. Anlaşıldığı kadarıyla Makedonya'da bir Roma ordusunun sürekli olarak kalması gerekiyordu.

45 Quintus Fabius Maximus Eburnus, konsül atandıktan sonra (638-116) Makedonya'ya gittiyse (CIG 1534; A. Zumpt, Commentationes epigraphivae. Cilt. Z.Berlin 1854 S.167) yenilgiye uğramış olması kesindir çünkü o dönemde kazanılan zaferlerin listesini tutan Cicero (Pis. 16,38) "Hiçbir imparatorluk muhafızı Makedonya'dan İmparatorluğa zarar görmeden ulaşmadı." diye konuşur, Makedonya'da sadece üç kumandanın, Metellus (643-111) Drusus (644-110) ve Minucius'un (648-106)) zafer kazandığını söyler.

Livius Drusus (642, 112-643, 111) Scordisc'ye en ağır yenilgiyi tattıran Quintus Minicius Rufus (644, 110-647, 107) oldu. Tekrar toparlanan Scordisci, Maedi ve Dardanos'un işbirliğiyle Roma topraklarına girdiler ve hatta Delfi kutsal alanını yağmaladılar. Otuz iki yıl süren Scordisci savaşına son veren, düşmanı Tuna'nın öte tarafına süren Lucius Scipio oldu.[46] Makedonya'nın kuzey sınırında bundan böyle Dardani'nin (Sırbistan) borusu ötecekti.

Zafer, kazananın bile tahmin edemeyeceği sonuçlara gebeydi. Uzun süreden beri her iki kıyısını da Keltler'in ele geçirdiği Tuna'nın kuzey kıvrımlarında "Kararsız ulus" adı verilen bir kavim dolaşıyordu. Kendilerini Cimbri yani Chempho veya Kaempe diye tanıtıyor, düşmanları onlara daha göçten önce eşkıya adını takmışlardı. Kuzeyden geliyorlardı, Bohemya'da Keltlerin Boi koluyla tanışmışlardı. Çağdaşları onların niçin göçtüklerini ve nereye gittiklerini bilmiyorlardı.[47] Zaten Bohemya'da ve Ren Nehri'nin doğusunda yaşanan olaylar, bu tür bilgilerin toplanmasına imkân tanımıyor-

46 Appianos, (III.5) Maedi ve Dardanoslular ile barış imzalanırken Scordisci'nin yok edildiğine dikkat çekiyor. Gerçekten de o andan itibaren Scordisci'nın adı bölgeden silinir. Yok edilmeleri Roma ile yaptıkları, otuz iki yıl süren savaşın bitiminde, Makedonya eyaletini kurulmasından (608-146) hemen sonra gerçekleşmişti. Yukarıda anlattıklarımız, bu savaşta yaşanan olayların sadece bir kısmı. (636, 118-647, 107) Appianos'a göre, ortadan kaldırılmaları İtalyan iç savaşının başlamasından kısa süre önce, yani 650 ve 656 (104-98) yılları arasında gerçekleştirilmiş olmalı. Zafer listesinde yer almadığına göre zafer kutlamaları bilmediğimiz bir nedenle hiç yapılmadı. Aynı şekilde kafamızda kimin kazandığı konusunda soru işaretleri var. Belki de 671'de konsüllüğe getirilen kişinin, zira Cinna-Marius kargaşası nedeniyle daha geç bir tarihte konsüllük yapmış olması mümkün.

47 Cimbri halkının, Baltık Denizi kıyılarının büyük bir su baskınında yok olması sonucu göç etmek zorunda kaldığına dair anlatımlar (Strab.7,293) bize biraz masalsı geliyor. Ayrıca anlatılanların ne derece doğru olduğu da tartışmaya açık bir konudur.

du. Buna karşın Romalıların sandığının aksine ne onlar ne de onlara sonradan katılan Teutonlar, Kelt değil Alman kökenliydiler. Anlaşıldığı kadarıyla Cimbri Danimarka'da, Teutonlar ise Almanya'da, Büyük İskender'in çağdaşı Pytheas'ın işaret ettiği üzere Baltık Denizi yakınlarında oturuyorlardı. Cimbri ve Teuton adları Germen ulusları listesinde İngaevones ve Chauki ile beraber gösteriliyor. Keltlerin ve Almanların farklı soylardan geldiğini Roma halkına öğreten Caesar onları yakından tanıyor olmalıydı. Ayrıca ulusların isimleri ve anatomik yapıları ve diğer özellikleri üzerine anlatılanlar onların kuzeyden geldiklerine işaret etse de Alman kökenli olduklarını biliyoruz. Yıllar boyunca göçebe olarak yaşayan ve Kelt ülkesinde kendilerine katılmak isteyene evet diyen bu kabilenin bünyesinde bazı Kelt unsurlarını barındırması çok doğaldır. Cimbri'nin başına Kelt adı taşıyan adamların veya Roma'nın gönderdiği Keltçe konuşan ajanlar geçmiş olsa da onlar saf kalmayı başarmışlardı. Romanın o zamana dek tanık olmadığı bu göç, bir yağmalama teşebbüsü veya "kutsal bir savaş" değildi, bu insanlar çoluk çocuk ve eşyalarıyla yaşayabilecekleri bir yurt bulabilmek için yola çıkmışlardı. At arabası, Yunanlardan ve İtalyanlardan farklı olarak yerleşik düzene henüz geçmemiş kuzey uluslarında bambaşka amaçlarla kullanılıyordu. Keltler arabalarını obalarına kadar götürüyor, üstünü deri bir tenteyle örterek çocukların, kadınların, eşyaların ve hatta evcil köpeklerin korunduğu bir yaşam alanına dönüştürüyorlardı. Güneyliler uzun boylu, lüleli sarı saçları ve açık mavi gözlü bu insanları şaşkınlıkla izliyorlardı. Kadınları bile iriyarı ve güçlüydü. Sapsarı saçlarıyla olduklarından yaşlı görünen çocuklara "kuzeyin keten saçlı çocukları" diyorlardı. O dönemde İtalyanlar çıplak bedenleri, ellerinde kılıç ve kamalarla savaşırken, Keltler bakırdan yapılma genellikle süslü miğferleri, Materis adını verdikleri garip mızrak-

larıyla dövüşüyorlardı. Ayrıca uzun kılıçlar ve dar kalkanlar kullanıyor, bedenlerini zırhla koruyorlardı. Atlı birlikleri de vardı ancak Romalılar bu konuda daha güçlüydüler. Savaş düzeni eskiden olduğu gibi sık saflardan oluşturduğu falanks sistemiydi. Ön sırada yürüyenler genelde işlemeli kemerler takıyordu. Son derece katı töreleri vardı. Çiğ et tüketiyorlardı. Ordu komutanı en cesur ve en uzun erkekler arasından seçiliyordu. Keltler ve tüm barbar kavimler savaşın nerede ve ne zaman yapılacağını düşmanla konuşarak belirliyorlardı. Savaş öncesinde düşman askerlerden biri düelloya davet ediliyordu. Çarpışmalar öncesinde uygunsuz el kol hareketleriyle düşmanı aşağılıyor, savaşçıların çıkarttığı korkunç savaş çığlıklarına arka planda bulunan arabaların üzerine çıkmış kadınların ve çocukların çaldığı davul sesleri ekleniyordu. Cimbri cesur savaşçılardı. -Özgür bir erkeğe eceliyle ölmek yakışırdı- Tanrılara, savaştan sağlam çıktıkları takdirde armağanlar sunmayı vaat ediyorlardı. Savaş bittiğine silahlar imha ediliyor, atlar öldürülüyor, esirler asılıyor veya tanrılara kurban edilmek için bekletiliyordu. Yaşlı, beyaz keten elbiseler giymiş, eğitimsiz rahibeler, İphigenia'nın İskit ülkesinde yaptığı gibi, kurbanların kanına bakarak geleceği okuyorlardı. Bu örf ve âdetlerin ne kadarının kuzeyli barbar uluslara ne kadarının Keltlere dayandığını ne kadarını ise Almanlara özgü olduğunu kestirmek güç. Ancak orduyu yönlendirmek ve yönetmek işleminin rahipler değil, rahibeler tarafından üstlenilmesi tamamen Almanlara has bir gelenektir. Böylece Cimbri Baltık Denizinden gelen Alman göçmenlerden oluşan bir çekirdeğin etrafında toplanan, günümüzde benzer şekilde birleşen ve benzer şekilde karışan göçmen kitlelerine benzemeyen ve daha az mavilikte denize açılan muazzam bir insan karmaşası olarak bilinmeyen topraklara doğru yola çıktılar; uzun süre göçebe olarak yaşamanın verdiği çeviklikle

nehirleri ve dağları aşarak, okyanus dalgası ve rüzgâr gelini gibi, daha uygar uluslar için tehlikeli, ama bunlar gibi Latin ve öngörülemezdiler. Bazen hızla ilerler, bazen aniden durur veya yanlara ve geriye doğru hareket ederler. Bir kuyruklu yıldız gibi göründüler ve hemen kayboldular ve ne yazık ki tekrar ortaya çıktıkları cansız ortamda bu muhteşem meteoru izleyecek hiç kimse yoktu. İlk Alman göçünün antik medeniyetler üzerindeki etkileri fark edildiğinde, bize bu gerçeği aktarabilecek bir tanık kalmamıştı.

Vatansız Cimbri ulusunun güneye göç etme girişimi ister Tuna Keltlerinin, bu göç karşısında Cimbri'nin düşmanlarından yardım talep etmesi, ister kuzey sınırlarını kontrol etmek isteyen Roma'nın saldırıları sonucu gerçekleşmedi. Scordisci topraklarından geçerek Taurisci ülkesine doğru ilerlediler. (641-113) Onların ilerlemesine mâni olmak isteyen konsül Gneus Papirius Carbo, ordusunu Carnia Alplerinde, Aquileia yakınlarına yerleştirdi. Yetmiş yıl önce aynı noktada, Kelt boyları yerleşmeyi denemiş ancak bu toprakları iskân etmiş Romalıların uyarıları üzerine geri adım atmak zorunda kalmışlardı. Transalpina uluslarının Roma'nın adından çekindiği bir kez daha kanıtlanmıştı. Cimbri saldırmadı, iki ülke arasında yapılan anlaşma gereği hiçbir zorunlulukları olmadığı halde Carbo'nun Roma'nın dostu Taurisci topraklarını terk etmeleri isteğini hiç itiraz etmeden kabul ettiler ve Carbo'nun kendilerine verdiği kılavuz eşliğinde sınır bölgesine geri döndüler. Oysa kılavuz, Cimbri'yi tuzağa düşürmek için görevlendirilmişti ve onları konsülün beklediği yere götürdü. Böylece Carinthia'nın Noreia şehrine pek de uzak olmayan bir noktada, ihanete uğrayanların hainleri yenmesiyle sonuçlanan bir savaş başladı. Yenilenlerin kaybı büyüktü. İki ordunun savaşı kesmesine neden olan korkunç bir fırtına, Roma ordusunun tamamen telef olmasına engel oldu. Cimbri, İtal-

ya'ya saldırmayı sürdürebilirdi ancak batıya doğru yürümeyi yeğledi. Silah gücünden çok Helvetia ve Sequani ile yaptıkları anlaşma sayesinde Ren ve Jura yolları açılmıştı. Carbo'nun yenilmesinden birkaç yıl sonra yakınlarındaki Roma topraklarına saldırmayı sürdürdüler. Ren sınırını ve öncelikle tehlike altındaki Allobroges bölgesini korumak için, Marcus Junius Silanus yönetimindeki Roma ordusu Güney Galya'ya gitti. Cimbri, Roma'nın kendilerine barış içinde yaşayabilecekleri bir bölge tahsis edilmesini istedil. Talepleri yerine getirilmedi. Yaşanan bu faciadan sonra başlatılan asker taleplerinin büyük bir huzursuzluğa neden olunca senato, olasılıkla Gaius Gracchus'un koyduğu askerlik yükümlülüğünü yeni kanun teklifleriyle yumuşatmak mecburiyetinde kaldı. Aynı dönemde Cimbri, Roma karşısında yeni zaferler peşinde koşmak yerine, senatoya bir elçi yollayarak toprak taleplerini yeniledi. Diğer taraftan yakınlarındaki Kelt kantonların ele geçirmeye çalışıyorlardı. Roma eyaleti ve ordusu, böylece Almanlar karşısında geçici de olsa rahat bir nefes alma fırsatı bulmuştu. Buna karşın Kelt ülkesinde yeni bir düşman kazanmışlardı. Kuzeybatı komşularıyla büyük sorunlar yaşayan Helvetler şimdi Cimbri örneğinden cesaret alarak kendilerine Batı Galya'da huzurlu bir yer aramaya başlamışlardı. Bu konuda topraklarından geçen Cimbri'den destek alabilirlerdi. Şimdi de Divico önderliğindeki Tougeni (yeri bilinmiyor) birlikleri sınırı aşmış, Tigorlar ise Jura'yı[48] geçerek Nitiobroges (Garda gölü kenarında Agen civarı) bölgesine girmişlerdi. Burada karşılaştıkları konsül Lucius Cassius Longinus idaresindeki

48 Tougeni ve Tigorların Cimbri ile beraber Galya'ya göç ettiklerine, Helvetlerin münferit yürüyüşüne dair tezler, Strabon'un anlattıklarıyla (7,293) uyum göstermiyor. Bu savaş hakkında anlatılanlar bir şekilde çöptür, birbirleriyle bağlantılı tarih anlatımları Samnit savaşında olduğu gibi gerçeği ancak kısmen yansıtıyor.

Roma ordusu Helvetler tarafından pusuya düşürüldü. Kumandan ve yaveri, konsül Lucius Piso ve askerlerin büyük bölümü öldürüldü. Kendisini zorlukla karargâha atmayı başaran geçici kumandan Gaius Popillius, kendisinin ve askerlerin bağışlanması, savaş esirlerin iade edilmesi koşuluyla varlığının yarısını vermeye razıydı. (647-107) Roma'nın durumu vahimdi, eyaletin en önemli şehirlerinden biri Tolosa ayaklanmış, Romalı askerleri zincire vurmuştu.

Cimbri'nin başka bölgelere göçmeleri ve Helvetlerin Roma'yı rahat bırakması yeni Roma başkumandanı Quintus Servius Caepio'ya, Tolosa şehrini, hile yoluyla olsa bile geri almasına, Keltlerin ünlü Apollon tapınağında korunan muhteşem hazinelerini tamamen boşaltmasına imkân tanıdı –devlet hazinesi için gerekli bir gelir–. Ne yazık ki hazine, Tolosa'da Marsilya'ya taşınırken eşkıyalar tarafında soyuldu ve bir daha bulunamadı. (648-106) Bir rivayete göre soygunda, konsülün ve adamlarının parmağı vardı. Bu arada zorlu düşman karşısında savunmada kalmakla yetinildi, Roma eyaleti üç güçlü orduyla korunuyordu, tekrar saldırıya geçmek Cimbri'nin ekmeğine yağ sürebilirdi. 649 (105) yılında kralları Boiorix yönetiminde İtalya'ya saldırdılar. Karşılarındaki ordunun Rhóne tarafındaki cenahın başında prokonsül Caepio, sol cenahında ise Gnaeus Mallius Maximus bulunuyordu. Ayrıca Maximus'a bağlı özel birlikleri yaveri Marcus Aurelius Scaurus'un emrine verilmişti. İlk saldırının hedefinde o vardı, birlikler tamamen imha edilmiş, Scaurus esir düşerek düşman karargâhına götürülmüştü. Cimbri ordusunu Roma'ya yürümemesi konusunda uyarması kralı fazlasıyla kızdırmıştı ki, esirin öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Maximus, meslektaşına birliklerini Rhóne'nın öte yanına sürmesini buyurdu. Meslektaşı gönülsüz de olsa söylenenleri yerine getirdi ve nehrin öbür yakasındaki Arausio'ya (Orange) ulaştı. Roma

ordusu şimdi düşmanla burun burunaydı. Onların sayısal üstünlüğüne fark eden Cimbri Roma ile pazarlığa oturmak zorunda kaldılar. Oysa iki kumandan arasında ciddi bir ihtilaf yaşanıyordu. Üst sınıftan gelmesinin kendisine sağladığı saygınlığı ve avantajı kullanan Maximus, bu görev için aslında meslektaşına göre daha az yeteneğe sahip olmasına rağmen rütbe olarak onun üstündeydi. Onunla aynı karargâhı kullanmak, onunla sefere çıkmak istemiyor, her zaman olduğu gibi başına buyruk hareket ediyordu. Anlaşıldığı kadarıyla Roma senatosu, iki kumandanın birlikte hareket etmesi için baskı yapıyordu. Subayların diretmesi üzerine bir araya gelen kumandanların buluşmasından bir sonuç çıkmadığı gibi, gerilimi daha da artırdı. Maximus'un Cimbri elçileriyle pazarlığa oturduğunu gören Caepio, subaylar arasında itibar kazanacağını sanarak ordusuyla düşman üzerine yürüdü. Askerlerinin tamamını kaybetti, karargâhı düşmanın eline geçti. (6. Ekim 649-105) Onun yenilgisi, ordunun ikinci bölümünün de sonunu hazırladı, 80000 Roma askeri ve bunun yarısı kadar lojistik görevlisi canından oldu, sadece on kişi kurtulmayı başardı. Her iki ordudan çok az kişinin kurtulabilmiş olmasının ana nedenlerinden biri de nehri arkalarına alarak savaşmalarıydı. Yaşanan tam bir felaketti ve maddi ve manevi kayıplar Cannae faciasındaki kayıpların kat kat üstündeydi. Carbo, Silanus, Longinus'un yenilgileri İtalyanlar üzerinde kalıcı bir etki bırakmamıştı. Her savaşa yenilgiyle başlamaya alışmış gibiydiler. Roma ordusunun ezici üstünlüğü, birçok istisnanın unutulmasını sağlıyordu. Ancak Arausio Savaşı sonrasında, Cimbri'nin korunaksız Alp geçitlerinde korku salan ilerlemesi, hem Alplerin öteki tarafındaki Roma topraklarında hem de Lusitania bölgesinde giderek şiddetlenen ayaklanmalar, İtalyanların korkulu rüyalar görmesine neden oldu. Dördüncü yüzyıldaki Kelt akınları, Allia ve Roma önlerinde çıkan büyük

yangınlar hafızalardan hiç silinmemiş, asla unutulmamıştı. Galya korkusu şimdi tüm İtalya'yı bir kez daha sarmıştı. Batı dünyası, Roma egemenliğinin sallandığına inanıyordu. Ulusal yas süresi, Cannae Savaşı sonrasında olduğu gibi, senato kararıyla bir kez daha kısaltıldı.[49] Yeni asker alımları başlatıldı. Eli silah tutan İtalyanlar ülkeyi terk etmeyeceklerine dair yemin ettiler. İtalyan limanlarında demirlemiş gemilerin kaptanları teknelerine görevliler dışında kimseyi almayacaklardı. Şayet Cimbri, kazandığı çifte zaferden sonra Alpleri geçerek İtalya'ya doğru ilerleseydi, neler yaşanacağını kimse tahmin edemezdi. Oysa Cimbri önce, kalelerine sığınarak korunmaya çalışan Arverne kabilesine saldırdılar ve yorgun düştükleri kuşatmadan sonra İtalya'ya değil Pirene Dağlarının batısına doğru ilerlediler.

Roma'nın katılaşmış politik organizması kendi içinde bir çözüm üretebilecek bir güce sahipse şimdi bunu göstermek zorundaydı. Roma tarihinde sıkça karşılaştığımız tesadüfler sonucu ortaya çıkan durum, vatandaşların yurtseverlik duygularını yok edebilecek, gelişmesine fırsat tanımayacak derecede ciddi boyutlara ulaşmıştı. Şimdi, dört yıl önce Afrika'da yaşanan hezimetlerin ardından ortaya çıkan koşullar tekrar geçerlilik kazanmıştı. Gerçekten de Afrika ve Galya'da yaşanan talihsizlikler büyük benzerlikler arz ediyordu. Bu durum oligarşiye ve özellikle de memurlara büyük yük bindiriyor, kamuoyu ise haklı olarak, hükümetin iflas bayrağını çektiğine, devletin saygınlığının ve varlığının tehdit altında olduğuna inanıyordu. Bir zamanlar olduğu şekilde bugün de durumun vahameti anlaşılmış, tedavi sürecine girilmişti. Yaşananların sistemden kaynaklandığını herkes biliyordu, kişileri suçlayarak çözüm bulmaya çalışıldı. Oligarşinin liderleri

49 Burada Diodor'un Vat. P. 122 belgesi mutlaka değerlendirilmelidir.

için bu fırtına 649 (105) ve 645'te (109) yaşanılan afetlere göre çok daha sancılı olmuştu. Halk, oligarşiye karşı en iyi ilacın tiranlık olduğuna dair içgüdüsel düşüncesini ve kehanetini bir kez daha yeniledi. Yapılması gereken şey,, tanınmış subayları kendi rızaları veya zor kullanarak hükümete, tiranlık ilan etmesi konusunda baskı yapmalarını sağlamaktı.

İlk saldırı, itaatsizliği yüzünden Arausio'nun hezimet yaşamasına neden olan Quintus Caepio'yu hedef aldı. Ayrıca öne sürülen ama asla kanıtlanamayan Tolosa hazinesini zimmetine geçirdiğine dair iddialar da gündeme getirildi. Kapitalistlerin jüri üyeliği yapmalarını engellemeye çalışması, muhalefetin öfkesinin onun üzerinde yoğunlaşmasına neden oldu. Makamın saygınlığına zarar gelmemesi için en büyük suçların örtbas edilmesiyle ilgili ilke onun yüzünden delindi. Cannae faciasının müsebbipleri hatalarını sineye çekmekle yetinirken Arausio'da yaşanan hezimete neden olan kişi prokonsüllüğün kararı mucibince korku içinde yaşamaya mahkûm edildi. Krallık döneminin çalkantılı günlerinden beri devlet kasasını zimmetine geçiren hiç kimse olmamıştı. (649-105) Kısa süre sonra halk meclisi kararıyla senatodan ihraç edildi. (650-104) Ancak bununla yetinilmedi, halk daha fazla kurban ve özellikle Caepio'nun kanını istiyordu. Başını Lucius Appuleius Saturnus ve Gaius Norbanus'un çektiği bazı muhalif halk tribunusları 651 (103) yılında Galya'da ortaya çıkan vurgunculuk ve vatana ihanet olayları karşısında sıkı yönetim mahkemeleri kurulması gerektiğini vurguladılar. Politik davalarda gözaltına alınma ve ölüm cezalarının yasaklanmış olmasına rağmen Caepio tutuklandı ve hakkında idam talebiyle yargılandı. İktidar partisi, tribunusları da ikna ederek kararın bozulmasını istedi. Bu talebi dile getiren tribunuslar toplantı salonundan yaka paça uzaklaştırıldılar ve senatonun önemli üyelerinin ayaklanması üzerine taşlan-

dılar. Yaralananlar vardı. Davanın görülmesi engellenemedi ve dava altı sene önceki gidişatını aldı. Caepio, meslektaşı Gnaeus Mallius Maximus ve birçok saygın kişi ölüm cezasına çarptırıldı. Caepio'nun dostu bir halk tribunusu dava sırasında vatandaşlık haklarından feragat ederek canının kurtarmayı başardı. [50]

50 Prokonsül Caepio'nun kara para aklamasıyla ilgili olarak görevden alınması (Liv. Ep.67) olasılıkla Arausio Savaşının hemen ardından (6. Ekim 649, 105) halk meclisinde dile getirildi. Yaşanan felaketle azil arasında uzun bir zaman farkı olması, 650 yılında (104) Caepio hakkında sunulan dilekçenin, onun senatodaki yerini kaybetmesine yol açtığını gösterir. (Ascon Corn. 78) Liciniasus belgesi (p.10: Cn. Manilius, Caepio L. Saturnini ile aynı vesileyle yakın zamanlarda şehri terk etti mi [?] Böylece Cicero'nun (De orat.2,28,125) yorumundan bu felaketin Lucius Appuleius Saturninus tarafında verilen bir kanun teklifi sonucu ortaya çıktığını öğreniyoruz. Bu, Roma devletin otoritesini kısıtlamaya yönelik Appuleius yasasından başka bir şey değildir. (Cic. De orat. 2,25, 107; 49, 201) veya içeriği daha önce açıklanan Saturninus'un, Cimbri'nin isyanı sırasında ortaya çıkan vatana ihanet suçlarını araştırmak için özel bir komisyon kurulmasıyla ilgili kanun teklifiyle benzerlik gösterir. Tolosa hazinesinin (Cic. nat. Deow 3,30, 74) akıbetin araştıracak komisyon, Appuleius yasalarına dayanarak Mucia hâkimlerinin rüşvet yemesini (613-141), Peducea'da Vesta bakireleriyle ilgili olayları (641-113) ve Jugurta Savaşı'ndaki Mamilius konusunu (644-110) incelemek için kurulan özel komisyonlarla aynı özellikleri taşır. Bu özel komisyonların yapılarını incelediğimizde onların diğer sıradan komisyonlardan farklı olarak bedene ve cana yönelik cezalar verme yetkileri olduğunu ve bu tür cezaların gerçekten de uygulandığını görüyoruz. Diğer taraftan Caepio hakkında dava açılmasını sağlayan ve daha sonraları ise yaptığı bu işten sorumlu tutulan (Cic.De orat.2,40,167; 48,199; 4,200. Part. 30,105 ve St.) kişi halk tribunusu Gaius Norbanus'un ise verdiği dilekçenin, âdet olduğu üzere başka tribunusların da onayına sunulmuş olması gerekirdi. (Rhet.Her. 1, 14, 24; Cic. De orat.2,47, 197) Ayrıca o tarihte Saturninus'un hayatta olmaması yüzünden aristokrat partinin misilleme yapmak adına meslektaşlarına danışmış olması gerekir. Caepio'nun birinci ve ikinci sorgulanma tarihlerini 650 yılına (95), Arausia Savaşından on yıl sonrasına oturtan varsayımın kabul görmediğini söyleyelim. Bu varsayım, Crassus'un konsül olarak (659-95) Caepio adına konuştuğunu, (Cic. Brut. 44,162) bu konuşmayı onun danışmanı olduğu için değil, Norbanus'un Caepio'ya dava açmasından Publius Sulpicius

İntikam alabilmek için yapılan plandan daha önemlisi, Alplerin öte tarafındaki tehlikeli savaşın nasıl yönetileceği ve başkumandanlığa kimin getirileceğiydi. Tarafsız kalındığı müddetçe doğru bir seçim yapmak hiç de zor değildi. Roma'nın her ne kadar askeri soylular açısından eskisi kadar büyük bir seçeneği olmasa da, Quintus Maximus Galya'da, Marcus Aemilius Scaurus ve Quintus Minucius Tuna eyaletlerinde, Quintus Metellus, Publius Rutilius Rufus ve Gaius Marius Afrika'da orduyu başarıyla yönetmişlerdi. Zaten olay Pyrrhos veya Hanibal'i yenmek değil, kuzeyli barbarlar karşısında, Roma'nın üstünlüğünü çok kez kanıtlamış silahlarını ve savaş taktiğini doğru şekilde kullanabilmekti. Bunun için illaki bir dahi gerekmiyordu, başarı kazanabilmek için disiplinli ve yetenekli bir başkumandanın bulunması yeterli olacaktı. Ancak, yönetim sorunu dışında her türlü problemin kolaylıkla çözüldüğü bir dönem yaşanmaktaydı. Hükümet,

---

Rufus'u sorumlu tuttuğu için yapmasına dayanır. Daha önceleri ikinci davanın 650'de (104) açıldığı tahmin ediliyordu, davanın Saturninus'un başvurusu üzerine açıldığını öğrendiğimizden beri davanın onun ilk kez halk tribunusu (Plut. Mar: 14; Oros. Hist. 5,17; App. 1,28; Diod p. 608, 631) görevine getirildiği 651 (103) yılıyla aynı göreve ikinci kez seçildiği 651 (100) yılları arasında açıldığını söyleyebiliriz. Çok emin konuşamasak bile ilk seçenek, onun Galya'dayaşanan felaketlere daha yakın olması ve Saturninus'un ikinci kez tribunus seçilmesine ilişkin oldukça ayrıntılı verilen biçimde aktarımlarda raporlarda, babası Quintus Caepio ve ona yapılan baskılara değinilmemiş olması nedeniyle, bize daha yakın görünüyor. Saturninus'un ikinci konsüllüğü sırasında, koloni politikası çerçevesinde Tolosa hazinesinden devlet kasasına aktarılan paraları kullanmak istemesi (Vir.ill.73,5 buna ilave olarak Orelli ind. legg. p. 137) önem taşımaz ve birinci Afrika arazi yasasının ikinci arazi yasasıyla karıştırılmış olması yüzünden Saturninus'a mal edilmiş olabilir. Norbanus'un hazırlanmasına katkıda bulunduğu yasalar çerçevesinde yaşananlar, o dönemin politik davalarına yönetilen alışılagelmiş bir ironidir (Cic.Brut.89,303) ve bizi, Appuleius yasasının, aynı daha sonra Cornelius yasası gibi devlete karşı işlenmiş bir suç olduğu fikrine yöneltmemelidir.

Jugurtha döneminin kanıtladığı ve kamuoyunun da onayladığı gibi tam anlamıyla iflas etmişti; zaten başka türlü olması da mümkün değildi. Yetenekli, kariyer sahibi kumandanlar görevlerinden istifa ediyor, tanınmış subaylar onları, halkın önünde istedikleri gibi yerden yere vurabiliyor, muhalefet partisinin adayı olarak kumandanlık görevine getirilebiliyorlardı. Metellus'un kazandığı zaferden sonra yaşadıkları Gnaeus, Mallius ve Quintus Caepio'nın yenilgilerinden sonra tekrarlanıyordu. Gaius Marius, bir kişinin iki defa konsül seçilemeyeceğini söyleyen yasaya rağmen en yüksek makama aday olabiliyordu. Daha Afrika ordusunun başındayken konsüllüğe getirilerek Galya ordusunun başkumandanlığına atandı ve bu görevde tam beş yıl kaldı. (650, 104-654, 100) Bu, onun asillere akılsızca ve körü körüne bağlılığının bir mükâfatı, Roma'nın almanaklarında sıkça karşılaştığımız gibi cumhuriyet anayasasıyla asla bağdaşmayacak bir olaydı. Afrika savaşında Marius'un, zamanının ve imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle başlattığı ve beş yıl boyunca uyguladığı milis güçleri yerine paralı asker kullanma yöntemi, ilk demokrat gayriresmî başkumandanlar üzerinde kalıcı izler bıraktı.

Yeni başkumandan Gaius Marius, aralarında Jugurtha'yı yakalayan cesur Lucius Sulla'nın da bulunduğu kurmay heyeti ve İtalyan ve müttefik birliklerin oluşturduğu kalabalık ordusuyla 650 yılında (104) Alp dağlarını aştı. Ancak karşısında kimseyi göremedi. Arausio'da kendisine acı bir yenilgi tattıran bu acayip insanlar, daha önce anlattığımız gibi, Rhóne'nun batısını yağmaladıktan sonra Pirene Dağlarını aşarak İspanya topraklarına girmişler ve kuzey sahillerinin ve iç kesimlerin cesur sakinleriyle boğuşuyorlardı. Almanlar, tarih sahnesine girdikleri ilk savaşta kanıtladıkları askeri yeteneklerini bu kez göstermek istemiyor gibiydiler. Böylece Marius, Roma'ya itaat etmeyen Tektosagları susturmak, ba-

ğımlı Galya ve Ligurya bölgelerinde baş gösteren huzursuz ortamı yumuşatmak için zaman buldu. Aynı şekilde Cimbri tarafından tehdit edilen, Marsilya, Allbroges, Sequani gibi müttefiklerine destek sağladı, göç etmelerine izin verdi. Diğer taraftan asillerin ve özel kişilerin kendisine emanet ettiği orduyu savaşa hazır tutmak adına yürütüyor, askerlerine daha sonraları Marsilyalıların çalıştırılacağı Rhone kanalı inşaatında kullanmak üzere, İtalya'dan gönderilen çapa ve bellerle toprağı kazdırıyordu. Savunmada kalmayı yeğledi ve Roma eyalet sınırları dışına çıkmadı. Sonunda İspanya'da yerli kabilelerin öncelikle de Keltiberlilerin direnişini kıran Cimbri, Pirene üzerinden Atlantik Okyanusuna oradan da Sen Nehrine doğru ilerledi. (651-103) Yolları üzerindeki herkes bu korkunç adamlara biat etti. Cesur Belga ant birliği (Konfederasyon) ülke sınırında ilk kez ciddi bir dirençle karşılaştılar, Vellocassi (Rouen yakınları) topraklarında beklerlerken kayda değer bir takviye aldılar. Yalnız aralarında, bir zamanlar Roma'ya karşı savaşmış Tigorini ve Tougeni'nin de yaşadığı Helvetia'nın üç kantonu, Cimbri'ye katıldılar, onlara kralları Teutebod önderliğinde, bilmediğimiz nedenlerle vatanları Baltık Denizinden Sen havzasına göç etmek zorunda kalan soydaşları Teutonlar da eklendi.[51] Güçlerini birleştirmelerine rağmen cesur Belgaların dirençlerini kırmayı başaramadılar. Bunun üzerine liderler, artan kuvvetleriyle daha önce çok kere planladıkları İtalya seferini başlatmaya karar verdiler. O zamana dek topladıkları ganimetleri yanlarında sürüklemek

51 Yukarıda anlatılanlar, Livius'ın oldukça güvenilir yazılarından alınmıştır. (67, reversi in Galliam in Vellocassis se Teutonis coniunxerunt) Az sayıdaki kanıtı saymazsak Obsequens'de Teutonlar çok daha öncesinde, (App. Celt 13) Noria savaşında Cimbri'nin yanında yer almışlardı. Caesar'ın notları (Gall. 1,33; 2, 4U 29) bununla ilgilidir. Çünkü Cimbri'nin Roma eyaletine ve İtalya'ya göçleriyle (652-102) kastedilen sadece bir araştırma gezisi olabilir.

istemedikleri için başında bıraktıkları 6000 nöbetçi, Sambre Nehri yakınlarında yolunu şaşıran Aduatuci'nin akınlarında kendilerine emanet edilen hazineyi başarıyla korudu. Kalabalık ordunun Alp dağlarında erzak sıkıntısı yaşamaması ve diğer nedenler yüzünden yollarına, iki kola ayrılarak devam etmek zorunda kaldılar. Cimbri ve Tigorini'nin oluşturduğu kol, 641 yılında (113) araştırdıkları Doğu Alp geçitlerini kullanarak Ren'e doğru ilerlerken, Teutonlar ve Tougeni ve daha Arausio savaşı sırasında Cimbri ordusu içinde yer bulmuş Ambrones Roma'nın elinde tuttuğu Galya üzerinden ve Batı geçitlerini kullanarak İtalya'ya doğru yürüyeceklerdi. İkinci kol 652 (102) yazında hiçbir güçlükle karşılaşmadan Rhone Nehrine ulaştı ve Romalılarla üç yıllık bir aradan sonra karşılaştığı Roma ordusu karşısında savaş düzeni aldı. Marius onu iyi seçilmiş ve düşünülmüş bir yerde, İsar'ın Rhóne nehrine kavuştuğu noktada bekliyordu. O dönemde İtalya'ya ulaşabilmek için tek çare Küçük Bernard Geçidini kullanmaktı ve deniz kıyısına kadar uzanan bu yolu kullanmak aynı zamanda barbarların yolunu da kesmek anlamına geliyordu. Teutonlar ilerlemelerine engel teşkil eden karakola saldırdılar; barbarlar Roma kalelerine üç gün boyunca aralıksız şekilde saldırdılar ancak onların vahşi cesareti Roma'nın kale muharebeleri konusundaki tecrübesi ve kumandanın sağduyulu davranışları nedeniyle başarıya ulaşmadı. Cüretkâr yol arkadaşları ağır kayıplar verince kuşatmayı kaldırmaya ve karargâhın yanından geçerek İtalya'ya doğru yürümeye karar verdiler. Altı gün süren bu yürüyüşleri ikmal birliklerinin ağır çalıştığını ve muhteşem sayılarını da kanıtlar. Komutan onların geçmesine izin verdi. Romalılar, düşmanın "karılarından savaş izni mi alamadıklarına" dair düşmanın tahrik edici çağrılarına kulaklarını tıkadılar. Ancak kumandanın, düşmanın pervasız yürüyüşüne engel olmaması onun çaylak askerlerine güven-

mediğini gösterir. Düşmanın geçişi bittikten sonra kaleyi terk ederek düşmanı büyük bir disiplin içinde ve her gece mutlaka bir askeri kamp kurarak takip etti. Sahil yoluna ulaşmayı planlayan Teutonlar, Roma'nın takibinde Rhóne Nehrinden aşağı Aquae Sextiae bölgesine vardı. Su molası verdiklerinde Romalıların hafif Ligurya birlikleri gece yarısı yaptıkları bir baskınla Ambrones'i imha ettiler. Çatışmalar hiç de adil sayılmazdı. Romalılar savaşı kazandıktan sonra kaçan düşmanı araba kalelerine kadar takip etti. Kazanılan başarı kumandana ve askere cesaret verdi. Marius, üçüncü gün karargâhını kurduğu tepeden askerlerine seslenerek saldırı emri verdi. Savaşmak için sabırsızlanan Teutonlar hemen tepeye doğru hareketlenerek dövüşe başladılar. Uzun ve yorucu bir çatışma oldu. Öğleye doğru Almanlar hâlâ bir duvar gibi dimdik ayaktaydılar. Ancak yakıcı sıcak yüzünden hareketleri zorlaşmıştı, arkalarındaki ormanlık alandan çıkan Roma takviye birliklerinin çıkardıkları gürültü zaten sallanan safların tamamen dağılmasına neden oldu. Tüm sürü imha edilmiş, yabancı topraklarda öldürülmüş veya esir düşmüşlerdi. Esirler arasında kral Teutobod da vardı. Ona hizmet eden çok sayıda kadın esir de ya arabalar içinde ölene kadar çarpışmışlar ya da kutsal bakire Vestia'ya hizmet edebilecekleri söylense de kendi hayatlarına son vermişlerdi. (652-102 yazı)

Böylece Galya, Almanlardan temizlendi. Temizlik tam zamanında gerçekleşmişti çünkü silah arkadaşları Alplerin öte tarafında hazır bekliyorlardı. Helvetia ile birleşen Cimbri, Seine'den yola çıkarak kolaylıkla Yukarı Ren Vadisine ulaştı. Brenner geçidini kullanarak Alpleri geçtiler, Eisach ve Adige vadilerinde ilerleyerek İtalyan ovasına vardılar. Burada geçitlerin kontrolü Konsül Quintus Lutatius Catulus tarafından yapılıyordu. Bölgeyi tanımadığı ve kuşatılmaktan korktuğu için kendi birlikleriyle Alplerde ilerlemekten çekindi ve

kendisini Adige üzerinde inşa ettirdiği köprünün başında emniyete aldı. Cimbri'nin dağlardan koparak saldırıya geçmesi büyük panik yarattı, Roma ordusu ve lejyonlar başşehre doğru kaçmaya başladı, karşılaştıkları mağarada korunmaya çalıştılar. Catulus, düşmanın Adige'nin yukarı kısmını ele geçirmesinden, ordunun geri dönmesini önlemek için kütükler ve kalaslarla köprüyü yıkmasından önce bir savaş hilesiyle ordusunun büyük kısmını nehir kenarına ve köprüye toplamayı başardı. Bu sırada kumandanın nehrin öteki kıyısında bıraktığı lejyonun korkak tribunusu, Atinalı takım kumandanı teslim olmak üzereyken manga lideri Gnaeus Petreius onu öldürdü ve düşmanın içinden geçerek Adige nehrinin karşı kıyısındaki ana orduya katıldı. Böylece ordu ve kısmen askeri itibar kurtulmuştu. Geçitleri tutamamanın ve kaçışın aceleye getirilmesi pahalıya mal olmuştu. Catulus, Po'nun diğer tarafına sığınmak ve Po ile Alpler arasındaki ovayı Cimbri'ye bırakmak zorunda kaldı. Böylece Aquileia'nın denize olan bağlantısı kopartılmış oluyordu. Bu gelişmeler, Aquae Sextiae'da Teutonlar ile Roma arasında uzlaşmanın sağlandığı 652 (102) yazında oldu. Şayet Cimbri akınlarını aralıksız olarak sürdürebilselerdi Roma zor günler yaşayabilirdi. Diğer taraftan, kış aylarında dinlenme alışkanlıklarına yine sadık kaldılar. Alışkın olmadıkları çatısı bacası olan mekânların, sıcak hamamların, yeni leziz yemek ve içeceklerin tadını çıkarıyorlardı. Romalılar böylece İtalya'da müttefik kuvvetlerle buluşmak için zaman kazanıyorlardı. Ortalıkta, Gaius Gracchus'un Kelt ülkesini fethedebilmek için hazırladığı planı gününün koşullarına uygulayabilecek demokrat bir general görünmüyordu. Muzaffer ordu Aix Savaşından sonra Po bölgesine götürüldü, kısa bir süre başşehirde kalmasının ardından barbar saldırıları tamamen önlenmiş oldu. Marius, birleşik ordunun başındaydı. 653 (101) ilkbaharında, konsül Marius ve prokonsül

Catulus yönetimindeki 50000 kişilik ordu tekrar Po bölgesine döndü ve nehri kaynağı yakınlarında geçmeye çalışan Cimbri birlikleriyle karşılaştı. İki ordu, Vercellae'ya uzak olmayan, Sesia Irmağının doğduğu, Hanibal'in İtalyan topraklarındaki ilk mücadelesini verdiği noktada savaşa tutuştu.[52] Cimbri savaşmak istiyordu ve gelenekleri uyarınca elçiler yollayarak Roma'nın yer ve zaman belirlemesini istediler. Marius, onların isteklerini kırmadı ve savaşın ertesi gün yapılacağını söyledi. Takvimler 30 Temmuz'u (653-101) gösteriyordu ve Raudine Ovası Roma süvarilerine avantaj sağlayacak şekilde geniş ve düzdü. Düşman bu noktada karşılandı, beklenilen ama yine de şaşırtıcı bir ataktı. Cimbri atlıları, yoğun sis yüzünden hazırlıksız yakalanmış ve savaş düzeni almış yayaların bulunduğu noktaya doğru geri çekilmek zorunda kalmıştı. Az sayıda kayıpla Cimbri ordusu imha edilmiş, büyük bir zafer kazanılmıştı. Savaşta ölenler şanslı sayılırdı çünkü cesur kral Boiorix başta olmak üzere birçok subay ve asker kendisini Roma esir pazarında bulacaktı. Kuzeyliler için güneylilere hizmet etmek onur kırıcı bir durumdu. Cimbri ordusuna katılmak için Alplerde bekleyen Tigorini, yenilgi haberini alınca ülkelerine döndü. On üç yıl boyunca Tuna'dan Ebro'ya, Seine'den Po'ya kadar tüm ulusları için büyük tehlike oluşturan bu insan çoğı ya kara toprağa gömülmüş ya da kendisini esir pazarlarında bulmuştu. Almanların umutsuz göçü misyonunu tamamlamıştı; yurtsuz Cimbri halkı ve müttefikleri artık yoktu.

52 Muharebe meydanını Verona olarak saptamakla doğru yapmadılar, çünkü Adige Havzasındaki çarpışmalarla belirleyici muharebe arasında bir kış mevsiminin geçtiği, çok sayıda birlik naklinin gerçekleştiği ve Catulus'un elimizdeki güvenilir kaynaklara (Plut. Mar. 24) göre Po'nun diğer kıyısına geçtiği atlandı. Aynı şekilde Po Havzasında (Hier.chrn. a. Abr.) ve Stilicho'un Getae'ı yendiği yerde, yani Tanaro yakınlarındaki Cherasco'da Cimbri'nin mağlup olduğuna dair anlatımlar hem eksiktir hem de olayların Verona'da değil Vercallae'da meydana geldiğini söylerler.

Roma partileri ölenlerin üzerinden, dünya tarihinin bu en büyük bölümüyle ilgilenmeyerek, sefil bir kavga başlattı. Oysa daha ilk sayfayı çevirdiklerinde bu olayda Roma aristokratlarının ve demokratların suçlu olduklarını göreceklerdi. İki kumandan arasında, sadece politik rekabet açısından değil, daha önceki yıllarda kazandıkları farklı askeri başarılar nedeniyle de giderek artan gerginlik, iğrenç bir tartışmanın başlamasına yol açtı. Catulus, haklı olarak ürettiği çözümle zaferin kazanılmasında başrolü oynadığını savunuyor, kendi adamlarından otuz bir, Marius tarafında da sadece iki komutanın madalyayı hak ettiğini söylüyordu. Hatta askerleri, Parma şehrinin bakanlarını ceset yığınları arasında dolaştırarak Marius'un bin Catulus'un ise on bin düşman askerini öldürdüğünü kanıtlamaya çalışıyorlardı. Diğer taraftan Marius, Cimbri karşısında kazanılan zaferin gerçek sahibi olduğunu dile getiriyor, rütbece büyük olduğu için o belirleyici zaferde başkumandanlık yetkisinin kendisinde bulunduğunu, yetenek ve deneyim açısından meslektaşından üstün olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Vercellae zaferinin temelini Aquae Sextiae'da kazanılan ilk zafer oluşturmuştu. Ancak o zamanlarda, Roma'nın kurtuluşunun Cimbri ve Teutonların yenilmesiyle gerçekleşmesinin ve Marius'un burada büyük payı bulunmasının önemi yoktu, önemli olan partinin çıkarlarını gözetmekti. Catulus, dürüst ve akıllı bir adam, ateşli bir konuşmacıydı. Sözleriyle iyi bir hatip olduğunu kanıtlamıştı ve ayrıca oldukça iyi bir hatıra yazarı, fırsat buldukça şiir yazan, sanat hayranı ve sanatsever bir kişiydi. Diğer taraftan tam bir halk adamıydı ve zaferi aristokrasinin zaferi olarak değerlendiriliyordu. Çiftçilerin verdiği mücadele, halkın da isyan etmesiyle böyle bir zaferin kazanılmasında büyük pay sahibi olmuş, yalnız Cimbri ve Teutonlar değil hükümet de yenilmişti. Alplerin öbür tarafında engelsiz ticaretin ve tarımın tekrar

başlamasına dair umutlar artık iyice artmıştı. Gracchus'un kanlı cesedinin Tiber'e atılmasının üzerinden tam yirmi yıl geçmişti fakat onun öcünü alabilecek bir kişi çıkmadığı gibi başlattığı reformları tamamlayacak biri de yoktu. İyi ve kötü vatandaşların büyük kısmı onun intikamını alacak, kendi taleplerini karşılayabilecek kişinin, Arpinumlu emekçinin oğlu olduğunu mu düşünüyordu? Gerçekten de yeni, korkulan ve özlenen reformların arifesine mi gelinmişti?

6. BÖLÜM:

Marius'un Devrim Denemesi ve Drusus'un Reform Arayışları

Gaius Marius 559 (155) yılında fakir bir emekçinin oğlu olarak, daha sonrasında Creatae Marianne adı altında "şehir olma hakkı" kazanacak, günümüzde ise Mariusheimat (Casamare) diye tanıdığımız küçük bir Arpinium köyü olan Cereatae'de doğdu. Yaşamı pulluk sürmekle geçti, Arpinium'da memurluk yapmasına engel gibi görünen yoksul hayatı boyunca, daha sonra kumandan olarak karşılaşacağı koşulları, açlık ve susuzluk çekmeyi, güneş yanığına, kışın soğuğuna dayanmayı, çıplak toprakta yatmayı öğrendi. Yaşı geldiğinde orduya katıldı ve deneyim kazandığı İspanyol savaşı sırasında kısa sürede subaylığa yükseldi. Scipio'nun Numantia savaşı sırasında, yirmi üç yaşındayken atına ve silahlarını itina göstermesi, çarpışmalardaki cesareti ve karargâhtaki saygılı davranışlarıyla disiplinli generalin dikkatini çekmeyi başardı. Saygın yaralar ve madalyalarla evine geri döndü, başarılı askeri kariyerini sürdürmek istiyordu ancak o zamanın koşullarında parasız ve torpilsiz bir adamın askeri bir makama gelebilmesi neredeyse olanaksızdı. Genç adam ticari ilişkiler

ve tanıştığı Julius soyundan gelen bir kız sayesinde emeline nail oldu. Böylece büyük çabalar sonucu, yaşadığı bazı başarısızlıklara rağmen Praetor oldu. (639-115) Bu sayede görev yaptığı İspanya'da valiye askeri yeteneklerini kanıtlama fırsatını yakaladı. Aristokrasinin karşı çıkmasına rağmen nasıl konsüllüğe yükseldiğini (647-107) prokonsül olarak Afrika savaşına katıldığını (648, 106-649, 105) Arausio faciasından sonra Almanlara karşı ordu komutanlığına getirildiğini, almanaklarda hiç rastlamadığımız biçimde dört kez arka arkaya konsüllük yaptığı dönemde (650, 104-653, 101) Alplerin bir tarafında Cimbri, öteki tarafında Teutonları dize getirdiğini daha önce belirtmiştik. Komutanlığı sırasında dürüst ve adil davranışlarıyla sivrildi, tarafsız kalmaya özen gösterdi. Savaş ganimetlerini ender görülen dürüstlüğü ve özverisiyle korudu, asla rüşvet yemedi, usta bir organizatör olarak çürük denilen Roma ordusuna tekrar işlerlik kazandırdı. Kumandanlık yeteneğiyle askerlerini en iyi şekilde eğitti, onları hoş tuttu, dostça yaklaşımlarıyla onların sevgisini kazandı. Düşmanını dikkatle inceledi, doğru zamanda vurmasını bildi. Değerlendirebildiğimiz kadarıyla müthiş bir askeri deha değildi, sahip olduğu özellikler o dönemin koşulları içinde ona saygınlık kazandıracak kadar yeterliydi. Eşi görülmeyen dürüstlüğüyle unutulmaz konsüller ve muzaffer komutanlar arasında hak ettiği yeri aldı. Ancak parlak çevresine ayak uyduramıyordu. Konuşmaları sert ve kabaydı, bakışları sanki eğitimli ve parfüm kokan arkadaşlarına değil de Libyalılara veya Cimbri'ye odaklanmış gibiydi. Gerçek bir toprak hizmetkârı idi, konsüllüğe adaylığını koyduğunda yeteneklerine değil, hayvanların iç organlarına bakarak geleceği okuyan Etrurialı bir falcının sözüne güvenerek hareket etmesi, Teutonlara karşı başlattığı sefer sırasında kurmay heyetinin Suriyeli falcı Martha'ya danışması aslında aristokratlara uygun bir yaklaşım değildi.

Böyle durumlarda, her zaman olduğu gibi toplumun alt ve üst sınıflarının fikri alınıyordu. Politika eğitimi olmaması onun en büyük zaafıydı. Barbarları yenmesi takdiri şayandı ancak senatoya asker giysileriyle gelecek kadar yasal prosedürden anlamayan bir konsül hakkında kamuoyu ne düşünebilirdi? Aristokrasiye ait olmaması her yerde kendini belli ediyordu. Aristokrat terminolojisine göre zavallı bir adamdı, bundan çok daha beteri kanaatkâr olması, rüşvete ve dolandırıcılığa karşı çıkmasıydı. Askerî açıdan bakıldığında müşkülpesent sayılmazdı fakat çok içiyordu, ziyafet vermek onun işi değildi ayrıca aşçısı da iyi değildi. Ayrıca sadece Latince bilmesi, yazışmalarda Yunan dilini yasaklaması, Yunanca tiyatrolarda canının sıkılması, belki de bir an önce evine dönmek isteyen tek kişi olması bir konsüle yakışmayan davranışlardı. Canının sıkıldığını itiraf etmesi onun safdilliğinden kaynaklanıyordu. Böylece yaşamı boyunca aristokratlarca dışlanan bir köylü olarak kaldı. Kendisine acıyan meslektaşlarını ciddiye almıyor onlarla konuşmamayı yeğliyordu. Toplumda olduğu gibi parti içinde de dışlanıyordu. Halk tribunusu olarak görev yaptığı dönemde (635-119) oy sayımlarında denetlemelerin artırılması, halka yapılacak bağışlarda hile yapılmasına dair önergeler bir partiye, hele demokratlara hiç mal edilemezdi; sadece onun adaletsizliğe ve akılsızlığa tahammül edemediğini gösteriyordu. Doğuştan çiftçi, merakından asker olan böyle bir insanın devrimci olması beklenebilir miydi? Aristokrasinin kendisine gösterdiği düşmanlık onun başlangıçta hükümet karşıtlarıyla anlaşmasına neden olduysa da hatasını kısa sürede fark ederek muhalefetin komutan adayı oldu ve gözünü daha yüksek makamlara dikti. Olumsuz koşullar ve muhalefetin genel isteği üzerine Afrika'dan döndükten sonra kısa süre başşehirde oyalandı. 632 (101) yılının ikinci yarısında Cimbri ve Teutonlar karşısında kazandığı zaferden son-

ra Roma'ya döndü ve hem Roma'nın en önemli kişisi hem de çaylak bir politikacı olarak ertelenen zafer kutlamasının tadını çıkardı. Marius'un Roma'yı kurtarması dışında, bu işi başarabilecek tek kişi olarak görülüyordu. Herkes onu konuşuyor, yaptıklarını takdir ediyordu. Daha önce hiç kimseye nasip olmadığı şekilde yetenekleri, hataları, aristokratlığa uymayan özverisi ve köylü kabalığıyla halkın büyük sevgisini kazanmıştı. Kitleler ona üçüncü Romulus ve ikinci Camillus adını verdi, adına tanrılara özgü içki sunumu yapıldı. Kazandığı şan şerefin başını döndürmesi, Afrika'ya yaptığı seferi Dionysos'un kıtalar arasındaki zafer yürüyüşüne benzetmesi, kişisel kullanımı için Bacchuss'ın kadehinin bir eşini yaptırtması normal karşılanmalı. Halkın kendisine umut bağlaması ve minnet gösterisi soğukkanlı ve deneyimli bir politikacıyı bile baştan çıkartabilirdi. Hayranları, Marius'un işini henüz tamamlamadığını düşünüyorlardı. Bu berbat yönetim ülkeye barbarlardan bile fazla zarar vermiş, Roma'nın en önemli adamının, halkın sevgilisinin, muhalefet liderinin Roma'yı bir kez daha kurtarması beklenir olmuştu. Bir köylü ve asker olarak Marius, başşehrin politik ortamına oldukça yabancıydı; o iyi bir kumandan fakat kötü bir konuşmacıydı, mızrak ve kılıç sayesinde düşman karşısında gösterdiği başarıyı, alkışlayan veya ıslıklayan kitleler karşısında tekrarlayamadı. Davranışları onlara umut vermekten uzaktı. Askeri ve politik konumu icabı, saygın geçmişine leke sürülmesini istemiyor, partisinin ve ülkesinin beklentilerini boşa çıkartmamak ve görevine ihanet etmemek için büyük çaba sarf ediyordu. Hükümetin kötü ve hatalı yönetimini düzeltmeye, varlıklarına son vermeye çalışıyordu. İyi bir devlet adamının taşıması gereken özellikleri taşısaydı eksik taraflarını kapatabilirdi.

Yeniden düzenlenen ordu, elinde tuttuğu korkunç bir silahtı. O döneme kadar Servia yasası uyarınca sadece varlık-

lı vatandaşlar silah altına alınıyor, sınıfları gelir düzeylerine göre belirleniyordu. Düzenli orduya katılacak olanlardan alınacak meblağ 11000 asdan (300 Taler) 4000 asa (115 Taler) indirilmişti. Eski altı sınıf, farklı gelir düzeylerinden oluşan üç sınıfa düşürülmüştü. Servia yasasına göre en zenginler süvari, en fakirler hafif piyade sınıfına dâhil edilirlerken orta gelirdekiler aralarındaki varlık farkına göre değil hizmet sürelerine göre hastati, principes veya triarii sınıfına gönderiliyordu. Bunun dışında İtalyan müttefiklerin Roma ordusuna gönderdiği çok sayıda asker aynı Roma vatandaşlarında olduğu gibi varlıklı kesimlerden seçiliyordu. Marius'dan önce Roma ordusu, büyük ölçüde çok eski geleneklere dayanan milislerden oluşuyordu. Yeni sistemde bazı değişikliklere gidildi. Toplumun varlıklı kesimi askerlik görevinden giderek daha fazla el ayak çekti. Roma ve İtalyan orta sınıfının temsilcileri giderek azaldı. Buna karşın İtalya dışındaki müttefiklerden ve diğer bağımlı eyaletlerden askere alınmalar başladı, aynı şekilde İtalyan proletaryası askerî açıdan çok kullanılır bir kaynak haline geldi. Varlıklı sınıftan seçilen süvari sınıfı daha Marius'tan önce çökmüştü. Gerçek yüzlerini en son olarak, küçümseyici ve kibirli tavırlarıyla komutanlarının kafasını karıştırmaları sonucunda hem komutanın hem de süvarilerin sorumsuz davranışları nedeniyle kaybedilen İspanya seferi (624-140) sırasında göstermişlerdi. Jugurtha Savaşında ise sadece kumandanlarının ve yabancı prenslerin muhafızlığını yaptılar, kısa süre sonra da tamamen yok oldular. Aynı şekilde lejyonlar kalifiye savaşçılarla takviye etme denemesi olayların akışı içinde zor gözüküyordu. Bu bağlamda Arausio Savaşından sonra geçerli kuralların uygulanması için gerekli maddi olanakların sağlanması hiç de kolay olmayacaktı. Diğer taraftan, Marius'dan önce süvariler, hafif piyadeler, İtalya dışından gelen bağımlılar, Trakya'nın ağır süvarileri, hafif

Afrika süvarileri, Ligurya piyadeleri, Balear Adalarından getirilen sapancılar Roma eyaletleri dışında da kullanılıyorlardı. Aynı şekilde nitelikli erlere ihtiyaç duyulmasına rağmen niteliksiz yoksul vatandaşlar orduya kaydolmak için sıra bekliyorlardı. İşsizler ve çalışmak istemeyen serserilerin çokluğu düşünüldüğünde Roma ordusunun sağladığı olanaklar yabana atılamayacak kadar fazlaydı. Silahlı kuvvetler içinde vatandaşlardan oluşan bir kadro kurmak yerine ilanla asker alınması, süvarilerin ve hafif piyade birliklerinin bağımlılardan oluşturulması devletin politik ve sosyal bir devrim gerçekleştirebilmesi adına alınmış gerekli bir önlemdi. Cimbri seferi öncesinde orduya katılım için Bitinya'ya kadar asker alımına izin verilmesine rağmen piyadeler için o zamana dek geçerli yönetmeliği değiştirmemesi, ancak bunun yanında sadece her özgür vatandaşın orduya katılabilmesine izin vermesi Marius'un ilk uygulamalardan biriydi. (647-107)

Ön saflarda savaşan piyade birliklerinin tasviye edilmesi aynı şekilde Marius tarafından alınmış bir karardı. Roma'nın aristokratik yapısı lejyonlara da yansıyordu. Hafif piyade, hastati, principes, triaarii veya başka bir ifadeyle birinci, ikinci ve üçüncü sıraların öncüleri farklı niteliklere sahipti, farklı yetenekleri vardı, hizmet süreleri farklıydı ve farklı silahlar kullanıyorlardı. Savaş düzeni içindeki yerleri, askeri rütbeleri farklıydı ve hepsinin kendilerine ait sancakları vardı. Şimdi bu farklılıklar giderilmişti ve böylece bütün askerler eşit koşullarda eğitiliyordu. Hiç şüphesiz ki, silahlar, teçhizatın taşınması gibi konularda getirilen yenilikler askerlere büyük kolaylıklar sağlamıştı ve övgüye layık değişikliklerdi. Marius'un Afrika savaşından silah arkadaşı Publius Rutulius Rufus (konsül 649-105) tarafından o dönemdeki ki gladyatör adaylarının kılıç okullarından ilham alan talim yönetmeliği askeri eğitimin belirgin şekilde düzelmesini sağladı. Otuz

küçük bölükten (manipuli) oluşan ağır piyade güçlerinin yerine birinci sıraya 60'ar kişilik iki, (centuriae) üçüncü sıraya ise 30 askerin yerleştirilmesini öngören taktik anlayışına her biri kendi sancağı olan altı askerden oluşan 10 dizi asker (cohortes) veya 100'er askerden oluşan beş sıra daha eklendi. Böylece hafif piyade birliklerinin küçültülmesi sonucu lejyonlarda 120 asker tasarruf edilmesine rağmen toplam mevcut 4500'den 5000-6000'e yükseldi. Üç saf halinde savaşma geleneği sürdürüldü. Her safın bir birlik oluşturması daha sonrasında safların nasıl dizileceği birlikleri yöneten kumandanın takdirine bırakıldı. Askeri rütbeler, askerlerin siciline göre belirlendi. Süvari ve üç ağır piyadeyi temsil eden sancaklardaki kurt, insan başlı boğa, at ve domuz sembolleri iptal edildi. Buna karşın yeni teşkilatlanan bölüklerde, Marius'un bütün bölükler için belirlediği yeni bir sembol, gümüş kartal kullanıldı. Lejyonlar içinde her türlü toplumsal ve aristokratik yapılandırılmanın getirdiği farklılıkların giderilmesine karşın onlarca yıl önce lejyonların yanında, tesadüf sonucu saygınlık kazanmış bir birlik, "kumandan muhafızları" oluşmuştu. O zamana dek kumandan, müttefik kontenjanının dâhilinde Roma lejyonerleri veya gönüllüler arasından seçilen özel muhafızlar tarafından korunmaktaydı. Bu göreve atananlar topluma olan bağlılıklarını kanıtlamak zorundaydılar. Ancak Numidya Savaşı sonrasında cesareti kırılan orduyu yeniden yapılandırmak için görevlendirilen Scipio Aemilianus, orduya yeni askerler alınmasını talep ettiğinde bu isteği hükümet tarafından kısmen de olsa yerine getirilmiş, kendisine bağımsız kralların ve özgür şehirlerin gönderdikleri askerler tahsis edilmiş, buna Roma gönüllerinin de katılmasıyla 500 kişilik bir muhafız alayının kurması mümkün olmuştu. Bu birlikler, yüksek sınıf mensuplarından ve kumandanın özel adamlarından oluşmaktaydı ve ambar işlerinden ve siper kazmaktan

muaf tutuldukları ana karargâhın (praetoriani) dostları diye tanınıyor, yüksek maaş alıyor ve büyük saygınlık görüyorlardı.

Roma ordusunun yeniden yapılandırılması askeri nedenlere dayanıyordu, kişisel çabalar sonucu ve makam hırsıyla gerçekleşmemiş, koşulların getirdiği zorunluluktan doğmuştu. Marius'un ülke içinden asker tedarik etme yöntemi birkaç yüzyıl sonra dışarıdan topladıkları askerlerle varlıklarını sürdürebilen Arbogast ve Stilicho'nun sistemleriyle büyük benzerlik gösteriyordu. Bu, her ne kadar az gelişmiş olsa da aynı zamanda politik bir devrimdi. Cumhuriyet anayasası, vatandaşların asker, askerlerin ise vatandaş olması prensibine dayanıyordu. Bir asker sınıfının oluşması bu uygulamanın sona ermesi anlamına geliyordu. Artık tahta kılıçlarla yapılan rutin eğitim yerini talim yönetmeliğine bırakmak zorundaydı, çünkü askerlik görevi savaş sanatına dönüşmüştü. Proletaryanın askerlik hizmetine duyduğu sınırlı ilgi, özellikle çok eski yönetmeliklerle sınırlandırılmış ve cumhuriyet kurumlarının sıkı kontrolü altında bir komutanın askerlerini keyfi şekilde mükâfatlandırma ve başarılı askerlere ganimetlerden pay verme yetkisinin yanında devletten kazanılan topraklardan bir parçayı hibe etmesini isteme hakkı ile hızla değişti. Silahaltına alınan vatandaşların ve köylülerin askerlik hizmetini bir angarya, işlerinin aksamasına yol açan bir yükümlülük olarak görmesine karşın sakat kalması durumunda yoksullar yurdu tarafından bile kabul edilemeyeceğinin bilincinde olan proletaryanın bir vatandaş olarak varlığını sürdürebilmesi ordudan alacağı maaşa bağlıydı ve bu nedenle orduda kalmak zorundaydı. Sığınabileceği tek evi askeri kamp, bildiği tek şey savaşmak, tek umudu kumandanıydı; durum bundan ibaretti. Marius, Raudine Savaşında gösterdikleri cesaret nedeniyle iki müttefik İtalyan bölüğüne, yasa dışı olduğunu bilmesine

rağmen vatandaşlık hakkı tanımasını, savaş çığlıkları arasında yasaların sesini fark etmediğini söyleyerek savunacaktı. Ordunun ve komutanların çıkarlarını ilgilendiren sorunlarda yasa dışı davranışlarla karşılaşılırsa diğer yasaların silah sesleri arasında çiğnemeyeceğini kim garanti edebilirdi? Hazır bir ordu, yeterli sayıda asker, muhafız alayı vardı, vatandaşlık yasasında olduğu gibi askeri yasalarda da artık gelmekte olan monarşinin sinyalleri verilmeye başlanmıştı. Eksik olan hükmedecek kişiydi. Palatino Tepesinde uçuşan on iki kartal krallığı haber veriyorlardı. Gaius Marius'un lejyonlara verdiği yeni kartal imparatorluğun gelecekteki kralını müjdeliyordu.

Hiç şüphe yok ki Marius, askeri ve politik statüsünün kendisine tanıdığı avantajlar sayesinde parlak başarılar peşinde koşuyordu. Karanlık ve zor bir süreç yaşanıyordu. Huzurlu bir dönemdi ancak kimse mutlu değildi, Kuzeylilerin Roma'ya saldırmasından sonra baş gösteren krizin tüm güçlerin birleşerek aşıldığı, kayıpların hemen yerine koyulduğu günler artık geride kalmıştı. Tüm dünya, yetenekli komutanların çökmeyi engelleme çabalarına karşın toplumun yenilenmiş oligarşi yönetimi tarafından batışa sürüklendiğini fark ediyordu. Gaius Gracchus'un yeri doldurulmadığı sürece toplum, kendi başının çaresine bakmak zorundaydı. Devrimin kapısını açan iki genç adamın yok olmasından sonra oluşan boşluğu telafi etme girişimlerinin ne kadar yetersiz kaldığını kanıtlayan Tiberius Gracchus'un üvey oğlu oldu. Kendi kız kardeşinin herkesin önünde kendisini sahtekârlıkla itham etmesine rağmen, Gracchus adını kullanarak tribunus seçildi. (655-99) Bunun üzerine halk Gaius Marius'un ismini bağırmaya başladı. Nasıl bağırmasındı ki? Şayet dürüst bir adam aranıyorsa, o döneminin en tanınmış kumandanı ve en popüler kişisiydi. Namuslu ve dürüst kişiliği, parti faaliyetlerine uzak duruşuyla devletin yeni

kurucusu olarak gösteriliyordu. Hem halk hem de kendisi bu gerçeğe nasıl ilgisiz kalabilirdi. Kamuoyu kesin kararını vermişti ve olaya mümkün olduğunca muhalif yaklaşıyordu. En yüksek ruhani pozisyonların kurullarca değil halk tarafından oluşturulması, hükümetin taşıdığı dini kaygılar nedeniyle, Gnaeus Domitius'un 650'de (104) verdiği ve senatonun karşı çıkmaya cesaret edemediği bir önergeyle iptal edilmesi, bu durumun en belirgin kanıtıdır. Muhalefetin ortak bir noktada buluşması ve pratik bir hedefe yönelmesi için sadece bir lider gerekmekteydi ki o da Marius ile bulunmuştu.

Marius'un hedefine ulaşabilmesi için iki seçeneği vardı, komutan olarak ordunun başına geçerek oligarşiyi devirmeyi veya yapısal değişimi yasalara bağlı kalarak gerçekleştirmeyi deneyebilirdi. Geçmişi buna işaret ediyordu; diğer seçenek ise Gracchus'un yöntemini kullanmaktı. Birinci yola girmemesi, belki de hiç düşünmemesi anlaşılabilir. Senatonun güçsüz ve çaresiz görünüşü, halk tarafından sevilmemesi ve horlanması Marius'un muhteşem popülaritesini kullanarak onu alt etmesini sağladı. Gerekirse ordunun dağılması sonucu boşa çıkan ve mükâfatlandırılmayı bekleyen askerlerden destek alacaktı. Marius, Gracchus'a göre kolay elde ettiği zafere güvenerek, dört yüz yıllık geleneğe sahip, karmaşık bir hiyerarşi içinde kurulmuş devlet yapısını ve türlü alışkanlıklara ve çıkarlara dayanan anayasayı değiştirmeyi kolay zannediyordu. Ancak gelişmeleri Marius'tan daha ayrıntılı biçimde gözlemleyen herkes, bir milis teşkilatı olmaktan kurtulup paralı askerlerle donatılan ordunun geçiş döneminde devletin oyuncağı olmaktan çıktığını, karşıt unsurların temizlenmesinin, düşmanlarının direncini artırdığını hemen fark edecektir. Organize silah gücünü savaşta kullanmak ilk bakışta gereksiz, ikinci bakışta düşündürücü görünebilir. Kriz henüz başlangıç safhasındaydı ve onun son, kısa ve basit dışavurumu henüz fark edilmiyordu.

Böylece Marius, kazandığı zaferden sonra geçerli düzene uygun olarak, devletin yasal kurumlarını, üst düzey yöneticilerini kendi tarafına çekebilmek için Gaius Gracchus'un açtığı yolda yürümeye karar verdi. Zafer kazanmış fakat sokak egemenliğini ele geçirmek için yeterli yeteneği ve deneyimleri bulunmayan bir general olarak, halk partisine ve onun eski yöneticilerine, en az onlar kadar müttefiklerine yanaşmak zorunda olduğunu çok iyi biliyordu. Böylece demokrat parti, uzun zamandan sonra politik açıdan tekrar önem kazanmış oluyordu. Partinin durumu Gaius Gracchus döneminden Marius'a kadar geçen süre içinde giderek kötüleşmişti. Senatörler yönetimine karşı hoşnutsuzluk azalmış değildi. Diğer taraftan Gracchus ve sadık taraftarlarının yeşerttiği umutlar şimdi hayal ürünü diye niteleniyor, Gracchus'un duygu sömürüsü, hoşnutsuzluk duyanların büyük kısmı tarafından benimsenmiyordu. Devrim coşkusu, başlangıç sürecine damgasını vuran eylemlere duyulan inanç, yirmi yılın koşuşturması içinde törpülendi ve yok edildi. Demokrat parti Gaius Gracchus idaresinde kazandığı önemini nasıl kaybettiyse aynı şekilde liderler de parti içinde artık söz sahibi değildiler. Gaius Gracchus gibi devlet işlerine müdahale etmeye cesaret edebilecek bir lider henüz bulunamamıştı, gelenler ya gençlik heyecanıyla muhalefet yapmakla yetinen, ateşli konuşmalar yaparak parti içindeki konumlarını sağlamlaştırmak, varlıklarını ve nüfuzlarını korumak isteyen ve hiçbiri Gracchus'un eline su bile dökemeyecek acemi politikacılar veya kaybedecek onurları olmadığından sadece kişisel hırslarını çıkarmak için bile hükümeti kızdırmayı göze alan kişilerdi. Birinci gruba dâhil olanlar arasında muhalefet içindeki etkili konuşmalarıyla itibar sahibi konumuyla ve çalışkanlığıyla ön plana çıkan Gaius Memmius ve tanınmış hatip Lucius Crassus'u sayabiliriz. Fakat o dönemin en popüler isimleri ikinci gruba

dâhil kişiler arasından çıktı. Cicero'nun Roma'nın mübalağa ustası diye nitelediği, en alt sınıftan gelen ve küstah sokak konuşmaları ve kaba esprileriyle tanınan Gaius Servilius ve düşmanlarını tarafından ateşli ve etkili bir hatip olarak nitelenen, asla çıkar gözetmeyen meslektaşı Lucius Appuleius Saturninus ikinci gruba dâhildiler. Senato kararıyla, quaestor olarak buğday dağıtımını denetleme görevi elinden alındı. Bunun nedeni, onun görevini kötüye kullanması değildi; böyle saygın bir görevin tanınmamış, egemen ailelerden gelmeyen genç bir adam yerine, hükümet partisinin başkanlarından birisi olan Marcus Scaurus'a verilmesi gerekiyordu. Onuru kırılan azimli ve hırslı adam muhalefet partisine katılmak zorunda kaldı ve 651 yılında (103) halk tribunusu olduğunda alacaklarını faiziyle birlikte tahsil etmeyi bildi. Karıştığı can sıkıcı bir eylem yüzünden görevinden olmuştu. Kral Mithridates'in elçileri aracılığıyla Roma'da rüşvet dağıttığını herkesin önünde anlattı. Senatoyu rezil eden bu açıklamaları cesur tribunusun az kalsın hayatına mal olacaktı. Censor olmak için başvuran (652-102) Numidya fatihi Quintus Metellus'a karşı bir ayaklanma başlattı, şövalyeler onu kan dökerek kurtarıncaya kadar Capitolinum'da esir tuttu. Censor Metellus'un intikam peşinde koşması, Saturninus'un hakaret dolu açıklamaları ve Glaucia'nın denetlemeler sırasında senatodan senatör listelerini çalma girişimi Metellus'un gevşek davranışlarını onaylayan meslektaşları tarafından önlendi. Metellus, hükümet partisinin sert çıkışına rağmen Caepio ve yoldaşlarının olağanüstü hâl mahkemelerinde yargılanmasını ve Marius'un büyük tartışma konusu yapılan yeniden seçilme (652-102) başvurusunu senatoya kabul ettirmeyi başardı. Saturninus, Gaius Gracchus'tan sonra senatonun en büyük düşmanı, halk partisinin en faal ve en güzel konuşan lideriydi. Üyeler arasında şiddet kullanmaya meyilli ve merhametsiz

bir kişi olarak tanınıyordu, sokağa inerek düşmanını sözle değil sopayla yola getirmek istiyordu.

Muzaffer general ile işbirliği yapmak isteyen halk partisinin iki lideri işte bu tip kişilerdi. Çıkarları ve hedefleri ortaktı ve Saturninus, Marius'un eski taleplerine kesinlikle her zaman onay vermişti. Planladıkları yeni devlet yapılandırmasını gerçekleştirebilmek için Marius'un altıncı kez konsül (654-100) Saturninus'un ikinci kez tribunus ve Glaucia'nın ise praetor seçilmesi konusunda anlaştılar. Senato, tehlikesiz gördüğü Glaucia'nın seçilmesine onay verdi ancak Saturninus ve Marius'un seçilmemeleri veya en azından onlara kararlı bir rakip olarak azimli Metellus'u konsüllüğe aday göstermek için elinden geleni yapacaktı. Her iki parti de yasal veya yasal olmayan her türlü mekanizmayı çalıştırdı. Marius kararlıydı, oy dilenmeye hatta satın almaya bile tenezzül edecekti. Tribunus seçimlerine hükümet partisi dokuz adayı listeye koyduğunda, onuncu yeri Quintus Nunnius isimli değerli ve sözü geçen bir adaya ayırdığını açıkladı. Kısa bir süre sonra, bu aday çoğunluğunu Marius'un ordudan atılmış askerlerinden oluşan bir güruh tarafından dövüldü ve öldürüldü. Böylece fesatçılar, zor kullanarak da olsa, hedeflerine ulaşmışlardı. Marius konsül, Glaucia praetor ve Saturninus halk tribunusu seçildi. (654-109) İkinci konsüllüğe Metellus değil önemsiz bir adam, Lucius Valerius Flaccus seçilmişti. Böylece güç birliği yapan adamlar, 633'te (121) kesintiye uğrayan planlarını tamamlayabilirlerdi.

Gaius Gracchus'un hedefine ulaşabilmek için hangi vasıtaları kullandığını anımsayalım. Hedef, oligarşiyi içeriden ve dışarıdan çökertmek, senatodan tamamen bağımsız hale gelen devlet kurumlarını eski statüsüne kavuşturmak, egemenlerin hâkim olduğu meclisi tekrar danışma kuruluna dönüştürmekti. Böylece devletin aristokratik yapısını egemen vatandaşlar, İtalyan müttefikler ve bağımlılardan oluşan üç

gruba ayırarak ve aralarındaki farklılıkları kademeli olarak gidermek suretiyle yaratılacak oligarşik olmayan bir hükümet sayesinde çelişkilere son verilecekti. Üç müttefik Saturninus'un halk tribunusuyken çıkarttığı (651-103) ve çıkartacağı (654-100) koloni yasası üzerinde çalışmaya başladı.[53] Daha bir yıl önce Kartaca topraklarının yarım kalan dağıtımı Marius'un askerleri, vatandaşlar ve İtalyan müttefikler lehine değiştirilmiş, Afrika eyaletinde her bir eski askere 100 morgen veya orta büyüklükteki bir İtalyan çiftliğinin beş katı kadar toprak verileceği vaat edilmişti. Şimdi Roma-İtalyan göçü için önceden var olan eyalet topraklarının en büyük kısmını kullanmakla kalmıyordu, aynı zamandan Cimbri'den yasal yollarla alınan bütün araziler Alplerin bağımsız öte tarafında yaşayan Kelt kavimlerine dağıtılmıştı. Toprak dağıtımının yönetilmesi ve bu konuyla ilgili önlemlerin alınması Gaius Marius'a bırakılmıştı. Aristokratların zimmetine geçirdikleri veya el koydukları Tolosa tapınağındaki hazinelerin iade edilmesi sağlanarak yeni toprak sahiplerinin donanımı için kullanıldı. Demek ki, bu yasa Gaius Gracchus ve Flaccus'un hazırladıkları şekilde yalnız Alplerin ötesinde, Transalpina ve denizaşırı kolonilerini fethetmeyi planlamıyor, Romalıların yanında İtalyanların da göçüne olanak tanıyor, bütün yeni yerleşimlerin yurttaş kolonisi yapılmasını öngörüyordu. Böylece İtalyanların, gerçekleştirilmesi son derece zor görünen ve uzun vadede reddedilmesi kuvvetle muhtemel Roma vatandaşlarıyla eşit tutulma taleplerinin yerine getirilmesi

53 Gracchus ile aynı yolda yürüyen Saturninus'un ilk ve ikinci tribunusluğu sırasında yaptıklarını ayırt etmek mümkün değildir. "De virus İllustibus" (73,1) metni Afrika tarım yasasının 651'de (103) çıkartıldığını söylüyor. Buna göre yasa başarıyla sonuçlanan Jugurtha Savaşından kısa süre önce yürürlüğe girmiş olmalıdır. İkinci tarım yasası ise hiç şüphe yok ki, 654 (100) yılına aittir. Yetki yasası 651(103) tahıl yasası ise 654'te (100) çıkartılmış olmalı.

adına önemli bir adım atılmış oluyordu. Yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Marius bu fetih ve paylaştırma projesinin başına getirildi. Öngörülemez davranışları ve sınır tanımayan hırsıyla yaşamı boyunca Roma'nın hâkimi kalmak istiyordu. Gracchus'un tribunus görevini sürdürebilmek için bu makama yeniden aday olması gibi Marius da konsül kalabilmek için her yola başvuracaktı. Genç Gracchus ve Marius'a verilmesi düşünülen politik yetkiler genellikle eşit görünse de tribunusluk ile konsüllük makamları arasında bazı farklar mevcuttu. Birincisi sivil, öteki ise askeri konularda yetki sahibi olacaktı. Bu farklılıklar kesinlikle devletin başına oturan adamların kişilikleriyle ilgili değildi.

Marius ve arkadaşlarının amaçladıkları hedef belirlenmiş olsa da hükümet partisinin katı direncini kırabilmek için hangi yöntemleri kullanmayı düşündükleri sorusuna yanıt bulmamız gerekiyor. Gracchus savaşlarını sermayedarlar ve proletarya sayesinde kazanmıştı. Ardılları da aynı metodu kullandılar. Şövalyeler mahkemelerde görev yapmaya başlarken, yetkileri de eyaletlerde çalışan devlet memurlarının tüccarlardan rüşvet almalarını önlemek için, olasılıkla Glaucia'nın aynı yıl içinde çıkarttığı, Saturninus'un Galya'daki Cimbri olayları sırasında ortaya çıkan rüşvet ve memurların diğer suçlarına karşı kurdurduğu özel mahkemelerden (651-103) esinlenen bir genelgeyle artırıldı. Bunun dışında, buğday dağıtımında bir Roma kovası için belirlenmiş 6 1/3 aslık damping fiyatı, başşehir proletaryası lehine sadece keşif bedelini içeren 5/6 asa indirildi. Şövalyeler ve başşehir proletaryası ile yapılan ittifak küçümsenmese de birliğin asıl gücünü onlar değil Marius'un ordusundan ayrılan askerler oluşturuyordu ve bu nedenle kendilerine koloni yasalarında yakışıksız biçimde avantaj sağlanmıştı. Bu devrim denemesini diğerlerinden ayıran onun askeri karakteriydi.

Şimdi işe başlama zamanıydı. Buğday ve koloni yasaları beklenildiği gibi hükümetin sert itirazlarına neden oldu. Senatonun, yüksek ödemelerin devleti iflasa sürükleyeceğini savunması karşısında giderlerin tribunus tarafından karşılanmasını önerdi. Her iki kanunun oylanmasına müdahale edilince, Saturninus oylamanın tekrar edilmesini talep etti. Yeniden sayım esnasında gök gürlemesinin eski inançlara göre tanrıların oylamayı yöneten memurların toplantıyı terk etmesi yönünde bir işaret olduğu bildirilince, Saturninus delegelere seslenerek senatonun sakin olmasını, aksi takdirde gök gürültüsünün ardından dolu yağacağını söyledi. Nihayet, üç yıl önce tutuklanan kumandanın[54] oğlu ve aynı babası gibi halk partisinin coşkulu karşıtı Quaestor Quintus Caepio kendisine bağlı kişilerin yardımıyla oturumu zor kullanarak dağıttı. Oylamaya katılmak için Roma'ya akın eden Marius'un askerleri hemen şehir içine dağıldılar ve böylece tekrar ele geçirilen oylama salonunda Apuleius yasalarının iptali mümkün oldu. Bu büyük bir skandaldı. Senatörler yeni yasayı beş gün içinde onaylamaları ve yemin etmemeleri durumunda makamlarından olacaklarını biliyorlardı ve hepsi, ülkeyi terk etmeyi yeğleyen Quintus Metellus dışında yasaya onay vermek zorunda kaldı. Marius ve Saturnnius, karşı partinin en iyi kumandanı ve yetenekli üyesinin kendi isteğiyle sürgüne gitmesi karşısında memnuniyetlerini göstermekten çekinmediler.

Hedefe ulaşılmış gibiydi ancak gelişmeleri endişeyle takip edenler eylemin başarısız olduğunu görüyorlardı. Başarısızlı-

54 Tüm kanıtlar aynı yere işaret ediyor. Yaşlı Quintus Caepio 648 (106) yılında konsül seçilmişti, genç Quintus 651'de (103) konsül, 654'te (100) ise quaestor olmuştu. Buna göre ilki 605'te (149) veya daha önce, ikincisi ise 624'te (130) veya 627'de (117) doğmuş olmalıdır. Hiç çocuğu olmaması (Strab.4,188) gerçeklerle çelişmez çünkü genç Caepio 644'te (90) savaşta öldü ve sürgüne gönderildiği Smyrna'da intihar eden yaşlı Caepio'nun bunu görmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

ğın nedeni olarak, politik yeteneği olmayan bir kumandanla, yetenekli ancak kaba ve demagoji yaparak devlet adamlığı yaptığını sanan bir sokak konuşmacısının ittifakı gösterildi. Plan gerçekleşene dek mükemmel geçinmişlerdi ancak uygulama safhasına gelindiğinde başarılı komutanın politik kapasitesinin bulunmadığı ortaya çıktı. Bir köylü hırsıyla soyluluk unvanları peşinde koşuyor ve hatta daha fazlasını arzuluyor, güçlü olduğunu sanarak bir devlet adamı gibi egemen olmak istiyordu. Politik kişiliğini kullanarak giriştiği her eylem, koşullar ne kadar elverişli olursa olsun başarısızlığa uğramaya mahkûmdu.

Ne rakiplerini yenebildi ne de partisine hâkim olabildi. Ona ve arkadaşlarına karşı yapılan muhalefet aslında çok belirgindi; sadece hükümet partisinden değil, İtalyanları kıskanan ve onlara özel vatandaşlık verilmesine karşı çıkan vatandaşların büyük bölümünün de tepkisini çekiyordu. Yaşanan olaylar sonucu varlıklı sınıf da hükümeti desteklemeye başlamıştı. Saturninus ve Glaucia proletaryanın lideri ve hizmetçisiydiler ve bu nedenle işçi sınıfının desteğiyle senatoyu mat etmek isteyen ancak sokak kavgalarına ve zorbalığa sıcak bakmayan varlıklı aristokratlarla sağlıklı bir bağlantı kuramamışlardı. Daha Saturnnius'un birinci tribunusluğu sırasında silahlı güruhlar şövalyelerle çatışmışlardı. 654'te (100) tribunusluğa adaylığının sert bir muhalefetle karşılaşması onun parti içinde ne kadar az destekçisi olduğunu kanıtlar. Yoldaşını belli ölçülerde desteklemek, kamuoyuna egemen olmaya değil egemen olana hizmet etmek için var olduğunu anlatmak aslında Marius'un göreviydi. Bunun tam aksini yapması itibarını kaybetmesine, iktidara sanki akıllı ve güçlü bir adayı değil kötü namlı bir kişiyi getirmek istediğini gösteriyordu. Böylece maddi çıkarlar peşinde koşan bu iki adamın içinde bulunduğu tehlike onların canlarından endişe duymalarına

ve senatoya yaklaşmalarına neden oldu. Gaius Gracchus, sadece proletaryanın desteğiyle hükümetin devrilemeyeceğini fark etmişti, özellikle varlıklı sınıfı kendi tarafına çekmek için çaba gösterirken, onun yolunda yürüyenler aristokratlar ve burjuvazi ile barışmaya çalışıyordu.

Ortaklığı yıkan düşmanların birleşmesi değil, Marius'un iki taraflı oynaması yüzünden ortakların aralarının açılması oldu. Yoldaşlarının önemli talepleri askerleri tarafından zorbalıkla kabul ettirilirken, Marius sanki verilen mücadelenin politik ve askeri lideri gibi davranmıyor, gelişmeler karşısında ağırlığını koyamıyordu. Hatta kendi çağırdığı hortlaklardan korkarak kaçmayı bile denedi. Yandaşlarının, namuslu bir adamın asla onaylamayacağı yöntemlere başvurmasına rağmen belirlenen hedefe ulaşılamadı. Bunun üzerine doğal olarak politik-ahlaki kargaşalardan medet umarak, yasa dışı eylemlere bulaşmadığını söyleyerek kendisini temize çıkartmak istedi. Generalin gidişata göre evinin bir odasında Saturninus ve taraftarıyla, diğer odasında ise oligarşinin vekilleriyle gizli toplantılar düzenlediği, bir odada senato aleyhinde, öteki odada ise isyan hakkında olumsuz konuşmalar yaptığı, iki toplantı odası arasında sıkça gidip geldiği anlatılır. Bu hikâye muhakkak ki uydurmadır ancak aynı Aristoteles'in herhangi bir düşüncesi gibi gerçeğe yatkındır. Marius, Apuleius yasası gereği ant içmek zorunda kaldığında başlangıçta yasanın şekilsel hatalarını bahane ederek itiraz etti, daha sonra ise yasaların hukuka uygun olması koşuluyla yemin etmeyi kabul etti. Bu yeminin iptal edilmesini sağlayan bir koşuldu ve doğal olarak tüm senatörler bu uyarıyı kabul etmişlerdi. Böylece edilen yeminler sonucu yasaların geçerliliği garanti altına alınmadığı gibi çok daha tartışılır olmuştu.

Ünlü kumandanın eşi bulunmayan bu akılsız çıkışının sonuçları kendisini hemen gösterdi. Saturninus ve Glaucia, dev-

rime katılırken ve Marius'u devlet başkanlığına getirirken, Marius tarafından ihanete uğrayacaklarını ve kurban edileceklerini hiç düşünmemişlerdi. O zamana kadar esprili konuşmalarıyla Marius'un başına çiçek döken komik halk adamı Glaucia'nın göndereceği çelenklerin bundan böyle gül ve menekşeden oluşmayacağı kesindi. Ayrılış gerçekleşti ve böylece iki taraf da kaybetmiş oluyordu; ne Marius, hazırladığı koloni yasasını tek başına yürürlüğe koyacak ve kendisi için öngördüğü yetkileri uygulayacak ne de Saturninus ve Glaucia, Marius'un hazırladığı planı tamamlayacak güce sahip değillerdi. Her iki hatip de o kadar itibar kaybetmişlerdi ki, artık geri dönmeleri olanaksızdı, ya makamlarından feragat ederek koltuklarını kendi elleriyle rakiplerine teslim edecek ya da ağırlığına dayanamayacakları asayı taşımaya çalışacaklardı. İkinci yolu seçtiler. Saturninus bir kez daha halk tribunusluğuna aday oldu, (655-99) Glaucia ise iki yıllık praetor süresini tamamlamadan konsüllüğe aday olamayacağını bilmesine rağmen şansını denemeye karar verdi. Tribunusluk seçimleri gerçekten de istedikleri şekilde sonuçlandı ve Marius'un sahte Tiberius Gracchus'un konsül olmasını engelleme çabaları, ünlü kumandanın ne kadar popüler olduğunu kanıtlamaktan başka hiçbir işe yaramadı. Halk zindanların kapısını kırarak Gracchus'u kurtardı ve sokaklarda zafer şarkıları söyleyerek onu tribunus ilan etti. Saturninus ve Glaucia bir yıl önce kullandıkları yöntemlerle bu önemli konsül seçiminde can sıkıcı rakiplerini devre dışı bırakmak istiyorlardı. Hükümet partisinin adayı, on bir yıl önce onlara karşı muhalefet yürüten Gaius Memmius, serseri bir güruhun saldırısına maruz kaldı ve darp edildi. Hükümet partisi zor kullanabilmek için bu fırsatı kaçırmadı. Senato, konsül Gaius Memmius'un olaylara müdahale etmesini ve demokrasiyi korumak adına, söz verdiği üzere kılıcını çekerek muhafazakâr partinin üzerine yürüme-

sini istedi. Genç erkeklerin ellerinde silahları ve askeri düzen içinde resmi dairelerde toplanması emredildi, başlarında yaşlı Marcus Scaurus'un yer aldığı senatörler silah kuşanarak pazar yerinde toplandı. Sokak çatışmalarına alışkın karşı parti hazırlıksız yakalanmıştı, kendisini savunmak zorundaydı. Hapishanelerin kapıları açıldı, köleler özgür bırakıldı ve silahlandırıldı. Saturninus general ilan edildi, 10 Aralık 654'te (100) halk tribunuslarının göreve başlayacağı gün büyük çarşıda çatışmalar başladı. Bu başşehir Roma'nın kuruluşundan beri surlar içinde yaşanan ilk savaştı. Sonuç belliydi, halk partisi yandaşları yenilerek Capitolinum'a sığındılar. Sularının kesilmesiyle teslim olmak zorunda kaldılar. Kumandanlığı üstlenmiş Marius eski müttefiki, şimdinin tutuklusunun hayatını kurtarmak istiyordu. Topluluğa seslenen Saturninus, yaptığı her eylemin konsülün onayıyla gerçekleştiğini anlattı. Marius'tan daha kötü kalpli biri bile o gün oynadığı rolden dehşet duyuyor olmalıydı. Artık olayların akışını o belirlemiyordu. Soylu gençler hiç kimseden emir almadan esirlerin tutulduğu belediye binasının çatısına tırmandılar ve kiremitleri kırarak onlara doğru fırlatmaya başladılar. Saturninus ve birçok tanınmış tutsak öldürüldü. Glaucia saklandığı delikte bulundu ve aynı şekilde katledildi. Aynı gün içerisinde dört Romalı memur, bir praetor, bir quaestor ve iki halk tribunusu ve soylu ailelere mensup çok sayıda tanınmış erkek sorgusuz sualsiz infaz edildi. Öldürülen liderlerin kanlı olaylara karışmış, ağır suçlar işlemiş olmalarına rağmen, ana ordunun terk ettiği öncü birlikler gibi ümitsiz bir çarpışma sonucu imha edilmeleri üzücü bir olaydı.

Ne hükümet partisi 10 Aralık'ta kazandığı bu büyük zaferi ne de muhalefet böyle bir hezimeti daha önce hiç yaşamamışlardı. Yerleri kolaylıkla doldurulabilecek bazı rahatsız edici hatiplerin ortadan kaldırılması dışında bir zamanlar

hükümete büyük zararlar verebilecek güce sahip bir adamın resmen ortadan kalkması, muhalefet cephesinde kapitalistler ve proletaryanın savaş neticesinde aralarının bozulmasına neden olmuştu. Bu durum hükümetin eseri değildi, gelişmelerin etkisi, Gaius Gracchus'un ustalıkla birleştirdikleri onun yeteneksiz, kaba davranışlı köylü ardılının hataları neticesinde darmadağın olmuştu. Sonuçta, hükümetin bu zaferi kendi çabalarıyla mı, yoksa tesadüf eseri mi kazandığı hiçbir önem taşımıyordu. Bu felaketten sonra Aquae ve Vercellae kahramanının düştüğü berbat durum birkaç ay önce aynı adamın yaşadıklarından farklı değildi. Ne aristokratlar ne de demokratlar muzaffer kumandana görev vermeye sıcak bakmıyorlardı, tam altı kez konsüllük yapan adam şimdi censorluğa bile aday olmaya cesaret edemiyordu. (656-98) Vaatlerini yerine getirebilmek için doğuya gitmesi gerektiğini söylüyordu, oysa aslında ezeli düşmanı Quintus Metellus'un zafer yürüyüşüne tanıklık yapmak istemiyordu. Gitmesine izin verildi. Geri döndüğünde evini açtı, odaları boş kaldı. Çatışmaların ve savaşın yeniden başlayacağını, kendisine fikir danışılacağını umuyordu. Ancak bu umudu ve diğer istekleri gerçekleşmedi. Barış hali devam etti. Doyumsuz biçimde saygınlık arayışı, yanıldığını fark ettiği an bunalıma girmesine, keyfinin kaçmasına neden oldu. Batıl itikatları olan biri olarak kendisinin yedi kez konsül seçileceğini söyleyen kâhinlere bel bağladı ve intikamını almak için umutlandı. Kendisi hariç herkes onun önemsiz ve zararlı biri olduğunu düşünüyordu.

Tehlikeli adamın bertaraf edilmesinden daha önemli olan maddi çıkarlarından feragat etmek zorunda kalan popularesin öfkesiydi. Şövalye mahkemeleri karşı görüşlü herkesi merhametsizce yargılıyorlardı. Örneğin Sextus Titius çıkardığı tarım yasası yüzünden değil, evinde Saturninus'un resmini bulundurduğu için; halk tribunusu Gaius Appuleius Decianus ise

Saturninus'a karşı uygulanan yöntemlerin yasal olmadığını söylediği için tutuklanmışlardı. Hatta popularese katılan yaşlı aristokratlar bile şövalye mahkemelerine haksız yere tazminat ödemek zorunda kalıyorlardı. Sekiz yıl önce Saturninus ile konsül Quintus Caepio'nun sefil duruma düşmesine neden olan Gaius Norbanus, kendi yaptığı yasa uyarınca (659-95) vatana ihanet suçundan yargılandı. Jüri, uzun bir süre tereddüt etti; sanığın suçlu olup olmadığından çok, düşmanları Saturninus'un mu yoksa müttefikleri Caepio'nun mu daha fazla nefrete layık olduğuna karar veremedi ve sonunda serbest bırakılmasına karar verdi. Hükümetin eski tutumunu sürdürmesi sonucu alt sınıf egemenliğine ramak kalmışken, devletin yıkılmasına neden olabilecek olası proletarya hâkimiyeti karşısında kaybedecek çok şeyi olan herkes için hükümetin devamı büyük önem kazanmıştı. Şimdi, kitleler Quintus Metellus'un geri dönüşünü geciktirten bir halk tribunusundan hesap sorabiliyordu, demokratlar kurtuluşu katiller ve nefret ettikleri Metellus'u öldüren zehir tacirleriyle iş birliği yapmakta bulmuş, hatta bazıları Roma'ya karşı gizli bir savaş hazırlığında olan Mithridates'in sarayına kaçmıştı.

Dış gelişmeler hükümet açısından sevindiriciydi. Roma'nın askeri gücü Cimbri savaşından Müttefikler Savaşı'na kadar geçen süre içerisinde fazla aktif olmasa da etkiliydi. En ciddi savaş sadece Roma'ya zor günler yaşatan Lusitan (649-105) ve Keltiberlerin Roma'ya karşı alışılmadık şekilde direndikleri İspanya'da yaşanmıştı. Konsül Titus Didius kuzey, konsül Publius Crassus ise güney eyaletlerde Roma'nın askeri gücünün ağırlığını koymasını sağlamakla kalmamış (656, 98-661, 93) söz dinlemez şehirleri tahrip etmiş, tepelerde kurulmuş şehirlerin sakinlerini ovalara yerleştirmişlerdi. Aynı dönemde Roma hükümeti nesiller boyu ihmal edilen doğu bölgelerine uzun zamandan beri yapılmadığı şekilde

tekrar el attı. Kyrene, Suriye ve Küçük Asya'da neler yapıldığını daha sonra anlatacağız. Restorasyon yönetimi devrimin başlamasından beri bu derece sağlam temellere dayandırılmamış, bu kadar çok taraftar bulamamıştı. Tribunusluk yasalarının yerini konsül yasaları, gelişim çabalarının yerini özgürlük kısıtlamaları aldı. Tabii ki, önce Saturnius yasaları iptal edildi; Marius'un kurduğu denizaşırı koloniler ıssız Sardinya adasındaki ufacık bir yerleşimde toplandı. Karikatürize edilmiş Alkibiades'e benzeyen, dans ve top oyunlarında politikada olduğundan daha başarılı ve en büyük yeteneği gece karanlığında tanrı heykelleri kırmak olan halk tribunusu Sextus Titius, Apuleius yasalarını tekrar uygulamaya koymak istedi. (655-99) Senato bunu, hiç kimsenin itirazına mahal bırakmadan veya onları şövalye mahkemeleri aracılığıyla susturmaya çalışarak ve dini bahaneler üreterek iptal etti. Bir yıl sonra (656-98) bu iki konsülden birinin hazırladığı raporda, yasanın teklif edilmesinden sonra uygulanmaya koyulması için gereken yirmi dört günlük zorunlu bir süre olması ve daha birçok yönergenin iptal edilmesinin gerektiği belirtildi. Böylece kanun koyma yetkisi kısıtlanmış, hükümetin yeni yasalar karşısında gafil avlanması önlenmiş oluyordu. Koyucusunun gayretleriyle uzun süre geçerliliğini koruyan Gracchus yasaları kitleler ve varlıklı aristokratlar beraber yürümekten vazgeçtikleri için temelinden sarsılmaya başladı. Aristokrasinin dağılması sonucu ortaya çıkan anayasa bu kez muhalefetin fikir ayrılığına düşmesi nedeniyle iptal edildi. Öyle olsa bile, 633'de (121) sona erdirilememiş restorasyon çalışmasını tamamlayarak, tiranların arkasından anayasayı da hallederek, yönetici oligarşiyi tek başına politik güç yapmanın zamanı artık gelmişti.

Her şey jüri kurumlarının yeniden kurulmasına bağlıydı. Senatörlük yönetiminin temelini oluşturan eyalet yönetimleri

jüri mahkemesi yani komisyonların şantajlarıyla o kadar bağımlı bir hale gelmişti ki, valiler talimatları artık senatörlerden değil kapitalistler, ticaret erbabından almaya başlamıştı. Varlıklı aristokratlar hükümetin demokratlar aleyhinde aldığı her kararı destekliyor, onların eyaletlerde kazandıkları hakları sürekli olarak kısıtlamaya çalışıyorlardı. Şimdi bu tür denemeler yapılıyordu. Egemen aristokratlar ağırlığını hissettirmeye başlamıştı, en iyi adamları eyaletlerdeki berbat yönetime kişisel çabalarıyla karşı çıkıyordu. Babası başrahip Publius'un izinden yürüyen konsül (659-95) hukuk adamı ve döneminin en önemli adamlarından biri Quintus Macius Scaevola en kararlı işlere imza attı. En zengin ve en çok suistimal edilen Asya eyaletinin valisi (658-98) Publius Rutilius Rufus subay, hukukçu, tarih yazarı yaşlı dostlarının yardımıyla yükselen, en ciddi ve en korkutucu örnekti. İtalyanlar ile eyalet sakinleri, zengin fakir ayrımı yapmaksızın her türlü ihbarı değerlendirdi, Romalı tüccarları ve eyalet kiracılarını verdikleri zararlar yüzünden tazminat ödemeye mahkûm ettiği gibi cinayete karışan saygın ve acımasız ajanlarından bazılarını çarmıha gerdirdi. Senato onun yöntemlerine onay verdi, Asya valilerine Scaevola'nın yönetim ilkelerini örnek almaları konusunda talimat verdi. Şövalyeler saygın ve varlıklı devlet adamı hakkında dava açmaya cesaret edemeseler bile yoldaşlarını ve hatta onun varisi, hizmetleri ve dürüstlüğü nedeniyle yalnız ailesinin değil yakın dostlarının da savunduğu Publius Rufus'u mahkemeye verdiler. Bu adamın Asya'da rüşvet aldığına dair iddialar yeterince ciddiye alınmadığı gibi davacı Appius'un ahlaksız tutumu nedeniyle iddiaları tamamen çürütülse de konsülü aşağılama fırsatı kaçırılmadı. Yanlış konuşmaları, kendisi için gözyaşı dökülmesini istemediğini açıklaması, kısaca egemen kapitalistlere biat etmeyi kabul etmemesi üzerine mahkûm edildi, muaz-

zam varlığına, uyduruk kefaret çağrısı yapanları susturmak adına el konuldu. Bu peşin hükümler sözde onun tarafından yağmalanan eyaletlerde yoğunlaşırken diğer eyaletler onu özel delegasyonlarla karşılıyor, kendisine ömür boyu, kalan günlerinde saygı ve sevgi gösteriyordu. Ona karşı yükselen bu güçsüz sesler tam bir rezaletti ve ne yazık ki türünün tek örneği değildi. Hukuk adamlarının temiz adamlara attığı çamurdan daha fazla acı veren, senatörler partisinin yeni üyelerini suçsuzluklarını asla kanıtlayamayacak şekilde itham altında tutmalarıydı. En saygın aristokrat Rufus ülkeyi terk etmiş, son yirmi yılın senato lideri yetmiş yaşındaki Marcus Scaurus rüşvet aldığı iddiasıyla mahkeme önüne çıkartılmıştı. Bu durum aristokratların deyimiyle, suçlu görülmese bile kişiliğinin yaralanması ve ihlaliydi. Davacı kurumlar acemi yoldaşlar tarafından profesyonelce yönetiliyor, alçak ve tehlikeli saldırılar artık ne itibar ne kıdem ne de yaş tanıyordu. Rüşvet komisyonları eyalet yöneticilerinin korumacılığından çıkarak en zavallı rehineler haline gelmişlerdi. Hırsızlar suçlarını itiraf eder, aldıkları rüşvetin bir kısmını jüri üyelerine aktardıkları takdirde ceza almazken ancak eyalet yöneticilerinin haklı ve masum taleplerini yerine getirmeyi denemeleri bile yargılanmaları için yeterli sebep olabiliyordu. Roma hükümeti bu denetleyici mahkemelerin kararlarını bir zamanlar Kartaca'daki danışmanlık kurumunun kararlarını onayladığı şekilde harfiyen uygulamak zorundaydı. Gaius Gracchus'un, nezih dünyanın onun çıkarttığı jüri yasalarıyla parçalanacağına dair öngörüsü bütün korkunçluğuyla gerçeğe dönüşmüştü.

Şövalye mahkemelerine sonu gelmez bir dava başvurusunun yapılması kaçınılmazdı. Hükümet partisindeki duyarlı kişiler, yönetilenlerin kazandıkları haklarının yanında sorumluluk da taşımaları, asil ve gururlu her makam sahibinin

bu baskıcı ve aşağılayıcı, doğru yönetmeyi imkânsız kılan politik denetime karşı çıkması gerektiğini düşünüyordu. Rutilius Rufus'un skandal mahkûmiyeti sanki hemen harekete geçilmesi için çıkartılan bir davetiyeydi. Konsül Marcus Drusus (663-91) bunu, kendisine karşı başlatılan bir eylem olarak yorumladı. Onun, otuz yıl önce Gaius Gracchus'u deviren ve daha sonrasında bir subay olarak Scordisci'yi yenmeyi başaran oğlu Drusus, aynı babası gibi son derece tutucu bir kişiydi ve bunu Saturninus'un isyanı sırasında yeterince kanıtlamıştı. Soylu bir aileden geliyordu, muhteşem bir varlığa sahipti ve gerçek bir aristokrattı. Mesleki kariyeri boyunca kazandığı onur madalyalarını taşımayı reddeden gururlu ve enerjik bir adamdı, diğer taraftan ölüm döşeğinde, kendisi gibi bir kişinin dünyaya gelmeyeceğini söyledi. "Asalet beraberinde büyük sorumluluk getirir!" sözünü hayatının kılavuzu haline getirmişti ve sonuna kadar bağlı kaldı. Tüm hırsıyla soylulara özgü gurur ve kendini beğenmişlikten uzak durmaya çalışmıştı, dürüst ve geleneklere bağlı davranışları alt tabakanın güvenini kazanmasını sağlamış, kapısı ve kesesi onlara her zaman açık olmuş, gençliğinden itibaren senatoda ve sokakta büyük itibar görmüştü. Yalnız değildi. Marcus Scaurus, Drusus'un açıkça tehdit etmekle itham edildiği dava sırasında savunmasını yaparken jüri mahkemelerinin yeniden düzenlenmesi konusuna değindi. O ve ünlü hatip Lucius Crassus senatoda sanki bu fikrin asıl sahipleriymişçesine davanın en ateşli savunucuları oldular. Oysa aristokrat yöneticilerin büyük bölümü Drusus, Scaurus ve Crassus'tan farklı düşünüyorlardı. Senatoda kapitalist partinin destekçileri arasında, bir zamanlar demokrasi, şimdi ise şövalyelik kurumunu ateşli ve akıl dolu şekilde savunan konsül Lucius Philippus, Drusus ve Scaurus'a olan düşmanlığı nedeniyle muhalefet saflarında yer alan Quintus Caepio gibi pervasız kişiler de

bulunuyordu. Bu kararlı rakiplerden çok daha tehlikelisi, mümkün olsa özellikle eyaletlerde vurgunculuğu tek başına yürütmek isteyen fakat sonuçta ganimetleri şövalyelerle paylaşmak zorunda kalan ve kapitalistlere karşı girişilen mücadeleye katılmadan güzel sözler söyleyerek hatta yalvararak affedilmeyi uman korkak ve tembel aristokratlar güruhuydu. Kitleleri harekete geçirebilmek için hedefe ulaşılmasa bile başarının yakalanması gerekiyordu.

Drusus verdiği dilekçeyle jüri üyeliklerinin şövalyelerin elinden alınarak halka verilmesini talep etti, ayrıca alınacak 300 yeni üyeyle kurumun yükü hafiflemiş olacaktı. Rüşvet almakla suçlanan veya suçlanabilecek üyeler için yeni bir ceza komisyonu kurulacaktı. Böylece kapitalistlerin özel politik yetkilerini kısıtlamak ve suçluları yargılayabilmek mümkün olmuştu. Drusus'un dilekçesi ve yapmak istedikleri bununla kısıtlı değildi, üzerinde düşünülmüş ve planlanmış bir reform önerisiydi. Ayrıca dağıtılacak buğday miktarının artırılmasını ve az sayıdaki bakır kaplı sikkelerin yanında gümüş dinar emisyonuyla masrafların karşılanmasını, henüz dağıtılmamış, öncelikle Campania devlet arazileri gibi İtalyan tarım alanlarının ve Sicilya'nın en güzel bölgelerinin göçmenlere verilmesini önerdi. Son olarak İtalyan müttefiklere belirli sorumluluklar yüklenmeleri karşılığında Roma vatandaşlığı verileceğini bildirdi. Aristokrasi açısından bakıldığında, burada Gaius Gracchus yasasının egemen sınıfa verdiği destek ve reformist düşünceler aynı şekilde vurgulanıyordu. –Garip ancak anlaşılabilir bir benzerlik.– Tiranlar oligarşiyi desteklerken o, düşük gelirli ve kısmen organize proletaryaya karşı para babalarını destekliyordu. Nasıl hükümet bir zamanlar proletaryanın iaşesinin devlet kasasından karşılanmasını kaçınılmaz bir külfet olarak görüyorsa, Drusus aynı şekilde bu olayı geçici olarak varlıklı aristokrasiye karşı bir koz gibi kul-

lanmak istiyordu. Aynı Tiberius Gracchus'un tarım yasasında olduğu gibi aristokratların büyük kısmı asıl soruna değinmeden sadece devletin eski masraflarını azalmak için alınan önlemleri destekliyordu. Göç ve kolonileşme konularında demokrasi sürecinde olduğu şekilde çözüm bulmak oldukça zor gözüküyordu zira oligarşi ancak eyaletlerin varlığı tehlikeye girdiğinde veya ordu yönetiminde aksaklıklar ortaya çıktığında müdahale ediyordu. İtalya ile eyaletleri aynı kefeye koymak ve Alplerin ötesinde fetih eylemlerine girişmek onların tutucu ilkelerine tamamen ters düşmekteydi. Senato, İtalyan çiftçisini ayağa kaldırmak adına Campania ve Sicilya gibi eyaletlerdeki devlet arazilerinden feragat etmeye hazırdı, oysa hükümetin eskiden olduğu gibi gelebilecek kışkırtmalar karşısında mevcut arazilerin bizzat aristokratlar aracılığıyla dağıtılması hariç üretebileceği bir çözüm yoktu. Drusus'un deyimiyle diğer hatiplerin elinden "sokakları kirletmek ve tan vaktini beklemekten" başka bir şey gelmiyordu. Diğer taraftan hükümet için, egemenlik ister bir kral ister bazı egemen ailelerin elinde olsun İtalya'nın yarısının veya tamamının vatandaşlar birliğine ait olması hiçbir önem taşımıyordu. İşte bu nedenle reform taraftarları, Fregellae ayaklanmasının tekrarlanmaması için, vatandaşlık hakkının mantıklı şekilde ve doğru zamanda uygulanması gerektiğini düşünüyorlar ve planlarını gerçekleştirebilmek için itibarlı İtalyan müttefiklerinden destek bekliyorlardı. İki büyük partinin liderlik konusundaki görüşleri ve amaçları keskin farklılıklar gösterse de her iki cephenin en iyi adamları kullanılacak araçlar ve reformist eğilimler konusunda tam bir fikir birliği içindeydiler. Scipio Aemilianus, bir taraftan Tiberius Gracchus'un muhalifleri arasında yer alır ve aynı zamanda onun reform çabalarını desteklerken, Gaius'un ardılı ve öğrencisi Drusus da onun düşmanları arasında yer almaktaydı. Soylu ve yüce ruhlu bu

iki genç reformist birbirlerine göründüğünden çok daha yakındılar ve partiyi kaplayan kesif sis tabakası içinde saf ve isabetli öngörüleri, vatanseverlikleriyle ön plana çıkıyorlardı.

Konu, Drusus tarafından hazırlanan yasa tekliflerinin onaylanmasıydı ve bu yasayla Gaius Gracchus'un İtalyan müttefiklere Roma vatandaşlık hakkı tanınması gibi sakıncalı önerisi geçici olarak askıya alınıyor, öncelik jüri, tarım arazileri ve buğday yasalarına veriliyordu. Kapitalist parti buna karşı çıkarak, şayet oylama yapılması, aristokrasinin tereddüt etmesi ve komitelerin kararsız kalması halinde jüri yasasına itiraz edeceğini bildirdi. Drusus bütün isteklerini tek listede topladı; jüri yasasının çıkartılabilmesinin buğday ve arazi dağıtımından yarar sağlayan vatandaşların oylarına bağlı olması, topraklarını kaybetme endişesi taşıyan Umbria ve Etrurialı büyük arazi sahipleri hariç tüm İtalyan vatandaşlarının tamamen Drusus yasasının yanında yer almalarına neden oldu. Tabii ki Drusus'un itirazlarını sürdüren konsül Philippus'u tutuklatmasının ve polis memurları aracılığıyla zindana attırtmasının da büyük etkisi oldu. Halk, tribunusu kurtarıcısı olarak bağrına bastı, onu tiyatroda ayağa kalkarak alkışladı. Çatışmaların bambaşka bir seviyeye gelmesine neden olan yapılan oylama değildi, asıl sebep karşı partinin Drusus'un yasa teklifini 656 (98) anayasasına aykırı bulması ve bu nedenle hükümsüz saymasıydı. Tribunusun baş rakibi konsül Philippus, senatodan Livia yasalarını usule aykırı ilan etmesini talep edince, şövalye mahkemelerinden kurtulduğu için sevinen senato üyelerinin büyük bir kısmı bu öneriye onay vermedi. Bunun üzerine konsül pazar yerinde yaptığı konuşmada böyle bir senatoyla yönetmenin mümkün olmadığını ve başka danışma meclisiyle çalışmak istediğini söyledi. Anlaşıldığı kadarıyla darbe yapmak niyetindeydi. Drusus'un çağrısıyla toplanan senato, hararetli tartışmalar-

dan sonra konsülün uyarısına dair görüş bildirdi, güvensizliğini dile getirdi. Philippus ve kapitalistler için büyük bir tehdit oluşturan devrim aynı şekilde çoğunluğun korkuya kapılmasına neden olmuştu. Buna, Drusus'un en aktif ve en saygın yoldaşlarından hatip Lucius Crassus'un 663 Eylül'deki (91) senato toplantısından birkaç gün sonra beklenmedik şekilde ölmesi eklendi. İtalyanlarla kurduğu bağlantıları başlangıçta sadece en yakın dostlarıyla paylaşan Drusus'un bu sırrı kısa sürede herkesin ağzına sakız olmuştu. Vatan hainliği çığırtkanlığı yapan rakiplerine, hükümet partisinin üyeleri de katıldı. Alba Dağı'nda bayram kutlamalarına katılan Konsül Philippus'u İtalyanların gönderdikleri katillere karşı uyarması, giderek daha fazla batmasına neden oldu. İtalyanların planladığı suikastlarla ilgili olduğu anlatılıyordu. Philippus, Livia yasasının iptal edilmesi için giderek daha fazla bastırıyor, bu yasayı korumaya çalışanların çabaları yetersiz kalıyordu. Kısa süre içinde eski hale dönüldü. Senatonun çoğunluğunu korkak ve basiretsiz üyelerin oluşturması ve şekli hatalar sonucu temyiz kararının alınması tek çözüm gibi gözüküyordu. Drusus karakteri icabı, kurallara uygun şekilde şövalye mahkemelerinin bizzat senato tarafından kurulduğunu, otoritesini kullanarak temyiz kararına itiraz etmesi gerektiğini bildirdi. Senatonun kapitalist partiye saldırıları son bulmuştu, istense de istenmese de geçerli hegemonyaya boyun eğilecekti. Ancak parayı yönetenler bu zaferle yetinmek istemiyorlardı. Bir akşam, kendisine refakat eden insanlarla vedalaşmak isteyen Drusus kapısının önünde silahlı saldırıya uğradı ve birkaç saat sonra yaşamını kaybetti. Fail hiç kimseye görünmeden akşam karanlığında izini kaybettirmeyi başarmıştı. Hukuki soruşturma açılmadı, fakat aristokrasinin aslında kendisine batırdığı hançeri tanımak hiç de zor değildi. Gracchus'un demokratik reformlarını aynı kaba kuvvetle

ve aynı dehşetle yok etmeye çalışan yine aristokrasiydi. Buradan derin ve acıklı bir ders çıkartılabilirdi. Reform denemesi aristokratlardan gelse bile gösterilen direnç ve aristokrasinin zaafı yüzünden kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdu. Drusus yaşamı boyunca tüccarların egemenliğine son vermek, göçleri organize etmek, iç savaş tehlikesini ortadan kaldırmak için uğraştı. Ticaret adamlarının ülkeyi hiç olmadığı kadar sınırsız şekilde yönettiklerini, reform planlarının sonuçsuz kaldığını gördü, ölümünün, güzel İtalyan ülkesini harabeye çevirecek korkunç bir iç savaşın başlayacağının sinyallerini vereceğinin bilinciyle yaşama veda etti.

7. BÖLÜM:

İtalyan Bağımlıların İsyanı ve Sulpicius Devrimi

İtalyanların Pyrrhos önderliğinde yürüttükleri özgürlük savaşını kaybetmelerinden sonra, İtalya'da, en olumsuz koşullarda bile temel ilkelerinden taviz vermeyen ve neredeyse iki yüz süren bir Roma egemenliği ortaya çıkmıştı. Ne Barka kahramanlar soyu ne Büyük İskender'in ardılları ne de Ahameniş hanedanlığı İtalyan ulusunu son derece güçlü başşehre karşı savaşmaya ikna edemedi. Büyük bir itaatkârlıkla Guadalquivir, Medscharda meydan savaşları sırasında tapınak tepesinde ve Sipylos'da boy gösterdiler, gençliklerinin verdiği dinçlikle efendilerinin üç kıtadaki egemenliklerini sürdürmesine katkıda bulundular. Durumları düzelmek bir yana daha da kötüleşmişti. Maddi sıkıntıları yoktu. İtalya'nın her yerinde küçük ve orta boy çiftlikler tamamlanmamış buğday yasası yüzünden belini düzeltemezken büyük arazi sahipleri, tüccarlar ve sermaye sahipleri giderek zenginleşiyordu çünkü İtalyanlar eyaletlerde mali sömürü konusunda Roma vatandaşlarıyla aynı imtiyazlara sahiptiler ve aynı şekilde himaye görüyorlardı. Bu bağlamda Romalıların politik üstünlüğü

onlar için avantaja dönüşüyordu. İtalya'nın ekonomik ve sosyal konumu bariz şekilde politik farklılıklardan kaynaklanıyordu, Etruria ve Umbria gibi müttefik eyaletlerde özgür çiftçi sınıfı yok edilmişken bilhassa Abruzzo Vadisindeki diğer eyaletlerde dokunulmamış, zarar verilmemişti. Aynı farklılıklar diğer Roma ilçelerinde de vardı. Buna karşın politik öteleme giderek keskinleşiyor ve sertleşiyordu. En azından önemli konularda yasa dışı eylemler gizli kalmıyordu. Roma hükümeti İtalyan eyaletlerinin yasalarla güvenceye alınmış yöresel özgürlüklerine saygı gösteriyordu. Reformist partinin çiftçi hareketine karşı başlangıçta varlıklı eyaletlerdeki ipotekli devlet arazileri için aldığı sert önlemlere karşı çıkan sadece katı tutucu ve orta partiler oldu, Roma'nın direnişi uzun sürmedi, kısa sürede teslim oldu. Roma'nın lider eyaletlere tanıdığı ve tanıması gereken imtiyazlar, ordunun üst düzey yönetimi ve yönetimin denetimi hakkı o kadar kötü icra edildi ki onlar sanki müttefik değil, hiçbir hakka sahip olmayan bağımlılardı. Yedinci yüzyılda yürürlüğe giren, son derece katı kurallara sahip Roma savaş hukukunda yapılan yumuşatma görünüşe göre yalnız orduda görev yapan Roma vatandaşlarını bağlıyor gibiydi. Örneklerine Jugurtha savaşı sırasında sıkça rastladığımız gibi, saygın İtalyan subaylarının Roma savaş şurasının kararıyla idam edilmesi, diğer taraftan ölüm cezasına çarptırılan Roma vatandaşı bir askerin bu kararara sivil mahkemelerde itiraz etme hakkı tanıması, sıkıyönetim yasasının içerdiği bu haksızlığın en çarpıcı örneğiydi. Vatandaşların ve İtalyan müttefiklerin orduda hangi oranlarda temsil edileceği sözleşmelerle saptanmıştı. Başlangıçta her iki tarafın da orduya verdiği asker sayısı eşitken, şimdi sayısal dengenin vatandaşlar aleyhine bozulması müttefik askerlere olan talebi artırmıştı. Bu ağır ve değerli görev angarya gibi görülmeye başlanmıştı, orduda her bir Roma vatandaşına

karşın iki müttefik asker bulunuyordu. Devlet yönetiminde durum ordudan farklı değildi. Roma hükümeti kendisinden soyutlanamaz yüksek yönetim hukukunun da katkılarıyla İtalyan eyaletleri üzerindeki mahfuz hakkını o derece geliştirmişti ki eyaletler Romalı memurların her türlü isteğine boyun eğmek zorundaydılar. En itibarlı taşra şehirleri arasında yer alan Teanum Sidicinum'da konsül, şehrin valisini pazar yerinde direğe bağlatarak sopalarla dövdürdü. Bir rivayete göre valinin karısı erkekler hamamında yıkanmak istemiş ancak görevliler hamamı hemen boşaltmamış ve temizlememişlerdi. Buna benzer olaylar aynı şekilde hukuki imtiyaz sahibi eski ve önemli bir Latin kolonisi olan Cales'de de yaşanmıştı. Başka bir Latin kolonisi Venusia'da özgür bir çiftçi yoldan geçen resmi görevi bulunmayan genç Romalı diplomata tahtırevanıyla ilgili yaptığı bir şaka nedeniyle ölümüne kırbaçlanmıştı. Aktardığımız bütün olaylar Fregallae isyanı sırasında yaşanmıştı. Yapılan bu tür haksızlıklara göz yumulduğu, işlenen suçların cezasız kaldığı şüphe götürmez. Buna karşın bu tür tahriklere verilen cezalarla Roma vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak amaçlanıyordu. Bir taraftan İtalyanlara karşı ortaya koyulan tutumun sürdürülmesi diğer taraftan Latin ve diğer İtalyan eyaletlerin erdemli atalarının itinalı davranışları, hükümet içindeki gerginliği tamamen önleyemese bile yavaşlamasına neden oldu. Roma'ya boyun eğen kaleler ve bu kaleler sayesinde korunan topraklar şimdi aynı baskı altındaydılar. Latinler, Picentes'e aynı baltanın egemenliği altında yaşadıklarını hatırlatabilirlerdi. Bir zamanların hâkimleri ve köleleri şimdi aynı egemen güçlere karşı ortak bir nefret duygusu geliştirmişlerdi.

Şayet İtalyan müttefiklerin içinde bulundukları bu bağımlılık köleliğe dönüşse bile aynı zamanda yeni imtiyazlar kazanma olasılığının artmasına sebep olabilirdi. İtalya

anakarasındaki tüm diğer şehir devletlerinin boyun eğmesiyle birlikte Roma vatandaşlığının eyalet bazında verilmesinden, bazı kişilere kısıtlı vatandaşlık tanınması haricinde, vazgeçilmişti. Şimdi bir adım daha atarak 628-632 (126-122) yıllarında tüm İtalya'yı kapsayan Roma vatandaşlık hakkının sınırlanmasını fırsat bilerek vatandaşların istedikleri yere yerleşme özgürlüğüne tecavüz ediliyor, Roma'da yaşayan ve vatandaş olmayan herkes halk meclisi ve senatonun onayıyla şehir dışına çıkartılıyordu. –Liberallikten uzak yapısıyla kin güden ve kişisel hakları ihlal etmeye yönelik tehlikeli bir önlem–; kısaca, İtalyan müttefikler bir zamanlar Roma'nın yanında duran, yönetilmekten ziyade kollanan, asla büyümeyen çocuklar, özgür olma ümitleri kırılmayan köleler gibi sömürülmemişlerdi, oysa şimdi, sopalar ve baltaların gölgesinde, efendilerine bağımlı ve umutsuz imtiyazlı köleler gibi yaşamak zorundaydılar, efendilerinden yedikleri tekmeleri zavallı eyalet yöneticilerine aktarmaktan başka yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Başlangıçta ulusal birliktelik duygularıyla durdurulmaları bu tür komploların kaderidir ve güçlü olmaları nedeniyle her zaman haklı çıkan yönetenlerle korku içinde itaat eden yönetilenler arasındaki çatlak büyüyene dek eylemsiz veya aciz kalmak, güç kullanımının alenen ortaya çıkması gibi uzun ömürlü bir toplumsal tehlikeyi doğurur. Roma egemenliğinin âdeta karakterini değiştiren Fregellae ayaklanması (629-125) aslında İtalyanlar arasında gerçek bir devrimci özellik taşımıyordu. Eşitlik talebi küçük bir istek olmaktan çıkıp yüksek sesli bir haykırışa dönüşmeye başlamıştı ve büyüdükçe daha fazla tepki çekiyordu. İyi niyetli bir çözüm önerisinin mümkün olmadığı kısa süre içinde anlaşıldı. Diğer taraftan onaylanması olanaksız öneriler üzerinde ısrarla dayatılıyordu. Roma'nın bu süreçteki konumu düşünüldüğünde bu tür taleplerin

gerçekleşmesi asla mümkün değildi. İtalya'da vatandaşlar ve vatandaş olmayanlar arasındaki oran kesin şekilde belirlenmemesine rağmen vatandaş sayısının İtalyan müttefik sayısından çok olduğu da söylenebilir. Ayrıca eli silah tutan 400.000 vatandaşa karşın en az 500.000, belki de 600.000 müttefik askeri mevcuttu.[55] Bu tür oranların geçerli olduğu bir ortamda, vatandaşların dayanışma içinde bulunmalarına ve kayda değer bir dış düşmandan söz edilememesine rağmen çok sayıda şehir ve eyalete bölünmüş ve dağılmış, Roma ile resmi veya kişisel bağlantılar kurmuş İtalyan müttefiklerin ortak hareket etmeleri mümkün görünmüyordu. Böylece hükümet, zorlu ve küskün bağımlı kullarını hem vatandaşlardan aldığı destekle hem de eyaletlere yaptığı gösterişli yardımlar sayesinde çok da zorlanmadan kontrol altında tutmayı başarabilmişti. Bu nedenle İtalyanlar devrim Roma'yı sarsıncaya kadar sessiz kalmayı yeğlediler. Ancak devrimin başlamasıyla beraber onlar da kendilerine eşitlik sağlayabilecek şu veya bu Roma partisinin fırtınalı ve çalkantılı yaşamına uyum sağladılar. Önce halk daha sonra senato partisiyle ortak eylemlere giriştiler ancak başarılı olamadılar. Taleplerinin her iki partinin ileri gelen adamları

55 Bu veriler 639 (115) ve 684 (70) denetim raporlarından alınmıştır. O yıllarda eli silah tutan vatandaşların sayısı 394.336-910000 olarak belirlenmiştir. -Bunlar Phlegon fr. Müller ve Clinton'un yanlışlıkla 668 (86) yılına dayandırdığı sayılardır. Liv. Ep. 98 göre gerçek sayı 900.000 olmalıdır. Hieronymus'un verdiği 463.000 sayısının diğer iki veriden farklı olması onun bu araştırmayı devrimin yarattığı kriz sırasında yapmış olmasına bağlanabilir. 639 (115) ile 684 (70) yılları arasında İtalya'da bir nüfus artışından söz edilememesi, Sulla'nın toprak reformu ile savaşın getirdiği kayıpların ancak kapanması nedeniyle eli silah tutan vatandaş sayısının 500.000'e ulaşması ancak yeni celplerle açıklanabilir. Bu bağlamda İtalyan ülkesinde yaşanan lanetli yıllarda eli silah tutan nüfusun 100.000'e kadar düştüğü söylemek abartılı bir ifade değildir. Müttefikler arasında meydana gelen savaş sırasında her vatandaşa üç vatandaş olmayan düşmekteydi.

tarafından haklı ve makul karşılandığını ancak aristokrat ve halktan üyelere söz geçiremediğini gördüler. Roma'nın en ünlü ve en yetenekli devlet adamları İtalyanların avukatlığına soyundukları anda yandaşlarının tepkisini topluyor, itibar kaybına uğruyorlardı. Otuz yıllık devrim ve değişim sürecinde çok sayıda hükümet geldi ve gitti. Programın değişkenliği direksiyon başında oturanların basiretsizliğinden ve hoşgörüsüzlüğünden kaynaklanıyordu. Özellikle yaşanan son olaylar İtalyanların taleplerinin yerine getirilmesi konusunda Roma'ya boş yere bel bağladığını ortaya koymuştu. İtalyanların ve devrimci partinin talepleri örtüştüğü ve bunlar bilinçsiz kitleler tarafından onaylanmadığı sürece oligarşinin taleplere değil talep sahiplerine düşman olduğu düşünülebilirdi. Devlet sanki başka bir çözüm mümkün değilmiş gibi oligarşinin varlığıyla uyum sağlayan ve senatoyu iyileştirici kararlara imza attı. Senatonun neredeyse sınırsız yetki sahibi olduğu son yıllarda Roma oligarşisi nahoş kararlar aldı. Beklenen ılımlı kararlar yerine 659'da (95) çıkarılan bir konsüllük yasasıyla bağımlılara vatandaşlık hakkı tanınmayacağı, karşı çıkanların dava edileceğini ve ağır cezalara çarptırılacağı bildirildi. Çıkarılan yasa, itibar sahibi ve eşitlik sorunuyla yakından ilgilenen birçok kişinin Roma saflarından İtalyan tarafına geçmesine neden oldu. Bu karar, hukuka aykırılığın ve çılgın devlet adamlığının tipik bir örneği olarak Kuzey Amerika'nın ana vatandan kopartılmasına yol açan anlaşmadan farklı değildi ve her iki karar iç savaşın başlamasına vesile oldu. Ancak bu yasayı çıkartanların dik kafalı ve iflah olmaz optimates değil, Georgy Grenville kadar mantıklı, toplumun saygı duyduğu kaderin cilvesi hukukçuluktan devlet adamlığına getirilen, yasalara uygun olarak önce senato ile şövalyeler, daha sonra da Romalılar ile İtalyanlar arasındaki savaşı başka hiç kimsenin

başaramayacağı şekilde ateşleyen, hatip Lucius Crassus'un dostu, Drusus'un müttefiki ve en ılımlı ve en aklı başında optimates üyelerinden biri Quintus Scaevola olması durumun daha da vahimleşmesine neden olmuştu. Bu yasanın ve onun sonucu olarak tüm İtalya'yı sarsan olaylar İtalyanların Marcus Drusus'a bağladıkları umutları tazeledi. Hiç kimsenin tahmin edemeyeceği şekilde tutucu bir şahsın Gracchus'un reformist düşüncelerini benimsemesi ve İtalyanların eşitlik mücadelesini desteklemesi gerçek olmuştu. Aristokrat bir devlet adamı Sicilya Boğazından Alplere kadar bütün İtalyanları hükümete karşı kışkırtmış, reform planlarını gerçekleştirme adına canını dişine takarak çalışıyordu. Bütün İtalya'da faaliyet gösteren gizli örgütün üyelerinin Drusus'a destek vermek için yemin ettiklerine dair söylentiler[56] kanıtlanamayan bir söylenti idi. Onun çok tehlikeli ve aslında bir Romalı memur için sorumsuzca girişimleri muhakkak ki sözde kalmayacak, adı bazı kritik bağlantılarla anılacaktı. Drusus'un taleplerinin senatoda oy çokluğuyla kabul edil-

56 Yemin metni: (Diod. Vat. P.128) "Capitolinum Jüpiter'i, Romalı Vesta, geleneksel Mars önünde Drusus'un bütün dostlarının veya düşmanlarının benim dostum veya düşmanım olacağı üzerine güneşin, yaklaşan dünya ve Roma'nın ilahi kurucularının (Penates) huzurunda yemin ederim. Ayrıca şayet Drusus'a ve üzerine yemin ettiğim kişilere dokunacaksa kendimin, çocuklarımın, anne ve babamın canını korumaktan asla çekinmeyeceğimi beyan ederim. Ve Drusus yasası sayesinde vatandaşlığa kabul edilirsem, Roma'yı gerçek vatanım, Drusus'u ise kurtarıcım olarak göreceğime ant içerim. Bu andımı vatandaşlarımın önünde tekrarlayacağım. Andımı tutmazsam başım beladan kurtulmasın."

Bu meyanda aktarılan bilgileri değerlendirme konusunda dikkatli olmak gerekir, bunlar genellikle Drusus ve Philippus aleyhine söylenmiş sözlerden derlenmiş metinlerdir (yemin metnine verilen anlamsız başlık "Philippus'un Andı" bu bilgilerle bağlantılı olmalıdır). Nitekim Roma'da içilen ant aleyhine çok sayıda dava açıldı. Son olarak bu yemin metninin suçlamalar üzerine mi ortaya çıktığı veya soruşturma konusu mu yapıldığı tartışmaya açıktır.

mesi İtalya'da büyük coşkuyla karşılandı. Kısa bir süre sonra, geçirdiği ağır rahatsızlığı atlattığına dair haber coşkuyu daha da artırdı. Ancak Drusus'un başka amaçlarının olduğu anlaşıldığında durum değişti. Artık istediği ana kanunu çıkartmaya cesaret edemeyecekti, önce erteledi, durakladı, sonrasında ise geri adım atmak zorunda kaldı. Senato şaşkındı, liderleri tarafından kararsızlığa sürüklendi. Şimdi bütün İtalya eyaletlerinde, yasanın kapitalistlerin çıkarlarına hizmet edeceği, tribunusun bir suikast sonucu öldürüldüğü anlatılıyordu (663-91 sonbaharı).

İtalyanların Roma birliğine katılma umudu Marcus Drusus'la birlikte mezara girmişti. Bu tutucu ve enerjik adam partisini uygun koşullar altında bile ikna etmeyi başaramamıştı. İtalyanlar ya kaderlerine razı olacak ya da otuz beş yıl önce Fregallae'ın yok edilmesiyle boğulan devrimi, mümkün ise güç birliği içinde bir kez daha denemek, Roma'yı ortadan kaldırmak yahut kendilerine eşitlik tanınması için baskı yapmak zorundaydılar. İkinci seçeneğin kabulü tamamen içinde bulundukları ümitsizlikle açıklanabilir. Olayların gidişatına göre eyalet yönetimlerinin Roma'ya karşı direnişi Amerikan koloni şehirlerinin Britanya imparatorluğuna karşı isyan etmelerinden daha umutsuz sayılmazdı. Roma hükümeti görünüşe göre ikinci isyanı ilkinden daha kolay engelleyebilirdi. Hiçbir tepki göstermeden her şeyi oluruna bırakmak umutsuzluk ifadesi değil miydi? Romalıların İtalya'da rahatsız edilmeden istedikleri gibi oturmaya alışık oldukları düşünüldüğünde, her İtalyan şehrinde saygın adamların Drusus'la ittifak yapmak istemeleri son derece doğal karşılanmalıdır. Sonuçta, her ikisi de aynı yola çıkıyordu. Zafer kazanmış bir partiye karşı gelmek vatan hainliği sayılabilir miydi? Bu gizli teşkilata katılmış veya katıldığı düşünülen herkes için tek çıkar yol savaş başlatmak veya

başını cellada teslim etmekti. Ayrıca İtalya'nın o anki koşullarında isyanın başarılı olma ihtimali oldukça yüksekti. Romalıların en büyük İtalyan ant birliğini (Konfederasyon) ne oranda dağıttığını bilmiyoruz, ancak Marsların, Paeligi hatta Samnitlerin ve Lucanialıların, politik açıdan önemsizleşen bayram ve kurban kutlamalarında bir araya gelen birlikler olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır. Başlayan isyan bu birlikler arasında giderek büyüyordu. Romalıların bu isyanı bastırmak adına ne zaman harekete geçeceğini kim söyleyebilirdi ki? Başında Drusus'un bulunduğu gizli örgüt onunla beraber gerçek liderini kaybetmişti. Oysa o, isyanın politik organizasyonunu korumak için bir askeri önlem olarak her müttefik eyaletin deneyimli askerlerden oluşan kendi ordusunu kurmasını önermişti. Diğer taraftan Roma gelişmelere hazır değildi. İtalya'da huzursuzluğun çıkacağı, müttefiklerin birleşeceği bilindiği halde, yöneticiler vatandaşları hemen silahaltına almak yerine memurları dikkatli davranmaları için ikaz etmekle, daha fazla bilgi toplayabilmek amacıyla casuslar göndermekle yetindiler. Başşehir o kadar savunmasızdı ki, Drusus'un en samimi dostu Mars subay Quintus Pompaedius Silo, güvendiği adamlarını giysileri altında sakladıkları bıçaklarla şehre sokarak bir isyan başlatmayı planladı. Anlaşmalar imzalandı, silahlar hazırlandı, bundan böyle yöneticilerin amaçları doğrultusunda isyanın başlatılması için bir bahane uydurulması gerekiyordu. Abruzzo'deki Asculum (Ascoli) şehrinin komşu şehirlere rehineler yolladığını öğrenen Romalı, prokonsül yetkileriyle donatılmış Praetor Gaius Servilius, elçisi Fonteius ve az sayıdaki refakatçisiyle Asculum'a hareket etti ve bir şenlik vesilesiyle tiyatroda toplanmış halka öfkeli bir tehdit konuşması yaptı. Silaha sarılma iması ve aşırı ciddi tehditler yüzyıllardan beri küllenmiş nefretin yeniden alevlenmesine

sebep olmuştu. Romalı memurlar tiyatroda toplananlar tarafından linç edildi ve her türlü barış önerisini reddetmek adına tiyatronun kapıları liderlerin emriyle kapatıldı. Asculum'da bulunan tüm Romalılar katledildi, malları yağmalandı. Bozkırda başlayan nefret ateşi bütün yarımadaya yayıldı. Kalabalık ve cesur Mars ulusu küçük ama güçlü Abruzzo, Pealigni, Marrucini, Frentani ve Vestini uluslarıyla bir ant birliği (konfederasyon) oluşturdu. Adını daha önce zikrettiğimiz cesur ve akıllı Quintus Silo bu hareketin başını çekiyordu. Romalılara ilk karşı çıkanlar Marslar olduğu için bu savaş Mars savaşı diye tanındı. Samnit ulusunun, Liris ve Abruzzo'nun tüm şehirlerinin, Calabria ve Apulia eyaletlerinin katılımıyla Orta ve Güney İtalya Roma'ya karşı tamamen silahlanmış oldu. Buna karşın Etrüskler ve Umbrialılar, bir zamanlar Drusus'a karşı şövalyeleri destekledikleri gibi şimdi de Roma'nın yanında yer aldılar. Adı geçen bu bölgelerde çok eski tarihlerden beri toprak ve para aristokrasisinin egemen, orta sınıfın ise neredeyse tamamen ortadan kalkmış olması ilginçtir. Buna karşın Abruzzo'da köylüler, varlıklarını İtalya'daki başka yerlere göre tüm canlılığıyla sürdürmeyi başardılar. İsyanı başlatan köylüler ve ağırlıkla orta sınıf olmuştu. Diğer taraftan kent aristokrasisi başşehir hükümetiyle el ele yürümeyi yeğlemişti. Bu da neden isyan bölgelerinde az sayıda topluluğun, isyancı topluluklar içinde de özellikle azınlıkların Roma ittifakına sadık kaldığını açıklar. Örneğin Vestin, şehri Pinna, Roma taraftarı olarak ağır bir kuşatmaya maruz kaldı, Aeclanumlu Minatus Magius yönetiminde Hirpini ülkesinde eğitim görmüş birlikler ise Roma'nın Campania'da yaptıkları eylemleri destekledi. Son olarak Campania'nın varlıklı eyaletleri Nola ve Nuceria, Yunan şehirleri Neapolis ile Rhegium ve Alba ve Aesernia gibi Latin kolonileri Roma tarafında yer aldılar.

Aynı Latin ve Yunan şehirleri Hanibal savaşı sırasında Roma'ya karşı Sabellia'yı desteklemişlerdi. Ecdatları İtalya'nın aristokrat yapılanmasını gerçekleştirmiş, bağımlı yoksul eyaletler arasındaki farklılıkları onlara tanıdıkları haklarla dengelemiş, diğer taraftan halkı azınlık aristokrasisiyle baskı altında tutmayı başarmışlardı. Ve şimdi tarif edilemeyecek kadar kötü oligarşi yönetiminde dördüncü ve beşinci yüzyılın devlet adamlarının yapı taşlarını ne kadar sağlam ve güçlü şekilde yerleştirdikleri kanıtlanmıştı. Çok kez sallanan yapı, fırtınaya bu şekilde dayanabilmişti. Varlıklı şehirlerin Roma'ya bağlı kaldıklarını da belirtmek gerekir. Hanibal savaşında olduğu gibi uzun vadede ve ağır yenilgilerden sonra bile Roma ile bağlarını hiç kopartmamışlardı yine de şu an ki sınavda kendilerini tam anlamıyla kanıtlamış sayılmazlardı.

İtalya'da ilk kan dökülmüş, iki büyük ordu karşı karşıya gelmişti. Gördüğümüz üzere bütün İtalyan müttefiklerin kazan kaldırmasına ramak kalmış, isyan liderlerin beklentileri dışında gelişmiş, Roma hükümetiyle ucuz bir anlaşma yapmak imkânsız hale gelmişti. Roma'ya elçiler yollayarak, birliğe kabul edilmeleri durumunda silahlarını bırakabileceklerini bildirdiler. Ancak talepleri reddedildi. Roma'da unutulmaya yüz tutmuş dayanışma duygusu geri gelmiş gibiydi. Ancak bağımlıların haklı ve büyük güçle desteklenen taleplerine dar kafalılar katı bir dargörüşlülükle karşı çıkıyordu. İtalyan isyanın sonuçlarından biri de aynı yanlış hükümet politikasının egemen aristokrasinin Afrika ve Galya'da yaşanan hezimetlerin sorumlusu olarak gördüğü adamlardan, haklı veya haksız şekilde intikam almak istemesiydi. Tribunus Quintus Varius'un önerisi üzerine, optimatesin şiddetli itirazlarına ve tribunusluk kurulunun yaptığı çok sayıda ara toplantıya rağmen, üstüne üstlük İtalya'nın yarısı silahaltı-

na alınmışken, İtalya ile Roma'da giderek yaygınlaşan bu ayaklanmanın arkasında Drusus'un bulunduğu iddiasını araştırmak için özellikle de bu öneriyi destekleyen şövalye sınıfının görevlendirilmesi, öfkeli ve korkmuş vatandaşlarca vatana ihanet olarak algılandı. Komisyon kararları, arabuluculuğa soyunan senatörler partisi sıralarında dağılmalara neden oldu; Birçok ünlü adam arasında Drusus'un gerçek dostu genç ve yetenekli Gaius Cotta sürgüne gönderildi, yaşlı Marcus Scarus da onunla aynı kaderi paylaşanlar arasındaydı. Drusus reformunu destekleyen senatörlere şüpheyle bakılıyordu, o kadar ki Konsül Lupus, senatoya kendi karargâhındaki optimatesin düşmanla sürekli temas halinde olduklarını bildirecek kadar ileri gitti. Yakalanan Mars ajanların soruşturulmasında bu tezin hiçbir gerçekle bağdaşmadığı ortaya çıktı. Bu bağlamda Kral Mithridates, fraksiyonlar arasındaki çekişmelerin Roma'ya Müttefikler Savaşı'ndan çok daha fazla zarar verdiğini söylerken son derece haklıydı. İsyan ve terörizme sebep olan vatana ihanet suçlarını araştıran komisyon görünüşe göre birleştirici bir güce sahipti. Partiler arası çatışmalar sona erdi, her tür renkten yetenekli adamlar, Gaius Marius gibi demokratlar, Lucius Sulla gibi aristokratlar, Drusus'un dostu Publius Sulpicius Rufus hükümetin hizmetine girdiler. Bu süreçte buğday dağıtımı halk meclisinin aldığı karar uyarınca, devletin savaş sırasındaki buğday ihtiyacını karşılayabilmek adına oldukça kısıtlandı. Kral Mithridates her an Asya eyaletine saldırabilir, Roma hazinesinin ana gelir kaynağına el koyabilirdi. Vatan hainliği komisyonu hariç tüm adalet komisyonları işlevini yitirdi, ticari faaliyetler yavaşlatıldı, asker celbi ve silah imalatından başka bir şey düşünülmez oldu.

Hükümet, savaşın getireceği ağır yükün maliyetini hesaplarken, asiler savaş sırasında politik açıdan nasıl organi-

ze olacaklarını düşünüyorlardı. Mars, Samnit, Marrucini ve Vestini bölgelerinde yani isyanın yayıldığı Paeligni topraklarında, Pescara Irmağının yakınlarındaki güzel ovada yer alan Corfinium şehri Roma karşısında, ayaklanan bütün ilçe sakinlerine vatandaşlık hakkı tanınan İtalya şehrine dönüştürüldü. Burada şehrin büyüklüğüne uygun olarak pazar ve belediye binaları inşa edildi. On beş üyeli senato yeni anayasayı hazırlamak ve orduya kumandanlık yapma görevini üstlendi. Vatandaşlar senatörler arasından iki konsül ve on iki praetor seçti. Aynı Roma'da olduğu gibi iki konsül ve altı Praetor savaş ve barış zamanında söz sahibi en yüksek makamı oluşturacaklardı. O dönemde Mars ve Picentes'te konuşulan Latincenin yanında Güney İtalya'da konuşulan Samnit dili ikinci dil olarak kabul edildi ve örneğin Roma standartları ve yeni devlet adına basılan yeni gümüş sikkelerde zaman zaman her ikisi de kullanıldı. İki yüz yıldan beri Roma'nın elinde bulunan madeni para tekeline uyum sağlandı. Buradan, İtalyanların artık Romalılarla eşit haklar elde etmek peşinde koşmaktan vazgeçerek onu yok etmeye çalıştıkları ve yeni bir devlet kurmak istedikleri sonucu çıkartılabilir. Aynı şekilde anayasalarının Roma anayasasının tam bir kopyası olduğu, İtalyan uluslarının çok uzun bir süreden beri arzu ettikleri gibi devletin yapısını değil düzenini sağlamaya dayanan bir politika icabı içinde oligarşik elemanlar barındıran, rekabet halindeki çok sayıda üst düzey memurun görev yaptığı bir yürütme kurulu olan Roma senatosunu örnek aldığı yararsız ve değersiz kurumların devre dışı bırakıldığı söylenebilir. Her şey en küçük detayına kadar taklit edilmişti. Örneğin en yetkili meclis üyeleri konsül veya praetorlara kazandıkları savaştan sonra imparator unvanı veriliyordu. Asilerin bastırttığı madeni paralarda isimler ve tanrı resimleri aynı kalıyor sadece Roma sözcü-

ğü yerine İtalya adı kullanılıyordu. Asilerin uygulamasıyla orijinal Roma yapısı arasındaki fark ikincisinin kentsel bir gelişim arz etmesi, şehir ile devlet arasındaki konumunun doğal yollardan ulaşmış olmasıdır. Buna karşın "Yeni İtalya" asilerin kongre merkezi olarak kalmış, yarımada sakinleri yasal vatandaş ilan edilmişlerdi. Çok sayıda eyaletin yeni bir politik birim ve modern anlamda etkili bir anayasa fikrinde birleşmeleri akla yatkındı, ancak öyle olmadığı gibi tam tersi gerçekleşti,[57] ve sadece yerel organizasyonlar o zamana kadar olanın aksine son derece mantıksız şekilde yürütülmeye başlandı. Özgürlükçü anayasa eski çağlarda, egemen halkın meclisler veya şehrin varlığında kendisini göstermesinden ayrı düşünülemez ve bu düşünce tarzı günümüz cumhuriyetçi-anayasal devlet yapısının temel taşıdır. Bu düşünce son derece moderndir ve özgür bir devletin varlığını sürdürebilmesinin olmazsa olmazıdır. Temsili bir senatoya sahip olması ve komisyonların lağvedilmesiyle birlikte yeniçağ devletleriyle karşılaştırabileceğimiz İtalyan devlet yapısı bile hem Roma'da hem de İtalya'da sınırlarını aşmamaya özen gösterdi.

Asiler tarafından bastırılan gümüş sikkelerde Sabin boğasıyla Roma dişi kurdu arasındaki mücadele olarak sembolize edilen savaş, Drusus'un ölümünden sonra 663-64 (91-90) kışında başladı. İtalyan tarafında silah, mühimmat

57 Büyük kısmını Diodoros (p.538) ve Strabon'dan (5,4,2) edindiğimiz bilgiler bu konuya açıklık getiriyor. Örneğin memurların vatandaşlar tarafından seçildiğini Strabon'dan öğreniyoruz. İtalya senatosunun Roma senatosundan farklı yapıya ve otoriteye sahip olduğu savunulmuş ancak hiçbir zaman kanıtlanamamıştır. Olasılıkla daha ilk birleşmede isyana katılan şehirlerin birlik içinde eşit şekilde temsil edilmesi için çaba sarf edilmişti ancak elimizde eyaletlerin yasa gereği kendi delegelerini atadıklarına dair herhangi bir belge yok. Aynı şekilde senatoya verilen yasa teklifi memurlar tarafından duyurulmamış, halk meclisinin onayına sunulmamıştır.

ve para stoku yapılırken Roma, savaş için gerekli malzemeleri eyaletlerden, özellikle de Sicilya'dan tedarik etti ve uzun süreden beri ihmal ettiği savunma duvarlarını yeniden güçlendirdi. Orduların gücü eşit gibiydi. Romalılar İtalyan kontenjanının eksikliğini orduya daha fazla vatandaş alarak ve Alplerin öte tarafındaki, tamamen Romalılaşmış Kelt ülkesinden topladığı, Campania ordusunda sayıları 10.000 bulan askerlerle kapatmaya çalıştı.[58] Donanma, Numidya ve diğer denizaşırı ülkelerden, Yunan ve Küçük Asya şehirlerinden gelen gemilerle güçlendirildi.[59] Kolonilerden gönderilenler hariç 100.000 asker toplanmıştı.[60] Savaş taktiği ve silah sayısı açısından İtalyanlar, Roma'dan hiç de geri değildi. Savaş yönetimi hem asiler hem de Romalılar için kolay sayılmazdı zira isyan bölgesi son derece genişti ve yol boyunca Roma'yı destekleyen çok sayıda kale bulunuyordu. Böylece asiler, güçlerinin bölünmesine ve zaman kaybına yol açacak kale savaşına yönelme, Romalılar ise gerçek anlamda tek bir merkezde yoğunlaşmamış isyan ile birçok noktada mücadele etmek zorundaydılar. İsyan bölgesi askerî açıdan ikiye ayrıldı. Picenium'da başlayıp Abruzzo'nun Campania sınırına kadar uzanan ve Latince konuşulan bölgeleri kapsayan kuzey kısmında İtalyan ordusu Mars konsül Quintus Silo,

58 Asculum mancınıkları Strabon ordusunda çok sayıda Galyalının görev yaptığını kanıtlar.

59 Elimizde, Roma senatosunun 22 Mayıs 676 (78) tarihinde aldığı kararı gösteren bir belge bulunuyor. Buradan Karystos, Klazomenai ve Miletoslu üç kaptana İtalyan Savaşının (664-90) başlamasından itibaren gösterdikleri kahramanlık nedeniyle emekliye ayrılma konusunda kolaylık sağlanacağını ve kendilerine bazı avantajlar tanınacağını öğreniyoruz. Aynı şekilde Memnon, Karadeniz kıyısındaki Herakleia şehrinin İtalyan savaşına iki gemi yolladığını ve bunların on bir yıl sonra çok sayıda şeref madalyasıyla geri döndüklerini anlatıyor.

60 Appianos'un anlatımlarında abartma söz konusu olmadığını, özellikle on beşinci lejyonun kullandığı Asculum mancınıkları sayesinde öğreniyoruz.

Roma ordusu ise konsül Publius Rutilius Lupus tarafından yönetiliyordu. Güney tarafı ise Campania, Samnium ve Sabellia dillerini konuşulan tüm bölgeleri kapsıyordu. Asi birlikler Samnitli Gaius Papius Mutilus, tarafından yönetilirken Roma ordusunun başında konsül Lucius Julius Cesar bulunuyordu. İtalyan başkumandanın emrinde altı, Roma başkumandanın altında ise beş yardımcı komutan görev yapıyordu. Böylece her yardımcı değişik bölgelerdeki saldırı ve savunma faaliyetlerini üslenirken konsül yönetimindeki ana ordunun hareket serbestliği vardı ve kararları veren merkezdi. Roma ordusunda Gaius Marius, Quintus Catulus ve Titıus Didius ile Publius Crassus gibi İspanya savaşına katılmış, deneyimli kumandanlar konsül ordusunda yer aldılar. İtalyan tarafında ünlü isimler bulunmasa bile kazandıkları başarılar, onların askeri konularda Roma'nın altında ezilmediklerini gösterir.

Belirgin bir merkezi olmayan bu savaşta Romalılar ağır basıyordu; buna rağmen kesin bir üstünlük kuramamışlardı. Romalıların asilere karşı etkili bir saldırı düzenlemek için birliklerini harekete geçirmemesi, asilerin ise Latium'a saldırarak düşmen başşehrini ele geçirmek adına hiçbir atılımda bulunmaması oldukça ilginçtir. Bunu değerlendirebilmek için, iki tarafın hangi koşullar altında savaştığını bilmek gerekir, başka ne şekilde davranabileceklerini, bir tarafta Roma hükümetinin gevşek yönetiminin, diğer tarafta federal eyaletlerle olan yetersiz bağlantıların savaş yönetimini ne kadar etkilediğini kestiremiyoruz. Böyle bir sistemde zafer kazanılabilir veya hezimet yaşanılabilir ancak düşmanın kesin şekilde yok edilmesi zordur. Ayrıca bu tür bir savaşta bazen münferit bazen de kombine bir dizi çatışmanın heder olması, enkaz benzetmeleri içinde asla somut bir resmin ortaya çıkmaması kaçınılmazdır.

Bölgede Roma'yı destekleyen kaleler doğal olarak saldırıya ilk maruz kalanlardı, halk kırsaldaki mallarını kaleye taşıdı, hemen kapıları kapattı. Silo, Marsların gözetleme kalesi iyi korunan Alba'yı, Mutilus ise Samnium'un merkezinde bulunan Latin şehri Aesernia'yı kuşattı. Ancak kararlı bir direnişle karşılaştılar. Roma ordusu isyan bölgesinde ortalığı kasıp kavurmaya başlamadan önce kuzeyde Firmum, Atria, Pinna civarında, güneyde ise Luceria, Beneventum, Nola ve Paestum yakınlarında bu tür çatışmalar sıkça yaşandı. Cesar idaresindeki güney ordusu, 664 (90) baharında, yerleşmelerin büyük çoğunluğunun Roma tarafında durduğu Campania bölgesinde toplanıp, Roma maliyesi için son derece önemli devlet arazilerini ve eyaletleri işgal etmesinden sonra Samnium ve Lucania'ya giden Marcus Marcellus ve Publius Crassus idaresindeki öncü birliklere yardım edebilmek için savunmaya ağırlık verdi. Cesar, Publius Vettius Scato yönetimdeki Samnit ve Mars birlikleri karşısında ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Venafrum, Roma işgal güçleri tarafından asilere terk edildi. Campania'dan Samnium'a giden ordu yolu üzerinde bulunan şehir aynı zamanda Aesernia sapağındaydı. Ağır saldırılara maruz kalan kalenin kaderi şimdi savunmasına ve komutanları Marcellus'un göstereceği cesarete ve tahammül gücüne bağlıydı. Her ne kadar Sulla, yıllar önce Bocchus'ta olduğu gibi kurnazlığı sayesinde seferi başarıyla tamamlayıp, Aesernia'nın biraz olsun nefes almasına imkân tanısa da şehir uzun süre direndi, ancak yıl sonuna doğru açlık tehlikesi baş gösterince teslim olmak zorunda kaldı. Aynı şekilde Marcus Lamponius, Lucania'dan Publius Crassus karşısında bir zafere imza attı ve onun Grumentum'a çekilmesinini sağladı. Şehir uzun bir kuşatma sonucu düştü. Apulia ve güney bölgeleri kaderleriyle baş başa bırakılmıştı.

İsyan her yeri sarmıştı; Samnit ordusu Mutilus idaresinde Campania'ya girdiğinde Nora sakinleri hemen teslim oldu ve Roma işgal kuvvetlerini şehirden kovdu, Mutilus'un emriyle işgal kuvvetleri kumandanı idam edildi. Romalılar, tek istisna Nuceria dışında Vezüv'e kadar bütün Campania bölgesini kaybettiler. Salernum, Stabiae, Pompeii, Herculaneum asilerin tarafına geçti. Mutilus, Vezüv'ün kuzeyine kadar ilerledi, Samnit ve Lucanialılardan oluşan ordusuyla Acerrae'a saldırdı. Cesar'ın ordusunda yer alan çok sayıda Numidyalı topluca Mutilus'un, daha doğrusu Venusia'nın el değiştirmesi sırasında Samnitlere esir düşen ve erguvan rengi imparatorluk kaftanıyla Samnit saflarına katılan Jugurtha'nın oğlu Oxyntas'ın ordusuna geçti. Bu nedenle Cesar tüm Afrikalı birlikleri ülkelerine geri yollamak zorunda kaldı. Mutilus, Roma karargâhına yaptığı baskında başarılı olamadı. Geri çekilen Samnit askerlerin etrafı Roma süvarileri tarafından çevrilince 6000 ölüyü savaş meydanında bırakarak kaçtılar. Bu, Romalıların kazandığı ilk zaferdi. Ordu, komutanını "imparator" diye çağırmaya başladı ve başşehirde yok olmaya yüz tutmuş ümitler tekrar canlanmıştı. Diğer taraftan muzaffer ordu bir ırmaktan geçerken Marius Egnatius'un saldırısına uğradı ve ağır kayıplar vererek Teanum'a sığınmak zorunda kaldı. Aktif konsülün çabaları sonucu ordu, kış başlangıcında eski gücünü kazandı ve Mutilus idaresindeki Samnit ordusunun koruduğu Acerrae'ı kuşattı.

Buna benzer eylemler, Abruzzo ve Fucine Gölü civarında, isyanın başşehri tehdit edecek kadar büyüdüğü Orta İtalya'da da gerçekleştirildi. Gnaeus Pompeius Strabo yönetimindeki bağımsız kolordu, Firmum ve Falerio'yu kuşatmak, Picenum'u zapt etmek için yola çıktı. Buna karşın Roma kuzey ordusu, Konsül Lupus yönetiminde Latin ve

Mars sınırına dayandı, düşmanın başşehre en yakın olduğu yer Valeria-Salaria yoluydu. Tibur ile Alba arasındaki ana yolu bölen ve Rieti yakınlarındaki Velino'ya karışan küçük ırmak Tolenus (Turano) iki orduyu birbirinden ayırıyordu. Marius'un acemi ordunun önce küçük bir savaşta deneyim kazanması gerektiğine dair önerisine kulak asmayan konsül Lupus hemen harekete geçti. Önce Gaius Perpenna'nın 10000 kişilik birliğini kaybetti. Başkumandan yenilen generalin yönetimini dehşetle izledi ve kalan birlikleri Marius'un emrine verdi. Buna rağmen saldırılarını sürdürmekte ısrarlıydı, biri kendi diğeri Marius tarafından yönetilen iki birlik Tolenus Irmağı üzerinde kurulmuş, birbirlerine uzak olmayan iki köprüden karşı kıyıya geçti. Karargâhını Marius'un ırmağı geçtiği noktada kurmuş olan Mars ordusunun kumandanı Publius Scato, geride birkaç gözcü bırakarak ırmağın yukarı bölümünde pusu kurdu. Lupus'un önderliğindeki Roma birliklerine hiç ummadıkları bir noktada saldırdı, büyük bölümünü öldürdü, ırmağa döktü. (11 Haziran 664-90) Konsül ve 8000 asker kurtulmayı başarmıştı. Marius, Scato'nun ilerlemesini engellemek adına ırmağı geçmesi ve ağır kayıplar vermeyi göze alarak düşman karargâhına baskın düzenlemesi telafi edilmesi zor bir hataydı. Ancak ırmağın aşılması ve Komutan Servius Sulpicius'un Paeligni karşısında elde ettiği başarılar Marsların savunma hatlarını geri çekmelerine neden oldu. Senato kararıyla Lupus'un yerine kumandanlık görevine getirilen Marius en azından düşmanın daha fazla başarı kazanmasını önlemiş oluyordu. Hemen ardından bir savaş kazandığı için değil de o dönemde Roma'da sözü geçen şövalyeler tarafından Drusus'a karşı sert muhalefeti nedeniyle desteklendiği için kendisine Marius ile eşit haklar tanınan Quintius Caepio, Silo'ya ordusu hakkında bilgi aktarmadığı gerekçesiyle sinsi bir tuzağa

düşürülerek askerleri, Marslar ve Vestini tarafından dövüldü. Marius, Caepio'nun devre dışı kalmasından sonra tek başına başkumandan oldu. Gösterdiği katı direnç sayesinde, düşmanının kazanmış olduğu avantajını değerlendirmesine mâni oldu ve Mars bölgesine saldırdı. Gerçekleşen savaş sonunda, çok sayıda düşman askerinin yanında Marrucini Yüzbaşı Herius Asinius da öldürüldü. İkinci sıcak çatışmada Marius'un ordusu ve Sulla idaresindeki güney birlikleri, kendilerine 6000 adama mal olan, Marslara ağır bir yenilgi tattırdılar. Ancak bu zaferin onuru genç subaya yazıldı, Marius her ne kadar orduyu yönetse ve savaşı kazansa bile düşmanı kovalayan ve imha eden Sulla idi.

Fucine Gölü civarındaki sert çatışmalarda kazanan yoktu, aynı şekilde Strabo'nun yönettiği Picenum birliklerinin de düşman karşısında üstünlük sağladığı söylenemez. Asi liderler Asculumlu Gaius Iudacilius, Publius Vettius Scato ve Titus Lafrenius birleşerek Strabo'nun birliklerine saldırdılar ve onu Lafrenius'un ablukaya aldığı Firmum'a sığınmak zorunda bıraktılar. O sırada Iudacilius, Apulia'ya girmiş Canusium, Venusia ve diğer Roma yandaşı şehirleri kendi tarafına geçmeye ikna etmeye çalışıyordu. Roma tarafında ise Servius Sulpicius, Paeligni karşısında elde ettiği galibiyet sonrası Picenum'a giderek Strabo'ya yardım etmeye çalıştı. Lafrenius iki ateş arasında kalmıştı, Strabo ön taraftan saldırırken Sulpicius arka taraftan taarruz ederek karargâhını ateşe vermişti. Lafrenius ölmüş, hayatta kalan askerleri panik içinde dağılıp Asculum'a sığınmışlardı. Picenum'da işler sarpa sarmıştı. Bir zamanlar Romalıların Firmum ile yetindikleri gibi İtalyanların elinde bir tek Asculum kalmıştı ve sıcak savaş yerini bir kuşatma harbine bırakmıştı.

Aynı yıl içinde Güney ve Orta İtalya'daki zor ve bölünmüş çatışmalara kuzey bölgelerinde bir üçüncüsü eklendi.

Roma'nın savaşın ilk aylarından sonra yaşadığı zorluklar Umbria ve Etrüsk eyaletlerinin isyana katılmasına neden oldu. Artık Aulus Plotius'u Umbria, Lucius Porcius Cato'yu ise Etruria'ya göndermek farz olmuştu. Romalılar adı geçen bu bölgelerde Mars ve Samnit bölgelerindekinden çok daha büyük bir direnç gördü ancak savaşta avantaj sağlamayı başardı. Böylece savaşın ilk yılı arkasında politik ve askeri anılar, düşündürücü beklentiler bırakarak geçmişti. Hem iki Roma hem de Mars ve Campania orduları yaşadıkları hezimetler sonucu zayıf düşmüş, cesaretleri kırılmıştı. Bu durumda kuzey ordusu öncelikle başşehrin savunmasına öncelik vermek zorundaydı. Zira Mars ve Samnit bölgelerindeki zorluklar nedeniyle Napoli'de bulunan güney ordusuyla temas kurulamıyor, Roma ile Napoli arasında bağlantı kopukluğu yaşanıyordu. Böylece Cumae ile Roma arasında posta bağlantısı kurulması son derece gerekli olmuştu. Politik açıdan bakıldığında isyan savaşın ilk yılında her tarafta giderek büyümekteydi. Nola'nın taraf değiştirmesi, güçlü ve önemli Latin kolonisi Venusia'ya tanınan ayrıcalıklar, Umbria-Etrüsk ayaklanması Roma için üzerinde ciddi şekilde düşünülmesi gereken gelişmelerdi. Roma birliği içten sallanmaya başlamış ve bu son deneyi kaldıracak gücü kalmamıştı. Latin-Campania kıyılarında bir posta zinciri kurabilmek için vatandaşlardan aktif çalışmaları bekleniyordu. Yeri boşalan 6000 kişinin yerine milis güçleri kullanılacaktı. Sadık kalan müttefiklerden fedakârlık göstermeleri isteniyordu. Risk almadan okun kirişini daha fazla germenin hiçbir anlamı yoktu. Halkın morali bozuktu, Tolenus savaşında ölen konsülün ve askerlerin cesetleri şehre getirilmiş ve burada toprağa verilmişti. Memurlar ulusal yasının göstergesi olarak erguvan renkli kostümlerini giymemiş, liyakat madalyalarını takmamışlardı. Hükümet vatandaşların silahlan-

masını istediğinde birçok kişi ümitsizliğe kapılmış, her şeyin bittiğine inanmıştı. Oysa Caesar'ın Acerrae, Strabo'nun ise Picenum bölgesinde elde ettiği başarılar sonrasında ilk tedirginlik atlatılmış gibi gözüküyordu. Hatta birinci zaferden sonra başşehirde halk asker elbiselerini çıkartarak sivil kıyafetlerini giymiş, ikinci zaferin haberi gelince de ulusal yas kaldırılmıştı. Romalıların savaşta avantajlı oldukları şüphe götürmezdi, nitekim halk ve senato, Hanibal savaşında kendilerini zafere taşıyan cesaretini yeniden kazanmıştı. Savaş, o dönemdeki gibi büyük bir coşkuyla başlatıldı ama aynı şekilde bitmedi. Katı inatçılık ve tutarsız davranışlar gevşek ve korkak bir düşünce tarzına yol açtı. Daha savaşın ilk yılında iç ve dış politika bütünüyle değiştirildi ve bambaşka eylemlere girişildi. İçinde bulunulan durum nedeniyle en doğru kararın verildiği kesindi, ancak bu silah tehdidi altında dezavantajlı koşulları kabullenme zorunluluğundan değil; bilakis Romalıların diğer İtalyanlar karşısındaki politik ayrıcalığının sürdürülmesinin toplum için faydadan çok zarar getireceğindendi. Kamusal alanda bir hatanın diğerini telafi ettiği doğrudur, burada da dik kafalılığın sebep olduğu hatayı korkaklık bir ölçüde telafi ediyordu. 664 (90) yılı, asilerin taleplerinin kabaca reddedilmesine, vatansever bir egoizm taraftarı kapitalistlerin, ılımlı bir politika izlenmesini ve gerekli hallerde uysal davranılmasını talep ettiklerinden şüphelendiklerinden intikam alabilmek için başlattıkları bir dava savaşına tanıklık etti. Aynı yılın 10 Kasım'ında göreve gelen tribunus Marcus Plautius Silvanus, vatana ihanet suçlarını inceleyen komisyonlarında kapitalist üyelerin yer almamasına, buna karşın bölgelerden gelen ve niteliksiz memurların görev yapabilmesine imkân tanıyan bir yasa teklifi getirdi. Bunun sonucu komisyon yöneticilerin sopası olmaktan çıkıp aşırı radikal grupların sopası oldular ve

yaratıcıları, demokratik vahşetin resmi celladı Quintus Varius'u, Quintus Metellus'un zehirlenmesinin ve Drusus'un öldürülmesinden sorumlu tutarak, sürgüne gönderdiler. Açık kalplilikle itiraf edilen bu politik döneklikten daha garibi İtalyanlara karşı uygulanan politikanın değiştirilmesiydi. Roma'nın son barış zorlamasının üzerinden üç yüz yıl geçmişti; Roma şimdi yenilen taraftı ve barış istiyordu ancak barış yapılması rakibin keyfine ve öne süreceği koşullara bağlıydı. Roma'yı yenmek ve yıkmak için kazan kaldıran eyaletler karşısında alınacak sonuç hayal kırıklığı yaratabilirdi ve onların taleplerini yerine getirmek belki de doğru çözüm olacaktı. Diğer taraftan sadık kalan eyaletlerin talepleri belli kısıtlamalarla yerine getirildiyse barış istendiği söylenerek pes edildiği imajı yaratılmaz, ant birliğinin (konfederasyon) kaçınılmaz dağılmasını önlemek mümkün olabilir, zafere giden yol açılabilirdi. Kapılarını bu taleplere uzun süre kilitli tutan vatandaşların bunlara yaklaşımı şimdi birdenbire değişmişti. Bu uğurda çarpışan kılıçlar eskisi gibi şakırdamıyor, gönülsüz ve aşağılayıcı biçimde kullanılıyordu. Konsül Lucius Caesar'ın[61] çıkarttığı bir yasa, o zamana kadar Roma'ya hayır dememiş eyaletlere vatandaşlık hakkı tanıdı. İki halk tribunusu Marcus Plautius Silvanus ve Gaius Papirius Carbo, İtalya'da ikamet eden herkese, iki ay içinde Roma yetkili makamlarına başvurmaları halinde vatandaşlık hakkı verileceğini açıkladılar. Buna göre vatandaş olmayanlar otuz beş eyaletten yalnız sekizinde, seçme hakkına sahipken, özgür bırakılanlar dört eyalette oy kullanabiliyorlardı.

61 Julius yasaları 664 (90) yılının son aylarında çıkmış olmalıdır çünkü aynı dönemde Caesar savaş alanında bulunmaktaydı. Plautius yasası ise büyük olasılıkla, aynı tribunusluk başvuruları gibi tribunusların göreve başlamasından sonra yani 664 (90) Ekim'inde veya 665 (89) Ocak'ında yürürlüğe girmiştir.

Bu kısıtlamanın kişiye bağlı mı yoksa kalıtımsal mı olduğu bilmiyoruz. Bu önlemler öncelikle o dönemde kuzeyde Ancona ve Floransa'ya kadar uzanan tüm İtalya için geçerliydi. Alplerin öte tarafında, hukuksal açıdan ülke dışında olduğu kabul edilen ancak yönetimsel olarak İtalya'nın bir eyaleti olan Kelt ülkesindeki Latin kolonileri İtalyan eyaletleriyle aynı statüye sahipti. Diğer taraftan Po'nun öte tarafında arazi dağılımı eski Kelt kabilelerinin ortadan kalkmasından sonra kentsel şemalara göre yapıldı ancak toprak genelde küçük yerleşim birimlerinde (fora) ikamet eden Roma vatandaşlarına verildi. Po'nun bu tarafındaki az sayıda yerleşim, örneğin Ravenna ve Po ile Alpler arasında kalan bölgeler Konsül Strabo'nun 665 (89) yılında çıkarttığı yasaya uyarınca İtalyan kent hukukuna göre organize edildiler. Böylece Alp vadilerindeki şehirlere bu kurala uyan yerleşimler değil bağımlı ve vergi ödeyen köyler eklendi fakat bunlara Roma vatandaşlığı bahşedilmedi, bilakis Latin kolonileri olduklarından yola çıkarak o zamana dek fazla hak elde edememiş Latin şehirleriyle yani Po havzasındakilerle aynı kefeye koyulurlarken Transalpina bölgesindeki yerleşimler ön arazi olarak değerlendirildi. Po'nun kuzeyinde Cremona, Eporedia ve Aquileia haricinde Latin kolonisi yoktu ve bu yörede yaşayan yerli kabileler Po'nun güneyindekiler gibi bölge dışına sürülmemişlerdi. Kelt eyaletinin kaldırılıp İtalyan kent yasasının konulması bu zengin ve önemli bölgenin Romalılaşmasını sağladı. Bu, bir zamanlar İtalya ile tezat oluşturan ve İtalya'nın saldırılarını püskürtmek için harekete geçtiği Galya soyunun, İtalyan efendilerinin yoldaşlarına dönüşmesinin uzun ve önemli dönüşümdeki ilk adımdı.

Beş yüz yıl öncesinin donuk Roma toplumuyla karşılaştırıldığında verilen tavizler dikkat çekiciydi, asilerle anlaşmak gibi bir amaç güdülmüyordu, hedef çoğunlukla salla-

nan ve kaybolmaya yüz tutmuş düşman eyaletlerini Roma tarafına çekmekti. Caesar yasalarının ne derece uygulandığını bilmiyoruz zira yasanın çıkartıldığı süreçte isyanın hangi boyutlara ulaştığını tahmin etmekte zorlanıyoruz. Ancak en önemli gelişme hem Tibur ve Praeneste gibi eski Latin ant birliklerinin hem de birkaç istisna dışında tüm Latin kolonilerinin isyancılardan koparak Roma vatandaşlar birliğine katılmış olmasıdır. Ayrıca yasa Etruria ve Güney İtalya'da Nuceria ve Neapolis gibi Roma'ya sadık kalan şehirler için de kullanıldı. O zamana dek ayrıcalıklı eyaletlerin, örneğin Neapolis'in vatandaşlık hakkı alma, Roma ile yapılan anlaşma uyarınca vatandaşlarının askere alınmaları, Yunan yasasının geçerliliği konusunda bazı endişeler taşıması çok normaldi ve belki de bu yüzden vatandaş olmayanlara vatandaşlık hakkı verilmesinin garanti edilmesini talep ediyordu. İtirazları sonucu Rhegium ve İtalya'daki diğer bazı Yunan eyaletleri vatandaşlık birliğine katıldıktan sonra bile eski yerel yasalarını kullanmaya ve Yunanca konuşmaya devam ettiler. Bu yasalar sayesinde, Sicilya Boğazından Po'ya kadar yayılmış çok sayıda ve önemli eyaletin de Roma birliğine katılması mümkün olmuş, vatandaş sayısı olağanüstü artmıştı. Ayrıca Po ile Alpler arasında kalan topraklarda yaşayan ahaliye kısmi vatandaşlık hakkı tanındı ve tam vatandaşlık sözü verildi. Romalılar verdikleri tavizlerden cesaret alarak ayaklanan eyaletlere karşı harekete geçtiler. Politik kurumlar, yangının büyümesini önlemek için gerektiği ölçüde kaldırılmıştı. İsyan artık eskisi kadar etkili değildi, Julia yasaları ve Roma'nın silah gücü, isyanı Etruria ve Umbria'da kolayca bastırılmıştı. Nüfusun yoğun olduğu Po Havzasında bulunan eski Latin kolonileri şimdi güvenilir birer müttefik olmuştu, onların yardımıyla yangın artık kontrol altına alınabilirdi. İki başkumandan Roma'ya geri döndü,

Caesar censorluğa aday gösterildi. Marius ise savaşı dengesiz ve yavaş yönetmesi ve artık altmış altı yaşına gelmiş olması nedeniyle eleştirildi ve geri çağrıldı. Oysa bu eleştiriler yersizdi, Marius Roma'da düzenli şekilde her gün jimnastik alanına giderek en azından bedensel açıdan hâlâ sağlam olduğunu, ayrıca son savaşta eski yeteneklerini kaybetmediğini kanıtladı. Ancak politik kariyerinin bitmesi sonrasında halk içindeki itibarını tekrar geri alabileceği parlak başarılar kazanamadı. Büyük zorluklarla kazandığı zaferlerden sonra başarılı bir subay olarak kılıcını bir kenara koymak onun kaderiydi. Marius'un yerine Mars ordusunun kumandanı, Etruria'da onur madalyası kazanan konsül Lucius Porcius Cato, Caesar'ın yerine ise Campania ordusunda kumandan yardımcılığı yapan ve bir önceki savaşta kazanılan zaferde büyük pay sahibi Lucius Sulla atandılar. Picenum bölgesinde başarılı bir kumandanlık örneği veren Gneus Strabo konsüllüğe layık görüldü.

Bu koşullarda 665 (89) kışında 1500 Mars askerinin Samnit savaşı sırasında yapılan hamleye benzer şekilde Etruria'daki isyanı desteklemek için Kuzey İtalya'ya girmesiyle savaşın ikinci kısmı başlamış oldu. Koruduğu bölgeden geçmelerine izin vermeyen Strabo yollarını kesti ve büyük kısmını öldürdü. Aralarından çok azı uzak ülkelerine geri dönmeyi başardı. Mevsim koşulları Romalıların hücuma geçmesi için son derece elverişliydi. Cato, Mars bölgesine doğru ilerleyerek bazı başarılar elde etti. Ancak Fucine Gölü yakınlarında düşman karargâhına düzenlediği bir saldırı sırasında öldürülünce Orta İtalya'daki askeri hareketin başına Strabo getirildi. Strabo bir taraftan Asculum'u kuşatırken diğer taraftan Mars, Sabel ve Apulia bölgelerini ele geçirmeye çalıştı. Sıkıntıya giren şehrini kurtarmak için Asculum Iudacilius, Picenum birlikleriyle istilacı orduya saldırırken di-

ğer birlikler Roma saflarına doğru hareketlendi. Bir rivayete göre o gün 75000 Romalı 60000 İtalik askeriyle boğuşmuştu. Zafer Roma'nın oldu, buna rağmen İudacilius ordusuyla şehre girmeyi başarmıştı. Kuşatma devam ediyordu,[62] kalenin sağlamlığı ve halkın bu korkunç savaşta gösterdikleri savunma başarısı mücadelenin düşünüldüğünden daha uzun sürmesine neden oldu. Cesur savunmasını aylarca sürdüren İudacilius kaybettiğini anlayınca Roma'ya sempati duyan vatandaşların halk tarafından linç edilmesine izin verdi ve daha sonra intihar etti. Şehri kapıları açıldı, İtalyan cellatların yerini şimdi Romalı cellatlar almıştı. Bütün subaylar ve ünlü vatandaşlar idam edildi, diğerleri sopalarla kovalanarak şehir dışına çıkartıldı, tüm mal varlıklarına el koyuldu. Kuşatma sırasında ve şehrin düşmesinden sonra Roma birlikleri isyan bölgesine girdi ve asileri teslim olmaya zorladı. Teate (Chieti) yakınlarında Servius Sulpicius'a yenilen Marrucini teslim oldu. Praetor Gaius Cosconius Apulia'ya girdi, Salapia ve Cannae'ı zapt etti, Canusium'u kuşattı. Marius Egnatius yönetiminde bölgeye gelen Samnit birlikleri Romalıları geri çekilmeye zorladı. Ancak Ofanto Irmağını geçmek isterken Romalıların saldırısına uğradı, Egnatius öldü, geri kalanlar Canasium kalesine sığınarak kurtuldu. Roma ordusu Venusia ve Rubi'ye kadar ilerledi ve tüm Apulia'yı ele geçirdi. Romalılar, isyanın merkezi Fucine Gölü ve Majella Dağlarında egemenliklerini tekrar kurdular. Marslar Strabo'nun subaylarına, Quintus Metellus Pius ve Gaius Cinna'ya, Vestini ve Paeligni ise bir yıl sonra (666-88) Strabo'ya teslim oldular. İsyancıların başşehri İtalia, Paeligni bölgesi-

62 Mancınıkları kullanan lejyonun adını taşıdığı gibi, "kaçan kölelerin" beddualeri yanında "Picenumluları vurun!" veya "Pompeius'u vurun!" yazıları kazınmış, kimisi Roma kimisi İtalyanlara ait mancınık toplarına Ascoli civarında çoğu kez hâlâ rastlanır.

nin kendi halindeki kasabası Corfinio kasabasına dönüştü. İtalyan senatosundan geri kalanlar Samnit bölgesine kaçtı.

Lucius Sulla komutasındaki Roma güney ordusu şimdi düşmanın elinde bulunan Campania'ya saldırıyordu. Stabia kuşatıldı ve yok imha edildi. (30 Nisan 665-89) Titius Didius, Herculaneum kuşatması esnasında öldürüldü. (11 Haziran) Pompeii direniyordu. Samnit kumandanı Lucius Cluentius şehre yardım etmek istiyordu ancak ordusu Sulla tarafından püskürtüldü. Keltlerden destek alan Lucius şansını bir kez daha denedi, bu kez de kalleş askerlerin dönekliği üzerine tamamen dağıldı ve karargâhı imha edildi, Nola'ya kaçmak isterken yanındaki adamlarıyla beraber öldürüldü. Roma ordusu yeteneği sayesinde arkadaşlarını ölümden alan komutanına duyduğu şükranı askeri kamp geleneklerine göre basit sembollerle süslü bir çim çelenk vererek ifade etti. Sulla, Nora ve diğer Samnit şehirlerinin kuşatmalarıyla vakit kaybetmek istemiyordu, isyan ateşinin tüttüğü yere, ülke içine doğru ilerledi. Aeclanum'un kısa süre içerisinde fethedilmesi ve verilen korkunç ceza Hirpini bölgesinde büyük bir korkuya neden olmuştu. Bölge, yardıma gelmeye hazırlanan Lucanialıların saldırısı başlamadan teslim oldu, böylece Sulla hiçbir engelle karşılaşmadan Samnit ant birliğinin topraklarına kadar ilerledi. Mutius idaresindeki Samnit ordusu bir geçitte onu beklerken Sulla geçidin etrafından dolanarak Samnit ordusunun arkasına geçerek onları gafil avladı, karargâhlarını yakıp yıktı. Komutan yaralı olarak Aesernia'ya kaçmayı başardı. Sulla, Samnit bölgesinin başşehri Bovianum'a kadar ilerledi ve surlar önünde kazandığı zafer sonrası şehir teslim bayrağını çekmek zorunda kaldı. Hava koşullarının değişmeye başlaması seferin ertelenmesini gerektirdi.

Olaylar işte böyle gelişmişti. Muhteşem, zaferlerle dolu

ve 665 (689) yılında başlayan isyan bastırılmış, asilerin ümitleri kırılmış, her şey eski haline gelmişti. Kuzey İtalya'da sükûnet hâkimdi. Orta İtalya'da her iki kıyı kesimi Roma'nın egemenliğine girmişti. Abruzzo tamamen, Venusia hariç Apulia, Nola hariç Campania Romalıların elindeydi. Ayrıca Hirpini bölgesinin fethedilmesiyle birlikte direnmeye devam eden Samnit ve Lucania bölgeleri arasındaki bağlantı kesilmişti. İsyan bölgesi sönmüş bir yangın yerini andırıyordu. Her taraf kül içindeydi enkazın arasında hâlâ alevler yükseliyordu, ancak yangın kontrol altına alınmıştı ve artık tehlike yoktu. Yüzeysel anlatımlar içinde bu ani değişimin nedenlerini yeterince tanımadığımız için üzgünüz. Strabo ve Sulla'nın usta savaş yönetimlerinin, Roma ordusunun yoğun çabalarının, hızlı hücumların değişimin ana nedenlerini teşkil ettiği kesindir. Ayrıca asilerin ani çöküşünde, yapılan politik ve askeri hataların büyük rol oynadığını da unutmamak gerekir. Silvanus ve Carbo'nun yasası, düşman safları arasında çöküntü ve ihaneti başlatarak amacına ulaşmış gibi gözüküyor. Birbirleriyle olan bağlantıları oldukça zayıf asi eyaletlerin arasına sanki bir altın elma atılarak nifak tohumları ekilmişti. Bizim gördüğümüz -bu durum yaşanan şiddetli şoklardan sonra İtalya'da ortaya çıkan bir çözülmeydi- Samnitlerin ayaklanmayı başlatan ve barış yapıldıktan sonra komşu ülkeye sığınan Mars Quintus Silo idaresinde giriştikleri bu eylem başarısız kalınca Safin veya Samnit adıyla, tamamen yerel bir mücadele içine girdiler.[63] Aesernia kalesi Samnit özgürlüğünün son sığınağı oldu. 3000 piyade ve 1000 atlıdan oluşan bir ordu azat edilen 2000 köleyle takviye edildi. Orduyu, aralarında Silo

63 Bu dönemde bazı dinarlar üzerinde Safinin ve G Mutil'e göre Osk dilinde yazılar bulunmaktadır. Zira İtalya asilerin elinde bulunduğu sürece hiçbir eyaletin kendi adına para basması mümkün değildi.

ve Mutilus'un da bulunduğu beş kumandan yönetecekti. İki yüz yıllık bir aradan sonra Samnit savaşları tekrar başlamıştı, çiftçiler İtalyan ant birliğinin (konfederasyon) aynı beşinci yüzyılda olduğu gibi başarısız kalması neticesinde bölgesel özgürlüklerinin kazanma adına mücadelelerini tek başına sürdürmeye niyetliydiler. Ancak cesurca alınmış bu karar gerçeği değiştirmeye yetmeyecekti. İsyan, Samnium ve Lucania'da yeni kurbanlar aldıktan sonra bitecekti.

Aynı dönemde Pontus kralı Mithridates'e savaş açılması ve ordunun bir yıl sonra (666-88) bir konsül yönetiminde Küçük Asya'ya gönderilmesi yeni bölgesel komplikasyonlar ortaya çıkmasına neden oldu. Şayet bu savaş bir yıl önce çıkmış olsaydı isyan İtalya'nın yarısına, en önemli eyaletlere sıçrar, Roma devleti için çok büyük bir tehdit oluşturabilirdi. Şimdi İtalyan ayaklanmasının kısa sürede son bulması Roma'nın şansı olarak değerlendirilebilirken, başlayan Asya savaşı, İtalyan isyanıyla karışsa bile Roma için bir tehdit olarak görülemez. Diğer taraftan Mithridates'in asilerin destek taleplerine sıcak bakması Roma'nın canını sıkan bir gelişmeydi. İtalyan ve Asya savaşlarını aynı anda yürütmek artık eskisi kadar kolay olmayacaktı. Devlet kasası iki yıllık savaş sürecinde tamamen boşalmıştı, aktif ordunun yanında ikinci bir ordu kurmak mümkün değildi. Devlet elinden geleni yapacaktı. Kaleye yakın bölgelerdeki arazilerin alış ve satışından 9000 Pfund altın (2,25 Milyon Taler) gelir elde edilmişti. Yeni bir ordu kurulmadı, bunun yerine Asya'ya Sulla idaresinde Campania'da bekleyen ordu gönderildi.

Güney İtalya'daki koşulların düzelmesi halinde, Strabo idaresindeki kuzey ordusu da Asya'ya çekilecekti.

Böylece Roma, üçüncü sefere avantajlı başladı 666 (80). Strabo, Abruzzo'da süregelen direnişe son verdi. Numidya fatihi Quintus Metellus Pius'un, en az onun kadar yetenek-

li oğlu ve ardılı Cosconius, Venusia'yı zapt etti, en az 3000 düşman askerini esir alarak Apulia'ya asayiş getirdi. Her ne kadar Silo, Samnium'da Bovianum'u geri almayı başarsa da Roma ordusu General Mamercus Aemilius liderliğinde büyük bir zafere imza attı, Samnitlerin savaş meydanında bıraktığı 6000 asker arasında Silo'nun cansız bedeni de yatıyordu. Campania'da, Samnitlerin elinde bulunan küçük yerleşimler Sulla tarafından fethedildi, Nola kuşatıldı. Aynı şekilde Lucania'ya giren Romalı kumandan Aulus Gabinius hiç de küçümsenmeyecek başarılar kazandı. Ancak onun düşman karargâhına yaptığı baskın sırasında öldürülmesi neticesinde, asilerin lideri Lamponius hiçbir engelle karşılaşmadan Lucania-Bruttium bölgesine hâkim oldu. Hatta Rhegium'u almayı bile denedi ancak Sicilya valisi Gaius Norbanus karşısında başarılı olamadı. Bazı küçük aksaklıklara rağmen hedefe varılmak üzereydi. Nola'nın düşmesi, Samnium'un pes etmesi Asya'ya yeterli sayıda asker gönderilmesini mümkün kılacak gibiydi. Olumlu gelişmeler başşehrin tekrar rahat nefes almasını sağladı.

Roma'da korkunç bir kargaşa hâkimdi. Drusus'un şövalye mahkemelerine saldırması ve şövalyeler tarafından beklenmedik şekilde devre dışı bırakılması, Varius'un başlattığı iki tarafı keskin adalet savaşı aristokrasi ve burjuvazi, ılımlılar ile aşırılıkçılar arasına nifak tohumları serpmişti. Yaşanan olaylar, barış taraftarlarının ne kadar haklı olduğunu gösteriyordu. Taleplerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardı. Verilen tavizler aynı eski itirazlarında olduğu gibi dik kafalılıktan ve dar görüşlülükten kaynaklanan bir kıskançlığa işaret etmekteydi. Bütün İtalyan eyaletlerine aynı hakları tanımak yerine, bazı nedenler göstererek verilen hakları iptal etmeyi yeğlemişlerdi. Çok sayıda İtalyan eyaleti Roma vatandaşlar birliğine kabul edilmiş ancak ta-

nınan haklar, yeni vatandaşları eski vatandaşlarla, özgür kılınanları özgür doğanlarla eş tutmak gibi onur kırıcı bir yaklaşımla berbat edilmişti. Po Havzasıyla Alpler arasındaki eyaletlere vatandaşlık hakkı tanınması onları mutlu etmek bir yana çok kızdırmıştı. İtalyan eyaletlerinin önemli bir bölümünün, vatandaşlık hakkı iptal edilmekle kalınmamış, eskiden imzalanmış anlaşmalar bile isyan sürecinde geçersiz kılınmış, özür dilenmesi ve biat edilmesi halinde tekrar devreye sokulacakları bildirilmişti.[64] Seçme hakkının

64 Licinianus'un (p.15) 667 (87) yılında söylediği, "yaklaşık olarak 15.000 asker gönderme sözü veren herkese çeşitli politik vaatler verildi." Livius Raporu (ep.80: İtalya halkına senato tarafından vatandaşlık verildi) kısmen daha katı uygulamasıyla tekrar karşımız çıkar. Roma devlet hukukuna göre Dediticii (sınır bölgelerinde yaşayan Germen kavimler) Romalılara biat eden ve küçük birliğe alınmalarına izin verilen peregrini (Roma vatandaşı olmayan özgür bir taşra tebaası) özgürlerdir. (Gaius inst. 13-15, 25; Ulp.20,14; 22,2) Sadece hayatları bağışlanmış değildi, özgürlük ve mal edinme hakkı tanındı hatta kendi yasaları eyaletlerde meclislere bile girebilirlerdi. ... "belirli bir devletin vatandaşları" (Ulp. 20,14; Bkz. Dig.4,17,18,19,1) hukuksal açıdan dediticii ile eşit haklara sahip özgür kılınanlardır. ("bağımlı" statüsünde bulunanlar, kötü kullanılmış ve iyi yazarlar tarafından ender olarak dediticii diye adlandırılır; Gaius inst. 1,12; Ulp. 1,14; Paui. 4,12,6) Aynı akrabaları liberti Latini Juniani gibi. Ancak Dediticii Roma devleti karşısında hiçbir hak iddia edemez çünkü Roma devlet hukukuna göre bütün deditiolar mecburiydi (Polyb. 21, 1; bkz.20,9'u 10; 36, 2). Onlara verilen açık veya gizli haklar precario istendiği an iptal edilebilirdi. (App.Hisp.44) Roma devleti dediticii ceza vermiş olsa da asla hak ihlalinde bulunmamıştır. Hukuk ihlallerine resmi bir anlaşmayla son verilmiştir. (Liv.34,57) Bu bağlamda deditio ve foedus devlet hukukunun kapsamına alınmamışlardır. (Liv.4,30; 28,34; Cod. Theod. 7,13,16 ve buna ilave olarak Gothofr.) Hukukçuların arasında Quasi-dediticii ve Quasi-Latin kavramları sıkça karıştırılır çünkü Latin (Cic. Balb.24,54) geniş anlamda federe edilmişlere verilen bir addır.

Eski devlet hukukuna göre Hanibal savaşı sırasında anlaşmaları iptal edilen az sayıdaki eyaletler haricinde İtalyani Dediticii yoktu. İlk kez Plautinus Yasasında (664, 90-65, 89) "federal eyaletlere kaydolmuş olanlar" (Cic. Arch.4,7) kavramıyla bütün İtalyanlar için kullanılmaya başlandı. Ancak bu kavramla vatandaşlık hakkını sonradan kazanan Bruttiumlular ve Picenumlular ima edilmemişse, silahlarını bırakan ve Plautinus-Papirius yasası uyarınca vatandaşlık hakkı kazanan asiler kastedilmiş olmalıdır.

iptal edilmesi, o dönemin komisyonlarının doğası düşünüldüğünde politik açıdan mantıksız idi; ayrıca hükümetin seçmenlerin namusuna söz getirmemek adına aldıkları göstermelik önlemler komik bulunmuş olmalıydı. Ayrıca getirilen kısıtlamalar, yeni vatandaşların ve vatandaşlık hakkı tanınmayan İtalyanların haklı veya haksız taleplerini başka yerlere çeken konuşmalarla tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Tüm bunlara ek olarak, açık görüşlü aristokrasi bu yarım ve kötü niyetli imtiyazları, yeni vatandaşlar ve dışlananlar gibi yetersiz bulsa bile "Varius İhanet Komisyonu" tarafından sefalete mahkûm edilen çok sayıda seçkin üyesinin yokluğunu şiddetle hissetmekteydi. Söz konusu bu üyeler, halk meclisleri değil jüri mahkemeleri kararlarınca sürüldükleri için geri dönmeleri de pek mümkün görünmüyordu. Buna rağmen bir jüri mahkemesi tarafından verilecek bir karardan endişe duymuyorlardı. Ama bir jüri kararının halk tarafından iptal edilmesi aristokrasi açısından tehlikeli bir örnek teşkil edebilirdi. Bu bağlamda ne aşırılıkçılar ne de ılımlılar İtalyan krizinin bu şekilde bitmesinden memnun değildi. Ancak taze umutlarla İtalyan savaşına katılan ve mutsuz şekilde geri dönen yaşlı adamın kalbi çok daha derinden kırılmıştı. Verdiği bunca hizmetten sonra sadece hayal kırıklığı yaşaması, düşmanlarının artık kendisinden çekinmemeleri hatta onu aşağılamaları, içinde büyüyen nefret duygusunun iyice açığa çıkmasına neden olmuştu. Yeni vatandaşlar ve dışlananlar tarafından yeteneksiz ilan edilen bu adamın adı iyi bir konuşmacının ağzında korkunç bir silaha dönüşebilirdi.

Bu politik şokun sonucu olarak onurlu savaş gelenekle-

Aynı şekilde isyan sırasında iptal edilen anlaşmalar (Cicero'nun işaret ettiği noktada "kimler müttefikti?") teslim olmaları halinde bile hukuksal olarak yenilenmeyecekti.

rinin ve askeri disiplinin hızlı çöküşü başladı. Proletaryanın orduda istihdam edilmesi, moral bozucu isyanın eli silah tutan herkesin askere alınmasını gerekli kılması özellikle politik söylemlerin hızla ordugâha ve dolayısıyla askerlerin çadırlarına taşınmasının önünü açtı. Böylece askeri hiyerarşi çürümeye yüz tuttu. Pompeii kuşatması sırasında Sulla ordusunun istihkam birlikleri kumandanı konsül Aulus Postumius Albinus, düşmanla iş birliği yaptığı gerekçesiyle askerleri tarafından taşlandı, sopalarla darp edildi. Sulla, askerleri uyarmakla yetindi, konunun kapatılmasını ve düşman karşında kahramanca çarpışmalarını istedi. Olayın failleri herkesin takdirini kazanmış donanma askerleriydi: Çarşı esnafından Gaius Titius tarafından kışkırtılan şehir serserileri konsül Cato'ya saldırdı. Cato şansının da yardımıyla bu saldırıdan canlı çıktı. Titius yakalandı ancak herhangi bir cezaya çarptırılmadan serbest bırakıldı. Bir müddet sonra Cato, kendisine yapılan başka bir suikast sırasında öldürülünce, genç subaylardan Gaius Marius olayın baş faili olarak tutuklandı ancak gerçek suçlu olup olmadığı hiçbir zaman kanıtlanamadı.

Bu politik ve askeri krizlerden çok daha vahimi, Müttefikler Savaşı ve Asya'da baş gösteren huzursuzlukların hemen ardından Romalı para babalarının sebep olduğu ekonomik krizin çıkışıydı. Faiz yükü altından kalkamayan, alacaklılar tarafından sıkıştırılan borçlular, yetkili makama, Praetor Asellio'ya başvurarak, kendilerine borçlarını karşılayabilmek için mallarını satana kadar mühlet tanınmasını, yasalara aykırı faiz oranlarını düşürülmesini istediler. Asellio, istenilen faiz oranlarının yasalara uygun olduğunu bildirdi. Bunun üzerine borçlular halk tribunusu Lucius Cassius önderliğinde çarşıda toplandılar ve rahip giysileriyle kurban kesmek için barış tapınağa gelen praetora saldırarak

öldürdüler. Hakkında soruşturma bile açılmayan bir saldırı. (665-89) Diğer taraftan borçlular arasında yayılan bir söylentiye göre kendilerine ancak yeni "muhasebe defterleri" açılması suretiyle yardım edilebilirdi. Bunun anlamı tüm borçların yasal olarak silinmesiydi. Sınıf savaşı sırasında yaşanan olaylar şimdi bir kez daha hortlamıştı. Kapitalistler korkak aristokratlarla birleşerek, ezilen kitlelere ve katı kuralların değişmesinden yana olan orta sınıfa savaş açtılar. Şaşkın borçluları ve alacaklıları birlikte içine çeken aynı girdabın kenarına gelinmişti. Ancak geçen zaman zarfında büyük tarım şehrinin medeni ve geleneksel düzeni yerini çok uluslu sermayeye ve eyaletlerde dilenecek duruma gelmiş halkın belini kıran sosyal bir parçalanmaya bırakmıştı. Artık bütün dengeler bozulmuş, sorunlar büyümüş, çözülemez duruma gelmişti. İç savaş toplumdaki politik ve sosyal unsurları sarsmıştı, yeni bir devrim yolda gibiydi ve bir tesadüf sonucu patlak verdi.

666 (88) yılında, 2000 Dinar'dan (600 Taler) fazla borcu olan senatörlerin görevlerinden alınmasını, jüri mahkemeleri tarafından sürgüne yollanan vatandaşların ülkelerine geri dönmelerine izin verilmesini teklif eden kişi halk tribunusu Publius Sulpicius Rufus idi. Ayrıca özgür bırakılanların ilçeler arasında dağıtılmasını ve tüm ilçe halkına vatandaşlık hakkı verilmesini talep etti. Böyle bir adamın ağzından çıkan bu öneriler şaşkınlığa neden oldu. Publius Sulpius Rufus (doğumu 610-124) politik kariyerini asil bir aileden gelmekten çok hitabet yeteneğine ve bu yeteneği sayesinde kurduğu önemli bağlantılarıyla aileden gelen varlığına borçluydu. Çağdaşları arasında onunla boy ölçüşebilecek hiç kimse yoktu. Davudi sesi, güçlü mimikleri, akıcı dili bazen inandırıcı olmasa bile insanları her zaman etkiliyordu. Ailesinin konumu icabı senatoyu destekliyordu ve ilk poli-

tik eylemini hükümet partisinin ölesiye nefret ettiği Norbanus'a dava açarak gerçekleştirmişti. (659-95) Muhafazakâr partide Crassus ve Drusus'un fraksiyonuna dahildi. Onun 666 (95) yılında halk tribunusluğuna adaylığını koymak adına patrici soyluluk sıfatından niçin feragat ettiğini bilmiyoruz. Ancak bu nedenle bütün ılımlı parti üyeleri gibi muhafazakârlar tarafından devrimcilikle suçlanıp izlendiği halde ne devrimci oldu ne de Gaius Gracchus gibi anayasayı değiştirmeye niyetlendi. Varius'un mahkeme dalgasından zarar görmeyen tek kişi olarak çıkan bu ünlü adam, Crassus ve Drusus'un izinden gitmekte, Drusus'un başladıklarını tamamlamakta kararlı ve yeni vatandaşların engellemesine rağmen tribunus seçilmesi gerektiğinin bilincindeydi. Tribunusluk görevi sırasında demagojik amaçlarıyla tamamen ters düşen eylemlere imza attı. Örneğin, meslektaşlarından birinin yardımıyla Varius yasaları uyarınca geçerlilik kazanan jüri kararlarını halkın onayıyla iptal etti. Eski aedilis Gaius Caesar, yasalara aykırı şekilde, ileride Asya savaşında ordu komutanlığa yükselebilmek için praetor makamını atlayarak konsüllüğe aday olduğunda (667-87) kendisine en fazla tepkiyi Sulpicius gösterdi ve Caesar'ı Drusus ilkeleri doğrultusunda yasalara uymaya davet etti. Oysa en az Drusus kadar bağdaşmazları birleştirmek ve doğal olarak eski vatandaşların sayısının çok fazla olması nedeniyle asla katı bir yasa değişikliğine gitmek istemiyordu. Üyeleri arasında Gaius 'un kardeşiyle senatoda sözü geçen konsül Lucius Caesar'ın da bulunduğu güçlü Julius ailesi ve onlara tabi aristokratların girişimleri asabi adamın gerçek amacından sapmasına neden oldu. Ancak dile getirdiği talepler onun karakterini ve parti içindeki statüsünü ortaya koyar. Yeni ve eski vatandaşlara eşit haklar tanınması, aslında Drusus'un İtalyanlar lehine aldığı kararların yeniden gündeme getiril-

mesi ve sağlıklı bir politika izlenmesi anlamına geliyordu. Varius mahkemelerinin sürgüne yolladığı kişilerin geri çağrılması, Sulpicius'un dediği gibi, jürinin aldığı kararların kesinlik ilkesine ters düşmüş olsa bile dilekçe sahibinin bağnaz yoldaşlarının tam desteğini almıştı. Ateşli adamın önce aldığı kararların arkasında durması, daha sonrasında ise gördüğü tepkiler karşısında sinmiş olması anlaşılabilir bir tutumdur. Borç batağında yüzen senatörleri kurtarmak adına verilen yasa teklifi muhakkak ki, parlak dış görünüşlerine rağmen son ekonomik krizde sallanan yönetici aileleriyle de bağlantılıydı. Sulpicius'un başvurusu her ne kadar borçlarını bir an önce kapatmaya yanaşmayanları senatodan uzaklaştırmak amacını güdüyorsa bu, üzücü de olsa aristokratlar açışından sevindirici bir gelişmeydi. Bazı senatörlerin borçları samimi arkadaşları tarafından kapatılsa bile, bu durum adı rüşvetçiye çıkmış senatörler için geçerli olamazdı. Diğer taraftan Rufus'un senatoyu bu derece kaba ve nefret dolu şekilde temize çıkarma isteği onun yönetici meslektaşlarıyla girdiği çatışmayla bağlantılıdır. Nihayet, özgür bırakılanların lehine yapılan bu yasa teklifi, öneri sahibini sokakların efendisi yapmayı hedeflese de hiçbir mantığa sığmaz ve aristokrasinin ilkeleriyle çelişir. Özgür bırakılanların orduya alınmasıyla birlikte seçme hakkı verilmesi de gündeme geldi. Oysa komisyonların yasa tarafından tanınmaması politik açıdan bakıldığında pisliklerin nereye döküldüğünü önemsiz kılıyordu. Yöneten ailelere kişisel ve mali açıdan bağımlı ve bu nedenle hükümeti desteklemek zorunda olan özgür bırakılanlara bazı kısıtlı hakların tanınması neticesinde, oligarşinin komisyonlar aracığıyla yönetimde kalma olasılığı azalmadığı gibi bilakis artmıştı. Getirilen öneri, reform taraftarı aristokratların çıkarlarına ters düştüğü gibi proletaryayı gözetir mahiyetteydi. Rufus'un önerisi Drusus'un

buğday yasasından çok daha farklı bir özellik taşımaktaydı. Proletaryayı kendi tarafına çekmeyi ve onun yardımıyla kamuoyu için gerçekten yararlı olabilecek reformlara karşı yapılan itirazları engellemek istiyordu. Dar kafalı aristokrasi ve burjuvazi isyandan önce gösterdiği bıktırıcı nefretini isyan sonrasında da sürdürüyordu. Partilerin büyük çoğunluğu verilen tavizlerin tehlikeli sonuçlara gebe olduğunu ve gereksiz bir uysallık gösterildiğini anlatıyordu. Drusus'un, senatodaki çoğunluğa güvenerek çıkarttığı muhafazakâr yasalarla nereye varılabileceği açıkça görülmüştü. Dostu ve yoldaşının benzer görüşlerle çoğunluğa karşı bir muhalefet oluşturmaya çalışması beklenen bir gelişmeydi. Bu bağlamda Rufus, jüri mahkemelerini yem olarak kullanarak senatoyu kendi tarafına çekerken pek zorlanmamıştı. Rufus en büyük desteği özgür bırakılanlardan ve özellikle maiyetindeki silahlı kişilerden aldı. Rakiplerinin anlattığına göre 3000 paralı adam ve üst sınıftan 600 gencin oluşturduğu bir nevi "muhalif senato", sokaklarda ve çarşıda dolaşarak ona destek veriyorlardı. Yeni yasa teklifleri senatoda çoğunluğun itirazıyla karşılaştı, böylece demagoji yapmaktan kesinlikle kaçınan konsüller Lucius Cornelius Sulla ve Quintus Pompeius Rufus vakit kazanmak için halk meclislerini onayını alarak dini şenlikler organize etmeye çalıştılar. Bunun üzerine Sulpicius isyan etti ve onun bu başkaldırısı konsüllerden birisinin oğlu, diğerinin ise damadı genç Quintus Pompeius'un hayatına mal oldu, konsüller büyük badireler atlattı. Hatta bir söylentiye göre Sulla, Marius'un onu evinde saklaması sayesinde ölümden kurtulmuştu. Teslim olmak zorundaydılar. Sulla, tebliğ edilen şenlikleri iptal edince Sulpicius'un yasa teklifleri hemen kabuledildi. Ancak kaderin oyunu henüz bitmemişti. Başşehirde aristokrasi yenik düşmüş olsa bile –devrimin başlamasından bu yana İtalya'da ilk kez

başka bir güç ortaya çıkmıştı– Prokonsül Strabo ve konsül Sulla'nın orduları hazırdı. Strabo'nun politik statüsü belirsizliğini korurken, Sulla senatonun onayına rağmen kaba güç kullanmak istemiyordu ve şenlikleri iptal ettikten sonra Campania'daki ordusunun yanına döndü. Ona göre, savunmasız konsülü eli sopalı adamlarla, başşehri lejyonların kılıcıyla tehdit etmekle eş anlamlıydı. Sulpicius, düşmanının kaba güce kaba güçle yanıt vereceğini düşünüyor, bağnaz laf ebesini ve yasalarını ortadan kaldırmak için lejyonlarıyla bir an önce başşehre geri dönmek istiyordu. Oysa yanılıyordu. Sulla, başşehrin politik çalkantıları yerine Mithridates'le savaşmak istiyordu. Kendine özgü vurdumduymazlığı ve muhteşem kayıtsızlığıyla o, Sulpicius'un beklediğinin aksine bir darbe hazırlığında değildi ve Nola'nın kuşatmasıyla uğraşmak zorunda olmasa lejyonlarıyla beraber çoktan Asya'ya gitmiş olurdu. Diğer taraftan Sulpicius, beklenen darbeyi önlemek adına Sulla'yı başkumandanlıktan almayı, Asya savaşını yönetme görevine her şeye rağmen halk arasında hâlâ sevilen Marius'u getirmeyi planlıyordu. Bu atama kamuoyunda kabul görecek ve Sulla ile girişeceği olası bir çatışmada kendisine avantaj sağlayacaktı. Öte taraftan Sulpicius, yaşlı yeteneksiz, intikam hissiyle yanıp tutuşan bu adamı Campania ordusunun başına getirmenin ne gibi tehlikeler doğurabileceğinin ve bir sivilin bu kadar üst düzeyde bir askeri komutaya halkoyuyla atanmasının ne kadar alışılagelmemiş olduğunu biliyordu. Ancak, Marius'un devlet adamlığı konusundaki başarısızlığı, anayasanın korunacağının garantisi gibiydi. Tüm bunlardan daha önemlisi, eğer Sulpicius, şayet Sulla'nın niyetini doğru değerlendiriyorsa, öylesine büyük bir tehlikeyle karşı karşıyaydı ki, bu tür değerlendirmelerin pek önemi yoktu. Miadı dolmuş kahramanın, kendisini paralı asker komutanı olarak kullan-

mak isteyen herkese kolaylıkla itaat etmesi, Asya'daki bir savaş olsa bile, yıllardan beridir başkumandan seçilmek için bekleyen birisi için anlaşılabilirdi. Ancak, diğer nedenlerden birisi de senatonu çoğunluğuyla hesaplaşmak isteğiyle yanıp tutuşmasıydı. Buna göre Sulpicius'un, Gaius Marius'un sınırsız prokonsül yetkisiyle Mithridates'e karşı Campania ordusuna başkumandanlık yapmasına dair talebi halkın onayıyla gerçekleşmiş oldu. Sulla kumandanlıktan azledildi, bu görevi devralmak için Nora karargâhına iki halk tribunusu gönderildi.

Haber yanlış adama gitmişti. Asya savaşına bir kumandan aranıyorsa bu kişi Sulla olmalıydı. Sulla, iki sene önce aynı cephede büyük başarılara imza atmış, İtalyan isyanının bastırılmasına önemli rol oynamıştı. Asya savaşının başladığı yıl, dostu ve dünürü meslektaşının onayıyla bu savaşa başkumandan olarak atanmıştı. Şimdi, egemen halk meclisi kararıyla bu görevden alınarak Roma'ya geri çağrılması, yerine orduyu kaba güç kullanarak ve yapacağı yanlışlıklarla tehlikeye atabilecek askeri ve politik rakibinin atanması gurunu kırmıştı. Sulla, böyle bir emre körü körüne itaat edecek kadar uysal değildi. Ordusu, Marius'un askeri alanda yaptığı değişiklikler ve Sulla'nın uyguladığı katı disiplin nedeniyle liderine itaat eden, politik meselelere bulaşmayan bir "paralı asker topluluğu" haline gelmişti. Sulla, kendini beğenmiş, soğukkanlı ve zeki bir kişiydi, egemen Roma toplumunu bir "ayaktakımı", Aquae Sextiae fatihini iflas etmiş bir "dolandırıcı", yasaları "angarya", Roma'yı ise başıboş ve savunma duvarları çürümüş, Nola'dan daha "kolay zapt edilebilecek bir şehir" olarak görüyordu. Ordusunu topladı -altı lejyon, yaklaşık 35000 asker- Roma'nın gönderdiği mesajı okudu ve yerine gelecek komutanın Küçük Asya'ya onları değil yeni oluşturduğu birlikleri götüreceğini anlattı.

Askerden çok birer vatandaş olduklarını düşünen yüksek rütbeli subaylar geri çekildi. Roma üzerine yürüyüşü sırasında ona sadece tek bir subay refakat etti. Asya savaşındaki gibi büyük zorluklar yaşamayacaklarını düşünen ve zengin ganimet beklentisi içinde bulunan askerler Roma'nın gönderdiği tribunusları hemen orada öldürdüler ve kumandanlarından onları Roma'ya giden yolda liderlik etmesini istediler. Konsül hiç vakit geçirmeden, yolda Roma'nın kendisine engel olmak isteyen elçilerine aldırış etmeden ve yol boyunca kendisi gibi düşünen meslektaşlarını da ordusuna katarak başşehir surlarının önüne kadar geldi. Birdenbire, Sulla birliklerinin Colline ve Esquiline kapılarının önünde savaş düzeni aldığı görüldü. İki lejyon önde sancakları olmak üzere sıra halinde surlar üzerine tırmanmaya başladı. Yasalar bu alanda savaşmayı yasaklamıştı. Bu alanda yaşanan çok sayıda çatışmaya rağmen hiçbir Roma ordusu kutsal şehir barışını bozmaya cesaret edememişti. Şimdi doğuda hangi komutanın görev yapacağını belirlemek gibi aptalca bir mesele yüzünden yasa delinmişti. İlerlemelerini sürdüren lejyonlar Esquiline Tepesine varmışlardı. Damlardan atılan taşlar gerilemelerine ve kaçışmalarına neden oldu. O sırada Sulla, elindeki meşaleyi evleri tehdit edercesine sallamaya başlayınca cesaretlenen lejyonlar Esquiline çarşısına girdiler (S.Maria Maggiore yakınlarında) Marius ve Sulpicius'un birlikleri onları bu noktada bekliyordu, sayısal üstünlükleri sayesinde gelenleri geri çekilmeye zorladılar. Esquiline meydanının büyük çarşıya doğru alçaldığı noktadaki Tellus tapınağının önünde Marius bir kez daha bastırdı, senato, şövalyeler ve tüm halkı lejyonlara karşı çatışmaya çağırdı. Ancak vatandaşları ülkenin hizmetkârı haline getiren bizzat kendisiydi. Şimdi kendi eseri onun sonunu hazırlıyordu. Halk, hükümetin değil kumandanın sözünü dinliyordu.

Hatta silahlı çatışmalara katılmaları halinde özgürlüklerine kavuşacakları vaat edilen kölelerden ancak üçü bu çağrıya kulak vermişti. Liderlerin henüz ele geçirilmemiş kapılara doğru kaçmaktan başka çaresi kalmamıştı. Sulla birkaç saat içinde Roma'nın mutlak hâkimi oldu. Nöbetçi lejyonerlerin yaktığı ateş gece boyunca şehrin Büyük Pazar Meydanını aydınlattı.

Vatandaşlar arasındaki tartışmalara askerin müdahale etmesi, politik sorunların ancak kaba kuvvetle çözülebileceğini açıkça göstermişti. Sopanın gücü kılıcın gücü karşısında boyun eğmeye mahkûmdu. Kılıcını ilk çeken muhafazakâr partiydi ve İncil'de "kılıcı ilk kaldıran kişi" hakkındaki öngörü gerçekleşmişti. Şimdi zafer yürüyüşü yapıyor ve zaferini kendi istediği şekilde yorumluyordu. Sulpicius yasaları artık geçerli değildi. Yasayı çıkartan kişi ve ünlü yandaşlarının hepsi kaçmıştı. On iki kişi senato tarafından vatan haini ilan edilmiş, haklarında idam cezası çıkartılmıştı. Bu arada Sulpicius Laurentum'da yakalanarak öldürüldü, Sulla'ya yollanan kesik başı onun emri üzerine, daha birkaç gün önce ateşli bir konuşma yaptığı kürsüde teşhir edildi. Diğer sanıkların izi sürülüyordu, katiller yaşlı Gaius Marius'un peşindeydi. Kumandan, yaşattığı muhteşem günlerin anısına, vatanın kurtarıcısı olarak bağışlanmayı beklerken şimdi ölümle tehdit ediliyordu. Oysa Vercellae'da kazandığı zafer İtalya'da eşi görülmemiş bir coşku havası yaratmıştı. Ostia'da bindiği gemiyle Afrika'ya doğru yelken açmış fakat olumsuz hava koşullarıyla erzakının azalması sonucu Circea Burnunda karaya çıkmak zorunda kalmıştı. Yaşlı konsül, yanındaki birkaç refakatçisiyle birlikte korumalarının yardımıyla çok kez yarı aç ve yaya olarak Roma kolonisi Minturnae yakınlarında Garigliano Irmağının ağzına ulaştı. Kıyıda bulduğu bir ticaret gemisine binerek kendisini takip eden

süvarileri atlatmayı başardı. Ancak korkan gemiciler bir süre sonra onu gemiden indirip uzaklaştılar. Marius geceyi kumsalda geçirdi. Takipçileri onu Minturnae bataklığında, ağzına kadar çamura batmış, sazlıklara arasında saklanmış şekilde buldular. Marius, Minturnae yerleşimine götürülerek hapse atıldı. Cimbrialı bir köle olan mübaşir onu öldürmek istedi, ancak onun parlak ve keskin bakışları karşısında korkarak elindeki bıçağı yere bıraktı. Onun köleleri özgürlüğe kavuşturan Gaius Marius olduğunu öğrendiklerinde zincirleri çözüldü, cebine yol harçlığı koyularak Aenaria'ya (İschia) gönderildi. Sürgüne gönderilenlerin hepsi, Sulpicius hariç bu denizlerde buluştu. Eski Kartaca'daki Eryx limanına çıktılar ancak Romalı memurlar onları Sicilya veya Afrika'ya yolladı. Kış mevsimini Numidya'nın ıssız kumullarında geçirdiler. Kendilerini destekleyeceğini umdukları ve başlangıçta yanlarında duran kral II. Hiempsal kendini güvenceye almak için onları ele verdi. Kaçaklar atlıların eline düşmekten son dakikada kurtuldular ve Tunus kıyısına yakın Kerkina (Kerkana) adasına kaçtılar. Sulla'nın, Cimbria fatihini öldürtmediğine pişman olup olmadığını bilmiyoruz, ancak kesin olan Minturnaeli memurlara ceza verilmediği.

Kötü gidişata son vermek ve olası bir devrimi engellemek için bazı yasaları değiştirdi. Zor durumdaki borçlular için faiz oranlarının artırılması haricinde herhangi bir işlem yapılmadı.[65] Ayrıca yeni koloniler kurulmasına karar verildi. Müttefikler Savaşı sırasında yıpranan ve sayıca azalan senatoya, doğal olarak optimatesin çıkarlarına uyacak şekil-

65 Konsül Sulla ve konsül Rufus'un 666 (86) yılında çıkarttıkları On İki Levha yasalarının bu konuyla ilgili hangi kuralları getirdiği açık değil. En mantıklı tahmin yasanın 397 yılında (357) yenilenmesi sırasında, en yüksek faiz oranının on aylık periyodda anaparanın 1/12si, on iki aylık dönemde ise %10 olarak belirlenmesidir.

de 300 yeni üye alındı. Nihayet seçim yöntemleri ve yasama konusunda önemli değişiklikler yapıldı. Seçmenlerin yarısını teşkil eden, 100000 sestertius (7600 Taler) kazananların ilk vergi diliminde gösterildiği eski Servius seçim sistemi, 513 yılında (241) uygulanmaya konulan, üst sınıfların üstünlüğüne son veren sistemin yerini aldı. Böylece konsül, praetor ve censor seçimlerinde varlıklı aileleri aktif oy kullanımında dışlamayan bir seçim sistemi getirmiş oldu. Yasa teklifleri önce senatoya sunulacak, onay alınması halinde halk tribunusları tarafından halk meclislerine gönderilerek oylama yapılacaktı.

Sulpicius devrim teşebbüsü sonucu anayasayı korumak adına elinde kalkan ve kılıçla mücadele eden Sulla'nın getirdiği öneriler kendine has bir karakter içerir. Sulla, vatandaşlara ve jüriye danışmadan, aralarında aktif memurların ve o dönemin en önemli generalinin de bulunduğu on iki saygın kişiyi ölüm cezasına çarptırma ve yaptığı bu yasa dışı eylemleri savunma cesaretini göstermişti. Yasalara aykırı bu davranışı bağnaz kişiler, örneğin Quintus Scaevola tarafından sert biçimde eleştirildi. Sulla yarım yüzyıldan beri geçerli olan seçim sistemini değiştirdi ve kaybolmaya yüz tutmuş ve dışlanan oy sayım yönteminin tekrar kullanılmasını sağladı. Yasa yapma hakkını köklü kurumlar, memurlar ve komisyonların elinden alarak, o döneme kadar bu konuda hiçbir yetkisi olmayan, yalnız danışmalık görevi üslenmiş bir kuruma verdi. O zamana dek hiçbir demokrat hukuk kurallarını kaba kuvvet kullanarak uygulamaya yeltenmemiş, aldırmaz bir soğukkanlılıkla anayasayı ayaklar altına almamış ve tutucu bir reformcu gibi şeklini değiştirmeye kalkışmamıştı. Ancak olaya şekil açısından bakmazsak bambaşka bir sonuca varırız. Devrimler, her yerde olduğu gibi Roma'da da hukuk açısından suçlu sayılan, işledikleri suçların bede-

lini hayatlarıyla ödeyen çok sayıda insanın canını almıştır. Gracchus ve Saturnius sülalelerinin devrilmesinden sonra zafer kazanan partinin hangi eylemlere kalkıştığını bilenler Esquiline çarşısında zafer kazanan kişinin samimiyetinden ve göreceli ılımlılığından övgüyle bahsederler. Savaşı savaş olarak kabul etmiş, yendiği adamları hiçbir hak tanınmaması gereken düşmanlar olarak görmüş, kurbanların sayısını mümkün olduğunca düşük tutmaya çalışmış, alt sınıftakilerin nefret dolu kızgınlığına izin vermemiştir. Aynı ılımlılığı politik organizasyonlarda da gösterdi. Yasama konusunda en önemli ve görünüşe göre en köklü değişim kendisini, anayasanın özü ve uygulamasının uyum içinde olmasıyla belli etti. Konsül, praetor veya tribunusların her türlü yasa önerilerini halka bildirdikten sonra müzakere edilmeden oylamaya sunabilmesine izin veren Roma yasama sistemi asla mantıklı değildi ve komisyonların işlevlerini yitirmesi sonucu giderek daha da fazla mantıksızlaştı. Yasa önerilerinin senato tarafından onaylanması gerekiyordu, onaylamaması durumlarda politik ve dini etkenler devreye giriyor ve öneri geri çevriliyordu. Bu tür engeller devrimi sekteye uğratıyordu. Bu nedenle bu absürt sistemde, devleti yıkmaya yönelik her devrim girişiminin yasal olduğunu kanıtlamak gerekiyordu. Bu koşullar altında, senatonun o zamana kadar dolaylı yollarla kazandığı hukuki varlığını şimdi resmen ve açıkça tanımak daha akılcı, gerekli ve doğru anlamda bir muhafazakârlık sayılmaz mıydı? Aynı şeyler seçmen sayısının belirlenmesi konusunda da geçerliydi. Eski anayasa aynı sistemi öngörüyordu; 513 (241) reformu varlıklı kişilere tanınan imtiyazları kısıtladı. Ancak o yıldan itibaren, artan seçmen sayısıyla açıklanabilecek amansız bir mali değişim gerçekleşti. Aynı şekilde yeni timokrasi de anayasanın ruhuna sadık kalabilmek için sadece bazı küçük değişiklikler

yaptı. İğrenç oy satışlarını ve bununla ilgili her türlü pisliğin önüne geçebilmek için iyi niyetle çalıştı. Nihayet, borçlular lehine çıkan yönergeler, kolonileşme planlarının yeniden ele alınması Sulla'nın, adını vermese bile, Sulpicius'un önerilerini tasvip ettiğini kanıtlar. Onun, Drusus'un ve ileri görüşlü her aristokratın parasal reformların yapılışına destek verdiği söylenebilir. Ancak bu noktada Sulla'nın yasa önerisini ancak zafer kazandıktan sonra ve tamamen kendi isteğiyle yaptığı unutulmamalı. Ayrıca Sulla'nın Gracchus anayasasını olduğu gibi bırakarak ne şövalye mahkemelerine ne de buğday dağıtımıyla ilgili herhangi bir uygulamaya girmediği belirtelim. 666 (86) tarihli Sulla yasalarında Gaius Gracchus'un devrilmesinden beri geçerli statükoya bağlı kaldığını, yalnız hükümet için tehlike arz edebilecek yönetmeliklerde ufak değişikliklerle yetindiği, yaşanan sosyal çöküntüyü elinden geldiğince önlemeye çalıştığını ancak onu yıpratacak derin konulara girmediğini görüyoruz. Anayasal biçimselliğe karşı kararlı bir küçümseme yanında mevcut düzenin kendi içindeki yapısını kabullenerek çok net bir kavrayış ile övgüye değer amaçlar, bu yasamanın karakteristikleriydi. Ama aynı zamanda faiz oranlarının maksimize edilmesinin çılgın kredi koşullarını düzelteceğine ve bir danışma kurumu olan senatoya bir ön müzakere hakkını vererek bunun onu gelecekteki demagojilere karşı korunacağına inanmak belirgin bir düşüncesizlik ve yüzeysellik ayrıca bol miktarda iyi niyet gerektiriyor.

Bağnazların açık ufkunda şimdi kara bulutlar yükseliyordu. Asya'daki gelişmeler ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Sulpicius'un Asya'ya asker yollamakta gecikmesi devleti zor durumda bırakmıştı. Birliklerin gemilere bindirilmesi daha fazla ertelenemezdi. Bu arada Sulla, yeni seçim sistemine göre seçilecek konsüllere ve İtalyan isyanının son

demleriyle mücadele eden ordusuna güvenerek İtalya'da oligarşiye karşı yeni bir saldırı planlıyordu. Ancak konsüllük komitesi Sulla'nın adayını değil, Gnaeus Octavius'la birlikte katı bir optimates olarak tanınan ve muhalefetin en etkin adamlarından biri Lucius Cornelius Cinna'yı seçti. Seçimin bu şekilde sonuçlanmasını sağlayan olasılıkla faiz yasasını çıkartan kişiye misilleme yapmak isteyen kapitalist partiydi. Sulla seçim sonucunu kabullendi ve vatandaşların yasal haklarını kullandıkları için sevindiğini söyledi ve her iki konsülün de anayasaya sahip çıkacaklarına dair yemin etmeleri gerektiğini ekledi. Campania ordusunun büyük bölümü Asya savaşına katılacağı için olay öncelikle kuzey ordusunu ilgilendiriyordu. Sulla, halk meclisinin onayıyla şövalyeler partisi üyesi ve Sulpicius'un başkaldırısı sırasında pasif kalarak aristokrasinin başına dert olan eski kumandan Gnaeus Strabo'yu görevden alarak yerine kadim dostu Quintius Rufus'u tayin etti. Rufus, komutanlık görevini devraldıktan kısa bir süre sonra askerler tarafından öldürülünce Strabo geri dönmek zorunda kaldı. Suikastı bizzat tertiplemişti, zaten entrika çevirmeye yatkın bir kişiliği vardı. İşlediği cinayet sonrası sadece uyarılmakla yetinildi. Rufus'un öldürülmesi ve Strabo'nun kumandanlığa dönmesi Sulla için büyük bir tehditti. Fakat müdahale etmedi. Konsüllük süresi sona erdiğinde ardılı Cinna tarafından Asya'ya gönderildi. Onun varlığı savaşın kazanılması açısından büyük önem taşıyordu, diğer taraftan ona ve partisine karşı yeni bir saldırı başlayabilmesi için uzaklaştırılması gerektiğini en aptal kişi bile anlamıştı. Sulla'nın önünde iki seçenek vardı, ya Cinna ve belki de Strabo ile kapışmak için bir kez daha Roma'ya yürüyecek ya da olayları akışına bırakıp dünyanın başka bir köşesine gidecekti. Sulla kararını vermişti: vatanseverliğinden mi yoksa aldırış etmediğinden mi bilinmez-

ikinci şıkkı seçti. Samnium'da bıraktığı birliklerinin başına güvendiği ve yetenekli bir asker olan Quintius Metellus Pius'u getirdi. Aşağı İtalya ordusunun başına geçen Metellus, Nola kuşatmasını yöneten Praetor Appius Claudius'u görevden alarak 667 yılının (87) başlarında lejyonlarıyla Yunanistan'a hareket etti.

8. BÖLÜM

Doğu ve Kral Mithridates

Devrimin sönmeyen ateşi ve söndürme çabalarının yarattığı gerilim Roma hükümetini zor durumda bırakmıştı. Hükümetin, eyaletlerin düştüğü durumu, özellikle de Afrika, İspanya ve Alpler ötesi komşuları kadar yakın olmayan Asya'nın uzak ve savaşçı olmayan kavimlerini gözden kaçırması, yaşanan sıkıntının en büyük nedeniydi. Devrimin patlak vermesiyle aynı zamana gelen Attalos Krallığı'nın ele geçirilmesinden sonra, Roma'nın bir nesil boyunca Doğu'da herhangi ciddi bir tehditle karşılaşması, Kilikyalı korsanların Roma'ya küstahça saldırıları göz önünde tutulmazsa (652-102) söz konusu değildi. Bu nedenle küçük bir Roma ordusu ve donanmanın küçük bir bölümünün Doğu karasularında kalması gerekiyordu. Mariaus faciasının (654-100) restorasyon hükümetinin yerini az da olsa sağlamlaştırması, Roma hükümetinin dikkatini doğudaki gelişmelere çevirmesine neden oldu.

Koşullar otuz yıl öncesinden farklı değildi. Mısır imparatorluğu ve komşuları Kyrene ve Kıbrıs Kral II. Euergetes'in ölümünden (637-117) sonra hukuksal ve gerçek anlamda

dağılmıştı. Kyrene kralın öz oğlu Ptolemaeos Apion'un eline geçmiş ve anavatandan kopmuştu. Son kralın dul karısı Kleopatra (665-89) ve iki oğlu II. Soter Lathyros (673, 81) ve I. Alexander'ın (666-88) taht kavgaları Kıbrıs'ın Mısır'dan ayrılmasına neden olmuştu. Romalılar bu kaosa karışmak istemediler. Kyrene krallığının çocuğu olmayan kral Apion'a miras kalması üzerine her ne kadar bu fırsatı kaçırmak istemeseler de ülkenin kendi yağıyla kavrulmasına izin verdiler. İmparatorluğun Yunan şehirleri Kyrene, Ptolemais ve Berenike özgür kent ilan edildi ve devlet arazisine katıldı. Afrika valisinin bu bölge üzerindeki egemenliği Makedonya valisinin Yunan özgür şehirleri üzerindeki egemenliğinden çok daha etkiliydi. Yunan vatanseverliğinden değil de Roma hükümetinin zaafı ve adamsendeciliğinden kaynaklanan koşullar Yunanistan'da oluşan koşulların aynısıydı. İç savaş ve isyanlar bölgeyi o derece bölmüştü ki halk, 668 yılında (86) oradan tesadüfen geçen bir Roma subayından kaosa son verilmesini ve ülkede kalıcı bir hükümetin kurulmasını talep etmişti.

Bu arada durum Suriye'de de farklı sayılmazdı. İki üvey kardeş, Antiochos Gyrypos (658-96) ve Kyzikoslu Antiochos (659-95) ve onun ölümünden sonra oğulları arasında devam eden ve yirmi yıl süren taht kavgası sırasında uğruna savaşılan ülke son derece yıpranmıştı. Kilikyalı korsanların, Suriye çöllerindeki Arap şeyhleri, Yahudi beyleri ve büyük şehirlerin belediye başkanlarının sözü diğer güç sahiplerinden daha fazla geçer olmuştu. Bu arada Batı Kilikya Romalıların, Mezopotamya ise bütünüyle Partların egemenliğine girmişti.

Arsakes krallığı, Gracchus döneminde Turan kabilelerinin saldırıları sonucu büyük bir kriz içine girmişti. Dokuzuncu Arsakes kralı II. veya Büyük Mithridates (630?-

667?, 124 ? -87?) İskitleri yenerek ülke sınırlarını Suriye ve Ermenistan'a kadar genişletmiş, devleti İç Asya'nın önemli güçlerinden biri haline getirmesine rağmen yaşamının son yıllarında başlayan iç kavgalar egemenliğini tehdit edecek boyutlara ulaşmıştı. Devletin büyükleri ve kardeşi Orades, kralı destekliyor gibi görünürlerken bir süre sonra onu tahtından indirerek öldürtünce o zamana dek adı pek duyulmayan Ermenistan birden büyük önem kazandı. Ülke, bağımsızlığını ilan ettikten sonra kuzeydoğuda gerçek Ermenistan, Artaserhas krallığı ve güneybatıda Sophone veya Zariadres krallıkları arasında paylaştırılan topraklar, Artaserhas kralı Tigranes tarafından (660-94'ten itibaren yönetimde) birleştirilerek tek bir devlet haline getirildi. Gücünü ikiye katlaması ve Part krallığının zayıflaması sayesinde yeni kral, Part egemenliğine son verdi ve kaybettiği toprakları geri aldı. Hatta Ahamemeniş krallığından Seleukos hanedanlığına oradan da Arsakes devletine geçen Asya krallığını Ermenistan'a bağladı.

Küçük Asya'da arazi dağıtımı Attalos krallığının çökmesinden sonra Roma'nın denetiminde gerçekleşti. Bağımlı şehirlerin, Bitinya, Kapadokya, Pontus gibi krallıkların ve Paflagonya ile Galatya beyliklerinin, çok sayıda şehir birliklerinin ve özgür şehirlerin durumuna bakarak değişimi dışarıdan görmek mümkün değildi. Oysa içeride Roma egemenliğinin her şeye damgasını vurduğu bariz şekilde fark ediliyordu. Bir taraftan her tiranlık yönetiminde olduğu gibi giderek artan baskı, öte taraftan Roma devriminin dolaylı etkileri -Gaius Gracchus'un Asya eyaletinde Roma ondalık ve gümrük sistemini kullanarak toprak mülkiyetini nasıl düzenlediğini, gümrükçülerin başlattıkları insan avını anımsayalım- dayanılması zor olan Roma egemenliği Asya'da daha da ağır uygulandı. Hem krallık tacı hem de çiftçiler müsa-

dere sonucu, yetişen her ürünün Romalı toprak beylerinin yararına kullanılacağından, hür anne babadan doğan çocuklarının Romalı köle tacirlerine verileceğinden endişe ediyorlardı. Her ne kadar Asyalılar muhteşem pısırıkları içinde bu acılara göğüs gerebilseler de onları sakinleştiren sabır ve düşünce eksikliği değil, Doğululardа gelişmemiş inisiyatif eksikliğiydi. Ve bu topraklar üzerinde barış içinde yaşayan uysal milletler, muhteşem ve korkunç bir direniş başlatabilmek için kendilerine yol gösterecek bir lideri bekliyorlardı.

O dönemde tahta Eupator lakaplı, (doğ. 624-130, 691-63) baba tarafından Kral Darios Hystaspes ile on altıncı kuşaktan, Pontus İmparatorluğunun kurucusu I. Mithridates ile sekizinci kuşaktan akraba, anne soyu İskender ve Seleukos'a dayanan VI. Mithridates oturmaktaydı. Babası Mithridates Euergetes'in Sinop'ta öldürülmesinden sonra on bir yaşında (634-120) kral oldu, ancak tacı ona sadece tehlike ve sıkıntı yarattı. Babasının tayin ettiği velisi ve annesi küçük kralı ortadan kaldırmak istiyorlardı. Bir rivayete göre yasal velisinin hançerinden korunabilmek için sarayı terk ederek inzivaya çekilmiş, yedi yıl boyunca geceleri yer değiştirerek ve kendi ülkesinde avcılık yaparak hayatta kalmayı başarmıştı. Küçük çocuk büyüyünce güçlü bir erkek oldu. Onun hakkında bildiklerimiz çoğunlukla çağdaşlarının yazılı aktarımlarına dayansa da ilave olarak doğuda yıldırım hızıyla yayılan efsaneler güçlü kralın bir idol olmasını sağladı. Ancak bu tür efsaneler kralı bulutların zirvesinde gösterir. Her iki durumda da resmin ana hatları daha renkli ve fantastik çizgilerle belirtilir, bulanık değildir ve oldukça değişmiştir. Kral Mithridates'in devasa bedenine uyan silahlar, Asyalıları ve en çok da İtalyanları şaşırtır. En seri yaban hayvanından bile daha hızlı koşar, iyi bir at terbiyecisidir ve bir günde 25 Alman mili at sürebilir. On altı yaşında iken katıldığı ara-

ba yarışlarında birçok ödül kazandı -Tabii ki kralı yenmek tehlikeli olabilirdi.- Ava çıktığında büyük süratle sürdüğü at üzerindeyken attığı okların hepsi hedefi buluyordu. Aynı şekilde yeme ve içme konularında rakip tanımıyordu. Ziyafet sofralarında en çok yiyen ve içen hep kendisiydi. Kayıtlar hareminde çok sayıda kadın bulunduğunu kanıtlar. Öğrenme merakını hurafelerle gideriyordu -Kral, saatlerini rüya yorumları ve Yunan büyülerine ayırıyordu.- Yunan medeniyetine büyük hayranlık duyuyordu. Yunan sanatını ve müziğini seviyordu. Zengin bir takı koleksiyonu vardı, Pers ve Yunan eserlerini topluyordu. -Özellikle yüzük koleksiyonu meşhurdu.- Etrafında sürekli şekilde Yunan tarih yazarları, ozanlar ve filozoflar bulunduruyor, komik şaklabanları ve en ünlü şarkıcıları sarayında verdiği ziyafetlerde ağırlıyor, armağanlar dağıtıyordu. Yöneticilerle yönetilenler arasındaki ilişkinin doğa ve ahlak yasaları aracılığıyla belirlendiği doğuda kullar hükümdara karşı bir köpek kadar sadık ve itaatkâr, hükümdar ise gaddar ve şüphecidir. Bu iki konuda kimse Mithridates'in eline su dökemezdi. Annesi, erkek kardeşi, kendisiyle evlendirilen kız kardeşi, oğulları ve çok sayıda kızı sözde vatan hainliği suçuyla ya öldürülmüş ya da hapiste çürümeye mahkûm edilmişlerdi. Elimize geçen gizli vesikalardan en sadık adamlarını bile öldürttüğünü öğreniyoruz. Aynı şekilde düşmanlarının eline esir düşmemeleri için tüm Yunan eşlerini, kız kardeşlerini ve harem kadınlarını öldürttüğünü, onlara sadece nasıl ölmek istediklerinin sorulduğunu biliyoruz. Zehir ve panzehir üzerine bilimsel deneyler, yönetim şeklinin önemli parçasını teşkil ediyor, zehre karşı bağışıklık kazanmaya çalışıyordu. Herkesin özellikle de yakınların kendisine ihanet etmesinden, suikast düzenlemesinden korkuyordu. Genellikle sadık dostları sayesinde bu tür suikastlara kurban olmaktan kurtulmuştu.

Kendisine özgü bir adalet anlayışı vardı, hainlere yataklık eden, onları destekleyen herkes cezalandırıyordu. Bu tür hakkaniyet duyguları tiranlar için çok tipikti. Mithridates'i diğer sultanlardan ayıran onun sınırsız garip eylemleriydi. Güzel bir günün sabahında saraydan ayrılmış, aylarca dönmemişti. Herkes kaybolduğunu düşünmeye başlamıştı, geri döndüğünde, hiç kimseye haber vermeden bütün Ön Asya ülkelerini dolaştığı, ülkeleri ve ulusları askerî açıdan incelediği anlaşıldı. Mithridates yalnız iyi bir hatip değildi, egemenliği altındaki yirmi iki ülkenin dilini tercümana gerek duymadan konuşabiliyordu. Bu durum, dil zengini doğunun faal hükümdarına büyük avantaj sağlıyordu. Aynı şey onun yönetme yeteneği için de geçerliydi. –Ancak elimizde, ülke içinde nasıl yönetim sergilediğine dair hiçbir belge bulunmuyor.– Diğer sultanlar gibi o da hazineler biriktirmiş, ordularının başında –en azından daha kral olmadığı dönemde– kendisi değil Yunan paralı asker komutanı yer alıyordu. Eski satraplıklara yenilerini eklemeye çabalıyordu. Edindiğimiz bilgiler ışığında Mithridates'in, uygarlık kurmak, ciddi bir ulusal muhalefete izin vermek gibi erdemleri olduğu söylenemez, ayrıca kendisine özgü bir dehası da yoktu. Bu bağlamda onu Osmanlıların büyük padişahları II. Mehmet ve Süleyman'la aynı yere oturtmamız mümkün değil. Aldığı Yunan eğitimi ona aynı Roma zırhlarının Kapadokyalılara yakışmadığı gibi asla yakışmamıştır. O yüksek organizasyon ve psikolojik yetenekleriyle herkese kafa tutan ve meydan okuyan karakteri, dayanıklılığı sayesinde yetenekli ve hatta bir dahi gibi görünmesine rağmen aslında sıradan, kaba, erotizmden hoşlanan, batıl inançlı, gaddar ve merhametsiz bir Doğuluydu. Cumhuriyetin can çekiştiği yıllarda Roma'ya karşı koymanın Scipio veya Traianus dönemine göre çok daha kolay olması ve Asya'daki gelişmeler ve iç is-

yanlarla sarsılan Roma'nın Mithridates'in Jugurtha'dan tam iki kat daha fazla bir süre dayanarak kafa tutabilmesi onun Part savaşlarına kadar Roma'nın doğudaki en ciddi rakibi olduğunu, çöldeki bir aslan gibi savaştığını kanıtlar. Ancak doğanın kendisine verdiği güçle direnmesine rağmen yaşanan olaylar, onun bu mücadelesini değerlendirmemiz için yeterli değildir. Kralın kişisel özelliklerini yargılamak gerekirse, onun tarihte oynadığı rolle ön plana çıktığını görürüz. Mithridates savaşı Yunan muhalefetinin Roma'ya karşı son ve Roma egemenliğine karşı başlatılan farklı ve derin çelişkiler içeren, Asyalıların Doğululara karşı başlattığı ilk ulusal direniştir. Mithridates imparatorluğu aynı onun gibi doğunun tipik özelliklerini taşıyordu, sarayında çok eşlilik ve harem kuralları geçerliydi. Yöneticiler ve halkın dini inançları eski ulusal kültüre bağlıydı. Buradaki Helenizm, Part imparatorluğunun Ermeni Tigranes ve Arsakes Helenizm'inden farklıydı. Küçük Asyalı Yunanlar politik hedeflerini kral sayesinde gerçekleştirebileceklerine inansalar bile Magnesia ve Pydna komutanları hakkında karar verildiği andan itibaren aslında bambaşka hedefler için savaşıldığı ortaya çıktı. Uzun bir ateşkes döneminden sonra Batı ve Doğu arasında yeni ve amansız bir savaş başladı. Maraton'daki çarpışmaları miras alan yeni nesiller, gelecekleri ve geçmişleri hakkında binlerce yıl konuşacaklardı.

Kapadokya kralı varlığında ve eylemlerinde yabancı ve Yunan olmayan bir ruhu açıkça ortaya koysa da milli bir unsurun hâkim olduğunu kesin olarak söylemek zordur. Bu konuyla ilgili olarak genel bilgiler dışında gerçek bir sonuca ulaşmak oldukça zordur. Antik uygarlıkların bulunduğu hiçbir yerde Küçük Asya'da olduğu gibi farklı, birbirleriyle karışmış ve kaynaşmış kavmin yaşadığı ve uluslar arasındaki ilişkilerin bu kadar bariz olduğu başka bir yer bulunmaz.

Samnit halkı Suriye'den Kıbrıs ve Kilikya'ya göç etmişti ve anlaşıldığı kadarıyla Karya ve Lidya'nın doğu kıyılarına kadar ilerlemişlerdi. Diğer tarafta kuzeybatıdaki yarımadalar, Avrupalı Traklar ile aynı soydan gelen Bitinyalılar tarafından işgal edilmişti. İç kesimlerde ve kuzey kıyılarında ise İranlı kavimleriyle akraba, Hint-Germen topluluklar yaşamaktaydı. Kapadokya'da[66] Ermeni ve Frigce dillerinin karışımı bir dil konuşulduğunu, bu dilin Zend'e kadar uzanan bölgede yaygın şekilde kullanıldığını biliyor, Misyalıların aktardıklarından Lidya ve Frigya dilleriyle akraba olabileceklerini öğreniyoruz. Buna göre bölgede Suriye kökenli, Samnit-İran karışımı bir ulusun yaşadığını var sayabiliriz. Kilikya ve Karya arasındaki bölgede yere alan Likya'da konuşulan dilin kökeni hakkında, elimizdeki çok sayıdaki yazılı belgeye rağmen kesin bir şey söylemek mümkün değil, ancak Likya ırkının Samnit'ten çok Hint-Germen kökenli olması kuvvetle muhtemel. İç içe yaşayan tüm bu uluslar önce Yunan şehirlerinin ticaret ağına katılmış, sonrasında ise savaşlar ve Yunan ulusunun dini ağırlığını koyması nedeniyle ortaya çıkan Helenizm sayesinde sınırlarını çok daha önce belirlemişlerdir.

Kral Mithridates, önce Kapadokya ve sonra Karadeniz kıyısında, Küçük Asya'nın kuzeydoğusunda, Ermenistan'a komşu, İran halkının Küçük Asya içinde en çok karıştığı Pontus bölgelerine hâkim oldu. Burası henüz Yunanlaşmamıştı. Trabzon (Trapezus), Samsun (Amisos) ve özellikle de Mithridates'in doğduğu ve imparatorluğun yönetim merkezi Sinop gibi Yunan yerleşmelerinin bulunduğu bölge oldukça geri kalmıştı. Bunun sebebi kesinlikle buranın ıssız

66 Frigya dilindeki Βάγαῖος sözcüğü =Zeus veya eski kral adı Μάνις ve Almanca Mannus, Hintçe Manus'a dayanır. Chr. Lassen: ZDMG, 10, 1888, S.329f.

olması değildi, buğday tarlaları, ormanlar ve yabani meyve ağaçlarıyla kaplı bu yer günümüzde dünyanın en bereketli topraklarına sahiptir, kaldı ki Mithridates döneminde bile ekili tarım alanları ve nüfus yoğunluğunun epey fazla olduğu coğrafi bir bölgeydi. Gerçek anlamda şehirler yerine köylülerin sığınabileceği ve kralın hazinelerinin ve toplanan vergilerin toplandığı kaleler bulunmaktaydı. Örneğin sadece Küçük Ermenistan'da yetmiş beş tane bu tür kale vardı. Mithridates'in imparatorluğu içinde gelişmiş şehirler kurmak istediğini düşünmüyoruz. Dünya görüşü ve kendisinin bile açıklamakta zorluk çektiği Yunanlaşma karşıtlığı onun niçin bu şekilde davrandığını açıkça gösterir. Buna karşın tamamen doğu usulü bir organizasyonla hiç de küçük sayılamayacak imparatorluğunu -biraz abartılı da olsa bir ucundan diğer ucuna 500 Alman mili çektiği söylenir- her yöne doğru genişletmek istiyordu. Karadeniz kıyılarına, Ermenistan'a, Küçük Asya'nın her yerine ordularını, donanmasını ve elçilerini gönderdiğini görüyoruz. Ancak başka hiçbir yerde Karadeniz'in doğu ve kuzey kıyılarında olduğu kadar geniş hareket alanı bulamadı. Bunun nedeni o dönemin koşullarında aranmalıdır. Mithridates'in gelişine kadar hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Doğu Karadeniz kıyısında, Phasis Irmağı kenarındaki Kolchis bölgesi (Mingrelia ve İmeretia) ve mühim bir ticaret şehri olan Dioskurias yerli prenslerin elinden alınarak Pontus satraplığına katıldı. Kuzey bölgelerinde çok daha büyük başarılara imza attı.[67] Ka-

67 Birinci ve İkinci Roma savaşı arasında, kısmen de birinci savaştan önce yaşananları bir kez daha özetledik. (Memn. 30; Iust. 38,7 a.E; App. Mithr. 13; Eutr.5,5) Ancak kronolojik bir derleme mümkün görünmüyor. Kısa süre önce bulunan Khersonesos kararnamesi de bize bu konuda ipucu vermiyor. Buna göre Diophantos, Taurica İskitlerine iki kez yollandı. Onun, Roma senatosunun onayıyla başlattığı ve İskit beylerinin lehine gelişen isyan hakkında aktardığı bilgiler doyurucu olmadıkları gibi gerçeği yansıtmaktan uzaktır.

radeniz'in kuzeyinde Kafkaslardan Hazar Denizine kadar uzanan düz ve ağaçsız stepler coğrafi koşullardan dolayı, Stockholm ile Madeira arasındaki kadar ısı farkı gösterir ve 22 aydan fazla süren yağışsızlık nedeniyle ne yerleşimlerin ne de tarım alanlarının oluşmasına imkân tanımaz. İklimsel özellikler bundan 2000 yıl öncesinde günümüze göre çok daha olumsuzdu.[68] Bu bölgede göçebelik yapan farklı kabileler doğanın koşullarına uyum sağlamak, günümüzde bile, yanlarına kattıkları sığır ve at sürüleri ve at arabalarında taşıdıkları malzemeleriyle hayvanlarını otlatabilecek yer arayışını sürdürmek zorundadırlar. Aynı şekilde kullanılan silahlar ve savaşma stili de coğrafi verilere bağlıdır. Bölge halkı, günümüzün Kazakları gibi at üzerinde, deriden zırh ve miğferler kuşanarak, deri kaplı kalkan ve kılıçla savaşır, mızrak ve ok atar. Buranın gerçek sahibi Moğol soyundan gelme, gelenekleri ve beden yapıları günümüz Sibirya sakinlerini andıran İskitler, doğudan batıya hareket ederken önlerine çıkan Samnit kabilelerini aynı yöne doğru sürüklediler. Slav kökenli oldukları sanılan, adlarına göre kökenlerinin Med ve Perslere dayanması gereken Sauromatae, Roxolani, ve Jazyges'ın Slav soyundan geldikleri, hatta belki de Zend kavimleriyle akraba oldukları iddia ediliyor. Diğer tarafta Trakyalı bir kavim olan Getai, kaçarak Dinyester Nehrine ulaştılar, bu büyük Germen göçünün bir koludur, ana göçler Karadeniz'e ulaşmamış gibi görünüyor, Dinyeper bölgesine Keltler ve Bastarnae, Tuna havzasına Peucini yerleşti. Hiçbir yerde gerçek bir devlet oluşmadı. Her kavim beylerinin ve yaşlıların yönetiminde ayakta kalmaya çalıştı.

68 Kırım ve çevresinde aşırı kuraklık nedeniyle tarım sektörünün darbe aldığı, kıyı kesimlerini kuru kuzey rüzgârından bir ölçüde koruyan Orta ve Güney Rusya'da ormanların azaldığına dair aktarılan bilgiler büyük olasılıkla gerçeği yansıtıyor.

Miletos'un önderliğinde başlayan ticaretin canlanması için Karadeniz kıyılarında ya pazar yeri ya da geçiş istasyonları olarak kurulan Yunan yerleşimleri bu barbar yörelerle tam bir tezat teşkil ediyorlardı. Daha önce belirttiğimiz gibi, eski çağlarda kuzeybatı kıyıları balıkçılık ve tarım konularında günümüzden çok daha elverişsiz koşullara sahipti. Burada toprağı işlemek için para veren Yunanlar, Libya'da beylere vergi ve faiz ödeyen Fenikelilere benziyordu. Bu yerleşimler arasında en önemlileri, İskit bölgesinde Taurica Yarımadasında (Kırım) kurulmuş, pek de olumlu sayılamayacak koşullarda iyi hazırlanmış anayasası ve sakinlerinin toplu dayanışması sayesinde muazzam bir refaha kavuşmuş özgür kent Khersonesos (Sivastopol yakınlarında) ve yarımadanın öteki tarafında, Karadeniz ile Azak denizi arasında kurulmuş, 457'den (297) beri daha sonraları Bosporos Archaenactidae, Spartocidae ve Paerisadae kralları diye anılacak Roma adına görev yapan belediye başkanları tarafından yönetilen Pantikapaeum (Kertch) şehirleriydi. Tarım ve Azak Denizinde yapılan balıkçılık, şehrin kısa süre içinde gelişmesini sağladı. Toprakları, Mithridates döneminde Kırım Yarımadasının küçük doğu kısmını ve karşı kıyıdaki Asya kıtasında kurulmuş Phanagoria şehrini ve Sindica bölgesini kapsıyordu. Pantikapaeum beyleri güçlü oldukları dönemde Azak Denizinin doğu kıyılarında yaşayan halkları ve gemiler yollayarak Karadeniz sahillerini egemenlikleri altına aldılar. Oysa Pantikapaeum artık eski gücünde değildi. Yunan ulusunun geri çekilmesi bu uzak garnizonda büyük üzüntüyle izlendi. Buğdayını bu bölgeden tedarik eden Atina, egemen olmanın gerektirdiği görevleri yerine getiren tek Yunan devleti olmuştu. Attika Deniz Birliğinin çökmesinden sonra bölge kaderine terk edildi. Yunan orduları bu bölgeye ciddi bir saldırıda bulunmadılar. Oysa İskender'in babası Philippos ve

Lysimakhos bunu birkaç kez yapmak istemişlerdi. Aynı şekilde Makedonya ve Küçük Asya'nın fethi ile siyasi yükümlülüğü üstlenen Romalılar bu bölgeyi uzun süre göz ardı ettiler. Sinop'un düşüşü ve Rodos'un çöküşüyle Yunanların Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki egemenliği son buldu. Onların başıbozuk barbarlar karşısında yaşadıkları sıkıntıları, Mithridates döneminde dikildiğini düşündüğümüz Olbia (Dinyeper'in ağzı yakınlarındaki Oczakow civarında) kitabesinden öğreniyoruz. Bölge sakinleri Barbar krala vergi vermenin dışında şehre uğradığı veya yakınlarından geçtiği zamanlarda ona ve şeflerine hediyeler sunmak mecburiyetindeydi. Kralın hediyeleri yetersiz bulması durumunda halkın başı derde giriyordu. Şehrin kasası iflas etmişti, tapınağa bağışlanan mücevherler teminat gösteriliyordu. Bu arada vahşi kabileler şehre saldırılarını sıklaştırmış, tarım işçilerini rehin almışlardı. En kötüsü de zayıf barbar komşuları olan İskitlerin, daha vahşi Kelt akınlarından korunabilmek için etrafı surlarla çevrili şehri istila etmeleri yüzünden halkın şehri, geçici veya tamamen terk etmek istemesiydi.

Mithridates'in Makedonyalı falanksları Kafkasların zirvesinden Kuban ve Terek vadilerine inerken, donanma Kırım kıyılarına yaklaşırken onu bekleyen koşullar bunlardı. Yunanlar daha önce Dioskurias'da yaptıkları şekilde, yarım Yunan sayılan ve kurtarıcıları olarak gördükleri Pontus kralına ve onun Yunan askerleri gibi giyinen Kapadokyalı askerlerine burada da kucak açtılar. Roma'nın neler kaçırdığı şimdi daha iyi anlaşılmıştı. Panticapaeum beylerine ödenen vergiler fahiş şekilde artırıldı. Khersonesos kralı, yarımadada konuşlanan İskitler, Skilurus ve onun elli oğlu tarafından baskı altında tutulmaktaydı, fakat Helenizm'i kurtarmak adına ellerinde kalan son değerli şeyi, özgürlüğünü feda etmekten kaçınmayacaktı. Çabaları boşa gitmedi.

Mithridates'in cesur kumandanları Diophantos ve Neoptolemos'un disiplinli birlikleri bozkır uluslarını kolayca alt etti. Neoptolemos onları Panticapaeum yolunda yendi ve denize veya kış koşullarında buzlu alanlara doğru kaçmaya zorladı. Khersonesos kurtarıldı, Taurica kaleleri yıkıldı ve amaca uygun biçimde kurulan yeni kaleler sayesinde yarımadanın güvenliği sağlandı. Taurica'ya yardım etmek isteyen Reuxinales veya Roxolani (Dinyeper ile Don arasında) birlikleri Diophantos tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. 6000 Falanks, 50000 düşman askerini önüne katarak Dinyeper'e kadar sürdü.[69] Böylece Mithridates, Pontus krallığına bağlı ve çok sayıda Yunan ticaret şehrinin üzerine kurulduğu, günümüz Kırım Yarımadasıyla hemen karşısındaki Asya burnunu kapsayan ve kralın kasasına ve silolarına her yıl 200 Talent (314000 Taler) ve 180000 fıçı buğday yollayan Bosporos krallığını da ele geçirmiş oldu. Kafkasların kuzey yamaçlarından Tuna havzasına kadar uzanan bölgede yaşayan bozkır halkları ya Mithridates'e biat ettiler ya da Pontus

69 Khersonesos şehrinin Diophantos'a verdiği ve kısa süre önce bulunan onur belgesi (SIG 252) anlatılanları doğruluyor. Belge, şehri yakından tanımamızı sağlıyor. Buna göre Balaklava limanı Tauricalılar, Simferopol ise İskitler tarafından işgal edilmişti. Kırım'ın güney kıyıları kısmen Tauricalıların egemenliğindeydi, yarımadanın iç kısımları ve komşu topraklarda ise İskitler vardı. Belge ayrıca Kral Mithridates'in başkomutanının Tauricalıları yenerek Yunan şehrine nefes aldırdığını, onların toprakları üzerinde yarımadanın batı ve doğu uçlarını bağlayan noktada bir gözetleme kalesi (olasılıkla Eupatorion) inşa ettirdiğini anlatıyor. Batıda Skilurus hanedanlığı, doğuda İskit beyi Saumakos ortadan kaldırıldı, İskitler anakaraya kadar kovalandı. Son olarak yazılı belgelerden Rokselana krallığının büyük bir savaşın ertesinde imha edildiğini öğreniyoruz. Yunan şehrinin Mithridates tarafından resmen işgal edilmediğini, kralın yalnız koruyucu müttefik olarak Yunanlar adına yenilmez kabul edilen İskitlerle savaşa tutuştuğunu biliyoruz. Aralarındaki ilişkinin Marsilya ve Atina'nın Roma ile olan ilişkisine benzetebiliriz. Kırım'daki İskitler Mithridates'in egemenliği altına girdiler.

kralıyla anlaşma imzalayarak, ordunun konuşlanacağı bir yer bulmaya söz verdiler.

Kral kuzeyde kazandığı başarılardan sonra yüzünü batıya ve doğuya çevirdi. Bağımlı bir devlet olmaktan çıkıp Pontus krallığına katılan Küçük Ermenistan'ın küçülmesinden çok daha önemlisi onun Büyük Ermenistan kralıyla kurulacak bağlantısıydı. Kızı Kleopatra'yı Tigranes'e eş olarak vermekle kalmadı, Arsakes egemenliğinin ortadan kalkmasından sonra onu Asya'da destekledi. Aralarında gizli bir anlaşma yapmış gibiydiler, Tigranes Suriye ve İç Asya'yı, Mithridates ise Küçük Asya'yı ve Karadeniz kıyılarını işgal edecek, birbirlerini karşılıklı olarak destekleyeceklerdi. Şüphesiz ki Mithridates bu anlaşmayla güçlü müttefikiyle arkasını güvence altına almıştı.

Kral gözünü Küçük Asya'nın iç kesimlerinde yer alan Paflagonya'ya dikmişti. Kıyılar uzun zamandan beri Pontus ve Kapadokya Krallığına aitti.[70] Pontus tarafında son Pylaemenes kralı Mithridates Euergetes'in mirasına istinaden taht üzerinde hak iddia edildi. Doğal olarak meşru ve gayrimeşru kral adayları ve ülke halkı bu durumu protesto etti. Pontus yöneticileri Kapadokya ve deniz kıyısındaki Kapadokya'nın bir zamanlar bütün olduğunu unutmamışlar, tekrar birleştirmek için uğraşıyorlardı. Bitinya kralı Nikomedes ile

70 Aşağıdaki olayların tarihlenmesi sadece tahmin yürüterek yapılabilir. Mithridates Eupator'un tahta çıkması yaklaşık 640 (114) yılında gerçekleşmiş olmalı. Sulla'nın isyanı 662 (92) yılına tarihlenebilir. (Liv. Ep.70) Bu bağlamda Mithridates savaşları otuz yıllık bir sürece (662, 92-691, 63) oturtulabilir. (Plin. Nat. 7,26,97) Paflagonya ve Kapadokya'daki taht kavgaları anlaşıldığı kadarıyla Mithridates'e, Saturninus'un ilk tribunusluğu sırasında (651-103) Roma'ya şantaj yapma fırsatı tanımıştı. (Diod.631) Marius'un Roma'yı terk ettikten hemen sonra fazla oyalanmadan doğuya geri dönmesi, Mithridates ile Kapadokya'da buluştuğu ve müzakerelere başladığı tarihe denk gelir. (Cic.Brut.1,5; Plut. Mar. 31) O tarihte Ariarathes çoktan öldürülmüştü.

birleşen Mithridates Paflagonya'yı işgal etti. Senatonun vetosu üzerine Mithridates sessiz kaldı, Nikomedes ise oğullarından birine Pylaemenes adını vererek bölgeyi yönetmesini sağladı. Müttefiklerin politikası Kapadokya'da berbat işlere bulaşıyordu. Kral Ariaratres, bacanağı Ariaratres Mithridates Eupator'un organize ettiği suikast neticesinde Gordios tarafından öldürüldü. Küçük oğlu, bu işte Bitinya kralının parmağı olduğunu biliyor onunla yüzleşmek istiyordu. Amcasının yardımıyla babasının katilini bulup Kapadokya'ya getirmek istiyordu. Bunun üzerine iki ülke arasında savaş çıktı, ancak çarpışmaların başlamasından hemen önce amca yeğeniyle buluşup onu öldürdü. Bunun üzerine babasının katili Gordios, Mithridates'in buyruğuyla yönetimi devraldı. Halkın kendisine tepki göstermesine ve son kralın küçük oğlunu tahta davet etmesine rağmen Gordios, güçlü Mithridates ordusunun desteğiyle görevini sürdürdü. Halkın krallığa layık gördüğü genç adamın zamansız ölümü tüm kozların kralın eline geçmesine neden oldu. Sözde hükümdar olarak, aynı Bitinya'da gerçekleştiği gibi sahte Ariaratres kral ilan edildi, onun yanında Gordios, Mithridates'in valisi olarak ülkeyi yönetmeye başladı. Uzun süreden beri ilk kez güçlü ve yerli bir kral, Mithridates, Karadeniz'in kuzey ve güney kıyılarında ve Küçük Asya'nın iç kesimlerinde hüküm sürüyordu. Kara ve deniz savaşlarında sınırsız olanaklara sahipti. Ülkenin toprakları Tuna havzasından Kafkaslara ve Azak Denizine kadar uzanıyordu ve Trakyalılar, İskitler, Sarmatlar, Bastarnae, Kolhisler, İberler (günümüzde Gürcistan) onun bayrağı altında toplanmışlardı. Ordusu cesur Bastarnae savaşçılarından oluşuyordu. Kolchis satrapı onun donanması için keten, kenevir, zift ve balmumu dışında Kafkaslardan gelen kereste tedarik ediyordu. Dümenci ve subaylar Fenike ve Suriye'de eğitiliyordu. Kralın 600 ara-

ba ve 1000 atlı ve 8000 piyadeyle Kapadokya'ya doğru yola çıktığı söyleniyordu. Bu savaş için imkânlarını daha zorlamamıştı bile. Sinop ve Kırım'ın limanlarında demirleyen Pontus gemileri, Roma donanmasının bulunmadığı Karadeniz'i tamamıyla kontrol ediyordu.

Roma'nın kendisine iyi kötü bağlı devletleri baskı altında tutma politikasını Pontus'a da uygulamak istediğini, V. Mithridates'in ani ölümünden sonra ortaya çıkan taht kavgaları sırasındaki tutumundan anlıyoruz. Onun arkasından tahta çıkan henüz reşit olmayan çocuğunun krallığı sırasında, babasının Aristonikos savaşında kazandığı veya daha doğru bir ifadeyle parasını vererek kiraladığı Büyük Frigya bölgesi işgal edildi ve toprakları Roma'ya katıldı.[71] Küçük çocuk büyüyünce aynı senato, yaklaşık yirmi yıllık bir süreçte onun muhteşem gelişimine hiçbir tepki göstermedi. Kendisine bağlı küçük devletin, yüz bin askeri olan büyük bir güç haline gelmesine izin verdi. Bu çocuk, kısmen onun sayesinde yeni seçilen, İç Asya devletleri üzerinde egemenlik kuran Doğunun büyük kralıyla yoğun ilişkiler kurdu. Kendisine komşu Asyalı krallıklar ve beylikleri öylesine sudan nedenlerle işgal etti ki, çok uzaktaki istihbarat eksikliği çeken koruyucu güçle neredeyse alay eder gibiydi. Sonunda Avrupa tarafına geçti ve Taurica yarımadasının kralı olarak kendini Makedonya-Trakya sınırına kadar uzanan toprakların koruyucusu ilan etti. Bu gelişme senatoda tartışıldı. Yüksek kurul, Paflagonya taht kavgalarında Nicomedes'in yanlış kişiyi seçtiğini söyleyerek teselli aradı. Böylece ha-

71 Kısa süre önce Synnada'nın güneyindeki Aresti köyünde bulunan senato kararlarını (638-116) gösteren belge Kralın ölümüne kadar alınan her kararı onayladığını gösteriyor. Buna göre Büyük Frigya, Appianos'un savunduğu şekilde krallık tahtına babanın ölümünden sonra oğlu geçmiş, ülke bütünüyle Roma'nın egemenliğine girmiştir.

rekete geçmemek için ciddi bir bahane üretilmiş oluyordu. Bu arada şikâyetler giderek fazlalaşıyor ve şiddetleniyordu. Mithridates'in Kırım'dan attığı Tauricalı İskit beyleri Roma'dan yardım talep etti. Roma politika geleneğine bağlı kalan senatörler, Kral Antiochos'un bambaşka koşullar altında Avrupa'ya geçerek Trakya Khersonesos'unu işgal etmesinin Asya savaşının sinyallerini verdiğini anımsadılar. Oysa şimdi Taurica Khersonessos'unun Pontus kralı tarafından işgal etmesini kabullenmek mümkün değildi. Bitinya kralı Nikomedes'in sahte Ariarathes yüzünden Kapadokya'yı istila etme arzusu Pontus tahtına talip kişinin itirazları nedeniyle gerçekleşememiş, Roma hükümetini olaya müdahale etmeye mecbur bırakmıştı. Senato, Mithridates'in İskit beyini göreve iade etmesine karar verdi. Hükümetin gevşek davranması doğru politikadan uzaklaşmasına, Yunanları yarım soydaşları karşısında barbarlar ve İskitleri desteklemek zorunda bırakmıştı. Paflagonya'ya bağımsızlık tanındı, Nikomedes'in desteklediği sahte taht adayının ülkeyi terk etmesi istendi. Aynı şekilde halk temsilcileri kendilerine vaat edilen özgürlüğü reddettikleri için Mithridates'in adayı da Kapadokya'dan ayrılacak, yeni kral halk oylamasıyla belirlenecekti. Alınan karar kesindi, ancak Kapadokya'ya düzenli bir ordu yollamak yerine, Kilikya valisi Lucius Sulla emrinde bir avuç eşkıya ve korsan gönderilmesi olacak iş değildi. Ancak Roma hükümetinin doğudaki başarıları hatırlandı, böylece valinin senatoya aksetmeyen enerjisi ve yetenekleri heba olmadı. Mithridates ihtiyatlı davrandı, Romalıların güvenini kazanmış Ermenistan kralının ordularını Kapadokya'ya yollamasını sağladı. Sulla hemen ordusunu topladı, Asyalı müttefikleri de yanına alarak Torosları geçti, Vali Gordios ve Ermeni yardakçılarını Kapadokya'dan kovdu. Bu hamlesi çok etkili oldu, Mithridates pes etti. Gordios,

Kapadokya'daki karışıklıktan sorumlu olduğunu kabul etti, sahte Arirathes ortadan kayboldu. Böylece Pontus devletinin Gordios'u kral seçtirme çabaları boşa gitti, Ariobarzenes Kapadokya'nın yeni kralı oldu. Sulla seferini tamamladıktan sonra, Roma flamalarının dalgalandığı Fırat yakınlarına geldiğinde, Tigranes'le yaşadıkları gerilim nedeniyle Romalılara yanaşmak zorunda kalan Partlar ile karşılaştı. Gerçekleşen bu ilk karşılaşmada doğunun ve batının süper güçleri dünya egemenliğini kaybetmek istemiyorlardı. Ancak Part elçisinden daha gözü pek olan Sulla, Kapadokya kralı ve Part elçisi arasındaki münazaralarda şeref konuğu ilan edildi. Sulla'nın namı Fırat'a kadar yayılmıştı. Part elçisi, Sulla karşısında ikinci planda kalmanın bedelini daha sonra kellesiyle ödeyecekti. Müzakereler başka sonuç getirmedi. Nikomedes, Romalıların aldığı karar uyarınca Paflagonya'yı terk etti. Senatonun Mithridates aleyhine aldığı kararlar hemen uygulamaya koyuldu, kendisinden İskit liderlerini tanıyacağına dair güvence alındı. Doğuda eski düzen tekrar kurulmuştu. (662-92)

Aslında olayların eski düzene göre geliştiği söylenemezdi. Sulla, Asya'dan ayrılır ayrılmaz Büyük Ermenistan kralı Tigranes, Kapadokya'nın yeni kralı Ariobarzanes'e saldırmış, onu tahttan indirerek yerine Pontus'un adayı Ariarathes'i kral ilan etmişti. Bitinya'da yaşlı kral II. Nikomedes'in ölümünden (663-91) sonra tahta oğlu III. Nikomedes Philopator oturdu ve krallığı senato tarafından resmen kabul edildi. Ancak küçük kardeşi Sokrates, tahtın gerçek varisi olduğunu söyleyerek hükümdarlığını ilan etti. Hem Kapadokya'da hem de Bitinya'daki karışıklıkların arkasında alınan her kararı onaylamış gibi görünen Mithridates'in parmağı vardı. Tigranes'in ondan işaret beklediğini herkes biliyordu. Oysa Bitinya'da Sokrates, Pontus ordusunu tarafından baskı

altında tutuluyor, Mithridates tarafından tehdit ediliyordu. Pontus kralı, Kırım ve komşu bölgelerden ayrılmayı hiç düşünmüyor, silahlarını çekmiş bekliyordu.

Roma hükümeti Ariobarzanes ve Nikomedes'e yardım etmek için Küçük Asya valisi Lucius Cassius'a destek vermesi için Cimbri ve Sicilya savaşlarında deneyim kazanmış konsül Manius Aquillius'u elçi yolladı. Asyalı müttefiklere ve özellikle Mithridates'e de gerekirse silahlı destek yollamaları talimatı verildi. İki yıl önceki olaylar tekrarlanıyordu. Romalı subay, Asya valisinin kendisine verdiği küçük bir müfreze, ayrıca Frigya ve Galatya birliklerinin katkısıyla kral Nikomedes ve kral Ariobarzanes'in sallanan koltuklarını geri almalarını sağladı. Mithridates, ona takviye güçlerini göndermeyi, çeşitli bahaneler ileri sürerek reddetti. Romalılara karşı direnmekle kalmadı, Bitinya tahtında hak iddia eden Sokrates'in öldürülmesini emretti. (664-90)

Bu çok garip bir gelişmeydi. Mithridates, Romalılara karşı çaresiz olduğunun bilincindeydi ve onlarla savaşa girmek istemiyordu. Şayet isteseydi, Aquilius Bitinya ve Kapadokya'ya girdiği sırada İtalyan isyanının Roma'yı güçsüz bırakmasından yararlanarak savaş ilan edebilirdi. Oysa Mithridates o yılı boşa harcadı. (664-90) Diğer taraftan Küçük Asya'yı istila etme planından vaz geçmiş değildi. Ne olursa olsun fetih peşinde koşan bu garip barış politikası savunulamazdı. Bu durum, onun ne kral Philippos gibi nasıl savaşa hazırlanacağını bilen ne de kral Attalos gibi boyun eğeceği anı kavrayan bir devlet adamı olmadığını kanıtlar. Sadece Doğulu bir sultana yakışacak tarzda fethetme hırsıyla kendi zayıflıkları arasında gidip gelmekteydi. Mithridates'in bu şekilde davranması ancak onun Roma politikasındaki yirmi yıllık deneyimiyle açıklanabilir. Roma hükümetinin savaşa pek sıcak bakmadığı bilinen bir gerçekti. Tehlike baş gös-

terdiğinde her ünlü generalin kendi egemenliğini ilan ettiği, Cimbri savaşı sırasında Marius'un belki de herkesten fazla korktuğu hafızalarda hâlâ tazeliğini korumaktaydı. Mithridates ona göre davrandı. Egoist duygulara yenik düşmemiş herhangi bir hükümete yüzlerce kez savaş ilan etme nedeni ve fırsatı verecek şekilde davranmaktan çekinmedi. Diğer taraftan senatonun bu son adımı atmasına neden olacak açık ihlalden kaçındı. Karşı tarafın meseleye ciddi baktığını fark eder etmez, aynı Sulla'nın Aquillius'un karşısında yaptığı gibi geri manevra yaptı. Karşısına enerjik komutanların çıkmaması için dua ediyordu. Jugurtha'nın karşısına çıkan Scaurus ve Albinius'a benzer kumandanlarla savaşmayı umuyordu ki bu umudu anlaşılabilirdi. Ancak tam da Jugurtha örneği, bir Roma kumandanının rüşvet almasının ve bir Roma ordusunun yozlaşmasının, Roma halkının üstesinden gelmekle karşılaştırılmaması gerektiğini gösterir. Böylece savaşla barış dengede duruyordu ve görünüşe göre bu böyle devam ediyordu. Ancak bu Aquillius'un işine gelmiyordu zira hükümetini savaşa ikna edemeyeceğini biliyordu ve bu nedenle kral Nikomedes'i kullanmaya karar verdi. Bunun üzerine Bitinya savaş ilan etti. Nikomedes Romalı kumandana bağımlıydı, ancak onun savaş masraflarını karşılamayı vaat etmesi üzerine Mithridates'e savaş açmaya razı oldu. Nikomedes'in gemileri Pontus Bosporos krallığını abluka altına aldığında, birlikleri Pontus sınırına dayandığında ve Amasya bölgesini yağmalamaya başladığında bile Mithridates barış politikasına sadık kalmaya özen gösterdi. Bitinya işgal güçlerini kovmak yerine Roma elçilerine, Roma'nın olaylara müdahale etmesi veya en azından kendisini savunmasına izin verilmesi gerektiğini bildirdi. Mithridates, Aquillius'un ne olursa olsun Nikomedes'i savaşmaya ikna edeceğini gayet iyi biliyordu. Zaten aynı politikayı Kartaca'ya

karşı da uygulamışlardı, Roma emrindeki çeteleri savaş kurbanlarının üzerine salıyor, onlara kendilerini savunma hakkı tanınmıyordu. Fenikelilerin çaresizlik içinde kalarak teslim olmalarından sonra Kartaca'nın savaşı kaybettiğini anlaması gibi Mithridates de yenildiğini düşündü. Oysa Sinop kralı aynı fikirde değildi ve donanmasını ve ordusunu topladı. Halkına, "Sakın karşı koymayın! Yenilebiliriz, ama haydutlara karşı da mı direnemiyoruz?" şeklinde konuştuğu anlatılır. Oğlu Ariobarzanes'e Kapadokya'ya saldırması için emir verdi, elçiler yollayarak Roma'yı son kez uyardı. Yanıt beklendiği gibiydi. Ne senato ne Mithridates ne de Nikomedes bir kargaşaya bulaşmak istiyordu, fakat Aquilius savaş istiyordu ve öyle de oldu. (665-80 sonu)

Mithridates zorla sokulduğu savaş için politik ve askeri hazırlıklarını yapmaya başladı. Özellikle Ermeni kralı Tigranes ile olan bağlarını güçlendirdi ve ondan askeri yardım talep etti. Ordusuyla Ön Asya'yı işgal edecek, kazandığı toprakları Mithridates'e verecek, taşınabilir malları ise kendisi alacaktı. Sulla'nın kibirli davranışlarına kızan Part kralı, Roma'ya düşman olmasa bile müttefik olmayı da kabul etmedi. Kral, Yunanistan'da Philippos ve Perseus'un rolünü üslenerek Yunan halkını Roma'ya karşı kışkırttı. Pontus elçileri Mısır kralına ve Yunanistan'ın özgür kalmış bölgelerine, Girit birliğine gittiler ve Roma'nın onları zincire vurmak istediğini söyleyerek Yunan ulusunun kurtuluş mücadelesine katkı vermelerini istediler. Çağrıları en azından Girit'te karşılık buldu, çok sayıda Giritli gönüllü olarak Pontus ordusuna katıldı. İrili ufaklı bağımlı devletlerin Numidya ve Yunan cumhuriyetlerinin ve Suriye'nin, özelikle büyük baskı altındaki Ön Asya eyaletlerinin isyan etmesi bekleniyordu. Trakya ve hatta Makedonya'da halk isyana teşvik edildi. Bir zamanlar altın çağını yaşayan korsanlıktan şimdi medet

umuluyordu. Korsan gemileri kısa süre içinde, Pontus donamasına ait olduklarını açıklayarak Akdeniz'de yelken açtılar. Roma'da kaos ortamı yaratılmaya, üstesinden gelinen ama hâlâ bastırılmaktan çok uzak olan İtalyan ayaklanmasını yeniden alevlendirmek için çaba gösterildi. İtalya'daki mutsuz asilerle bağlantı kurulamadı fakat Asya'da özünü Roma ve İtalyan kaçakların oluşturduğu organize yabancı milis ordusu kuruldu. Mithridates'ten önce Asya'da bu tür ordular hiç görülmemişti. Ermeni takviyeleri de göz önünde tutulduğunda ordusunda 250000 piyade ve 40000 süvari yer almaktaydı, ayrıca Pontus donanmasında 300 güverteli ve 100 açık geminin bulunması, çok sayıda bozkır sakiniyle takviye edilmiş Mithridates güçleri için abartılı bir rakam olarak algılanmamalıdır. Neoptolemos ve Archelaos kardeşler savaş deneyimleri fazla iki Yunan kumandanıydı. Kralın ordusunda cesur ve ölümden korkmayan çok sayıda gözü pek adam, altın ve gümüş zırhları içinde savaşan İskit ve Med savaşçılarla ilginç bir tezat teşkil eden madeni ve çelik zırhlı Yunan cengaverler de bulunmaktaydı. Doğal olarak böyle karmaşık bir topluluğu yönetmek hiç de kolay değildi. Bunun dışında Mithridates'in ordusu, son olarak tam yüz yıl önce Magnesia'da kendisinden çok daha güçlü bir organizasyona boyun eğen savaş makinelerinden pek farklı değildi. Doğu, Romalılara karşı her zaman tetikteydi, imparatorluğun batı kısımlarında da durum pek farklı sayılmazdı. Roma için Mithridates'e karşı savaşmak bir zorunluluk gibi gözükse de zamanlama yanlıştı. Bu nedenle Roma ile Mithridates arasında başlayan gerilim Manius Aquillius'un çıkarlarına son derece uygundu. O sıralarda Asya'da Lucius Cassius'un idaresindeki küçük bir müfreze ve Ön Asyalı milisler dışında hiçbir Roma birliği yoktu ve başlayan isyanlar yüzünden yaşanan mali sıkıntılar bir Roma ordusunun 666

(88) yazından önce Asya'ya gitmesini imkânsız hale getirmişti. Romalı memurlar zor durumdaydı, bu nedenle Roma eyaletini korumak ve orada tutunmak için çare aranıyordu. Kral Nikomedes yönetimindeki Bitinya ordusu Paflagonya'da, Amasya ve Sinop arasındaki bölgelerde bir yıl önce elde ettiği toprakları korurken Lucius Cassius, Manius Aquillius, Quintus Oppius yönetimindeki Roma ordusu Bitinya, Galatya ve Kapadokya'ya doğru hareket ederken, aynı sıralarda Bitinya-Roma donanması Bosporos krallığını abluka altına almak için yola çıkmıştı.

666 (88) Baharı geldiğinde Mithridates saldırmaya başladı. Kızılırmak'ın bir kolu Amnias (Gökırmak) yakınlarında (günümüzde Taşköprü) süvari ve hafif silahlı piyadelerden oluşan Roma öncü birlikleriyle karşılaştı. Sayısal üstünlüğü bulunan düşmanı daha ilk saldırıda dağıtmayı başardı, yenilen ordu dağıldı, karargâhları ve savaş kasası zafer kazananların eline geçti. Kral bu zaferi Neoptolemos ve Archelaos'a borçluydu. Bunun üzerine geri planda kalan ve oldukça zayıf milisler hiçbir çatışmaya girmeden ya teslim oldular ya da köşe bucak kaçışmaya başladılar. Kapadokya'da bir Roma müfrezesi imha edildi. Cassius, Frigya'da saldırıya geçti ancak onunla savaşmayı göze alamadığı için geri çekilmek zorunda kaldı ve Yukarı Menderes havzasındaki Dinar'a (Apameia) sığındı. Aynı şekilde Oppius, Pamfilya'dan ayrılarak Frigya'da Laodikeia'ya çekildi. Aquillius, Sangarios (Sakarya) Havzasında düşmanla karşılaştı, aldığı ağır yenilgiden sonra karargâhını kaybetti ve Roma eyaleti Bergama'ya kaçtı. Kısa süre sonra burası ve Bosporos bölgesi, orada bulunan gemiler dâhil kralın eline geçti. Mithridates kazandığı her savaştan sonra esir düşen Küçük Asyalı milisleri serbest bırakarak halkların sempatisini kazandı. Şimdi Menderes'e kadar tüm topraklar birkaç küçük kale dışında

onun eline geçmişti. O esnada Roma'da yeni bir isyan başladığını, Mithridates'e karşı savaşı yönetmesi düşünülen Sulla'nın gemiye binip Asya'ya gitmek yerine isyanı bastırmak üzere Roma'ya yürümek zorunda kaldığına dair bir haber geldi. Generaller, Asya savaşında kumandanlık yapabilmek için kendi aralarında rekabete girmişlerdi. Roma kendisini yıkmak için sanki elinden geleni yapıyor gibiydi. Azınlığın Roma'nın yanında olmasına rağmen büyük kitleler Küçük Asya'da Pontus kralını destekliyordu. Kurtarıcılarını karşılayan Yunanlar ve Asyalılar büyük coşku içindeydiler. Kralı, tanrılaşmış Hindistan fatihine benzeten Asyalılar ve Yunanlar gelenekler icabı ona yeni Dionysos adını vererek şükranlarını sundular. Gittiği her şehirde ve adada halk "kurtarıcı tanrıya" elçiler yollayarak onu evlerinde ağırlamak istediklerini belirtiyorlar, şehir kapılarının önünde toplanan insanlar onu karşılamak için izdiham yaratıyordu. Yerleşim birimlerinde, Laodikeia halkının şehir kumandanı Quintus Oppius'a, Midilli adası sakinlerinin konsül Manius Aquillius'a yaptığı şekilde, Romalı subaylar ve yöneticiler elleri bağlı krala teslim ediliyorlardı.[72] Bir zamanlar önünde titrediği, sonrasında ise egemenliği altına aldığı barbarlar bütün kızgınlıklarını savaşı başlatan kişiden çıkardılar. Yaşlı adam bazen bir atlının yanında ayağındaki prangalarla yürümek, bazen bir eşeğe bağlı olarak Küçük Asya yollarında ilerlemek zorunda kaldı. Kafile Bergama sarayına ulaştığında, ağzına eritilmiş, sıcak altın dökülerek öldürüldü, böylece hırsı yüzünden savaş başlatmanın bedelini hayatıyla ödemiş oldu. Bu tür bir aşağılama savaşın başlamasına neden olan adamın saygın kişiler listesinden çıkarılmasına yol açtıysa

72 Aquillius'un esir alınması ve sürülmesinin intikamı Mithridates'in yirmi beş yıl sonra ölmesinin ardından oğlu Pharnakes'in Romalılara teslim olmasıyla alınacaktı.

da, bu Mithridates için yeterli değildi. Yönetimi altındaki valilere ve şehirlere Efes'ten yolladığı bir talimatla, bölgelerindeki, özgür veya köle, kadın, erkek ve yaşlı, genç ayrımı yapmadan tüm İtalyanların katledilmesini emretti. Emrine uymayanlar ağır cezalara çarptırılacaktı. Cesetler kuşlara yem olacak, mal ve mülklerinin yarısı katiller arasında paylaştırılırken diğer yarısı krala takdim edilecekti. Verilen emir aralarında Kos adasının da bulunduğu çok az sayıdaki istisna dışında anında yerine getirildi. Gelen haberlere göre o gün Küçük Asya'da seksen, belki de yüz yirmi bin suçsuz ve savunmasız kadın, erkek ve çocuk öldürülmüştü. Bu, suçlulardan arınmak isteyen ve sultanın her türlü cellatlığa hazır yardakçılarının ve intikam hissiyle yanıp tutuşanların ortakça düzenledikleri hunharca bir katliamdı. Politik açıdan bakıldığında verilmek istenen bu cezanın hiçbir mantıklı tarafı yoktu. Zira mali işler bu kanlı olaylar olmadan da çözülebildiği gibi bu tarz bir katliam Küçük Asya halkında bir intikam savaşı coşkusu yaratamazdı. Ayrıca, bir taraftan Roma senatosunu gücü yettiği ölçüde ciddi bir savaş yürütmeye zorlarken, sadece Romalıları değil, kralın doğal müttefikleri olan Romalı olmayan İtalyanları da etkilemişti. Efes'te verilen ölüm fermanı mantıksız ve kör bir intikam denemesinden başka bir şey değildi ve katliamın devasa boyutları sadece sultanlığın gücünün büyüklüğünün yanlış tarafını vurguluyordu.

Kralın hedefleri haddinden fazla büyüktü, savaşa çaresizlik yüzünden girmiş, çekindiği Sulla'nın devre dışı kalması kibrinin artmasına neden olmuştu. Ön Asya'ya yerleşti, Roma valisinin bulunduğu Bergama onun yeni başşehri oldu. İmparatorluğun eski merkezi Sinop'un yönetimi kralın oğluna bırakıldı, Kapadokya, Frigya ve Bitinya birer Pontus satraplığı haline getirildi. Devletin büyükleri ve kralın göz-

delerine zengin hediyeler ve bereketli topraklar verildi, tüm eyaletlerin eski vergi borçları tahsil edildi ve bu eyaletlere beş yıl vergi muafiyeti tanındı. Kral, bu yolla Küçük Asya halkının kendisine sadakat göstereceğini sanıyordu. Oysa hem bu kararı hem de Romalıları katletmesi son derece yanlıştı.

İtalyanlardan toplanan vergiler ve el koyulan mallarla kralın kasası doğal olarak tamamen dolmuştu. Örneğin Kos'ta (İstanköy) Yahudilerin varlıklarına Mithridates tarafından el konulmuştu. Küçük Asya'nın kuzey kısmı ve bu bölgeye dâhil adaların tümü kralın egemenliğine girmişti. Bazı küçük Paflagonya köyleri dışında Roma'ya bağlı hiçbir yerleşim kalmamıştı. Ege Denizinin tüm kıyıları Mithridates donanmasının kontrolündeydi. Ancak güneybatıda Likya ve Karya birlikleriyle Rodos ona karşı direniyorlardı. Karya'da Stratonikeia silah gücüyle alınmış, Sipylos Magnesiası ise kuşatmaya başarıyla karşı koyarken Mithridates'in en yetenekli subaylarından Archelaos yaralanmıştı. Asya'dan kaçan Romalıların, örneğin Vali Lucius Cassius'un sığındığı Rodos Mithridates tarafından denizden ve karadan müthiş bir ablukaya alındı. Ancak krala göre görevlerini eksiksiz yapan denizciler aslında deneyimsizdiler ve bunun neticesinde Rodos gemileri kendisinden kat ve kat fazla Pontus gemilerini imha edebildiler veya ellerine geçirdiler. Aynı şekilde abluka, kara tarafında da hiçbir şekilde ilerlemiyordu. Hedefine ulaşamayacağını anlayan Mithridates kuşatmaya son verdi. Böylece, ada ve karşı kıyılar Roma'nın egemenliğinde kaldı.

Mitrtidates, en uygunsuz zamanda başlayan Sulpicius devrimi sırasında savunmasız kalan Asya eyaletini işgal etmekle kalmadı, Avrupa'ya saldırma planları yaptı. Makedonya'nın sınır komşuları 662 (92) yılından beri kuzeye ve

batıya yaptıkları saldırıları giderek fazlalaştırdılar. 664-665 (90-80) yıllarında Trakyalılar Makedonya'yı ve bütün Epir bölgesini ele geçirdiler ve Dodona tapınağını yağmaladılar. Çok daha dikkat çekici bir gelişme ise Makedonya tahtına Euphenes adlı bir kişinin getirilmek istenmesidir. Kırım'da Trakyalılar ile bağlantı kuran Mithridates bu gelişmelere duyarsız kalamazdı. Praetor Gaius Sentius Trakyalı Dentheletae yardımıyla istilacılara karşı koyabildi ancak daha güçlü rakiplerin gelmesi uzun sürmedi. Kazandığı başarılardan gözü dönen Mithridates, Asya ve Yunanistan'ı ele geçirmek için aynı Antiochos gibi savaş başlatmaya karar verdi, ordusunu ve donanmasını harekete geçirdi. Oğlu Ariarathes, Trakya'dan yola çıkarak savunmasız Makedonya'ya saldırdı. Yol boyunca karşılaştığı yerleşimleri egemenliği altına aldı ve Pontuslu satraplar yerleştirdi. Abdera ve Philippi Pontus ordusunun Avrupa'daki ana merkezleri oldu. Mithridates'in en başarılı kumandanlarından Archelaos'un yönetimindeki Pontus donanması Ege Denizine çıktı ancak Roma yelkenlileriyle karşılaşmadı. Roma ticaretinin en önemli deniz üssü Delos fethedildi çoğunluğunu İtalyanların oluşturduğu 20000 kişi katledildi. Euboia'nın kaderi farklı olmadı. Kısa süre içinde Malya Burnunun doğusundaki tüm adalar düşman eline geçti. Sıra anakaraya çıkarma yapmaya gelmişti. Pontus donanmasının Euboia'dan yola çıkarak önemli Demetrias'a yaptığı baskın, Makedonya valisinin cesur subaylarından Bruttius Sura tarafından bir avuç adamı ve birkaç gemisiyle yaptığı karşı hamleyle bertaraf edildi ve hatta Sciathos adasını bile ele geçirmeyi başardı. Ancak düşmanın Yunanistan'a çıkmasına mâni olamadı. Burada Mithridates yalnız silahlı müdahale ile yetinmedi ulusal bir propaganda kampanyası başlattı. Atina'ya karşı kozu Attika doğumlu eski bir köle, Epikür felsefe okulunda öğretmenlik yapmış,

gözdesi Aristion idi. Sarayda isim yapmış, parlak kariyer sahibi, alt sınıfın gözünü kamaştırmasını bilen ve ona önem veren bu kişi Mithridates için olağanüstü bir nimetti. Yaklaşık altmış yıldan beri bir moloz yığını olan Kartaca'nın Mithridates'e yolladığı yardım yola çıkmıştı. Yeni Perikles'in konuşmaları sayesinde akıllı adamlardan bir kısmı Atina'yı terk ederken alt tabaka ve bazı önemli yazarlar Roma'ya resmen karşı çıktı. Böylece eski filozof, Pontuslu çeteleri kullanarak rezil ve kanlı işlere imza atan bir diktatöre dönüştü. Pire limanı bir Pontus iskelesi haline geldi. Mithridates'in birlikleri Yunanistan'a girince Akha, Lakonia ve Boiotia gibi birçok küçük özgür devletçik ona biat etti. Makedonya'da ordusuna takviye yapan Sura, kuşatılan Thespia şehrine yardım etmek amacıyla Boiotia'ya girdi ve Khaironeia yakınlarında Archelaos ve Aristion'un ordularıyla üç gün sürecek bir savaşa tutuştu. Savaştan beklediği sonucu alamayan Sura, Pontus birliklerinin Peloponez'e yaklaştığını öğrenince geri dönmek zorunda kaldı (666 sonu, 667 başı 88/87)

Mithridates'in özellikle denizlerdeki durumu o kadar güçlü idi ki, İtalyan isyancılardan gelen bir mesaj ondan İtalya'ya çıkarma yapmasını istedi. Fakat fırsat kaçmıştı ve kral öneriyi reddetti.

Roma hükümetinin durumu oldukça düşündürücüydü. Küçük Asya ve Yunanistan tamamen, Makedonya ise kısmen düşman elindeydi. Pontus donanması denizlerde rakip tanımıyordu. Buna ilave olarak İtalyan isyanı İtalya'nın uzak bölgelerinde etkisini hâlâ sürdürmekteydi, ayrıca hiç yatışmayan devrim tehdidi korkunç bir evreye girebilirdi. Tüm bunların dışında İtalya'da yaşanan iç huzursuzluk, Asyalı kapitalistlerin ticaret ve para krizi yüzünden uğradıkları büyük kayıplar, güvenilir birliklerin bulunmaması olumsuz etkenlerdi. Hükümetin Roma'da devrimi durdur-

mak, isyanı tamamen yatıştırmak ve Asya savaşını sürdürebilmek için üç orduya ihtiyacı vardı. Oysa işe yarayan tek ordu Sulla'nın yönettiğiydi; kuzey ordusu, başındaki Gneus Strabo'nun güven aşılamaması yüzünden sıkıntı içindeydi. Bu üç sorunu çözmek Sulla'ya kalmıştı. Bildiğimiz üzere o, Asya'da savaşmayı yeğledi. Bu sıradan bir iş değil büyük bir başarıydı. Millet ve parti çıkarlarının çatışması arasında İtalya'dan uzaklaşması kendisi ve partisi açısından çok tehlikeli olsa da, vatan sevgisi ağır bastığından 667 (87) baharında Epir kıyılarına ayakbastı. Beş lejyon veya 8000 askerden oluşan ordusu sıradan bir konsüllük ordusundan daha küçüktü.[73] Roma'nın yürüttüğü her Doğu savaşında donanması sayesinde denizlerde üstünlük kurdu. Oysa iki kıtayı ve Ege adalarını fethetmek için yola çıkan Sulla'nın tek bir savaş gemisi bile yoktu. Komutanların oldukça kabarık bir savaş bütçesi vardı ve ihtiyacı olan malzemeler anavatan tarafından deniz yoluyla gönderiliyordu. Sulla'nın eli boş kalmıştı. 666 (88) seferi için zorlukla toplanan para İtalya'da harcanmıştı. Sulla, gasp ettikleriyle idare etmek zorundaydı. Sınıf savaşlarının sona ermesinden beri tüm politik fraksiyonlar her türlü vatan hainine karşı istisnasız biçimde birlikte direnmişlerdi. Ancak, bu sefer, düşman karargâhında Mithridates'in bayrağı altında çok sayıda ünlü Roma vatandaşı da vardı. İtalya'nın büyük eyaletleri onun müttefiki olmak için can atıyorlardı; Demokratik Parti'nin, Sulla'nın gösterdiği yolda yürüyüp yürümeyeceği, Asya kralına karşı savaştığı müddetçe onunla bir barış anlaşması yapıp yapmayacağı şüpheliydi. Ancak tüm bu sorunlarla boğuşan canı tez general uzaktaki tehlikelere karşı önlem almaya alışık değildi. Krala yaptığı ve savaştan önceki durumun restorasyonuna

73 Müttefik Savaşı'ndan beri lejyona İtalyan birlikleri katılmadığı için eskisine göre mevcut asker sayısının yarı yarıya azaldığını anımsayalım.

dayanan anlaşma önerisi kabul görmeyince çıkarma yaptığı Epir limanından Boiotia'ya kadar ilerledi. Tilphossium Dağında düşman ordusunun iki kumandanı Archelaos ve Aristion'u bozguna uğrattı ve bu zaferden sonra, Atina ve Pire kaleleri hariç düşman kumandanlarının sığındığı tüm Yunan anakarasını egemenliği altına aldı.

Lucius Hortensius komutasındaki bir Roma müfrezesi Tesalya'yı işgal etti ve Makedonya'ya ulaştı. Munatius komutasındaki bir diğeri Euboia'da Neoptomelus komutasındaki düşman birliklerini püskürtmek için Khalkis önünde konumlandı. Sulla, Eleusus ve Megara yakınlarında kamp kurarak buradan Yunanistan ve Mora yarımadasındaki askeri harekâtları yönetti. Atina şehrini ve limanını kuşattı.

Korkak Yunan şehirleri Roma'nın ileri sürdüğü her koşula kayıtsız şartsız itaat ediyor, malzeme ve asker yollamak yerine ağır para cezalarını sineye çekmeye razı gözüküyorlardı. Attika kuşatması hızla ilerliyordu. Sulla'nın silah takviyesi istemesi üzerine akademi ve Lykeion ormanlarındaki ağaçlar kesilerek cepheye yollandı. Archelaos'ın savunması güçlü ve dikkatliydi, gemi sayısını artırarak Roma'nın saldırılarına yanıt verdi ve hatta ender de olsa başarılı hamlelere imza attı. Yardıma gelen Dromichaetes yönetimindeki Pontus ordusu Atina surları önünde Sulla'nın cesur komutanı Licinius Murena tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştı, ancak kuşatma çok yavaş ilerliyordu. Sulla, Kapadokyalıların kesin olarak yerleştiği Makedonya'nın yolladığı gemi takviyesi yüzünden liman kalesine yaklaşamıyordu. Atina'nın erzakı tükenmek üzereydi ancak Archelaos Atina'ya buğday göndermeyi başardı. 667/68 (87/686) kışında sonuca ulaşılamamıştı. Sulla mevsim koşullarının elverdiğince Pire'ye saldırdı. Mancınıkla Pire'nin güçlü surlarında gedikler açılınca Romalılar hemen saldırıya geçti. Yıkılan duvarın

arka tarafında yarım ay şeklinde tahkimatlarla karşılaştılar ve etraflarının çevrildiğini görünce geri çekilmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Sulla kuşatmaya son verdi ablukayla yetindi. Bu arada Atina'nın erzakı tamamen tükenmişti, anlaşma yapmak istedi. Sulla ağzı laf yapan elçiye öğrenci değil general olduğunu, kayıtsız şartsız teslimden başka bir seçenek bulunmadığını söyleyerek onu geri yolladı. Başına neler geleceğini gayet iyi bilen Aristion düşünedursun, Romalılar merdivenlerle surlara tırmanıp savunmasız kalan şehre girmişlerdi bile. (1 Mart 668-86) Aristion önce Akropol'e çekildi, sonra da teslim oldu. Roma kumandanı onu ve diğer elebaşlarını yağmalattığı şehirde öldürttü. Şehre özgürlük tanındı hatta Delos'u geri verdi. Böylece şehir şanlı ölüleri sayesinde bir kez daha kurtulmuştu.

Epikürcü öğretinin hocası yenilgiye uğratılmıştı oysa Sulla'nın durumu hâlâ son derece üzücü ve umutsuzdu. Neredeyse bir yıldan beri cephedeydi ve henüz kayda değer bir başarı elde edememişti. Tek bir liman şehri onunla alay ederken Asya kaderine terk edilmiş, Makedonya'nın Mithridates tarafından işgali, onun emrindeki valilerin Amphipolis'i almalarıyla sona ermişti. Donanma olmadan -bu sorun giderek büyüyordu- düşman korsan gemilerinin sevkiyatını durdurmak, Asya, özellikle de Pire ve adaları geri almak mümkün gözükmüyordu. Diğer taraftan savaş gemilerinin nereden bulunacağı meçhuldü. Sulla en yetenekli ve en başarılı amirali Lucius Licinius Lucullus'u gemi tedarik etmesi için doğu denizlerine yollamıştı. (667/68-87/86) Lucullus, Rodoslulardan aldığı altı açık tekne ve diğer eyaletlerden topladığı gemilerle limandan ayrıldı. Gemilerinin büyük bölümünü etkisiz hale getiren korsan donanması karşısında canını zorlukla kurtardı. Gemi değiştirerek düşmanı yanıltı, Girit ve Kyrene üzerinden İskenderiye'ye ulaşmayı başardı.

Fakat Mısır sarayı gemi vermeyi kibarca ama kesin bir dille reddetti. Mısır'ın bir zamanlar tüm donanmasını Romalılara tahsis etmeyi teklif ettiği ve Roma'nın bu teklifi nazikçe reddettiği düşünülürse, bu cevap İskenderiyeli devlet adamlarının bile Roma'yı iflas etmiş bir devlet olarak gördüklerinin kanıtıydı ki Roma asla bu aciz duruma düşmemişti. Sulla kısa süre içinde Olympia Zeus, Delphi Apollon ve Epidauros Asklepeion tapınaklarının hazinelerini boşalttı, tazminat olarak tanrılara Thebai bölgesini tam ortadan bölen bir karayolu armağan edildi. Roma'nın içinde bulunduğu askeri ve mali sıkıntılardan çok daha önemlisi kamuoyunda büyük endişeler yaratan politik gelişmelerdi. Devrimciler başşehirde yönetimi ele geçirmişler, Sulla'yı görevden almışlar, Asya ordusu kumandanlığına, her an Yunanistan'a varması beklenen demokrat konsül Lucius Valerius Flaccus'u getirmişlerdi. Sulla, moral vermeye çalıştığı ordunun sevdiği bir kumandanı olsa bile, para ve malzeme eksikliği elini kolunu bağlamıştı. Eski kumandan görevden alınmış, yeni kumandan cepheye ulaşmak üzereydi ve tüm bunlara ek olarak inatçı ve deniz üstünlüğü bulunan bir düşmana karşı savaş giderek uzamaktaydı.

Rakibini bu vahim durumdan kurtaran Kral Mithridates oldu. Generallerinin savunma ağırlıklı savaş sistemini kınadı ve bir an önce saldırıya geçilmesini emretti. Oğlu Ariarathes 667'de (87) Yunanistan topraklarında Sulla ile savaşmak üzere Makedonya'da ayrılmıştı. Ancak prensin Tesalya'da Tisaeia eteklerinde aniden ölmesi seferin iptal edilmesine neden olmuştu. Onun ardılı Taxiles, 100.000 yaya ve 10.000 süvariden oluşan ordusuyla 668'de (86) Tesalya Thermophylae Geçidinde karşılaştığı Roma birliklerini kovalamaya başladı. Ona Dromichaetes'in birlikleri katıldı. Archeleos – Sulla'nın tehditlerinden çok başkumandanının emri üzeri-

ne– Pire'yi önce kısmen, daha sonra tamamen boşaltarak Boiotia'daki Pontus ordusuna katıldı. Muhteşem binalara sahip Pire'nin imha edilmesini emreden Sulla, Flaccus'un bölgeye intikal etmesinden önce savaşabilmek umuduyla Pontus ordusunun peşine düştü. Hata yapmak istemeyen Archelaos düşmanı durdurmak için sahil kesimlerini işgal etti, çok sayıda Doğulu şimdi ateşten korkan hayvan sürüleri gibi, bir zamanlar Dareios ve Antiochos'un ordularının yaptığı şekilde hemen savaşmak için harekete geçmişti. Asyalılar, Sulla ile Flaccus arasındaki bir savaşa tanıklık yapmak yerine birkaç ay bekleyebilecekleri halde telafisi asla mümkün olmayan bir hataya düşmüşlerdi. İki ordu Khaironeia civarındaki Kephissos Ovasında karşılaştı. (Mart 668-86) Tesalya'dan kaçan kuvvetin ve Yunan müttefik birliklerinin ana orduya katılmalarına rağmen karşılarında kendilerinden üç kat büyük bir düşman kuvveti vardı. Sulla'nın düşmanın güçlü süvarileri birliklerinin kanatlarında yaratacağı sorunları çözmek için savaş meydanının yapısını göz önünde bulundurarak çukurlar kazdırması ve düşman savaş arabalarının yolunu kesebilmek adına orta cenahta, birinci ve ikinci saflar arasına kazıklar çaktırması savaşın kazanılmasında önemli bir rol oynamıştı. Düşman savaş arabaları muharebenin başlangıcında ilerlemeye başlayınca, Romalı piyadelerin ilk sırası kazıkların arkasına geri çekildi. İlerleyen düşmanın savaş arabaları ya bu kazıklara çarptılar ya da ilerleyişlerini durdurmak zorunda kaldılar. Bu esnada Romalı mancınıkların ve sapancıların attığı güllelerden kaçmak için de kendi hatlarına geri çekilerek Makedonyalı falanks ve İtalyan kaçak birlikler arasında büyük kargaşa yarattılar. Bunun üzerine Archelaos, iki cenahtaki süvari birliklerini düşman üzerine sürerek dağılan piyadeleri tekrar düzenlemek için zaman kazanmak istedi. Süvariler Roma safları arasına daldı ancak

Roma piyadeleri kısa sürede toparlandı ve üzerine gelen süvarilere cesurca direndi. Aynı anda Sulla, sağ cenahındaki süvari birliklerinin başında düşman saflarının arasındaki açıklığa sızınca Asyalı piyadeler daha çarpışma başlamadan kaçmaya başladı, onların yarattığı panik havası süvarileri de etkilemişti. Düşman atlıların tedirginliği ve Romalı piyadelerin saldırısı savaşın gidişatını değiştirdi. Archelaos'un askerlerinin kaçmasını önlemek için karargâh kapılarını kapattırması daha fazla kan dökülmesinden başka bir işe yaramadığı gibi, tekrar açılmalarıyla birlikte Roma askerleri ve Asyalılar karargâhın içine girdi. Archelaos Khalkis'te on iki adamını bile kurtaramamıştı. Sulla onu Epir'e kadar kovaladı, ancak ırmağın daralan kolunu geçmeyi başaramadı.

Büyük bir zafer kazanılmıştı ama sonuçlar doyurucu değildi. Donanmanın olmayışı ve Romalı kumandanın, kaçan düşmanı kovalamak yerine, kendi vatandaşlarından korunmak zorunda kalması bu cılız sonucu yaratmıştı. Denizler şimdi Malya Yarımadasının batısında boy gösteren Pontus gemileriyle doluydu. Archelaos, Khaironeia savaşından sonra birliklerini Zakyntos adasına çıkardı ve buraya konuşlandırdı. Bu esnada Lucius Flaccus, yol boyunca fırtınalar yaşaması ve Adriyatik denizinde dolaşan düşman gemileriyle çarpışmasına rağmen fazla zayiat vermeden iki lejyonuyla Epir'e ulaşmıştı. Birliklerini Tesalya'da toplamıştı. Sulla vakit kaybetmeden oraya gitmek zorundaydı. İki Roma ordusu Othrys Sıradağlarının kuzey yamaçlarındaki Melitaea civarında karşılaştı. Çarpışma kaçınılmaz gibiydi. Flaccus, Sulla'nın ordusundaki askerlerin, muzaffer komutanlarına asla ihanet etmeyeceklerini, hiç tanımadıkları demokrat bir komutana güvenmeyecekleri fark etmişti, üstelik kendi öncü birliklerinin Sulla tarafına geçtiğini öğrenince asla kazanamayacağını anlayıp savaşa girmedi, Makedonya ve

Trakya üzerinden Asya'ya varma umuduyla kuzeye doğru ilerledi. Orada, Mithridates'i yenerek başarılarına bir yenisini eklemek istiyordu. Sulla'nın zayıf rakibinin kaçmasına izin vermesi, onu takip etmek yerine Atina'ya geri dönerek 668-69 kışını (86-85) orada geçirmesi askerî açıdan oldukça ilginç bir gelişmeydi. Bu davranışının politik nedenlere dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. En azından Asyalılarla uğraştığı sürece kendi vatandaşlarına karşı bir zafer kazanmak zorunda kalmak istemiyordu. Asya'daki devrimci ordusu ve Avrupa'daki oligarşi ortak bir düşmana karşı savaşırken ortaya çıkan bu komplikasyona bulduğu en vatansever çözüm buydu.

669 (85) Baharında Avrupa'da yapılması gereken çok iş vardı. Küçük Asya'da ısrarla savaşa hazırlanan Mithridates, Khaironeia savaşındakinden hiç de az olmayan sayıda askeri Dorylaos yönetiminde Euboia'ya yolladı. Kumandan, Archelaos ordusundan geri kalanlarla birleşerek Epir üzerinden Boiotia'ya doğru yola çıktı. Bitinya ve Kapadokya milisleri karşısında kazandığı zaferi ölçü alan kral Avrupa'da başlayan olumlu değişimi fark etmedi. Sarayda Archelaos'un ihanet ettiğine dair söylentiler yayıldı, Roma'yı dize getirebilmenin tek yolu yeni bir orduyla hemen ikinci bir savaş başlatmaktan geçiyordu. Zafer kazanılmasa bile kralın buyruğu uyarınca savaş başlatıldı. Roma ve Asya orduları Orkhomenos yakınlarındaki Kephissos Ovasında karşı karşıya geldi. Asyalıların muhteşem süvarilerinin Romalı piyadelere saldırması sonucu saflar dağıldı, piyadeler kaçmaya başladı. Durum çok vahimdi. Sulla, düşman üzerine atılarak askerlerine, şayet ülkede kumandanlarına nerede ihanet ettikleri sorulursa, Orkhomenos'da diye yanıt vermelerini haykırdı. Bu konuşması etkili oldu. Lejyonerler düşman süvarilerinin üzerine yürüdü ve onları geri çekilmeye zorladı. Ertesi gün

Asya karargâhı kuşatıldı ve zapt edildi. Düşman askerlerinin büyük çoğunluğu ya o anda öldürüldü ya da kaçarken Kopa bataklığında boğuldu. Aralarında Archelaos'un da bulunduğu çok az kişi Euboia'ya ulaşmayı başardı. Boiotia eyaletleri Roma'ya ihanetin bedelini çok ağır ödediler, hatta yok olma tehlikesi bile yaşadılar. Makedonya ve Trakya seferlerinde hiçbir engelle karşılaşmadılar. Philippi işgal edildi, Abdera Pontuslu işgalciler tarafından boşaltıldı. Avrupa kıtası düşmandan tamamen temizlenmişti. Sulla, savaşın üçüncü yılında (669-85) kışlık karargâhını Tesalya'da kurdu. Bir yıl sonra (670-84)[74] Asya seferine başlayabilmek için Tesalya limanlarında gemi yapılmasını emretti.

Bu arada Küçük Asya'da durum oldukça değişmişti. Bir zamanlar şehirlere özgürlük tanıyarak ve vergi aflarıyla Yunanların kurtarıcısı olarak nitelenen kral Mithridates'e duyulan sevgi yerini ağır bir hayal kırıklığına bıraktı. Kısa süre içinde gerçek yüzünü gösterdi ve Roma valilerini aratan bir baskı yönetimi kurdu, öyle ki sabırlı Asyalılar bile ayaklandı. Buna karşın sultan kaba güç kullanmaya devam etti. İsteyen eyaletlere bağımsızlık, sakinlerine vatandaşlık hakkı tanınmasını, borçluların borçlarının silinmesini, topraksızlara toprak, kölelere özgürlük verilmesini emretti. Archelaos'un ordusunda özgürlüğüne kavuşmuş 15000 köle savaşıyordu.

74 Olayların kronolojisi ve detayları hakkında bilgi sahibi değiliz. Araştırmalar karanlıktan kurtulmamız için yeterli olmadı. Khaironeia muharebesinin, Atina saldırısıyla (Paus. 1,20) aynı güne denk gelmese bile hemen akabinde (Mart 668-86) gerçekleştiği kesindir. Bu olayı takip eden Tesalya ve ikinci Boiotia seferleri sadece yılın geri kalan bölümünü kapsamayıp muhtemelen bütün yıl boyunca (669-85) sürmüştür. Sulla'nın Asya'da yaptıkları bir yıla sığmış olamaz. Licinianus, Sulla'nın 668-69 (86-85) kışında Atina'ya geri döndüğünün ve burada araştırma ve soruşturmalar yaptığını söylüyor, daha sonra Orkhomenos savaşını anlatıyor. Bu nedenle Sulla'nın Asya'ya geçiş tarihi 669 (85) değil 670 (84) yılıdır.

Yaşanan korkunç sahneler düzenin baştan aşağı değişmesinin sonucuydu. Önemli ticaret şehirleri Smyrna, Kolophon, Efes, Tralleis, Sart kapılarını kralın valilerine kapattılar veya işgalcileri öldürerek Roma'ya olan bağlılıklarını kanıtladılar.[75] Buna karşın kralın valilerinden, Aristoteles kadar ünlü bir filozof Diodorus, kralın yardakçılarından birisi, efendisinin buyruğu sonucu Adramyttion şehir meclisinin tüm üyelerini öldürttü. Roma'ya bağlılıkları şüphe götüren Khios halkı önce 20.000 Talent (3150000 Taler) vergi ödemek zorunda kaldı, sonrasında vergisini zamanında ödemediği için toplu olarak gemilere bindirilerek kölelerinin denetiminde Kolkhis kıyılarına gönderilirken şehirleri Pontuslu kolonistlere verildi. Kral, Küçük Asyalı Kelt liderlerinin, karılarının ve çocuklarının öldürülmesini, Galatya'nın satraplık yapılmasını buyurdu. Bütün bu kanlı eylemler ya kralın sarayında ya da Galatya ülkesinde gerçekleştirildi. Canlarını kurtulabilen liderler kabilelerinin başına geçerek kralın valisi Eumachos'u ülkeden kovdular. Çok sayıda katil kralın peşinde düşmüştü. Bin altı yüz kişiye komplo kuruldu ve kısa bir soruşturmadan sonra kralın emriyle idam cezasına çarptırıldı.

Kralın, öldürücü kızgınlığı içinde yönettiği eyaletleri kendisine karşı çıkmaya zorlaması dışında aynı dönemde Romalılar da denizde ve karada ona karşı harekete geçmişlerdi. Lucullus, Mithridates'e karşı başlattığı savaşta Mısır donanmasının kendisine destek vermeyeceğini anlayınca bu kez de Suriye'den yardım istedi. Olumlu yanıt gelince

75 Kısa süre önce Efes sakinlerinin kararı açıklandı. (Waddgton'un Lebas'a eklentisi, 3,136a) Kapadokya kralı Mithridates'in gazabına uğradıklarını, kalabalık ordusundan ve hızlı hareket etmesi yüzünden gafil avlandıklarını, yine de Roma'nın ve kendi özgürlüklerini koruyabilmek için ona savaş açtıklarını bildirdiler.

Suriye gemileri Kıbrıs, Pamfilya ve Rodos'ta bekletilen donanmaya katıldı. Yeterli sayıda gemi toplanınca saldırıya geçildi. Güçlü düşman donanması karşısında hiç de yabana atılmaması gereken başarılar elde etti. Knidos adaları ve yarımadasını ele geçirdi, Sisam'a saldırdı, Kolophon ve Chios düşmanlardan temizlendi.

Bu sırada Flaccus ordusuyla beraber Makedonya ve Trakya üzerinden önce Byzantion'a gelmiş, boğazı geçerek Kalkhedon'a ulaşmıştı. (668 sonu-86) Orada, Flaccus'un askerlerin maaşlarını zimmetine geçirdiği gerekçesiyle bir isyan başladı. Elebaşı, Roma'da dürüstlüğüyle tanınan bir hatip, ordunun yüksek rütbeli subaylarından, üstüyle tartıştıktan sonra çarşıda anlatılanları karargâhta dillendiren Gaius Flavius Fimbria idi. Flaccus, kumandanlıktan azledildi ve Khalkedon yakınlarındaki Nicomedia'da (İzmit) idam edildi. Askerlerin kararıyla yerine Fimbria getirildi. Askerleri için her şeyi yapmaya hazırdı. Örneğin müttefik Kyzikos'da halk ölümle tehdit edilerek tüm mallarına el konuldu, iki saygın vatandaş halka ibret olsun diye hemen idam edildi. Askerî açıdan bakıldığında kumandanın değişmesi Roma için bir kazançtı. Fimbria, Flaccus gibi beceriksiz bir subay olmadığı gibi enerjik ve yetenekliydi. Miletopolis'de (Bursa'nın batısında Rhyndakos yakınlarında) Pontus valisi olarak satraplığı elinden alınan genç Mithridates'in karargâhına gerçekleştirdiği gece baskını neticesinde öldürüldü ve böylece kazandığı zafer sayesinde eskiden Roma, şimdi ise Pontus'un elindeki Bergama yolu açılmıştı. Tahtından ettiği kral uzak olmayan Pitane limanında bir gemiye binerek canını kurtarmayı başardı. Lucullus, donanmasıyla denizlerde boy göstermeye başlamıştı. Fimbria, onun yardımıyla kralı yakalayabileceğini umuyordu. Ancak Optimatesin Lucullus üzerindeki etkisi Patricinin etkisinden daha fazlaydı. Yelken

açarak yoluna devam etti. Kral ise onu Mytilene'de karşıladı. Böylece Mithridates'in durumu iyice kötüleşmişti. 669 (85) yılının sonuna doğru Avrupa'yı kaybetmiş, Küçük Asya ona karşı ayaklanmış veya Roma ordusuna geçmişti. Artık büyük tehdit altındaydı. Lucullus idaresindeki Roma donanması Lektum (Bababurun) ve Tenedos'ta kazandığı iki deniz savaşından sonra Truva kıyılarındaki egemenliğini sağlamlaştırmıştı. Bu sırada, Sulla'nın emri üzerine Tesalya'da inşa edilen gemiler de donanmaya katılmış, Roma senato ordusunun kumandanı bir sene sonra yapmayı planladığı Asya çıkarması için büyük avantaj sağlamıştı.

Mithridates pazarlığa oturmak istiyordu. Efes katliamının müsebbibi normal koşullarda Roma ile barış yapmayı aklından bile geçiremezdi. Roma Cumhuriyeti, iç çalkantılar sırasında yönetimde olan hükümetin, Mithridates'e karşı yollanan kumandanın yetkilerini alması ve ona ve yoldaşlarına korkunç bir nefret beslemesi, bir Romalı generalin diğer bir generalle ve her ikisinin de ortak düşmanlarıyla savaşması nedeniyle, olumlu koşullarda bir barış anlaşması yapabilecek durumda değildi. Mithridates bu yüzden ya Sulla ya da Fimbria ile pazarlık etmeyi umuyordu. Kral, baştan beri rakibinden çok Sulla ile anlaşma taraftarıydı. Onun isteği üzerine kumandanlarından Archelaos, Sulla'ya, Asya topraklarının krala bırakılması halinde Sulla'ya demokrat parti ile giriştiği mücadelede destek vereceklerini bildirdi. Sulla her zamanki soğukkanlılığıyla İtalya ve Asya'daki sorunların bir an önce çözüme bağlanmasını arzu etse de, Kapadokya'da yapılacak bir anlaşmanın, İtalya'da başlaması muhtemel bir savaş arifesinde pek fazla fayda sağlamayacağını ve böyle aşağılayıcı ve mahzurlu bir istifanın gururlu bir Romalıya yakışmayacağını düşünüyordu. Sulla, Euboia karşısındaki Boiotia'ya bağlı Delion'da 669-70 (85-84) kı-

şında yapılan barış konferansı sırasında düşmana bir karış toprak bile verilemeyeceğini ancak eski Roma geleneklerine göre savaş öncesi belirlenen koşulların savaş sonunda ağırlaştırılamayacağını ve bu yüzden de değiştirilemeyeceğini bildirdi. Kralın işgal ettiği Kapadokya, Paflagonya, Galatya, Bitinya, Küçük Asya bölgelerini ve adalardan çekilmesini, savaş esirlerinin, kaçakların ve sığınmacıların iadesini, Archelaos'un seksen savaş gemisinin hâlâ yetersiz denebilecek Roma donanmasına devredilmesini ve son olarak ordunun her türlü gereksiniminin karşılanabilmesi için 3000 Talent (4,75 Milyon Taler) savaş tazminatı verilmesini talep etti. Karadeniz'e sürülen Khisolular evlerine dönecek, Roma taraftarı Makedonyalılar uzaklaştırılan ailelerine kavuşacak, Roma'nın müttefiki şehirler donanmaya belli sayıda savaş gemisi vereceklerdi. Her iki taraf da aslında barış görüşmelerine katılması gereken Tigranes'in sözünü etmiyordu zira onun onayını gerektiren arazileri sınırsız genişletme önerisi her iki tarafı da bağlamıyordu. Kralın savaştan önce sahip olduğu topraklar yine onda kalacaktı ve kendisine asla onur kırıcı ve gücendirici bir öneri yapılmamıştı.[76] Beklediğinden fazlasını elde eden ve aldıklarıyla yetinmek zorunda olduğunu bilen Archelaos sunulan koşulları ve ateşkes önerisini aynen kabul etti ve birliklerini Avrupa ve Asya'da tuttuğu yerlerden çekti. Sadece Mithridates barış koşullarını reddetti, Romalıların savaş gemisi talebine ve Paflagonya'nın boşaltmak istenmesine itiraz etti. Ayrıca Fimbria'nın çok daha hafif koşullar sunabileceğini ima etti. Makamsız bir macera-

76 Mithridates'in kendi tarafına geçen şehirlere barış ve özgürlük vaat etmesi (Memn. 35) onun ve yenilenlerin karakterleri icabı doğru bir sav olamaz. Zaten hem Appianos hem de Licinianus tarafından teyit edilmemiştir. Barış anlaşmasının yazıya dökülmemesi daha sonraları birçok kargaşaya yol açmıştır.

pereste yaptığı alicenap önerilerine karşı çıkılan Sulla kızmıştı, hemen toplantıdan ayrıldı. Vaktini Makedonya'yı yeniden düzenlemeye, Dardani, Sinti ve Maedi'yi ıslah etmeye ayıracaktı. Böylece hem ordusu için ganimet toplayabilecek hem de Fimbria ile hesaplaşmak için gitmeye karar verdiği Asya'ya bir adım daha yaklaşmış olacaktı. Hemen Trakya'da bekleyen ordusunu ve donanmayı Çanakkale Boğazına çekti. Bu arada Archelaos, efendisini öne sürülen koşulları onaylamaya ikna etmişti. Archelaos daha sonra sarayda kötü bir anlaşmaya imza atmakla suçlanacak hatta vatan haini ilan edilecek ve bu sebepten ülkesini terk ederek, kendisini son derece iyi ağırlayacak ve saygı gösterecek Romalılara sığınmak zorunda kalacaktı. Umdukları Asya ganimetini alamayan askerler mırıldanmaya başlamışlardı. Mırıldanmalarının başka bir sebebi ise seksen bin vatandaşlarını öldüren, İtalya ve Asya'yı kana bulayan barbar liderinin yağmaladığı hazinelerle evine dönmesine izin verilmesiydi. Sulla, politik gelişmelerin askerî açıdan son derece kolay görevini yerine getirmesine engel olmasına ve zafer kazananların böyle ucuz bir anlaşmayla yetinmelerine çok üzülüyordu. Savaşı yönetirken kullandığı otokontrol ve denetleme yöntemleri barış sürecinin başlamasıyla birlikte tekrar önem kazanmıştı. Karadeniz kıyılarının neredeyse tamamına hâkim olan ve son tartışmalarda görüldüğü üzere dik kafalılığını sürdüren beye karşı verilen mücadele en az bir yıl daha devam edecekti. Ve Sulla[77], sahip olduğu birkaç lejyonla İtalya'yı

77 Aynı şekilde Ermeni kaynakları da ilk Mithridates savaşından söz eder. Ermeni kralı Ardasches, Khoreneli Moses'in Pers (Part) tahtında ikinci sırada kalmakla yetinmeyip kral Arschagan'ı alt ederek bir saray yaptırttığını, kendi adına para bastırttığını, Arschagan'ı Pers ülkesinin ikinci, onun oğlu Dicran'ı (Tigranes) Ermeni kralının yardımcısı ilan ettiğini yazar. Kızı Ardaschama'yı, Satrap Dareios ve İskenderiye valisini yenen İberlerin soyundan gelen ve kuzey dağlarıyla Karadeniz kıyılarının hakimi prens

yöneten partiye karşı çıkmanın ülkenin düştüğü durumda çok zor olacağının bilincindeydi. Tüm bunları gerçekleştirebilmek için her şeyden önce, İtalyan devrimini Asya'dan yapacağı müdahalelerle bastırabileceğini sanan Sulla gibi, devrime Asya'daki ordusuyla yardım etmeye çalışan pervasız subayı devre dışı bırakmak gerekiyordu. Sulla, Mithridates'in yapılan anlaşmayı onaylandığını Hebrus Irmağının ağzında bulunan Kypsela'ya (İpsala) geldiği zaman öğrendi. Buna rağmen Asya'ya ilerlemeye devam etti. Kralın, özellikle Roma kumandanıyla buluşmak ve barış koşullarını onunla belirlemek istediği söylentisi vardı. Onun bu talebi büyük bir olasılıkla orduyu Asya'ya çekerek, Fimbria'nın sonunu hazırlamak için uydurulmuş bir bahaneydi. Böylece Sulla lejyonerleri ve yanındaki Archelaos ile Çanakkale Boğazına

---

Mihridates (Mithridates) ile evlendirdi. Bunun üzerine Ardasches, Lidya kralı Kroisos'u esir aldı, iki deniz arasındaki toprakları (Küçük Asya) işgal ederek Batı'yı ele geçirebilmek için çok sayıdaki gemisiyle denize açıldı. O sıralarda Roma'da anarşi olduğundan ciddi bir direnişle karşılaşmadı ancak kazan kaldıran askerleri tarafından öldürüldü. Onun ölümünden sonra ardılı Dicran, Ermeni topraklarına giren Yunanistan (Roma) ile savaştı. Onların ilerlemesine son vererek Matschag'ın (Mazaka-Kapadokya) yönetimini kayınbiraderi Mithridates'e devretti, ordusunun büyük bölümünü iç kesimlerde bırakarak Ermenistan'a döndü. Çok seneler sonra Ermeni şehirlerinde ünlü heykeltıraşlar, bu zaferin anısına Yunan tanrılarının heykellerini yapacaklardı.

Burada, ilk Mithridates savaşının çeşitli sonuçlarını görmek mümkündür, ancak tüm anlatımlar karıştırılmış, yabancı eklentiler yapılmış ve vatanseverlerin yanlış aktarımları sonucu Ermenilere mal edilmiştir. Crassus'un zaferi de daha sonraları aynı şekilde Ermenilerle ilişkilendirilmiştir. Doğuluların bu aktarımları asla bir halk efsanesi değil, Josephus, Eusebius ve diğer beşinci yüzyıl Hıristiyanlarının anlattıklarının Ermeni anlatılarıyla kaynaşması sonucu ortaya çıkan ürünlerdir. Aynı şekilde Yunanların tarihi romanları ve hiçbir tartışmaya mahal vermeyecek biçimde Moses'in yurtsever fantezileri bu duruma katkı sağlamıştı. Doğuya ait bilgilerimizin yetersiz olmasına ilaveten, bu ve buna benzer koşullarda aktarılanlar ve örneğin Saint Martin'in denemeleri bilgi kirliliğini daha da artmasına neden olmuştur.

geldi. Boğazın Asya tarafında Mithridates'le buluşup sözlü bir anlaşma yapılmasından sonra yoluna devam ederek Fimbria'nın Bergama yakınlarındaki Thyateira (Akhisar) şehrinde bulunan karargâhına ulaştı ve onu ağır bir yenilgiye uğrattı. Sayıca üstün, iyi eğitimli ve başarıyla yönetilen Sulla ordusu, bozulan ve dağılan düşmanının ve yeteneksiz kumandanlarının arkasından küçümseyerek bakıyordu. Firar eden askerlerine geri dönmelerini emreden Fimbria'nın çağrısı işe yaramadı, askerler kendi vatandaşlarına karşı savaşmak istemiyorlar ve hatta beraberlik yeminini hatırlatıyorlardı. Sulla'ya yapılan suikast başarılı olmadı. Sulla, Fimbria'nın buluşma teklifine sıcak bakmadı, gönderdiği bir elçiyle hayatının bağışlanacağını bildirdi. Fimbria kötü karakterli ama asla ödlek değildi, Sulla'nın kendisine gönderdiği gemiye binerek kaçmayı ve barbarlara sığınmayı gururuna yedirememişti, Bergama'ya giderek Asklepios tapınağında intihar etmeyi yeğledi. Askerlerinin çoğu Sulla'nın emrine girdi, bir kısmı ise korsanlara katıldı.

Sulla güvenemediği iki lejyonunu krizin şehirlerde ve bazı bölgelerde hâlâ etkili olduğu Asya'da bıraktı, başlarına da en iyi subayı Lucius Licinius Murena'yı getirdi. Mithridates'in birçok yerde ancak silah zoruyla geçerli kılınabilecek, kölelere özgürlük tanınması ve taleplerin reddedilmesi gibi devrimci içerikli planları doğal olarak uygulamadan kaldırıldı. Doğu sınırına yakın şehirler uzun zamandan beri yeni düzenlemelerden rahatsızlık duyuyorlar, 670'ten (84) beri de değişmesini talep ediyorlardı. Adalet, galiplerin çıkarları doğrultusunda dağıtılıyordu. Mithridates taraftarları ve İtalya'da işlenen cinayetlerin failleri ölüm cezasına çarptırılıyordu. Vergi mükellefleri son beş yıldan kalan öşür ve gümrük vergi borçlarını tahmini hesaplara göre hemen ödemek zorundaydılar. Ayrıca savaş tazminatlarını toplamakla

görevlendirilen Lucius Lucullus'a 2000 Talent (32 Milyon Taler) vereceklerdi. Alınan kararlar son derece katıydı ve korkunç sonuçlar doğuracaktı. Efes'te alınan kararları ve katliamı anımsayacak olursak verilen cezaların nispeten hafif kaldığı söylenebilir. Kazanılan savaşta toplanan 8 Milyon Taler değerindeki ganimet diğer maddi yaptırımların çok ağır olmadığını kanıtlar. Rodos, Likya, Menderes Magnesiası gibi sadık kalan ender eyaletler mükafatlandırıldılar. Rodos ayrıca Perseus savaşından sonra el konulan topraklarının bir kısmını geri aldı. Aynı şekilde Khisolulara yaşadıkları acılar, İlienses'e ise Sulla tarafını tuttukları için Fimbria'nın gerçekleştirdiği korkunç katliama istinaden tazminat olarak özgürlüklerini ve bazı imtiyazlar tanındı. Sulla, Kapadokya ve Bitinya krallarını Çanakkale Boğazında Pontus kralıyla buluşturmuş ve hepsine özgürlük tanımış, onları iyi komşulukları nedeniyle tebrik etmişti. Bunun üzerine Mithridates, köle diye nitelediği ve kral soyundan gelmeyen Ariobarzanes'i huzuruna kabul etmemişti. Mithridates'in ortadan kaldırdığı hanedanlıklarda hukukun yeniden düzenlenmesi görevini Gaius Scribonius Curio üstlendi.

Böylece hedefe ulaşılmıştı. Uzun savaş yıllarından sonra Pontus kralı Roma'ya bağlılığını ilan etmiş; Yunanistan, Makedonya ve Küçük Asya'da standart ve düzenli hükümetler kurulmuştu. Çıkarlar ve onur, tam anlamıyla olmasa da kısmen tatmin edildi. Sulla başkumandanlık yeteneğini kanıtlamakla kalmamış, yoluna çıkan binlerce engel karşısında bazen sabretmeyi bazen de esnek davranmayı bilmişti. Aynı Hanibal gibi savaşmış ve kazanmış, ilk zaferin kendisine kazandırdığı güçlerle ikinci ve çok daha zor bir savaşa girmişti. Zengin Ön Asya topraklarının kendisine sağladığı avantajları kullanarak kışı orada geçirmiş, askerlerini bir nebze de olsa dinlendirmişti. 671 (83) yılında 1600 gemiyle Efes'ten

Pire'ye, oradan da kara yolunu kullanarak, gemilerin beklediği Patras'a geçerek sonunda Brundisium'a ulaştı. Yunanistan ve Asya seferlerini bir raporla senatoya aktaran katip Sulla'nın komutanlık görevden azledildiğinden habersizdi. Bu, başlayacak restorasyona dair ilk sessiz işaretti.

9. BÖLÜM

Cinna ve Sulla

Sulla'nın Yunanistan'a gittiği tarihte (667-87) İtalya'da gerilimli günlerden ve belirsizlikten daha önce söz etmiştik. Tam anlamıyla bastırılamamış isyan, ordunun bir darbeyle başkumandan olan, politik tutumu belirsiz bir general tarafından yönetilmesi, başşehirde yaşanan kargaşa ve dönen entrikalar. Oligarşinin silahla kazandığı zafer ılımlı bir hava yaratmasına rağmen çok kişinin keyfini kaçırmıştı. Roma'nın yaşadığı en ağır mali krizden fazlasıyla etkilenen kapitalistler, çıkarılan faiz yasası, İtalyan ve Asya savaşlarına girilmesi nedeniyle hükümeti eleştiri yağmuruna tuttular. Silah bırakan asilerin talepleri yerine getirilmemiş, vatandaşlık hakkı kazanma umutlarını kaybetmişlerdi ve eskiden olduğu şekilde hiçbir hakka sahip olmayan yurttaşlar haline geldiler. Alpler ile Po Havzası arasında kalan eyaletler kendilerine verilen yarım ödünlerle tatmin olmamışlardı, aynı şekilde yeni vatandaşlar ve özgür bırakılanlar da Sulpicius yasalarının iptalinden mutlu değildiler. Kentsel alt tabaka kılıç zoruyla yönetime gelen hükümetin yasal egemenliğe izin vermemesine tepkiliydi. Sulpicius devrimi sonucu dışlananlara, Sulla'nın ılımlı

önlemleri sayesinde olağanüstü bir artış gösteren kent halkı da eklenmişti ve onlar bu kararın değiştirilmesi için çalışıyorlardı. Özellikle varlıklı ve itibar sahibi kadınlar bu uğurda para harcamaktan kaçınmıyorlardı. Muhalefet edenler arasında hiç kimse partiler arasında yeni bir çatışma istemiyordu. Bunlar, genelde belirli bir hedef gütmeyen ve geçici taleplerdi ve hepsi bu durumdan hoşnut olmadıklarını dile getiriyordu. Rufus'un öldürülmesine, Sulla'ya yönelik suikastlara, 667 (87) konsül seçimlerine karşı çıkmışlardı. Muhaliflerin devletin başında görmek istedikleri Lucius Cornelius Cinna'nın adı, o zamana dek, iç savaş sırasında subay olarak görev yapmış olması dışında hiç gündeme gelmemişti. Onun kişiliğine ve gerçek amacının ne olduğuna dair bilgilerimiz, Roma devrimine katılmış diğer parti liderlerininkinden daha fazla değil. Bunun sebebi, ön plana çıkmaktan kaçınan, bencillikten uzak bir kişiliğe sahip olmasında, politik çıkarlar peşinde koşmamasında aranmalıdır. Daha politika sahnesine ilk çıkışında, yeni vatandaşlardan ve Marius'un tayfasından yüklü bir rüşvet aldığı iddia edilmişti. Bu suçlama haklı gibi görünüyordu, haksız da olsa Saturninus ve Sulpicius'a yapılmayan böyle bir karalamanın Cinna'yı hedef almış olması ilginçti. Liderliğini yaptığı hareketin içeriği ve belirlediği hedefler görünüşe göre yeteri kadar tanıtılmamıştı. Bir partinin görüşlerinden çok, gücenmiş bir grubun hiçbir politik hedef gütmeden ve yeterince destek bulamayan, sürgüne gönderilerin yasal veya yasal olmayan yollardan geri dönmesine dair görüşleri yansıtılıyordu. Cinna'nın bu kumpasa katılmasının asıl sebebi, hedeflerinin gerçekleşmesi için tribunus yetkilerinin sınırlanmasının ve konsülün onayının gerekmesiydi ve bu nedenle 667'de (87) konsül seçimlerine katıldı. Bu hareketi destekleyenler arasında, ateşli konuşmalarıyla tanınan halk tribunusu Gneus Papirius Carbo ve özellikle ordudaki en ye-

tenekli Roma subaylardan biri sayılan, halk tribunusluğuna aday olduğu için Sulla ile çatışan ve bu nedenle tarzı olmadığı halde mutsuzlar kervanına katılan Quintus Sertorius gibi son derece yetenekli kişiler bulunuyordu. Prokonsül Strabo ise hükümetle arası limoni olmasına rağmen bu fraksiyon içinde yer almak istemedi.

Müttefikler, Sulla İtalya'da kaldığı müddetçe suskun kalmaya mecburdular. Herkesin çekindiği prokonsül, doğudaki durumun ciddiyetini koruduğuna dair Cinna'nın ikazlarına kulak vererek gemiyle doğuya hareket edince Cinna, tribunus kurulunun onayıyla, Sulla'nın restorasyonuna karşı çıkan yasa tasarılarını hemen işleme koydu. Buna göre, Sulpicius yasasına uygun olarak yeni vatandaşların ve özgür bırakılanların siyasi açıdan vatandaşlarla eşit olması ve Sulpicius Devrimi sonrasında yasa dışı ilan edilenlerin itibarlarının geri verilmesi amaçlanıyordu. Yeni vatandaşlar ve özgür bırakılanlar rakiplerine gözdağı verebilmek adına kitleler halinde Roma'ya akın ediyordu. Ancak hükümet partisinin geri adım atmaya hiç niyeti yoktu. İki konsül, Gnaeus Octavius ile Lucius Cinna ve iki tribunus karşı karşıya gelmişlerdi. Her iki taraf da seçim günü sandığa silahlarıyla geldi. Tribunuslar ve senato, kürsüde kendilerine kılıç çekilince iş birliği yapmaya karar verdi. Octavius saldırganlara müdahale etmek zorunda kaldı. Silahlı adamları kutsal caddeyi ve pazar yerini temizlemekle kalmadılar, ılımlı liderlerinin emirlerine uymayarak toplanan halka karşı korkunç bir saldırı başlattılar. "Octavius gününde" pazar yeri tam bir kan gölüne dönmüştü. Ölü sayısı on binden aşağı değildi. Cinna, kendisine katılacak kölelere özgürlük vaat etti ancak çağrısına, aynı bir sene önce Marius'un başına geldiği gibi kimse itibar etmedi. Bunun üzerine hareketin liderleri için kaçmaktan başka çare kalmamıştı. Komplonun elebaşları görev süreleri boyunca yasaları uygu-

layamayacaktı. Yobaz değil dürüst bir kâhinin, Konsül Cinna ve altı halk tribunusun sürülmelerinin ülkeye barış ve huzur getireceğini öngörmesi neticesinde, her ne kadar yasaya uygun düşmese bile Cinna, tanrıların tavsiyesi üzerine senato kararıyla görevinden alındı, yerine Lucius Cornelius Merula getirildi ve liderlerin firar ettiğine dikkat çekildi. Kriz bitmiş gibiydi ve Numidya'ya kaçanların sayısı giderek artıyordu.

Şayet senato alışılmış uyuşukluğu içinde kaçakları kısa sürede İtalya'yı terk etmeye zorlamayı ihmal etmemiş olsa veya eşitliğin savunucusu olarak kendi çıkarları doğrultusunda İtalyan isyanı desteklememiş olsa bu hareket asla hedefe ulaşamayacaktı. Asiler hiçbir engelle karşılaşmadan Tibur'da, Praeneste'de, Latium ve Campania'nın önemli vatandaş hakkı tanınmamış eyaletlerinde ortak mücadeleleri için eleman ve para istediler ve aldılar. Örneğin, Nola'yı kuşatan ordu böyle bir destek almıştı. O dönemde, komutanın kişiliğinden etkilenen ordular demokratik ve devrimci bir eğilim içindeydiler. Bu bağlamda firari memurların ve son sefer sırasında askerler arasında iyi izlenim bırakmış, Cinna ve Sertorius gibi kumandanların konuşmaları, sevilen konsülün yasalara aykırı olarak görevden alınması, senatonun egemen halkın haklarına el uzatması sokaktaki adamın, konsülün varlığı subayların, yasa dışı uygulamalar ise yeni vatandaşların fazlasıyla tepkisini çekmişti. Campania ordusu Cinna'nın konsüllüğünü onayladı ve ona sadık kalacağını bildirdi. Ordunun çekirdeğini, yeni vatandaşlar ve müttefik eyaletlerden gelenler oluşturuyordu. Kalabalık fakat acemi erlerden oluşan birlikler Campania'dan yola çıkarak başşehre doğru yürüdü, onlara kuzeyden gelen başka birlikler de katıldı. Cinna'nın çağrısı üzerine bir yıl önce sürülenler Etruria kıyısındaki Telamon'da buluştular. Büyük çoğunluğunu kölelerin, firarilerin ve Numidyalı gönüllü süvarilerin oluşturduğu yaklaşık 500

silahlı kişi vardı. Ancak, bir yıl önce başşehirden gelen serseri güruhla birlikte ayaklanmak isteyen Gaius Marius, bu sefer o bölgedeki tarım işçilerini çiftlik sahiplerinin karanlık basınca kilitli tuttuğu evlerden kurtararak onlara, özgürlükleri adına savaşmaları için silah verdi. Yeni vatandaşların ve her taraftan gelen göçmenlerin katılımıyla şimdi 6000 kişilik küçük bir ordu haline gelmiş, 40 gemiden oluşan donanma ile Tiber Nehrinin ağzında konuşlanmış, Roma'ya buğday taşıyan yelkenlileri avlıyordu. Elindeki bu ekiple Konsül Cinna güçlerine katıldı. Campania ordusunun liderleri ikilemdeydiler. Başta Sertorius olmak üzere tüm uzak görüşlü komutanlar, adının hareketin başına yazılması gereken fakat çılgınca intikam peşinde koştuğu için devlet adamlığına yakışan bir tavır takınmayacak bir kişiyle iş birliği yapmanın ciddi tehlikeler doğuracağına işaret ediyorlardı. Ancak Cinna bu uyarılara kulak asmadı ve Marius'u Etruria ordusuna başkumandan tayin etti, denizlerde prokonsül yetkileriyle donattı.

Başşehrin üzerinde kara bulutlar dolaşmaya başlamıştı ve şehrin korunması için hükümet güçlerinin müdahale etmesi gerekiyordu.[78] Ancak Metellus'un birlikleri Samnium'da Nola önlerinde İtalyanlar tarafından durduruldu. Şehre yardım edebilecek tek kişi Strabo idi. Karargâhını Colline kapısı yakınlarında kurdu, deneyimli ordusuyla güçsüz asileri kısa sürede yok edebilecek güce sahipti, fakat görünüşe göre asıl amacı bu değildi. Bunun yerine Roma'nın isyancılar tarafından değiştirilmesine izin verdi. Cinna ve Carbo'nun birlikleri Tiber'in sol kıyısında, İaniculum'un karşısında, Sertorius'un birlikleri Tiber'in sağ kıyısında ve Pompeius'un birlikleri Servius duvarının karşısında duruyordu. Üç lejyon askeri ve

78 Tüm bu anlatılanlar Licinianus'un, daha önce bilmediğimiz olayların sonuçlarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini açıklayan ve bir süre önce bulunan raporuna dayanıyor.

birkaç gemisiyle Marius kıyı yerleşimlerine saldırmayı sürdürdü. Marius son olarak ihanete uğrayan Ostia'yı ele geçirdi ve yaklaşan vahşi çapulcu sürüsü liderinin yağmalama ve katliam yapmasına izin verdi. Başşehir, ticaret yollarının kapatılması nedeniyle sallantıdaydı. Senatonun emriyle surlar ve kapılara kırmızı alarm verildi, İanicium'daki milis sayısı artırıldı. Strabo'nun olaylar karşısında sessiz kalması üst ve alt tabakalar arasında şaşkınlık ve öfke yaratmıştı. Onun gizlice Cinna ile görüştüğüne dair anlatılanların doğru olma payı yüksekti. Her ne kadar Sertorius'un çapulcularına karşı sert bir çatışmaya girmiş olsa bile, Marius'un İaniculum'a saldırması üzerine Konsül Octavius'a destek vermesi, asilere ağır bir yenilgi tattırarak büyük kayıplar vermelerine neden olması, onun asi liderlere katılmak veya biat etmek gibi bir düşüncesinin olmadığını kanıtlıyordu. Öncelikli hedefi, korku içindeki başşehir hükümetini ve vatandaşları, isyanın bastırılması için yardım ettiğine inandırmak, bir yıl sonra gireceği konsüllük seçimi kazanarak yönetimi ele geçirmekti. Senato, yönetimi zorla ele geçirmek için uğraşan birinden kurtulmak adına bir diğerinin kollarına atlamak niyetinde değildi ve başka çareler aramaya başladı. Müttefik isyanına katılan, silahlarını bıraktıktan sonra eski konumlarını kaybeden eyaletlerin tümüne senatonun kararı uyarınca vatandaşlık hakkı tanındı.[79] Roma, İtalyan savaşında varlığını büyük bir hedef uğruna değil, kendini beğenmişliği yüzünden riske ettiğini anlamıştı. İlk fırsatta binlerce askeri orduya katabilmek için Müttefikler Savaşı sırasında uğrunda korkunç bedeller ödenen her şeyden feragat etmek gerekiyordu. Gerçekten de toplanan askerlerin büyük kısmı kendilerine ılımlı yaklaşılan

79 Komitelerin bu duruma onay vermediklerini Cic. Phil. 12,11,27'den öğreniyoruz. Senato yetkisi dahilinde, bütün İtalyanlara vatandaşlık hakkı tanıyan Plautius-Papirius yasalarının geçerlilik süresini uzatmış olmalı.

eyaletlerden gelen gönüllülerdi. Ancak söz verilen dört lejyon asker yerine sadece on bin kişi toplanabilmişti. Diğer taraftan, son derece güvendikleri Metellus'u başşehrin savunmasında kullanabilmek için Samnitler ve Nolalılar ile bir an önce anlaşmak gerekiyordu. Ancak Samnitler, Claudius'un boyunduruğunu anımsatan bazı koşullar öne sürdü: Samnit ülkesinden toplanan ganimetler, savaş esirleri ve kaçaklar iade edilecek, onlara ve Roma'ya sığınanlara vatandaşlık hakkı tanınacaktı. Senato onur kırıcı bulduğu bu istekleri reddetti, diğer taraftan Metellus'a, Güney İtalya'da bıraktığı bazı küçük birliklerini hemen Roma'ya yollamasını bildirdi. Metellus denileni yaptı, ancak geride bıraktığı vekili Plautius'un zayıf birlikleri Samnitlerin saldırılarına uğrayınca Nola garnizonu da ayaklandı ve komşusu, Roma'nın müttefiki Abella şehrini ateşe verdi. Bunun üzerine Cinna ve Marius, Samnitlerin taleplerini onaylamak zorunda kaldılar. -Roma'nın onuru onları ilgilendirmiyordu.- Samnit direnişi giderek güçlenmeye başlamıştı. Hükümet güçlerinin Ariminum'da aldıkları yenilginin ardından, şehrin asilerin eline geçmesi ve böylece Roma ile asker ve malzeme yardımı beklenen Po Havzası arasındaki bağlantının kopması da Roma için çok önemli bir kayıptı. İşgal kuvvetlerinin eline geçirdikleri kalabalık şehirde yeterli yiyecek stoku yoktu ve Marius şehre yiyecek sevkiyatını engellemek için elinden geleni yapıyordu. Daha önce de şehrin Tiber ile olan bağlantısını, yaptırttığı tombaz köprüyle kapatmıştı. Şimdi Antium, Lanuvium, Aricia ve diğer yerleşimleri fethederek henüz açık olan karayolu bağlantılarını da kontrol altına almayı başarmıştı. Teslim olan şehirler hariç kendisine direnen tüm yerleşimleri kılıçtan geçirerek intikam ateşini bir nebze söndürmüş oluyordu. Salgın hastalıklar orduların korkunç derecede erimesine neden oluyordu, Strabo'nun veteranlar ordusunda 11.000, Octavius'un ordusunda 6000 asker

bu nedenle yaşamını yitirmişti. Hükümet ümidini kaybetmemişti, Strabo'nun ani ölümü onlar için sevindirici bir haberdi. Vebadan ölmüştü,[80] kızgın yığınlar cesedini sedyeden indirerek sokaklarda sürüklemişlerdi. Ordusunun geri kalan askerleri Konsül Octavius'un birliklerine katıldı. Böylece hükümet güçleri, Metellus'un gelişi ve Strabo'nun ölümünden sonra rakipleriyle başa çıkabilir, Alba Dağlarında asilerle mücadele edebilir duruma gelmişti. Fakat karşılarında Cinna'yı gören hükümet güçlerinin keyfi kaçmıştı, onu sanki komutanları ve konsülleri gibi karşıladılar. Metellus savaşa başlama taraftarı değildi, birliklerini kampa döndürdü. Optimates şaşırmış, kendi aralarında tartışmaya başlamışlardı. Başlarında onurlu ancak inatçı ve uzak görüşlü olmayan Konsül Octavius'un bulunduğu birinci grup her türlü tavize inatla karşı çıkarken, savaş deneyimi olan mantıklı Metellus uzlaşma taraftarıydı. Ancak Cinna ile birleşmesi her iki partideki aşırı uçları kızdırmıştı. Cinna, Marius'u zavallı diye niteliyor, Metellus, Octavius'u vatan hainliğiyle suçluyordu. Askerlerin kafası karışmıştı, deneyimsiz Octavius'a güvenmiyorlar, Metellus'un baş kumandan olmasını istiyorlardı. Onun bu görevi kabul etmemesi üzerine silahlarını bıraktılar veya düşman tarafına geçtiler. Vatandaş üzerindeki baskı giderek artmaktaydı. Cinna'nın taraf değiştiren kölelere özgürlük vaat etmesi üzerine binlerce köle başşehri terk ederek düşman karargâhına sığındı. Senatonun, orduya katılacak kölelere özgürlük vaat etmesine Octavius tepki gösterdi. Hükümet yenildiğini kabul etmek zorunda kaldı, eşkıyaların eline düşen bir yolcu gibi, çete reisleriyle pazarlık etmekten başka çaresi yoktu. Cinna'ya yollanan elçiler onun konsül olmasının mümkün olmadığını

80 Livius 'un "adflatus sidere" ifadesi (Petr. 2, Plin. Nat. 2i41, 108; Liv 8,9,12) vebaya yakalandı anlamına gelir. Daha sonrasında yapılan bir yanlışlıkla "yıldırıma yakalandı" şeklinde tercüme edilmiştir.

söylediklerinde Cinna, ordusunu şehir duvarları önüne getirdi. Artık yeni koşullar ileri sürmek mümkün değildi. Senato, kan dökülmemesi koşuluyla uzlaşmaya razı oldu. Cinna bu öneriyi sözlü olarak teyit etti ancak yazılı olarak onaylamaktan kaçındı. Müzakereler sırasında Cinna'nın yanında oturan Marius bıyık altından gülüyordu.

Şehrin kapıları açıldı. Konsül lejyonlarıyla beraber içeri girdi. Marius, alaycı bir biçimde sürgün yasasını hatırlatarak yasanın iptali ilan edilene kadar şehre girmek istememişti. Ahali hemen çarşı meydanında toplanarak bir an önce karar verilmesini talep istedi. Marius'un şehre girmesiyle dehşetli saatler başladı. Marius, sadece Optimates partisinin üyelerini değil, tüm ünlü kişileri öldürmeye, mallarına el koymaya kararlıydı. Kapılar kapandı, beş gün beş gece acımasız bir katliam yaşandı. Kaçmayı başaranlar ve unutulanlar bile takip edilerek öldürüldü. Kan banyosu İtalya'nın her yerinde beş ay boyunca devam etti. Konsül Gnaeus Octavius ilk kurban oldu. Yaşam ilkesine sadık kalarak haksızın yanında yer almak yerine, kaçmayı reddederek İaniculum tepesinde celladını beklemeyi tercih etti. Acerrae fatihi Lucius Caesar (Konsül 644-90) gereksiz hırsı yüzünden Sulpicius isyanını uzatan, ünlü bir ozan ve hatip olan kardeşi Gaius, Marcus Antonius, (konsül 665-99) Lucius Crassus'un ölümünden sonra döneminin ilk avukatı olan, İspanya ve Müttefikler Savaşı sırasında Roma'yı başarıyla savunarak madalyaya layık görülen Publius Crassus, (konsül 657-97) ayrıca iktidar partisindeki çok sayıda saygın üye arasından özellikle zengin olanlar açgözlü uşaklar tarafından işkence edilerek öldürüldü. Özellikle, istememesine rağmen Cinna'nın ardılı seçildiği için suçlanan ve komisyonlar tarafından cezalandırılan Lucius Merula'nın şah damarını kestikten sonra, rahibi olduğu Jüpiter tapınağında ateşe atlayarak intihar etmesi tam bir trajediydi. Aynı

şekilde, Marius'un muhteşem zaferlerinde pay sahibi yoldaşı Quintus Catulus ölüm cezasına çarptırıldığında Marius'un Catulus'un akrabalarına, "Onun ölmesi gerekiyor," demesi üzerine infazın gerçekleşmesi dramatik bir olaydı. Bu katliamın müsebbibi Gaius Marius'tu. Ölüm cezalarının -Merula ve Catulus'un ölümleri birer istisnaydı- adalete uygun olarak verildiğini, katillerin suçsuz olduğunu savunuyordu. Huzuruna çıkanların infaz edilmesi için onun gülümsemesi veya sessiz kalması yeterliydi. Dökülen kanlar onun intikam ateşini söndürememişti. Cesetlerin gömülmesini yasakladı, -bu konuda Sulla'nın eline su dökemezdi- öldürülen senatörlerin kelleleri çarşı meydanında kurulan kürsüde sergileniyor, cesetler yerlerde sürükleniyordu. Bir zamanlar Quintus Varius tarafından suçlanan Caesar'ın mezarını tekrar açtırdı, cesedini delik deşik etti. Yemek masasında otururken, kendisine Antonius'un kellesini getiren adamı önce kucakladı; ama bir süre sonra saklandığı yerde yakalayarak kendi elleriyle boğdu. Artık durdurulamıyordu. Ardialı kölelerden oluşan lejyonu onun en büyük yardakçısıydı, en büyük eğlenceleri eski sahiplerinin evini kundaklamak, yollarına çıkan herkesi öldürmekti. Dostları, onun bu çılgın eylemlerinden son derece tedirgin olmuşlardı. Sertorius senatoda yaptığı konuşmada, onun ne pahasına olursa olsun durdurulmasını söyledi. Aynı şekilde Cinna da korku içindeydi. Bazen çılgınlık büyük bir güce dönüşebilir, böyle durumlarda entrikalardan uzak durmak gerekir. Gözü dönmüş yaşlı adamı yakalamak kolay değildi ve bu konuda Cinna en az cesaret gösteren kişiydi. Bir yıl sonra Marius ile meslektaş olmayı planlıyordu. Korku imparatorluğu ılımlı adamın en az yenilmiş parti kadar zarar görmesine neden olmuştu. Sadece kapitalistler, yabancı bir elin kibirli oligarşiye iyi bir ders verdiği için memnundular ve çatışmanın devamı halinde aslan payının kendilerine düşe-

ceğine inanıyorlardı. Halk, kapitalistlere "çuval doldurucu" adını koymuştu.

Kader, bu katliamın müsebbibi yaşlı Gaius Marius'un en büyük iki isteğinin yerine gelmesini sağlayacaktı. Zaferini kursağında bırakan, yenilgilerini zehreden yığınlardan intikamını almış, kendisine iğne batıranlara bıçak darbeleriyle yanıt vermişti. Diğer taraftan yeni yıla bir kez daha konsül olarak girecekti. Kâhinlerin ona vaat ettiği yedinci konsüllüğü on üç yıllık aradan sonra gerçekleşmişti. Tanrılar onun bütün isteklerini yerine getirmişlerdi. Birinci konsüllüğü sırasında gururluydu, altıncı konsüllüğünde halk onunla alay etmeye başlamıştı, şimdi yedinci konsüllüğünde ise bütün partiler tarafından lanetlendiğini, milletin kendisinden nefret ettiğini fark etmişti. Adil, yetenekli ve terbiyeli adam gitmiş, yerine acımasız eşkıya çetesinin gözü dönmüş reisi gelmişti. Coşkulu bir günün gecesinde yatağa girince uyku tutmuyor, bu nedenle hemen şarap kadehine sarılıyordu. Küçük Asya topraklarında verdiği savaşlar sonunda zafer tacının Sulla'ya verilmesini unutamıyor, kâbus görüyordu. 13 Ocak 668'de (86) öldü. Yetmişini aşmıştı, güç ve onur diye nitelediği her şeye sahip olmuştu. Ancak adalet her zaman dökülen kanın kefaretinin illaki kanla ödeneceği anlamına gelmiyordu. Halkın meşhur kurtarıcısının ölüm haberine, Raudi savaşında kazanılan zaferden daha fazla sevinmesi bir misilleme miydi?

Onun ölümünden sonra katliam dönemini anımsatan iki olay yaşandı. Marius katliamında elini hiç kimsenin olmadığı kadar kana bulayan Gaius Fimbria, Marius'un cenaze töreninden sonra, sevilen ve Marius'un himayesine aldığı Pontifex Maximus Quintus Scaevola'yı (konsül 659-95) öldürtmek istemiş, onun bu suikasttan hafif yaralarla kurtulmasından sonra şaka yolla Scaevola'nın kendisini öldürtmek istediğini bildirmişti. Ancak ölüm kutlamaları sona ermişti. Sertorius,

Marius'un çetelerini maaş verme bahanesiyle bir araya toplamış, güvendiği Kelt birlikleriyle etraflarını sararak, sayılarını 4000'e vardığı söylenen eşkıyaların hepsini öldürtmüştü.

Korku hükümdarlığı tiranlık yönetimini getirdi. Cinna, peş peşe dört yıl konsül olarak devlet yönetimini eline geçirmekle kalmadı, meslektaşlarını halkın onayını almadan istediği kişiler arasından seçti. Demokratlar, halk meclisinin itibarını zedelemek istiyor gibiydiler. Halk partisinin hiçbir üyesi İtalya'da ve eyaletlerde Cinna kadar uzun süre egemen olamamıştı. Diğer taraftan tamamen etkisiz ve hedefsiz bir yönetim gösteren de yine Cinna idi. Önce Sulpicius, sonra Cinna'nın hazırladığı, yeni vatandaşlar ile özgür bırakılanlara vatandaşlık hakkı vaat eden kanun teklifi bir kez daha gündeme geldi ve senato tarafından onaylandı. (670-84) İtalyan toprakları otuz beş bölgeye ayrıldı, buralara censorlar atandı. Drusus'un İtalyanlara seçme hakkı tanıyan kanun önerisine şiddetle karşı çıkan Philippus'un (konsül 663-91) şimdi censor olarak atanması ilginçti. Sulla'nın 666 (88) yılında kurduğu devrimci kurullar doğal olarak devre dışı bırakıldı. Proletaryaya şirin gözükmek için bir dizi girişimde bulunuldu. Örneğin, birkaç yıl önce buğday dağıtımını düzenlemek amacıyla getirilen yasalar iptal edildi. Halk tribunusu Marcus Iunius Brutus'un, Capua'da bir koloni kurulmasına dair kanun teklifi (671 baharı 83) Gaius Gracchus'un planına uygun olarak Lucius Valerius tarafından devreye sokuldu. Buna göre özel borçlar nominal değerlerinin dörtte biriyle kısıtlandı ve geriye kalan dörtte üç borçlunun lehine indirildi. Cinna yönetiminin aldığı kararların hepsi istisnasız biçimde son dakikada alınmışlardı. Yapılan planlar yanlış olmasalar bile asla politik bir kaygı taşımıyorlardı. Alt sınıfa kucak açılıyor fakat aynı zamanda yasal seçim sistemine uymayarak onların gereksiz şekilde yara almalarına sebep olunuyordu. Kapitalist

parti frenleniyor, diğer taraftan suç yasalarından yararlanılarak ona zarar verilmek isteniyordu. Yönetimin asıl dayanağı -hiçbir katkıları olmadığı halde- yeni vatandaşlardı. Yardım etmelerine kimsenin itirazı yoktu ancak örneğin artık Roma vatandaşı sayılan fakat bölgesel özgürlüklerini kendi çıkarları ve verdikleri mücadelelerinin bir sonucu olarak yorumlayan ve silah bırakmaya yanaşmayan Samnitlerin garip statülerini değiştirmek adına hiçbir somut adım atılmamıştı. Tanınmış senatörler kuduz köpekler gibi öldürülüyor fakat senatoyu hükümetin çıkarları doğrultusunda organize etmek veya baskı altında tutmak için hiçbir girişimde bulunulmuyordu. Bu bağlamda olacakları kimse kestiremiyordu. Gracchus'un oligarşiden anladığı yeni liderin tahtını, yeteneksiz kralların yaptığı gibi kötü amaçlarına ulaşabilmek için kullanması değildi. Oysa Cinna bu mertebeye kendi isteğiyle değil tesadüf eseri gelmişti. Devrim rüzgârı onu bu noktaya taşımıştı, acaba ikinci dalga geldiğinde yerini koruyabilecek miydi?

Otorite yoğunluğunun, egemen güçlerin yönetme ve otorite zaafıyla birleşmesi, varlıklarını borçlu oldukları devrimci yönetimin oligarşiyle hangi koşullar altında savaştığını gösterir. İtalya'daki egemenliği sınır tanımıyordu. Eski vatandaşların büyük kısmı demokrasi yanlısıydı. Tarafsızların çoğunluğu Marius katliamını kınıyor ve oligarşinin yenilenmesinin, muhalefet partisine yapılacak ikinci bir katliama yol açacağını düşünüyordu. 667 (87) yılında bağımlıların ülke üzerindeki etkisi yok denecek kadar azdı çünkü yalnız başşehir aristokrasisini temsil ediyorlardı. Ayrıca bunu takip eden üç yıllık yönetim sırasında yok olmaya yüz tutmuşlardı. Son olarak bütün yeni vatandaşlar -beşte üçü İtalyan- yönetimdeki hükümete değil ama oligarşiye karşıydı.

Eyaletlerin çoğu İtalya ile aynı tutum içindeydiler; Sicilya, Sardinya, her iki Galya ve İspanya. Afrika'da katillerin elin-

den şans eseri kurtulan Metellus, bu eyaletleri Optimatese kazandırmak istedi, ona Marius katliamı sırasında öldürülen Publius Crassus'un küçük oğlu Marcus Crassus da katıldı. Ancak aralarının bozuk olması nedeniyle devrimci hükümetin valisi Gaius Fabius Hadrianus'un emrinde çalışmak zorunda kaldılar. Asya, Mithridates'in egemenliği altındaydı. Aforoz edilmiş oligarşinin elinde bir tek Sulla'nın egemen olduğu Makedonya kalmıştı. Sulla'nın ölümden dönen karısı ve çocukları, hayatta kalmayı başaran senatörler buraya sığınmışlardı. Böylece Sulla'nın karargâhı bir tür senato haline geldi. Hükümet, oligarşik konsül aleyhinde genelge yayınlamakta gecikmedi. Sulla'nın komutanlığı Metellus, Appius Claudius ve bazı saygın firarilere yapıldığı gibi kötüleniyor, onuru ve saygınlığı ayaklar altına alınıyordu. Roma'daki evine saldırıldı, çiftlikleri talan edildi, ancak olaylar bununla kısıtlı kalmayacaktı. Gaius Marius hayatta olsaydı büyük olasılıkla Sulla'yı, kâbuslarının kendisini götürdüğü yere kadar takip ederdi. Hükümetin onun ölümünden sonra ne gibi önlemler aldığını daha önce anlatmıştık. Marius'un ölümünden sonra konsüllüğe ve doğu ordusunda başkumandanlığa atanan genç Valerius Flaccus[81] (668-86) ne asker ne de subaydı,

81 Belgelerde konsül olarak gösterdiği Lucius Valerius Flaccus (668, 86) 654 yılında (100) konsüllük yapmış olamaz, onun yerine oğlu konsüllük yapmış olabilir. Öncelikle ikinci kez konsül seçilmeye izin vermeyen kanun maddesi 603'ten (151) 673'e kadar (81) geçerliliğini korudu. Flaccus'a uygulanan bu yasanın Scipio Aemilianus ve Marius için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca kayıtlarda, iki kez konsüllük yapmış Flaccus adlı bir kişi yok. (cic. Falacc. 32, 77) Son olarak Lucius Valerius Flaccus, 669 yılında Roma'da (85) senato başkanlığı yani konsüllük görevinde bulunmuş olamaz zira o sırada Asya'da bulunuyordu ve belki de çoktan ölmüştü. Cicero'ya göre 654 yılında (100) konsüllük ve 657 yılında (97) censorluk yapan kişi (Att .8,3,6) Roma'da görev yapmış en yaşlı konsüldür ve senato başkanlığına layık görülmüştür. Ayrıca ara krallık (interrex) ve süvari komutanlığı da yapmıştır. Buna karşın, İznik'te öldürülen konsül (668, 86) Cicero'nun savunduğu Lucius Flaccus'un oğludur. (Flacc. 25, 61; bkz. 23,55, 32,77)

yaveri Gaius Fimbria yeteneksiz sayılmazdı ancak birliklerinin Sulla ordusunun ancak üçte biri kadar olması onu çaresiz bırakmıştı. Anlatılanlara göre Flaccus, Sulla ile karşılaşmamak için Asya'da izini kaybettirmiş, (668-86) Fimbria ise onu devre dışı bırakarak görevini devralmıştı, her ikisi hakkında soruşturma başlatıldı. Bu arada Sulla, Mithridates ile barış anlaşması imzalamıştı. (669-85) Sulla o zamana dek başşehir yönetimine karşı sessizliğini korumuştu, oysa şimdi senatoya gönderdiği mektupta, savaşın bittiğini ve İtalya'ya geri döneceğini bildiriyordu. Yeni vatandaşlara verilen haklara uyulacak, idam cezaları her ne kadar kaçınılmaz olsa da kitlelere değil olayların faillerine yönelik olacaktı. Onun bu mektubu Cinna'nın üzerindeki ölü toprağını atarak harekete geçmesine neden oldu. O zamana dek Sulla'ya karşı, birkaç silahlı adam ve Adriyatik Denizinde birkaç gemi bulundurmaktan başka hiçbir önlem alınmamıştı. Şimdi Yunanistan'a geçmeye karar verdi. Sulla'nın ılımlı olmaya davet eden mektubu diğer taraftan ılımlı partinin barışçıl bir çözüme olan inancını artırmıştı. Senato, yaşlı Flaccus'un önerisi üzerine Sulla'nın tazminat ödemesini kararlaştırdı, ayrıca Sulla'nın İtalya'daki güvenliğinden konsüller Cinna ve Carbo'nun sorumlu olacağını ve Sulla'nın gelişinde silah bırakacaklarını bildirdi. Sulla, yapılan bu teklifi elinin tersiyle itmedi, ancak Roma'ya kendisi gitmeyerek, elçiler aracılığıyla, sürgüne gönderilenlere eski statülerinin geri verilmesi ve suçluların mahkeme önüne çıkartılarak cezalandırılmaları dışında bir talebi olmadığını bildirdi. Ayrıca koruma istemediğini söyledi. Gönderdiği elçiler İtalya'da olayların farklı şekilde geliştiğini anladılar. Cinna, senatonun kararını beklemeden ordunun başına geçti. Mevsimin kötü hava koşullarına rağmen şansına güvenerek Ancona karargâhındaki birliklerini isyana teşvik etti. (670-84) Bunun üzerine meslektaşı Carbo, Yunanistan seferini iptal

ederek giden birliklerin Ariminum'daki kışlık karargâha dönmelerini emretti. Bu gelişmeler Sulla'nın taleplerinin karşılanacağı anlamına gelmiyordu. Nitekim senato önerilerini geri çekerek, elçilerin Roma'ya girmelerini yasakladı ve Sulla'nın silah bırakmasını istedi. Başlangıçta bu kararın alınmasında Marius taraftarlarının rolü olmamıştı, oysa şimdi kurumun o zamana dek sahip olduğu makamları boşaltması ve yeni bir konsül seçimini organize etmesi bekleniyordu. (671-83) Yapılan seçimde oylar Konsül Carbo, yönetici grubun adayı yetenekli subaylar Quintus Sertorius veya Gaius Marius'un oğluna değil, Lucius Scipio ve Gaius Norbanus'a çıktı. Bu iki niteliksiz adam kendilerini halka Antiochos zaferinin kazanan kişinin torun çocuğu ve oligarşinin politik rakibi olarak lanse ettiler. Marius taraftarları çıkardıkları adaylar yüzünden değil eylemsizlikleri nedeniyle kamuoyundan destek bulamadı. Halkın çoğunluğu ne onlarla ne de Sulla ve oligarşik restorasyonla ilgileniyordu. Ciddi şekilde savunma zaafı vardı. Sulla'nın Asya seferini başlattığı, Fimbria ordusunu saf değiştirmeye zorladığı ve liderlerini esir aldığı sırada İtalya hükümeti, Sulla'nın kendilerine tanıdığı zaman içinde esaslı şekilde silahlandı. Öyle ki Sulla, başlattığı çıkarma esnasında karşısında kendisinden iki kat daha güçlü grup buldu.

Sulla'nın, İtalyanların gücü karşısında elindeki beş lejyon ve Makedonya ile Peloponez'den aldığı takviyelerle dengeleri kendi lehine çevirmesi imkânsızdı. Diğer taraftan askerler yedi yıl boyunca İtalya, Yunanistan ve Asya'da giriştikleri savaşlarda politikaya bulaşmamış, subaylarını sefahat hayatından, vahşetten, isyandan uzak tutmayı başarmış kumandanına sadık kalmış, gösterdikleri cesaretle zaferler kazanarak ona mükâfat vermek için göğsünü siper etmiş, biriktirdiği paraları savaş masraflarına ortak olmaya çalışmışlardı. Sulla, elindeki beş lejyon askerle İtalya ile baş edemeyeceğinin

farkındaydı. Başarının yolu birleşmeden ve dayanışmadan geçiyordu. Halk partisi ve onun yeteneksiz diktatörüyle baş etmek mümkündü ancak oligarşik değişim istemeyen kitlelerin, hem Julianus yasasıyla isyan etmeleri engellenen, hem de isyana katılarak Roma'yı çökme aşamasına getiren yeni vatandaşların desteğini almak son derece önemliydi. Sulla, olayların nasıl gelişeceğini öngöremedi, öfkeden gözü dönmüş şekilde partisinin özelliği olan dik kafalılıkla gelişmeleri değerlendiremez olmuştu. Devletin kurumlarını alevlerin sardığı, arkadaşlarının öldürüldüğü, evinin kundaklandığı, ailesinin sefalet içinde yaşadığı dönemde o düşmanlarını tamamen yok edene, sınırları güvence altına alıncaya dek görevi bırakmayı asla düşünmüyordu. Vatanseverlik duyguları ve mantıklı ılımlığıyla İtalya'daki gelişmeleri yorumluyor, yeni vatandaşları ve ılımlıları sakinleştirmek, eski Romalılarla İtalyan müttefikler arasında çıkan savaştan çok daha vahim sonuçlar yaratabilecek olası bir iç savaşı önlemek için elinden geleni yapıyordu. Senatoya gönderdiği ilk mektubunda adaletin sağlanmasını istemiş, korku yönetimine karşı çıktığını belirtmişti. Ayrıca devrimci hükümete karşı çıkanlara af vaat ediyor, askerlerinden İtalyanları dost ve vatandaşları olarak göreceklerine dair yemin etmelerini istiyordu. Bu özlü açıklamalarla yeni vatandaşların kazandıkları haklar güvence altına alınıyordu. Bu nedenle Carbo her İtalyan eyaletinden birer rehine almak istedi, ancak isteği senato tarafından reddedildi. Sulla'nın içinde bulunduğu açmazın en kritik noktası, yeni vatandaşların kendilerine verilen sözlerin yerine getirilmemesi yüzünden ona olan güvenlerini kaybetmeseler bile partisinin zaferden sonra fikir değiştireceğinden korkmalarıydı.

Sulla, 671 baharında (83) beş lejyonuyla Brundisium limanına çıktı. Bunun üzerine senato, ülkenin tehlike altında olduğunu söyleyerek konsüllere sınırsız yetki tanıdı. Bu ye-

teneksiz yöneticiler böyle bir çıkarmanın yapılacağı yıllardan beri bilinmesine rağmen şaşkınlık içindeydiler. Ordu Ariminium'da bekliyordu, limanlar boştu ve güneydoğu bölgelerinde henüz kimseye silah dağıtılmamıştı. Bunun sonuçları hemen kendisini gösterdi. Yeni vatandaşların yaşadığı saygın Brundisium eyaleti kapılarını hiç direnmeden oligarşinin generaline ardına kadar açtı. Onu Messapia ve Apulia takip etti. Ordu bu topraklarda kolaylıkla ilerliyor, verilen sözler uyarınca giderek daha fazla takviye alıyordu. Optimates partisinin dağılmış üyeleri gittikleri yerlerden dönerek Sulla birliklerine katılıyorlardı. Afrika'dan kaçarak Liguria vadilerinde saklanan Quintus Metellus, Sulla'nın dostu olarak 667 yılında (87) atandığı ve devrimden sonra azledildiği komutanlık görevine tekrar geri döndü. Aynı şekilde bir grup silahlı adamıyla Marcus Crassus da Sulla ordusuna katıldı. Optimatesin büyük kısmı büyük beklentiler içindeydi ancak savaşmaya niyetleri yok gibiydi, bunun üzerine Sulla, devleti kurtarmaya çalışırmış gibi görünen fakat kölelerine bile silah vermeyen bu soylu beyleri bir güzel payladı. Demokratik cephenin verdiği katkı oldukça önemliydi. Örneğin kibar ve saygın, devrim hükümetinin kurumlarında görev yapmış tek konsül Lucius Philippus ve yanındakiler Sulla tarafından kibarca karşılandı ve kendisine Sulla adına Sardinya'yı yönetme görevi verildi. Aynı şekilde Lucretius Ofella ve bazı yararlı subaylar Sulla tarafından huzura kabul edildiler ve görevlendirildiler. Hatta, Sulpicius reformu sırasında Sulla'nın dışladığı senatörlerden Publius Cethegus bile özür diledikten sonra orduya katıldı. Bireysel katılımlardan çok daha önemlisi, Picenum bölgesinin Strabo'nun küçük oğlu Gnaeus Pompeius'un çabaları sayesinde taraf değiştirmesiydi. Aynı babası gibi oligarşi taraftarı olmayan genç adam devrim hükümetini tanımış ve hatta Cinna'nın ordusunda görev yapmıştı. Ancak babasının dev-

rim karşıtı olması asla unutulmadı, bir rivayete göre babasının Asculum kuşatması sırasında zimmetine geçirdiği savaş ganimetlerini kendi varlığından geri ödemek zorunda bırakıldı. Konsül Carbo, kişisel bağlarını kullanarak Konsül Lucius Philippus ve genç Quintus Hortensius'u devreye soktu ve onu iflas etmekten kurtardı fakat sıkıntılı günler bitmedi. Sulla'nın çıkarma yaptığını duyunca babasından miras kalan geniş arazilerin bulunduğu Picenum'a gitti. Babasının Müttefikler Savaşı sırasında yerel yöneticilerle kurduğu ilişkilerden de yararlanarak Auximum'da (Osimo) Optimates partisinin bayrağını açtı. Genellikle eski vatandaşların yaşadığı bölge ona kalmıştı. Bir zamanlar babasının emrinde çalışan genç ekip onun liderliğini tanıdı. Henüz yirmi üç yaşında bile olmadığı gibi ne asker ne de generaldi. At üzerinde savaşmakta ustaydı. Picenum gönüllüleri kısa sürede üç lejyon oluşturdu. Başşehrin Picenum ayaklanmasını bastırmak için yolladığı Cloelius Gaius Carrinas, Lucius Junius Brutus Damassippius[82] emrindeki birlikler hazırlıksız yakalanmıştı. Kumandan kaçmak yerine Apulia'da Sulla ile buluşmayı yeğledi. Sulla onu "İmperator", yani kumandanlığını kendisinin yaptığı, Sulla'nın emrinde değil de yanında savaşan bir subay olarak niteledi. Genç adama hiç kimseye tanımadığı ayrıcalıklar vermişti. Büyük bir olasılıkla şu art düşünceyle: Partisinin zayıf karakterli üyeleri böylece dolaylı da olsa ondan ders alabilirlerdi.

Maddi ve manevi açıdan güçlenen Sulla, yanındaki Metellus'la birlikte isyanın hâlâ sürdüğü Campania'dan geçerek Apulia'ya vardılar. Düşman ordusu da Apulia'daydı ve görünüşe göre sonuç burada belli olacaktı. Konsül Gaius Norbanus'un birlikleri, her türlü demokratik debdebenin yaşandığı

82 Kurtarıcının babası Marcus Brutus 671 (83) yılında halk tribunusuydu, yani savaş meydanında kumandanlık yapması imkânsızdı.

Capua'ya varmıştı, ikinci konsül ordusu ise Apulia yolunda ilerlemekteydi. Daha şehre varmadan Sulla güçleri karşılarına dikilmişti bile. Sulla'nın yaptığı son barış önerisi elçi trafiğinin yoğunlaşmasından başka işe yaramadı. Savaşmak için can atan askerleri öfkeyle düşmanın üzerine yürüdü. Tifata Dağından aşağı doğru akmaları ovada savaş düzeni almış düşmanı daha ilk çarpışmada darmadağın etti. Norbanus, hayatta kalan askerleriyle devrimci koloni Capua ve yeni vatandaşlar şehri Neapolis'e sığındı. Düşmanın sayısal üstünlüğünü asla kafasına takmayan Sulla birlikleri kazandıkları bu zaferle askeri üstünlüğü de ellerine geçirmiş oluyorlardı. Yenilmiş orduların saklandığı zaten harap olmuş şehirleri kuşatmakla zaman kaybetmek istemeyen Sulla şehirleri kuşatmayı yeğledi ve Apulia yolunda ilerleyerek Scipio'nun kendisini beklediği Teanum'a ulaştı. Aynı şekilde ona da savaş başlamadan önce anlaşmayı önerdi. Önerisinin ciddiye alınacağını hiç düşünmemişti fakat zaafların farkında olan Scipio anlaşma önerisine sıcak baktı. Hemen ateşkes ilan edildi. Her ikisi de aynı asil soydan geliyordu, eğitimli ve görgülüydüler ve senatoda yıllarca yan yana çalışmışlardı. Anlaşmanın ayrıntıları üzerinde tartışıldı, kısa süre sonra Scipio, meslektaşının düşüncelerini öğrenmek için bir elçisini Capua'ya yolladı. O sırada askerler aynı karargâhta toplanmışlardı. Sulla'nın keselerce altın dağıttığı askerler, savaşmaya gönlü olmayan acemi erlere, içki masasında kendilerini düşman değil arkadaş olarak görmek istediklerini anlatıyorlardı. Sertorius, kumandanına bu tehlikeli oyuna bir son vermesi için neredeyse yalvarıyordu. Ne yazık ki, bu dileği gerçekleşmedi. Silah bırakmayı ilk kabul eden Scipio olmuştu, oysa Sulla geç kalındığını, ateşkes kurallarının ihlal edildiğini bahane ederek anlaşmayı bozdu. Bunun üzerine Scipio'nun askerleri toplu olarak düşman hattına saldırdılar. Olay, devrimci ordu komu-

tanlarının görmek istediği şekilde genel kucaklaşmayla sona erdi. Sulla, konsülden görevini bırakmasını talep etti, Scipio istenileni yaptı, süvariler ona gitmek istediği yere kadar refakat etti. Fakat Scipio özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz hemen madalyalarını ve apoletlerini kuşandı ve herhangi bir açıklamaya gerek görmeden tekrar birliklerinin başına geçti. Sulla ve Metellus Campania'daki kışlık karargâha geçtiler, Nobranus'a yaptıkları ikinci bir barış önerisi reddedilince, Capua kış boyunca abluka altında tutuldu.

Sulla'nın birinci seferinde Apulia, Picenum ve Campania alınmış, diğer konsüllük ordusu dağıtılmış, yenilmiş ve kuşatılmıştı. İki ateş arasında kalan İtalyan eyaletleri onunla pazarlığa oturdular ve karşı partinin kendilerine tanıdığı hakları oligarşi ordusunun kumandanına imzalatarak garanti altına aldılar. Sulla belli beklentiler içindeydi ve bunları paylaşmakta sakınca görmedi; bir sonraki seferinde devrimci hükümeti ortadan kaldıracak ve tekrar Roma'ya yerleşecekti.

Diğer taraftan devrimin de ümitleri giderek azalıyordu. Carbo üçüncü kez ve oğlu, yirmi yaşında olduğu için yasalar uyarınca devlet kurumlarında görev yapması yasak olmasına rağmen Gaius Marius ilk kez konsül seçildiler. Yasalar dikkate alınmıyordu. Sivri dilli politikasını her fırsatta gösteren Quintus Sertorius asker toplamak için Etruria ve oradan da İspanya'ya gidecekti. Devlet kasasını doldurmak için başşehirdeki tapınaklarından toplanan altın objeler eritilecekti. Bu yöntemin ne kadar başarılı olduğu aylar süren savaşlardan sonra 4 Milyon Taler (14000 pfund altın ve 6000 gümüş) toplanmasıyla kanıtlandı. İtalya'nın, devrimi gönüllü veya metazori destekleyen bölgelerinde silahlanma başlatıldı. Yeni vatandaşların bulunmadığı Etruria'dan ve Po Havzasından çok sayıda eğitimsiz asker geliyordu. Marius'un oğlunun

çağrısı üzerine eski askerler bayrak altında toplandı. Fakat Sulla'ya karşı silahlanma hiçbir yerde isyanın devam ettiği Samnium ve Lucania'nın bazı yörelerinde olduğu kadar coşku içinde yapılmadı. Osk bölgesinden çok sayıda takviyenin orduyu güçlendirmeye gelmesi devrimci Roma hükümetine bağlılığın bir göstergesiydi. Sulla'nın düzenlediği oligarşinin bu eyaletlerin kâğıt üzerindeki bağımsız kalmasına Cinna hükümetinin aksine, tepki göstereceği artık anlaşılmıştı. Bu nedenle Sulla'ya karşı verilen mücadelede, Sabel ile Latinler arasındaki nefret hortladı. Samnium ve Latium için bu savaş, beşinci yüzyıl savaşları gibi ulusal bir meseleydi. Bu, politik açıdan daha fazla hak kazanmak için verilen bir kavga değil, düşmanı yok etmek için yanıp tutuşan nefreti yatıştırmak için yapılan bir savaştı. Savaşın bu kısmının diğer bölümlerine göre bambaşka bir karakter taşıması bu nedenle kimseyi şaşırtmamalıdır. Uzlaşma yoluna gidilmedi, çatışmalara ara verilmedi ve düşman son adama kadar kovalandı.

Böylece savaş güçlendirilmiş ordular ve artan coşkuyla tekrar alevlendi. (672-82) Özellikle devrim sınırları kaldırmıştı. Senato Carbo'nun önerisi üzerine, Sulla'nın karargâhında bulunan tüm senatörler aforoz edildi. Sulla suskundu; bu savaşın kaderini belirleyeceğini düşünüyordu.

Optimates ordusu bölündü. Prokonsül Metellus, Picenum isyanını bastırmak üzere Yukarı İtalya'ya giderken Sulla, Campania'dan başşehre doğru ilerlemekteydi. Onu Carbo karşıladı. Düşman ordusu Marius'un ana ordusuna katılmak için Latium'a gidiyordu. Sulla, Latina yolunu kullanarak Signia yakınlarında düşman ordusunu yakaladı. Düşman, Signia ile Marius'un ana karargâhının bulunduğu, "Scerr limanı" diye bilinen Palestrina'ya sığındı. Marius, babasından aldığı vahşi öfkesi ve cesaretiyle 40000 kişilik ordusunun başında savaş düzeni almıştı. Ancak askerlerinin savaş tecrübesi ol-

duğu söylenemezdi, ancak deneyimsiz genç adam kendisini hâlâ yaşlı savaş bakanıyla karşılaştırıyordu. Kısa bir süre sonra birlikleri kaçmaya başladı. Başında bulunduğu müfrezenin daha çatışmanın başında saf değiştirmesi hezimeti hızlandırdı. Askerlerin yarıdan fazlası ölmüş veya esir düşmüştü. Kalanlar ne savaşı sürdürebilecek ne de Tiber'in öte yakasına kaçacak durumda değildi, canlarını kurtarabilmek için son bir çabayla en yakın kalelere sığındılar. Savunmasız kalan başşehir düşmek üzereydi. Bu nedenle Marius, Praetor Lucius Brutus Damasippus'a, muhalefet partisinin tanınmış üyelerinin katledilmesini ve şehrin boşaltılmasını emretti. Oğlu, babasının cinayetlerini aratmayacak bir katliama neden olacak buyruğu hemen yerine getirdi. Damassipus bir yolunu bularak senatoyu bastı, adları belirlenmiş senatörlerin bir kısmı oturum sırasında bir kısmı ise belediye binasından kaçmak isterlerken yakalanıp öldürüldü. Saldırıda çok sayıda ünlü senatör can verdi. Gnaeus Pompeius'un kayınbabası Antistius, emekli Praetor Gaius Carbo, Gracchus'un dostu, yetenekli savcılardan Lucius Domitius tenha çarşıda ve Fimbria'nın kamasından kurtulan Quintus Scaevola ise Vesta tapınağında hunharca katledildiler. Halk, cesetlerin yerlerde sürüklenmesini ve nehre atılmalarını dehşetle izledi.

Marius'un dağılan kuvvetleri civardaki yeni vatandaş yerleşmeleri Norba ve Palestrina'ya kaçtı. Marius devlet hazinesi ve birkaç adamıyla Praeneste'ye yerleşti. Sulla, bir yıl önce Capua'da yaptığı gibi, yetenekli subaylarından Quintus Ofella'yı orada bırakarak, iyi tahkim edilmiş şehre saldırmakla oyalanmamasını, onun yerine şehrin etrafını kuşatarak gıda sıkıntısına sokulmasını emretti. Kendisi başşehre değişik yönlerden saldırmayı planlıyordu, yol boyunca her yerin düşmanlarca terk edildiğini gördü ve hiçbir zorluk yaşamadan şehre girdi. Halkı yatıştırmak adına bir konuşma bile yapma-

dan ve şehrin düzenini kurmadan hemen Metellus ile buluşmak için Etruria'ya geçti. Düşmanı Kuzey İtalya'dan bir an önce kovmak için sabırsızlanıyordu.

Bu esnada Metellus, Picenum-Galya sınırını oluşturan Aesis Nehrinde (Esino, Ancona ile Sinigaglia arasında) Carbo'nun astsubaylarından Carrinas'ın yönettiği müfrezeyle çatışmaya girdi ve kazandı. Carbo'nun ana ordusuyla yaklaştığını öğrenince ilerlemesini durdurmak zorunda kaldı. Sacer limanında yaşanan hezimeti öğrenen Carbo iletişim sıkıntısı yaşıyordu. Flaminius yolu üzerinde, Ariminum sapağına yakın ana karargâhına döndü. Orada, Apenin vadilerini ve Po Havzasını kontrol altında tutabileceğini düşünüyordu. Geri çekilmesi sırasında birçok müfreze düşmanın saldırısına uğradı ve hatta Carbo'nun artçı birlikleri Pompeius'un süvarileri tarafından tamamen yok edildi. Carbo, her şeye rağmen hedefine ulaşmıştı. Konsül Norbanus Po ordusunun kumandanı oldu, Carbo Etruria'ya gitti. Sulla'nın muzaffer lejyonlarıyla Etruria'ya girmesi olayların gidişatını tamamen değiştirdi. Galya, Umbria ve Roma sırasıyla Sulla ordusunun eline geçti. Metellus donanmayla Ariminum üzerinden Ravenna'ya ulaştı ve Faventia'yı alarak Ariminum ile Po Havzası arasındaki bağlantıyı koparttı. Ayrıca Mithridates savaşı sırasında Sulla'nın donanma komutanının kardeşi olan Quaestor Marcus Lucullus yönetiminde bir müfrezeyi Piacenza'ya yolladı. Genç Pompeius ile yaşlı yoldaşı ve rakibi Crassus, Picenum'dan sonra dağ yolunu kullanarak Umbria üzerinden Spoletium yakınlarında Flaminius yoluna çıktılar. Burada Carbo'nun subayı Carrinas'ın yönettiği birliği yendiler ve tutsak aldılar. Carrinas, yağmurlu bir günde esir tutulduğu yerden kaçarak Carbo'nun ordusuna katılmayı başardı. Bu sırada Sulla, iki kolordusuyla Roma'dan çıkmış Etruria'ya doğru ilerliyordu. Birinci kolordu sahil yolunu izleyerek Saturnia'ya (Ombrone ve Albegna ırmakları arasında) var-

dı, karşısına çıkan düşman birliklerini yenerek ilerlemesini sürdürdü. Sulla'nın yönettiği ikinci kolordu ise Clanis vadisinde Corbo'nun ordusuyla karşılaştı, İspanyol süvarileri sayesinde savaştan zaferle ayrıldı. Sulla ile Carbo arasında, Chiusi yakınlarında yapılan ikinci savaşta kazanan olmadı, ancak Sulla'nın ilerlemesi engellenmiş oldu. Aynı şekilde Roma civarında girişilen çatışmalardan devrimci parti avantajlı çıktı, savaş görünüşe göre bu yörelerde bir süre daha devam edecekti. Oligarşi partisi bütün gücünü Etruria'da yoğunlaştırırken demokratlar Palestrina kuşatmasını kaldırmaya çalışıyorlardı. Sicilya valisi Marcus Perpenna bile bu konuda büyük çaba göstermiş ancak Palestrina'ya girmesi mümkün olmamıştı. Aynı şekilde Carbo'nun yetiştirdiği ve çok güvendiği Marcius idaresindeki tugay da başarılı olamadı; Spoletium civarında pusu kurmuş düşmanın saldırısına uğradılar, disiplinsizlik, yiyecek sıkıntısı ve askerlerin başkaldırması yüzünden yenildiler, bir bölümü Carbo'nun yanına döndü, diğer bir kısmı Ariminum'a gitti, kalanlar yollarda telef oldu. Buna karşın en ciddi yardım Güney İtalya'dan geldi. Samnitler Telesialı Pontius; Lucanialılar ise deneyimli komutanları Marcus Lamponius önderliğinde, hiçbir merciden izin almaya gerek duymadan Campania'ya gitti, Gutta liderliğinde 70000 kişilik bir kolordu Capua'yı kurtarmak için Palestrina'ya doğru ilerledi. Bunun üzerine Sulla, askerlerinin bir kısmını Carbo ile mücadele etmesi için bırakarak diğerleriyle Latium'a geri döndü, dar vadileri aşarak Palestrina'yı ele geçirdi.[83] Böylece olası bir takviye birliğinin yolu-

83 Sulla'nın durduğu yerin Piacenza yolu üzerinde bulunan tek geçit olduğunu öğreniyoruz. (App. I,90) Diğer gelişmeler onun ve takviye güçlerinin kullandığı Roma yolunun açık olduğunu kanıtlıyor. Şüphesiz ki Sulla, Latin yoluna çapraz, Volmontone'den Piacenza'ya inen ve Samnitlerin de kullandığı geçidi kullanmıştı. Buna göre Sulla başşehirle bağlantısını Piacenza üzerinden kurmuş, düşmanları ise Latin veya Labica yolunu kullanmışlardı.

nu tıkamış oldu. Ofella'nın birliklerinin bu hattı yarmak ve Sulla'yı durdurmak için gösterdikleri çaba yeterli olmadı. Her ikisi de bulundukları yerde kıpırdamadan beklemek zorundaydı, Carbo'nun, Damasippius komutasında yolladığı iki lejyon takviye gücü bile durumu değiştiremedi. Etruria ve Latium'da savaş yavaşlarken sonuç Po Havzasında belirlendi. Bu bölgelerde demokrat kumandan Gaius Norbanus, Metellus'un subayı Marcus Lucullus karşısında avantaj sağlamış, onu Piacenza'ya sığınmaya mecbur bırakmıştı. Faventia'da onu tekrar yakaladı, öğleden sonra yürümekten yorgun düşmüş birlikleriyle hemen saldırdı; sonuç tam bir yenilgi ve birliklerinin tamamıyla dağılmasıydı. Bu muharebenin sonucunu duyan Lucullus, Piacenza'dan ayrılarak Fidentia'da hayatta kalmayı başaran düşman askerlerinin üzerine yürüdü. Ancak, Albinovanus'un Lucanialı askerlerinin hepsi taraf değiştirdi. Liderleri, devrimci ordunun ileri gelen subaylarını kendi düzenlediği bir şölene davet etti ve yemek sırasında hepsini öldürttü, böylece başlangıçta yaptığı hatayı telafi etmiş oldu. Barış isteme sırası şimdi düşmana gelmişti. Ariminum hazinesi ve mühimmatlar artık Metellus'un eline geçmişti. Norbanus gemiye binerek Rodos'a gitti, Alpler ile Apeninler arasındaki tüm yerler optimatesin egemenliğini tanımak zorunda kalmıştı. Orada konuşlanmış birlikler artık, düşmanın egemenliğindeki son bölge olan Etruria seferine çıkabilirlerdi. Bu gelişmeyi Clusium'daki karargâhında öğrenen Carbo şaşkına dönmüştü. Emrinde hâlâ oldukça güçlü bir birliğin bulunmasına rağmen gizlice karargâhtan ayrılarak bir gemiye binerek Afrika'ya kaçtı. Başsız kalan birlikler ya liderlerinin izinden giderek evlerine döndüler ya da Pompeius tarafından imha edildiler. Son kalanlar Carrinas'ın Piacenza'daki ordusuna katılmak üzere Latium'a gittiler. Burada durum değişmemişti ve sonucun belirlenmesine az bir zaman kalmıştı. Carrinas'ın ordusu, Sulla'yı yenebilmek

için yeterli sayıda askere sahip değildi. Oligarşi partisinin Pompeius idaresindeki ordusu Etruria'dan ayrılarak bölgeye doğru harekete geçti. Demokratların ve Samnit ordusunun etrafındaki kıskaç giderek daralıyordu. Liderler, Piacenza'dan ayrılarak, son güçleriyle bir günlük mesafedeki Roma'ya saldırmaya karar verdiler. Kaybetmeye mahkûmdular, dönüşte kullanacakları Latina yolu Sulla'nın eline geçince, Roma'yı fethetseler bile, savunmaya uygun olmayan bu şehirde Metellus ve Sulla orduları arasında sıkışıp kalacaklardı. Aslında Roma'ya kurtulmak için değil, sadece intikam alabilmek için saldırmışlardı. Bu saldırı coşkulu devrimcilerin son öfke krizi ve özellikle Sabel ulusunun son çırpınışıydı. Telesialı Pontius, adamlarına endişe verici açıklamalarda bulundu. İtalya'da özgürlükleri kısıtlayan kurtlardan kurtulabilmek için oturdukları ormanın tümünü ateşe vermek gerekiyordu. Roma Pompeius, Lomponius, Carinna ve Damassipus'un Latin yolundan ilerleyerek, şehirden sadece çeyrek mil ötedeki Colline kapısında kamp kurdukları 1 Kasım 672 (82) tarihinde yaşadığı korkuyu o zamana dek hiç yaşamamıştı. Şehir, böyle bir tehlikeyi 20 Temmuz 365'te ve 15 Temmuz 455'te Kelt ve Vandal saldırıları sırasında da hissedecekti. Şehre baskın yapmak artık çılgın bir düşünce sayılmıyordu ve saldırganların başşehre ulaşmaları son derece kolaydı. Dehşetli baskıdan kurtulmak isteyenler, genellikle soylu gençler şehirden ayrılarak etrafa saman çöpü gibi dağılıyorlardı. Tek ümitleri Sulla idi. Sulla, Samnit ordusunun Roma'ya doğru ilerlediğini öğrenince yardım etmek amacıyla apar topar yola koyuldu. Vatandaşların kırılan cesareti, Balbus önderliğindeki süvari birliklerinin sabah saatlerinde şehrin önünde belirmesiyle birlikte yükselişe geçti. Ana ordu, öğle saatlerinde Colline kapısı (Porta Pia) yakınlarındaki Afrodit tapınağının önünde savaş düzenini aldı. Subaylar Sulla'yı, yürümekten yorgun düşmüş birliklerin savaşa sokmaması ko-

nusunda uyardılar. Ancak Sulla, geceye kadar beklemek istemediği için akşamüstü saldırmayı emretti. Sert ve kanlı çarpışmalar yaşanıyordu. Sulla'nın yönettiği sol cenah şehir surlarına kadar ilerledi. Bu nedenle şehir kapılarının hemen kapatılması gerekiyordu. Ulaklar, Ofella'ya savaşın kaybedildiğini bildirdiler. Marcus Crassus sol cenahta düşmanını alt etti ve onu Antemnae'a kadar kovaladı. Böylece diğer cenahlar rahat bir nefes aldı ve güneşin batmasından bir saat sonra saldırıya geçtiler. Çarpışmalar bütün gece ve ertesi sabaha kadar sürdü. 3000 kişilik bir tugayın eski arkadaşları karşısında üstünlük kurması savaşın kaderini belirledi. Roma kurtulmuştu. Kaçış yolu tıkanan isyancılar ordusu tamamen imha edildi. Esir alınan 3000 ile 4000 kişi arasında Generaller Damasippus, Carrinas ve ağır yaralı Pontius da vardı. Savaşın bitmesinden üç gün sonra Sulla, bütün esirlerin Mars alanındaki resmi binanın önünde toplanmasını buyurdu ve istisnasız hepsini öldürttü. Sulla, bu olaydan hemen sonra senatoyu yakınlardaki Bellona tapınağında topladı. Oturum silah şakırtıları ve yakılan ağıtlar arasında yapıldı. Bu iğrenç bir katliamdı ve cezasız kalmamalıydı. Ancak orada ölen insanların başşehirde terör havası estiren bir eşkıya çetesinin elemanları olduğunu da dile getirmek gerekirdi. Bu haydutlar şayet imkân bulsalardı bütün vatandaşları kılıçtan geçirmekten, şehri ateşe vermekten asla çekinmezlerdi.

Savaş bitmişti, Piacenza teslim olmuş, Carrinas ve diğer subayların kellerinin surlardan aşağı atılması Roma'nın zaferini müjdeliyordu. Gaius Marius ve Pontius'un oğlu yakaladıkları fırsatı kullanamayınca başkalarını egemenliğini tanımak zorunda kalmışlardı. İnsanlar, Cethegus'un kazananların genel af ilan edileceğini söylemesi üzerine ümitlenmişti. Ancak o zaman artık değişmişti. Sulla her ne kadar taraf değiştirenlere af vaat etmiş olsa da, son ana kadar direnen yöneticilere

acımadı. Piacanza'da esir düşen 120000 kişiden, çok sayıdaki Roma vatandaşı, kadın azat edildi. Diğer taraftan Romalı senatörler, Piacenza sakinleri ve tüm Samnitlilerin silahlarına el koyularak darp edildiler. Şehir yağmalandı. Böyle bir gelişmeden sonra teslim olmayan yeni vatandaş yerleşmelerinin isyanı sürdürmeleri doğal karşılanmalı. Aemilius Lepidus'un, Latin şehri Norba'yı bazı yöneticilerinin ihaneti sayesinde ele geçirmesinden sonra halk kendisini alevlere atarak intihar etmeyi yeğledi. Cellatlarına intikam zevkini yaşatmamış, onların kölesi olmak istememişlerdi. Aşağı İtalya'da Neopolis saldırıya uğradı, Capua ise direnmeden teslim oldu. Nola Samnitlerden ancak 674 (80) yılında temizlenebildi. İtalyanların son önemli lideri, ümitlerin yeşerdiği isyan yıllarında asiler meclisi reisliği yapan Gaius Papius Mutilus (664-90) karısı tarafından reddedilince kılık değiştirerek saklanacak bir yer ararken, Teanum'daki evinin önünde kendi kılıcıyla öldürüldü. Diktatör, Samnitler yaşadıkça Roma'nın huzur bulamayacağını, bu nedenle Samnit ulusunun kökünün kazınması gerektiğini söylüyordu. Roma ve Praesneste'de mahkûmlar önünde dile getirdiği bu sözlerini, gerçekleştirdiği gibi.[84] Aesernia'yı fethetti (674-?80); bereketli ve meskûn bölgeyi çöle çevirdi. Aynı şekilde Umbria'da Tuder Marcus Crassus tarafından kuşatıldı. Etruria'da Populonium ve yenilmez armada Volaterrae uzun süre dayandı. Bu yerleşimlerden ikincisi, yenilen partinin kalıntılarından dört lejyonluk bir ordu kurdu ve ilk iki sene bizzat Sulla'nın daha sonrasında ise demokrat konsülün kardeşi Praetor Gaius Carbo tarafından yönetilen kuşatma ordularına karşı uzun süre direnmeyi başardı. Direnişin üçüncü yılında Colline kapısında yapılan savaştan sonra işgalciler, halkın özgürlüğüne dokunmamak kaydıyla şeh-

84 Liv.89'da geçen Samnio'daki madende başka bir adın gizlenmiş olması mümkün değildir. Bkz. Strab.5,3,10.

re girebildiler. Ancak bu korkunç dönemde ne savaş hukuku ne de savaş kuralları geçerli oldu, askerler ihanet ettiği gerekçesiyle yumuşak huylu kumandanlarını taşlamaya kalktılar, Roma hükümetinin gönderdiği bir süvari birliği, anlaşma uyarınca geri çekilen işgalcileri imha etti. Zafer kazanan ordu İtalya'nın her yerine dağıtıldı ve güvenliğin bulunmadığı yerlere yerleştirildi. Sulla'nın subayları, aldıkları önlemlerle devrimci ve ulusçu muhalefetin son çırpınışlarını boşa çıkardı.

Eyaletlerde yapılacak çok iş vardı. Sardinya'nın idaresi devrimci hükümetin valisi Quintus Antonius'un elinden alınarak Lucius Philippus'a verildi, (672-82) Transalpina Galya hemen hiç direnç göstermedi. Diğer taraftan Sicilya, İspanya ve Afrika'da İtalya'da kaybeden partinin etkinliği hâlâ sürüyordu. Sicilya'da, güven duydukları Vali Marcus Perpanna görev başındaydı. Yerel yöneticileri kendisine bağlamayı, İspanya'da, yerleşik Romalılardan oluşan hiç de yabana atılmayacak bir ordu kurmayı başardı. İlk işi Pirene geçitlerinin kapatmak oldu, kendisine nerede ve ne görevi verilirse verilsin, her zaman başarılı olduğunu kanıtladı. Afrika'da Vali Hadrianus, devrimci çizgiden hiç taviz vermedi, kölelere özgürlük vaat edince, Utica'da Romalı tüccarların başlattığı isyan sonucu makamı basıldı ve ateşe verildi. (672-82) Bu arada eyalet, devrimci hükümet taraftarıydı ve yetenekli genç Gnaeus Domitius Ahenobarbus başkumandanlığa atandı. Hatta buradan bağımlı eyaletler Numidya ve Moritanya'ya hükümetin propagandası yapıldı. Buranın yasal yöneticileri, Gauda'da II. Hiempsal ve Bogud'da Bocchus'un oğlu Sulla'nın yanında yer aldılar, ancak Cinna yandaşlarının çabaları sonucu demokrat Hiarbas tarafından tahttan indirildiler. Buna benzer kavgalar Moritanya hanedanlığında da yaşanıyordu. İtalya'dan kaçan konsül Carbo Afrika ile Sicilya arasındaki Kossyra'ya (Pantellaria) yerleşti. Anlaşıldığı kadarıyla Mı-

sır'a kaçmak veya kendisine sadık bir eyalete yerleşip savaşı yeniden başlatmak konusunda bir seçim yapamamıştı.

Sulla, İspanya'nın bir tarafına Gaius Annius'u, Ebro eyaletine ise Gaius Valerius Flaccus'u vali tayin etti. Sertorius'un görevlendirdiği generalin kendi subaylarından biri tarafından öldürülmesi birliklerin yolunu kaybetmesine neden olmuş, bu nedenle Pirene geçitlerini ele geçirmek için silah kullanmaya gerek kalmamıştı. Sertorius, savaşı kendi lehine çevirebilecek kadar güçlü değildi, birliklerini gemiye bindirerek Yeni Karaca'ya gitti. Nereye gideceğini kendisi de bilmiyordu. Belki Afrika kıyılarına veya Kanarya adalarına, onun için önemli olan Sulla'nın kendisini bulamayacağı bir yere kaçmaktı. Bu olaydan sonra İspanya, Sulla'nın memurlarına boyun eğdi. (673-81) Flaccus Kelt topraklarına girerek onlar ve İspanyol Keltleri karşısında üstünlük sağladı. (674-80)

Sicilya'ya gönderilen Praetor Gnaeus Pompeius, 120 yelkenli ve altı lejyonuyla bölgeye ulaşınca Perpenna hemen teslim oldu. Pompeius'un Kossyra'ya gönderdiği filo, Marius'un memurlarını görevden aldı, Marcus Brutus ve diğer bazı memurlar hemen idam edildi. Pompeius, Konsül Carbo'nun özel korumalar eşliğinde Lilybaeum'a getirilmesini ve burada cellada teslim edilmesini buyurdu. (672-82) Pompeius buradan Afrika'ya geçti, İmparator olarak karşılanmayı reddederek, Ahenobarbus ve Hiarbas'ın etrafında toplanmış, hiç de azımsanamayacak kadar güçlü ordunun karargâhına hücum etti. Düşman bir gün içinde yok edildi. Ahenabarbus öldürüldü, kaçmayı başaran Hierbas, kral Bogud'un yardımlarıyla Bulla'da yakalandı ve infaz edildi. Böylece Hiempsal tekrar ülkesinin başına geçti. Hiempsal'ın Marius'un özgürlük tanıdığı, çoğunluğunu Gaetuli'nin oluşturduğu çöl sakinlerine saldırması Roma'nın sarsılan itibarını tekrar güçlendirdi. Pompeius'un Afrika'ya çıkmasından kırk gün sonra her şey yoluna

girmişti. (674?-80) Senato, Pompeius'tan ordusunu dağıtmasını istedi. Gelenekler bir memurun, sıra dışı bir zafere imza atmasına izin vermiyordu. Kumandan, askerlerine öyle bir konuşma yaptı ki, sanki Afrika ordusu senatoya başkaldıracak ve Sulla, kızının kocasına savaş açacaktı. Bunun üzerine Sulla alttan aldı ve genç adamın senatörlük yanından çok kazandığı zaferlerle anılan ilk Romalı olmasını sağladı. (12 Mart 675-79) "Mutlu kişi" bu muhteşem başarılara imza atan kişiyi dönüşünde, biraz da kendisini eleştirecek şekilde "Büyük" payesiyle karşıladı.

Doğuda silahlar Sulla'nın 671 (83) baharında yaptığı çıkartmadan sonra bile susmadı. Eski düzenin sağlanması ve şehirlerin alınması hem İtalya'da hem de Asya'da kanlı çarpışmalar sonunda mümkün olmuştu. Özgür Midilli şehrini ılımlı yöntemlerle almak isteyen Lucius Lucullus zor kullanmaya mecbur olmuş, ancak şehir, kazandığı zafer sonrasında bile direnç göstermeye devam etmişti.

Aynı esnada Roma'nın Asya valisi Lucius Murena, kral Mithridates ile temaslara başlamıştı. Mithridates, kuzey eyaletlerinde sarsılan itibarını tekrar kazanabilmek için Kolkhis'i sakinleştirmeye çalışmış, yetenekli oğlu Mithridates'i önce vali tayin etmiş, daha sonrasında ise onu devre dışı bırakarak Bosporos hanedanlığına yapacağı sefer için hazırlıklara başlamıştı. Murena'nın yanında saklanan Archelaos'un, Mithridates'in Kapadokya sınırına saldırmayı planladığını söylemesi üzerine Murena, birliklerini Kapadokya'daki Komana şehrine doğru yönlendirdi ve Pontus sınırını ihlal etti. (671-83) Mithridates, Murena ile konuşmanın işe yaramayacağını düşünüyordu ve bu nedenle onu Roma'ya şikâyet etti. Gerçekten de Sulla'nın elçileri valiyi uyarmak için hemen harekete geçmişlerdi. Ancak o uyarılara kulak asmadı ve Kızılırmak'ı geçerek Pontus sınırına dayandı. Bunun üzerine Mithrida-

tes güce karşı güç kullanmaya karar verdi. Generallerinden Gordios, Roma ordusunu, kral gelinceye kadar oyalayacaktı. Mithridates, sayıca üstün ordusuyla Murena'yı yendi ve onu Roma sınırından Frigya'ya kadar sürdü. Roma işgal güçleri Kapadokya'yı tamamen boşalttı. Murena aldığı yenilgiye rağmen kendini kazanmış gibi gösterdi ve imparator payesini aldı. (672-82) Ancak aldığı ders ve Sulla'nın ikinci uyarısı üzerine olaylara bulaşmama kararı aldı. Roma ve Mithridates arasında yeniden barış sağlandı. (673-79)

Aptal bir düşmanlık yüzünden Midilli'nin fethi gecikmişti. Şehir, Murena'nın yerine vali atanan kişi tarafından uzun bir kuşatmadan sonra alınabildi. Kuşatma sırasında Bitinya donanmasının verdiği büyük katkı yadsınamazdı. (673-81)

On yıl süren devrim ve isyanlar doğuda ve batıda nihayet son bulmuştu. Devlet artık standart bir hükümete kavuşmuş, içte ve dışta huzur sağlanmıştı. Son yıllarda çekilen korkunç acılardan sonra bu süreç herkes için iyi oldu. Ülkeyi düşmandan temizleyen, devrimin getirdiği ağır yaraları sarmayı başaran bu önemli şahıs, bozulmuş politik ve sosyal düzeni tekrar kurmayı, bu zor görevin altından kalkmayı başarabilecek miydi? Bu sorunun yanıtını zaman verecekti.

10. BÖLÜM

Sulla Anayasası

6 Temmuz 671 (83) gecesi Romalıların Romalılara karşı savaştığı ilk çatışma sürerken kralların özgürlüğe kavuşmalarının anısına Capitolinum'da yaptırdıkları yarım yüzyıllık Roma Jüpiter tapınağı alevler içinde yanıyordu. Yangın, Roma anayasasının düştüğü durumun müsebbibi olmasa bile yaşanacak zorlukların habercisiydi. Yasalar da enkaz haline gelmişti ve yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Devrim yenik düşmüştü ve artık eski rejimin tekrar ayağa kalkması bekleniyordu. Aristokratların büyük bir bölümü, iki devrimci konsülün ölümünden sonra alışılagelmiş yenileme seçimlerinin yapılmasını, aynı acıların tekrar yaşanmaması için senatonun muzaffer orduyu ödüllendirmesini ve suçluları cezalandırmasını bekliyordu. Oysa kazandığı zaferden sonra güçlenen Sulla'nın olaylar ve kişiler hakkındaki düşünceleri bambaşkaydı. Roma aristokrasisi en güçlü döneminde bile tutuculuğu nedeniyle geleneklere bağlı kalmıştı. Dönemin hantal ve bağımlı hükümeti, kapsamlı bir devlet reformunu nasıl gerçekleştirecekti? Yaşanan son krizin senatonun sivri uçlarını temizlemesinden sonra hükümetin böyle bir reformu gerçek-

leştirmek için ne gücü ne de yönetim zekâsı vardı. Aristokrat çevrelerin ve Sulla'nın, bu durumu doğru değerlendiremediğini akrabası Quintus Metellus dışında, eski ılımlı partinin ve demokrat partiden ayrılan Lucius Flaccus, Lucius Philippus, Quintus Ofella ve Gnaeus Pompeius gibi liderleri dışlamasından anlıyoruz. Sulla, eski anayasanın yenilenmesi konusunda en coşkulu aristokralar kadar ciddiydi, ancak işe nereden başlayacaktı? Restorasyonun muhteşem ağırlığı karşısında yorgun düşen partisine göre daha az yıpranmıştı. Kendisine tanınan ayrıcalıkla, oligarşiye ılımlı yaklaşarak baskıcı ve caydırıcı bir sistem kurması mümkündü, ancak senatonun yapısı itibariyle her türlü sistematik yeniliğe itiraz ederek, yok edeceğini çok iyi biliyordu. Sulpicius devrimi sırasında fazla soru sormadan, doğru bulduğu o veya bu yönde ilerleyen Sulla şimdi, çok daha zor koşullar altında değişimi oligarşinin yardımıyla değil oligarşiye rağmen yapmaya çalışıyordu. Ancak Sulla artık konsül değildi, sadece prokonsül yani askeri yetkisi vardı. Reformlarını dostlarına ve düşmanlarına kabul ettirebilmek için yasalara ters düşmeyen, fakat kendisine çok daha fazla yetki tanıyacak bir sisteme ihtiyaç duruyordu. Senatoya gönderdiği mektupta, devletin düzenini sağlamak gibi zor bir görevin üstünden gelinebilmesi için doğru adama sınırsız yetkiler tanınmasını istiyordu. Bu çağrı aslında içinde bulunulan koşullar altında tam bir emirdi. Senatonun onayıyla, başkan ve İnterrex Lucius Valerius Flaccus geçici yetkisini kullanarak, geçmişte konsül ve prokonsül olarak büyük işler başaran Lucius Cornelius Sulla'ya, vatandaşların can ve mal varlıklarını tanımak koşuluyla devlet arazilerini keyfine göre paylaştırma, Roma ve İtalya sınırlarını değiştirme, İtalya içinde eyaletler ve bağımsız belediyeler kurma, halkın onayıyla imperium payesini kullanma, konsül ve prokonsül atama, son olarak devletin gelecekteki yasalarını hazırlama yetkisi-

nin verildiğini bildirdi. Görevinin ne zaman bittiğini ve ne zaman emekliye ayrılacağını kendisi belirleyecekti. Bu önerinin itirazsız şekilde kabul edildiğini söylemeye hacet yok. (Kasım 672-82) Bir zamanlar Roma surlarından içeri girmesi yasaklanan eski prokonsül şimdi devletin yeni efendisi olmuştu. Onun bu yeni görevi, Hanibal savaşından sonra gerçekten yasaklanan diktatörlüğü andırıyordu. Hatta kendisini korumakla mükellef liktor sayısı eski diktatörün korumalarından iki kat fazlaydı. Yeni tip diktatöre, yasama ve toplumun yapısını düzenleme yetkileri de verilmişti. Taşıdığı unvanın kendisine tanıdığı sonsuz ve sınırsız yetkiler ona halka hesap vermek zorunda olan eski diktatöre göre çok farklı bir statü veriyordu. Onun durumu, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir hükümetin, resmi meclis üyelerini devre dışı bırakarak "yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirdiği on adama" benziyordu. Çağdaşları, Sulla'yı desteklemek için bir kralın kötü bir anayasadan daha iyi olduğunu söylüyorlardı.[85] Diktatör sıfatının kullanılması, belki de eski diktatörün yetkilerinin kısıtlı olmasına karşın, yeni diktatörün krallık yetkileriyle donatıldığını vurgulamak için kullanılmıştı. Böylece Sulla'nın yolu, Gracchus'un bambaşka amaçlarla kullandığı yolla kesişmişti. Burada da muhafazakâr parti, toplum üzerinde sürekli şekilde baskı yapan tirandan kurtulabilmek için oligarşik anayasayı koruma görevini rakiplerine bırakmamak zorunda kalmıştı. Oligarşi, elde ettiği son zafere karşın hiç yenilgi yaşamamıştı.

Sulla zor ve meşakkatli restorasyon işini aramamış ve istememişti. Ancak yeteneksiz ellere teslim etmek istemediği için işe dört elle sarıldı. Öncelikle suçlulara verilecek cezaların belirlenmesi gerekiyordu. Aslında Sulla, bağışlama ta-

85 "Kötü yasaları kullanmaktansa kralları kullanmak daha iyidir." (Rhet. Her.2,22)

raftarı, karakteri icabı iyimserdi fakat gözlerinde yanan ateşi ve yanaklarının kızardığını görenler ondan korkuyorlardı. Diğer taraftan Marius'un yaşlandıkça artan intikam duygusu ona yabancıydı. Devrimden sonra (666-88) oldukça ılımlı davranmış, kendisini kişisel olarak yaralayan ikinci katliam bile onun ruhsal dengesini bozamamıştı. Cellatlar, arkadaşlarının cansız bedenlerini sokaklarda sürüklerken o Fimbria'yı kurtarmaya çalışmıştı. Onun ölümünden sonra, adam gibi defnedilmesini emretti. İtalya çıkarması sırasında kin tutmamaya ve bağışlayıcı olmaya çalışmış, barış isteyen hiç kimseyi geri çevirmemişti. Kazandığı ilk başarılarından sonra Lucius Scipio ile bu duygularla pazarlığa oturmuştu. Devrim partisi müzakereleri sonlandırmakla kalmamış aynı zamanda Scipio'nun düşürülmesinden kısa süre önce, daha önce olmadığı kadar korkunç cinayetler işlenmesine göz yummuş, Roma'yı çökertmek için vatan hainleriyle iş birliği yapmıştı. Artık yeterdi. Sulla, egemenliği ele geçirdikten hemen sonra kendisine tanınan yetkileri kullanarak, düşmanla iş birliği yapan ve düşüncesine göre devrimi gerçekleştirebilmek adına Scipio ile imzalanan anlaşmalarda arabuluculuk görevi üslenen bütün sivil ve askeri memurların ve onlara yardakçılık eden vatandaşların cezalandırılmasını istedi. Yasa dışı iş yapan bir kişiyi öldüren hiç kimse ceza almadığı gibi, öldürdüğü adam başına 12000 Dinar (3600 Taler) ödül alıyor, buna karşın suçlu bir kişiyi veya akrabalarını evinde saklayan herkes en ağır şekilde cezalandırılıyordu. Suçluların mal varlıklarına devlet el koyuyor, çocukları ve torunları politikadan menediliyordu. Şayet suçlu kişi bir senatörse kefalet ödeyerek serbest kalabiliyordu. Aynı uygulama devrim için ölenlerin ve ülkesine karşı silah kullananlar için de geçerliydi. Dehşet salan bu sistem içinde en korkunç uygulama, senato tarafından suç işledikleri saptanan kişilerin adlarının Sulla'nın emriyle 1

Temmuz 673'e kadar (81) askıda kalacak olmasıydı. Her gün kabaran ve sonunda 4700 ismin kazındığı karatahta[86] uygulaması vatandaşları son derece huzursuz ederken, diğer tarafta jurnalcilerin sayısı artmıştı. Kitlelere azap çektirten hükümdarın kişisel nefreti değildi, onun bütün derdi 667 (87) ve 672 (82) katliamlarını organize eden Marius taraftarlarıydı. Onun emri üzerine Aquae Sextiae muharebesini kazanan kumanda-

86 Toplam sayıyı Valerius Maximus veriyor. (9,2,1) Appianos'a göre (civ.1,9,5) Sulla, 40 senatörü -sonradan buna birkaç kişi daha eklendi- yaklaşık 1600 şövalyeyi cezalandırdı. Florus, (2,9 ve Aug. Civ. 3,28) bu sayıyı 2000 senatör ve şövalye olarak veriyor. Plutarkhos'a göre listelerde (Sull. 31) ilk üç günde 520, Orosius'a (hist. 5,21) göre ise 580 kişinin adı geçiyordu. Bu iki liste arasında önemli farklılıklar göze çarpmıyor, çünkü yalnız senatörler ve şövalyeler öldürülmemişti ve listeler aylarca askıda kalmıştı. Appianos (civ. 1,103) başka bir yerde Sulla tarafından öldürtülen 15 konsül, 90 senatör, 2600 şövalyenin adını veriyor. Bağlantılar göz önünde tutulduğunda Sulla'nın kurbanlarının iç savaş kurbanlarıyla karıştırıldığını anlıyoruz. Adı geçen on beş konsül Quintus Catulus, (652-102) Marcus Antonius, (655-99) Publius Crassus, (657-97) Quintus Scaevola, (659-95) Lucius Domitius, (660-94) Lucius Caesar, (664-90) Quintus Rufus, (666-88) Lucius Cinna, (667-670, 87-84) Gnaeus Octavius, (667-87) Lucius Merula, (667-87) Lucius Flaccus, (668-86) Gnaeus Carbo, (669-670-672, 85-84-82) Gaius Norbanus, (671-83) Lucius Scipio, (671-83) Gaius Marius (672-82) Bunlardan on dördü öldürülmüş, biri Lucius Scipio sürgüne yollanmıştır. Buna karşın Eutropius (5,9) ve Orosius'un (5,22) verdikleri Livianus raporlarında, Müttefikler Savaşı ve İç Savaş sırasında (consumpti) 24 konsül, yedi praetor, altı aedilis, 200 senatörün can verdiği anlatılıyor. İtalyan savaşı sırasında ölen, konsül Aulus Albius, (655-99) Titus Didius, (656-98) Publius Lupus, (664-90) Lucius Cato, (665-89) ve aynı şekilde o dönemin savaş kurbanları olarak sayabileceğimiz Quintus Metellus Numidicus, Manius Aquillus, Gaius Marius, (baba) Gnaeus Strabo ve kaderlerini bilmediğimiz diğer adamlar da bu listeye ilave edilmelidir. Öldürülen on dört konsülden üçü, Rufus, Cinna ve Flaccus askeri isyanlar sonucunda ölmüş, buna karşın sekiz Sulla, üç Marius konsülü karşı partinin suikastlarına kurban gitmiştir. Yukarıda verilen sayıları karşılaştırdığımızda 50 senatör ve 1000 şövalyenin Marius, 40 senatör ve 1600 şövalyenin Sulla tarafından öldürtüldüğünü görüyoruz. Bu sayılar bize her iki tarafın da büyük katliamlara imza attığını kanıtlar.

nın mezarı açıldı ve külleri Anio Irmağına döküldü, Afrikalılar ve Almanlara karşı kazandığı zaferlerin anısına dikilen heykelleri parçalandı. Hırsını alamamış olacak ki, iki kez praetor seçilen ve Roma halkı tarafından çok sevilen üvey kuzeni Marcus Marius Gratidianus'u, Marius'a karşı verilen savaşta hunharca katledilen Catulus'un mezarı başında öldürttü. Aynı şekilde daha birçok ünlü rakibini ortadan kaldırttı. Halkın ihbar ettiği; Norbanus, Rodos'ta intihar etti, eylemlere bulaşmayan ve soylu bir aileden gelen Lucius Scipo'nun sürüldüğü Marsilya'da huzurlu günler geçirmesine izin verildi, Quintus Sertorius ise Moritanya sahillerinde dolaşıp durdu. Ama çoğunluk, Jugarius sokağının çarşıyla birleştiği noktadaki Servius havuzunun başında toplanmıştı. Diktatör öldürülen senatörlerin kellelerinin burada sergilenmesini emretmişti. Özellikle ikinci ve üçüncü sınıf adamlara korkunç bir son hazırlanmıştı. Devlet yönetiminde olduklarından veya zoraki olarak devrimci orduya katılanlar hariç, subaylardan borç alanlar veya onlarla dostluk kurmuş olanlar kara listeye alındılar; bunlar senatörlerin şikâyeti üzerine mahkemeye çıkartılan ve Marius müsadereleri sırasında spekülasyon yapan kapitalistler veya "hortumculardı." Yaklaşık bin altı yüz şövalyenin adı listelerde yayınlanmıştı. Aynı şekilde şövalyelere dava açmayı meslek edinenler, asillerin baş belalıları, çeşitli cezalara çarptırıldılar. Bunun üzerine bir dava vekili; "bizi mahkemelerde süründürmeye, davacıları ve hâkimleri öldürmeye daha ne kadar devam edeceksiniz?" diye soruyordu. En vahşi ve en zararlı ihtiras sahipleri İtalya'da aylarca serbestçe dolaştılar. Başşehirde ilk infazlar bir Kelt çetesine uygulandı. Sulla'nın askerleri ve astsubayları infazları gerçekleştirmek için İtalya'nın bütün bölgelerini dolaştılar, onlara çok sayıda gönüllü de katıldı. Üst ve alt sınıftan serseriler öldürdükleri her kişi için kelle parası alabilmek adına her yeri dolaşıyor,

nefret ve açgözlülük duygularını yatıştırmaya çalışıyorlardı. Listede adı geçenlerin bulunamadığı zamanlar da oluyordu. Aşağıdaki örnek infazların ne şekilde gerçekleştiğini gözler önüne sermekte. Marius taraftarlarının çoğunlukta olduğu Larinum şehrinde ölüm cezasına çarptırılan Statius Albius Oppianicus adlı bir kişi hapishaneden kaçmayı başarmıştı. Hükümet komiserlerinin ısrarı üzerine şehir yöneticilerinin hepsi görevlerinden alındı ve onu mahkemeye vermekle tehdit eden kişiyi, akrabaları ve arkadaşlarıyla birlikte öldürttü. Böylece aralarında önemli aristokratların da bulunduğu çok sayıda insan kişisel nefretin veya varlıklarının kurbanı oldu. Sulla'nın her yerde olduğu gibi burada da sergilediği korkunç hatalar ve suçluları bağışlaması, gerçek suçlulara verilen cezaların adi suçlulara da uygulanmasına neden oldu.

Ganimetlerin dağıtımında aynı yöntemler kullanıldı. Sulla, her saygın vatandaşın devlet ihalelerine katılmasını istiyordu. Zaten başta genç Marcus Crassus olmak üzere çoğu dünden razıydı. Roma gelenekleri devlet gelirlerinin ihale yoluyla tüzel şahıslara satılmasına izin veriyordu. Ayrıca Sulla devlet ihalelerinin karısı Metella'ya, alt ve üst sınıflardan kendisine yakın çevrelere, hatta özgür bırakılanlara ve meyhane arkadaşlarına verilmesini destekliyor, rakiplerini devre dışı bırakıyordu. Örneğin bu özgür bıraktıklarından biri 6 milyon sestertiusa (475000 Taler) değerindeki bir ihaleyi 2000 sestertius (152 Taler) ile kazanmış, emrindeki bir subay ise spekülasyonlar sayesinde 10 Milyon sestertius (761000 Taler) servet yapmıştı. Bu duruma karşı tepkiler giderek fazlalaşıyordu. Örneğin bir avukat; "Hükümet, özgür bırakılanları ve köleleri zengin etmek için mi savaştı?" diye soruyordu. Her türlü savurganlığa karşın devlet, el konulan arazilerden en az 350 Milyon sestertius (27 Milyon Taler) gelir elde etmişti. Buradan, ihalelerin büyük kısmını alan varlıklı vatandaşla-

rın payına ne kadar düştüğü çıkartılabilir. Mahkemeler iyice katılaşmıştı, artık kimse bağışlanmıyordu. Korku, ülkenin üstüne kurşun gibi çökmüştü. Başşehir ve taşra sokaklarında kimse konuşamaz olmuştu. Oligarşinin korku imparatorluğu demokratlarınkinden farklı özellikler taşıyordu. Marius intikam duygularını düşmanlarının kanıyla bastırmak isterken Sulla, korku ortamını sürdürebilmek için terörizmi kullanıyor, katliamlar düzenliyor, düzenleyenlere göz yumuyordu. Muhafazakâr kesim her ne kadar olayları kınar gibi gözükse de her iki partinin de aynı şekilde çılgın ve sapkın davranmaları, halkın kurtuluş ümitlerinin giderek tükenmesine neden oluyordu.

Devrim sırasında devlet işlerine karışmayan Sulla, şimdi ortaya çıkan olumsuz koşulları düzeltmeye çalışıyor, İtalya'da yaşayan herkesin aynı zamanda bir Roma vatandaşı olduğunu söyleyerek, vatandaşlar ile İtalyan müttefikler, yeni ve eski vatandaşlar arasındaki hukuki farklılıkları ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Sadece özgür bırakılanlara verilmiş sınırsız seçilme hakkı geri alınarak eski uygulama geri getirildi. Bu durum, aristokrat aşırılıkçılara tanınan bir imtiyaz gibi görülebilirdi. Sulla, demokrat liderlerin yetkilerinin kısıtlanması, artan vatandaş sayısının aristokrasinin egemenliğine zarar vermemesi gerektiğini düşünüyordu. Oysa onun bu gevşekliği yüzünden yüksek mahkemelerin yetkileri bütün eyaletlerde iptal edilerek özel komisyonlar ve yarımadayı yöneten işgal güçlerine verildi. Bazı şehirlere ödül verilirken diğerleri cezalandırıldı. Örneğin, Sulla'ya ilk katılan Brundisium'a, limanı için büyük önem taşıyan vergi muafiyeti tanındı. Hafif suçlular para cezasına çarptırıldı, surları yıkıldı, kaleleri yerle bir edildi. Direnen eyaletlerin topraklarına kısmen veya tamamen el konuldu. Yapılan işlemleri yasal göstermek adına, anavatana karşı silaha sarıldıkları veya ebedi barış anlaşması-

na uymayarak Roma'ya savaş ilan ettikleri bahane edildi. Bu şehirlerde yaşayanlar Roma vatandaşlığından menedildiler, ayrıca mal varlıklarına el koyuldu.[87] Bağımlı eyaletlerde muhalefetin yaşamasına izin verilmediğinden evsiz ve mülksüzleştirilmiş güruhlar zamanla proletaryaya karıştı. Anlaşılabileceği üzere Campania'da demokrat kolonisi Capua kaldırıldı ve toprakları devlete iade edildi. Aynı şekilde İschia Neopolis eyaletinden koparıldı. Latium'da varlıklı Palestrina ve Norba'nın toprakları gasp edildi, Umbria'da Spoletium ve Polignano bölgesinde Sulmo dümdüz edildiler. Ancak hükümdar, demirden yumruğunu özellikle Colline kapısındaki çarpışmalarda ciddi bir direniş gösteren Etruria ve Samnium'a indirdi. Buralarda Florentia, Faesulae, Arretium, Volterrae gibi bir dizi önemli şehirler bütünüyle haciz edildi. Samnium'un kötü kaderinden daha önce bahsetmiştik. Burada topraklar gasp edilmedi, sonsuza dek çölleştirildi. Latin kolonisi Aesernia, aynı Bruttium ve Lucania bölgeleri gibi enkaza çevrildi.

İtalyan toprak mülkiyetine ait düzenlemelerle kısmen eski müttefik eyaletlere kullanılması için tahsis edilmiş ancak daha sonra feshedildiğinde Roma hükümetine geri verilen devlet mülkü arazilerde, kısmen de suçlu eyaletlerin hükümdar tarafından gasp edilen arazilerinde karşılaşıyoruz. Hükümdar bu arazileri askerleri arasında dağıtıyordu. Yeni yerleşimlerin büyük kısmı, örneğin Faesulae ve Arretium Etruria'da, geri kalanlar ise Latium ve Campania'da kurul-

87 Burada Latin hukukunun aslında peregrinide olduğu gibi belirli bir Latin cemiyetinin üyeliğini şart koşması -daha sonraları Latin hukukuna tabi özgür bırakılanların olduğu şekilde- ancak kendi şehir hukukunun bulunmaması durumu daha da karmaşık bir hale getirir. (Bkz. 3,258 A) Bunun sonucunda Latinlerde şehir hukukunun imtiyaz tanıdığı kişiler yoktu, aslında vasiyet bırakma hakları bile yoktu zira şehir yasaları uyarınca hiç kimse miras devralamıyordu. Ancak miras bırakmak, Romalılar ve Latinler ile aynı haklardan yararlanabilmek ancak Roma yasasına göre mümkündü.

du. Palestrina ve Pompeii, Sulla kolonisi oldular. Hükümdar, Samnium'u yeniden iskân etmeyi düşünmüyordu. Atamalar genellikle Graccus'un yöntemlerine uygun olarak gerçekleşti. Göçmenler daha önce var olan belediyelere yerleştirildiler. 120000 göçmenin yerleştirilmiş olması koloni sayısının çokluğuna işaret ediyor. Bu suretle arazi sahipleri akraba oldular. Örneğin kendisine çiftliklerin vakfedildiği Tifata Dağındaki Diana tapınağına Volaterrae bölgesine ve Arretium'un bir bölümüne dokunulmadı. Bazılarına ise eski yasalara aykırı biçimde, Sulla'nın yardakçıları tarafından müsadere hukukuna göre el koyuldu. Sulla'nın bu tür bir kolonizasyona girişmesinin birçok nedeni vardı. Her şeyden önce askerlerine verdiği sözü tutmuş oluyordu. Bunun haricinde reform partisi ve ılımlı muhafazakârları bir araya getirerek, daha 666 (88) yılında önerdiği gibi, yeni koloniler kuruyordu. Bu sayede hükümetin büyük işletmelerini parçalayarak İtalya'da küçük çiftçilerin sayısını artırıyordu. Bu bağlamda, topraksız çiftçileri dövme yasağının yenilenmesi onun bu konuda ne kadar ciddi olduğunun bir göstergesiydi. Son olarak toprak dağıttığı askerlerin mülkiyet hakkı kazanmaları nedeniyle çıkartacağı yeni anayasaya destek vereceklerini düşünüyordu. Devlet arazilerinin tamamının, örneğin Pompeii topraklarının paylaştırılmaması, kolonistlerin belediyelerle kaynaşmalarını önlemek, eski ve yeni vatandaşları aynı surlar içinde iki farklı grup olarak yapılandırma çabasıyla açıklanabilir. Kolonilerin kurulması eskiden olduğu şekilde halk meclisinin kararıyla mümkün oluyordu, ancak hükümdarın Valerius yasalarının özel koşullarına bağlı kalması gerekiyordu. Mesele hükümdarın sınırsız yetkisini kullanmasıyla ilgiliydi ve kralların geçmişte devlet mallarını özgürce kullanabilmesini anımsatıyordu. Askerler ve vatandaşlar arasındaki tezat, askerlerin kesinti neticesinde ortadan kalkmış olsa da Sulla kolonilerin-

de halen geçerliydi. Kolonistlerin orduyu oluşturmaya başlamasıyla birlikte bunlar, eski kolonilerden farklı olarak askeri koloniler diye nitelendiler.

Hükümdarın özgür bıraktığı en genç ve en güçlü kölelerden oluşan 10000 kişilik ordu yapısı itibarıyla kalıcı senato ordusuna benziyordu. Vatandaş kalmaları patronlarının oluşturduğu kurumların hukuki açıdan var olmasına bağlı olan bu yeni Cornelia birlikleri oligarşinin özel korumalarını teşkil edecek, şehirlerde alt tabakanın baskı altında tutulmasına yardım edecekti. Garnizonların azalması halinde başşehirde her şey olabilirdi.

Hükümdarın oligarşiye olağanüstü bir destek sağlamak için fazla seçeneği yoktu ve alınan önlemler onun için zayıf ve yetersizdi, Roma'da sürekli bir ordu bulundurmak ve buna benzer önlemler, oligarşinin, demokratların saldırılarından daha fazla yıpranmasına neden olabilirdi. Oligarşinin resmi yönetim merkezi doğal olarak organize olamamış düşman saldırıları karşısında güvenebilecekleri tek merci, yetkileri artırılmış senatoydu. Kırk yıl boyunca uygulanan eylemci politika son bulmuştu. İlk Sulla reformunda (666) korunan Gracchus anayasası artık iptal edilmişti. Hükümet, Gaius Gracchus'tan beri proletaryaya yeni haklar tanımış, başşehre yerleştirilmiş vatandaşlara düzenli şekilde buğday dağıtmıştı. Sulla bu uygulamaları kaldırdı. Gaius Gracchus, Asya eyaletinden topladığı öşür ve gümrük vergileriyle kapitalist sınıfını düzenlemiş ve güçlendirmişti. Sulla, arabuluculuk sistemini kaldırmış ve Asyalıların o zamana dek biriken borçlarını taksitlendirmişti. Toplanan vergilerle eyaletlerin ödeyemediği tahmini borçlar kapatıldı.[88] Gaius Gracchus, şövalye-

88 Sulla'nın Asya eyaletinin beş yıldan beri ödenmeyen savaş tazminatlarını taksitlendirmesinin (App. 62 ve diğerleri) önemi, Asya'nın Sulla tarafından kırk bölgeye ayırmasıyla daha da arttı. (Cassiod. Chon. 670) Ayrıca Sul-

ler kuruluna jürilik görevi vererek kapitalist sınıfının dolaylı olarak yönetime katılmasını sağladı ki, onlar genelde resmi hükümetten daha başarılı oldular. Sulla, şövalye mahkemelerini kaldırdı, senatör mahkemelerini kurdu. Gracchus devrinde şövalyeler, halk şenliklerinde eskiden senatörlere tahsis edilmiş özel koltuklarda oturuyorlardı, Sulla bu uygulamayı değiştirerek şövalyeleri plebler sıralarına yolladı.[89] Gaius Gracchus'un can verdiği şövalyelik kurumu Sulla devrinde politik etkinliğini kaybetti. Senato, özel yetkilerle donatılarak yasamanın, yürütmenin ve adaletin mutlak ve bölünmez hâkimi oldu. Senato artık, içte ve dışta tek imtiyazlı kurum haline gelmişti.

Sonuç alınabilmesi için hükümet kurumunun güçlendirilmesi ve bağımsızlığına kavuşması gerekiyordu. Yaşanan son krizler senatör sayısının korkunç oranlarda düşmesine neden olmuştu. Her ne kadar Sulla, şövalye mahkemelerinin sürgüne yolladığı senatörleri geri çağırmış olsa da -aralarında daveti kabul etmeyen konsül Publius Rutilius Rufus ve Drusus'un sadık dostu Gaius Cotta da vardı- devrimci ve muhafazakârların yarattığı terör sonucu oluşan bu boşluğun kapatılması mümkün gözükmüyordu. Bu bağlamda Sulla'nın emriyle, halk meclislerinin şövalye kurumu üyelerinden seçtiği 300 yeni senatör atandı. Bu kişilerin eski senatör ailelerin genç erkekleri, Sulla'nın subayları ve son çatışmalardan canlı olarak kurtulanlar arasından seçilmesi doğaldı. Diğer taraftan gele-

---

la'nın ihaleleri ve paylaşımları yasaklaması (Cic. Flacc.14,32) donanmanın yapımı için kesilen vergilerde indirim yapılmasını mümkün kıldı. Son olarak Cicero (ad. Q. fr; 1,11,33) "Yunanlar, vergilerini kiracı olmadan asla ödeyemez" diye ekler.

89 Roskia tiyatro kuralları (687-67) icabı eski imtiyaz sahiplerine tanınan hakların kimin tarafından iptal edildiğini bilmiyoruz. (Friedlaender Becker, el kitabı, cilt 4, S.531) Ancak olayların gidişatı bu iptalin Sulla tarafından yapıldığına işaret ediyor.

cekte senatörlerin hangi kriterlere göre seçileceği belirlendi. Geçerli yasalar uyarınca senatörler ya censorlar tarafından atanıyor ya da daha doğru bir yolla, Ovinia yasası icabı senatoda koltuk oy hakkı bulunan üç kurum, -konsül, praetor ve aedilis- tarafından belirleniyordu. Düşük rütbe sahibi tribunuslar ve Quaestorlar, Censorların tavsiyesi üzerine senatoda yer bulabiliyor ancak hukuksal açıdan üye sayılmıyorlardı. Sulla, bu iki şıktan ilkini seçti, censorluk kurumunu devre dışı bırakarak, senatör olacak kişilerin aedilis ve sayıları yirmiye çıkartılan quaestorlar tarafından onaylaması koşulunu iptal ederek ikinci şıkkın yolunu da kapatmış oluyordu.[90] Censorlara tanınan, her beş yılda bir yapılan yenileme seçimlerinde istedikleri kişiyi senatörlük listesinden silme yetkisi uzun süreden beri uygulanmıyordu ve bu nedenle iptal edildi. Senatörlerin görev süreleri artık Sulla tarafından belirlenecekti. O zamana dek 300'ü geçmeyen senatör sayısı, jüriye seçilmeleri nedeniyle işlerin aşırı şekilde artması yüzünden yaklaşık iki misline çıkartıldı.[91] Ayrıca artık quaestor görevini yüklenen

90 Her sene kaç Quaestor seçildiğini bilmiyoruz. 487 yılında (267) sekiz quaestor görev yapmıştı. –ikisi şehirde, dördü orduda ikisi ise donanmada çalışıyordu.– Bunlara devlet kurumunda görevli quaestorlar eklenmelidir. Çünkü Ostia, Cales ve buna benzer yerlerde çalışanlar hiçbir yerde kayıtlı değildir ve askeri quaestorlar ise başka hiçbir yerde çalışmazlar. Zaten bir konsül ve başkumandanın bulunduğu yerlerde quaestor görev yapmıyordu. Sulla'ya kadar dokuz quaestor makamı vardı. Şayet iki quaestor Sicilya'ya gönderilmişse toplam on sekiz quaestor görev yapıyor demekti. Bu dönemde yüksek memurların sayısı yeterli olmaktan çok uzaktı ve görev sürelerinin sürekli şekilde uzatılması ve Roma hükümetinin fazla memur çalıştırmamak için sıkça başvurduğu şekilde yardımcı danışmanları görevlendirmesi gerçek quaestordan çok yardımcı quaestor çalıştırıldığı anlamına gelebilir. Diğer taraftan, hiçbir quaestorun Kilikya gibi küçük eyaletlere gitmek istemediğini biliyoruz. Her şeye rağmen Sulla'nın emrinde en az sekiz quaestor bulunduğu tahmin edilebilir.

91 Aynı şekilde kesin senatör sayısı da belli değildi. Sulla'nın censorları her seferinde 300 kişilik bir liste hazırladılarsa, bu listelerde iki seçim dönemi

senatörler tribunus komisyonları tarafından atanacak, halkın seçtiği senato üyeleri, oligarşinin ve antik çağın kavramları izin verdiği müddetçe, temsili hükümetle daha yakın ilişkiler kurabileceklerdi. Memurlara danışmanlık hizmeti verebilmek amacıyla kurulan senatonun yerini memurlara emirler yağdıran ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir kurum almıştı. Memurlara tanınan senatör seçme ve görevlendirme yetkisinin iptali ve bu yetkinin senatoya devredilmesi aslında mantıklı bir karardı. Censorların, senatörler listesini denetlemesine, istemedikleri isimleri listeden çıkartmasına izin veren abartılı yetkileri aslında oligarşik düzenle çelişmekteydi. Oysa şimdi quaestor seçimleri sayesinde yeterli sayıda ekleme yapmak mümkündü ve censorların denetlenmesine gerek kalmamıştı. Yeni uygulamalarla oligarşinin değişmez ilkesini oluşturan, yöneticilerin yaşadıkları sürece görevden alınamaması ve oy kullanma haklarının baki kalmasına dair önlemler hayata geçirilmiş oluyordu.

Sulla, 666 yılında (88) çıkartılan yasalardan yararlanarak uzun süreden beri senatoya tanınan yetkileri, tribunuslara karşı güvence altına almaya çalıştı. Vatandaşlar resmen bağımsız oldular; hükümdar halk meclislerinin işlevini korumak ve kendi aleyhine çıkacak kararları engellemek zorundaydı. Sulla vatandaşlık hakları konusunda fazlasıyla aşağılayıcı önlemlere başvurdu. Hem İspanyollar ve Keltlere vatandaşlık hakkı tanıdı. Bu kararı almasındaki en büyük etken, -şayet hükümet yetki vermek konusunda halen ciddi

arasında curilis makamlarında görev yapan ve senatör olmayan kişiler de yer almış olmalıdır. Sulla'dan sonra quaestor'dan fazla senatör görev yaptı. Ancak Sulla'nın senatör sayısını 500 veya 600 ile kısıtlı tutmak istediği söylenebilir. Her yıl 20 yeni üye seçildiğini ve her birinin yaklaşık 30 yıl görev yapmasından ve senatörlük onurunu taşımasından yola çıkıldığında bu sayı bulunur. Cicero döneminde en kalabalık oturuma 417 senatörün katılmıştı.

ise- muazzam bir devrim sonrasında büyük önem kazanan vatandaş listelerinin çıkartılmasının son derece gerekli hale gelmesiydi. Komisyonların yasal yetkilerine dokunulmadı. Senatonun yasalarla güvence altına alınan yetkileri sayesinde, halkın hükümetin iradesi dışında yönetime, mali konulara ve mahkemelere karışması zaten mümkün değildi. Halk meclisinin hukuki varlığı, yasa değişikliklerine evet demekle kısıtlıydı.

Daha da önemlisi vatandaşların seçime katılımıydı. Sulla'nın gerçekleştirmeye başladığı değişim zaten yeteri kadar sarsıcı idi; bu adımı atmak isterse daha fazla sarsmadan ve istenmeyen aksamalara yol açmadan olmayacaktı. Hareket partisinin rahip seçimlerine müdahale etmesi engellendi. Üst düzey rahiplerin, Pontifex Maximus ve Curio'nun halk tarafından seçilmesini öngören Domitia yasaları (650-104) Sulla tarafından kaldırıldı. Rahipler kuruluna, kendi üyelerini seçme hakkı ve gerçek anlamda sınırsız yetki tanındı. Ancak devlet memurları seçiminde eski yöntemler uygulanacaktı. Askeri kumandanlık yasasında yapılan yeni düzenlemeye göre halk meclisinin yetkileri de kısıtlanıyor, kumandan atama yetkisi dolayısıyla halktan alınarak senatoya veriliyordu. Görünüşe göre Sulla, Servia yasalarının seçimler konusunda getirdiği değişiklikleri tekrarlamak niyetinde değildi. Sulla, seçimi düzenleyen mercilerin nasıl oluşturulursa oluşturulsun, kapitalistlerin tehlikeli etkisini artıracağını düşünüyordu. Böylece seçimler yenilendi ve seçilme koşulları zorlaştırıldı. Her merci için öngörülen yaş sınırı yükseltildi. Aynı şekilde her konsül adayının öncesinde praetor, her praetor adayının ise quaestor görevinde bulunmuş olması koşulu getirildi. Buna karşın aedilis makamına seçilme koşuluna dokunulmadı. Genç adayların yıllardan beri konsüllük makamından tiranlığa geçiş denemeleri, görevi kötüye kullan-

maları halinde hukuksuz sayılacaktı ve iki benzemeyen merci arasında öngörülen geçiş süresi en az iki, görevin uzatılması durumunda ise on yıl arayla gerçekleşebilecekti. Genç ultra-oligarşi dönemden kalan uygulamaların yerine konsüllüğe tekrar seçilebilme olanağı kaldırıldı ve eski düzene (412-342) dönüldü. Sulla, genelde seçimlerin olayların akışına göre yapılmasını, komisyonların hesaplanamaz keyfi davranışlarını engellemek adına memurların yetkilerini oligarşi aleyhine kısıtlama taraftarıydı.

O dönemde devletin en yüksek memurları halk tribunuslarının şu üç kadrosunu dolduruyorlardı: Konsüller, Praetorlar ve Censorlar idi. Bunlar Sulla'nın düzenlemeleri sonucu yetkilerini büyük oranda kaybettiler. Özellikle tribunusluk makamı hükümdar için senato yönetimi adına vazgeçilmez bir güç olarak algılanmasına rağmen bir devrim ürünü sayılıyor ve yeni devrimler üretmeye meyilli sert ve cazip bir alet olduğu söyleniyordu. Tribunus iktidarı, yargıçların resmi görevlerini engellemeyi, onlara verilen desteği kırmayı ve gerekli hallerde cezalandırmayı amaçlayabilirdi, oysa şimdi görevini kötüye kullananlara verilen, para ve vatandaşlıktan atılma cezaları caydırıcı önlemlerdi. Tribunusların, vatandaşlarla yaptığı keyfi pazarlıkların ve özellikle rüşvet almalarının önlenmesi, eski memurlara kamuoyu önünde hesap sorulması, yasa tekliflerini oylamaya sunulması Gracchus taraftarı Saturnius'un devlet yönetimine yaptığı önerilerdi. Bunlar her ne kadar reddedilmemiş olsa da senatonun onayına sunulmak üzere beklemeye alındı.[92] Son olarak tribunusların bir

92 Lepidus'un Sallustius'ta anlattıkları (bist. 1,41,11 Dietsch) bu konuyla ilgilidir. *populus Romanus exutus .... Iure agitandi ???*, Tacitus'u ima ederek; (ann. 3, 27) "halk tribunuslarına halkın isteklerini dile getirme izni verildikten kısa bir süre sonra Lepidus'un şiddetli itirazları.".Tribunusların halkla pazarlığa oturmasının yasaklandığını Cic.leg 3,10 "termal kaynaklar üzeri-

üst makama terfi etmesini yasaklayan öneri, Sulla'nın birçok değişiklikte örnek aldığı şekilde eski soyluların genelgelerine dayanıyordu ve aynı pleblerin tribunusluk ve curilislik makamlarına olduğu gibi devlet memurluklarına kabul edildiği döneme benzer biçimde uygulamaya konuldu. Oligarşinin yasa koyucuları bu yolla, tribunusların demagoji yapmasına mâni olmaya, hırslı ve tutkulu adamları tribunusluktan uzak tutmaya çalışıyordu. Diğer taraftan onları senatonun maşaları olarak durdurmak, senato ile vatandaşların arasını bozmak ve gerektiği hallerde savcıları baskı altında tutmak gerekiyordu. Hükümdarın ve daha sonrasında devlet memurlarının vatandaşlar hakkında söyledikleri şu sözler durumu hiçbir zaman o anki açıklığıyla gözler önüne sermemişti. "Bizim de halka bir çift söz etmeye hakkımız var." Burada, senatonun yasalar tarafından onaylanan egemenliği, halk liderlerinin onlarla konuşabilmesinin ancak senatonun izniyle olabileceği gerçeğiyle ortaya çıkıyor.

Roma'yı yeniden oluşturanlar, konsüllük ve praetorluk kurumlarına tribunusluğa göre daha sıcak bakmalarına rağmen oligarşiyi temsil eden kendi kurumlarına hiçbir zaman şüpheyle yaklaşmadılar. Onları ince ayarlarla sınırladılar. Sulla doğrudan yönetim ile bağlantı kurdu. Bu dönemin başında şöyle bir düzen kuruldu. İki konsüle, en yüksek makama layık olduğu şekilde, yasal açıdan yeterliliğin aranmadığı görevler verildi. Örneğin konsüller, değişmesi mümkün olmayan tüzük uyarınca başşehir mahkemeleriyle ilgilenme-

---

ne bir halk oylaması", giriş formülünü sembolize eden "senato oturumu". Sulla düzenine göre senatodan izin almadan halka yasa teklifi sunabildiğini sadece kaynakların susmasından değil 667 (87), 676 (78) devrimlerinde gelişen olaylardan, elebaşlarının tribunus değil konsül olmalarından anlıyoruz. Bu nedenle dönemin konsüllük yasaları, buğday yasası (681-73) gibi yönetimsel sorunlarla da ilgilidir. Bunlar için zaman içinde halk oylaması yapılmış olmalıdır.

yeceklerdi. O dönemde, Sicilya ve Sardinya ve İspanya'nın iki eyaleti gibi yerlerde geçerli denizaşırı makamlarda konsüller ancak özel durumlarda komutanlık yapabiliyorlardı. Normal koşullarda bu yetki sadece iki başşehir mahkeme başkanı, dört denizaşırı makam ve altı praetor arasında paylaştırılıyordu. Konsüller kendilerine tanınan özel imtiyazlarını kullanarak başşehirdeki hukuk davaları ve anakaradaki yerleşimleri ilgilendiren askeri gelişmeler haricinde diğer bütün konularda karar verebiliyorlardı. Bu genel görev iki merci arasında paylaştırıldığı için, konsül hükümetin emrinde çalışıyor, normal koşullar altında senelik görev yapan sekiz yüksek memur yeterli oluyordu. Olağanüstü durumlarda yetkili memur sayısını artırmak veya askeri danışmanların görev süresini uzatmak hükümetin elindeydi. Diğer taraftan iki mahkeme başkanının yetkilerini alarak praetorlara vermek veya konsüllerin sorumluluğu altındaki başşehirdeki işlerini şehir praetorları aracılığıyla yürütmek sıra dışı bir uygulama sayılmazdı. Buna karşılık, anlaşılabileceği üzere çeşitli komutanlık görevlerinin tek kişiye verilmesi söz konusu değildi. Bu konuda, askeri imparatorluk içinde geçici görev yapılmasını yasaklayan tüzük geçerliydi, yani görev süresi yasalarla belirlenen bir komutanın, yerine bir başkası gelene ve kumandayı devralmasına dek görevinin başında kalması gerekiyordu. Diğer bir ifadeyle, komutanlık görevini üstlenmiş konsül veya praetor, yerine bir başkası gelmez ise görevini sürdürmekle mükellefti. Burada senatoya düşen görev, kurallara uygun davranılmasını sağlamak, yani özel yetkilerle donatılmış altı praetorun görev yerlerini belirlemek ve konsüllerin anakaradaki işlerini denetlemek, onları o anda önem kazanmış denizaşırı görevlere atamak veya olağanüstü askeri veya hukuk komisyonlarını, örneğin donanma komutanlığının veya bir suç araştırma komisyonu üyelerinin yetkili kişilere verilmesi-

ni sağlamak, toplantılar düzenleyerek görev sürelerini belirlemekti. Diğer taraftan görevlendirilen konsül ve praetorların işe yatkınlığını belirlemek senatonun işi değildi. Görev dağıtımı genelde adaylarla yüz yüze görüşülerek veya kura çekilerek yapılıyordu. Halk meclisleri ihmal edilen görev uzatma işlemlerini oy birliğiyle karara bağlıyordu. Bu iş, yasalar çerçevesinde değil daha çok mantıkla gerçekleşiyor, kurul ikinci bir müdahalede bulunmuyordu. Yedinci yüzyılda altı otoriteye altı kişi daha eklendi. Makedonya, Afrika, Asya, Narbo ve Kilikya yönetim kurulu başkanları ile haraç ve rüşvet alınmasını önlemek için kurulan hukuk komisyonu. Buna karşın resmi görevlerdeki memur sayısı aynı kaldı. Böylece sekiz yıl görev yapan memurun yanına en az on iki yıl çalışacak özel uzmanlar yerleştirildi. Bu açığın yeni praetorlar atayarak kapatma yoluna gidilmemesi tesadüf değildi. Yüksek memurlar, yasalar uyarınca her yıl halk meclisi tarafından belirlenirken yeni tüzük veya belirsizlik, açıkların genelde görev süresinin uzatılmasıyla kapatılmasını öngörmekteydi. Yasal olarak bir yıllık memurların görev süresi senatonun onayıyla bir yıl daha uzatılıyor, ancak bazı durumlarda onaylanmadığı da oluyordu. Devlet içindeki önemli ve kârlı makamlara atamalar halk meclisi değil, seçimler sırasında senato tarafından hazırlanan aday listelerine göre yapılıyordu. En kazançlı ve dolayısıyla en fazla talep gören makamlar denizaşırı memurluklardı. Bu memurlar görevleri icabı resmen başşehre bağlıydılar, kentin hukuk sorumlusu veya çoğunlukla konsül yıl sonunda denizaşırı komutanlığa atanıyorlardı. Roma'da ve eyaletlerde memurlara tanınan ayrıcalık aslında devlet hukukuna aykırıydı ve değişik bir nitelik taşıyordu.

Kuralları koyan Sulla idi ve onlar bu yeni düzeni yok ettiler. Onun ana hedefi, vatandaş olmayanların yaşadığı bölgelerde yöneten vatandaş ve askerlerin egemenliğini böl-

mek, en yüksek makamın görev süresini bir yıldan iki yıla çıkarmak ve birinci yılda devlet işlerine iki yılda ise askeri işlere ayrılmasını sağlamaktı. Vatandaş ve asker egemenliği zaten çoktan beri yasal açıdan ayrılmıştı ve başladığı pomerium'da son buldu. Ancak en büyük politik ve askeri güç hâlâ aynı adamın elindeydi. Gelecekte konsül ve paetor, halk meclisi ve vatandaşlarla muhatap olacak, prokonsül ve praetor orduyu yöneteceklerdi. Biri askeri, diğeri ise politik görevleri üslenecekti. Bu gelişmeler Kuzey İtalya bölgesinin gerçek İtalya'dan kopmasına neden oldu. Bu iki bölge o zamana dek farklı ulusların elindeydi. Kuzey İtalya'da, Liguryalılar ve Keltler, Orta ve Güney İtalya'da ise İtalyanlar yaşıyordu. Ancak her iki bölge de, İlirya toprakları dâhil olmak üzere Boğazlardan Alplere kadar politik ve yönetimsel açıdan Roma'ya bağlıydı. Latin ve İtalyan kökenli olmayan eyaletler arasında hiçbir ayrım gözetilmiyor, çok sayıda koloninin bulunduğu bu bölgelerde Romalı memurlar görev yapıyorlardı. Sulla'nın düzenlemesine göre İtalya'nın kuzey sınırı Aesis'ten Rubico Irmağına çekilmiş, sadece Romalıların yaşadığı bir bölge haline getirilmiş, Roma yönetimine bağlanmıştı. Burada düzenli bir ordu bulundurulmuyor, buna karşın Roma devlet hukuku uyarınca, Alplerin öte tarafındaki Kelt topraklarında, Alp halklarının olası saldırılarına karşı askeri birliklerin konuşlandırılması kaçınılmazdı. Eski denizaşırı kumandanlıkları örnek alınarak bir tür valilik oluşturulmuştu.[93] Birer yıl görev yapan praetor sayısı

93 Bu varsayımın doğruluğunu ortaya koyan tek kanıt, İtalyan Kelt ülkesinin, her yıl yenilenen bir valinin sorumluluk alanına dâhil olmasıdır. Bu karar, eski dönemde olduğu gibi Caesar döneminde de uygulanmıştır. (Bkz. Licin. P. 39; "Cisalpine Galya da Sulla'ya verildi!") Bu tür olaylar sınırın çizilmesi sırasında da yaşandı. Kelt bölgesini İtalya'da ayıran sınırın bir dönem Aesis, Caesar zamanında Rubico olarak belirlendiğini biliyoruz, ancak ne zaman öne çekildiği konusunda fikir sahibi değiliz. Praetor Mar-

altıdan sekize çıkartılmıştı, yeni düzenlemeye göre bölgede görev yapan on yüksek rütbeli memurun, konsül ve praetorların ilk yıl başşehirden gelecek talimatlar doğrultusunda çalışmaları, iki konsül ile sivil mahkemelerden sorumlu iki praetorun yönetim işleriyle ilgilenmeleri ve geri kalan altı memurun ise polisiye davalara bakmaları kararlaştırıldı. İkinci yıl, prokonsül veya praetor olarak Sicilya, Sardinya, İki İspanya, Makedonya, Asya, Afrika, Narbo, Kilikya ile İtalyan Kelt eyaletlerinde genel valilik görevi üstleneceklerdi. Quaestor sayısının yirmiye çıkartılması da aynı şekilde Sulla'nın hedefleri arasındaydı.[94]

Böylece o zamana kadar her türlü pisliğe ve entrikaya açık görev dağıtımına açık ve kati kurallar getiriliyordu. Ayrıca memurlara aşırı imtiyazlar verilmesi engelleniyor, en üst yö-

---

cus Terentius Varro Lucullus'un, Aesis ile Rubico arasındaki bölgede yeni bir sınır düzenlemesine gittiğini biliyoruz. (Orelli 570) Bu durumda bölge, Lucullus'un praetor olduğu yılda hâlâ bir eyalet olmalıdır çünkü praetorun İtalyan topraklarında eylemde bulunması düşünülemez. Bu bağlamda büyüyen imparatorluk pomeriumda kendiliğinden çözülmüştür. Buna karşın İtalya'da böyle bir olgu Sulla'nın düzenlemelerinde öngörülmemiş olsa bile mümkündü ve Lucullus'un üstlendiği olağanüstü görev dahilinde gerçekleştirilmiş olmalıydı. Ayrıca Lucullus'un bu görevi ne zaman ve nasıl ifa ettiğini kanıtlayabiliyoruz. Kendisi Sulla'nın düzenlemeleri sırasında (672-82) bu bölgede komutanlık yapmıştı ve aynı Pompeius gibi Sulla tarafından praetorluk yetkilerle donatılmıştı. Bu özelliğiyle 672 (82) veya 673'te (81) adı geçen sınırı düzenlemiş olmalıdır. Belgede Kuzey İtalya'nın hukuki statüsüyle ilgili çok az bilgi yer alıyor, özellikle Sulla'nın diktatörlüğü sonrasına ait hiçbir aktarım yok. Buna karşın Sulla'nın Roma Pomarium'u genişlettiğine işaret edilmesi ilginç. (Sen.dial 10,14, Dio Cass.43,50) Zira Roma anayasasına göre imparatorluğun sınırlarını değiştiremez yalnız şehir, yani İtalya sınırında oynama yapabilirdi.

94 Sicilya'ya iki, diğer eyaletlere bir quaestor gönderdiği, bunun dışında iki konsülün şehirde, dört konsülün ise donanmada görev yaptığı düşünüldüğünde her yıl on dokuz memura ihtiyaç duyulduğu anlaşılır. Yirminci quaestorun varlığı kanıtlanamadı.

netim makamının yetkileri artırılıyordu. Eski düzenlemeye göre, surlarla çevrili şehirler ile Pomerium'un dışında kalan bölgeler arasında hukuki açıdan büyük farklar vardı. Yeni düzenlemeyle şehir yerine, barış içinde yaşayan ve düzenli bir ordu tarafından sürekli şekilde korunan İtalya[95] ve gereken hallerde bir başkumandanın görevlendirdiği denizaşırı eyalet kavramları kullanılır oldu. Eski düzenlemeye göre başkumandan, genelde iki, bazı özel durumlarda ise daha uzun süre görevde kalabiliyordu. Yeni tüzük, başşehir memurlarının ve valilerin görev süresini bir yılla kısıtladı. Ayrıca valilerin ardıllarının bölgeye intikal etmesiyle beraber görevlerinden ayrılmaları gerekiyordu. Memurların aynı başka bir görevi sürdürme ısrarı, senatonun zamanının koşulları uyarınca uzman memurların otoritesini oligarşi lehine kısıtlaması için yönetime baskı yapmasından kaynaklanıyordu. Eski düzenlemeye göre Gaius Gracchus bir taraftan senato başkanlığı görevini yürütürken aynı anda devletin ordusunda kumandanlık yapabiliyordu. Çift otorite gücüyle oligarşiyi devirmeyi başaramasa bile kendisinden sonra yönetime gelecek akıllı kişinin eline geçen kozları daha iyi kullanacağı kesindi. Eski düzenleme, halkın memur seçtiği bir kişinin aynı anda askeri bir görev üstlenebileceğini söylüyordu. Buna karşın Sulla, bir memurun görev süresinin ancak senatonun onayıyla uzatılabileceğini bildirdi. Her ne kadar görevin uzatılması kalıcı bir uygulama haline gelmiş olsa da anayasal normlara göre ve ismine bakılarak devletin koyduğu hukuk kuralları gereği sıra dışı bir atama diye yorumlanıyordu. Oysa aynı şey değildi. Konsüller ve praetorlar sadece halkın kararıyla görevden alınabiliyor, prokonsül ve praetorlar senato tarafından tayin

95 İtalyan ant birliği çok daha eskidir. Ancak o ulusların bir araya gelmesiyle oluşmuştur, Sulla'nın İtalya'sı gibi Roma İmparatorluğu içinde sınırları belirlenmiş devlet arazisi değildir.

ve azlediliyordu. Böylece aslında her şeye karar veren bütün askeri otorite sonuçta senatoya bağlanmıştı.

Son olarak, memurluğun en üst kademesi censorluk makamının resmen kaldırılmamış olsa bile, diktatörlük gibi devre dışı bırakıldığını anlatmıştık. Pratikte, varlığını sürdürmesinde hiçbir sakınca yoktu. Senatonun varlığını sürdürebilmesi başka yöntemlerle mümkün olmuştu. İtalya'da vergilerin kaldırılması ve ordunun genelde gönüllülerden oluşmasından sonra, vergi mükelleflerinin ve askerlik yaşına gelmişlerin listesini tutmaya gerek kalmamıştı. Şövalye ve seçmen listeleri karmaşaya yol açmalarına rağmen, kaldırılmaları söz konusu olamazdı. Geriye, konsüllerin yönettiği ve çok kez yaşandığı şekilde censor seçimlerinin önüne geçen ve onların resmi görevlerini devralmalarına yol açan mali işler kalmıştı. Belediye meclisi üyelerinin censorların son kırıntılarını temizlemesi ve en yüksek yönetim çevrelerinin tek başına egemen olmaları gözden kaçtı. Sayıları artan senatörlerin gözlerini doyurmak için pontifex ve augur sayısı dokuza, kehanet merkezini koruyanların sayısı ondan on beşe, aşçı sayısı ise üçten yediye çıkartıldı.

O zamanki uygulamaya göre mali işlerde karar verme yetkisi senatoya aitti. Bu durum yönetimin yeniden düzenlenmesinden kaynaklanıyordu. Sulla'nın başlangıçta para sıkıntısı çektiğini biliyoruz, Küçük Asya'dan toplanan vergiler, askerlerin maaşını karşılayamaz oldu. Bunun dışında, Colline kapısında kazanılan zaferden sonra devlet hazinesinin Palestrina'ya taşınması senatonun bazı önlemler almasını gerektirdi. Başşehirdeki bazı arsalar ve Campania bölgesindeki arazilerin bir kısmı satışa çıkartıldı, kurtarılan ve müttefik bağımlı krallıklardan aidat toplandı, topraklarına el konulduğu ve gümrük vergilerinin artırıldığı bile oldu. Bazı kişilere para karşılığında imtiyaz tanındı. Palestrina'ya taşınan devlet

hazinesinde bulunan 4 Milyon Taler'in, alınan önlemler sayesinde kısa sürede çoğalması mali sıkıntının kısmen de olsa aşılmasına neden oldu. Geleceğin güvence altına alınması Asya'daki vergi sisteminin vergi mükelleflerinin lehine değiştirilmesinden çok, Campania devlet arazilerine el konulmasıyla sağlandı. Bu arazilere Aenaria da eklendi. Ayrıca Gaius Gracchus döneminden beri Roma ekonomisinin kanını bir kene gibi emen buğday yasası da iptal edildi.

Diğer tarafta adli işlemlerde kısmen politik kaygılar ve kısmen de çok yetersiz ve tutarsız mevzuattan dolayı içinde çıkılamaz hale gelen ve birbiriyle bağlantılı dava süreçlerinde önemli değişiklikler yapılarak sistemin hukuka uygunluğu ve akışkanlığı sağlandı. O zaman geçerli sisteme göre bir memurun veya belediye temsilcisinin görevini kötüye kullanması nedeniyle açılan davalarda belediye meclisinin aldığı kararların kışkırtmalara yol açmaması için nihai karar, Sulla dönemine dek önce halk tribunusları daha sonrasında ise aedilisler tarafından veriliyordu. Sulla bu tür davaların, aynı tribunuslar hakkında açılacak görevi kötüye kullanma davalarında olduğu gibi senato tarafından onaylanması gerektiğini bildirdi. Aedilisler aleyhine açılan davalarda da aynı kurallar uygulandı. Buna karşın jüri mahkemelerinin yetkileri artırıldı. O dönemde jüri önünde iki tür dava görülüyordu. Suç ve sivil hukuku çerçevesinde yorumlanabilecek, –devlete karşı işlenen suçlar hariç– adi davalarda iki mahkeme başkanından biri oturumu yönetiyor ve onun belirlediği bir jüri üyesi onun talimatları çerçevesinde karar veriyordu. Önemli sivil suçlarda veya polisiye olaylarda olağanüstü jüri mahkemeleri devreye giriyor, karar tek bir jüri üyesi değil özel yetiştirilmiş bir kurul tarafından veriliyordu. Bu durumlarda özel mahkemeler kuruluyor ya da yedinci yüzyılda olduğu gibi şantaj, zehirleme, cinayet ve

seçimlerde hile yapmak suçlarına bakan hukuk komisyonları devreye giriyordu. Daha sonraları özgürlük davalarına bakan on iki adam ve miras davalarına bakan yüz beş veya kısaca yüz adam kurulları ve mülkiyet kavgalarında görev yapacak mızraklılar (hasta) ortaya çıktı. On iki adam kurulu, ("davalara on adam karar verecek") plebleri efendilerine karşı savunan çok eski bir müesseseydi. Suç mahkemelerinin ne zaman ve ne amaçla ortaya çıktığı bilinmiyor, ancak yukarıda değindiğimiz suç komisyonlarına benzediklerini söyleyebiliriz. Suç mahkemeleri farklı tüzüklere göre yönetiliyordu. Örneğin rüşvet davalarına praetorlar cinayet davalarına aedilisler ve suç davalarına quaestorlar arasından oluşturulan özel komisyonlar bakıyordu. Jüri üyeleri sıradan ve sıra dışı davalarda Gracchus yasaları uyarınca şövalyeler meclisinin senatör olmayan üyeleri arasından seçiliyordu. Seçme hakkı belediye meclisine aitti. İsimlerinin açıklamasıyla beraber göreve başlıyor, jüri konseyine ise meclis üyelerinin özgür seçimiyle değil, kura çekimiyle veya parti kontenjanlarından girebiliyorlardı. Özgürlük davalarına bakan on adam halk tarafından seçiliyordu.

Sulla'nın reformları üç grupta toplanabilir. Önce jüri üyelerin sayısını bir hayli artırdı. Daha sonra şantaj, kundaklamaya ve yanlış bilgilendirmeye bağlı cinayetler, seçim hileleri, vatana ihanet, Roma adının her türlü kirletilmesi, ağır dolandırıcılık olayları, vasiyet tahrifleri, kalpazanlık, zina, ağır yaralamalar, ağır hakaret, ev barışının bozulması, zimmetine para geçirme, tefecilik ve diğer suçlar ya Sulla'nın yarattığı ya da daha öncesinde var olan ve onun can verdiği kurumlarda görülen davalardı. Bunun dışında bazı suç gruplarında davanın özel mahkemelerde görülmesi hükümetin keyfine bırakılmıştı. Bu uygulamayla halk mahkemeleri büyük ölçüde kaldırılmış, vatana ihanet davaları yeni kurulan ihanet mah-

kemelerine bırakılmıştı. Kalpazanlık ve ağır hakaret davaları jüri mahkemelerinin elinden alındı. Mahkemelerin nasıl işlediğini anlatmıştık, buna göre jüri mahkemeleri altı praetor tarafından yönetilecek ve denetlenecek, cinayet soruşturmalarında hâkim sayısı artırılacaktı. Son olarak, jürilik görevi şövalyelerden alınarak tekrar senatörlere verildi.

En önemli politik hedef, o zamana dek hükümet içinde etkili olan şövalyelerin egemenliğine son verilmesiydi. Diğer taraftan bunun sadece politik bir önlem olmadığını, sınıf savaşlarından beri giderek vahşileşen Roma suç hukukunun ve adaletin yeniden düzenlenmek istendiğini belirtelim. Sulla yasalarının eski yasadan en büyük farkı, suç ve sivil hukukunun ayrılmasıydı. Praetor tarafından yönetilen jüri mahkemeleri sivil davalara bakıyor, suç mahkemelerinde ise praetorun davaya başkanlık etmesi gerekmiyordu. Sulla quaestorluk yasası on iki levha yasasından sonra yazılmış en önemli Roma anayasası ve ilk suç hukuku yönetmeliğiydi. Onun övülmeye değer ve liberal ruhu ayrıntılarda da fark edilir. Yasa koyucunun yasa dışı işler çevirmesi onun ölüm cezasını kaldırmış olmasına engel teşkil etmemiştir. Sulla'nın da uyduğu Roma geleneği ölüm veya hapis cezaları jüri mahkemesi değil yalnız halk meclisi tarafından verilmekteydi. Vatan hainliği davalarının halk meclisinden alınarak bir konseye verilmesi dışında bu tür suçlarda ölüm cezasının kaldırılması, diğer taraftan Müttefikler Savaşı'nda karşılaştığımız şekilde Varius'un vatana ihanet suçundan yargılanması sırasında özel komisyonların yetkilerinin kısıtlanması, iyiyi aramak adına gerçekleşen bir gelişmedir. Reform bütünüyle fevkalade yararlıdır ve yapımcısını saygın kılan pratik, ılımlı devlet adamlığının tüm özelliklerini yansıtır, bunun dışında eski decemvirlik sistemini, iki partinin egemen arabulucusu olarak yorumlar.

Sulla'nın yasayı censorların elinden kurtararak ahlak kurallarını ve gelenekleri güçlendirmesi, şölenler ve cenaze törenlerinde yeni tavan oranları belirleyerek lüks tüketim alışkanlığını kısıtlamaya çalıştığını biliyoruz.

Son olarak, bağımsız Roma belediyelerinin oluşması Sulla'nın eseridir. Belediyelerin devlet içinde bağımsız politik birimler olarak yorumlanması eski çağa yabancı bir uygulamadır. Doğu despotizmi şehir toplumu kavramını bilmez, Yunan-İtalyan dünyasında ise şehir ve devlet kavramları zorunlu olarak iç içedir. Dolayısıyla hem Yunanistan'da hem de İtalya'da belediyelerin bağımsız olması söz konusu değildir. Roma politikası bu konuda fazlasıyla ısrarcıydı. İtalya'daki bağımsız eyaletlerin yerel anayasalarını koruyabilmesi için altıncı yüzyılda vatandaş sayılmayan belediyeler olarak tesis edildiler ve şayet Roma vatandaşlık hakkını kazandılarsa organize olmalarına izin verilse bile, gerçek yerel haklarından faydalanamıyorlardı. Böylece bütün vatandaş kolonileri ve belediyelerde hukuk ve inşaat sektörü Romalı praetor ve censorlar tarafından yönetiliyordu. Ayrıca önemli davalarda Roma'nın görevlendirdiği savcı temsilcileri (praefectus) görev yapıyordu. Eyaletlerde durum farklı değildi, sadece buralarda başşehir kurumları yerlerini valilere devretmişlerdi. Bağımsız şehirlerde sivil ve polisiye davalar belediye memurları tarafından yerel yasalara göre yönetiliyordu. Diğer taraftan ayrıcalıklı kişiler ister davalı ister davacı, İtalyan hâkim talep edebiliyor, davanın İtalyan yasalarına göre görülmesini isteyebiliyorlardı. Sıradan eyalet belediyelerinde Roma valisi hukuk konusunda tek yetkiliydi. Örneğin, Sicilya'da davalının Sicilyalı olması yüzünden vali, yerel yasalar gereği oralı bir jüri üyesini görevlendirmek zorunda kalmıştı. Yetki dağıtımı sadece rekabetin büyük kargaşalara neden olabileceği adalet sisteminde uygulanıyordu. Burada, hükümet memurlarının

devreye girmesini zorunlu kılan karmaşık polisiye, mali ve sivil davalarda yetki, jüri mahkemeleri ve başşehir kurumlarına veriliyor, İtalyan şehir mahkemelerinin yetkileri kısıtlanıyor, bu kurum yalnız basit veya çok acil durumlarda görev yapabiliyordu.

Yedinci yüzyılda Roma kültürünü kamu yaşamının merkezi yapma projesi en azından İtalya'da terk edilmişti. Burada söz konusu olan, şehir sınırlarının Arnus ve Rubico'dan başlayıp Sicilya boğazına kadar uzandığı bir bölge olduğundan daha küçük birimlere bölünmesine karar verildi. Böylece İtalya vatandaş belediyeleri tarafından organize edildi, tehlikeli boyutlara ulaşan büyük bölgeler, şayet daha önce yapılmadıysa, küçük mahallelere taksim edilecekti. Yeni vatandaş belediyeleri, eyalet yapılanlar ve eski yasalara göre Roma toplumuyla bütünleşmiş bölgelerin anlaşması sonucu ortaya çıkmıştı.

Bu oluşumun temelinde o zamana dek geçerli, ana hatlarıyla Roma hukukuna uygun resmi İtalyan anayasası ve kırsalda başşehre göre başka isimlerin kullanıldığı Roma aristokrat-konsül toplum yani devlet bulunuyordu. Halk meclisinin, toplumun statüsünü belirleme ve memurları atama hakkı vardı. Yüz kişiden oluşan eyalet meclisi Roma senatosunun rolünü üstlenmişti. Mahkeme dört mahkeme başkanı, iki hâkim, iki konsül ve Curilis Aedilis'ine tekabül eden kamu düzeni hâkiminden oluşuyordu. Roma'da her beş yılda bir yenilenen ve görünüşe göre belediyeler tarafından yönetilen denetleme kurumu üyeleri en yüksek rütbeli belediye memurları yani iki mahkeme başkanı tarafından seçilir. Bu nedenle onlara "denetleme veya beş yıllık yetki hâkimleri" payesi verilmiştir. Belediye kasası iki quaestor tarafından yönetilir. Din işleri en eski Latin anayasası uyarınca iki uzman rahipten oluşan bir kurul, pontifex ve augur tarafından yönetilir.

İkinci derecedeki politik organlarını devletin asli organlarıyla karşılaştırdığımızda her ikisinin de politik yetkilere sahip olduklarını görürüz. Halk meclisinin kararları memurların yetki alanlarını, Roma vatandaşlarının konsüllük haklarını belirler. Bu durum devlet ve devlet kurumlarını rekabet içinde çalışmalarını sağlar. Örneğin her ikisi de Roma'nın belirlediği kentsel giderler ve vergi matrahları hariç, mali işlerden ve vergilerin toplanmasından sorumludur. Resmi binalar İtalya'daki tüm devlet ve belediye memurlarının sorumluk alanına girer. İhtilaf halinde devletin kararları belediyeler, halk ve şehir meclislerinin aldığı kararların önüne geçer. Aynı otorite dağılımı hukuk konusunda da geçerlidir. Saf bir rekabet sistemi kargaşaya yol açabildiği gibi suç davaları, mali uyuşmazlıklar, hukuk mahkemeleri, yönetici memurların tek başına karar veremeyeceği ağır suç davaları sadece başşehirdeki resmi daireler ve yeminli hâkimlerin yetki alanına girer. İtalyan şehir mahkemeleri yalnız basit ve karmaşık olmayan veya acil davalara bakabilir.

İtalyan belediyelerinin nasıl ortaya çıktığını bilmiyoruz. Olasılıkla, altıncı yüzyıl sonunda kurulmuş vatandaş kolonilerine tanınan özel yönergelerle ilgilidir. Vatandaş kolonileriyle belediyeler arasındaki önemsiz farklar o dönemde kurulan yeni Latin kolonilerin devlet hukuku açısından belediyelerden daha iyi durumda olduklarına işaret ediyor. Ve bu kayırmanın nedeni, ileride tüm vatandaş kolonileri ve belediyelerin gördüğümüz üzere Latin yasalarına benzer bir anayasaya sahip olmalarıdır. Bu yeni düzen ilk kez devrimci koloni Capua'da uygulanmıştır, İtalya'nın özgür şehirlerinin Müttefikler Savaşı sırasında belediye olarak organize edildiği kesindir. Uygulamanın ilk kez Julius yasası uyarınca mı, yoksa 668 yılında (86) censorlar veya Sulla tarafından mı başlatıldığını bilmiyoruz. Censorların yetkilerinin hâkimlere

verilmesi Sulla'nın onları devre dışı bırakması sonucu gerçekleşmiş olabileceği gibi censorluk kurumunu tanımayan en eski Latin anayasasından da kaynaklanmış olabilir. Devletin çıkarttığı ve onun isteği doğrultusunda işleyen şehir yasaları her hâlükârda Sulla döneminin ve Roma devlet yaşamının en ilginç ve sonuçları bakımından en verimli ürünüdür. Devlet ile şehri aynı çatı altında birleştirmek, günümüzde şehir yaşamının geliştirdiği temsili hükümet ve diğer büyük fikirler eski çağda karşılaşmadığımız kavramlardır. Ancak bu politik gelişme özellikle yeni ve eski ruhani dünyanın birleştiği ve ayrıştığı Roma'da kapasitesini zorlamış, haddini aşmıştır. İlk meclis ve Roma toplumunun kentsel karakteri Sulla anayasasında anlamsız bir şekle dönüşmüş, devlet içinde yer alan İtalyan eyaletlerinde ise tamamen gelişmiştir. Böyle durumlarda büyük önem taşıyan özgür cumhuriyetin son anayasası ve temsilci sistem, toplumun varlığına dayanan şehirlerde uygulanmıştır.

Bu durum, eyalet toplumun karakterini değiştirmemiş, bazı istisnalar dışında, polis ve Roma kurumlarının yönettiği davaların el değiştirmesiyle kısıtlı kalmıştır.

Lucius Cornelius Sulla'nın Roma toplumuna kazandırdığı anayasa işte buydu. Senato, şövalyeler, vatandaşlar ve proletarya, İtalyanlar ve eyaletler hükümdarın emrettiklerini itiraz etmeden yerine getirdiler ama asla desteklemediler. Sulla'nın subayları ise tepkiliydi. Roma ordusunun yapısı tamamen değişmiş, Marius'un reformları sayesinde artık askerî açıdan Numantia önündeki ordudan çok daha güçlenmişti. Diğer taraftan toplama ordu yerini, devlete sadık olmayan, subaylara ise ancak ona inandıkları zaman bağlanan paralı askerlerin oluşturduğu profesyonel orduya bırakmıştı. Ordunun yapısının tamamen değiştiği iç savaş sırasında fark edilmişti, Altı general, Albinus, Cato, Rufus, Flaccus, Cinna ve Gaius Carbo

askerler tarafından öldürülmüş, sadece Sulla isyanlardan canlı çıkmayı başarmış ve komutanlığını sürdürebilmişti. Çünkü o, hiçbir Romalı komutanın yapamadığını yapmış, kendisini vahşi ihtiraslarından arındırmıştı. Diğer taraftan eski ordu eğitim sistemini bozmuş olsa bile böyle bir suçlama, ona karşı yapılan bir haksızlık sayılmalıdır. Sulla, bir paralı asker komutanı olarak, askeri ve politik görevlerini hakkıyla tamamlayan ilk Roma memuruydu, fakat askeri diktatörlüğü, devleti askerlere tabi kılmak için değil devletin her kurumun özellikle de orduyu ve subayları halkın egemenliği altına almak için devralmıştı. Bu belirgin hale gelince kendi kurmayları ona karşı muhalefet başlattı. Her ne kadar oligarşi sıradan vatandaşa tiranlık gibi görünse de kılıçlarla devirdikleri senato koltuklarını tekrar düzelten ve onların emirlerine itaat etmek zorunda kalan generaller bu gelişmenin altında ezilmeye başlamışlardı. Sulla'nın en güvendiği iki subay olayların gidişatından hiç memnun değildi. Sicilya ve Afrika'yı fethetmekle görevlendirdiği ve yaverliğine getirdiği Gnaeus Pompeius, görevini tamamladıktan sonra senato tarafından geri çağrıldı, kızgınlığını belli etmese bile isyan etmesine ramak kalmıştı. Son seferin kazanılmasına, Palestrina önlerinde verdiği direnişle büyük katkı sağlayan Quintus Ofella da yeni çıkartılan, küçük makamlarda görev yapmayanların dahi konsül olabileceğini söyleyen yasaya karşıydı. Pompeius ile barışmaya sıcak bakmasa bile onunla aynı fikirleri paylaşıyordu. Adamını çok iyi tanıyan Sulla, onu ürkütmemek için Pompeius'un "insanların büyük bölümü güneşin batışından çok doğuşundan haz alıyor" cümlesini sineye çekmek ve kendini beğenmiş genç subaya istediği payeleri vermek zorunda kalmıştı. Ona hoşgörülü davranırken, Ofella'ya, kumandanları mutlu edecek bir subay olmadığını söyledi. Onun yasalara aykırı biçimde konsüllüğe aday olması üzerine Sulla onu pazar yerinde

dövdürdü ve toplanan ahaliyi dağıtarak, emirlerine uyulması gerektiğini bildirdi. Böylece yeni düzene karşı başlatılan muhalefet susmuş gibi gözükmesine rağmen aslında bitmemişti. Sulla'ya yaptığı eylemleri bir kez daha tekrarlatmamak konusunda ısrarcıydılar.

Geriye tek seçenek kalmıştı, -belki de en zor iş- olağanüstü halin yeni yasal çizgiye çekilmesi. Sulla bu hedefinden asla vazgeçmemişti. Valerius yasasının kendisine mutlak yetki ve egemenlik tanımasına rağmen Sulla bu abartılı yetkisini ancak fazla önem taşımayan ve halk meclisinin ve vatandaşların boş yere itiraz ettiği geçici önlemleri alabilmek için kullanacaktı. Diğer taraftan sürgün cezalarını ertelemeye özen gösterdi. Geçerliliğini koruyan quaestor yasası için referandum yapıldığını biliyoruz, ancak diğer yasa tekliflerinde, örneğin mali ve arazi dağıtımlarını ilgilendiren konularda halka danışılıp danışılmadığı belli değil. Aynı şekilde önemli yönetimsel sorunlarda, örneğin ordunun Afrika'ya gönderilmesi veya geri çağrılması ve ruhsatname dağıtımlarında yetki senatoya aitti. Sulla, 673 (81) konsül seçimlerinde aynı yöntemleri kullanmış ve böylece hükümdarlığa karşı nefret söylemlerinin önüne geçmiştir. Her şeye rağmen mutlak egemenlik hükümdara aitti ve seçimlerde ikinci plandaki kişilere devrediliyordu. Sulla bir yıl sonra (674-80) gerçek anayasayı tekrar geçerli kıldı ve konsül sıfatıyla devleti silah arkadaşı Quintus Metellus'la birlikte yönetmeye başladı. Devlet başkanlığından ayrılmasa bile dinlenmeye çekilmiş bir hali vardı. Askeri diktatörlüğü reddetmenin kendi kurumları için ne kadar tehlikeli olabileceğini fark etmişti. Ortaya çıkan durumun kalıcı, yeni kuruluşlardan bazılarının, örneğin kolonileşmenin tamamlanmış gibi gözükmesine rağmen büyük kısmının henüz bitmemiş olması yüzünden 675 (79) seçimlerine müdahale etmedi, ikinci kez konsül seçilmeyi kendi isteğiyle red-

detti. Yeni konsüller Publius Servilius ve Appius Claudius'un göreve başlamasından hemen sonra (675-79) yönetimden de ayrıldı. O zamana dek milyonlarca insanın can ve malı hakkında son sözü söyleyen, tek bir işareti üzerine birçok kişinin öldürüldüğü, İtalya'nın her şehrinde, Roma'nın her sokağında düşmanlarının onu öldürmek için beklediği, kendisiyle boy ölçüşebilecek hiçbir muhalifin bulunmadığı ve hatta partisinin desteğini bile almak gereğini duymayarak devleti tek başına yöneten kişinin istifa etmesi en katı kalplileri bile duygulandırmıştı. Başşehrin pazar yerine geldiğinde, iktidarı bırakacağını, silahlı koruyucularıyla vedalaştığını, mübaşirleri görevden aldığını, halktan birinin kendisinden hesap sorması halinde vermeye hazır olduğunu söyledi. Herkes susuyordu; Sulla kürsüden inerek yanındakilerle birlikte sekiz yıl önce ayrıldığı evine doğru yürüdü.

Ondan sonra gelen kuşaklar ne onu ne de zamanın akışına karşı duran bu kişinin restorasyon işlemini doğru yorumladılar. Sulla, tarihin gördüğü ender kişilerden biridir. Fiziksel ve ruhsal dirayetli, son derece sıcakkanlı, sarışın, heyecanlanınca kıpkırmızı kesilen ama aslında beyaz tenli, gözlerinden ateş fışkıran bu adam aynı dedesi, Pirus döneminin en önemli kumandanlarından Publius Cornelius Rufinus gibi devleti yönetmek için doğmuş gibiydi. (konsül 464, 477-290, 277) Yaşamaktan büyük haz alıyordu. O dönem Roma senatörleri arasında âdet olduğu üzere iyi bir eğitim almıştı ve varlıklı bir aileden geliyordu. Yunan inceliğinin Roma'nın varlığıyla birleşmesinden doğan sentezden büyük zevk alıyordu. Asiller locasında ve karargâhta sevilen bir kişi, iyi bir dosttu. Soylu arkadaşları onun paylaşımcı olduğunu ve dara düşenlere yardım elini uzattığını söylüyorlardı. İçkiye ve kadınlara düşkündü. Hükümetten ayrıldıktan sonra bile akşam, günlük işlerini bitirdiğinde hemen içki masasına oturuyordu. Yaşa-

mı çelişkilerle doluydu, hatta komik olduğu bile söylenebilir. Sürgüne gönderilenlerin malları mezatta satılırken, kendisi için bir methiye yazan ozana, bu şiiri bir daha okumaması koşuluyla ganimetten pay vermeyi vaat etmişti. Ofella'nın infazını açıklarlarken halka asker ile bit masalını anlatmıştı. Yakın çevresini genellikle aktörler arasından seçiyordu. Sadece Roma'nın Talma'sı Quintus Roscius ile değil çok daha önemsiz aktörleri etrafında topluyor, onlarla şarap içiyordu. Sesi fena sayılmazdı, toplantılarda şarkı söylüyor, etrafındakilerle şakalaşıyordu. Zamanla bedensel ve ruhsal gücünü kaybetti, son yıllarında ava merak sardı, Atina'dan Aristoteles kitaplarını getirtmesi onun edebiyata olan ilgisini kanıtlıyordu. Romalı kavramına körü körüne bağlanmak istemiyordu. Sulla, Romalı büyüklerin Yunanlar hakkında uydurduklarından ve eğlenceye düşkünlüklerinden haz almıyordu. Bazı yurttaşların Yunan şehirlerinde Yunan giysileri içinde dolaşmaları veya asillerin yarış arabası kullanarak skandal yaratmak istemelerini tasvip etmiyordu. Bir yurtsever olarak ve kişisel umudu, genç yetenekleri politik arenaya çekmekti ve herkesin fark ettiği biçimde, hayaller kendi yaşamında olduğu gibi coşkulu bir heyecan ve ölçülü uyanış arasında kaybolup gidiyordu. İstemek ve çabalamak onun için tesadüflerin yönettiği dünyada çılgınlıktan başka bir şey değildi ve beklentiler, tesadüflerle bağlantılıydı. O dönemde âdet olduğu üzere inançsızlığa veya inançlara bel bağlamanın yanlış olduğunu düşünüyordu. Onun muhteşem imanı, Marius'un batıl pleb inançlarına benzemiyordu. Rahiplerden para karşılığında geleceği öğrenmek ve davranışlarını buna göre ayarlamak; fanatiklerin çok daha karanlık kaderciliği veya saçma sapan şeylere inanmak yerine olayların birbirleriyle olan bağlantılarından yola çıkarak davranışlarını mecburen buna göre ayarlaması gerekiyordu. Şansın yanında olduğuna inanan kumarbazın

doğru zarı atmayı beklemesi gibi. Sulla politik sorunları çözebilmek için dinin taleplerini ironi içinde ortaya koymuştur. Yunan tapınaklarının hazine dairelerini boşaltırken, tanrıların hazineyi tekrar doldurabilecek güce sahip olduklarını söyledi. Delfi rahiplerinin istenilen hazineyi, tanrıların çalgılarının ince sesler çıkarttığını bahane ederek vermeyi reddetmeleri üzerine, bunun tanrıların hazinenin verilmesine onay verdikleri şeklinde yorumlanması gerektiğini bildirdi. Diğer taraftan tanrıların, özellikle son yıllarına anlam kazandıran Afrodit'in sevgili kulu olabilmeyi umuyordu. Sohbetlerinde ve otobiyografisinde sık sık ölümsüzlerin kendisiyle rüyalarda ve işaretlerde yaşadığı ilişkilerle övünüyordu. Yaptıklarıyla övünmeye onun da hakkı vardı. Her zaman yanında olan şansıyla gurur duyuyordu. Doğaçlama işlerinin planladığı eylemlere göre daha iyi sonuçlandığını söylüyor, garip şekilde yanında savaşırken can verenlerin sayısını sıfır olarak veriyor, çocukça bir açıklama yaparak şansının her zaman yaver gittiğini söylüyordu. Kariyerinin sonuna geldiğini fark etmişti, mutlu anlamına gelen Felix sıfatını kullanarak çağdaşlarını ezdiğini düşünüyor, çocuklarına buna benzer isimler yakıştırıyordu.

Sulla makam peşinde koşmadı. Makam meraklısı olmadığını kanıtlamak için döneminin konsüller listesine adını bile koymayacak kadar zekiydi. Devletin çürümüş yapısını tek başına düzeltebilmek için fazlasıyla kayıtsız davranıyordu, belli bir ideolojisi de yoktu, bu nedenle yapılması gereken işleri her yerde hazır bekleyen işçi arılara bıraktı. Kura çekimi sonucu quaestor olarak Afrika'ya, Marius'un ana karargâhına atandı. (647-107) Başşehir sakinlerine özgü incelik, kaba ve kırsal kökenli komutanın hoşuna gitmemişti. Bu tatsız karşılama Sulla'yı kızdırmıştı. Usta bir silahşor oldu, Moritanya seferinde gösterdiği cesaret ve kurnazlık nedeniyle çağdaşları onu yarı aslan yarı tilki diye niteliyorlar, tilki yanının ağır bas-

tığını söylüyorlardı. Numidya savaşının gerçek kahramanlarından biri olan soylu genç subayın parlak kariyeri böyle başlamıştı. Katıldığı Cimbri savaşında ordunun erzak gereksinimini karşılamak gibi zor bir görev yüklendi ve organizasyon yeteneğini kanıtladı. Diğer taraftan başşehir yaşamı onu, savaş ve politikadan daha fazla cezbediyordu. İlk denemesinde kazanamadığı praetorluk seçiminden sonra ikinci denemesinde (661-93) başarılı oldu. Atandığı önemsiz eyalette Mithridates zaferi, güçlü Arsakes Krallığıyla barış anlaşması imzalamak gibi çok önemli işlere imza attı. Bunu iç savaş takip etti. Konsüllük kılıcını kullanarak İtalyan savaşını Roma lehine sonuçlandıran, Sulpicius isyanını yaptığı acil müdahalelerle bastıran hep Sulla idi. Kader bu genç subayın, eski kahraman Marius'u gölgede bırakmasını istiyordu. Jugurtha'nın yakalanması, Kral Mithridates'in yenilmesi Marius'un başaramadığı işlerdendi. Bunları gerçekleştirmek Sulla'ya nasip oldu. Marius'un başkumandanlık görevinde alındığı Müttefikler Savaşı sonrasında Sulla, askeri itibarını sağlamlaştırdı ve konsül seçildi. Bir yıl sonra (666-88) başlayan devrim sürecinde iki generalin arası iyice açıldı, itibarını kaybeden Marius yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. Sulla istemeden döneminin en ünlü başkumandanı, oligarşinin dayanağı olmuştu. Korkunç krizler kapıdaydı. Mithridates savaşı, Cinna devrimi; Sulla'nın yıldızı giderek daha fazla parlamaya başlamıştı. Gemideki yangını söndürmekle vakit kaybetmeyerek düşmana ateş etmeye devam eden bir kaptan gibi, devrimin İtalya'yı salladığı günlerde Sulla bütün öfkesini Asya'da savaştığı vatan haininden çıkartacaktı. Onu ortadan kaldırarak anarşiye son verdi ve başşehri kızgın Samnitlerin ve devrimcilerin meşalelerinden kurtardı. Eve dönmek Sulla'nın sevinç ve acıyı aynı anda yaşamasına vesile oldu. Hatıralarında, Roma'ya döndüğü ilk gece gözüne uyku girmediğini yazıyor-

du. Ancak görevi henüz tamamlanmamıştı ve yıldızı giderek yükseliyordu. Her kral gibi o da mutlak egemendi fakat hukuk çerçevesinden sapmadan aşırı muhafazakâr partiyi dizginledi, kırk yıldan beri oligarşiye nefes aldırmayan Gracchus anayasasını ortadan kaldırdı ve oligarşiyle rekabete giren kapitalistleri ve başşehir proletaryasını aşka gelen kılıcı sayesinde yeni koyduğu yasalara uymaya davet etti. Oligarşiye o zamana kadar olmadığı biçimde bağımsızlık tanıdı, onlara hizmet vermesi amacıyla memur yetkilerini genişletti, yasamayı, mahkemeleri, mali ve askeri yönetimleri onlara devretti. Özgür bırakılan kölelerden bir ordu oluşturarak onlara bir tür koruma hizmeti sundu. Ve son iş tamamlandığında yaratıcı, yarattığı esere veda etti. Mutlak hükümdar artık kendi isteğiyle yalnız senatör olarak görev yapacaktı. Sulla, askeri ve politik kariyeri boyunca tek bir savaş bile kaybetmemiş, hiç geri adım atmamış, arkadaşlarının veya düşmanlarının etkisinde kalmadan istediği hedeflere yürümüştü. Saati saatine uymayan şans tanrıçası bu kez kararından dönmemiş, sevgilisinin onayladığı veya onaylamadığı başarılarıyla gurur duymaya başlamıştı. Aslında tarih ona kendisinden çok daha adaletli davranmış, ona Fortuna'nın favorilerine göre daha yüksek bir mevki bahşetmişti.

Sulla anayasasın arkasında Gracchus veya Caesar yasalarında olduğu gibi politik bir deha yoktu. Restorasyonun özü bir devlet adamının yeni fikirlerinden oluşmuyordu. En ayırıcı noktaları, quaestorlara senato yolunun açılması, censorluk yetkilerinin kaldırılması, senatörlerin senatodan atılması için yasa koyucu senatonun onay verme zorunluluğu, tribunus yetkilerinin imparatorluğu kontrol altında tutabilmek için bir silah olarak senatoya devredilmesi, en yüksek makamda görev süresinin iki yılla kısıtlanması, başkumandanı belirleme hakkının halk meclisinden alınarak prokonsül

veya propraetora verilmesi ve hatta yeni polis ve belediye yasaları Sulla'nın fikri değil, oligarşik hükümetin geliştirdiği veya değiştirdiği ya da var olan kurumların yaptığı yasalardır. Onun restorasyonundan kaynaklanan vahşet, sürgünler ve arazi müsadereleri Nasica, Popillius, Opimius, Caepio ve diğerlerinin eylemleri oligarşinin bildiğimiz tarzıyla düşmanını yok etmek adına yapılmamış mıdır? O dönemin oligarşisi hakkında söyleyebileceğimiz tek şey verdikleri acımasız cezalar ve bununla ilgili gelişmelerdir. Bu durumdan Sulla anayasası da etkilenmiştir. Kötülerin yaratıcılığı sonucu para karşılığı yapılan övgüler tarihin kutsal ruhunun kirlenmesine neden olmuştur. Sulla yasasının Sulla tarafından değil ülkeyi yüzyıldan beri bir çete gibi yöneten ve halkın asabını bozmak için her yolu deneyen aristokrasi tarafından hazırlandığını anımsayalım. Bozulan ve çürüyen her şey onların eseridir. Sulla devleti, bozulan düzeni ve serseri takımını kendi istekleri doğrultusunda düzeltmeye çalışan ev sahibi gibi davranmamış ister doğru ister yanlış olsun kararlarının uygulandığı ve her şeyin onun sorumluluğunda olduğu bir işletme müdürü gibi hareket etmiştir. Etrafa saçılan asla düzeltilemeyecek ve düzeltilmemiş yasa dışı sürgünler, kamulaştırmalar ve restorasyonlar göz önünde tutulduğunda, devletin başına tesadüfen gelmiş bir zalim olduğu düşünüldüğünde Sulla'nın gereksiz yere abartıldığını söylemek mümkündür. Yaptığı soylu eylemleriyle restorasyonu sabote etti. Sulla artık ozanla konuşmuyordu, bilinçli fikirleri bilinçsizce işleyen cellat baltasına dönüşmüştü. Sulla bu rolü muhteşem şekilde ve şeytani bir bütünlük içinde tamamladı. Kendisinin çizdiği sınırlar içinde harika izler bıraktığı gibi ülkesinin çıkarları için çalıştı. Batmış ve batmakta olan Roma aristokrasisi, Sulla gibi gönülden çalışan ve kendi çıkarlarını gözetmeden kumandanlık kılıcı ve yasa koyucunun kalemiyle mücadele veren başka bir

lider bulamazdı. Bir subayın vatandaşlık duygularıyla asayı reddetmesi veya kibir içinde fırlatıp atması doğal olarak farklı davranış biçimleriydi. Ancak politik bencilliği bulunmayan Sulla'nın –sırf bu nedenle– adı Washington'un yanında zikredilmelidir. Gelecek kuşakların altını çizdiği gibi ona yalnız aristokratlar değil bütün ülke müteşekkirdi. Sulla, yetkili olanların, daha fazla yetkisi olanlar karşısında ezilmesini önleyecek tedbirlerin ertelenmesini isteyen İtalyan devrimcilerini, –partisini zorlayarak– tüm İtalyanların yargı önünde eşit olduklarını tanımaya razı etti ve böylece İtalyan birliğinin kurucusu oldu. –Çekilen sonsuz sıkıntılar ve oluk oluk akan kana rağmen oldukça kolay kazanılan bir zafer– Ancak Sulla çok daha fazlasını yaptı. Roma'nın gücü yarım yüzyıldan beri azalmaktaydı ve anarşi her yerde kol geziyordu. Çünkü Gracchus anayasasına göre senato anarşinin kaynağıydı, Cinna ve Carbo hükümetlerinin başıboşluğu başka rezaletlere neden oluyordu. Bunun en korkunç yansıması kendini, Samnitler ile yapılan karışık ve doğanın karakterine aykırı birleşmede belli etmişti. Bu sonun başlangıcıydı. Aslında Sulla Asya'da ve İtalya'da başlayan isyanlara son verememiş olsa Roma toplumunun çoktan çökmüş olması gerekiyordu. Sulla anayasası aynı Cromwell anayasası gibi içerik açısından zengin sayılmazdı. Yapısının sağlam olmadığı kolaylıkla fark ediliyordu, diğer taraftan Sulla olmasa, binanın temellerini çoktan su basmış olurdu ve bunun suçu da Sulla'ya yüklenemezdi. Devlet adamı yalnız kendisine ayrılan bölgede inşaat yapabilir. Sulla, muhafazakâr bir kimsenin eski anayasayı kurtarmak için yapması gereken her şeyi yaptı. İçinde muhafızların bulunmadığı bir kale inşa ettiğinin ve oligarşi taraftarlarının oligarşiyi kurtarmak için hiçbir şey yapmayacaklarının farkındaydı. Hazırladığı anayasa kudurmuş denizin içinde yapılmış bir dalgakıranı anımsatıyordu. Azgın dalgaların on yıl

içinde bu korumasız dalgakıranı parçalamaları mimarın suçu olamazdı. Devlet adamı, Sulla'nın fani restorasyonunu, örneğin Asya'nın vergi ve hukuk sistemlerini değiştirmek, övgüye değer ender eserler üretmek istemesini hafife almamak, bilakis Roma toplumunun anlatılmaz zorluklar altında, tutarlı biçimde gerçekleştirilen değişimine alkış tutmak ve Roma'nın kurtarıcısını ve İtalyan birliğinin kurucusunu, Cromwell ile eş tutmak zorundaydı.

Tabii ki, mahşerde oy kullanacak tek kişi devlet adamı değildir. Sulla'nın veya başkalarının eylemlerinde acı çekenler haklı olarak bu tür olayların faillerini asla affetmeyeceklerdir. Sulla, kurduğu korku imparatorluğunu sadece gaddarlık olarak yorumlamakla kalmadı, eylemleri alaycı bir üslup içinde tüm açıklığıyla ve isim vererek açıkladı. Böylece isimlerinin verilmesinden rahatsız olan büyük kitlelerle arası bir daha düzelmemek üzere bozuldu. İşlediği suçları ayrıntılarıyla anlatma cesaretini gösterdi; yapılan mezalimler, sürgün cezaları, cellatlara verdiği ödüller, mal değişimleri, itaatsiz subaylara açılan davaların kısa sürede tamamlanması, bunlar belki yüzlerce defa tekrarlanmıştı ve antik uygarlıkların politik geleneklerine göre, işlenen bu suçlar basit uyarılarla geçiştiriliyordu. Suç işleyenlerin uluorta öldürülmesi, kellerinin teşhir edilmesi, haydutlara verilen para cezalarının muhasebe defterlerine işlenmesi, el koyulan malların sanki düşmana aitmiş gibi açık artırmayla satılması, kumandanların söz dinlemez subayları dövdürtmeleri ve buna halka bildirmeleri tabii ki çok çirkindi. Hümanizmin ayaklar altına alınması politik bir hataydı, çoğu kez ayaklanmaların körüklenmesine neden oldu. Ve bu nedenle şimdi yasaklamaların müsebbibi üzerinde kara bulutlar geziniyordu.

Sulla'nın önemli sorunların üzerine cesurca gitmesine rağmen, önemsiz kişisel meselelerde iyimserliğini terk ederek arzuları ve karşı duygularla hareket etmesini haklı olarak eleş-

tirmek gerekir. Bir keresinde gerçek nefret duyguları içinde Mariusçulara saldırmış, suçsuzların kaçmasına izin vermiş ve kimsenin dostlarına ve düşmanlarına karşı daha iyi misilleme yapamadığıyla övünmüştür.[96] Hükümdarlığı süresinde muhteşem bir servet yapmıştı. Böylece, mutlakiyetçiliğin temel ilkesi olan, "prenslerin yasalara bağlı olmadığı" ilkesini, Roma devletinin ilk mutlak hükümdarı olarak, bizzat kendisinin çıkarttığı zina ve savurganlık yasalarına uymayarak kanıtladı. Kendisine gösterdiği hoşgörüye rağmen partisine ve yakın çevresine karşı bağışlayıcı tutumu devlet için büyük bir yıkım olmuştu. Askeri eğitimin gevşekliği politik gerekçelerle açıklanabilir. Ancak politik yaşamında gösterdiği hoşgörüsü ona çok daha fazla zarar verdi. İnanılmaz davranışlar sergiledi, örneğin yaptığı büyük hatalar ve itaatsizlik sonucu ordunun korkunç bir hezimete uğramasına neden olan Lucius Murena'ya ceza verilmediği gibi, zafer kutlamalarına katılmasına izin verdi. Çok daha büyük hatalar yapan Gnaeus Pompeius'u gereksiz yere övdü. Sürgünlerin ve arazi dağıtımlarının çoğu Sulla'nın istekleri doğrultusunda gerçekleşmemiş, onun affedilemez vurdumduymazlığından kaynaklanmıştır. Sulla'nın yüksek enerjisi ve vurdumduymazlığı onun çelişkilerle dolu karakterini belirler, bir taraftan bağışlayıcı diğer taraftan abartılı katılığını açıklar. Hükümdarlığından önce uysal bir adam olduğunu, hükümdarlık sürecinde kana susamış bir zalime dönüştüğünü belki binlerce kez dile getirmiştir. Şayet hükümdarlığında eski uysallığından vazgeçtiyse, cezalandırırken ve bağışlarken aynı duyguları taşıdığı söylenebilir. Bu kısmi ironik düşüncesizliği bütün politik yaşamını etkilemişti. Zafer kazanmaya alışık bir kişi edasıyla kaderini azarlar, zaferin önemsizliğini vurgular. Yaptığı işlerin değersiz ve ge-

96 Euripides, Medeia,807: Kimse beni zayıf ve yetersiz sanmasın, İyi huyluyum; kumaşım farklı. Düşmanıma dehşetle, dostuma sevgiyle yaklaşırım.

çici olduğunu söyler, sanki bir yönetici olarak yıkıp yeniden inşa etmek yerine onarımı yeğlemekte, sonuçta üstünkörü süslemelerle hasarı kapatmaya çalışmaktadır.

Bu adam, politikanın Don Juan'ı, hatasızdı. Yaşamı boyunca içsel dengesi hiç bozulmamış, hiçbir durumda değişmemişti. Afrika'daki parlak başarılardan sonra başşehirde aylaklık eden ve mutlak egemenlik sonrası Cumae'daki villasında dinlenmeye çekilen aynı düşünce tarzıydı. Ona göre gelir getiren resmi işlerin hepsi angaryaydı. Makamından ayrıldıktan sonra değişmedi, asla bezginlik göstermedi, yapmacık hareketlere girişmedi. Resmi görevini tamamlamaktan mutluydu, fırsatını buldukça müdahale ediyordu. Son günlerini ava çıkarak, balık tutmaya giderek ve hatıralarını yazarak geçirdi. Ayrıca, komşu Puteoli kolonisinin iç sorunlarını çözmesi için kendisini ziyaret eden vatandaşların isteklerini, bir zamanlar başşehirde yaptığı gibi kısa süre içinde çözdü. Hasta yatağında yaptığı son iş, Capitolinum tapınağının yeniden inşa edilmesi için fon yaratmak oldu, ancak tapınağın tamamlanmış halini görmeye ömrü yetmedi. Görevi bıraktığında altmış yaşında bedenen ve ruhen hâlâ dinçti. Ölmeden iki gün önce anı defterine, ağzından kan geldiğini yazmıştı. (678-78)[97] Güvendiği şansı onu ölürken de terk etmedi. İğrenç parti kavgalarına bulaşmayı, eski savaşçılarını yeni devrimlerle mücadele etmeye zorlamayı istemedi. İtalya ve İspanya'daki gelişmeler onun daha uzun yaşaması haline gerçekleşmeyebilirdi. Yaşadığı dönemde susanlar şimdi cenaze töreninde tirana dil uzatmaya başlamışlardı. Ancak anılar çok tazeydi ve askerlerinden çekiniyorlardı. Cenazenin başşehre nakledilmesine ve orada toprağa verilmesine karar verildi. İtalya, buna benzer bir törene daha önce hiç tanık olmamıştı. Cenazenin

97 Başka bir raporda belirtildiği gibi bu hastalık bit ısırmasından kaynaklanmıyordu ve hayal ürünüydü.

geçtiği her yerde halk ve özellikler askerler korteje katılıyor, kendilerini zafere götüren liderlerine ölümünden sonra sahip çıkıyorlardı. Mahkemelerin ve dükkânların kapatıldığı başşehirde, sadık lejyonerlerin ve yakın dostlarının taşıdığı iki bin altın çelenk caddeleri süslüyordu. Sulla, Cornelia geleneklerine göre cesedinin yakılmamasını, gömülmesini vasiyet etmişti. –Geçmişte ve gelecekte olduğu gibi–. Ancak senatonun emri üzerine Marius'un cesedini mezarından çıkartan kişinin cesedi yakılacaktı. Memurların, bütün senatörlerin, özel giysileri içinde rahip ve rahibelerin, şövalye kıyafetleriyle genç erkeklerin katılımıyla oluşan kortej çarşı meydanına ulaştı. Eylemlerinin ve korku salan konuşmalarının yankılandığı meydanda cenaze duası yapıldı ve naaş, senatörlerin omuzları üzerinde, ateşin yakıldığı Mars Alanı'na taşındı. Sulla'nın cesedi alevler içinde yanarken şövalyeler ve askerler ateşin etrafında turluyorlardı. Hükümdarın külleri Mars Alanı'ndaki eski kral mezarlığına döküldü. Romalı kadınlar tam bir yıl onun yasını tuttular.

11. BÖLÜM

Toplum ve Ekonomi

Kırk yıllık bir barış süreci ve elli yıl süren devrim geride kalmıştı. Bu süreç Roma'nın en sönük dönemiydi. Her ne kadar Roma'nın batıdaki sınırları Alpleri aşmış, Roma egemenliği İspanya yarımadasında Atlas Okyanusuna, Yunanistan-Makedonya'da Tuna havzasına dayanmış olsa da verimli olmamıştı. Roma'ya kendi istekleriyle biat eden ve onunla müttefik olan yabancı ulusların sayısında bir artma söz konusu değildi.[98] İyi günlerin gelmesi bekleniyor ve Roma ile gevşek ilişkiler içinde bulunan eyaletleri tam bağımlı yapmak için büyük çaba gösteriliyordu. Eyaletleri tekrar birleştirme çabasının ardında Roma'nın fark edilir düşüşü saklıydı. Antik çağın eski uygarlıklarının tümü Roma bayrağı altında toplanır, onun egemenliği altında şekillenirken, Alplerin ve Fırat'ın öte tarafındaki halklar savunma düzenini terk ederek Roma topraklarına saldırmaya başlamışlardı. Yaklaşan fırtına gücünü Aquae Sextiae, Vercellae, Khaironeia ve Orchomenos savaşlarında gösterdi. İtalyan-Yunan dünyasını sarsan,

98 İtalyan olmayan bağımlı kullarına, İtalyan "ant birliği ve soydaşlarından" farklı olarak verilen resmi isim.

Germen kavimlerin ve Asyalı aşiretlerin yarattığı bu fırtınanın sonuçları zamanımızda bile hissedilmekte. Bu dönemin özelliği kendisini iç gelişmelerde de belli eder. Eski düzen bir daha ayağa kalkmamak üzere yıkılır. Roma toplumu, özgür vatandaşlar tarafından seçilen yöneticiler ve yasalar aracılığıyla, bilgili danışmanların rehberliğinde yönlendirilen bu yöneticilerin yasal çerçeveler içinde âdeta bir kralın sahip olduğu özgürlüklerle önderlik ettiği bir şehir topluluğu idi. Zamanla, kısmen Roma'daki yapıya benzeyen ve onunla aynı haklara sahip, akrabalık bağlarının bulunduğu İtalyan ant birlikleri kısmen de Roma'nın tahakkümünden çok himayesi altındaki Yunan özgür şehirleri ile barbar halkların konfederasyonu buna eklenmişti. Bu devrimin yarattığı gelişmeler sonucu gelinen son noktaydı. Çatlamış ve sallanmasına rağmen hâlâ ayakta duran ve saygı uyandıran yapının şimdi taş taş üstünde kalmamacasına yıkılmış olmasında her iki partinin de suçu vardı –sözde muhafazakâr ve demokratik parti–. Mutlak egemenlik şimdi ya tek bir kişinin, bazen asiller bazen zenginler oligarşisinin eline geçmişti. Vatandaşlar yönetimdeki bütün haklarını kaybetmiş, memurlar yönetimin bağımlı elemanları olmuşlardı. Roma belediyesi olağanüstü büyüme sonucu parçalanmıştı. İtalyan ant birliği belediye içinde erimişti. İtalyan harici müttefik eyaletler kısa süre içinde bağımlı toplumlar haline gelmişti. Roma toplumunun organik yapısı çökmüş, geriye sadece farklı unsurların oluşturduğu iskeleti kalmıştı. Anarşinin başlamasına ve devletin içten ve dıştan dağılmasına ramak kalmıştı. Politik eylemler despotizmin gelmesini hazırlıyor gibiydi; tek konu yönetecek kişinin asil ailelerin içinden mi seçileceği yoksa kapitalist senatonun mu despotluğa soyunacağıydı. Yönetimi ele geçirmek için savaşan güçlerin özgür bir toplum yaratma düşüncesi parti programlarından kaldırılmış gibiydi ve sopalarla yapılan

kavgalar artık silahlı iktidar savaşına dönüşmüştü. Eski anayasanın tamamen geçersizliğinin kabulü ve yeni politik hedeflerin ve yöntemlerin her iki parti tarafından belirlenmesi bakımından devrim süreci bitmişti; ancak devletin yeniden yapılanması adına yalnızca geçici çözümler üretilebilmişti. Oysa ne Gracchus ne de Sulla anayasası kesin sonuç vermekten uzaktı. Acılarla dolu bu dönemin en acı veren yönü ise anlayışlı vatanseverlerin ümitlerinin tükenmiş olması ve eylem yapmaktan kaçınmalarıydı. Özgürlük güneşi sunduğu tüm nimetlerle beraber batıyor, karanlık henüz parlayan dünyanın üzerine çökmeye başlıyordu. Bu tesadüfen gelen bir afet değildi, vatanseverlik ve deha ona mâni olabilirdi. Orta sınıfın köle proletaryası tarafından yıkılması Roma toplumunun çökmesine neden olmuştu. Can çekişme süresini artırmak veya kısaltmak mantıklı devlet adamının insafına kalmıştı. Bir despotun özgürlükçü eski anayasayı iptal etmesi, Roma için insani gelişmeleri kabul edilebilir ölçülerde tutmasından ve böylece mutlakiyetin yeni şekiller ve kalıplar içinde tutulmasından daha kötü sonuçlar verebilirdi. Monarşinin içinde bulunduğu koşullarda her türlü oligarşiye kıyasla daha evla olmasının nedeni, dengeleyici ve yapıcı bir despotizmin artık hiçbir merci tarafından denetlenmez duruma gelmesinden kaynaklanıyordu. Soğukkanlı düşünceler tarih yazmaya yetmiyordu. Geleceği belirleyen mantık değil hırs olacaktı. Toplumun ne kadar yaşayacağı, yeni bir kurtarıcının mı ortaya çıkacağı veya varlığını sefalet ve zaaf içinde mi sürdüreceği zamanla belli olacaktı.

Şayet daha önce yapılmadıysa, bu gelişmelerin ekonomik ve sosyal yönünü anlatmanın tam zamanı.

Devlet bütçesi bu dönemin başından beri eyaletlerden toplanan paralarla besleniyordu. İtalya'da düzenli devlet arazilerinden ve diğer kaynaklardan toplanan vergiler dışında

alınan emlak vergisi Pydna Savaşından sonra bir daha toplanmadı. Böylece emlak vergisinden muaf tutulmak, Romalı toprak sahiplerine tanınan bir ayrıcalık olarak yorumlandı. Devletin tuz ve para basanlardan aldığı vergiler artık gelir olarak gösterilmiyordu. Aynı şekilde veraset vergisinin oranları düşürülmüş, hatta kaldırılmıştı. Buna göre Roma devlet hazinesi, Galya bölgesi dâhil olmak üzere tüm İtalya anakarasındaki devlet arazilerinden, örneğin Campania toprakları ve Kelt ülkesindeki altın yataklarından alınan ve Roma şehrinin tüketimi için ayrılmayıp denizaşırı ülkelere yollanan ve lüks kategorisine giren mallardan alınan vergiler sayesinde ayakta kaldı. Roma şehrinin büyümesi ve Galya'nın da katılmasıyla gümrük sahalarının bütün İtalya'ya yayılması neticesinde vergi oranları büyük ölçüde artırıldı.

Roma devleti savaş hukukuna göre yok edilmiş ve eski hükümdarın yerini Roma hükümetinin aldığı tüm devletlerin topraklarına el koyardı. Bu bağlamda Leontini, Kartaca, Korinthos Roma devlet arazisi sayılıyordu, Makedonya, Bergama ve Kyrene ile İspanya ve Makedonya'daki maden sahaları kamulaştırıldı. Aynı şekilde Capua, Romalı censorlar tarafından hasattan pay vermek veya belli bir meblağ karşılığında özel şahıslara kiraya verildi. Gaius Gracchus daha da ileri giderek Asya eyaletinde arazi ve toynaklı hayvan vergisi koydu ve daha önce krallara ait olan tarım arazilerini, meraları ve kıyıları Roma devlet arazisi ilan etti.

Bu dönemde eyaletlerin elinde Roma'nın işine yarayabilecek araziler yok gibiydi. Transalpina Galya'da şarapçılığın ve zeytinciliğin yasaklanması devlet maliyesini olumsuz etkiledi. Buna karşın dolaylı ve dolaysız vergilerin oranları önemli oranda artırıldı. Numidya krallığı ve Kapadokya gibi özgür müttefik devletler ve Rodos, Messina, Tauromenion, Marsilya ve Gades gibi müttefik şehirler (civitataes foederatae) ya-

sal olarak vergiden muaf tutuldular, sadece savaş zamanında Roma hükümetine gemi ve asker yollamakla yükümlüydüler. Buna karşın diğer eyaletler, özgür şehirler de dahil olmak üzere vergi ödemek zorundaydılar, Roma vatandaşlık hakkı elde etmiş (civitates immunes) Narbo ile Sicilya'daki Centuripa istisna tutuldular. Dolaysız vergiler, Sicilya ve Sardinya örneklerinde görebileceğimiz üzere üzüm ve zeytin hasadından veya mera olarak kullanılan arazilerden alınan vergi oranı yüzde ondu.[99] Makedonya, Achaia, Kyrene ve Afrika'nın büyük bölümü Roma'ya her yıl belli oranlarda vergi ödemek (stipendium, tributum) zorundaydılar, Sulla'dan sonra Asya eyaletinden de vergi alınmaya başlandı. Makedonya her yıl 600.000 Dinar (183.000 Taler), Andros yakınlarındaki Gyaros Adası ise sadece 150 Dinar (46 Taler) vergi ödüyordu. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan özel girişimciler vergilerini buğday vererek veya nakit parayla ödüyorlardı. Vergi mükelleflerinin listesini çıkartmak ve bu kişilerden vergi tahsil etmek eyalet yönetimlerinin göreviydi.[100] Dolaylı vergiler yol, köprü ve

99 Devletin özel mülk sahiplerinden talep ettiği yüzde onluk vergiler, devlet arazilerini kullananlardan alınan vergilerle karıştırılmamalıdır. Birincisi Sicilya'da dağıtılan arazilerden alınıyordu ve oranları sabitti. Bunların, özellikle de Leontini toprakları Romalı censorlar tarafından kiralanıyor, hasılatın kaçta kaçının ödeneceği ve diğer koşullar pazarlığa tabiydi. (Cic. Verr. 3,6,13; 5,21,53; leg. 1,2,4; 2,18, 48) Bkz. Theodor Mommsen, Roma devlet hukuku, Cilt 3, s.370.

100 Uygulama aşağıda anlatıldığı şekilde işler. Roma hükümeti ilk önce verginin türünü ve oranını belirler. Örneğin Asya'da üretici, Sulla-Caesar düzenlemesi sonucu hasadın onda birini devlete vermek zorundaydı. (App. Civ. 5 4); Caesar'a göre Yahudiler yıl sonunda tohumlarının dörtte birini vereceklerdi. (Ios. Ant. Lud. 4, 10, 6; bkz. 2,5) Kilikya ve Suriye'de mal varlığının yüzde beşi vergi olarak tahsil ediliyordu, aynı oranlar Afrika'da da uygulandı. (App. Syr.50) Varlık hesaplamasında arazinin büyüklüğü, kapı adedi, çocuk ve köle sayıları ölçü alındı. Kilikya için (başşehirlerin ve vahaların gaspı), Cic. ad fam. 3,8,5: Afrika için App. Pun 135) Belediye yönetimleri, Roma valisinin denetiminde (Cic. ad. Q. FR. 1,1,8, SC. DE Asclep 22,23) ve

kanal vergileri haricinde çoğunlukla gümrük vergilerinden oluşuyordu. Eski dönemde gümrük vergisi limanlardan geçen ihraç veya ithal mallarından alınıyordu, kara sınırlarında toplanan vergi miktarı limanlardakine göre daha azdı. Gümrük vergileri limanlarda ve sınırlarda malların tahmini fiyatlarına göre tahsil edilmekteydi. Romalılar, gerçek sınırlarının Roma vatandaşlarının yaşadığı bölgelerin çok daha ilerisinde olduğunu biliyorlar ancak gümrük bölgelerinin nerede bittiği bilmiyorlardı. Devletlerarası anlaşmalar uyarınca bağımlı eyaletler gümrük vergisinden muaf tutuluyor, Roma vatandaşlarından vergi talep edilmiyordu. Roma birliğine alınmamış, gerçek anlamda bağımlı bölgelerde gümrük vergileri doğal olarak oranın yönetimine değil Roma hükümetine ödeniyordu. İmparatorluk içinde, müttefiklerin ve belediyelerin vergiden muaf tutulduğu bazı büyük bölgeler Roma'nın gümrük merkezleri olarak belirlenmişti. Örneğin Sicilya, Kartaca döneminden beri, ithal veya ihraç edilen mallardan yüzde beş gümrük vergisi alınan kapalı bir gümrük alanıydı. Aynı şekilde Sempronius yasaları uyarınca Asya gümrüklerindeki vergi oranı yüzde iki buçuk olarak saptanmıştı. Roma kolonisi Narbo eyaleti de gümrük bölgesi ilan edilmişti. Bu uygulamaların mali nedenlerle başlatıldığı kesindir, diğer taraftan yerel gümrük noktalarının çokluğu yüzünden çıkabile-

---

bu veriler ışığında vergi mükelleflerini tespit ederek kimin ne kadar ödemesi gerektiğini belirliyorlardı. (Cic. Att. 5,16) Vergisini zamanında ödemeyenlerin adları Roma'daki bir kuruma veriliyor ve bu kurum alacakları faiziyle birlikte tahsil ediyordu. (Cic. ad. fam. 3, 8,5; Att. 5, 16) Toplanan vergiler ana belediyelere aktarılıyordu, örneğin Yahudiler buğdaylarını Sayda'ya yolluyorlardı. Daha sonra belirlenen meblağ Roma'ya gönderiliyordu. Bu vergiler dolaylı olarak alınıyordu, aracılar toplanan paranın bir kısmını tutuyor, böylece varlıklarına varlık katıyordu. Bu yöntemin cumhuriyetçilerin yönteminden farkı aracıların birinde çok ortaklı şirketler, diğerinde ise Romalı müteşebbisler olmasıdır.

cek kargaşanın önüne geçebilmek için gümrüklerin yeniden düzenlenmesi elzem olmuştu. Yüzde on oranındaki gümrük vergilerinin toplanması için istisnasız her sınırda aracılar görev yapıyordu.

Buna göre Romalı vergi mükelleflerinin yükü hafifletiliyordu. Tahsilat giderlerinin epey ağır olduğu ve şirketlerin Roma hükümetinin eline geçenden çok daha fazla ödediklerini göz önünde bulundurmak gerekiyor. Çünkü vergilerin aracılar tarafından tahsil edildiği bu sistemin savurgan yapısı, kiraların taksitlendirmesi ve sermaye yapısının geliştirilmesi için gereken rekabet ortamını son derece zorlaştırıyordu.

Bu düzenli baskılara arazilerin gasp edilmesi de eklendi. Askeri yönetimin mali yükünü Roma belediyesi taşıyor, her eyalet kumandanlığının nakil araç ve diğer ihtiyaçları onun tarafından karşılanıyordu. Romalı askerlerin maaşlarını ödeyen, istihkaklarını dağıtan yine Roma belediyesiydi. Belediyeler, memurların ve askerlerin barınma ve beslenmesini sağlamak, onlara yakacak odun ve saman vermek, diğer ihtiyaçlarını karşılamak zorundaydı. Bunun dışında özgür şehirler ayrıca askerlere ve memurlara kışın konaklayabilecekleri yerler bulmakla –sabit konaklama yeri yoktu– yükümlüydüler. Vali buğday, gemi, köle, yelken bezi, deri, para gerektiğinde hem barış hem de savaş zamanı bağımlı ve bağımsız devletçiklerden yardım talep ediyordu. Verdikleri malzemeler Roma'ya vermek zorunda oldukları vergiden düşülüyor ve tutarları daha sonra devlet kasasına aktarılıyordu. Eyaletler için ağır bir yük teşkil eden bu aksesuarların listesi devlet hukukunda yeri olmasa bile pratikte hükümet veya vali tarafından hazırlanıyordu. Bu malzeme yasası, yüksek makamlı Romalı memurların kısıtlamalarına takıldı. -Daha önce değindiğimiz gibi İspanya buğday üreticilerinden hasadın yirmide biri oranında vergi alınması ve oranın tek bir kurum

tarafından belirlenmesi yasaklanmıştı.- Valinin başşehrin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Sicilya'dan talep edebileceği buğday miktarı, bundan böyle belirlenen maksimum oranın üzerine çıkamayacaktı. Böylece eyaletlerin mali yükü bir nebze hafifletilse bile yok edilmiş değildi. Olağanüstü krizlerde bu baskı dayanılmaz hale geliyor, teslimatlar gerçekleşmiyor, çoğu kez cezai müeyyideler uygulanıyordu. Sulla, Roma'ya itaat etmeyen Küçük Asya eyaletlerini, orada kaldığı sürece kırk kat (gün başına 16 Dinar =3,66 Taler) tazminat ödemeye mahkûm etmiş, Centuria için yetmiş beş kat daha fazla maaş ödenmesini talep etmişti. (670, 84-671, 83) Eyaletler ayrıca giyecek ve yiyecek tedarik edecek, Sulla'nın davet ettiği her kişiyi ağırlayacaktı. Sulla tüm masrafları eyaletler arasında paylaştırdı, doğal olarak ödenen paranın iade edilmesi söz konusu değildi.

Belediyelerin masrafları göz ardı edilemeyecek kadar çoktu. Yönetim giderleri, resmi binaların korunması ve her türlü sivil giderler belediye bütçesinden karşılandığı ve Roma hükümetinin ayrıca bütün askeri giderleri de belediyelere yüklemesi sebebiyle belediyelerin mali yükü epey ağırlaşmıştı.[101] İtalya dışındaki askeri yollar ve İtalyan denizleri dışında bulundurulan donanma giderleri ve hatta ordunun bazı masrafları belediyeler tarafından karşılanıyor, Roma ordusuna düzenli şekilde asker gönderiyorlardı. Trakyalı askerler Afrika'da, Afrikalılar ise İtalya'da kullanılıyordu. Dolaysız vergilerin İtalya'dan değil sadece eyaletlerden alınması aslında akıllı bir politika sayılmazdı ancak mali açıdan avantaj sağlı-

101 Yahudiye bölgesindeki Yafa şehri, yerel yönetime 26075 Roma kovası buğday yollarken diğer Yahudiler hasadın onda birini vergi olarak ödüyor ve ayrıca buna tapınak aidatları ve Roma'nın Sayda halkından topladığı vergiler ekleniyordu. Aynı şekilde Sicilya halkı, onda bir vergisi dışında önemli oranda gelir vergisi ödemek zorundaydı.

yordu. Askeri giderlerin İtalyanlardan değil eyaletler tarafından karşılanması kararı, belediyelerin mali yükünün fazlasıyla artmasına neden olmuştu.

Son olarak Romalı memurların ve vergi tahsildarlarının eyaletlerin vergi yükünü çeşitli yollarla artırarak ne kadar büyük haksızlık yaptıklarını anımsatalım. Valilerin aldığı her hediye rüşvet veya gasp edilmiş mal olarak kabul edilebilirdi; hatta satın alma hakları bile yasalarla kısıtlanabilirdi. Ancak resmi görevi, eğer kendine fayda sağlamak isterse, ona fazlasıyla avantaj sağlıyordu. Birliklerin yerleştirilmesi, memurlara, çok sayıda emir subayına, senatör veya şövalyelere bedava ev tahsil edilmesi, kâtiplerin, mübaşirlerin, tellalların, hekimlerin ve rahiplerin devlet memurlarına tanınan haklardan faydalanarak karşılıksız olarak terfi edilmeleri, mallarının ayni olarak nakledilmesine izin verilmesi ve özellikle de zorunlu satışlar ile malzeme tedarik etme konusundaki kolaylıklar tüm memurlara görevlerini büyük servet sahibi olarak tamamlama fırsatını veriyordu. Devlet denetiminin olmaması hırsızlığın yayılmasına, en namuslu memurun bile rüşvet yemesine yol açıyordu. Memurların rüşvet aldıklarına dair şikâyetlerin giderek artması olayları araştıran bir komisyonun kurulmasını zorunlu kıldı (605-149) Rüşvet yasasının getirdiği ağır cezalar, durumun berbatlığını kanıtlıyordu.

Bu koşullar altında ılımlı bir vergilendirme bile fazlasıyla rahatsız edici olacaktı ve İtalyan tüccarlar ile bankerlerin eyaletlere uyguladığı ekonomik baskı neticesinde, her türlü istismarın yapıldığı eski durum bile aranır oldu.

Roma'nın eyaletlerden topladığı vergiler, bağımlılara uygulanması gereken bir vergilendirmeden çok, devletin topladığı paraları ordunun harcamaları için kullanan Attika usulü haraç sistemini anımsatmaktaydı. Brüt ve net kazançların son derece düşük olması bu şekilde açıklanabilir. Roma'nın top-

ladığı vergiler, İtalya'dan alınanlar ve toprağı kiralayanların İtalya'ya gönderdikleri buğday dahil 691 (63) yılına kadar 200 Milyon sestertiusu (15 Milyon Taler) geçmiyordu, yani Mısır firavununun ülkesinden topladığı verginin üçte ikisi kadardı. Bu miktarın son derece düşük olduğu aşikârdı. Ptolemaios hanedanlığı, Nil Vadisinden ve Doğu ticaretinde tekelleşen büyük çiftlik sahiplerinden muhteşem meblağlar kazanırken Roma devlet hazinesi Roma'nın koruması altındaki eyaletlerden toplanan vergilerle ayakta kalabilmişti. Net kazanç büyük ihtimalle çok daha azdı. En kayda değer kazanç Kartaca vergi sisteminin geçerli olduğu Sicilya ve Gaius Gracchus'un buğday dağıtımını gerçekleştirmek için toprağı kamulaştırdığı ve vergilendirdiği Asya'da elde edildi. Roma devlet hazinesinin ana para kaynağı ağırlıklı olarak Asya'dan gelen vergilerdi. Diğer eyaletlerin vergi gelirleri ancak giderlerin karşılanmasına yetiyordu. Büyük bir ordunun bulundurulması gereken iki İspanya, Galya ve Makedonya eyaletleri için harcanan para, genelde buralardan toplanan paradan fazlaydı. Her şeye rağmen, normal koşullar altında Roma devlet hazinesinde toplanan paralar devlet ve şehir binalarının bakımına yetiyor ve hatta artıyordu. Oysa Roma egemenliği altındaki bölgenin büyüklüğü düşünüldüğünde Roma'nın vergilerden elde ettiği kazancın oldukça düşük olduğu ortaya çıkar. Bu bağlamda politik armoniyi etkili bir hakka dönüştürmeye dair eski, saygın ve mantıklı ilke Roma-İtalyan ve yerel mali anayasalarına egemen olmuştu. Denizaşırı kolonilerinden beslenen Roma toplumu diğer taraftan askeri güvenlik konusunda da onları kullanıyordu. Ve vergi oranları mükellefleri eski sisteme göre daha fazla zorlamaya başlamış, tüketimlerini yurt dışına taşımışlardı. Böylece küçük beylerin ve orduların yerini alan merkezileşmiş askeri yönetim, hatırı sayılır ekonomik bir tasarruf sağladı. Ancak bu kural yerel yönetim-

lerin uyguladığı çok sayıdaki istisnayla delindi ve bozuldu. Sicilya'da toplanan Hiero-Kartaca öşür vergisi savaş giderlerini karşılayamaz oldu. Scipio Aemilianus, Cicero'ya "halkı vatanın hem sahibi hem de gümrük memuru ilan etmek ona zarar verir" derken son derece haklıydı. Limanlardan gümrük vergisi toplama fikri, kişisel çıkarlar gözetmeme ilkesiyle uyuşmuyor, yüksek vergiler ve sıkıntılı tahsilat biçimi burada yapılan haksızlıkları dengelemeye yetmiyordu. Gümrükçü isminin doğu halklarında cani ve eşkıya anlamında kullanılması bu döneme rastlar. Roma'nın ismi doğuda hiç bu kadar kirletilmemişti. Kendisini halk partisi ilan eden Gaius Gracchus partisinin iktidara gelmesiyle beraber, özellikle toprak sahiplerine vergilerini birkaç kova buğdayla ödeyebilme hakkını tanıması, bir emek sömürüsünün başladığını açık yürekle bildirilmesi anlamına geliyordu. En ağır koşulların, kavgadan uzak durmaya çalışan Sicilya ve Asya halkları üzerinde uygulanması tesadüf değildi.

Elimizde yeterli bilgi olmadığından, Roma hazinesinin bu dönemde ne durumda bulunduğunu her şeyden önce gerçekleştirilen kamu faaliyetlerinden anlıyoruz. Bu dönemin ilk on yılında kamunun finanse ettiği inşaat faaliyetleri artmış, özellikle yol inşaatlarına çok ağırlık verilmişti. İtalya'da, Appia yolunun uzantısı güney yolu Roma üzerinden Capua, Beneventum, Venedik, Tarentum ve Brundisium limanlarına ulaşıyor, konsül Publius Popillius'un (622-131) yaptırttığı Capua'da başlayan yan yol Sicilya Boğazına kadar gidiyordu. Doğuda, sadece Flaminius yolunun Fanum ile Ariminum arasındaki bölümünün stabilize edilmiş olduğu sahil caddesi güney yönünde Brundisium, kuzeye doğru ise Atria üzerinden Po Ovasını geçerek Aquileia'ya kadar uzatıldı. Ariminum ile Atria arası yukarıda adını zikrettiğimiz Popillius tarafından aynı yıl içinde yaptırtıldı. Aynı şekilde iki büyük Etruria yolu,

Roma'dan Pisa ve Luna'ya giden Aurelius ve sahil yolu ile Sutrium ve Clusium üzerinde Arretium ve Floransa'ya giden Egnatia yolları da yine aynı yıl (631-123) yapılmıştı, diğer taraftan Sutrium ve Clusium üzerinden Arretium ve Floransa'ya ulaşan Cassius yolu 583'ten (171) önce yapılmış olamaz. İnşaat faaliyetleri Roma civarında da sürdürüldü. Flaminus yolu üzerindeki taş Milvia Köprüsü (Ponte Molle) Roma'ya çok yakın bir noktada Tiber Nehri üzerine kurulmuştu. (645-109) Placentia'da son bulan Flaminus-Aemilius yapay yolundan başka hiçbir bağlantının bulunmadığı Kuzey İtalya'da 606 yılında (148) Cenova'da başlayıp, büyük olasılıkla bir kolonin kurulduğu Dertona üzerinden Flaminus-Aemilius yoluna kavuştuktan sonra Cremona ve Verona üzerinden Aquileia'ya bağlanan, yani Tiran ve Adriyatik denizlerini birleştiren büyük Postum yolu inşa edildi. Buna, Marcus Aemilius Scaurus'un yaptırttığı ve Postumus yolunu Roma'ya bağlayan Luna-Cenova yolu eklendi. Gaius Gracchus İtalyan karayollarıyla bambaşka bir biçimde ilgilendi. Büyük karayolları üzerindeki arazileri satarak, sahiplerinin yolun bakımını üslenmesini şart koştu. Ya onun ya da toprak dağıtım komisyonunun getirdiği arazi sınırlarının sınır taşlarıyla belirlenmesi kuralı, mil taşı kullanımını başlattı. Gaius ayrıca tarım sektörünü desteklemek için ara yolların düzeltilmesini sağladı. Ancak bu dönemde eyaletlerde imparatorluk yollarının yapılması en çok ses getiren eylem oldu. Domitia yolu uzun bir yapım süresinden sonra İtalya ile İspanya bağlantısını sağlamlaştırdı, Aquae Sextiae ve Narbo'nun kuruluşlarına vesile oldu. Gabinia ve Egnatia yolları Adriyatik Denizinin doğu kıyılarından başlayarak ilki Salona, diğeri Apollonia ve Durres üzerinden iç kesimlere kadar uzanıyordu. Asya eyaletinin kurulmasının (625-129) hemen ardından Manius Aquillus tarafından inşa edilen yol, başşehirden Efes'e, çe-

şitli yönleri takip ederek imparatorluk sınırına dayanıyordu. Bu dönemde ortaya çıkan eserlerin yapımına ait bilgilerimiz oldukça kısıtlı kaynaklara dayanmakta olup, Roma egemenliğinin Galya, Dalmaçya, Makedonya ve Küçük Asya'ya girmesiyle ilgilidir ve devletin merkezileşmesi ve bağımlı barbar bölgelerinin uygarlaşması açısından büyük önem taşır.

Yol yapımı yanında bataklık alanların kurutulması için büyük çaba gösteriliyordu. Pomptine Bataklığının kurutulması (594-160) İtalya için hayati önem taşımaktaydı. Kuzey İtalya yolunun yapımı sırasında Parma ile Piacenza çukurlarının kurutulması geçici de olsa başarıyla tamamlandı. (645-109) Hükümet ayrıca başşehirde sağlık hizmetlerine ağırlık verdi, güzelleştirilmesi için çalıştı, örneğin su kemerlerinin inşası için masraftan kaçınmadı. 442 (312) ve 492 (262) yıllarında inşa edilen Appius ve Anio su kemerleri yenilendi ve iki yeni su hattı ilave edildi. Su kalitesi ve bolluğuyla ünlenen Marcus kemerleri on dokuz yıl sonra tamir edildi. (610-144) Roma hazinesinin kredi almadan peşin parayla gerçekleştirdiği bu operasyonların en iyi örneği Marcus su kemerleridir. Kemerlerinin yapımı için gereken 180 Milyon sestertius (13,5 altın Taler) üç yıl içinde tedarik edildi ve harcandı. Yaşananlar, bu dönemin başında devlet hazinesinin 6 Milyon Taler gibi önemli bir rezervi bulunduğuna ve bu miktarın giderek arttığına işaret ediyor.

Tüm bu gelişmeler göz önünde tutulduğunda Roma maliyesinin o dönemde ne kadar elverişli bir mali duruma sahip olduğu ortaya çıkar. Fakat hükümetin mali açıdan bakıldığında bu dönemin üçte ikilik bölümünde muhteşem işlere imza attığını ancak geri kalan bölümde gerekli işlere para ayırmadığı unutulmamalıdır. Ayrıca, askeri harcamalar için ne kadar az para harcandığına daha önce değinmiştik. Barbarlar sınır bölgelerini ve hatta Po Havzasını yağmalıyor, iç kesimlerde,

küçük Asya, Sicilya ve İtalya'da eşkıya çeteleri cirit atıyordu. Donanma tamamen ihmal edilmişti, bağımlı bölgelerde artık gemi yapılmıyordu. Eldeki gemiler yeterli değildi, bu koşullar altında bir deniz savaşına girmek bir yana korsanlarla bile başa çıkmak mümkün görünmüyordu. Roma'da yapılması gereken işler yapılmadı, örneğin nehirler garip biçimde ihmal edildi. Başşehirde Tiber Nehri üzerinde Tiber adasını İanicium ile bağlayan eski tahta köprüden başka geçit yoktu. Tiber'in taşkın suları her yıl caddeleri basıyor, sular evlere doluyordu. Kıyılara set çekmediği gibi denizaşırı ticaret için büyük önem taşıyan Ostia limanına tek taş bile koyulmamıştı. Uygun koşullar altında ve kırk yıl süren barış döneminde dahili ve harici görevlerini yerine getiremeyen hükümet düzenli vergi toplamayı bile başaramasa da kasasına her yıl önemli miktarda para koyabiliyordu. Ancak mali yönetimin göreceli başarılarının övülecek tarafı yoktu, bilakis müşterek yönetimin eksikliğini ve gevşekliğini, senatörler hükümetinin politikadaki başarısızlığını eleştirmek gerekiyordu.

Devrimin başlamasıyla birlikte mali durum daha da kötüleşti. Gaius Gracchus'un buğdayı başşehir halkına indirimli fiyatlarla dağıtmak istemesi devlete ağır mali bir sorumluluk getirmişti. Ancak sorun Asya eyaletinde yaratılan yeni kaynaklar sayesinde çözüldü. Resmi bina inşaatları durdu, Pydna Savaşından Gaius Gracchus dönemine kadar geçen süre içinde yapılan çok sayıda binaya, 632'den (122) sonra Marcus Aemilius Scaurus'un censorluk yaptığı dönemde (645-109) yaptırdığı köprü-yol ve bataklık kurutma tesisleri dışında yenileri eklenmedi. Bunun buğday dağıtımının sonucu mu gerçekleştiği yoksa giderek oligarşik düzene bağlanan hükümetin tasarruf sistemiyle mi ilgili olduğunu bilmiyoruz. Roma hazine rezervleri 663 yılında (91) en yüksek noktasına ulaştı. Küçük Asya'nın beş yıl devre dışı kalması sonucu başlayan

korkunç ayaklanma ve devrim fırtınası Hanibal savaşından sonra Roma maliyesinin ilk ciddi sınavıydı ve bu sınavı geçemedi. Vatandaşlardan toplanan vergilerin Hanibal savaşının onuncu yılında kullanılmaya başlanmasına karşın, Müttefikler Savaşı sırasında birikimlerin hemen kullanılmaya başlanması ve son kuruşuna kadar harcanması, başşehirdeki resmi binaların açık artırmayla satılması, tapınak hazinelerinin gasp edilmesi ve yeni vergiler koyulması iki dönem arasındaki farkı açıkça ortaya koymakta. Sonunda ne kadar güçlü olursa olsun, fırtına dindi. Sulla, ekonomik krizin suçunu bağımlılara ve İtalyan devrimcilere yükledi, buğday bağışlarını iptal ederek hazinenin tekrar rayına oturmasını sağladı, Asya eyaletinin vergilerini azalttı ancak bütünüyle kaldırmadı. Resmi giderlerin gelirlerin oldukça altında kalması sayesinde yeni ekonomik düzen toplumu rahatlatmıştı.

Dönemin özel ekonomisinde en ufak bir yeniliğe gidilmedi, İtalya'nın olumlu veya olumsuz bütün sosyal koşulları aynı kaldı ve hatta daha da netleşti. Tarımsal ekonomide Roma kapital gücünün arttığını, küçük ve orta boy üreticilerin, güneşin yağmur damlacıklarını kuruttuğu gibi bittiğini görüyoruz. Hükümet, gidişata müdahale etmediği gibi, Transalpina şarap ve zeytinyağı üretimini yasaklayarak İtalyan büyük toprak sahiplerinin ve tüccarların lehine aldığı bu kararla toprak dağıtımını destekledi.[102] Muhalefet ve reformlara sıcak bakan muhafazakâr fraksiyon alınan bu karara şiddetle karşı çıktılar. İki Gracchus, bütün devlet arazilerinin dağıtılması konusunda ısrarcıydılar, devlete 8000 İtalyan çiftçi kazandırdılar. Sulla 120.000 mülteciyi İtalya'ya yerleştirerek

102 Cato'dan sonra ve Varro'dan önce yaşayan Romalı çiftçi Saserna'nın (colum.1,1,5) şarabın giderek kuzeye yayıldığına dair açıklaması bununla ilgili olmalıdır. Aynı şekilde Magon kitaplarının senato kararıyla tercüme edilmesi de bu konuyla alakalıdır.

devrimin İtalyan çiftçiler arasında yarattığı eksiği nispeten kapatmış oldu. Ancak sürekli şekilde boşalan kabı doldurmak için taşıma suyu yeterli değildi ve yeni bir kaynak bulunması gerekiyordu. Eyaletlerde, çiftçileri Romalı vurguncuların elinden kurtarmak adına hiçbir girişimde bulunulmadı. Eyalet sakinleri taraf değil yalnız insandı. Bunun sonucunda toprağın geliri giderek Roma'ya aktı. Ayrıca bu dönemin ortalarına doğru İtalya'nın birçok bölgesinde, örneğin Etruria'da gelişen plantasyon tarımı, enerjik ve rasyonel kurumların ortaya çıkması ve para akışıyla beraber altın çağını yaşamaya başladı. Bazı eyaletlerde yeni pazarların açılması ve yabancı şarapların İtalya'da satılmasını yasaklayan 593 tarihli (161) kanun şarapçılığın İtalya'da gelişmesini sağladı. Thasos ve Khios şaraplarının yanında Aminea ve Falernia şaraplarının da ismi duyulmaya başladı. 633 yılında (121) üretilen Roma Opimia şarabı artık sadece anılarda kaldı.

İtalyan ulusunun barbarlık derecesine varan pasifliği sanayileşmeyi ve fabrikalaşmayı engelliyordu. Değerli geleneksel ürünlerin depolandığı Korinthos fabrikalarını, yerlerine kendi fabrikalarını kurmak için değil, eski Yunan evlerinde bulunan Korinthos toprak ve bakır vazolarını ve buna benzer eski el işlerini ucuza kapatabilmek için yıktılar. İyi kötü ayakta kalmayı başarmış sanat kollarından mimaride bile, inşaatlarda kölelerine çalıştırılması nedeniyle topluma yararlı eserler üretilemedi. Örneğin Marcius su kemerlerinin yapımında hükümet 3000 taşeron ustayla anlaşmış, her usta aldığı işte kendi köle gurubunu çalıştırmıştı.

Roma ekonomisinin en canlı branşları para akışı ve ticaretti. En büyük payı Romalı kapitalistlerin ceplerini dolduran devlet arazilerinin kiraları ve toplanan vergiler oluşturuyordu. Para ticareti Roma devletinin ve Roma vatandaşlarının tekelindeydi. Galya'da harcanan her kuruş, bu dönemin son-

larına doğru çıkartılan bir kararname uyarınca Romalı tüccarların muhasebe defterlerine kaydediliyordu ve bu uygulama her yerde geçerliydi. Acımasız ekonomik koşullar ve varlıklı Roma vatandaşlarının lehine çalışan politik güçlerin birleşmesi vurgunculuğa dayanan bir faizcilik anlayışını doğurdu. Örneğin Sulla'nın Asya eyaletine koyduğu savaş vergisi (670-84) Romalı kapitalistler tarafından kullanıldı. Ödenen veya ödenmeyen faizleriyle beraber anapara on dört yıl içinde tam altı kat arttı. Eyalet sakinleri borçlarını ödeyebilmek için evlerini, sanat eserlerini, mücevherlerini ve hatta yetişkin çocuklarını satmak zorunda kaldılar. Borçluların manevi ve bedensel işkence görmeleri sıkça karşılaşılan bir durumdu. İtalya'nın ithalat ve ihracatında büyük meblağlar konuşuyordu. Özellikle şarap ve zeytinyağı ihracatı önemli bir pay sahibiydi. Marsilya ve Turdetani bölgelerinde şarapçılık henüz çok yaygın değildi.

Tüm Akdeniz havzasına, Belear Adalarına, Keltiberya'ya, Afrika'ya, tarla ve meraların bulunduğu Narbo ve İç Galya'ya önemli miktarda şarap ihraç ediliyordu. İthalatta dönen para epey fazlaydı. Çok sayıda lüks eşya, yiyecek, içecek, kumaş, mücevherat, kitap, ev eşyası, sanat eserleri deniz yoluyla İtalya'ya getiriliyordu. Romalı iş adamlarının kölelere olan talepleri bu pazarın canlı kalmasını sağlıyor, Akdeniz bölgesinde henüz fazla pazarı bulunmayan köle talebi genellikle korsanlar tarafından karşılanıyordu. Bütün ülkeler korsanlarla mücadele etmeye çağrılmıştı. Başlıca av bölgeleri Suriye ve Küçük Asya'nın iç kısımlarıydı. İtalya'nın denizaşırı ticareti Tiren denizi kıyısındaki iki limanda Ostia ve Pozzuoli'de yoğunlaşmıştı. Bunlardan Ostia elverişli bir limana sahip olmamasına rağmen Roma'ya yakınlığıyla tercih ediliyor, az değerli mallar Ostia rıhtımına indiriliyordu. Buna karşın Puteoli limanı elverişli konumuyla başşehre gidecek buğdayın bo-

şaltıldığı yerdi. Ayrıca civardaki Baiae yerleşimi çok sayıdaki villasıyla Romalı tüccarlar için ideal bir konaklama yeriydi. Buğday dağıtımı uzun süre önce Korinthos, onun yok olması sonrasında Delos üzerinden yapılmıştı. Bu bağlamda Lucilius, Puteoli'ye "Küçük Delos" adını takmıştı. Ancak Delos'un Mithridates Savaşı sırasında yaşadığı ve bir daha kendisine gelemediği yıkımdan sonra Puteoli, Suriye ve İskenderiye ile ticaret bağları kurarak İtalya'nın en önemli ticaret limanı haline geldi. İtalyanlar ithalat ve ihracattan büyük paylar almakla kalmadılar, Narbo'da Kelt ticareti için Marsilya ile rekabete girdiler. Ancak sürekli yer değiştiren ve hiçbir yerde sabit kalmayan Romalı tüccarların her türlü vurgundan aslan payını kaptıkları kesindir.

Yaşanan olayları ayrıntılı biçimde gözlemlediğimizde özel ekonomi açısından dikkatimizi çeken ilk şey Romalı kapitalistlerin oligarşiyle kol kola yürümeleridir. İtalya'nın bütün arazi kiraları, eyaletlerin en güzel bölgeleri, sahip oldukları kapitalin faizleri, iç ticaretten kazandıkları paralar ve son olarak Roma devlet gelirlerinin önemli bölümünü oluşturan toprak vergileri onların elinde toplanıyordu. Sürekli şekilde artan kapital birikimi kendisini, zenginliğin ortalama artışında belli ediyordu: 3 Milyon sestertius (228.000 Taler) artık ortalama bir senatör serveti iken, 2 Milyon (152.000 Taler) bir şövalyenin, Gracchus döneminin en zengin kişisi Publius Crassus'un (konsül 623-131) varlığının 100 Milyon sestertius (7,5 Milyon Taler) olduğu tahmin ediliyor. Dış politikada bir zamanlar Etrüsklerin Alalia'da, Suriyelilerin Caere'de yaptıkları gibi ticari rekabete son vermek için Kartaca ve Korinthos'un yok edilmesi, senato kararına rağmen Narbo'ya dokunulmaması kapitalistler tarafından belirlenmiş politik hamlelerdi. Aynı şekilde kapitalist oligarşinin iç politikada soylular aristokrasisiyle ciddi ve başarılı bir rekabete girişmesi çok doğaldı. İf-

las etmiş zenginlerin kızgın köle çetelerinin başına geçmeleri ve halkın zarif genelevlerden eşkıya inine geçiş yaptığını hatırlamak istememesi son derece normal karşılanmalıdır. Mali gücü tamamen ekonomik olmayıp, daha çok Roma gibi siyasi gücüne dayanan her Babil kulesinin her ciddi siyasi krizde, bizim kâğıttan yapılma devlet yapımız gibi, dağılması hiçte şaşılacak bir şey değildi. İtalyan-Asya isyanından hemen Roma kapitalist sınıfını etkileyen korkunç ekonomik kriz ?? (90) sırasında batan devlet kurumlarının ve kişisel şirketlerin haddi hesabı yoktu. Arsa fiyatlarının nasıl düştüğünü ve ortaklıkların nasıl dağıldığını takip etmek mümkün değildi ancak sonuçlarını tahmin etmek güç sayılmazdı. Mahkeme başkanının bir grup borçlu tarafından öldürülmesi, borçlarından kurtulamayan senatörlerin senatodan atılması, vergi oranlarının Sulla tarafından artırılması, devrimci partinin borçların yüzde yetmiş beşinin silinmesini teklif etmesi. İzlenen ekonomi politikası eyaletlerin fakirleşmesine şehirlerin boşalmasına neden oldu. Buna karşın gezici veya zamanla yerleşik düzene geçen asalak İtalyanların sayısı giderek artıyordu. Küçük Asya'da bir gün içerisinde 80.000 İtalyan öldürüldü. Delos'ta, çoğunluğunu Mithridates'in emri üzerine katledilen İtalyan tüccarların oluşturduğu ölü sayısını adada bulunan mezar taşlarının çokluğundan anlıyoruz. Afrika'da o kadar çok İtalyan yaşıyordu ki, Numidya şehri Cirta'yı Jugurtha'nın saldırılarından onlar korumuşlardı. Aynı şekilde Galya'da da çok sayıda İtalyan tüccar yaşıyordu. Sadece İspanya'da yaşayan İtalyan sayısı yüksek sayılmazdı. Buna karşın özgür insan sayısında düşme gözlemleniyordu. Bu iç savaşın getirdiği bir gelişmeydi, genel ve güvenilir kaynaklar iç savaş sırasında 10.000- 15.000 Roma ve 30.000 İtalyan vatandaşının canını kaybettiğini söylüyor. Orta sınıfı etkileyen ekonomik kriz ve para kazanma endişesi İtalyan gençlerin

büyük ölçüde yurt dışına kaçmasına neden olmuştu. Bu boşluk diplomat, doktor, ilkokul öğretmeni, rahip, görevli, boş gezen ve genellikle başşehirdeki binlerce kurumda ve şirkette veya Ostia, Puteoli ve Brundisium gibi liman şehirlerinde gemici veya tüccar olarak çalışan Yunan ve Doğulu özgür göçmenler tarafından doldurulduu. Yarımadada yaşayan köle sayısının orantısız şekilde artması oldukça düşündürücüydü. 684 (70) yılı verilerine göre İtalyan vatandaşları arasında eli silah tutan 910.000 kişi vardı. Yarımadadaki özgür vatandaşların sayısını hesaplarken bir tesadüf eseri Latinler göz ardı edilmişti. Bu sayıya Alpler ile Po Nehri arasındaki topraklara yerleştirilen İtalyanlar eklenmeli, ülke dışındaki devlet arazilerine yerleştirilen Roma vatandaşları ise düşülmelidir. Buna göre yarımadadaki özgür insan sayısı 6-7 milyondan fazla olamaz. O zamanın toplam nüfusu günümüz nüfusuna eşit olsaydı bu köle nüfusunun 13-14 milyon arasında değiştiği anlamına gelir. Oysa bu tehlikeli gerilimin boyutlarını anlatabilmek için bu tür yanıltıcı hesaplar yapmak gerekmez. Bölgesel köle ayaklanmaları ve her devrimin sonunda kölelerin, sahiplerine karşı silaha davranma ve özgürlük için savaşma çağrıları her şeyi açıkça ortaya koymakta. İngiltere'nin lortlarını, yaverlerini, şehirlerine ve özellikle proletarya içindeki mal sahiplerini ve kiracıları düşündüğümüzde o dönemin İtalya Yarımadası üzerinde yaşananlar hakkında fikir sahibi olabiliriz.

O dönemin ekonomik koşulları Roma sikkelerine yansımış. Onları ayrıntılı biçimde incelediğimizde karşımıza o dönemin akıllı tüccarları çıkıyor. Altın ve gümüş uzun zaman yan yana ödeme aracı olarak kullanıldı. Birini verip diğerini almak mümkün olmadığı, altın ve gümüşün ağırlığına bakıldığı için muhasebeleşme açısından bu iki metal arasında bir oran belirlenmesi gerekiyordu. Böylece iki farklı değerle

ödeme yapılmasından kaynaklanan olası karışıklıkların önüne geçildi. Taurisca'da yeni altın yataklarının bulunması (600-150) İtalya'da altının gümüş karşısında yüzde 33,66 oranında değer kaybetmesine neden olmuştu. -Gümüş sikkeler ve küçük alışverişler etkilenmedi.- Denizaşırı ticaretin artmasıyla beraber altının ikinci ödeme vasıtası olmaktan çıkarak devlet kasa mevcudunun gösterdiği gibi ilk sıraya yükselmesi kaçınılmazdı. Ancak hükümet para basımında altın kullanmaya devam etti. Kartaca savaşı sırasında bulunan çözümlere itibar edilmedi, Sulla'nın bastırttığı altın sikkeler zafer kutlamaları için harcandı. Para basımında eskiden olduğu gibi gümüş kullanılıyordu. Altın ya külçe halinde kullanılacak ya da yabancı veya yerli damga taşıyacak, değeri ağırlığına göre belirlenecekti. Her şeye rağmen altın ve gümüş ödeme aracı olarak aynı yoğunlukta kullanıldı ve sahte altın alaşımların ve sahte gümüş sikkelerin basılması yasalar uyarınca cezalandırıldı. Kalpazanlığın ve dolandırıcılığın önüne geçilmek isteniyordu. Diğer taraftan yeterli miktarda madeni para basılıyordu, ayrıca sikkelerin taklit edilmesi son derece zordu. Hanibal savaşı sırasında gümüş sikkenin değeri 1/72'den 1/84 Pfunda düşürüldükten sonra değeri ve ağırlığı üç yüz yıl boyunca aynı kaldı, alaşımı yapılmadı. Bakır paralar ise bu dönemin başlangıcında sınırlı sayıda basılmaya ve piyasada giderek daha az kullanılmaya başladı. Böylece yedinci yüzyıldan itibaren bir daha basılmadı, bronz paraların değeri bir Semis'e (3 Pfennig) kadar düştü. Bu madeni para sistemi, ilkelerinden asla taviz vermeyen, eski çağda örneği bulunmayan, günümüzde bile ender görünen bir uygulamadır. Fakat onun da zayıf yönleri vardı. Eski çağda sıkça karşılaştığımız, Kartaca savaşından sonra en yüksek noktasına ulaşan bir geleneğe göre Roma hükümeti piyasaya değerli gümüş Dinar yanında, günümüz kâğıt parası tekabül eden, gümüş kaplama bakır

sikkeler sürdü. Gümüş kaplı bu sikkelerin devlet maliyesinde karşılığı yoktu. Bu resmi kalpazanlık açıkça sürdürüldü. Marcus Drussus, bedava buğday dağıtımını gerçekleştirebilmek için her biri yedi Dinar değerinde gümüş kaplı sikke bastırdı. (663-91) Bu eylem, kişileri kalpazanlığa özendirdiği gibi halkı, gümüş mü yoksa simgesel paraya mı yönelmek konusunda ikileme düşürdü. İnsanlar simgesel paranın piyasaya hangi miktarda sürüldüğünü öğrenmek istiyorlardı. Görünüşe göre iç savaş ve büyük ekonomik kriz sırasında alınan önlemler mali sıkıntının para sorununa dönüşmesine neden olmuştu, kitleler sahte ve değeri düşük sikkelerden uzak durmaya çalışıyordu. Bu nedenle Cinna döneminde praetor ve tribunuslar, özellikle de Marcus Gratidianus tarafından simgesel paranın yerini gümüş para aldı ve bu amaçla bir para denetleme kurumu devreye sokuldu. Bu çağrıya ne kadar icazet edildiği bilinmiyor, simgesel para basımı devam etti.

Eyaletlere gelince, altın sikke darbına ve külçe altın kullanımına, bağımlı eyaletlerde dahi izin verilmedi. Böylece altın para sadece Roma'nın sözünün geçmediği yerlerde kullanıldı. Cevennes Dağlarının kuzeyinde Kelt ve Roma'ya komşu diğer ülkelerde hem İtalyanlar hem de Mithridates Eupator altın para bastırdı. Hükümet özellikle batıda gümüş para bastırmaya devam etti. Altın ve gümüş Kartaca sikkeleri Afrika'da ve Sardinya'da Kartaca hükümetinin devrilmesinden sonra bile kullanılmış olmalı. Ama değerli madenler bu ülkelerde ne Kartaca ne de Roma egemenliğinde darp edildi, piyasada İtalya'dan getirilen Dinar hâkimdi. Roma'nın hâkimiyetine ilk giren ve hiçbir kötü muameleye maruz kalmayan İspanya ve Sicilya'da Roma egemenliği sırasında para basımı için gümüş tercih edildi, bu ülkelerden birincisinde gümüş ve Roma ayak ölçüsü ilk kez kullanılıyordu. Bu ülkelerin yedinci yüzyılın başlangıcından beri yerel ve kentsel darplarda bakırı

tercih etmesi özel nedenlere bağlıydı. Sadece Galya Narbonensis'te, eski müttefiklerden saygın ve özgür Marsilya şehrine gümüş para basma hakkı tanınmıştı. Aynı hak olasılıkla İlirya'daki Yunan şehirleri Apollonia ve Durres'e de tanınmış olmalı. Eyaletlerin para basma özgürlüğü genellikle Roma hükümetinin getirdiği üç çeyrek Dinar basma zorunluluğuyla dolaylı olarak kısıtlanmış oluyor ve Roma sadece victoriatus adıyla bilinen ve yedinci yüzyılda iptal edilen Roma madeni para sistemi kullanımına izin veriliyordu. Roma para sisteminin iptal edilmesi üzerine Marsilya ve İlirya mali müşavirleri Yukarı İtalya'dan kovulmuşlar, kendi ülkeleri dışında yalnız Alp ve Tuna bölgelerinde dolaşmalarına izin verilmişti. Bu dönemde Roma devletinin tüm batı bölgelerinde Dinar'ın üstünlüğü kabul edilmişti. İtalya ve Sicilya, Dinar'dan başka bir gümüş paranın kullanılması söz konusu bile edilemezdi, Sardinya ve Afrika gümüş Roma sikkelerini kullanıyor, İspanya aynı Marsilya ve İlirya gibi kendi yerel gümüş sikkelerini kullanıyor ancak son ikisi Dinar ölçülerini benimsemişti. Doğuda durum farklıydı. Eskiden beri kendi parasını basan ülkelerde Dinar resmi para birimi ilan edilmesine rağmen hemen hemen hiç kullanılmıyordu. Makedonya'da sikkelere ya Romalı memurların adları ekleniyor veya Attika tetradrahmi'si kullanıyor, başka bir para birimi dolaşmıyordu. Diğer bir seçenek ise Roma otoritesi uyarınca Roma sikkeleriyle aynı özellikleri taşıyan yerel paraların basılmasıydı. Örneğin Asya eyaletinde devletin resmi parası olarak Roma hükümeti tarafından tasarlanan, eyaletin belli başlı merkezlerinde ve Romalı memurların denetiminde darp edilen Cistophorus kullanılıyordu. Batının ve doğunun madeni paraları arasındaki farklılıkları tarihi açıdan büyük önem taşıyordu; Bağımlı ülkelerin Romalılaşması Roma sikkelerinin iki gruba ayrılmasına yol açtı. O dönemde dinarın kullanıldığı bölgelerin imparatorluğun La-

tin, drahmi kullanan bölgelerin ise Yunan kısmına dahil olması tesadüf olamaz. Bunlardan ilki genelde Roman kültürünün izlerini taşırken diğeri Avrupa uygarlığından kopmuştur.

Bu tür ekonomik ortamlarda sosyal durumların nasıl şekillendiğini tahmin etmek genellikle zor değildir. Sahtekârlığın, fiyatların, iğrençliğin ve boşluğun arttığını fark etmek sevindirici bir gelişme olmasa da ibret vericidir. Parola müsriflik ve cinsel tatmindi, Licinuslar ve Mettelluslar görgüsüzdü, uygarlığın ürünü ince zevk değil, Küçük Asya ve İskenderiye'de gelişen kusursuz her güzel ve önemli objeyi dekor olarak kullanan Yunan uygarlığı hâkimdi. Aşırı titizlik, aptalca bir müşkülpesentlik, mantıklı ve aklı başında insanların ondan nefret etmesine neden olmuştu. Yüzyılın ortalarına doğru Gnaeus Aufidius'un verdiği önergenin halk meclisinde onaylanmasından sonra Cato döneminde denizaşırı ülkelerden vahşi hayvanlar ithal edildi ve böylece şenliklerin yapılmasına izin verildi. (651-103) Şenliklerin bir parçası olan vahşi hayvan avı tekrar başladı. Roma arenalarında 665 (99) yılında ilk aslanlar, 661'de (93) filler sahne aldı. Praetor Sulla sahneye yüz aslan çıkarttı. Aynı şekilde kılıç oyunlarını başlatan da oydu. Yaşlılar eski savaşları, torunları ise gladyatör oyunlarını canlandırıyorlar, sonraki kuşakların en büyük eğlencesi oluyorlardı. Cenaze merasimlerine ne büyük paraların harcandığını Marcus Aemilius Lepidus'un (konsül 567, 187-579, 175) vasiyetnamesinden öğreniyoruz. Çocuklarından, babalarını son yolculuğuna basit bir törenle değil, gösterdiği hizmetler karşılığında hakkettiği bir cenaze alayıyla uğurlamalarını istiyor, gerekli harcamalar için 1 Milyon As (76.000 taler) bıraktığını yazıyordu. Aynı şekilde inşaat ve bahçe düzenlemeleri giderek pahalanıyordu. Hatip Crassus'un (663-91) bahçesindeki eski ağaçlarla ünlenen evinin değeri 6 Milyon sestertius (457.000 taler) olarak be-

lirlenirken Roma'da standart bir evin fiyatı 60.000 sestertius idi. (4.600 taler)[103] Lüks arsa fiyatlarının nasıl hızlı arttığını, Gracchus'un annesi Cornelia'nın 75.000 sestertius ödediği Misenia villasını Lucius Lucullus'a (konsül 680-74) tam otuz katına satmasından anlıyoruz. Villalar, lüks kır ve sahil yaşantısı Baiae ve Napoli'nin tüm çevresini huzurlu saatlerin Eldorado'su yapmıştı. İtalyan zar oyunların aksine asla çayına oynanmayan şans oyunları 639 (115) yılında censorluk tarafından yasaklandı. Vücut hatlarını daha fazla gösteren bez giysiler yalnız kadınlar değil erkekler tarafından da büyük rağbet görüyordu ve kısa süre içinde yün giysilerin yerini aldı. Savurganlık seviyesine varmış yabancı parfüm tüketimi kısıtlanmasına rağmen devam ediyordu. Lüks yaşamın kendisini en çok belli ettiği yer yemek sofralarıydı. İyi bir aşçı için 10.000 sestertiusa varan fahiş ücretler ödeniyordu. Deniz kenarındaki villalara büyük rağbet vardı, istendiği an taze balık ve istiridye tüketilmek için deniz suyuyla doldurulmuş özel havuzlar inşa ediliyordu. Tavuğun nefis parçalar halinde servis edilmediği, konukların doymadığı yemekler ev sahibi için yüz kızartıcı bir durumdu, özel yabancı yemekler ve her yemekte en az bir kez servis edilen Yunan şarapları için büyük paralar ödeniyordu. Masalarda servis yapan köle ordusu, orkestra, sahne gösterileri, şık mobilyalar, altın işlemeli veya resimli halılar, ipek örtüler, antik bronz heykel, zengin yemek takımları göz kamaştırıcıydı. Bu aşırı tüketime karşı bazı önlemler getirildi. (593, 639, 665, 673-161, 115, 89, 82)

103 Sulla, gençlik yıllarını geçirdiği evin giriş katı için 3000, üst kattaki kiracı ise 2000 sestertius kira ödüyordu. (Plut. Sull.I) Ana paraya verilen 2/3 faiz, yukardaki meblağa denk gelmiyordu. Söz konusu olan kelepir bir evdi. Başşehirde bir evin kirasının 6000 sestertius (460 taler) olduğu 629 yılında (125), yüksek bir meblağ olarak yorumlanıyorsa (Vell 1, 10) olağanüstü koşulların geçerli olduğu kabul edilmelidir.

Bir dizi özel yemek ve şaraplar yasaklandı. Diğerleri için fiyat ve ağırlıklarda üst limit belirlendi. Aynı şekilde gümüş yemek takımlarının sayısı kısıtlı tutuldu. Son olarak ziyafet harcamalarında bir üst limit saptandı. Örneğin 593'te (161) 10 ve 100 (17 ½ kuruş ve 5 ½ taler) 673'te (81) 30 ve 300 sestertius (1 taler, 22 kuruş, ve 17 taler) gerçeği söylemek gerekirse devlet yasalarına, asil Romalılar arasında en fazla üç -asla yasa koyucunun kendisi değil- kişi riayet etmekteydi. Diğer taraftan devlet yasaları bu üç kişinin yemek masraflarına değil Stoanın masraflarına karıştı. Tüm bu yasaklamalara karşın ev eşyalarında gümüş kullanımın devam ettiğini söylemekte yarar var. Altıncı yüzyılda gümüş yemek takımı ve gümüş tuz fıçısı geleneklere göre birer istisnaydılar. Kartaca elçileri girdikleri her evde aynı gümüş yemek takımıyla karşılaştıklarında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdi. Scipio Aemilianus'un evinde 32 pfund işlenmiş gümüş vardı, yeğeni Quintus Fabius (konsül 633-121) bu sayıyı 1000'e, (25.000 taler) Marcus Drusus (halk tribunusu 633-121) ise 10.000 pfunda (250.000 taler) çıkarttı. Sulla döneminde başşehirde her biri 150 pfund ağırlığında gümüş kap bulunduğu sanılıyor. İsraf edilen miktarı anlayabilmek için gümüş işçiliğinin müthiş pahalı olduğunu bilmek gerekir. Gaius Gracchus'un muhteşem gümüş eşya için metal değerinin on beş katını, Lucius Crassus'un (konsül 659-95) ise bir çift kupa için on sekiz katını, 100.000 sestertius (7600 taler) ödediklerini biliyoruz. Bu fiyatlar her yerde aynıydı.

Evlilik ve çocuk yapma hakkında ne düşünüldüğünü, evlenenleri ve çocuk yapanları ödüllendiren Gracchus yasalarından anlıyoruz. Bir zamanlar kınanan ayrılıklar şimdi aynı eski Roma evliliklerinde erkeğin karısını satması gibi olağan karşılanıyordu. Soylu Romalılar bu olayı yasallaştırmak için evlilik kirası verilmesini teklif ediyorlardı. Mazbut evliliği ve

çok sayıda çocuğuyla çağdaşlarının kıskandığı Metellus Macedonicus, censor olunca vatandaşların evlilik bağlarını koparmaması için bazı yasal düzenlemelere imza attı. Ona göre evlilik sıkıcı ama kamusal bir görev olarak algılanması gereken bir bağdı.[104]

İstisnalar vardı. Kasaba eşrafı, özellikle de büyük toprak sahipleri Latin geleneklerine sadık kalmıştı. Diğer tarafta başşehirde Cato'nun muhalefeti sözde kalmış, Scipio Aemilianus gibi bazı sağlam ve düzgün duruşlu adamların Roma geleneklerini Attika kültürüyle birleştirmeyi başarmasına rağmen kitleler Yunanlaşmayı, inancın ve geleneklerin çürümesine neden olduğunu savunmuşlardı. Roma devrimini anlayabilmek için sosyal olumsuzlukların politik gelişmelere yansıdığını unutmamak gerekir. 662 yılında (92) toplumun geleneklerini korumak için göreve getirilen iki adamdan birinin diğerini, ölen üç karısının ardından ağlamadığı halde ölen müren balığı için gözyaşı dökmekle itham ettiğini biliyoruz. 593 Yılında (161) bir hatip çarşıda yaptığı konuşmasında, boş vakitlerinde soluğu içki masasında alan senatör kökenli jüri üyelerini anlatıyordu. "Kumar oynuyor, en güzel parfümleri kullanıyorlar, metreslerini yanlarından ayırmıyorlar. Akşamüstü hizmetkârlarını çağırıyor, çarşıda olanları dinliyor, yeni kanun teklifine kimin karşı çıktığını, kimin aleyhte, kimin lehte oy kullandığını öğreniyorlardı. Sabahları erken saatlerde mahkemeye giderek davayı kendi çıkarları doğrultusunda sonlandırmaya çalışıyorlardı. Yol üzerindeki köşe meyhanelerde içki içmeleri olanaksızdı zira zaten çoktan yürüyecek halleri bile yoktu. O halde partilerine giderek konu-

104 Bir konuşmasında; "Yurttaşlarım, bu yükten kurtulabiliriz." diyordu. "Ancak kadınlarla yaşamanın zor olmasına rağmen doğanın onlarsız yaşamayı imkânsız kılması kısa vadeli lüks bir yaşamdan ziyade daimî mutluluğun tercih edilmesini gerektir."

şuyorlar, fikir beyan ediyorlardı. Jüri üyesi tanıkları dinlerken geri planda durmak zorundaydı. Geri gelerek kanıt ibra edilmesini söylüyordu. Kanıtları incelerken sarhoşluktan gözlerini açamaz haldeydi. Kararı açıklamak için geri döndüğünde içki arkadaşlarını sorguluyordu. 'Bu sıkıcı insanlarla ne işim olabilir? Niçin bir kadeh tatlı Yunan şarabı içmeye, yanında yağlı ardıç kuşu ve Tiber adasından gelen iyi bir turna balığı yemeğe gitmiyoruz?' diyordu. Bunu dinleyen Romalılar gülüyorlardı. Oysa bu tür olaylara gülmek aslında acıklı değil miydi?"

12. BÖLÜM

Vatandaşlık, İnanç, Eğitim

Geniş Roma toprakları içinde yaşayan ikincil topluluklar bu dönemde ya geri çekiliyor ya da tarih sahnesinden siliniyorlardı. Bunlardan en önemlisi Fenike, Kartaca'nın yıkılması sonucu kangrene dönüşecek ölümcül yaralar almıştı. Eski geleneklerini ve dillerini korumayı başarmış İtalyan bölgeleri Etruria ve Samnium, Sulla devriminin ağır darbelerini hissetmekle kalmamış, İtalya'da politik dengelerin kurulması neticesinde resmi ticarette Latince konuşmak zorunda kalmış ve böylece ülkenin eski dili kısa süre içinde körleşecek yerel şivelere dönüşmüştü. Roma devleti içinde başka hiçbir ulus burada olduğu şekilde Roma ve Yunan uluslarıyla mücadele etmek zorunda kalmamıştı. Buna karşın Latin ulusu yoğun ve kapsamlı bir kararlılıkla yükselişe geçmişti. Müttefikler Savaşı'ndan beri İtalyan arazilerine yerleşmek her Roma vatandaşının hakkıydı, her İtalyan tanrısı Romalıların bağışlarını kabul ediyordu ve Roma hukuku İtalya'da Transalpina bölgeleri hariç her şehir ve ülke hukukunu devre dışı bırakarak bütün ülkede kabul görmüştü. Böylece Roma dili ticaret erbabının ve aynı zamanda bütün yarımada üze-

rinde Alplerden Boğaz'a kadar eğitimli kesimin konuştuğu dil olmuştu ve artık doğal sınırları zorlamaya başlamıştı. İtalya'ya akan sermaye, ürün zenginliği, üreticilerin bilinci, tüccarların iş bilirliği neticesinde yarımada üzerinde yeterli etkinlik alanı bulamamıştı. Bu nedenle İtalyanlar resmi görevlerde bulunmak üzere kitleler halinde eyaletlere gönderildiler. Onların ayrıcalıklı statüleri Roma dilinin ve Roma hukukunun Romalıların bir arada yaşamadığı bölgelerde bile etkili olmasını sağladı. İtalyanlar her yerde kapalı ve organize olmuş kitleler oluşturuyorlardı. Askerler lejyonlarında, tüccarlar her büyük şehirde kendi tüzel kişilikleri sayesinde eyalet mahkemelerinde etkili oluyorlardı. Buralarda yaşayan, kendi jüri listeleriyle ve âdeta belediye yasaları uyarınca bir çevre oluşturmuş Roma vatandaşları er veya geç Roma'ya geri döneceklerdi. Böylece eyaletlerde kısmen Roma kısmen de Roma'yı örnek alan karma bir ahali oluştu. Roma ordusunun ilk gittiği yer olan İspanya ve İtalyan hukukunu benimseyen eyalet şehirleri Carteia, (583-171) Valencia, (616-133) daha sonrasında Palma ve Pollentia'nın organize edildiklerini daha önce anlatmıştık. İç kesimler henüz uygarlığa tam olarak kavuşmamıştı, örneğin Vaccaea'nın, eğitimli İtalyanlar tarafından uzun bir süre engebeli ve iğrenç bir bölge olarak nitelenmesine karşın yazarlar ve kitabeler, yedinci yüzyılın ortalarında Yeni Kartaca ve kıyı kesimlerinde genellikle Latince konuşulduğunu bildiriyorlar. Roma eyaletlerine İtalyan göçmenleri yerleştirme fikrini ilk ortaya atan Gaius Gracchus idi. Bu, bölgeyi Romalılaştırmak anlamına geliyordu. Ancak, Gracchus'un projesine karşı çıkan muhafazakâr muhalefet başlananları yok etti, devam edilmesini engelledi. Buna rağmen Narbonne, Latince konuşulan ve çok daha önemlisi, gelecekte kurulacak kolonilere örnek olacak bir koloni olarak kaldı. O dönemde

Galya milliyetçiliği yani, günümüzün Fransızlaşma eğilimi burada başladı ve varlığını Gaius Gracchus'a borçluydu. Oysa Latin milliyetçiliği İtalyan sınırlarını aştı ve onu geçmekle kalmadığı gibi kendi içinde çok daha derin temeller attı. Klasik edebiyatın en güzel örneklerini vermeye başladı. Onu Yunan klasikleri ve Yunan edebiyatıyla karşılaştırdığımızda "koruma altına alınmış" İtalyan ürünlerinin zaafı ortaya çıkar, bu bağlamda tarihsel gelişim açısından Latin klasik edebiyatı ve kültürüne yaklaşmış olması önem taşımaz, edebiyata en az aynı dönemde yaşamış Yunanlar kadar yatkın oldukları anlaşılır. Burada şairin, "Yaşayan kiralık bir işçi ölmüş Akhilleus'tan daha değerlidir!" sözüne yer vermek gerekir.

Latin dili ve milliyetçiliği hızla gelişmesine rağmen Yunan milliyetçiliğini kendisiyle eşdeğer gördü. Onun hakkını geç de olsa vererek onunla ittifak kurarak ortaklık önerisinde bulundu. Yarımada üzerinde yaşayan Latin olmayan uluslara eşitlik tanıyan İtalyan devrimi Yunan şehirleri Tarentum, Rhegium, Napoli, Locris'e dokunmadı. Aynı şekilde, Roma topraklarıyla çevrili, sürekli Yunan kalmasına rağmen Roma ile ilişkilerini hiç koparmamış Marsilya'ya da karışılmadı. İtalya'nın tamamen Latinleşmesi Yunan kültürüyle ele ele yürümesiyle gerçekleşti. Yunan kültürü İtalyan toplumunun üst tabakası için kendi kültürünün tamamlayıcı parçası oldu. 623 yılında (131) baş konsül seçilen Publius Crassus'un Asya valiliği yaptığı dönemde, o dönemde olması gerektiği şekilde, yasal kararlarını, Yunancanın yazı dili olarak kabul edilen dört lehçeden biriyle açıklaması tüm Yunanları hayrete düşürmüştü. İtalyan edebiyatı ve sanatı bir zamanlar nasıl doğuya açıldıysa, Yunan kültürü de şimdi batıya yansımıştı. Yunanistan ile inanç ilişkisi kuranlar yalnız İtalya'daki Yunan şehirleri değildi. Küçük Asya, Mısır oraya yerleş-

miş Yunan ozan ve aktörlerine aynı ücretleri ödüyor, büyük itibar gösteriyorlardı. Roma'ya giderek, Korinthos fatihinin zafer kutlamaları (608-146) sırasında yaptığı gibi Yunanların jimnastik ve müzik gösterilerine katıldılar. Güreş ve müzik yarışmalarını ve şenlikleri izleyip güzel konuşmaları ezberlediler. Yunan edebiyatçılar eserlerini soylu Romalılar önünde sergilediler, özellikle etrafında tarih yazarı Polybios, filozof Panaetios gibi, Yunan uygarlık tarihinden çok Roma tarihinde adı geçen muhteşem konuklar Scipio'nun etrafında toplandılar. Bu tür toplantılar diğer yüksek tabaka üyelerin evlerinde tekrarlandı. Scipio'nun bir başka çağdaşı filozof Kleitomachos'tan bahsedelim. Bu kişi yaşamı boyunca dönemindeki halkların karışımını duygusal şekilde gözler önüne serdi. Aslen Kartacalı idi, Atina'da Karnaedes'tan ders aldı, Atina'da tarihçi Aulus Albinus ve ozan Lucilius gibi İtalya'nın en önemli kişileriyle temas kurdu, Kartaca kuşatmasını başlatan Romalı konsül Lucius Censorius'a bir bilim kitabını ithaf etti. Köle olarak İtalya'ya yollanan vatandaşları teselli eden felsefi bir kitap yazdı. Roma'ya elçi, sürgün veya diğer nedenlerle geçici olarak gelen Yunan edebiyatçılar oraya yerleşmeye başladılar. Örneğin Scipio'nun evinde kalan Panaetios ve 552'de (102) Roma'ya yerleşen, bestelediği şarkıları ve yazdığı kahramanlık şiirlerini Romalı konsüllere ithaf eden Antakyalı Hexameter yapımcısı Archias. Hatta sanatla pek fazla alakası olmayan Gracchus bile ozanı himayesine almıştı. İnanç ve edebiyat dünyası her iki ulusun bütün sınıfları olmasa da seçkin elemanlarını birleştirmeyi başarmıştı. Diğer tarafta Küçük Asya ve Suriye'den getirilen köleler ve Yunan veya yarı Yunan doğudan gelen tüccarların göç dalgası, Yunan kültürünün kaba ve güçlü şark ile barbar unsurlarıyla karışmış katmanları İtalyan proletaryasıyla birleşerek ona bir Yunan havası vermişlerdi.

Cicero'nun yeni dilin ve yeni alışkanlıkların ilk önce liman şehirlerinde kabul göreceği şeklindeki öngörüsü öncelikle yarı Yunan doğu şehirleri Ostia, Puteoli ve Brundisium için geçerliydi. Yabancı mallar ve yabancı gelenekler önce bu şehirlerde hayat buldu ve daha sonra diğer yerlere yayıldı.

Ulusun kaderini değiştiren devrimin getirdikleri pek de sevindirici sayılmazdı. İtalya eyaletlerine Yunanlar, Suriyeliler, Fenikeliler, Yahudiler, Mısırlılar dolmuştu. Uluslar arasındaki karakter farklılıkları sürtüşmelere neden oluyordu, bu durumda yapılabilecek tek şey ortak bir karakter yaratmaktı. Her yere yayılan Latin karakteri yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştı, özellikle de orta sınıfın erken ve tamamen yok olduğu Roma'da. Çözüm hem büyük adamları hem de dilencileri eşit şekilde dünya vatandaşı yapmaktan geçiyordu. Cicero genel kültür düzeyinin, eşitliğin sağlanamadığı eyaletlerde Roma'dan daha yüksek olduğunu dikkat çekiyordu. (660-190) Ulusal komediler ve Lucullus'un taşlamaları gibi neşeli, yere sağlam basan ve tipik ürünler veren, Roma'dan çok Latinlere ait o dönem edebiyatı bu durumu doğrular mahiyettedir. Alt sınıf İtalyan Helenizm'inin, kültürün her türlü taşkınlığı ile bezenmiş ve barbarlığın yüzeysel olarak kamufle edildiği iğrenç bir kozmopolitlikten başka bir şey olmadığını söyleyelim. Diğer taraftan Scipio'nun kibar çevresinin uzun vadede toplumun üst kesimini temsil etmesi beklenemezdi. Toplum Yunan kültürüne giderek daha fazla ilgi göstermeye başlamıştı, klasik edebiyat yerine Yunan ruhunun modern ve uçarı ürünlerine yöneldi. Roma'yı Helenist düşünceye uygun olarak organize etmek yerine kendi ruhunu mümkün olduğunca az etkinliğe zorlayan bir zaman öldürme eylemine girişti. Bu bağlamda, hatiplerin babası, Arpinumlu çiftçi Marcus Cicero, Romalıların Yunanca öğrenmeleriyle birlikte aynı Suriyeli köleler gibi hiçbir işe

yaramadıklarını söylüyordu. Uluslararası dil analizi her zaman olduğu gibi can sıkıcı ancak önemli ve verimliydi. Eski dünyada karşılaştığımız halklar dışta Roma'nın egemenliği altına girerken, içeride modern, genellikle Helenistik unsurlara bağlı eğitime yönelmeyi yeğliyorlardı. İkinci sınıf uygarlıklar iki egemen devlet arasında tarih sayfalarından silinmeye mahkûmdular. Yunan ve Latin ulusları arasında barış hâkimdi. Yunanlar eğitim, Romalılar ise politikada dil üstünlüklerinden feragat ettiler. Okullarda, Latince Yunanca karşısında ikinci plana düşmüştü. Sulla, yabancı elçilerin Roma senatosunda Yunanca konuşmalarına izin verdi. Roma toplumunun iki dilli bir devlete dönüşmesinin zamanı gelmişti. Batıda, Büyük İskender'in tahtına oturacak gerçek mirasçı hem Romalı hem de Yunandı.

Ulusların durumlarını incelediğimizde, iki, egemen gücün diğerlerini ezdiğini, inanç, halk eğitimi, edebiyat ve sanat konularında büyük baskı altına aldıklarını görüyoruz.

Roma dini Roma toplumu ve ev hayatıyla son derece iç içeydi ve tamamen günlük yaşamı yansıtıyordu. Politik ve sosyal devrim dini yaşamı da etkilemişti. Eski İtalyan halk inançları çökmüş, kalıntıları üzerine, politik yaşamda olduğu şekilde tiranlık ve oligarşi kurulmuştu. Böylece bir tarafta inançsızlık, devlet dini ve Helenizm diğer tarafta hurafeler, tarikatlar, doğu inançları ön plana çıkmıştı. Oysa her ikisinin de başlaması, politik-sosyal devrimin ilk kıpırdaması, bir dönem öncesine ait gelişmelerdi. Yunan kültürü daha o zamanlarda Roma yüksek tabakası içinde yer bulmuş, yaşlıların inançlarını etkilemişti. Ennius, Yunan inançlarının İtalya'ya yerleşmesini ve uygulanması sağlamıştı. Hanibal karşısında zafer kazanan senato, Küçük Asya Kybele inancının Roma'ya yerleşmesine göz yummuş, Bakkhus kültü gibi çok daha beter batıl inançlara ciddi şekilde müdahale etmek zorunda

kalmıştı. Bu tür inançlar, devrimin başlangıç safhasında olduğu şekilde alenen etkili olmasa da insanların kalplerine yerleşmeyi başarmıştı. Bu inanç değişimi Gracchus ve Sulla devirlerinin eseriydi. Önce Helenizm'e dayanan eğilimi takip etmeye çalışalım. İtalyan ulusundan çok daha önce gelişen ve çöken Yunan toplumu inanç sürecini arşınlamıştı ve o dönemden beri söylentiler ve yansımalarla yaşıyordu. Orada artık din bitmiş, yalnız felsefe kalmıştı. Ancak, Roma'yı etkilemeye başladığında, Yunan ruhunun felsefi eylemleri üretken fikir çatışmaları çağını çoktan geride bırakmış ve gerçek anlamda yeni düşünce sistemlerin ortaya çıkmadığı bir evreye gelmişti. Yaşlıların otoritesi sarsılmış, atalarından miras aldıkları eksik felsefi bilgiler, akademik ve skolastik aktarımlarla sınırlı kalmıştı. Bulundukları evrede, ruhun derinliklerine ulaşması ve onu kurtarması gereken felsefe tam aksine sığlaştırıyor daha beteri kendi yaptığı zincirlere bağlıyordu. Spekülasyonların sihirli iksiri, inceltildiğinde veya çok bekletildiğinde etkili bir zehre dönüşebilir. O dönemde Yunanlar bu iksiri Romalılara bayat ve sulandırarak sunuyorlardı. Romalılar ise ne onu geri vermeyi ne de yaşayan eğitmenlerden ölü ustalara dönmeyi düşünüyorlardı. Sokrates öncesi bilgeler bir yana herkes tarafından tanınan, anlaşılmaz yazıları okunan Platon ve Aristoteles'in Roma eğitimine önemli bir katkıları olmamıştı. Bu bağlamda Romalılar tarihe kötü öğretmen ve kötü öğrenci olarak geçtiler. Din anlayışı tarihsel-rasyonelist bir yaklaşımla, insanlık tarihinin karanlık dönemlerinde yaşayan hayır sahibi kişileri tanrılaştıran hurafeleri içeren mitleri temizledi. Buna paralel olarak, "Antropoteism" kavramı içerisinde İtalya'da üç felsefe okulu özellikle ön plana çıkardı. Epikür ve (484-270) ve Zenon'un (491-263) iki dogmatik ve Arkesilaos (513-241) ile Karneades'in (541, 625-231, 129) kuşkuculuk veya okuldan bildiğimiz adlarıyla

Epikürizm, Stoa ve Yeni akademi. Bunlardan, kesin bilginin olmadığını ve onun yerini pratik gereksinimleri karşılayabilecek geçici fikirler tarafından doldurulabileceğini söyleyen sonuncusu genelde pozitif düşüncenin her cümlesine ve pozitif dogmatizme kuşkuyla yaklaşarak kavgacı bir tutum sergiliyordu. Bu bağlamda eski sofistik düşünceye çok benziyordu, ancak sofistler halk inanışlarına karşı çıkarken Karneades ve yandaşları filozof meslektaşlarıyla mücadele ediyorlardı. Buna karşın Epikür ve Zenon'un hem hedefleri ortaktı hem de nesnelerin varlığını psikoloji ve cevher kavramından yola çıkarak açıklayan aynı metodu benimsemişlerdi. Diğer taraftan Epikür, Demokritos'un atom öğretisini benimseyerek ilk cevherin katı bir materyal olduğunu söylemiş çeşitliliklerini mekanik değişimlerle açıklamıştı. Buna karşın Zenon'un, Efesli Herakleitos'un yolundan yürüyerek ilk cevherin dinamik çelişkiler ve dengelenen hareketler sonucu ortaya çıktığını savunması onu Epikür'den ayıran noktadır. Epikür'e göre tanrı yoktur, stoa tanrıları dünyanın canlı ruhudurlar, ruh, güneş ve tanrı olarak bedene, dünyaya doğaya egemendirler. Zenon, onların dünyaya egemen olduklarına, ruhun ölümsüzlüğüne inanırken Epikür bunları inkâr eder. Epikür'e göre insanın amacı ne bedensel hırs ne de ruhsal kavgalardan etkilenen mutlak dengedir. Buna karşın Zenon, ruhun ve bedenin sürekli mücadelesinden giderek yükselen ve hiç durmadan kavga eden veya barışçıl doğayı arayan insani eylemden söz eder. Bu noktada iki okulun inanç anlayışları aynıdır. Aslında din diye bir şey yoktur ve zorunlu olarak yansımalarla ikame edilir. Bu yansımaların bilinçli olarak bir sonuca varmak istememesi durumunda, akademi ve toplumun inançları ortadan kalkar veya Epikür okulunun yaptığı gibi yarım istekle motive olur ya da Stoacılar gibi kısmen değişir.

Yunan felsefesinin inançlarına bağlı ve spekülasyon karşıtı Roma ile ilk tanışması kavgalı bir ortamda gerçekleşmiş olmalı. Roma dini kendisini yok etmeye yönelik bu felsefi sistemlere savaş açmakta ve engellemekte haklıydı. Dinine saldırıldığını hisseden Roma devleti filozoflara karşı ılımlı davrandı, yaklaşan kuşatma ordularına karşı direnen kale gibi (593-161) Yunan hatipleri ve filozofları Roma'dan kovdu. Aslında felsefenin Roma'da ilk büyük başlangıcı inanca ve geleneklere karşı resmi bir savaş ilanıydı. Atinalıların Oropos'u işgal etmesi ile başladı ve bu eylemi senato önünde açıklamaları için aralarında modern sofistik ustası Karneades'in de bulunduğu tanınmış üç felsefe profesörü görevlendirilmişti. (599-155) Bu aşağılık eylemin onaylanması aslında mantıkla alay etmek anlamına geliyordu. Buna karşın Karneades lehte ve aleyhte yaptığı konuşmalarla çok sayıda haksızlığa göz yumulduğunu, adaletin tecelli edebilmesi için Atina'nın Oropos'u boşaltmalarını istemenin, Romalıların Palatinum'daki eski hasır kulübelerine dönmeleri ile aynı anlama geleceğini ima etti. Yunanca bilen gençler bu skandaldan ve ünlü adamın hazırcevaplığından ve empati kuran konuşmasından son derece etkilenmişti. Ancak şimdi, filozofların diyalektik düşüncelerini pervasızca ağlayan kadınların sıkıcı ağıtlarına benzeten ve bununla kalmayıp senatoya haksızı haklı, haklıyı haksız yapan bir adamın sürülmesi konusunda baskı yapan ve bu kişinin savunmasının aslında adaletsizliğin utanmaz ve küçümseyici itirafından başka bir olmadığını söyleyen Cato'yu da çok iyi anlıyorlardı. Romalı gençlerin Rodos veya Atina'da felsefe kongrelerine katılmasına mâni olmak artık mümkün değildi bu nedenlere filozofların geri gönderilmemesi gerekiyordu. Felsefe başlangıçta katlanılması gereken bir sıkıntı, daha sonrasında ise basitliği yüzünden savunabilir tarafı kalmayan

Roma dinini ortadan kaldırabilecek, ancak eğitimli kişilere halk inançlarının varlıklarını ve biçimlerini kullanma hakkı tanıyan yabancı bilgelik öğretisi olarak yorumlandı. Fakat bu öğreti ne Euhemerizm ne Karneades'in veya Epikür'ün sistemi olabilirdi. Tarih bilimi, mitleri sorgulayıp tanrıları insanlaştırarak halk inançlarına çok ters düşmekteydi. Karneades onlarının varlıklarını sorgularken, Epikür onların insanların kaderlerini belirlediklerini söylüyordu. Bu sistemlerle Roma dini arasında bir bağlantı kurmak imkânsızdı, onlar birbirlerinden çok farklıydılar ve öyle de kaldılar. Cicero, Euhemerizm ile savaşmayı bir vatandaşlık görevi, dini görevlerin yerine getirilmesi olarak niteler. Bir filozof, Karneades'in öğrencisi, diğer taraftan bir vatandaş, bir din adamı ve Capitolinum Jüpiter'ine inanan bir kişi olarak akademililerden ve Epikürcülerden özür diler, Epikürcülerin nihayet teslim olduklarını ve inançlarından döndüklerini söyler. Aslında bu üç sistemin hiçbiri popüler değildi. Euhemerizm'in kolay anlaşılması Romalıları cezbetmiş, fabların çocuksu ve aptalca anlatımıyla konvansiyonel Roma tarihinde derin izler bırakmıştı. Ancak Roma dinini etkilediği söylenemez, zira masal anlatmaktan çok mecazlardan yararlanmıştı ve Yunanistan'da Zeus'un biyografisini bir, iki veya üç kez yazmak mümkün değildi. Modern sofistike ancak hitabet sanatının geliştiği Atina gibi yerlerde gelişebilirdi. Ayrıca, uzun mesafeler kat etmiş felsefi sistemler ruhsal yangın yerlerinde derin izler bırakmışlardı. Roma içinde eylemciliğe bağlı her çalışkan ve ahlaklı kişi Epikürcü dinginliğe dayanıyordu. Bu öğreti Euhemerizm ve sofist felsefeler göre daha fazla taraftar buldu. Polisin en uzun ve ciddi savaşını onlara karşı vermiş olmasının nedeni bu şekilde açıklanabilir. Roma Epikürizmi felsefi bir sistem olmaktan çok, -geleneksel kurucusunun katılığına karşın- içinde iyi bir toplum

için düşüncesiz bir duygu selinin kamufle edildiği bir felsefi pelerindi. Bu tarikatın ilk taraftarlarından biri Titus Albucius, Lucilius'un şiirlerinde Yunanlaşan Romalıların kötü bir örneği olarak gösteriliyordu.

Stoacı felsefe İtalya'da bambaşka bir etki bıraktı. Diğer öğretilerden farklı olarak yerel inançlara yaklaşımı, bilginin dinin düşünceye uyum sağlayabileceği oranda yaklaştı. Stoacılar tanrıları ve kâhinleriyle halk inançları içinde içgüdüsel bilgiler fark edince, ona mümkün olduğunca yaklaştı, bilimsel saygı gösterdi gerekli hallerde ona riayet etmeyi bile göze aldı. Aslında o da halk da farklı düşüncelere sahipti. Onun için gerçek ve en büyük tanrı dünyevi ruhtu, diğer taraftan ilk tanrının tezahürü de yıldızları, dünyayı, asmayı, halkın kahraman diye nitelediği fanileri, insan bedenini terk eden ruhları yaratan tanrıydı. Bu düşünce tarzı aslında Roma'ya kendi ülkesinden daha fazla uygundu. İnançlı kişinin, Stoacıların tanrısının ne cinsiyeti ne yaşı ne de bedeni olmadığı, bir varlıktan bir kavrama dönüştüğüne dair düşüncesi bir Yunana mantıklı gelebilirdi ama Romalıya değil. Stoacı tanrı öğretisine özgü kaba alegoriler ve ahlaki arınma Yunan mitolojisinin özü olan bölümünü çürüttü. Romalıların en verimli döneminde bile yetersiz kalan plastik gücü, tanrıyı yaratan gerçek düşünceye veya gerçek kavrama pek fazla zarar vermeden çıkarılabilecek hafif bir örtüydü. Pallas Athena birdenbire hafızalarda kalacak bir kavrama dönüştüğünde öfkelenecekti. Minerva'nın durumu da pek farklı değildi. Uluslar üstü Stoacı ve alegorik Roma teolojisi aynı kaderi paylaştı. Filozoflar, rahiplik öğretisinin cümlelerini kuşkulu veya yanlış diye nitelemesi, örneğin Stoacıların tanrı sevgisine sırt çevirmeleri, Herkül, Kastor, Pollux'u muhteşem insanların ruhu ve tanrıların temsilcileri olarak görmemeleri karşısında, Zenon taraftarları en azından sahte öğretileriyle

savaşmıyor, sözde tanrıları devirmeye çalışmıyordu. Onlar her yerde yerel inançlara saygı duyuyor hürmet gösteriyorlardı. Aynı şekilde Stoacıların akla yakın bilgilere dayanan, irdeleyen ahlak anlayışı Roma'nın tarzına uygundu. Zira o dönemde Romalılar artık ataları gibi ahlak anlayışlarını ve geleneklerini baskı altında sürdürmüyor, naif geleneklerini din kuralları çerçevesinde onaylanmış veya yasaklanmış, grameri ve ahlak görüşünün metodik işlemlere gerek duyduğu eylemlere dönüştürebiliyorlardı. Ancak bunu geliştirebilecek yeteneğe sahip değildiler. Böylece bu öğreti yabancı kaynaklı fakat İtalya toprağına uyum sağlayan bir bitki gibi Roma'nın günlük yaşamına girdi. Onun izlerine çeşitli bölgelerde rastlıyoruz. Kökeni muhakkak ki çok daha eskiye dayanmakta; ancak Stoacılık Roma toplumuna Scipio Aemilianus'un çevresinde toplanan yüksek tabaka sayesinde girdi. Scipio'nun ustası Rodoslu Panaetios ve ona seyahatlerinde bile refakat eden ardılları ve öncelikle Ksenophon ve Sokrates'e özel ilgi duyan Scipio'nun katkılarıyla eski filozofları da yanlarına alarak Stoa felsefesinin akıllı insanlar arasında yayılmasını, onun spekülatif tarafını kaldırarak ve terminolojinin kuruluğunu, katı dini kurallarının kısmen de olsa yumuşamasını sağladılar. Bu şekilde Stoacılık, aralarında bilimsel filoloji ve bilimsel hukuk biliminin kurucuları arasında sayacağımız Stilo ve Quintus Scaevola'nın da bulunduğu devlet ve ilim adamları tarafından benimsendi. Ders kitaplarından tanıdığımız şematik düzeninin o dönemde kullanılmaya başlanan garip ve korkutucu etimoloji yöntemleri Stoacılık ile bağlantılıdır. Ancak Stoacı felsefeyle Roma dininin birleşmesinden kaynaklanan devlet filolojisi ve devlet dini çok daha önemlidir. Zenon'un sisteminde pek ön plana çıkmayan ve giderek kan kaybeden spekülatif elemanların Yunan ustalar tarafından yüz yıl boyunca ço-

cukların beyinlerine yerleştirilmeleri ve böylece ruhunu çıkarmaları sonucu Zenon felsefesi kimsenin komisyonculuk yapmadığı Roma'da geri plana düştü. Artık, insan ruhuna egemen olan tanrının ideal gelişiminden veya ilahi dünya yasalarından söz edilmeyecekti. Stoacı filozoflar sistemlerinin Roma'nın devlet felsefesinin yarısını oluşturmasından duydukları gururu saklamıyorlardı. Katı ilkelerinden beklenmeyecek şekilde esnek davrandılar. Tanrılar ve devletle ilgili öğretileri kısa süre içinde patronlarının kurumlarıyla garip ailevi benzerlikler gösterdi. Kozmopolit felsefe devleti yerine Roma memurluk düzeni üzerine görüş bildirdiler. Panaetios gibi tanınmış stoacıların, ilahi aydınlanmanın mucizeler ve işaretler sayesinde gerçekleştiğini düşünmelerine rağmen kafalarında hâlâ bazı soru işaretleri kalmıştı, yıldız falcılığını inkâr ettiler, onların ardılları bu aydınlatma öğretisini şiddetle savunmaya devam ettiler, yani Roma augur disiplinini desteklediler, hatta onu okul kitaplarına sokarak astrolojiye felsefe dışı tavizler verdiler. Sistemin can damarını, sorgulayıcı görev öğretisi oluşturuyordu. Bu öğreti, o dönemde Romalıların Yunanlarla kurdukları mütevazı ilişkilerinde gösterdiği gururu övüyor ve ılımlı ahlak dogmasını, her eğitimli kişinin yapacağı gibi, katı kalpli gaddarlığı hoşgörüyle karşılama olarak niteliyordu.[105] Bu sözlere sadece Stoacıların hatırına kötü beslenen en fazla iki veya üç saygın evde riayet edilmişti.

Bu yeni felsefeyle akraba hatta onun diğer yüzü diyebileceğimiz devlet dininin en karakteristik özelliği, halk inancını dış koşullar nedeniyle irrasyonel diye nitelemesidir. Scipio'nun çevresindeki adamların en değerlisi Yunan Polybios, kaba ve düz Roma ayinlerinin halk için icat edil-

105 Eğlendirici bir örneğini Cicero'da okuyabiliriz. (off. 3,12,13)

diğini çekinmeden dile getirmişti. Zira akıl yalnız işaretler ve mucizelerle yönetilebilir ve akıllı insanların dine ihtiyacı yoktur. Polybios'un Romalı dostları bilim ve din karşıtı olsalar bile onunla aynı düşünceleri paylaşıyorlardı. Ne Laelius ne de Scipio Aemilianus, augur konusunda başlangıçta Polybios'un da düşündüğü gibi politik bir kurum haricinde hiçbir şey fark etmemişlerdi. Ancak vatana bağlılıkları ve görgüleri bu tür paylaşımları yapmalarına izin vermedi. Oysa bir sonraki kuşakta, yüksek rahip Quintus Scaevola (konsül 659 95-3,221; 336) konuşmalarında, biri anlaşılabilir felsefi, diğeri anlaşılamaz geleneksel iki tür inanç bulunduğunu bunlardan ikincisinin halk tarafından tanınmadığını hatta zararlı olduğunu ve bu nedenle de ananevi devlet dini olarak kalması gerektiğini söylemekte hiçbir sakınca görmeyecekti. Onun temel düşüncesinin geliştirilmesi sonucu devlet dinini bir devlet kurumu olarak değerlendiren Varro teolojisi ortaya çıkmıştır. Burada tablonun ressamdan eski olamayacağı gibi devletin tanrılardan eski olamayacağı anlatılır. Şayet konu tanrıları yenileştirmek ise onları, amaca uygun ve dünya ruhunun ilkelerini yerine getirecek şekilde iyileştirmek ve adlandırmak gerekir. Böylece yanlış beklentilere yol açabilecek tanrı resimlerini yok etmek[106] ve yanlış kurban verilmesini önlemek mümkün olacaktır. Her vatandaş kurulan bu düzeni tanımak ve ona ayak uydurmak zorundadır. Bu şekilde "sokaktaki adam" tanrıları küçümsemeyi değil, bilakis onlara daha fazla saygı duymayı öğrenecektir. Akıllarını efendilerine teslim eden adamların bu inancı horlamaları ve kurtuluşu başka yerde aramaları anlaşılabilir bir davranıştır ve asla değişmeyecektir. Roma

106 Varro "Aborigine" eseinde, ilk insanların sadece bir düşünce ürünü olan tanrıyı hiç görmediklerini, onu yalnız tanrı bebeklerden ve resimlerden tanıdıklarını alaylı bir dille anlatır.

yüksek kilisesi bu şekilde kuruldu, sözde bir rahip-Levi kurumu ve inançsız bir cemaat. Ülkenin dini açıkça politik bir kurum olarak nitelemeye devam edildikçe partiler devlet kilisesini savunacakları ve saldıracakları bir oyun alanı olarak göreceklerdi. Bu olgu kendisini Augurluk öğretisi ve rahip seçimlerinde bariz şekilde gösterdi. Fırtına başladığında meclis toplantılarını iptal etmek eski ve geleneksel davranış biçimi Romalı augurlar tarafından çeşitli gökyüzü cisimlerinin ayrıntılı sistemi ve bu sisteme bağlı hareketlerle açıklanıyordu. Bu dönemin ilk on yılında Aelis ve Fufia yasaları çıkartılmış, üst sınıf bir memur yıldızlara bakmak istediğinde meclis toplantılarının ertelenmesine karar verilmişti ve Roma oligarşisi söylediği bu art niyetli yalanla her meclis kararını önemsiz kılabileceği için gururluydu. Diğer taraftan muhalefet, mecliste kadro açığı söz konusu olduğunda dört rahibin atamasını üsleniyordu ve bu kurumun başkanlığını belirleyecek seçimlerin bir an önce yapılmasını talep edebiliyordu. Bu uygulamalar dernek ruhuna aykırıydı fakat onlar kendi özlerine bile sadık kalamadıkları için, örneğin hükümetin inançları yok etmek için politik eylemler yapmasına bile itiraz edecek halde değildiler. Bu durum partiler arasında anlaşmazlığa yol açtı. İlk hücum senatoyu hedef almıştı. (609-145) Talebin reddinde Scipio taraftarlarının rolü büyüktü. Yönetim kurulları seçimine kısıtlama getiren eski uygulama değiştirildi, vicdanları rahatlatmak adına bütün halkın değil de bölgelerin yalnız bazı kesimlerinin oy kullanabileceğini söyleyen ikinci teklif onaylandı. (650-104) Buna karşın Sulla ek üye seçme hakkını büyük ölçüde yeniden yürürlüğe soktu. Muhafazakârların saf ülke dinini korumaya çalışması nezih çevrelerin dini alaya almasıyla çelişiyordu. Roma rahipler sınıfının pratik yönünü rahiplerin mutfağı oluşturuyordu. Augur ve Pontifexler için hazırla-

nan yemekler Romalı gurmeleri kıskandırıyordu. Bazı leziz yemekler, örneğin Augur Quintus Hortensius'un pişirdiği tavus kuşu kızartması gastronomi tarihine bile geçmişti. Skandalı örtmek için yine din kullanıldı. Karanlık çökünce sokaklarda tanrı resimlerini kırmak, onlara zarar vermek soylu delikanlıların en büyük uğraşı olmuştu. Alelade aşk ilişkileri sıradanlaşmış yerini evli kadınlarla kurulan ilişkilere bırakmıştı. Örneğin bir Vesta rahibesiyle ilişki yaşamak Dekameron dünyasında rahibelerle oynaşmak ve manastırda macera yaşamaya benziyordu. 640 (114) yılının en çarpıcı haberi soylu ailelerden gelen Vesta rahibesi üç genç kızın aynı şekilde soylu delikanlıyla ilişki kurmaları sonucu ahlak kurallarına uymadıkları gerekçesiyle önce rahipler kurulu tarafından, konunun örtbas edilmeye çalışılmasından sonra halk meclisi tarafından görevlendirilen özel mahkeme kararıyla ölüm cezasına çarptırılmaları olmuştu. Böyle bir skandalın ağırbaşlı insanlar tarafından kabul edilmesi beklenemezdi. Samimi çevrelerde pozitif dinin çocukça bulunmasına yapacak bir şey yoktu. Augurlar ibadet sırasında birbirlerini gördüklerinde ibadetlerini kesmeden gülümsüyorlardı. Romalı rahiplerin ve Levilerin kaba küstahlığı karşısında mütevazı yapmacık hareketler sempatik bulunuyordu. Resmi din tamamen önyargısız şekilde, politik makinistlerin ihtiyacı olan bir tezgâh olarak yorumlanıyordu. Çok sayıdaki köşesi ve kapağıyla her partiye hizmet verebiliyordu ve herkese hizmet verdi. En azından oligarşi devlet dini içinde kendi güvenli ortamını düzeninde buluyor, karşı parti ise prensip olarak komaya girmiş hiçbir kuruma muhalefet etmek niyetinde değildi, onu sadece düşmanın elinden alıp kendi kullanabileceği bir tabya olarak görüyordu.

Farklı yabancı kültler biraz önce anlattığımız, bu dönemi koruyan ve geliştiren ve belirleyici bir yaşam gücüne sahip

olmayan din hayaletiyle tam bir tezat teşkil ederler. Karşımıza her yerde, kadınlar ve erkekler arasında, köle veya general veya paralı asker olarak, İtalya'da veya eyaletlerde çıkabilir. Bu hurafenin yayılma alanı inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Cimbri savaşında Suriyeli kâhin kadın Martha, Almanları yenebilmeleri için senatoya tüm yolları gösterir her türlü malzemeyi sağlar. Ancak senato onun desteğini kabul etmez. Bunun üzerine Romalı kadınlar, özellikle de Marius'un karısı onu kocasının hemen huzura aldığı karargâha götürdüler. Böylece Teutones yenildi. Müttefikler Savaşı'nda parti liderleri Marius, Octavius ve Sulla inanç, arma ve kehanet konularında aynı fikri paylaşıyorlardı. Senato bile 667 yılının (87) kargaşalı günlerinde çılgın bir kâhin kadının sözlerine güvendi. Roma-Yunan dininin katılaşması, toplumun daha güçlü din uyarıcılarına olan talebinin giderek artması, hurafelerin Bacchus mistiğinde olduğu şekilde ulusal dine bağlanmasıyla açıklanabilir. Hatta Etrüsk mistiği bile Doğunun sıcak bölgelerinde ortaya çıkan kültlerin gerisinde kalmıştı. Bunun en önemli nedenleri Küçük Asya ve Suriye unsurlarının halka karışması, artan köle ithalatı ve İtalya'nın doğuyla yaptığı ticaretinin artmasıydı. Bu yabancı din, etkisini en çok Sicilya'daki isyanlar sırasında, Suriye'den gelen kölelerin çoğunlukta olduğu bölgelerde gösterdi. Eunus ateş püskürtüyor, Athenion yıldız falı bakıyordu. Savaş sırasında kölelerin fırlattıkları gülleler genellikle tanrı adları taşıyordu. Zeus'un yanında Artemis ve Girit'ten Sicilya'ya göçmüş ve burada büyük saygı gören gizemli anneler vardı. Malların Berytos ve İskenderiye'den direk olarak İtalya limanlarına gönderilmeye başlanmasından sonra ticaret yoğunlaşmıştı. Ostia ve Puteoli, Suriye merhemleri, Mısır keteni ve Doğu dinlerinin istiflendiği liman şehirleriydi. Nüfusun artmasıyla beraber topluma giren yeni din sayısı da arttı. Müsaade

edilen dinler arasında en popüleri müzik eşliğinde dilenci ve hadım alayları eşliğinde görünen ve halkı etkileyen Pessinus ana tanrıçası inancıydı. Evlerden toplanan bağışlar ekonomik yük olmaya başlamıştı. Cimbri savaşının en sıcak günlerinde Pessinuslu rahip Roma'ya giderek, ana tanrıça adına Roma halkına seslendi ve çeşitli mucizeler sergiledi. Aklı başında kişiler çok kızmıştı ancak halkın büyük bölümü, özellikle kadınlar, aydınların peygamberi desteklenmemesini protesto ettiler. Doğuya adak yollamak artık olağan bir davranış haline gelmişti. Marius, Pessinus'u ziyaret ettiğinde (653-101) birçok Roma vatandaşının hadım rahibe katıldıklarını gördü. Oysa gizli kültler çok daha popülerdi. Daha Cato döneminde Kaldeli bir kâhin, baktığı yıldız falıyla Etrurialı bağırsak ve Mars'ın kuş falcılarına rakip olmuştu. Yıldızların hareketlerini gözlemlemek ve yıldız falı bakmak İtalya'da falcılığın ana vatanında olduğundan daha popüler hale gelmişti. Romalı praetor, tüm Kaldelilerin on gün içinde Roma ve İtalya'yı terk etmesini emretti. (615-139) Benzer bir kaderi İtalyan dönmelerinin Şabat kutlamalarına katılmasına izin veren Yahudiler de paylaştı. Aynı şekilde Scipio Numantia karargâhını falcılardan ve bağnaz endüstri şövalyelerinden temizledi. Birkaç yıl sonra (657-97) ayinlerde insan kurban edilmesi yasaklandı. Kapadokya'nın vahşi Ma veya Romalıların deyişiyle Bellona kültünde rahip kurbanın üzerine kendi kanını döküyor, karanlık Mısır ayinlerine dönüldüğüne işaret ediyordu. Sulla bu tarikata üye Kapadokyalı kadınların rüyalarına giriyordu ve sonraları İsis-Osiris cemaatine katılan yaşlılar kökenlerinin Sulla dönemine dayandığını söylüyorlardı. İnsanlar çıldırmıştı, yalnız inançları değil kendileri de değişmişti. Etkisini elli yıl gösteren devrim, iç savaşın henüz sona ermediğini söyleyen içgüdüler korku dolu bekleyiş süresinin artmasına neden oluyordu. Sapkın düşünceler tırmanışa geçmiş, her

yere yayılmış, en derin yerlere bile yerleşerek beklentileri ve dünya görüşünü kaderine bırakmış, yeni umutların korkuya dönüşmesine yol açmıştı. Menfur gizemcilik her türlü politik, ekonomik, geleneksel ve dini genişlemesi için gereken bereketli toprakları bulmuş, kısa sürede her yeri işgal etmişti. Bir gece içinde devasa boyutlara ulaşan ağaçlar gibiydi. Hiç kimse bu müthiş hızlı gelişmenin ne getireceğini ne gibi mucizeler sergileyeceğini, sağlıksız ruhları ne şekilde saracağını tahmin edemezdi.

Aynı şekilde geçen dönemden önce başlayan devrim dinde büyük bir değişime neden olmuştu. Roma'nın temel ilkesi, vatandaş eşitliği altıncı yüz yıldan itibaren tartışma konusu oldu. Yunan kültürü Pictor ve Cato dönemlerinde Roma'da oldukça yayılmıştı ve aslında ortada gerçek Roma kültürü diye bir şey kalmamıştı. Örnek Roma-Yunan eğitiminden ne anlandığını Cato'nun "ansiklopedisinden" öğreniyoruz. Eski Roma pederşahi anlayışı o dönemin Yunan kültürüyle karşılaştırıldığında acınacak durumdaydı. Roma gençliğinin adalet zaafı yüzünden acı çektiğini, özel ve resmi korunması gerektiğini anlatan Polybios'un açıklamalarından öğreniyoruz. Roma'nın temel ilkesini oluşturan vatandaş eşitliğini ne Yunanlar ne de Polybios anlamıştı.

Şimdi durum farklıydı. Basit halk inançlarıyla Stoacı çağdaş doğaüstü öğretinin karıştığı gibi şimdi eğitimde basit halk derslerinin yanına özel hümanite eklenmiş ve toplumsal eşitliğin son kırıntılarını yok etmişti. Gençlik eğitiminin Yunanistan ve Latin ülkesindeki yeni gelişimine değinmekte fayda var. Yunan ulusunu politik açısından dize getiren Lucius Aemilius Paullus'un, o zamandan beri antik dünyanın uygarlıkları arasında rakipsiz olan Yunan kültürünü benimseyen ilk kişi olması kaderin garip cilvesidir. Aklında Homeros şiirleriyle, Phidias'ın Zeus heykeli huzuruna çıkarken oldukça yaşlı bir adam

olmasına rağmen kalbi Yunan güzelliğinin güneşini duyumsayabilecek ve Hesperitlerin altın elmasına duyulan özlemi ruhunda taşıyacak kadar gençti. Ozanlar ve sanatkârlar bu yabancı adamda o dönemde Yunanistan'daki akıllı adamlardan daha ciddi ve samimi inançlara sahip bir kişiyi bulmuşlardı. Homeros'u veya Phidias'ı hep ciddiye aldı, çocuklarına ruhun zenginliğini gösterdi. Oğullarının bedensel gelişimi için şayet halen varsa, ulusal kültürü ihmal etmeden Romalıların olmazsa olmazı beden eğitiminden ve Yunanlar arasında bir sanat dalı haline gelmiş avcılık faaliyetlerinden yararlandı. Onlara Yunancayı sadece konuşmak için değil, Yunan kültürünü daha yakından tanıyabilme adına öğrenmeleri gerektiğini anlattı, Yunanca derslerinin sayısını artırdı. Önce Yunan edebiyatı ve onu daha iyi anlayabilmek için bilinmesi gereken mitoloji ve tarih, sonra iyi konuşma ve felsefe dersleri. Paullus, Makedonya savaşından sonra kendisine ayırdığı tek ganimet olan kral Perseus'un kütüphanesini çocuklarına bağışladı. Evinde ağırladığı Yunan ressamlar ve heykeltıraşlar çocuklarının kültürel gelişimine katkıda bulunuyorlardı. Artık Yunan kültürüne karşı çıkma zamanının çoktan bittiğini ilk fark eden Cato oldu. Şimdi Roma stilinin değerli varlığının Helenizm karşısında ayakta kalabilmesi için dua etmek gerekiyordu. Onun parçalanması ve şekil değiştirmesi, Roma ve İtalyan toplumunun yüksek tabakasının bu yenilikleri benimsemek zorunda olduğunu gösteriyordu. Roma'da Yunanca öğretmeni bulmak zor değildi. Şimdi yalnız dil değil edebiyat ve tarih dersi verebilmek için sıraya giriyorlardı. Özel Yunanca öğretmenleri ve felsefe ustaları bir zamanlar şayet köle değillerse hizmetkâr muamelesi görürken şimdi saraylarda ağırlanıyorlardı.[107] İyi bir edebiyat hocası

107 Cicero, kölesi Dionysios'a Scipio'nun Panaetios'a davranmasından çok daha adil davrandığını söylüyor. Bu bağlamda Lucilius bir konuşmasında "Atım, seyisim, paltom ve çadırım benim için filozoftan çok daha fazla yararlıdır" der.

20000 sestertius (15200 taler) kazanıyordu. 593 yılından itibaren başşehirde güzel Yunanca konuşmayı öğreten çok sayıda eğitim kurumu açıldı. İsmini daha önce zikrettiğimiz Romalı felsefe hocası Panaetos'un yanında, Aristarchos'un çağdaşı ve rakibi Kilikya Malloslu gramer ustası Krates'in dil ve Homeros şiirleri hakkında verdiği konferanslar Roma'da büyük ilgi görüyordu. (585-169) Diğer taraftan devrimci ve milliyetçilik karşıtı bu yeni gençlik eğitimi hükümetin tepkisini çekti. İlgili makamlar yollanan yönetmeliklerde hatiplerin ve filozofların ülke dışına gönderilmesi isteniyordu, ancak Romalı memurların sürekli şekilde yer değiştirmeleri verilen buyrukların yerine getirilmesini engelledi. Bu tür talepler Cato'nun ölümünden sonra sıkça tekrarlandı fakat hiçbir zaman uygulanmadı. Yunan eğitim bilimi artık benimsenmiş ve İtalyan eğitim sisteminin en önemli parçalarından biri olmuştu.

Ancak onun düşüncesinin aksine yüksek Latince dersleri önem kazandı. Temel Latin derslerinin nasıl arttığını bir önceki bölümde anlatmıştık. On iki levhanın yerini düzeltilmiş Latin Odysseus alfabesi almıştı. Romalı gençler bu çeviri, Yunan gençler ise orijinal metne göre eğitiliyor, dersler ve konferanslar ana dilde veriliyordu. Ünlü Yunan dil ve edebiyat öğretmenleri Andronicus, Ennius ve diğerleri derslerini küçük çocuklara değil yetişkin delikanlılara verdikleri derslerinde Yunancanın yanında ana dili kullanıyorlardı.

Basit Latince ve Yunanca derslerinden ayrılan yüksek Latince eğitimi, genelde azat edilmiş kölelerin oluşturduğu ücretli öğretmenler tarafından veriliyordu. Konular ve yöntemler Yunan edebiyatı ve Yunan konuşma sanatından alınıyordu ve katılımcılar artık çocuk değil yetişkin delikanlılardı.

Yüksek Latince öğrenimi henüz başlangıç safhasındaydı ancak tamamlanmış sayılmazdı. Literatür eksik kaldığı sü-

rece dil eğitiminin temel derslerin önüne geçmesi mümkün değildi. Ne zaman ki yalnız Latince okul kitapları yanında Latin edebiyatı da okutulmaya başlandı, altıncı yüzyıl klasikleri açıkça ortaya koyuldu, o zaman ana dil ve yerli edebiyat eğitici unsurlar olarak yüksek sınıflar arasında kabul gördü. Yunan dil ustalarının özgürlüklerini kazanması uzun sürmedi. Krates'in Homeros konferanslarından etkilenen eğitimli Romalılar, yerli yazarların resitatif eserlerine ilgi duymaya başladılar. Naevius'un "Kartaca Savaşı" Ennius'un "Kronolojisi" daha sonrasında Lucilius'un şiirleri artık belirli ve özel günlerde okunuyor, konferans sonunda Homeros gramercileri tarafından yorumlanıyordu. Eğitimli amatörlerin sunumları daha çok gençlere yönelik basit konuşmalardan ibaretti ama gençlerin Klasik Latin edebiyatıyla tanışmalarını sağlayan önemli girişimdi.

Latince eğitiminde durum farklı değildi. Daha küçük yaşta mahkeme önünde konuşmaya ve methiye düzmeye alıştırılan eğitimli aile çocukları, dil egzersizi de yapmak zorundaydı. Bu dönemde verilen müstesna eğitim sonucu gerçek bir konuşma sanatı ortaya çıkmıştı.

Latince dersleri kısa süre sonra aynı Yunanca dersleri gibi iki aşamada verilmeye başlandı. Önce Latin edebiyatı bilimsel şekilde tanıtılıyor, ikinci aşamada övgü, resmi ve hukuki konuşma örnekleri tanıtılıyordu.

Dili ve konuları sanatkârane biçimde işleyen ilk Romalılar arasında Marcus Lepidus Porcina'nın (Konsül 617-137) özel bir yeri vardır. Marius döneminin iki ünlü avukatı ateşli Marcus Antonius (611, 143-667, 87) ile kibar ve saygın Lucius Crassus (614, 140-663, 91) eksiksiz konuşma ustalarıydı. Gençlerin dil eğitimi konu seçimine göre değişiklik arz edebiliyordu. Çıraklar ustalarını kendi buluyor ve genellikle onun öğretisini benimsiyorlardı.

Hem Latin edebiyatı hem de Latin konuşma sanatı konularında dersler veren ilk kişi, kalem adamı (stilo) lakaplı, Lavinium doğumlu saygın ve aşırı tutucu bir şövalye olan Lucius Aelius (659-100) ayrıca aralarında Varro ve Cicero'nun da bulunduğu genç adamları eğitmişti. Plautus ve diğerlerini okumuş, konuşma eskizlerini yazarlara ve yakın çevresine dağıtmıştı. Stilo iyi bir eğitimci olmasına rağmen alaylıydı, Roma'da hukuk bilimi nasıl öğretiliyorsa edebiyat ve konuşma sanatlarını da aynı yöntemlerle öğretiyordu. O bildiklerini yalnız meraklı gençlerle değil isteyen herkesle paylaştı. Okullarda yüksek Latince dersleri onun döneminde başladı. Basit Latince ve Yunanca derslerinden farklı yüksek Latince eğitimi genelde azat edilmiş ve ücret alan köleler tarafından veriliyordu. Konular ve yöntemler Yunan edebiyatından ve konuşma sanatından alınmaydı ve katılımcılar artık çocuk değil yetişkin delikanlılardı. Latince dersleri kısa süre sonra aynı Yunanca eğitimi gibi iki kademede verildi. Önce Latin edebiyatı bilimsel açıdan tanıtılıyor, daha sonra ise mahkeme dilinde ve methiye yazılarında nasıl kullanılacağı uygulamalı olarak öğretiliyordu.

İlk Roma edebiyat okulu Stilo döneminde Saevius Nicanor Postumus, ilk Latin retorik okulu ise Lucius Plotius Gallus tarafından açıldı. (660-90) Latin edebiyatı derslerinde konuşma sanatı üzerine temel bilgiler de veriliyordu. Yeni Latince dersleri büyük önem taşıyordu. Kaliteli uzmanlar ve ustalar tarafından verilen Latin edebiyatı ve güzel Latince konuşma sanatı dersleri Yunan kültürü karşısında özgürlüklerin belirgin şekilde korumayı başarmıştı. Dil uzmanları ve güzel konuşma ustaları her ne kadar Helenizm'den etkilenmişlerse de Yunan okul gramerini ve okul konuşma sanatını asla taklit etmemişlerdi. Yunanların, hatiplerin konulara hâkim olmayı ve anadili gibi konuşmayı ancak okulda öğre-

nebileceklerine dair açıklaması sağlıklı düşünmekle övünen Romalıları kızdırmıştı. Çalışkan ve becerikli avukatlar için Yunan hatiplerin yaşamın gerçeklerinden kopmuş sözlerine kulak vermek, dile yeni başlayanlar için hazırlıksız yakalanmaktan beterdi. Eğitimli ve deneyimli bir kişi için Yunan hitabet sanatı yavan ve sıkıcıydı. Muhafazakârlar ise profesyonel hitabet sanatıyla demagoji arasındaki ayrımı gözden kaçırmadılar. Bu bağlamda Scipio'nun etrafında toplananlar hatiplere karşı savaş açtılar. Başlangıçta Yunanca güzel konuşma sanatı ücretli ustalar tarafından Yunanca konuşma alıştırması olarak kabul görse de Yunan retoriği ne Latince konuşmalarda ne de okullarda verilen güzel Latince konuşma derslerine dahil edildi. Oysa yeni Latin retorik okullarında Romalı gençlere, bir grup Aias'ın cesedinin yanında elindeki kanlı kılıçla duran Odysseus'u, silah arkadaşını öldürmekle suçlarken, diğer grubun onu savunması; aynı şekilde annesini öldüren Orestes'in suçlanması karşısında savunulması; Hanibal'ın Roma'ya sefer yapmasının mı, Kartaca'da kalmasının mı yoksa kaçmasının mı doğru olup olmadığının tartışılması öğretiliyordu. Cato'nun bu nahoş ve huzur bozucu konuşmalara itiraz edeceği belliydi. 662 yılında (92) censorlar öğretmenlere ve ebeveynlerine yaptıkları çağrıda çocukların tam gün alıştırma yapmamasını önerdiler. Bu uyarıyı yapan da döneminin önemli hatibi Lucius Licinius Crassus'tan başkası değildi. Kassandra'nın uyarıları nafileydi, Latince güzel konuşma alıştırmalarında tekrarlanan Yunan ders konuları basit Latince derslerinin ana unsurlarından bir haline geldi. Gençler hukuksal ve politik aktörler olarak yetiştiriliyor, her türlü ciddi ve gerçek belagat alıştırması baltalanmak isteniyordu.

Modern Roma eğitiminden, "insaniyet" veya diğer adıyla, yüzeysel Yunan sanat eğitimi ile onu taklit eden ve her

şeyi yüzüne gözüne bulaştıran Latin eğitiminin birleşmesinden hümanizm kavramı doğdu. Bu yeni hümanizm adından da anlaşılacağı üzere özgür Roma varlığının terk edilmesini, bizim "genel kültür" kavramımızı andıran ulusal, kozmopolit ve müstesna bir karakter almasını talep ediyordu. Burada da sınıf ayrımı yapmayan ve halkları birleştiren devrimin payı büyüktü.

13. BÖLÜM

Edebiyat ve Sanat

Altıncı yüzyıl hem politik hem de edebiyat açışından çok verimli bir dönemdi. Edebiyat alanında politikada olduğu kadar birinci sınıf kişiler bulunmuyordu. Naevius, Ennius, Plautus ve Cato yetenekli ve enerjik yazarlar olsalar da yaratıcılık yetenekleri kısıtlı yazarlardı. Onların denemelerinde coşku, canlılık ve atılganlık ön plandadır, dram ve epik denemelerinde ve tarih yazılarında Kartaca savaşlarının büyük çarpışmalarından etkilendikleri aşikârdır. Her şey yapay, çizimler ve renkler başarısız, teması ve dili bozuktur. Yunan ve ulusal barok unsurlar karışmıştır; yapılanlar okul düzeyinde kalmıştır, ürünler defoludur ve özgün değildirler. Tüm bu olumsuzluklara rağmen o dönemin ozanları yüksek hedeflere ulaşacak güçleri olmamalarına karşın Yunanlar ile yarışmak için yeterli cesarete ve umuda sahiptiler. Bu dönem çok özeldi. Sabah sisi çökmüştü; halkın savaş sırasında artan gücüyle başlananlar, gençliğin ilk adımı atmanın zorluğu ve kendi yeteneklerinin ölçüsü hakkındaki bilgisizliğinin getirdiği eksiklik, ama aynı zamanda yine aynı gençliğin verdiği coşku ve çalışma azmiyle devam ettirmeyi beceremedi. Devrim fırtınasının

gökyüzünün koyu bulutlarını dağıtmasıyla açılan gözler Yunan şiirinin ve sanatının karşısında kendi ulusunun sanatsal yeteneklerinin ne kadar yetersiz kaldığını fark etti. Altıncı yüzyıl edebiyatı Yunan sanatının yarım eğitimlileri etkilemesiyle gelişti ancak canlı ve duyarlı ruhlara hitap etti. Yedinci yüzyılda yükselişe geçen Yunan sanatı edebiyatçıların tepkisine neden oldu. Naif şiirlerde bulunan çiçek tohumunun kış ayazıyla donduran ve eski yöntemlerin zararlı zararsız her türlü otunu yolan bu tepki aslında Scipio Aemilianus'un etrafında toplananlar tarafından başlatılmıştı. Scipio haricinde onu dostu ve danışmanı Gaius Laelius, (konsül 614-140) genç yoldaşları Lucius Furius Philus, (konsül 618-136) Korinthos fatihinin kardeşi Spurius Mummius, Romalı ve Yuna ozanlardan komedi yazarı Terentius, satir yazarı Lucilius, tarihçi Polybios ve filozof Panaetios bu gruba dâhildiler. İlyada, Ksenophon ve Menandros'u bilen bir kişi Romalı Homeros'tan veya Ennius'un başlattığı ve Pacuvius'un sürdürdüğü Euripides trajedilerinin kötü çevirilerden etkilenmeyecekti. Vatanseverler saygı duydukları anavatan kronolojilerini eleştirmek istememelerine rağmen Lucius eleştiri oklarını "Pacuvius'un eserlerine monte ettiği acınası figürlere" çevirmişti. Aynı şekilde Ennius, Plautus, Pacuvius ve diğer ozanlara yönelik "aşırı süslü konuşma ve mantıksız sonuçlara varma konularında sınırsız bir yetkiye sahip görünenler" şeklindeki katı fakat son derece haklı eleştiriler bu dönemin sonlarına doğru yazılan ve Herennius'a ithaf edilen eserden alınmıştır. İnsanlar, Philomen ve Diphilos'un zarif komedilerine eklenen kaba Roma halk esprilerine omuz silkmişti. Karanlık bir dönemin yetersiz denemelerine kısmen gülerek kısmen de kıskançlıkla sırt çevirdiler. Tüm bu çabalar olgun bir adama gençliğinden kalan şiir sayfaları gibi görünmüş olabilir. Şiir ve nesirde yüksek sanat türlerinden feragat ederek yabancı ülkelerin baş-

yapıtlarında teselli arandı. Bu dönemde üretkenlik hafif komediler, şiirsel karışımlar, politik broşürlerle ihtisaslaşmanın alt kategorileriyle kısıtlı kaldı. Anahtar sözcük kusursuzluk oldu, sanat üsluplarında ve dilde, eğitimlilerden oluşan dar çevreler halktan uzaklaştı, toplum yüksek tabakanın klasik Latincesiyle basit kesimin kaba dili arasında sıkıştı. Konuşmalar "saf dili" müjdeliyorlardı; yanlış konuşma tartışmaları Lucilius'un satirlerinin temel taşı oldu. Bununla bağlantılı olarak Roma'da eserlerinde Yunan dilini kullanan yazarların sayısı giderek azaldı. Evet, bir gelişme söz konusuydu, bu dönemde ulaşılamaz eserlerden çok gelişmesini tamamlamış ve tatmin edici çalışmalarla karşılaşıyoruz. Bu bağlamda Cicero, Laelius ve Scipio dönemini saf ve orijinal Latincenin konuşulduğu altın çağ diye nitelenebilir. Diğer taraftan edebiyat kamuoyunun gözünde zanaattan sanata yükselmişti. Çok değil, daha bu dönemin başında seçkin Romalıların gözünde resitatif şiirlerin değil ama tiyatro eserlerinin yayınlanması münasip görülmüyordu. Pacuvius ve Terentius geçimlerini yazarak sağlıyorlardı; drama yazarlığı karın tokluğuna yapılan bir zanaattı. Sulla döneminde koşullar tamamen değişti. Aktörlerin maaşları, sevilen drama yazarlarının kazandıkları, düşünülenin çok üstündeydi. Böylece sahne eserleri yazmak sanatsal bir faaliyet haline geldi. Soylu çevrelerden bile yazarlığa soyunanlar vardı, örneğin Lucius Cesar (Aedilis 664, 90-667 87) Roma tiyatrosuna kazandırdığı eserlerle, soyu bilinmeyen Accius'un yanında ozan olarak anılmaktan büyük gurur duyduğunu söylüyordu. Sanatsal faaliyetler artmış, sanatçılar toplum içinde saygınlık kazanmıştı. Oysa toplumun yaşama ve edebiyat coşkusu kaybolmuştu. Ozanı ozan yapan ve özellikle Plautus'u ön plana çıkartan uyurgezer güvence bir daha verilmedi. Hanibal savaşçılarının taklitçiliği sürüyordu fakat artık dermansız kalmışlardı.

Önce Roma sahne edebiyatına ve sahnenin kendisine bir göz atalım. Trajediler yeni özellikler kazanmıştı. Bu dönemin trajedi yazarları bir dönem önce olduğu gibi aynı zamanda komedi ve destan yazmıyorlardı. Okuyan ve yazan çevrelerde bu sanat dalına ait değer yargıları değişmiş olsa da trajedik şiirler ilgi görmüyordu. Naevius'un yarattığı ulusal trajedi, biraz sonra değineceğimiz üzere Ennius döneminin geç temsilcilerinden Pacuvius'da da karşımız çıkıyor. Yunan trajedi yazarları arasında sadece ikisi ön plana çıkmayı başardı. Bunlardan Brudisiumlu Marcus Pacuvius (535-yaklaşık 625-219'dan 129'a kadar) gençlik yıllarında Roma'da ressamlık yaptı, ileri yaşlarda trajedi yazarlığına başladı. Eserlerinin büyük çoğunluğunu altıncı yüzyılda verdi. Şiirlerinde dayısı ve ustası Ennius'un tarzını benimsedi. Kendisinden önceki ozanlardan farklı olarak, özenli ve coşkulu stiliyle sanat eleştirmenleri tarafından sanatsal şiirin ve zengin motif kullanımının öncüsü olarak gösterildi. Bize ulaşan az sayıdaki şiiri, Cicero'nun onu dil, Lucilius'un ise estetik açıdan niçin eleştirdiğini kanıtlar maiyettedir. Dili öncüllerine göre hatalı, şiirleri aşırı süslü ve özensizdir.[108] Elimizde onun Ennius'un izinden yürüyerek, dinden çok felsefi konulara yöneldiğini kanıtlayan belgeler var. Ancak Ennius yeni mantık öğretisinin yaratmak istediği duygusal coşkudan veya öğüt veren

108 Paulus, Pythion boğazını anlattığı orijinal metinde (2,296) şöyle konuşur: "Bu kaprisli bir sıçrama tahtası değildir. Keçi soyundan gelenlere uygun bir gidiş." Diğer bir eserinde seyircilere şu şekilde seslenir: "Dört ayaklı, yavaş hareket eden, toprak gibi engebeli alçak, küçük kafalı, yılan boyunlu, donuk bakışlı ve karnı deşilmiş, canlı konuşmasına rağmen cansız." Onlar bu sözlere şu şekilde yanıt verir: "Bizi önyargılı sözlerle aşağılıyorsun. Akıllı adamın zorlukla tahmin ettiği şekilde, açık konuştuğunda biz seni anlayamıyoruz." Sonunda kastedilenin kaplumbağa olduğu anlaşılır. Bu tür bilmeceli konuşmalara Attika trajedi yazarları da başvurur. Bu nedenle orta sınıf komedilerde sıkça karşılaştığımız bir yöntemdir.

modern dramlardan uzak durdu ve en az Sophokles ve Euripides kadar üretti. Ennius'un kararlı ve dâhiyane şiirleri genç ozanın damarlarında işlememiş olmalı.

Yunan trajedilerinin kolay anlaşılabilir ve başarılı örneklerini Pacuvius'un genç çağdaşı, yedinci yüzyılın Pacuvius'tan sonra en tanınmış trajedi ustası Pesarolu Lucius Accius vermiştir. (584, 170-651, 108) Accius edebiyat tarihi ve gramer konularında da çalışmalarda bulunmuştu ve hiç şüphesiz ki, kendisinden önce gelen ozanlardan farklı olarak, yazdığı Latin trajedilerinde akıcı dilini ve stilini kullanmıştı. Buna rağmen dengesizliği ve hataları nedeniyle Lucilius gibi geleneklere bağlı yazarlar tarafından şiddetle eleştirildi.

Komedi türünde yoğun bir faaliyet gözlemleniyordu ve önemli başarılara imza atıldı. Yüzyılın hemen başında geleneksel ve halk tipi komedilerine karşı belirgin bir tepki gösterildi. Tepki gösterenlerin başında, Roma edebiyat tarihinin en ilginç kişilerinden biri olan Terentius vardı. (558, 196-595, 159) Afrika'da doğmuş bir Fenikeliydi ve gençlik yıllarında köle olarak Roma'ya getirilmiş, dönemin Yunan kültürüyle yetişmişti. Sanki Naevius, Plautus ve yandaşları yüzünden kaybolmaya yüz tutmuş yeni Attika komedisine Roma halkının da yardımıyla kozmopolit karakterini iade etmek için görevlendirilmişti. Örnek parçalarda kullandığı yöntemler, kendisinden önceki meslektaşlarının yöntemlerden çok farklıydı. Plautus konu seçiminde genellikle yeni Attika komedilerinden esinlendi ve Philemon gibi cesur ve popüler komedi yazarlarını asla hor görmedi. Buna karşın Terentius, tüm yeni komedi yazarları arasında en zarif, en kaliteli ve en iffetli ozan olan Menandros'un yolundan gitti. Terentius, zamanın koşulları uyarınca Yunan piyeslerini Latinceye uyarlamaya devam ederken tüm yeteneklerini ve titizliğini kanıtladı. Onun eserlerinde Plautus'un diyaloglarına yer vermedi. Ori-

jinal metinleri kelimesi kelimesine kullanmaktan çekinmedi, ancak burada çevirilerin günümüzdekinden farklı yapıldığına dikkat çekmekte fayda var. Plautus'un sıkça kullandığı Yunanca metinlere uyguladığı bazen kaba ancak her zaman etkili vurgulamaları, tamamen ve kasıtlı şekilde iptal etti. Ne imalı bir söz ne bir atasözü ne de bir anı Roma'yı hatırlatıyordu.[109] Latince hitaplar bile Yunancaya çevrilmişti. Aynı uygulamalar sanatsal işlemlerde de yapıldı. Oyuncular hakları olan maskeleri geri aldılar, Plautus'un uygun veya uygun olmasın her şeyi kullandığı sahne düzenlemesine özen gösterildi. Plautus düğümü çözerken fazlasıyla dikkatsiz davranıyordu ancak piyesleri eğlendirici ve genellikle çarpıcı, heyecan yüklüydü. Kendisinden önceki ozanların basmakalıp ve yavanlıktan kurtulmak için aldıkları geçici önlemlerden, örneğin alegorik hayallerden faydalanmayı düşünmedi.[110] Plautus karakterlerini kalın çizgilerle, çoğu kez şablon şeklinde resmetti, onlara etkileyici ve kaba hatlar vermek istiyordu. Terentius psikolojik gelişmeleri özenli ve harika minyatür resimlerle süsleyerek işledi. Örneğin "Kardeşler" oyununda iki ihtiyar, rahat ve uçarı şehirli ve kötü kokan büyük çiftlik sahibi muhteşem bir kontrast oluşturur. Konular ve dil kullanımı açışından Plautus meyhane, Terentius ise orta sınıf bir

109 "Andros güzeli" (4,5) oyunundaki tek istisna, nasıl olduğu sorusuna verdiği yanıttır: "Yapabiliriz, ancak istemiyoruz." Caecilius'un bir Yunan atasözüne dayanarak yazdığı satır: "Şayet istediğin gibi olmazsa, mümkün olduğu şekilde yaşa."
Bu komedi Terentius'un yazdığı ilk piyestir ve Caecilius'un tavsiyesi üzerine tiyatro idaresi tarafından sergilenmesine izin verilmiştir. Sessizce teşekkür edilmesi manidardır.

110 Terentius'un, peşindeki köpekten kaçmaya çalışan Hint kadının genç bir delikanlıdan yardım istemesini alaya alması (Phrorm. Prol.4) bize Plautus'un keçi ve maymun alegorisini çağrıştırır. (Merc. 2,1) Buna benzer taşkınlıklar zaten Euripides retoriğiyle bağlantılıdır. (Örneğin: Eur. Hek. 90)

ailenin yaşam tarzını benimsemişlerdi. Plautus'un meyhanesinde, şuh fakat samimi fahişeler ve meyhaneciler, parlak kılıçlarıyla askerler, özellikle esprili, "cennetleri" meyhane kileri, "kaderleri" ise kırbaç olan hizmetkârlar, Terentius'ta görünmez. Plautus'un kahramanları sevimli ve iyi eğitimli alt sınıf insanlar, Terentius'un kahramanları ise her zaman asil insanlarıdır. Şayet meyhanecinin kızı soyulur veya genç bir adam geneleve götürülürse bunların arkasında, kardeş sevgisi veya genç oğlanın basit evlere gitmesini önlemek gibi ahlaki nedenler aranır. Plautus'un piyeslerinde, meyhanedeki dar görüşlü, ev yaşamına muhalif, kendi evlerinde özgür olmayan, sıcak bir karşılanmaya hasret kocaların eğlenmek için başka kadınlarla beraber oldukları gözlemleriz. Terentius'un komedilerinde, geleneklere bağlı olmasa bile kadınların evliliğe uygun doğası vurgulanır. Oyunlar genelde evlilik sahneleri veya Menandros'ta sıkça karşılaştığımız üzere sevgilisini aldatan adamın özür dilemek için onunla evlenmeyi kabul etmesiyle son bulur. Menandros'un bekarlığı övmesi, Romalı uyarlamacılar tarafından çekinceyle tekrarlanır.[111] Buna karşın aşk acısı çekenler, lohusa yatağı başındaki şefkatli baba ve "Hadım Ağası" ve "Andros Güzeli" piyeslerinde ölüm döşeğindeki sevecen kız kardeş tüm sevimlikleriyle tasvir edilir. "Kaynanalar" oyununda karşımıza çıkan iffetli fahişenin kurtarıcı melek olarak gösterilmesi Roma seyircisi tarafından ıslıklandı. Plautus'ta babalar, oğulları tarafından alaya alınmak ve dolandırılmak için vardır. Terentius'un "Kendinin celladı" adlı eserinde hasta oğul babasının erdemi sayesinde iyileşir. Onun muhteşem bir pedagoji ustası olduğu, en etkileyici oyunu "Kardeşler"de can alıcı nokta fazlasıyla özgür-

111 "Kardeşler" komedisinde Micio, yaşamı boyunca hiçbir kadınla ilişkisi olmamasıyla övünür. Onlar (Yunanlar) bu durumu mutluluk diye yorumlarlar.

lükçü amca ile katı baba arasında doğru yolun aranmasıdır. Plautus kitlelere hitap eder, sahne sansür kurulunun izin verdiği sürece, tanrıyı inkâr eden ve alaya alan ifadeler kullanır. Terentius hedefinin aynı Menandros gibi, iyileri övmek ve kimseyi kırmamak olduğunu söyler. Plautus hızlı ve yüksek sesli konuşmaları sever, oyuncularından vücut dilini kullanmalarını ister. Diğer taraftan Terentius'un diyalogları sakin tonda gerçekleşir. Plautus'un eserlerinde gülünç gelişmeler ve espriler, kafiyeli konuşmalar, yeni oluşumlar, Aristoteles usulü kelime kısaltmaları ve gülünç Yunanca sözcüklerden yararlanılır. Terentius'da bu tür yöntemlerle karşılaşmayız. Onun diyalogları ahenklidir, zarif epigramlar ve veciz ifadeler ön plana çıkar. Terentius'un hiçbir komedisi Plautus'un oyunlarına göre ne gelenekler ne de şiirsel açıdan bir gelişim göstermez. Her ikisinde de özellikle Terentius'da orijinallikten söz etmek mümkün değildir. Doğru kopyalanmaya yapılan övgüler genç ozanın Menandros'un eğlendirici yönünü almasına rağmen keyif vermemesi yüzünden heba olur. Diğer taraftan Menandros'tan çevirdiği "Stichus" ve "Çömlek" ve "İkizler" komedileri Menandros'un ikiye bölünmüş orijinal eserleriyle aynı sihirli canlılığa sahiptirler. Ahlaki açıdan bakıldığında, estetikçilerin hamlıktan donukluğa geçişleri gibi Plautus'un müstehcen yazıları ve Terentius'un ahlak anlayışından ayrıldığı hemen anlaşılır. Ancak dil açısından herhangi bir gelişmeden söz edilemez. Ozan zarif diliyle gurur duyuyordu ve taklit edilemez stili Cicero, Caesar, Quintilianus gibi sanat eleştirmenleri ve cumhuriyet döneminin tüm ozanları tarafından takdir edildi. Bu bağlamda Roma edebiyatının çekirdeğini oluşturan Latin şiirinin değil Latin dilinin gelişmesiyle birlikte Terentius komedilerinin Yunan sanat eserlerden kopyalanan ve sanatsal değer taşıyan ilk ürünler olarak yeni bir çığır açtığı söylenebilir. Modern komedi bu belirleyici

edebiyat savaşını kazandı. Plautus'un stili Roma toplumunda iz bırakırken Terentius'un komedileri sert eleştirilere maruz kaldı. Donuk dilleri ve zayıf stilleri beğenilmemişti. Anlaşıldığı kadarıyla hassas bir kişiliğe sahip ozan konu ile hiç ilgisi olmayan sözlerle karşı saldırıya geçti ve kılıç oyunlarını ve ip cambazlarını seyretmek için "Kaynanalar" piyesini iki kez terk eden halkı tahrik ederek eğitimli çevrelerin üstüne saldı. İyilerin alkışını almadan ölmeyeceğini söyledi, sadece birkaç kişinin olmadığını savundu. Bu konuşmadan sonra, asil kişileri şiirlerini yazarken kendisine akıl vermeye, desteklemeye çağırdı.[112] Gerçekten başarmıştı. Oligarşi edebiyata egemen olmuş, müstesna kişilerin sanatsal komedilerini, geleneksel eğlence oyunlarını yasakladı. Plautus'un eserleri 620'den (134) sonra oynanmaz oldu. Terentius'un erken yaşta ölme-

112 Eleştirmenler "Kendinin Celladı" komedisinde onu şiir sanatında nasıl davranacağını bilememek ve arkadaşlarına akıl verirken baskı altında kalmakla suçlarlar. Daha sonra yazdığı (594, 160) "Kardeşler" oyununda; "Şayet beni kıskananlar, oyunlarımı yazarken bana soylu beylerin yardım ettiğini söylüyorlarsa bunu hata olarak gördükleri anlaşılıyor. Oysa şair, size ve halka mal olmuş adamlardan yardım almaktan gurur duyar. Oysa onların savaş zamanında verdikleri öğütleri, yaptıkları eylemleri, hepimize yardım etmelerini coşkuyla karşılamıştınız." der.

Daha Cicero döneminde, bu eleştirilerin Laelius ve Scipio Aemilianus'a yönelik olduğuna inanılıyordu. Piyeslerin onların etkisiyle yazıldığı söylendi. Yoksul yazarın soylu hamileriyle Roma'ya gittiği anlatılıyor, ekonomik durumunu düzeltmek adına hiçbir girişimde bulunmadıkları için eleştiriliyorlardı. Bilindiği üzere efsaneler yaratan güç, hiçbir yerde edebiyat tarihine olduğu kadar egemenlik kuramaz. İleri görüşlü eleştirmenler bu satırların asla henüz yirmi beş yaşındaki Scipio ve akranı Laelius'a ait olamayacağını pekâlâ biliyorlardı. Diğerleri ise en azından, soylu ozanlar Quintius Labeo, (konsül 571-183) Marcus Popillius (konsül 581-173) ve bilgin sanatsever ve matematikçi Lucius Sulpicius Gallus (konsül 588-166) hakkında farklı düşünüyorlardı. Ancak bu sadece bir varsayımdı. Terentius'un Scipio ekolüne yakın olduğu tartışılmaz. "Kardeşler" ve "Kaynana" piyeslerinin ilk kez Lucius Paullus'un cenaze töreninde, oğullarının Scipio ve Fabius'a rica etmeleri sonucu sahnelenmiş olması ilginçtir.

sinden sonra edebiyat alanında sivrilen başka bir ozan çıkmadı. Bu dönemin sonlarında bir eleştirmen, Turpilius (651 çok uzun yaşadı, 103) komedileri ve onun yerini alan silik yazarların piyeslerinin yeni para birimi feniklerden çok daha berbat olduğu söylüyordu.

Altıncı yüzyılda Yunan-Roma komedilerine ulusal oyunları eklendiğini bunların başşehir halkına hitap etmeseler bile Latin ülkesinde yaşananları ve gelişmeleri yansıttığına değinmiştik. Terentius ekolü kısa sürede bu konuda da egemen oldu. Yunan komedilerini çevirmek ve Latince kopyalarının İtalya'da yaygınlaşmasını sağlamak zaten onların baş hedefleri arasındaydı. Bu yöntemin baş temsilcisi Lucius Afranius idi. (660-90) Ondan kalan az sayıdaki eser onun hakkında bir fikir edinmemiz için yeterli değil ancak Romalı sanat eleştirmenlerinin ona dair anlattıklarını teyit ediyor. Ulusal komedileri orijinal Yunan komedilerinin kopyalarıdır ancak basitleştirilmiş ve kısaltılmışlardır. Bunun dışında bazen Menandros'tan alıntılar yaptı bazen de eski milli edebiyat ürünlerinden yararlandı. Eserlerinde yerel Latin şivelerine yer veren ilk ozan Titinius'un bu uygulamasına iltifat[113] etmedi. Lucius konularını genellikle Yunan komedilerinden almış, kostümleri değiştirerek sahnelemiştir. Zarif bir eklektizm ve başarılı oyun denemeleri. Kinayeler hiç de az sayılmaz. Onun geleneklere bağlılığı oyunlarının Terentius'un komedilerine benzemesine neden olur. Polise yakın duruşu, dilinin saflığı onunkiyle aynıdır. Menandros

113 Burada, dış etkenlerin oynadığı rolü göz önünde tutmak gerekiyor. Müttefikler Savaşı'ndan sonra tüm İtalyan belediyeler Roma vatandaşlığına kabul edildiklerinden bir komedinin bu şekilde sahnelenmesine izin verilmiyordu. Ozan ya çoğunluğa ayak uyduracak ya da eserlerini batmış veya yabancı yerlerde oynayacaktı. Bu uygulama, eski komedilerin sahnelenmesinde sorun yarattığı gibi, ulusal komedi sanatını da olumsuz yönde etkilemiştir.

gibi İtalyanlara özgü toga giymesi ve kendi görüşüne göre Terentius'un diğer ozanların üzerinde olduğunu söylemesi onun kendisinden sonra gelenler tarafından Menandros ve Terentius'un ruh ikizi şeklinde nitelenmesine yol açmış olmalı.

Bu dönemde Latin edebiyatına kaba komediler dâhil oldu. Bu tür daha Roma'nın kurulmasından önce neşeli genç erkeklerin bayramlarda çeşitli karakterleri temsil eden maskeler içinde yaptıkları doğaçlama konuşmalardan oluşmaktaydı. Bu şakalar Latin eğlence kültüründe özel bir anıya dayanıyordu. Kartaca savaşı sırasında ilk kez bir Osk şehri olan Atella'da düzenlenmişti. Bu nedenle o zamandan beri Osk oyunları veya Atella oyunları diye anılmaktaydı,[114] ancak bu

114 Bu konuda bazı hataların yapıldığını biliyoruz. Yazarların basit komedilerin Roma'da Osk dilinde oynandığına dair tezleri haklı olarak kabul görmemiştir; zaten Latin şehir ve köy yaşamının tam orta yerinde sahnelenen oyunları Osk halkına mal etmek doğru olamaz. "Atella oyunları" kavramının kullanılmış olması başka türlü açıklanabilir. Basit Latin komedilerinin sabit karakterleri ve yapılan esprileri kalıcı şekilde sahnelemesi gerekirdi. Çılgınlar dünyası kendisine sığınabileceği bir yer arıyordu. Roma sahne polisinin varlığı düşünüldüğünde bunu gerçekleştirebilmek adına Roma veya Roma'nın müttefiki eyaletler seçilmiş olamazdı. Oysa Capua ile aynı zamanda yıkılan (543-211) ve Romalıların yaşadığı bir köye dönüşen Atella bu iş için idealdi. Bu varsayım, basit komedilerin hukuksal açıdan yok sayılan ve Latince konuşulan diğer eyaletlerde de oynanmasıyla gerçek olur. Demek ki bu komedilerin ana vatanı Latium, şiirsel olarak sahnelendiği yer ise Osk bölgesidir. Osk ulusuyla hiç ilgisi yoktur. Naevius'un (550-200)) bir oyunun gerçek aktörler bulunmadığı için Atellalı oyuncular tarafından sahnelenmesi ve personata adını alması (Festus u.d.W.) Atella oyuncuları kavramının ne sebeple kullanıldığını asla açıklamaz. Kavram ileride kullanılmak üzere üretilmiştir ve buna göre eski adının maskeli oyuncu (personati) olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde Roma parodi edebiyatı içinde yer alan Fescennium şarkılarının kökeninin Güney Etruria yerleşimlerinden Fescennium olduğu söylenebilir. Fescennium'un eski çağlarda şehir mi yoksa köy mü olduğunu bilmiyoruz ancak, yazarların söylemleri ve kanıtların yetersizliği tartışmaları hızlandırdı.

oyunların sahne etkinlikleri[115] ve edebiyatla hiçbir bağlantısı bulunmuyordu, amatör sanatçıların istedikleri her yerde ve her şekilde oynanıyordu. Oyunlar yazıya dökülmemiş ve yayınlanmamıştı. Atella oyunları bu süreçte ilk kez gerçek aktörler tarafından oynandı,[116] aynı zaman diliminde Yunan Satyrdama, yani trajediye dönüştürüldü ve yazıya döküldü. Roma komedi sanatının kendi başına mı yoksa bazı akraba "Aşağı İtalya" oyunlarından mı etkilendiğini bilmiyoruz.[117] Piyeslerin orijinal metinlerden alındığı şüphe götürmez. Bu yeni edebiyat türünün kurucusu olarak yedinci yüzyılın baş-

115 Livius 'un, Atella skeçlerini Satura ve onun yarattığı piyeslerle yakın bağlar içinde olduğuna dair iddiası sağlam temellere oturmaz. Histrio ile Atella komedileri arasındaki fark, günümüzde tiyatroya veya maskeli baloya gitmek arasındaki farkla karşılaştırılabilir. Terentius haricinde maske kullanmayan sahne sanatı ve karakter maskeleri üzerine kurulu Atella oyunları arasında asla kapanamayacak farklılıklar vardır. Skeçler başlangıçta hiçbir sanatsal özelliği olmayan, sadece müzik ve danstan oluşan flüt sunumlarıyla kısıtlıydı. Daha sonra buna Andronicius'un Yunan tiyatrosunun librettolarından aldığı metinler eklendi. Burada, flüt şarkıları Yunan korosunun işlevini yükleniyordu. Bu amatör skeçler eski tiyatroların gelişimiyle bağlantılı değildir.

116 İmparatorluk döneminde Atella, profesyonel aktörler tarafından oynandı. (Friedlaender, Becker el kitabı Cilt. 6 s.549) Bu uygulamanın tam olarak ne zaman başlatıldığını bilmiyoruz, ancak Atella'nın düzenli sahne oyunları arasında yer bulduğu süreçte yani Cicero'dan önce başlamış olmalı. (Cic. ad fam 9,16) Bu durum, Atella oyuncularının daha Livius zamanında diğer sahne sanatçılarından daha fazla itibar görmeleriyle çelişmez. Profesyonel aktörlerin para karşılığında Atella oyunlarına katıldıklarını ekleyelim. Örneğin kırsal kesimde oyunlar ücretsiz çalışan aktörler tarafından sahneleniyor, kendilerine bazı ayrıcalıklar tanınıyordu.

117 Yunan skeçleri yalnız Aşağı İtalya'da oynanmıyordu. Bazı oyunlar (örneğin Sopatros'un "Mercimek davası", "Bakchis Freier", Mystakos'un "maaşlı uşak", "Bilginler" ve Psikolog") Atella skeçlerini anımsatır. Bu oyunlar Yunanların Napoli ve civarında Latince konuşan bir Campania kolonisi kurmalarına dek sürmüş olmalı. Zira Capreaeli ozan Blaessus'un adı Latincedir ve bir "Saturnus" yazmıştır.

larında,[118] Latin kolonisi Bononia'da yetişmiş Lucius Pomponius'un adını verebiliriz. Onun eserlerinin yanında Navius'un oyunları da sahneleniyordu. Eski yazarların aktardığı çok sayıdaki belge bize tek perdelik komedilerin çılgın ve gevşek dokunmuş fabllara dayanmadığını, etkileyici olayların işlenmesiyle ortaya çıktıklarını anlatır. Bayram günleri ve resmi işlemler komik bir üslupla anlatılır. "Düğünler," "Bir Mart", "Adaylar"; ayrıca yabancı uyruklular, Transalpinalı Galyalılar, Suriyeliler, sanatçılar, kâhinler, hekimler, gümrük memurları, ressam, balıkçı ve fırıncı podyumda sıkça görülen karakterlerdir. Çığırtkanlar ve Roma'nın çılgın dünyasında terzi rolü üstlenen gezginler en çok yorulanlardı. Şehir yaşamına ayak uydurmaya çalışan köylünün tüm acıları ve sevinci en çok tekrarlanan sahnelerdi. Kırsal yaşamdan alınma figürler zengin bir repertuar oluşturuyordu. "İnek", "eşek", "keçi yavrusu", "dişi domuz", "hasta domuzlar", "çiftçi", köylü", sığır çobanı", "şarap üreticisi", "incir toplayıcıları", "odun toplayıcıları", "çapacılar" ve "tavuk yetiştiricileri". Ayrıca aptal veya uyanık uşaklar, seyirciyi güldüren iyi kalpli yaşlılar ve bilge kişiler; özellikle birincisi her oyunda yer alıyordu. Bu oyunların maskarası obur, kötü giyinen, çirkin fakat her zaman sevdalı ve dört ayağı üzerine düşen Marcus herkes tarafından aşağılanıyor ve oyunun sonunda günah keçisi ilan edilerek bir güzel dövülüyordu. "Pulcinello askerde", "Pulcinello meyhaneci", "Evde kalmış Pulcinello", "Pulcinello sürgünde", "İki Pulcinello" gibi skeç isimleri, okuyuculara

118 Eusebius'tan sonra Pompenius (664-90) ortaya çıktı; Velleius onun Lucius Crassus (614, 140-663, 91) ve Marcus Antonius'un (611, 143-667, 87) çağdaşı olduğunu söyler. İlk belirleme bir kuşak geçtir, victoriatinin 650 (100) tarihine atfedilen hesabı onun "Ressamlar" adlı eserine konu olmuştur ve Atella'da sahnelerden kovulan pandomim sanatçıları bu dönemde ortaya çıkmışlardır.

Roma maskeli alaylarındaki çeşitliliği gösterir. Basit komediler yazılmaya başlandığından beri edebiyatın genel yasalarına uyum sağlamış, örneğin Yunan tiyatrosunun vezin ölçüsünü kullanmış olmasına rağmen ulusal komedilere göre çok daha Latin ve geleneksel özelliklere sahiptir. Basit komedilere, Yunan edebiyat dünyasında yalnız güldürücü özellik kazandırılan trajedilerde rastlıyoruz.[119] Bu tür komediler Naevius'la başlamış ve çok fazla oynanmamıştır. Şair, komedilerinde tanrılar dünyasına el atmamış olsa bile en insan tanrıya, Herkül'e yer vermiş, "Hercules Auctionator" adlı bir eser bırakmıştır. Çok fazla ses getirmediği aşikârdır, zira belirsiz çift anlamlar, kaba köylü şakalar içerir, çocukları korkutan hortlaklar gösterilir. Çoğu kez isim verilerek kişisel iğnelemeler yapılır, diğer taraftan canlı anlatımlar, garip buluşlar, çarpıcı sözler, müstehcen konuşmalar eksik olmaz, böylece Arleken, başşehir sahnelerinin ve komedi edebiyatının aranan figürleri arasına girer.

Sahne oyunlarına olan ilginin arttığını ve mükemmelleştiklerini söyleyelim. Artık düzenli ve düzensiz her şenlikte sahne oyunlarına yer veriliyordu. Hatta kırsal kesimde ve özel evlerde bile kiralık aktörler gösterilerini sunuyorlardı. Bazı şehirlerde taş tiyatro binalarının bulunmasına rağmen başşehirde ilerleyen tiyatro inşaatı Publius Scipio'nun önerisi üzerine senato tarafından durduruldu. (599-185) İkiyüzlü politika geleneklere bağlı kalmak bahanesiyle ilerleyen inşaatı durdurma kararı almıştı. Diğer taraftan tiyatro gösterilerinin giderek fazlalaşması, ahşap iskelelerin yapımını ve dekore edilmesini gerektiriyor ve bu durum hükümete ağır bir mali külfet getiriyordu. Terentius döneminde sahne düzeninin değiştirilmesi, maskenin tekrar kullanılmasına

119 Navius'un "Fenikeliler" oyununda; "Neşesini burada bile kaybetmedi, Haydi, kalk silahına sarıl. Seni gürzümle öldüreceğim!" der, aynı Menandors'un "Sahte Herkül'de" söylediği gibi.

ait masraflar 580 (74) yılında devlet bütçesinden karşılandı.[120] Lucius Mummius'un Korinthos'un fethinden sonra yazdığı eserler tiyatro tarihinde yeni bir çığır açtı. (609-145) Bu süreçte muhteşem akustiği ve oturma yerleriyle Yunan tarzı bir tiyatro binası inşa edildi ve oyunlara daha büyük ihtimam gösterildi.[121] Kazanana ödül verilmesi yani oyunlara rekabet katılması daha fazla seyircinin gelmesine, baş aktörlerin kendilerine çeki düzen vermelerine ve şakşakçıların artmasına neden oldu. Dekorlar ve sahne ekipmanları yenilendi, sanatkârane kulis süslemeleri ve efektin artırılması Aedilis Gaius Claudius (655-99) döneminde gerçekleştirildi. 20 yıl sonra[122] aedilis kardeşler Lucius ve Marcus Lucullus döner sahne ekledi. O dönemin en meşhur aktörü azat edilmiş bir köle olan Quintus Roscius (692-62) nesiller boyu tiyatronun unutulmaz kahramanı ve gururu oldu.[123]

---

120 Oyunları düzenleyen kişi o zamana kadar dekoru ve diğer malzemeleri kendisine ayrılan fondan veya kendi cebinden almak ve bu nedenle de fuzuli masraflardan kaçınmak zorundaydı. Ancak 580 yılından (174) itibaren censorlar sahne düzenlemesini özellikle Aedilis ve Praetorlara verdiler. (Liv.41,27) Böylece dekorun sadece bir kez kullanılması önemli bir gelişmeydi.

121 Yunanların akustiği sağlayacak malzemeleri nasıl tedarik ettiklerini Vitr. 5,5'ten öğreniyoruz. Oturma sıraları hakkında en sağlıklı bilgiler F.W. Ritsch'in Plautus ve Terentius'a dair bilgiler aktardığı Parerga'sından alınma. (Leipzig, 1845. Cilt 1 S.227, XX) Düşük sınıftan- (Capite censi) olanların bu koltuklarda oturmalarına izin verilmiyordu. (Plaut. Capt. Prol. 11) Mummius'un çığır açan tiyatro oyunları (Tac. Arm. 14,21) Horatius'un söylediği "Esir düşen Yunanistan kazananı esir aldı" cümlesiyle ilgilidir.

122 Pulcher'in boyalı kulisleri, çatısına kuşların oturması nedeniyle özenle korunuyordu. (Plin. nat. 35, 4,23; Val. Max. 2,4,6) Gök gürlemesi sesi çivi ve taşlarla doldurulmuş bakır kazanların sallanmasıyla taklit ediliyordu. Pulcher aynı sesi, yuvarlanan taşlarla elde etmeyi başardı, bu sistem "Claudius gök gürlemesi" diye anıldı. (Festus v. Claudiana s.57)

123 O dönemden elimize geçen az sayıdaki şiirler arasında ünlü bir aktör için söylenmiş şu ibarelerle karşılaşıyoruz: "Kısa süre önce güneşin doğuşunu seyrettim. Solumda birden Roscius belirdi. Siz gökyüzündekiler düşün-

Sulla'nın arkadaşı ve masasının değişmez elemanını daha sonra anlatacağız.

Resitatif şiirde altıncı yüzyıl edebiyatında ilk sırada yer alan, yedinci yüzyılda çok sayıda yazarın başarılı olduklarını söyleyemesek bile işlediği epik konuların tercih edilmemesi özellikle dikkat çekicidir. İşbu süreçte birkaç kaba Homeros çevirisi ve Ennius'un Yıllıklarının birkaç devam denemesi dışında esere rastlamıyoruz. Örneğin Hostius'un "İstria savaş" ve Aulus Furius'un "Galya savaşı" almanakları (650-100) Ennius'un İstria savaşa dair tuttuğu notlarının bittiği noktadan hareketle kaleme alınmışlardır. (576, 178-577, 177) Aynı şekilde didaktik şiir ve ağıtlarda öne çıkan bir ozanla karşılaşmıyoruz. Resitatif şiirin bu dönemdeki en dikkat çekici örnekleri, mektup veya broşürlerde kullanılan, gerçek eleştirilerden nasibini almamış, her ozanın bireysel yeteneklerini kanıtladığı ve bu nedenle nazım ve nesir sınırlarını içinde yer aldığı gibi aslında gerçek edebiyatın dışında değerlendirilmesi gereken bir sanat dalı diye niteleyebileceğimiz Satura denemeleridir. Scipio grubunun genç üyelerinden, Korinthos fatihinin kardeşi Spurius Mummius'un Korinthos karargâhından dostlarına yolladığı neşeli şiirler bir asır sonra zevkle okunacaktı. Yayınlanmak için yazılmayan siyasi taşlamalar o dönemde Roma'nın zengin ve eğitimli çevrelerinde oldukça fazla ilgi görmekteydi. Edebiyat alanındaki temsilcisi, Latin kolonisi Suessa'nın saygın ailelerinden birinin üyesi ve aynı zamanda Scipio grubunda yer alan Gaius Lucilius'tur. (606, 148-651, 103) Onun şiirleri âdeta halka açık mektuplardır ve kendisinden sonra yaşamış bir aile ferdinin söylediği gibi politik gelişmeleri yerinden ve sahne arkasından takip eden

düklerim için sakın bana kızmayın. Tanrı benim gibi fanilere gözüksün." Yunanca yazılmış ve Yunan sanat coşkusunu yansıtan bu hiciv, Cimbria fatihi Quintus Lulatius Catulus'a yazılmıştır. (Konsül 652-102)

eğitimli ve tarafsız bir adamın izlenimlerini yansıtırlar. Çağının ileri gelen ozanları ve bilim adamlarının çalışmalarına katılmış, yaşadığı her türlü iyi veya kötü olayı, politik deneyimlerini ve beklentilerini kâğıda dökmüş, katıldığı gezilerde, ziyafet masalarında yaşadıklarını anılarında paylaşmıştır. Lucilius'un etkili ve seçici şiir tarzı onun edebiyat, politika ve ahlak konularındaki güçlü muhalif ve coşkulu kişiliğini yansıtır. Aynı şekilde hükümete karşı yaptığı eleştirilerde lafını sakınmayan açık sözlü Lucillius, laf ebelerini ve ahlaki çöküşe neden olanları günahkâr diye niteler. Scipio çevresinin edebiyat ve dil konularında gösterdiği titizliğinden asla taviz vermeyen Lucilius bu grubun en önemli temsilcisidir. İlk kitabını Roma filolojisinin kurucusu Lucius Stilo'ya ithaf etti ve yazılarının eğitimli çevrelere değil Tarentum, Bruttium ve Sicilya yani İtalya'nın Latincelerinin düzeltilmesi gereken yarım Yunan ahalisini hedeflediğini söyledi. Bütün kitaplarında Latincenin imla ve ses uyumunu inceledi, gramer hataları içeren Palestrina, Sabin ve Etruria yerel şivelerinin düzeltilmesi için mücadele etti ancak İsokratik sözcük ve deyimlerin ruhsuz eklentilerini alaya almayı da asla ihmal etmedi.[124] Hatta dostu Scipio'yu müstesna konuşmaları kendisine has, gerçek payı yüksek esprilerle yerdi.[125] Yazar basit Latince üzerine verdiği vaazların çok daha fazlasını özel ve resmi yaşamda saptadığı ahlak bozukluğu üzerine verdi. Kökeni, varlığı ve eğitim seviyesi açısından çağdaşı Romalılardan aşağı değildi, toplum içindeki statüsü onun bu şekilde davranmasını sağlıyordu. Başşehirde görkemli bir evi vardı, Roma değil Latin vatandaşıydı. Gençliğinde Numidya savaşında Scipio'nun

124 Ey, sevimli boş söz kalabalığı!; Parça parça birleşiyor; Sanki renkli mozaik taşları.

125 Şair ona şunu önerir: Sen eğitimli, diğerlerinden farklı kibar adam, "pertaesum" değil "pertisum" demeyi öğren.

yanında saf tutmuştu, onun evine sıkça gitmesi belki de Scipio'nun birçok konuda Latinleri desteklemesine, politik kavgalarda onların liderliğini üstlenmesine vesile olmuştu. Böylece kariyeri sekteye uğramıştı, spekülatörlüğü hor görmekteydi. "Asya'da bir vergi memurluğu yapmak için Lucius olmaktan vaz geçmeliyim." diyordu. Böylece Gracchus reformlarının en bunaltıcı ve Müttefik Savaşı'nın başlamasına neden olduğu günlerde vaktini Roma büyüklerinin saraylarında ve villalarında geçirdi. Ancak onların emrine girmekle kalmadı, samimi arkadaş grubu ve parti kavgaları arasında sıkışıp kaldı. Onun siyasi ve edebiyata bakış açısı Bėranger'i çağrıştırıyordu. Bu noktada sağlıklı bir insanın sağduyusu, bitmeyen tükenmeyen hevesi ve sınır tanımayan mizah anlayışıyla kamusal yaşama atıldı.

Ama şimdi tatil ve çalışma günlerinde, uzun saatler boyunca sabahtan akşama kadar çarşıda vatandaşlar bana fikir danışmak için bekliyorlar. Şehirde boş boş geziniyorlar, yaptıkları tek iş başkalarını dolandırmak. Yalan söylemek mubah, dalkavukluk yapmak ve kandırmak için pusuda bekliyorlar. Sanki herkes herkese düşman.

Yaratıcılıktan yoksun bu metne dair açıklamalar, o dönemde yaşanan kötü olayları yererken dostlarına ve hatta ozana bile acımasızca saldırır, zümreleri ve bitmek bilmeyen İspanya Savaşı'nı hedef alır. Hicivlerine Olympos tanrılar toplantısında, Roma'nın gökyüzünün sahipleri tarafından korunmayı hak ediyor mu sorusunu gündeme getirmekle başlar. Kurumların, makamların ve kişilerin tek tek adları verilir. Politik tartışmaların Roma sahnelerine yansımasını konu alan edebiyat Lucilius şiirlerinin gerçek elemanı ve yaşam kaynağıdır. Elimize geçen parçaları, vurucu ve bol resimli mizahın sahip olduğu müthiş güçle kınından çıkartılmış bir kılıç gibi düşman üzerine yürür ve onu imha eder. Suessalı ozanın sahip olduğu geleneksel

üstünlük ve gururlu özgürlük duygusu, Roma şiirindeki "İskenderiye döneminde" Lucilius'un hicivlerinin yeniden yeğlediğini açıklar. O konu seçimindeki yeteneği ve gerçek mütevazılığıyla eski ozanlardan farklıdır. Kullandığı dil Yunanca ve Latince eğitimi almış bir ozanın dilidir. Yemekten önce iki yüz, yemekten sonra iki yüz hexameter yazan Lucilius fazlasıyla acelecidir. Gereksiz ayrıntılar, aynı terimlerin düzensiz tekrarı, ciddi ihmalkârlıklar dikkat çeker. İlk sözcük İster Yunanca ister Latince olsun her zaman en iyisidir. Egemen Hexametrelerde kullandığı vezin ölçüsü aynı durumdadır. Onun taklitçilerinden biri, "sözcüklerin yerini değiştirsek bile onun sadece basit bir düzyazı hedeflediğini kimse fark etmez" diyordu. Etkileri açısından bizim düz dizelerimizle karşılaştırılabilir.[126] Terentius ve Lucilius şiirleri aynı eğitim düzeyine hitap ederler ve özenle yapılmış bir edebi çalışmanın çalakalem yazılmış bir mektuba eklenmesine benzetilebilir. Onun yüksek düşünce yeteneği ve Suessalı şövalyelerin Afrikalı köleninkinden farklı dünya görüşü onun kolay ve parlak başarılar elde etmesini sağlarken, Terentius başarısını her türlü imkânsızlığa rağmen yakalamasını bilmiştir. Lucilius bir anda halkın sevgilisi olmuştu, aynı Bèranger gibi o da şiirlerini "halk tarafından okunulması için yazdığını" söylüyordu. Lucilius şiirlerinin görülmedik popülaritesi tarihi açıdan önemli bir olaydır. Buradan edebiyatın önemli bir

126 Aşağıdaki uzun alıntı, düzensizliği nedeniyle Alman hekametrelerinde asla yer almayacak üslup ve vezin kullanımı için son derece tipiktir: "Erdem, doğru ücreti ödemektir, Stilini ve bilgeliği göstermektir, Çevremizdeki her olayda, Erdem, her şeyi anlamak, İnsanlara ne getireceğini bilmektir. Erdem, yararlı ve doğru olanı seçmek, İğrenç, zararlı ve kötüyü ayırmak, Alın teriyle kazanmak, sınırlarını bilmek, Herkese hakkını vermek, Kötü insanlara ve düşüncelere karşı çıkmak, İyi insan ve düşüncenin yanında olmak, Onlara saygı duymak ve onlardan çekinmek, Onlara sevgi duymak ve sadık kalmak, Hep ilk sırada tutmak, Vatanın selametini, Sonra hayırlı evlat olmak, Ve en sonra kendini düşünmek."

güce sahip olduğu sonucu çıkıyor ancak o döneme dair ayrıntılı bilgilerin yetersizliği yüzünden gücünü ne şekilde kullandığını bilmiyoruz. Çağdaşlarının düşüncelerinde ne kadar haklı oldukları zamanla anlaşıldı. İskender karşıtı Romalı sanat eleştirmenleri Lucilius'u Latin ozanlar arasında ilk sıraya oturttular. Şayet hiciv bağımsız bir sanat olarak yorumlanabilirse, ona can veren Lucilius'tan başkası değildir ve hiciv, Romaların gelecek kuşaklara miras bıraktıkları tek sanat koludur.

Bu süreçte İskenderiye'nin etkisinde kalmış Roma edebiyatında, epigramlardan çevrilmiş veya onları taklit etmiş küçük şiirler haricinde hiçbir eserle karşılaşmıyoruz. Bunlar, içeriklerinden ziyade Roma'nın genç edebiyat tarihinde yasaklanan ilk çalışmalar oldukları için önem kazanmışlardır. Bazı önemsiz veya adını saptayamadığımız yazarlar dışında, Quintus Catulus (konsül 622-102) ve itibar sahibi bir senatör olarak 657 yılında (97) yazarlığa başlayan Lucius Manlius bu dönemde adını sayabileceğimiz ozanlardır. Manlius, Yunanistan'da yaygın coğrafi efsaneleri, örneğin Delfi'de anlatılan Latona, Avrupa ve mucizevi kuş Phoenix mitini Roma'ya ilk tanıtan kişidir. Dodona'ya yaptığı gezilerde garip üçayaklı mangalı incelemiş ve yazılarında onlara değinmiştir. Mangalın üzerindeki yazıda, Pelasgia halkının Siceli ve Aborigines ülkesine göçeceğini bildiren kehanet okunuyordu. Bu, Romalı tarih yazarlarının kayda değer gördükleri önemli bir buluştu.

Bu dönem tarihçileri arasında en dikkat çekeni hem kökeni hem de edebiyat yeteneği açısından İtalya'daki gelişmelerin dışında tutulması gereken ancak Roma'nın edebiyat alanında saygınlık görmesini sağlayan, bize aktardığı bilgiler sayesinde daha sonraki kuşakların ve bizim kendisine bir teşekkür borçlu olduğu Polybios'tur. (Yaklaşık 546, 108-627, 127) Megalopolis, Peloponez doğumlu, Achaealı devlet adamı Lycortas'ın oğlu Polybios Roma'nın Küçük Asyalı Keltle-

re karşı başlattığı sefere katılmış, daha sonra Üçüncü Makedonya Savaşı sırasında vatandaşları tarafından askeri ve diplomatik eylemlerde görevlendirilmiştir. Bu savaşın Yunanistan'da yarattığı krizde diğer Akhalı esirlerle beraber İtalya'ya gönderilmiş, on yedi yıl boyunca burada göz hapsinde tutulmuştu. Akhalı esirlerin iade edilmesiyle beraber tekrar vatanına döndükten sonra ülkesinin ant birliği ile Romalılar arasında arabuluculuk yapmıştı. Kartaca ve Korinthos'un çöküşüne tanık oldu. (608-146) Sanki kaderinde Roma tarihini Romalıların istediğinden daha açık şekilde yazmak vardı. Roma'nın ilk önemli şahsiyetlerinden birisi olan Scipio Aemilianus'un gıptayla baktığı ve zaman zaman kıskandığı, Yunan eğitimi almış Romalı bir köle olarak, uzun zamandan beri ayrı akan ırmakların artık aynı yatakta birleştiği gibi, Akdeniz ülkelerinin tarihinde Roma egemenliği ile Yunan kültürünü birleştiren ilk kişiydi. Böylece Polybios, Scipio'nun dünya görüşüne inanarak onun çevresine katılan, fikir alanında Yunan, politik gerçekler konusunda ise Roma'nın üstünlüğünü tanıyan ilk Yunan olmuştu. Tarih bu iki seçeneğin doğruluğu üzerine son kararını çoktan vermişti ve her ikisini de kabullenmek ve benimsemek gerekiyordu. Bu bağlamda pratik bir devlet adamı gibi davrandı ve kendi tarihini yazdı. Gençlik yıllarında saygı duyduğu ancak sürdüremediği Akha vatanseverlerine biat ederken ilerleyen yaşında eyaletinin Roma ile derin bağlar kurmak zorunda olduğunu dile getirdi. Bu, tamamen anlaşılabilir, şüphesiz ki iyi niyetle başlatılan yüce ruhlu politik bir değişimdi. Polybios bu süreçte Yunan devlet adamlarının kendini beğenmişliğini ve cimriliğini onaylamıyor, kişisel özgürlüğüne önem veriyordu. Göz hapsi süresi bittiğinde senatoya, özgürlüğüne kavuşan her kişiye eski statüsünün geri verilmesi gerektiğine dair bir dilekçe sundu. Bunun üzerine

Cato, bu talebin kendisine, Odysseus'un devden şapkasının ve kemerinin kendisine geri verilmesi talebiyle Polyphemos'un inine geri dönmesini anımsattığını söyler. Romalı büyüklerle kurduğu ilişkilerini vatandaşlarının çıkarı için kullandı. Diğer taraftan kendisini koruyan yüksek tabakaya biat etmesi yüksek meclise hizmet etme anlamına geliyordu. Hisleri ve edebi yeteneği aynı hedefte birleşti. En büyük arzusu Akdeniz ülkelerinin Roma egemenliği altında birleşmesini tarih sayfalarına yansımaktı. Eserlerinde Kartaca savaşlarından Kartaca ve Korinthos'un yıkılmasına kadar geçen zaman diliminde tüm uygar devletlerin, yani Yunanistan, Makedonya, Küçük Asya, Suriye, Mısır, Kartaca ve İtalya'nın ortak kaderlerini, Roma'nın himayesine nasıl girdiklerini ayrıntılarıyla anlattı. Asıl hedefinin Roma hegemonyasının amacına uygun ve mantık çerçevesi içinde yürüdüğünü kanıtlamak olduğunu söylüyordu. Bu tarih yazımı hem içeriği hem de üslubu açısından o dönemin Roma ve Yunan kronolojilerinden kesin ve bilinçli şekilde farklıydı. Roma olayları tamamen kronoloji açısından değerlendiriyordu, elde yeterli miktarda tarihi malzeme vardı fakat tarih yazarlığı -Cato'nun takdire şayan ancak çok kişisel görüşlerini yansıttığı, ilk tarihi bilimsel araştırma ve sunum örneği olma ve zayıf yazıları haricinde- bir taraftan kocakarı masalları, diğer taraftan not defterine bağlı kalmıştı. Yunanlar tarih araştırmacılığına ve yazılımına vakıftı fakat Diyadokhoi döneminde ulus ve devlet kavramları yok olunca çok sayıda tarihçi büyük Attika ruhunun ustalarını takip etmekten ve gerçeklerin peşinde koşmaktan, çağdaş tarihi dünyaya bildirmekten vazgeçmek zorunda kaldı. Onların tarih yazarlığı ya olayların yalın sıralanması şeklinde olacaktı ya da Attika retoriğinin boş laflarını ve yalanlarını aktarmakla yetinecek ve dönemin rüşvetçiliği, alçaklığı, dalkavukluğu ve öfkesi

içinde boğulacaklardı. Ne Romalıların ne de Yunanların şehir ve köken tarihleri yazılmıştı. Hatırlayacağımız üzere düşünce yapısı itibarıyla Attika ve Romalılara aynı yakınlıkta duran Peloponezli Polybios bu sefil engellere son verdi ve Roma malzemesine Yunan kültürüyle olgunlaşmış bir eleştiri getirerek ona her ne kadar evrensel olmasa da yerel devletlerin etkisinden kurtulmuş, Roma-Yunan devletinin yeni yeni oluşmaya başlayan tarihini yazan ilk kişi oldu. O zamana dek hiçbir yazar, kaynak araştırmanın getirilerini Polybios kadar avantaja dönüştürmeyi başaramamıştı. Görevinin devasa boyutunun bilincindeydi, her zaman hazırdı ve bakışları üst üste yığılmış olayların çözümüne endekslenmişti. Efsaneler, anekdotlar, değersiz tarih notları bir kenara itilmişti; ülkelerin, ulusların anlatımı, resmi ve ticari ilişkilerin ortaya koyulması, tarihçilerin gözünden kaçan sonsuz önem taşıyan gerçekler belli bir yıl üzerinde yoğunlaşmadığı için hakları olan yerlere kavuşuyorlardı. Polybios tarihi materyal seçiminde eski çağda olmadığı kadar özenli ve sabırlıdır. Belgeler arar, değişik ulusların arşivlerini inceler, özel statüsünü kullanır ve tanıklarla konuşarak bilgi toplamaya çalışır. Bu bağlamda tüm Akdeniz ülkelerini ve Atlantik kıyılarının bir kısmını gezmişti.[127] Doğası gereği gerçeklere ulaşmak için çabalar, o veya bu devleti, herhangi bir kişiyi hedef almaz, olaylar arasında bağlantı kurmanın, nedenlerini ve sonuçlarını bulmanın bir tarihçi için ilk ve tek hedef olduğunu düşünür. Anlatımı örnek alınması gereken şekilde eksiksiz, basit ve berraktır. Ancak tüm bu özellikler kişinin birinci sınıf bir tarih yazarı olması için yeterli değildir. Polybios ütslendiği görevi parlak zekâsını kullanarak tamamladı. Tarih,

127 Bilginlerin seyahat etmesi Yunanlarda nadir görülen bir olay sayılmazdı. Plautus'ta (Men. 248 bkz. 235) gemiyle Akdeniz'i dolaşmış bir kişi; "Niçin gezmeyeyim, eve dönünce tarih kitabı yazmak istiyorum" der.

mecburiyetin ve özgürlüğün savaşı, ahlaki bir sorundur. Polybios onu bir mekanik sorun gibi algıladı. Ona göre doğada ve devlette en özel varlık insandır, onlar ne kadar muhteşem görünseler de aslında devlet diye adlandırdığımız en sanatkârane mekanizmanın çarkıdır. Polybios âdeta Roma tarihini başla hiç kimsenin olmadığı kadar çalışmış, en güç problemi çözmüş, dâhiyane bir devlet adamı olmamasına rağmen devletin temellerini matematiksel hataya düşmeden geliştirmiştir. Ahlak özgürlüğünün egemen olmadığı hiçbir ülke yoktur ve Roma tarihi de Polybios'u takdir etmekle beraber cezasız da bırakmamıştır. Polybios'un hukuk, haysiyet, din konularında ortaya koyduğu çözümler yalnız basmakalıp değil aynı zamanda baştan aşağı yanlıştır. Aynı şeyler genetik yapılaşmanın söz konusu olan her yerde geçerlidir. Polybios'un saf mekanik açıklamaları âdeta ümitsizliğe sevk eder. Roma'nın monarşik, aristokrat ve demokratik unsurların akıllı karışımından oluşan örnek anayasasından daha akılsız bir politik spekülasyon düşünülemez. Roma'nın başarıları bu anayasa sayesinde gerçekleşmiştir. Bu koşullara dair görüşler korkutucu derecede ölçülü ve hayal gücünden yoksun, dini konuların işlenme biçimi âdeta iğrençtir. Alışılagelmiş, yapay süslerle stilize edilmiş Yunan tarihçiliğine karşı başlatılan muhalefet doğru ve haklı ancak cılız ve durgundur, çoğunlukla ucuz ve etkisiz veya yaşananları anlatmakta tatmin edici olmaktan uzaktır. Muhalefet iş bitene kadar sürdü. Yazar eserlerini Roma halkına ithaf etti ancak kendisini anlayan sadece küçük bir gruptu. Romalılar için yabancı sayıldığını ve kendisine güvenmediklerini, irdelediği olayların o ana değil geleceğe ait olduğunu anladı. Yunan ve eleştirmeyen Romalı tarih yazarlarının sözlerine şiddetle karşı çıkmaları onu kırmış ve üzmüştü. Polybios kibar bir yazar değildi. Süsün ve şatafatın ger-

çeklerin önüne geçmesini kabul etmesi mümkün değildi, eski çağda bizi bu kadar bilgilendiren başka bir yazar yoktur. Kitapları güneş gibi aydınlatır, ışıklarını düştüğü yerde, Samnit ve Pyrrhos savaşlarını kaplayan sis perdesi dağılır, ışık kesilince her yeri büyük olasılıkla çok daha koyu bir karanlık kaplar.

Bir yabancının yazdığı muhteşem Roma tarihi kitabında verilen bilgiler aynı dönemde yerli yazarların verdikleri tarihi bilgilerle çelişiyordu. Bu dönemin başında Yunanca yazılmış, daha önce sözünü ettiğimiz Aulus Postumus'un (konsül 603-151) pragmatik hatalarıyla dolu ve Gaius Acilius'un (çok genç yaşta öldü, 612-142) kitapları gibi bazı kronoloji kitaplarıyla karşılaşıyoruz. Oysa Cato'nun vatanseverliği ve Scipio grubunun aldığı iyi eğitim sonucu edebiyat dili ağırlıkla Latince olmuş, yeni yazılan tarih kitaplarında Yunanca kullanılmadığı gibi eski Yunanca kronolojileri Latinceye çevrilmiştir.[128] Latince yazılmış bu kronolojilerin ana dili kullanmaları dışında ne yazık ki övülecek hiçbir yanları yoktur. Lucius Cassius Hemina, (608-146) Lucius Calpurnius Piso, (konsül 621-188) Gaius Sempronius Tuditanus, (konsül 625-129) Gaius Fannius'u (konsül 632-122) bu dönemin yazarları arasında sayabiliriz. Buna şehir yönetiminin değerli hukuk adamı, Pontifex Maximus makamında görev yapmış Publius Mucius Scaevola'ya yazdırttığı (konsül 621-133) seksen kronoloji kitabını ekleyelim. O süreçte Pontifex kurumunun kayıtları özel tarih yazarlarının faaliyetleri yüzünden edebi açıdan tercih edilmez olmuştu. Yıllıklar ister özel ister resmi kayıtlar olsun kullandıkları tarih ve sahte tarih belgeleriyle

128 Bildiğimiz kadarıyla bu konudaki tek istisna, Gnaeus Aufidius'un Cicero'nun (Tusc. 5,38,112) çocukluk yıllarında (660-90) yayınlanan Yunan tarihidir. Publius Rutilius Rufus'un hatıraları istisna olarak nitelenemez çünkü yazarın Smyrna'da sürgünde olduğu süreçte kaleme alınmıştır.

birbirlerine çok benziyorlardı. Kaynakları ve resmi değerleri aynı ölçüde azalırken detayları artıyordu. Kronolojide gerçekler ancak şiirle aktarılabilir, bu durumda Naevius ile Pictor'a, Hekataios ve Saxo Grammaticus'a benzemedikleri için kızmak son derece akılsız bir davranış olurdu. Ancak daha sonra bu tür sis bulutlardan ev yapma denemeleri en azimli sabırlılar için zor bir sınavdır. Anlatımdaki hiçbir boşluk açık ve düz yalanların etrafını kolaylıkla sarmasına izin verecek kadar derin değildir. Güneş tutulmaları, nüfus sayımları, nüfus kütükleri, Anno savaşı hariç kazılan zaferler, Kral Romulus'un hangi yıl, ay ve günde öldüğü, Kral Servius'un ilk kez 25 Kasım (183-571) ve daha sonra 25 Mayıs'ta (187-576) Etrüskler karşısındaki başarıları, hepsi yazılmıştır. Böylece Roma tersanelerinde, Aeneis'ın Truva'dan Latium'a geçerken kullandığı geminin personel listesinin verilmesi ve hatta Aeneis'a yol gösteren domuzun mumyalanmış cesedinin Roma Vestia tapınağında saklanması daha iyi açıklanabilir. Bu asil kronoloji yazarları bir şairin yalan söyleme cesareti ile bir büro memurunun sıkıcı titizliğini birleştirirken, ellerindeki malzemeyi basmakalıp yaklaşımları ile tüm şiirsel ve tarihi unsurları devre dışı bırakarak değerlendirirler. Piso'nun yazdığı gibi, Romulus ertesi gün bir toplantıya katılmak zorunda olduğu için içkiden uzak durmuşsa veya Tarpeia, kaleyi vatan sevgisini bahane ederek Sabinlere ihanet ederken esas amacı düşmanlarının kalkanlarına el koyabilmek ise duyarlı çağdaşlarının tüm bu edebi (!) eserler hakkında ki yargıları şaşırtıcı olamaz. "Onlar tarihi yazmıyor, çocuklara hikâye anlatıyorlar." Yakın geçmişin ve günümüzün tarihi, örneğin Lucius Caelius Antipater'un (633-121) "Hanibal Savaşı" veya ondan daha genç Publius Sempronius'un "Zamanının Tarihi" isimli çalışmaları çok daha başarılıydı. Bu eserlerde en azından değerli malzemeler kullanılmış ve gerçekle-

ri anlatmak için ciddi duygulara yer verilmişti. Antipater'in canlı ve zarif bir anlatım tarzı vardı. Yine de bu kitaplardan hiçbiri ne içerikleri ne de orijinallik açısından Cato'nun tarih ve siyasette etkisini gösteremeyen "Kaynak hikâyeleriyle" karşılaştırılabilirdi. Sayıları göz önünde tutulduğunda tarih yazılarının bireysel ve geçici biçimleri anı, mektup ve konuşma notları ilk sıradadır. Roma'nın ilk devlet adamları hatıralarını yayınladılar. Marcus Scaurus, (konsül 639-115) Publius Rufus (konsül 649-105) Quintus Catulus (652-102) ve hatta Sulla'nın yazılarının içerikleri açısından büyük önem taşıdığı söylenemez. Gracchusların annesi Cornelia'nın mektup derlemesi hem usta dili ve yazarının yüksek duygusallığı hem bir Romalı kadının yayınladığı ilk eser olarak dikkat çeker. Bu süreçte konuşma notlarına damga vuran kişi Cato'dur. Avukat savunmaları politik ürünler olarak görülmedi ve yayınlanan konuşma notları politik taşlamalardan ibaretti. Broşür yazılarının sayısı ve önemi devrim sürecinde arttı. Çok sayıdaki hiciv yazıları arasında Demosthenes'in suçlama ve savunmalarını içeren el afişleri yayınlayıcılarının özel statüsü ve ağırlığını koyması sayesinde edebiyatta kalıcı bir yer buldular. Aynı şekilde Gaius Laelius ve Scipio Aemilianus'un devletle ilgili konuşmaları usta Latince kullanılarak saf vatanseverlik duygularının ön plana çıktığı olağanüstü örneklerdir. Gaius Titius'un coşkulu konuşmaları -Jüri üyesi senatörlerin hakkında söylediklerine daha önce değinmiştik- ulusal komedilerden etkilenmiştir. Bu bağlamda Gaius Gracchus'un ateşli sözleri onun acil kararlarını ve trajik sonunu yansıtır.

Bilimsel edebiyatta, Marcus Brutus 600 yılında (150) yayınladığı raporda, Yunanistan'da âdet olduğu üzere ihtisas konularının karşılıklı konuşmalar sonrasında kişi, zaman ve yer belirlemesi yapılarak Roma'ya yerleştirilmesine ve olaya

sanatkârane, yarı dramatik bir şekil verilmesinin kararlaştırıldığını yazar. Daha sonraları iki alim, filolog Stilo ve hukukçu Scaevola'nın genel kültür ve özel ihtisas konularında pratik olmaktan çok edebi diyebileceğimiz bu yönteme itibar göstermediklerini görüyoruz. Bilimin giderek değer kazanması ve Roma'da bilimsel konulara ilginin artması sanatsal şekillerin zincirlerini kırmasını sağladı. Bilim dalları arasında gramer veya daha doğru bir ifadeyle filoloji, retorik ve felsefe Roma genel kültürünün önemli bir parçası oldular ve diğer bilim dallarından giderek uzaklaştılar. Edebiyat alanında Latince dili, Yunan edebiyatının uzun süre önce kurulmuş filolojik yöntemlerinden yararlanarak parlamaya başlamıştı. Bu yüzyılın başında Latin yazarların editör ve metin denetimcileriyle çalıştığını söylemiştik, aynı şekilde yalnız Scipio grubunun değil diğerlerin de doğru yazmak için büyük çaba gösterdiklerine, Accius ve Lucius gibi meşhur yazarların imla ve gramer üzerinde kafa yorduklarına değinmiştik. Diğer taraftan tarih yazarları da gerçek filolojiye yöneldiler; tabii ki o dönemin çaresiz kalmış tarihçilerinin yazıları, örneğin Hemina'nın "Censorlar üzerine" Tuditanus'un "Memurlar üzerine" çalışmaları kronolojilerine göre daha başarılı olmuşlardı. Gaius Gracchus'un arkadaşlarından, eski çağ araştırmalarını politik amaçlar için kullanmayı düşünen Marcus İunius'un kurumlar hakkında yazdığı kitaplar ilginçtir.[129] Trajedi yazarı Accius'un Latin drama sanatına giriş denemeleri diyebileceğimiz metrik makaleleri aynı şekilde ilgi çekicidir. Ana dilde yapılan bilimsel çalışmalar hâlâ amatörceydi ve Bodmer-Klopstock döneminin imla çalışmalarını anımsatıyorlardı. Aynı şekilde

129 Quaestorların krallık döneminde kral tarafından değil de halk tarafından seçildiğine dair söylemler, en az parti amblemlerini alınlıklarında taşıdıklarına dair söylem kadar yanlıştır.

bu dönemde antik çağ üzerine yapılan araştırmaları insafsızlık etmeden mütevazı bir yere oturtmak gerekir. Latince dilini ve antik çağ araştırmalarını, İskenderiyeli ustaların bilgilerinden yararlanarak bilimsel şekilde başlatan ilk Romalı Lucius Aelius Stilo (650-100) oldu. Stilo öncelikle dil üzerine yazılmış eski yapıtları inceledi ve Salia dualarıyla Roma şehir hukukunu yorumladı. Altıncı yüzyıl komedileri üzerine yoğunlaştı ve kendisine göre orijinal Plautus piyeslerini derledi. Bir Yunan gözüyle Roma yaşamında ve ticaretindeki her olayı tarihi açıdan inceledi. Her olayın müsebbibini bulmaya çalıştı ve topladığı tüm tarihi bilgileri kendi araştırmalarında kullandı. Yayınladığı önemli edebiyat ve tarih kitapları onun çağdaşları arasında sivrilmesine neden oldu. Romalı filolog, Lucilius'un hicivleri, Antipater'in tarih kitapları üzerine yaptığı çalışmaları halkına ithaf etti, dil ve konuyla ilgili eserlerini öğrencisi Varro'ya miras bıraktı.

Latince retorik alanındaki edebi çalışmalar anlaşılacağı üzere daha azdı. Yapılması gereken tek işi Hermogoras veya diğer ozanların Yunanca metinlerini örnek alarak yazmaktı. Bu konuda okul yöneticileri hem piyasanın eksikliği gidermek ve kendilerini kanıtlamak hem de paraya ihtiyaç duydukları için devreye girdiler. Elimizde zamanın yöntemlerini kullanarak edebiyat ve Latince öğreten ve bu konularda eserler veren tanınmamış bir yazarın Sulla'nın diktatörlük döneminde konuşma sanatı üzerine yazdığı bir el kitabı var. Konuların açık ve berrak işlenmesi yanında Yunan motifleri karşısında bağımsız kalmayı başarmış öğretici bir metin. Yöntemler Yunanlardan alınmış olmasına rağmen Romalı yazar sert bir şekilde "Yunanların beyhude uğraşlarla topladıkları gereksiz bilgileri" gerçek bilgiye dönüştürmeyi başardı. En büyük uyarı korkudan belirsiz konuşan hatta adını bile söylemekten çekinen, kılı kırk yaran diyalektik "konuşma

sanatının geveze bilimi" adlı kitabın yazarına yapıldı. Yunan okul terminolojisi istisnasız ve bilinçli olarak kaldırıldı. Yazar, gereksiz bilgilere karşı uyarır ve öğretmenlere öğrencilerine kendi başlarının çaresine bakmalarını öğretmesi gerektiğine dair altın kuralı anımsattı. O, esas gerçeğin okul değil yaşam olduğunu anlamıştır ve seçtiği örneklerde araştırmacıların son on yıl içinde Roma hukuk dünyasında büyük itibar kazandığını dile getirir. Muhalefetin Latin konuşma sanatını baltalayan Helenizm illetini ortadan kaldırılarak Roma belagat sanatına aynı dönemdeki Yunanca karşısında teorik ve pratik itibar kazandırması ve ona yeni kullanım alanları açması takdir edilmesi gereken bir atılımdır. Felsefe henüz edebiyatta temsil edilmemişti zira ne iç gereksinmeler ulusal Roma felsefesinin oluşması için yeterli olmuş ne de dış koşullar Latince felsefesinin kâğıda dökülmesini sağlamıştı. Bu döneme ait kanıtlayabileceğimiz bir Latince çeviri ya da popüler bir felsefi metin yoktur. Felsefeyle uğraşanlar Yunanca okuyor ve tartışıyordu.

İhtisaslaşma yok gibiydi. Roma toplumu tarımı ve hesap yapmayı öğrenmiş olmasına rağmen fizik ve matematik dallarında hiçbir araştırma yapılmamıştı. Teorilerin ihmal edilmesi tıbbın ve askeri bilimlerin geri kalmasına neden olmuştu. Müspet bilimler içinde sadece hukuk gelişmişti. Dahili gelişmeleri kronolojik olarak takip etmemiz imkânsızdır. Dini haklar giderek zayıflıyordu ve bu dönemin sonunda günümüz kilise hukukuyla aynı düzeye geldi. Buna karşın dış alametlerin yerine dâhili etkin faktörleri oturtan keskin ve derin hukuk anlayışı, örnek vermek gerekirse, geçici olarak korunması gereken mal varlığının fesat ve kayıtsız borçlanması, on iki levha yasası çıktığında henüz söz konusu değildi. Cicero döneminde yürürlüğe girdi ve zamanla gelişti. Politik olayların hukuku nasıl etkilediğini belirt-

miştik. Bu etkiler her zaman avantaj sağlamadı. Yüz adam tarafından kurulan miras hukuku mahkemeleriyle birlikte, mal edinme hakkının korunması için aynı ceza kurumları gibi yasalardan yararlanarak uygulamak yerine kendisini hukukun üzerinde tutan ve hukuk kurumlarının adalete uygun olmayan kararlar vermesine imkân tanıyan jüri mahkemeleri devreye girdi. Bunun sonucunda akrabalarından birini mirasından mahrum bırakmak isteyenler mahkemeye müracaat ediyor, mahkemeler ise istedikleri gibi karar verebiliyordu. Hukuk literatürünün geliştiği fark ediliyordu. O zamana dek formaliteler ve yasalar hakkında yapılan sözlü açıklamalardan ibaretti. Bu süreçte önce bilirkişi raporlarından oluşan ve günümüzün emsal kararlarına tekabül eden kaynaklar ortaya çıktı. Bilirkişi raporları uzun süreden beri yalnız Pontifex kurulunun üyeleri değil sorgu yargıcı tarafından evde veya çarşıda her isteyene veriliyordu. Mantıklı ve tartışmaya açık müzakereler ve hukuka özgü bilimsel toplantılarda hazırlanan raporlar yedinci yüzyıl başlarından itibaren kayıt altına alınmaya ve yayınlanmaya başlandı. İlk kez genç Cato'nun (600-150) ve Marcus Brutus'un (takriben aynı tarihlerde) derlemeleri konularına göre kaydedildi.[130] Kısa süre sonra bölgesel hukuk sistematik şekilde derlendi. Kurucusu hukuk ve din adamlığını ailesinden mirasa alan Quintus Mucius Scaevola idi. (Konsül 659, 95-672, 82) Bölgesel hukuk üzerine yazdığı, pozitif hukuk konularını; yasal hükümleri, emsal kararları ve eski otoriterden ya da şifahi aktarımlardan topladığı mümkün olduğunca doğru ve tam bilgiler içeren on sekiz kitabı Roma hukuk sisteminin vazgeçilmez kaynakları olmuşlardır. Aynı şekilde önemli

130 Cato'nun kitabının ismi "De iuris disciplina" (Gell. 13,20) Brutus'unkinin ise "De iure civili" (Cic. Cluent. 51,141; De orat. 2,55,223) Cicero bunların birer bilirkişi raporları derlemesi olduğunu söylüyor. (De orat. 2,33,142)

konulara değinen yazısı "kavramlar" hukuki metinlerin ve özellikle yıllıkların ana çıkış noktasıydı. Hukuki gelişmeler Helenizm'e bağımsız olmalarına rağmen Yunanların felsefi-pratik şemalar kullanma metodizmi ile tanışılması genelde hukuki konuların sistematik biçimde işlenmesine yol açmıştır. Aynı son değindiğimiz metinde gördüğümüz Yunan etkisi gibi. Roma hukuk biliminin özellikle dahili konularda Stoa'nın etkisi altında kaldığına değinmiştik.

Sanatta durum farklıydı. Mimari, heykeltıraşlık ve resim sanatlarında amatör zevkler hakimdi ve gerçek çalışmalar artacağına azalıyordu. Yunan bölgelerinde sanat eserlerine değer veriliyordu, bu bağlamda Sulla ordusunun kışı Küçük Asya'da geçirmesi (670, 84-671, 83) bir dönüm noktası oldu. Sanata olan ilgi İtalya'da birden gelişti. Başlangıçta gümüş ve bronz eşyalar revaçtaydı. Bu dönemin başlarında insanlar sadece Yunan heykellerine değil resimlere de değer vermeyi öğrendiler. Roma'da ilk sergilenen resim, Aristeides'in Lucius Mummius'un Korinthos'tan getirttiği ganimetler arasında yer alan Baküs tablosuydu. Kral Attalos bu resim için açık arttırmada 6000 dinar (1827 taler) teklif etmişti. Binalar parlaklaştı, denizaşırı bölgelerden özellikle Hymettion'dan mermer (Cipollino) kullanıldı. İtalyan mermer ocakları henüz açılmamıştı. Makedonya fatihi Quintus Metellus'un (konsül 611-143) imparatorluk döneminde yaptırttığı ve herkesin beğenisini kazanan revaklı avlu başşehrin gördüğü ilk mermer tapınağa aitti. Onu, Scipio Nasica'nın (konsül 616-138) Capitolinum'da, Gnaeus Octavius'un ise yarış pisti yakınlarında inşa ettirdikleri benzer binalar takip etti. Mermer sütunlar içeren ilk özel ev hatip Lucius Crassus'un (663-91) Palatinum'daki malikânesiydi. Satın almanın veya yağmalamanın üretmekten daha kolay olduğu düşünülürse, eski Yunan tapınaklarından sökülen mermer sütunların

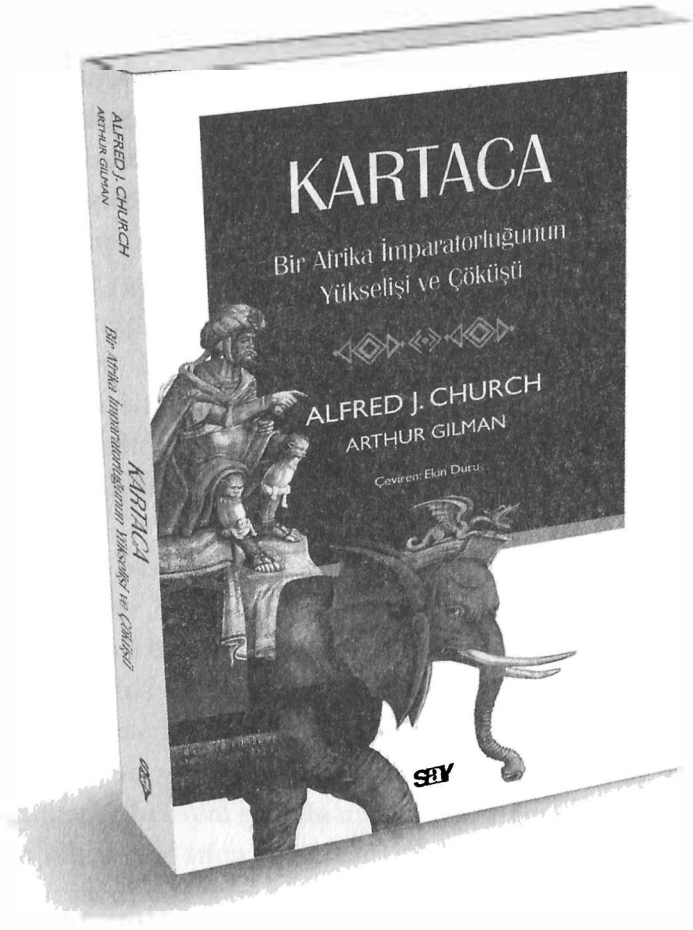
kullanılması Roma mimarisinin düştüğü zavallı duruma işaret ediyordu. Örneğin Sulla, Capitolinum'u Atina Zeus tapınağından söktürttüğü sütunlarla süsledi. Roma'daki binalar yabancıların elinden çıkmaydı. O dönemde adını verebileceğimiz az sayıdaki sanatçıların hepsi istisnasız biçimde İtalyan veya denizaşırı ülkelere yerleşmiş Yunan göçmenlerdi. Roma tersanelerini onaran, Quintus Metellus'un emriyle Jüpiter Stator tapınağına bir avlu ekleyen, Decimus Brutus (konsül 616-138) için Flaminus sirkinde Mars tapınağını inşa eden mimar Hermodoros, Kapri Salamis kökenliydi. Büyük Yunan heykeltıraş Pasiteles Roma tapınakları için fildişi tanrı heykelleri yaptı. Atinalı filozof ve ressam Metrodores, Lucius Paullus'un (587-167) zafer alayını çizmekle görevlendirildi. Bu dönemin sikkeleri bir önceki dönemin paralarıyla karşılaştırıldıklarında çeşitlilik arz etmelerine rağmen darp tekniği açışından düşük kalitelidirler.

Aynı şekilde müzik ve dans Roma'ya Yunanistan'dan gelmiş, dekoratif zevklerin tatmini için kullanılan sanat dallarıydı. Oysa bu yabancı kaynaklı sanat dalları Roma için yeni sayılmazdı. Roma devleti şenlikler sırasında Etrurialı flütçü ve dansçıları sahneye çıkartmıştı, ayrıca Roma toplumunun en alt sınıfı bu tür işlerle uğraşmışlardı. Yeni olan şey Yunan müziğinin ve dans gösterilerinin asillerin sofralarında yapılmasıydı. Aynı şekilde Scipio Aemilianus'un isteksizce bahsettiği dans okulları da yeniydi. Beş yüzden fazla genç kız ve erkek, çocuklar ve makam sahibi ağırbaşlı erkekler bale öğretmeninin işaretiyle pek de edepli olmayan şarkılar ve Yunan müzik aletlerinin eşliğinde kastanyet dansına başlıyorlardı. Konsül ve üst sınıf rahip Publius Scaevola'nın (konsül 621-133) oyun alanında topları yakalamak için sanki evinde en karmaşık hukuksal sorunları çözermişçesine büyük çaba gösteriyordu. Sulla'nın düzenlediği şenliklerde

genç Romalı asiller kamuoyu önünde tüm binicilik yeteneklerini sergiliyorlardı. Hükümet bu duruma müdahale etmek istiyordu, örneğin 639 yılında (115) düzenlenen şenliklerde censorlar Latium'a özgü flüt haricinde tüm müzik aletlerinin kullanımını yasaklamıştı. Ancak Roma Sparta değildi. Gevşek yönetim kati ve sonuç verebilecek önlemler almak yerine bu uygunsuzluklara bu tür yasaklamalarla dur demeyi yeğlemişti.

İtalya'nın, Ennius'un ölümünden Cicero döneminin başlangıcına kadar süren evrede edebiyat ve sanatta neler yaptığını araştırdığımızda üretkenliğin bir önceki döneme göre gözle görülür şekilde azaldığını fark ederiz. Edebiyatın yüksek türleri ya ölmüş ya da can çekişiyorlardı. Çeviriler, uyarlamalar, basit komediler, şiir veya düzyazı şeklinde yazılan broşürler hâlâ yaşıyordu. Devrimin hareketli günlerinde canlanan broşür yazımında bu türün iki büyük ustası Gaius Gracchus ve Gaius Lucillius diğer yazarlar arasında ön plana çıkmayı başardılar. Tıpkı Fransız edebiyatında çok sayıda değersiz yazar arasında titiz Courier ve Bėranger'in sivrildikleri gibi. Aynı şekilde mimari ve resim sanatlarında üretim neredeyse sıfıra düşmüştü. Buna karşın üretkenlikten uzak sanat ve edebiyat sevgisi baş göstermişti. O dönemin taklitçi yazarları politik konularda babalarından aldıkları mirası yerken, karşımıza çok sayıda sanat ve edebiyat aşkıyla yanıp tutuşan, sanattan anlayan çalışkan tiyatro seyircileri ve koleksiyoner çıkıyor. Bu faaliyetlerin en dikkat çekici yönü, özellikle hukuk ve filoloji dallarında büyük özveri isteyen araştırma eğilimidir. Bu bilim dallarının kurulmasıyla beraber İskenderiye okulunun seracılık edebiyatı ilk ürünlerini verdi ve Roma İskenderiye okulunun ortaya çıktığını müjdeledi. Bu süreçte üretilen her şey altıncı yüzyılın ürünlerine göre çok daha akıcı, hatasız ve sistematiktir.

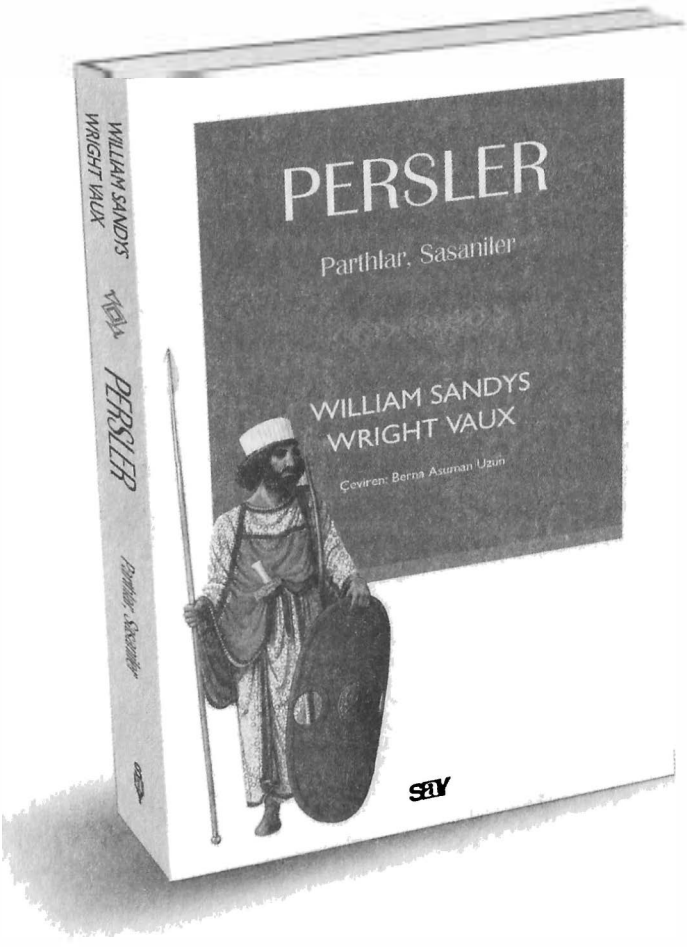
Bu dönemin yazarları kendilerinden önceki edebiyatçılara haklı olarak tepeden bakarlar. Oysa amatörlerin çalışmaları aşağılanacak ve horlanacaksa aralarında en mantıklıları bile devletin buluğ çağını atlattığını kabul etmek zorundadır. Bu bağlamda gençlik hatalarını açık yüreklilikle sineye çekmek gerekir.

KARTACA

Günümüzde Afrika'nın kuzeyinde bir harabe olan Kartaca eskiden dünyanın en güçlü imparatorluklarından birinin başkentiydi.

"Kartaca'nın öyküsünü anlatmak bir hayli zor zira bunu duygudaşlığa kapılmadan ve düşmanlarının bakış açısından ele almak gerekiyor. Öte yandan, yararlanılacak bol miktarda malzemenin bulunması da büyük bir avantaj; bu sayede belli oranda oldukça gerçekçi bir öykü anlatılabilir."

PERSLER

Persler antik dünyanın en dikkat çekici ama en az anlaşılan uygarlıklarından birini inşa etmiştir.

Uzun yıllar boyunca British Museum'da çalışan Wright Vaux ağırlıklı olarak Yunan ve Roma kaynakları üzerinden tanıdığımız Eski İran ile ilgili bilgileri ülkedeki arkeolojik ve nümizmatik kanıtlarla harmanlayarak kapsamlı bir araştırma sunuyor.

Klasik tarihçi Theodor Mommsen 1854-1856 yılları arasında *Roma Tarihi* isimli eserini yayınladı. Çalışmaları bilim camiası ve okuyucular tarafından büyük beğeni toplayan Mommsen 1902 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü ve "tarihsel yazma sanatının yaşayan en büyük ustası" olarak onurlandırıldı.

Roma'yı yücelten Aydınlanma yaklaşımını reddeden Mommsen bunun yerine yeni ve titiz bir kaynak eleştirisinin rehberliğinde Roma tarihinin mitolojiden arındırılmasını sağladı. Canlı ve ilgi çekici bir tarzda, klasik fikirleri ifade etmek için modern terimleri kullanan Mommsen 19. yüzyıl ile Antik Roma arasında paralellikler ortaya koymayı başardı.

Gracchus kardeşlerin reform girişimlerinin anlatılmasıyla başlayan dördüncü cilt İç Savaş, Sulla Anayasası ve Terentius ile Plautus gibi yazarların eserlerinin kapsamlı şekilde incelendiği bölümleriyle MÖ 1. yüzyıl Roma tarihi ve edebiyatına canlı bir ışık tutuyor.

internet satış
saykitap.com

ISBN 978-605-02-1042-2

SAY YAYINLARI

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayinlari